

**ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції
(3 березня 2017 року)**

ББК 68.68
А43

Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 3 березня 2017 року). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. – 1068 с.

Видання містить тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності”, яка відбулась 3 березня 2017 року в м. Хмельницький на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Конференцію присвячено 25-й річниці від дня заснування академії.

ББК 68.68
© Видавництво НАДПСУ, 2017

25 років славної історії

Свій літопис Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького розпочинає 14 грудня 1992 року, коли було створено Інститут Прикордонних військ України. У квітні 1995 року на базі інституту створено Академію Прикордонних військ України, якій у серпні цього ж року було присвоєно ім'я Богдана Хмельницького. У квітні 1999 року академії присвоєно статус Національної.

Датою створення оперативно-розшукових органів Прикордонних військ України вважається 22 лютого 1992 року. Для забезпечення їх кадрами 12 лютого 1993 року на базі Інституту Прикордонних військ України була створена кафедра спеціальних дисциплін. У 1996 році в академії розпочинається навчання офіцерів-прикордонників за напрямом підготовки “Правознавство”. Для цього в лютому створено кафедру правознавства, на базі якої у 1997 році організовано роботу п’яти юридичних кафедр: теорії та історії держави і права; цивільного права та процесу; конституційного, адміністративного та фінансового права; кримінального процесу та криміналістики; кримінального права.

На сьогодні головним завданням академії з юридичного напрямку є підготовка висококваліфікованих фахівців за рівнями вищої освіти “бакалавр” та “магістр” для Державної прикордонної служби України за спеціальностями “Право”, “Правоохоронна діяльність” та “Правознавство”. З 2010 року академія розпочала підготовку фахівців-юристів з числа цивільної молоді за освітньо-кваліфікаційними рівнями “бакалавр” і “спеціаліст”.

Академія постійно проводить курси підвищення кваліфікації керівного складу (кадрового резерву) органів (підрозділів) охорони державного кордону, оперативно-розшукових та інших підрозділів спеціального призначення. Також ведеться робота над розробкою і запровадженням спеціалізованих курсів підвищення кваліфікації “Протидія терористичним загрозам з використанням кримінального аналізу”.

Для видання матеріалів основних результатів наукових досліджень з юридичного напрямку в академії створено наукове електронне фахове видання “Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України”.

Шановні учасники конференції!

Щиро вітаю вас з початком роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності”, яка проходить на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Я вдячний науковцям і практикам, які відгукнулися на наше запрошення та знайшли можливість узяти особисту участь у роботі конференції.

Цього року академія відзначає своє 25-річчя. З першого дня свого існування її діяльність була спрямована на виховання свідомого військового патріота. Ці славні традиції продовжуються і сьогодні.

Динаміка процесів, що пов’язані із забезпеченням прикордонної безпеки, існуючі загрози та виклики на державному кордоні, лінії розмежування із тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим та лінією розмежування сил на Донбасі наочно демонструють потребу здійснення постійного і глибокого наукового супроводу оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Державної прикордонної служби України, документування злочинної діяльності держави-агресора.

Усі ми розуміємо, що без відповідного наукового супроводу, проведення теоретичних і прикладних наукових досліджень з питань, що обговорюватимуться сьогодні на конференції, неможливий прогресивний рух, реальне забезпечення потреб практики науковою підтримкою й обґрунтування подальших напрямів удосконалення кримінально-правової складової охорони державного кордону в оперативно-службовій діяльності органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України.

Очевидно, що без результативних наукових досліджень у різних галузях просто неможливою є інноваційна діяльність сучасного прикордонного відомства.

Особливої ваги у зв’язку із цим набувають дослідження в галузі наук кримінально-правового циклу. Динаміка та вектор розвитку кри-

мінологічної ситуації в Україні зумовлені впливом комплексу зовнішніх і внутрішніх детермінант соціально-економічного, політичного, військового, правового, організаційно-управлінського та криміногенного характеру. Деякі з них безпосередньо впливають на безпекову ситуацію в Україні, інші – мають глобальну природу, тривалий характер і можуть мати деструктивний вплив у перспективі. Ми є свідками об'єктивних процесів інтернаціоналізації злочинності, перетворення її в більш небезпечні транскордонні форми. Тому ми зобов'язані прогнозувати тенденції змін у криміногенній ситуації й організувати оперативно-службову діяльність не тільки шляхом забезпечення адекватності відповідей на наявні ризики, а також і шляхом реалізації науково обґрунтованих випереджувальних та рішучих заходів превентивного характеру.

Настав час критичного осмислення правоохоронної діяльності, невід'ємною частиною якої є Державна прикордонна служба України, час для пошуку новітніх підходів, які підвищують ефективність правової основи запобігання злочинності.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького протягом усієї історії свого існування не залишалась осторонь гострих наукових дискусій. І сьогодні на цій конференції ми можемо обговорити актуальні питання теорії кримінального права, процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності та практики кримінально-правової охорони державного кордону, її криміналістичного й оперативно-розшукового забезпечення. Проведення конференції також свідчить про послідовний розвиток кримінально-правової науки.

Сподіваюсь, сміливість та плідність ідей, озвучених на конференції, надасть додаткового імпульсу для розвитку всього кримінально-правового циклу. Розраховую, що результати досліджень, представлені учасниками заходу, знайдуть визнання серед наукової спільноти України, зарубіжжя та будуть затребуваними практиками.

Бажаю всім творчого натхнення та здобутків, спрямованих на розвиток вітчизняної юридичної науки задля захисту людини, суспільства та держави від кримінальних загроз.

З повагою

*Голова Державної прикордонної служби України
генерал-полковник Назаренко В. О.*

Шановні учасники конференції, гості, присутні!

Дозвольте мені від колективу Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України та від себе особисто щиро привітати Вас та побажати творчої і плідної праці!

Проведення в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького форуму з тематики наук кримінально-правового циклу відбувається вперше, що, сподіваюся, стане доброю традицією на довгі роки та закладе міцний фундамент для плідної співпраці між академією та Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. Сьогодні в умовах появи нових загроз для національної безпеки України, значного сплеску злочинності, докорінного реформування цілої системи органів державної влади, у тому числі й тих, що безпосередньо задіяні у сфері боротьби зі злочинністю, неабиякої актуальності набуває об'єднання зусиль науковців і практичних працівників у комплексному розв'язанні проблем, пов'язаних із запобіганням злочинності, за допомогою широкого спектра кримінально-правових, кримінально-процесуальних та криміналістичних засобів.

Зважаючи на це та відчуваючи потребу в укріпленні європейських стандартів у сфері боротьби зі злочинністю, організаційний комітет Всеукраїнської науково-практичної конференції визначив коло важливих для обговорення питань, до якого потрапили питання про стан і тенденції розвитку сучасної доктрини кримінального права, роль та місце кримінально-правових заходів у системі запобігання злочинам, кримінальні виклики в глобальному світі та особливості запобіжної діяльності, проблеми захисту прав і свобод людини в кримінальному судочинстві правової держави, проблеми реформування правоохоронних і судових органів України, застосування інноваційних підходів у кримінальному провадженні тощо. Усі ці

напрями тісно переплітаються з тематикою фундаментальних наукових досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, серед яких, зокрема, методологічні засади формування національної кримінально-правової доктрини; проблеми кримінально-правового забезпечення охорони безпеки особи, суспільства, держави та людства від злочинних посягань; теоретичні засади визначення і забезпечення якості кримінального процесуального закону; теоретичні та прикладні проблеми реформування кримінально-виконавчої системи України; теоретичні та прикладні засади запобігання злочинності, у тому числі корупційній; реформування органів кримінальної юстиції України в умовах європейської інтеграції та глобалізації; теоретичні засади підвищення ефективності правосуддя та забезпечення доступу до правосуддя; теоретичні та прикладні проблеми криміналістичного та судово-експертного забезпечення боротьби зі злочинністю.

Маю впевненість, що обмін думками теоретиків та практичних працівників з актуальних проблем кримінального права та процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності та їх подальша популяризація серед широкого громадського загалу стане ще одним кроком у напрямі усвідомлення потреби в об'єднанні зусиль теорії та практики у сфері боротьби зі злочинністю, звернення уваги законодавця на важливість наукового забезпечення правотворчого процесу, що сприятиме не лише підвищенню авторитету юридичних наук кримінально-правового циклу та зміцненню інтелектуального потенціалу нашої країни, а й укріпленню її позицій серед європейського й світового наукового простору. Сподіваюся, що робота конференції сприятиме досягненню відчутного покращення у справі боротьби зі злочинністю.

Ще раз бажаю творчого натхнення, вагомих здобутків та плідної праці!

З повагою

*директор Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
академік НАПрН України Борисов В. І.*

Шановні учасники конференції!

Щиро вітаю наших гостей і персонал Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, яка відзначає у цьому році 25-ту річницю, з початком роботи Всеукраїнського форуму, що відбувається на базі нашої академії!

На жаль, останні роки для всіх нас були перенасичені негативними подіями. Як показує досвід сьогодення, основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України та стабільності в суспільстві є посягання на державний су-

веренітет України та її територіальну цілісність, спроби втручання у внутрішні справи України.

З огляду на це гострої актуальності набувають питання координації діяльності правоохоронних органів та інших суб'єктів забезпечення національної безпеки України, теоретичного супроводу підвищення ефективності оперативно-службової діяльності органів і підрозділів Державної прикордонної служби України, зміцнення зв'язків між наукою і практикою, налагодження співробітництва між представниками різних юридичних шкіл у проведенні наукової роботи та апробації результатів досліджень. Їх вирішення вимагає від нас виходу на нові рубежі у забезпеченні освітнього процесу, нарощування правоохоронної складової у підготовці курсантів та слухачів.

Одним із орієнтирів є розвиток оперативно-розшукового напрямку, адже цей аспект діяльності Державної прикордонної служби України як правоохоронного органу спеціального призначення набуває важливого значення.

Мені дуже приємно сьогодні презентувати Національну академію Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, яка пройшла шлях становлення від Інституту прикордонних військ до вищого навчального закладу нової формації. Випускники академії поєднують військовий вишкіл з отриманням фунда-

ментальних знань правоохоронного спрямування, у нас створено сучасні умови для наукової діяльності та освітнього процесу.

Академія є постійним організатором всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій з широкого кола актуальних питань для теоретиків, практиків, слухачів, курсантів та студентів.

Особливо значущою в нашій науковій діяльності є підтримка Національної академії правових наук України, представників юридичної еліти нашої держави – наших шанованих гостей.

Щира подяка всім учасникам конференції, що представляють широкий спектр професійних експертів та наукової громадськості, ученим і практикам, які знайшли час приїхати до нашого вишу та поділитися своїм баченням щодо вирішення запропонованих питань.

Маю надію, що на конференції ми зможемо обмінятися думками щодо подальшої розбудови сучасної системи охорони державного кордону та вирішення проблем взаємодії різних силових структур, поділитися результатами досліджень щодо наукового супроводу організації та забезпечення національної безпеки нашої держави, виробити спільні позиції щодо подальшого розвитку юридичної науки.

Сподіваюсь, що спільне обговорення учасниками нашого наукового форуму актуальних проблем кримінального права, процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності, пошук шляхів удосконалення взаємодії між правоохоронними органами і військовими формуваннями України під час їх спільних дій щодо забезпечення національної безпеки допоможе вирішити існуючі проблеми і виконати поставлені завдання.

Усіх учасників нашого наукового форуму запрошуюю до плідного та конструктивного діалогу.

Бажаю Вам життєвого оптимізму, енергії та натхнення в роботі!

З повагою

*ректор Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
генерал-майор Шинкарук О. М.*

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

РЕФОРМА ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ В СЬОГОДЕННІЙ УКРАЇНІ: ЗДОБУТКИ, ВТРАТИ, ПЕРСПЕКТИВИ

О. Н. Ярмиш

1. Для будь-якого суспільства, яке перебуває в умовах посттоталітарного транзиту і прагне досягти демократичних цінностей, величезне значення має успішне реформування правоохоронної системи. У науковій літературі, нормативно-правових актах, практичному політичному лексиконі поняття “правоохоронна система” вживається переважно як тожне системі правоохоронних органів. Проте існує й інший, більш широкий підхід до визначення змісту цього терміна, згідно з яким до правоохоронної системи, поряд з органами (тобто інституціональним елементом), входять елементи: нормативно-правовий (сукупність правових норм і принципів, що регулюють відносини між суб’єктами правоохорони) і функціональний (це сама правоохоронна діяльність, взаємодія та координація між правоохоронними органами). Саме таким підходом ми будемо керуватися далі, оскільки він дає можливість краще розкрити заявлену тему.

2. Цілком очевидно, що в Україні без глибоких перетворень у сфері правоохорони неможливе успішне виконання цілої низки стратегічних завдань, пов’язаних з розбудовою демократичної держави, забезпеченням прав, свобод і законних інтересів громадян, охороною правопорядку і ефективною протидією злочинності, реалізацією євроінтеграційних прагнень нашої країни. Особливої актуальності ці питання набули

останнім часом в умовах агресії проти України з боку Російської Федерації, що призвело до надзвичайного загострення криміногенної ситуації та інших негативних наслідків.

Спроби реформування правоохоронних органів та інших елементів правоохоронної системи розпочалися відразу після набуття Україною незалежності і тривали понад два десятиліття, але через низку чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру не були доведені до логічного кінця. Якщо взяти за приклад органи внутрішніх справ як найбільш чисельну з правоохоронних інституцій, то з середини 90-х років фактично кожен уряд, кожен новопризначений міністр проголошували або якусь програму перетворень, або принаймні декларували зміни.

Зміни, дійсно, були, але поверхові. Зазвичай вони обмежувалися заходами структурно-організаційного характеру. За змістом система залишалася радянською з суттєвим погіршенням якості особового складу (за виключенням освіти), рівня професіоналізму, характеру відносин та стосунків як усередині системи, так і з населенням. При цьому органи міліції невпинно все більше охоплювалися корупцією. Громадська думка відображала цю внутрішню мутацію міліції: довіра до правоохоронців падала нижче критичного рівня. Таке ставлення було характерним і для інших правоохоронних органів, і для судів.

3. На відміну від попередніх, остання спроба реформування правоохоронних органів, яка бере початок у 2014 році, характеризується більшою рішучістю, наступальністю, безкомпромісністю, частими зверненнями за підтримкою до громадськості, ставкою на швидке досягнення позитивного результату, щоправда, кожна з цих рис у процесі перетворень виявила, на нашу думку, і свій зворотній бік, перетворившись із переваг у недоліки. З'явилася, врешті-решт, і “вища політична воля” до реформ (її формування великою мірою стало результатом впливу наших західних партнерів).

Реформа у зазначеній сфері є ще далекою від завершення, не доведеною до логічного кінця (слід пам'ятати про долю Закону “Про органи внутрішніх справ”, який був прийнятий улітку 2015 року Верховною Радою України, але згодом вето-ваний Президентом України). Найбільш вагомим здобутком вважається поліцейська реформа, у процесі якої замість міліції в Україні було створено Національну поліцію.

Основним документом цієї реформи став Закон України від 2 липня 2015 року “Про Національну поліцію”. Він заслуговує на неоднозначну оцінку. З одного боку, закон дав старт реальним кардинальним крокам, спрямованим на створення в Україні поліцейської системи європейського зразка, що отримали широку підтримку з боку громадського суспільства. Найбільш вагомим здобутком було створення патрульної поліції з особливим складом, відібраним і навченим на нових засадах. Були здійснені великі зусилля з очищення лав правоохоронців від недостойних людей, викорінення корупції, поліпшення фінансового забезпечення та матеріально-технічного оснащення тощо.

Поряд з цим, Закон України “Про Національну поліцію” містив і досі містить (не зважаючи на уже внесені до нього зміни) чимало недоліків, у тому числі системного характеру. Великою мірою це стало результатом того, що він був прийнятий поспіхом, без належного публічного обговорення (слід підкреслити, що попередній законопроект, який тривалий час був предметом вивчення і активних дискусій з боку наукової громадськості та експертного середовища, був кращим за якістю). Свідченням недосконалої закони є кількість і характер внесених до нього змін (за дуже короткий термін це відбулося вже 6 разів, за десятками позицій).

Зокрема, ціла низка змін та доповнень була внесена за ініціативою Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (усього було висловлено 29 зауважень та рекомендацій). Вони стосувалися розширення повноважень керівника Національної поліції, підсилення гарантій забезпе-

чення прав особи, запровадження конкурсного підходу до призначення поліцейських, виключення можливості застосування поліцейських заходів примусу, коли це не є виправданим, тощо.

Але й на сьогодні закон містить чимало недоліків. До найбільш серйозних можна віднести неоднозначність вживаних термінів, у тому числі вкрай важливих. Передусім слід зазначити, що вперше в законодавчій практиці держави стосовно діяльності силових і правоохоронних структур законодавцем без будь-якого попереднього обговорення з громадою та відповідного наукового обґрунтування було введено термін “публічна безпека”. Спеціалісти підраховали, що в Законі від 2 липня 2015 року цей термін без попереднього визначення вживається чотирнадцять разів – у п. 1 ст. 1, де надається визначення Національної поліції України як “центрального органу виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку”; у пп. 1 п. 1 ст. 2 – щодо завдання поліції із “забезпечення публічної безпеки і порядку”; у п. 2 ст. 9 – щодо принципу відкритості і прозорості в діяльності поліції; у пп. 1 п. 1 ст. 6 – щодо повноважень міністра внутрішніх справ у відносинах з поліцією та ін.

Слід підкреслити, що в Конституції України відсутнє жодне згадування термінів “публічна безпека” або “публічний порядок”, при тому що термін “громадський порядок” вживається багаторазово (у ст. 34, 35, 36, 39, 92, 116, 138). В уже згаданому Законі України “Про Національну поліцію” поряд з терміном “публічна безпека” поодинокі вживається й термін “громадська безпека”, але дуже специфічно (він тут нівельований до технічного, другорядного рівня). Між тим, ми маємо вичерпне доктринальне визначення громадського порядку і громадської безпеки; ці терміни є усталеними, базовими для законодавства. Вони широко використовуються в Кримінальному кодексі України (терміни вживаються в ст. 1, 22, 47, 59, 258 та ін.; весь розділ IX Кодексу присвячено

злочинам проти громадської безпеки, а розділ XII – злочинам проти громадського порядку та моральності) і Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Вищенаведене аж ніяк не є схоластичною суперечкою щодо вжиття окремих слів. Питання має величезне практичне значення: адже виходить, що новостворена Національна поліція не призначена для забезпечення конституційно-визначених громадського порядку та громадської безпеки, а натомість, формально всупереч Основному закону, забезпечує “публічну безпеку і порядок”. У будь-якому разі, ці терміни потребують наукового визначення та нормативного закріплення.

Але попри всі вади (як первісні й уже виправлені, так і ті, що залишилися) Закону “Про Національну поліцію”, не вони зумовили більшість труднощів у проведенні поліцейської реформи, відсутність позитивних результатів, на які розраховували півтора року тому.

Успішна реформа – це складний комплекс заздалегідь спланованих, науково обґрунтованих, послідовних та паралельних, ідеологічно, психологічно, організаційно та матеріально забезпечених заходів. Нормативно-правове забезпечення реформування включає не тільки законодавчу складову, а й ефективне підзаконне регулювання (на урядовому та відомчому рівнях).

Під час проведення поліцейської реформи в Україні на всіх зазначених напрямках та ділянках було припущено багато помилок та прорахунків, що стало наслідком браку професіоналізму та знань у керівників процесу, відсутності єдності їх спрямувань. Разом з величезними складнощами об’єктивного характеру (стан системи органів внутрішніх справ напередодні реформи, різке ускладнення криміногенної ситуації в країні, відсутність достатніх фінансових ресурсів тощо) призвело до серйозних проблем.

4. Окремо слід зупинитися на методологічних вадах сьогоднішніх спроб реформування в правоохоронній сфері. Воно

може бути успішним лише на основі системної методології. Це означає, що поліція (як і будь-яка інша правоохоронна інституція) має розглядатися не ізольовано, не як самостійний об'єкт реформування, а як складова інституційного компоненту всієї правоохоронної системи. До цієї системи, як уже зазначалося вище, входять, поряд із самими правоохоронними органами, кадровий, матеріально-технічний, правовий, ідеологічний та інші компоненти. У свою чергу, правоохоронна система входить як підсистема до системи більш загального порядку – державно-правової. Інше розуміння, інший підхід, крім системного, утруднює або взагалі робить безуспішними спроби з оптимальної організації реалізації правоохоронної функції держави, призводить до неефективності правоохорони, нерациональному використанню людських та матеріально-технічних ресурсів, а головне – до послаблення охорони прав і свобод громадян, захисту інтересів держави та суспільства.

Підтвердженням вищезазначеного є ситуація, у якій опинилися сьогодні суспільство і правоохоронна система держави. Усі без винятку правоохоронні органи мають наразі вкрай серйозні проблеми. Наприклад, реформа прокуратури була фактично призупинена. Велике занепокоєння викликає стан справ у кримінально-виконавчій системі: проведені без відповідного попереднього обговорення в 2016 р. за ініціативою Міністерства юстиції заходи виглядають поспішними, непослідовними, декларативними, не торкнувшись системних проблем (а це передусім значне недофінансування, дефіцит і плінність кадрів, порушення прав людини, висока корумпованість і закритість). Одним із переконливих свідчень неспроможності правоохоронної системи виконувати покладені на неї функції є щойно оприлюднена Генеральним Прокурором України інформація щодо рівня розкриття злочинів – у 2016 р. воно складало по Україні менше 30 % (у столиці – лише 16 %).

На жаль, слід констатувати відсутність у країні на сьогодні науково обґрунтованих і офіційно затверджених кон-

цептуальних засад реформування правоохоронної системи, і як наслідок, державна політика у цій сфері є суперечливою та непослідовною (цьому можна навести чимало прикладів), мають місце неузгоджені спроби відомчого самореформування, серйозними складнощами супроводжується процес створення і становлення нових правоохоронних органів – НАБУ, САП, ДБР. Серед масштабних перетворень найбільше просунулась уперед поліцейська реформа, проте і тут “точку неповернення” ще не пройдено. Можна очікувати, що з втратою “ефекту новизни”, накопиченням негативних проявів у діяльності “нової поліції” буде підсилюватися вплив чинників (об’єктивних та суб’єктивних), які перешкоджатимуть процесу позитивних змін. За таких умов а ні “відмінити” реформу, а ні дати їй “тихо вмерти” аж ніяк не припустимо – негативні наслідки на багато років вперед важко навіть собі уявити.

Виходячи з цього, є необхідним, з одного боку, вжити заходів щодо надання реформі правоохоронної системи України системного, комплексного характеру. Для цього необхідно забезпечити на наукових засадах концептуалізацію перетворень, їх правове, організаційне та фінансове супроводження тощо. Концепцію реформування правоохоронної системи, з об’єктивною оцінкою вже проведених заходів, доцільно затвердити рішенням Ради національної безпеки і оборони України, зважаючи на те, що злочинність і корупція в сучасних умовах за своїми кількісними та якісними характеристиками набули масштабів загрози національній безпеці.

Водночас, щоб не допустити зниження темпів у проведенні розпочатих результативних реформ (зокрема, поліцейської) та втрати вже досягнутого, слід здійснити внесення необхідних змін та доповнень до Закону України “Про Національну поліцію” та інших законодавчих актів з метою їх удосконалення, залучивши до цієї роботи представників наукових установ та експертного середовища.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: РЕАЛЬНІСТЬ ТА “ІЛЮЗОРНІСТЬ” МОЖЛИВОСТЕЙ

Є. Л. Стрельцов

Кримінальне право – це одна з основних галузей правової системи у будь-якій розвинутій країні. Воно має правове, політичне, суспільно-громадське, міжнародне та інші значення. У кожній цій сфері кримінальне право має свої форми “розуміння” та “виразу”, і кожна з цих сфер бачить у цьому праві якщо не основного то, щонайменше, одного з основних своїх “захисників”. Такі “надії” в основному отримують реальний, але в певних випадках можуть мати і “проголошений” характер.

У зв’язку з цим звернемо увагу, у першу чергу, на реальний характер можливостей кримінального права. Розуміння цього, у свою чергу, дасть змогу більш реально оцінити і ті “мрії”, які на нього покладаються.

У цілому право, як відомо, – це один з видів соціального контролю, яке за рахунок свого змісту та ознак вибудовує нормативні відносини між державою та населенням. При цьому кожна галузь права має свої особливості, які визначаються її предметом і методом регулювання, функціями, завданнями та ін. Має це і галузь кримінального права, яка являє собою сукупність правових норм, що визначають у загальному плані злочин і покарання. Це, у свою чергу, дозволяє у разі вчинення злочину “запустити” відповідний кримінально-правовий механізм, який повинен відобразити раціональну, обґрунтовану й ефективну зворотну реакцію держави на цей вчинок завдяки використанню всього комплексу державно-правових засобів. При цьому найбільш раціональний підхід до проблеми боротьби зі злочинністю передбачає, що зазначена реакція держави повинна бути, з одного боку, невідворотною і доцільною, з іншого – такою, щоб така реакція не приводила до над-

мірності кримінальної репресії, необґрунтованого обмеження прав і законних інтересів громадян та ін.

У цей же час і на міжнародному, і на національному рівнях не все так просто з встановленням загальних можливостей кримінального права, достатністю та необхідністю його використання, тими завданнями та цілями, які має кримінальне право безпосередньо та тими завданнями та цілями, які держава намагається вирішити та досягти “завдяки” можливостям кримінального права. І тут проблеми можливо систематизувати у декілька груп, наприклад, політичні, соціально-економічні, ідеологічно-ментальні, правові та ін. Причому кожна з цих груп може мати свою подальшу диференціацію. Наприклад, тільки правові проблеми можуть мати загальнотеоретичні та більш галузеві аспекти. У свою чергу, кожен з цих аспектів потребує свого подальшого аналізу. Тому, урахувавши обмежений обсяг цієї публікації, спробуємо надати хоча б тезисний роздум стосовно цих проблем.

Політичний аспект найбільше може виявлятися у тих випадках, коли кримінальне право починають використовувати як універсальний засіб такого собі “Аріелю”, який може подолати весь або практично весь соціальний “бруд”, який існує в суспільстві. Але це не так, тому що прийняття кримінально-правових норм або, іншими словами, переведення “звичайного” діяння в злочинне повинно мати необхідне обґрунтування, яке створюється з урахуванням різного роду істотних ознак.

Далі кримінально-правові норми завдяки своєму змісту та публічному оприлюдненню можуть мати певну виховну спрямованість, виконуючи тим самим певну профілактичну функцію відносно всього населення або хоча б його значної частини. При цьому рівень такого профілактично-виховного впливу буде тим більше, чим більше в тексті конкретної правової норми (групи норм) буде відображена морально-етична позиція більшості населення або/та змістовно закріпле-

но, що конкретне діяння (група діянь) суперечить ідеології, цінностям, суспільним інтересам, які є загально визнаними в суспільстві. Необхідність цього, на нашу думку, виглядає явною у будь яких країнах, але така позиція виглядає кінче необхідною у тих країнах, які застосовують матеріальний критерій у визначенні злочинів.

Поєднуючи політичні та ментальні складові, потрібно звернути увагу на такий важливий аспект, який пов'язаний з необхідністю встановлення сутності конкретного діяння, які держава має “намір” криміналізувати. Потрібно обов'язково враховувати: це діяння суперечить існуючій політико-економічній формації, “нейтральне” до неї або достатньою мірою детерміноване саме цією формацією. Урахування цього “заздалегідь” може дати можливість перспективно оцінити реальність дії кримінальних приписів.

Потрібно також достатньо прагматично оцінювати проблеми імплементації положень міжнародного та закордонного кримінального права в національне. Такі процеси також потребують максимального виключення положень, які в силу змістовних характеристик або показників техніко-юридичного характеру від самого початку будуть породжувати негативне сприйняття відповідних правових положень.

Ще одна суттєва обставина. Кримінальне право, як і інше право, безпосередньо не регулює відносини. Воно тільки створює правову базу для регулювання таких відносин. Тому складна картина протидії злочинності в країні залежить не тільки, а, можливо, і не стільки від кримінального права, а від певних практичних дій щодо їх реалізації в суспільному житті. Хоча якщо прийняти кримінально-правові норми з ознаками, на які вище ми звертали увагу (політизованість, неузгодження із загальнопроголошеними цінностями та ін.), то і вони вносять свою “лепту” у таке становище.

Узагальнюючи цю частину роздумів, можливо припустити, що такі правові норми не тільки дискредитуються ідеєю

боротьби зі злочинністю, негативно впливають на авторитет держави, породжують правовий нігілізм, нерідко і правовий цинізм, а і в певних випадках можуть ініціювати ефект бумерангу.

Загалом така комплексність у дослідженні проблем кримінального права, яка повинна мати об'єктивно-раціональний характер, потребує постійного здійснення, бо саме такий підхід дає, на нашу думку, можливість не тільки для виявлення складних місць у кримінальному праві, а й розробки ефективних заходів щодо його вдосконалення, покращуючи тим самим правову регламентацію складної боротьби з сучасною злочинністю.

КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ – ФУНДАМЕНТАЛЬНА ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОХОРОНИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

В. К. Грищук

У сучасній європейській правовій традиції прийнято, що Конституція є Основним законом держави, який, будучи юридичною формою виразу досягнень загальної та правової культури, визначає найбільш вагомі засади функціонування держави і суспільства. Аксиоматичність цього постулату не викликає жодного сумніву. Вияв його є всеосяжним і в Україні на шляху розбудови соборної, суверенної, демократичної, правової і соціальної держави, громадянського суспільства.

Механізм реалізації Конституції України є складним, багаторівневим і системним. В основі його змістовно-суб'єктивного детермінанта є людина – як в іпостасі громадянина, так і в іпостасі працівника відповідного державного органу. Втілення положень Конституції в усі форми суспільного буття людини найбільш наочно знаходить свій вияв через поведінку людини.

Коло суб'єктів суспільних відносин, які забезпечують кожен у міру своєї компетенції, своїх потенційних можливостей і прикладених вольових зусиль конституційність кримінально-правового регулювання і охорони, досить широке. Серед них: сім'я, навчальні заклади, колективи за місцем праці, громадські організації та партії, державні органи. Усі названі суб'єкти причетні до формування у людини поваги до Конституції України, прийнятих на її основі правових актів, у тому числі кримінально-правових. Саме вони, у першу чергу, найбільш істотно впливають на забезпечення позитивної (перспективної) відповідальності людини.

У контексті правового регулювання, у діяльності державних органів щодо матеріалізації конституційних принципів,

умовно можна виділити два напрями: правотворчий і правозастосувальний. Кожен з означених виявів діяльності здійснюється через систему відповідних органів держави, наділених законом певними повноваженнями.

Конституція України, виконуючи установчу, регулятивну та правоохоронну функції, слугує фундаментом, правовою основою, найважливішим джерелом кримінального права, як і всіх інших галузей українського права. Верховенство Конституції України обумовлене рядом юридичних обставин. По-перше, у ч. 2 ст. 8 Конституції України визначено, що вона має найвищу юридичну силу і закони та інші нормативні акти приймаються тільки на її основі й повинні відповідати їй. По-друге, відповідно до ст. 8 Конституції України її норми є нормами прямої дії. Суди при вирішенні кримінальних справ мають право посилалися на норми Конституції України. По-третє, про це прямо зазначено в ч. 1 ст. 3 КК України: “Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України...”

Інструментальна цінність Конституції України як фундаменту, правової основи, основного джерела українського кримінального права зумовлена не лише закріпленням такого її становища в самій Конституції України та чинному КК України. Головним чином така якісна властивість зумовлена тим, що вона: є опосередкованим через народних депутатів волевиявленням українського народу; в ній закріплені досягнуті і домінуючі перспективні ціннісні пріоритети й принципи організації та функціонування механізму держави і політичної організації суспільства, права і свободи людини, принципи правого регулювання загалом і кримінально-правового регулювання зокрема; вона є реально діючою моделлю гармонійного поєднання, правового балансу публічних, приватних та корпоративних інтересів; ряд її норм є нормами-цілями, які визначають, програмують перспективу розвитку української державності, права та суспільства.

Конституція України, виконуючи роль правової основи, найважливішого джерела кримінального права, породжує послідовну діалектичну залежність: Конституція України – кримінальне право – судові рішення (ухвали та вирoki) – виконання судових ухвал, постанов та вироків. Судові рішення, породжують певні права та обов'язки суб'єктів суспільних відносин. Отже, джерелом кримінального права виступає Конституція України, а джерелом судових рішень – і Конституція України, і кримінальне право.

Важливе значення для забезпечення конституційності кримінально-правового регулювання має чинна постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя”, в якій, зокрема, звертається увага на такі положення:

– наголошуючи, що відповідно до ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Пленум Верховного Суду України вказав на безпосередню дію конституційних прав і свобод людини і громадянина. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя;

– у зв'язку з тим, що Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ повинні оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватися на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй;

– у разі невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню у конкретній справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє роз-

гляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів.

– суд безпосередньо застосовує Конституцію України у разі:

1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом;

2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй;

3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, суперечить Конституції України;

4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних справ, суперечать Конституції України;

– якщо зі змісту конституційної норми випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд при розгляді справи повинен застосовувати тільки той закон, який ґрунтується на Конституції України і не суперечить їй;

– суд може на підставі ст. 144 Конституції визнати такими, що не відповідають Конституції чи законам України, рішення органів місцевого самоврядування, а на підставі ст. 124 Конституції – акти органів державної виконавчої влади: міністерств, відомств, місцевих державних адміністрацій тощо;

– нормативно-правові акти будь-якого державного чи іншого органу підлягають оцінці на відповідність їх як Конституції, так і закону.

Таким чином, Конституція України, з одного боку, закріплює досягнутий новий якісний стан політико-правової

організації суспільства, баланс (консенсус) політичних сил, засновану на загальнолюдських цінностях гуманізму, добра і справедливості політичну і правову ідеологію, правову культуру, відображає об'єктивну спрямованість суспільного розвитку, слугує правовою основою наукової, законодавчої та правозастосовної діяльності, а з іншого – створює передумови для подальшого розвитку суспільства, є основним джерелом українського права, фундаментом правових засобів регулювання суспільних відносин, виконує консолідуючу, стабілізуючу, мобілізуючу, виховну роль у суспільстві, сприяючи усвідомленню його суб'єктами свого правового статусу і конституційних завдань суспільного розвитку.

Саме цим зумовлена особлива суспільна цінність Конституції України.

Яскравим свідченням того, що джерелом чинного КК України є Конституція України, слугує пряме закріплення, трансформація в ньому низки конституційних положень. Наприклад, положення ст. 58 Конституції України про зворотню дію нормативно-правових актів у часі знайшли своє відображення у ст. 5 КК України, а закріплена у ст. 62 Конституції України презумпція невинуватості – в ч. 2 ст. 2 КК України. Конституційний принцип про неможливість притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61 Конституції України) закріплений в ч. 3 ст. 2 КК України, а закріплене право особи не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60 Конституції України) – у ч. 3 ст. 41 КК України. Принцип про невидання іноземній державі громадянина України (ч. 2 ст. 25 Конституції України) відтворений в ч. 1 ст. 10 КК України, а право на необхідну оборону (ч. 2 ст. 27, ч. 5 ст. 55 Конституції України) – у ст. 36 КК України.

У низці випадків конституційні положення зумовлюють необхідність криміналізації певних суспільно небезпечних діянь. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її

життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Це, зокрема, зумовило криміналізацію діянь, передбачених ст. 115–126, 128–156 КК України. Частина перша ст. 28 Конституції України заборонила катування, що послужило підставою для криміналізації катування в ст. 127 КК України.

Конституційний принцип про те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, що право приватної власності є непорушним, послужив підставою для криміналізації посягань проти власності, передбачених ст. 185–198 КК України. Виконання обов'язку громадянина не заподіювати шкоду природі (ст. 66 Конституції України) забезпечується ст. 236–254 КК України, а обов'язок сплачувати податки (ст. 67 Конституції України) – ст. 212 КК України.

Ніхто, відповідно до ч. 2 ст. 29 Конституції України, не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених у законі, що послужило підставою для криміналізації у ст. 371, 372, 373, 374, 375 КК України, діянь, які суперечать названому принципіві.

Особливе місце в системі органів української держави посідає Конституційний Суд України. По-перше, відповідно до ст. 147 Конституції України він є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. По-друге, згідно зі ст. 150 Конституції України, до виключних повноважень Конституційного Суду України належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

По-третє, рішення Конституційного Суду з наведених вище питань є обов'язковими на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені (ч. 2 ст. 150 Конституції України). По-четверте, закони та інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність. По-п'яте, невиконання рішення Конституційного Суду України тягне за собою юридичну відповідальність, і в тому числі відповідальність кримінальну.

Конституційний Суд України виконує важливу функцію забезпечення конституційності правового регулювання загалом та кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин зокрема.

Рішення Конституційного Суду України є джерелом українського кримінального права в тій частині, де йдеться про вирішення окремих спеціальних питань кримінально-правового регулювання суспільних відносин. Серед рішень Конституційного Суду України, які є актами тлумачення кримінального закону, можна назвати:

1) рішення Конституційного Суду України від 7 липня 1998 року № 11-рп/98 (справа № 1-19/98 щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України) та від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99 (справа № 1-7/99 про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів), а також від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 (справа № 1-3/2000 про зворотну дію кримінального закону в часі). Дані акти тлумачення насамперед мають значення для застосування статей 4 та 5 КК України;

2) рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа № 1-33/99 про смертну кару), яким положення ст. 24 та санкцій статей чинного тоді КК України, які передбачали смертну кару як вид покарання, визнано таким, що не відповідають Конституції України (неконституційними). Зрозуміло, що назване рішення Консти-

туційного Суду України має визначальне, керівне значення для українського законодавця – Верховної Ради України;

3) рішення Конституційного Суду України від 3 червня 1999 року № 5-рп/99 (справа № 1-8/99), в якому роз'яснено, що членами сім'ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони можуть бути визнані й інші особи, за умови постійного проживання разом і ведення з ним спільного господарства, тобто не лише його (її) близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), але й інші родичі або особи, які не перебувають з військовослужбовцем, працівником міліції, особового складу державної пожежної охорони у безпосередніх родинних зв'язках (неповно-рідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та інші). Це рішення Конституційного Суду України має, зокрема, значення для кваліфікації злочинів, передбачених статтями 115 (п. 8 ч. 2), 122 (ч. 2), 126 (ч. 2), 189, 345, 346, 347, 348, 349, 377, 378, 379, 380, 398, 399, 400 КК України.

У демократичних умовах панування плюралізму думок у доктрині права України є можливість звернути увагу на дискусійність окремих рішень Конституційного Суду України. Доцільним видається зупинитися на трьох з них.

Перше стосується визначення права, яке, зрозуміло, стосується права і кримінального права. У рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 року № 15-рп/2004 вказано, що “Верховенство права – панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути пронизані передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із виявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї, принципи права тощо, які легітимовані суспільством і

зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеї справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України” (Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання).

Як видно з наведеного, Конституційний Суд України об'єднав в одному понятті законодавство та інші соціальні норми, які, як прийнято в доктрині права, є самостійними, самодостатніми регуляторами суспільних відносин.

Вважається, що таке “розмите” розуміння права загалом, як і кримінального права зокрема, не може забезпечити належну якість і ефективність правового і кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин на ґрунті принципу правомірності.

Значний вплив на розуміння українськими вченими-криміналістами початку кримінально-правової відповідальності справило рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року № 9рп/99 (справа про депутатську недоторканність), згідно з яким кримінальна відповідальність людини настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду. Більшість вчених-криміналістів просто приєдналася до цієї позиції Конституційного Суду, незважаючи на власне розуміння поняття кримінальної відповідальності людини, або у зв'язку з тим, що воно відповідає їх розумінню цього поняття.

Як впливає з названого Рішення Конституційного Суду України, його автори, на тлі чинного тоді КК України, висунули оригінальну синтезовану концепцію розуміння поняття негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини: “кримінально-правова відповідальність – осуд і звільнення від покарання або осуд і покарання”. Разом з тим вони обійшли питання самого поняття кримінальної відповідальності людини, ствердивши лише, що вона є різ-

новидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин, що є підстави розглядати її як особливий правовий інститут. Таким чином, порушено логічний ряд мислення: з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду виникає те, що не знайшло свого змістовно-логічного визначення як категорія, як поняття. Нічого не сказано в Рішенні Конституційного Суду України і про припинення кримінально-правової відповідальності.

Аналізуючи згадане Рішення Конституційного Суду, П. С. Матишевський правильно зауважив, що вирішення питання про момент настання кримінальної відповідальності людини можливе лише після визначення самого поняття “кримінальна відповідальність”. Тому дещо некоректним є визначення моменту настання кримінальної відповідальності людини без поєднання з самим її поняттям. При цьому безперечним положенням є те, – писав він, – що кримінальна відповідальність людини пов’язана з подією, яка має назву “злочин”. Посилання в Рішенні Суду на положення ч. 1 ст. 62 Конституції України, відповідно до якого: “особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду”, не є достатнім аргументом. Це положення Конституції України зовсім не означає, що до моменту вчинення обвинувального вироку суду подія злочину не може вважатися юридичним фактом, що породжує охоронні кримінально-правові відносини, а людина, яка вчинила злочин, не повинна відповідати за вчинене. Якщо з цим не рахуватися, то тоді кримінальне переслідування та притягнення її до кримінальної відповідальності до винесення обвинувального вироку позбавляється свого матеріального (кримінально-правового) обґрунтування і фактично стає незаконним. Між тим, – наголосив далі він, – кримінальне переслідування особи пов’язане з кримінально-правовими

нормами, оскільки поняття злочину і караність небезпечного діяння визначені кримінальним законом. З цієї точки зору саме з моменту вчинення злочинного діяння виникає (починається) кримінальна відповідальність людини, тобто виникають суб'єкти кримінально-правових відносин, а також їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

До наведених суджень П. С. Матишевського можна додати ще одне – в частині 1 ст. 62 Конституції України не вживається словосполучення “кримінальна відповідальність”, а йдеться лише про покарання як одну з форм реалізації кримінальної відповідальності. Тільки в контексті покарання положення про вину і обвинувальний вирок суду мають суто правовий сенс.

В. І. Осадчий більш прямо пише, що “початковий момент виникнення негативної кримінальної відповідальності не пов'язаний з вступом у силу обвинувального вироку суду... негативна кримінальна відповідальність не виникає внаслідок констатації її у вирок суду або в іншому процесуальному документі. Вона є результатом неправомірності поведінки особи, яка вчинила передбачене чинним КК діяння, що містить склад злочину”. Тому, – вважає він, – згадане вище Рішення Конституційного Суду України стосується не стільки моменту виникнення кримінальної відповідальності, скільки її офіційної констатації в обвинувальному вирок суду і початку її реалізації.

Таким чином, необхідно розрізняти, як думається, два поняття: “виникнення кримінально-правової відповідальності” та “реалізація кримінально-правової відповідальності”, що не враховано в названому Рішенні Конституційного Суду України. Як би ми не розглядали негативну (ретроспективну) кримінально-правову відповідальність людини – чи то через призму обов'язку, чи правовідносин, чи покарання, санкції, примусового впливу, обмеження прав і свобод тощо, початок її виникнення, генезис необхідно пов'язувати з юридичним

фактом – вчинення злочину. Саме з цього моменту виникають обов'язок особи, яка вчинила злочин, дати звіт за вчиненням і право перетерпіти відповідно до закону покарання, або інші заходи кримінально-правового впливу, а також право і обов'язок держави в особі компетентних органів виявити вчинений людиною злочин і застосувати до неї кримінальну відповідальність, чинне кримінальне законодавство в широкому його розумінні.

Реалізація негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини є, насамперед, кримінально-процесуальним поняттям, а пізніше, з часу звернення обвинувального вироку до виконання, – також і кримінально-виконавчим поняттям. До початку кримінально-процесуальних, а пізніше виконавчо-процесуальних дій кримінально-правова відповідальність перебуває в статусі “потенційної”, теоретично можливої.

Певні застереження викликало роз'яснення терміна “законодавство України” Конституційним Судом України в постанові “У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна “законодавство”) за № 12-рп/98 від 9 липня 1998 року. Згідно з п. 1 цієї постанови поняття “законодавство України” включає: а) закони України; б) постанови Верховної Ради України; в) укази Президента України; г) постанови (декрети) Кабінету Міністрів України; д) міжнародні договори, згоду на які дала Верховна Рада України. Дискусійність цього роз'яснення полягає в такому. По-перше, в п. 1 згаданого рішення Конституційного Суду України термін “законодавство” роз'яснено лише стосовно ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України (щодо визначення сфери застосування контракту). По-друге, в мотиваційній частині даного рішення (п. 3) вказано, що “У законах, залежно від важливості і специфіки суспільних відносин, що

регулюються, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони, в інших, передусім кодифікованих, у поняття “законодавство” включаються як закони, так і інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – і нормативні акти центральних органів виконавчої влади”. Саме останнє розуміння цього поняття, як вважається, стосується і кримінального законодавства. У цьому випадку запропоноване Конституційним Судом розуміння поняття “законодавство України” є “розмитим”, позбавленим чіткості й однозначності, а отже і універсальності. У доктрині права прийнято, як відомо, два значення цього терміна – вузьке і широке. У вузькому значенні під поняттям “законодавство” розуміють виключно сукупність законів України, а в широкому – сукупність законів України і підзаконних актів.

Загалом, рішення Конституційного Суду України як акти тлумачення кримінального закону забезпечують конституційність кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин, є джерелом українського кримінального права. Разом з цим вони не повинні слугувати засобом вирішення дискусійних питань у доктрині кримінального права. Як і інші джерела науки кримінального права, вони підлягають неупередженому, критичному осмисленню.

Забезпечення конституційності кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин є складним і відповідальним завданням. Його вирішення потребує виваженого, системного підходу і здійснення виключно на наукових засадах. Адже відомо, що кожний вид суспільної діяльності може розраховувати на максимальну ефективність лише за умови належного його наукового забезпечення. Лише такий підхід є запорукою конституційності як правотворчої, так і правозастосовної діяльності в царині кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин у державі соціально-демократичної орієнтації.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОФІЛАКТИКА НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

І. М. Купранець
В. І. Василичук

На підставі аналізу наукових джерел та узагальнення результатів практичної діяльності правоохоронних органів визначено, що до найбільш результативних оперативно-профілактичних заходів загального характеру належать:

– постійне оприлюднення в ЗМІ інформації про порушення бюджетного законодавства, зокрема нецільового використання бюджетних коштів;

– посилення контролю з боку органів фінансового контролю за належним використанням бюджетних коштів. У зв'язку з цим було б доцільним розробити алгоритм взаємодії між уповноваженими оперативними підрозділами і органами фінансового контролю, який включає в себе:

організаційні заходи (подання письмового запиту до органів фінансового контролю з метою отримання інформації щодо спрямування бюджетних коштів, залучення працівника даного органу як спеціаліста для ознайомлення з документами та проведення ревізій тощо);

практичні заходи (проведення перевірок та ревізій);

– моніторинг витрат бюджетних коштів з використанням паспортів оперативного супроводження цільового використання бюджетних коштів;

– здійснення детального відстеження напрямів використання асигнувань розпорядниками коштів та їх користувачами;

– належне планування відпрацювання фінансово-економічного стану користувачів бюджетних коштів із залученням

інших суб'єктів протидії нецільовому використанні бюджетних коштів;

– запровадження в практику уповноважених оперативних підрозділів схеми відпрацювання видатків державного бюджету, яка повинна включати в себе:

моніторинг розподілу бюджетних призначень за головними розпорядниками;

моніторинг розподілу видатків бюджету за головними розпорядниками;

з'ясування способу освоєння коштів;

установлення фактичного отримувача бюджетних коштів та ін.

Зроблено висновок, що індивідуальні заходи оперативно-розшукової профілактики повинні передбачати “ефект присутності”, що будується за принципом появи оперативно-го працівника “у потрібний час у потрібному місці”, максимальна результативність якого досягається лише до моменту вчинення злочину, а також запровадження щорічного поліграфного опитування для осіб, які приймають рішення щодо використання бюджетних коштів.

Запропоновано в процесі оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній сфері приділяти більше уваги питанням реалізації принципу “ситуаційної усвідомленості” про нецільове використання бюджетних коштів, суть якого зводиться до високої обізнаності уповноваженими оперативними працівниками про те, хто, як і де може здійснювати злочини у бюджетній сфері.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити що, оперативно-розшукова профілактика нецільового використання бюджетних коштів – врегульована нормативно-правовими актами діяльність оперативних підрозділів щодо проведення систематичного контролю за оперативною ситуацією у використанні бюджетних коштів з метою виявлення й аналізу, усунення або нейтралізації причин та запобігання виникнен-

ню умов, що сприяють вчиненню нецільового використання бюджетних коштів, виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення даних злочинів, та здійснення на них превентивного впливу для недопущення вчинення ними задуманих злочинів чи тих, що готуються, і припинення таких, що розпочалися, з комплексним використанням оперативно-розшукових сил, засобів, заходів та методів.

ЗМІНА ПІДХОДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК НАГАЛЬНА ПОТРЕБА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

О. О. Крюков

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України безпосередня відповідальність за розслідування лежить виключно на слідчому, який приймає рішення про проведення всіх слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних.

На відміну від законодавства, що діяло до листопада 2012 року, оперативні підрозділи позбавлені можливості самостійно розкривати злочини шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності. На сьогодні працівник оперативного підрозділу зобов'язаний чекати доручення слідчого і лише після цього виконувати поставлені перед ним завдання. Здійснення оперативними співробітниками процесуальних дій у кримінальному провадженні за власною ініціативою не дозволяється.

За таких умов певною мірою відбулася втрата зацікавленості оперативних працівників у встановленні винних і притягненні до відповідальності, а також суттєво знижено їх рівень відповідальності за результати розслідування.

Щороку слідчими направляється більше 300 тисяч доручень до оперативних підрозділів про виконання слідчих (розшукових) дій, що призводить до бюрократичної тяганини та невиправданого затягування часу, необхідного для розкриття злочинів. Крім того, нерідко така переписка зводиться до формалізму.

Досвід розбудови правоохоронної системи закордонних країн свідчить про відсутність формального розподілу поліцейських, відповідальних за розкриття злочинів, на слідчих та оперативних працівників.

Про переваги такого підходу яскраво свідчить досвід Чеської Республіки, в якій після внесення змін у 2003 році до Кримінально-процесуального кодексу Чеської Республіки на законодавчому рівні відбулося об'єднання слідчих і оперативних працівників.

На сьогодні всі співробітники працюють в одному підрозділі кримінальної поліції та виконують доручення одного керівника. Це максимально спростило їх взаємодію та сприяло “роботі в команді”, коли всі працівники відповідають за кінцевий результат. В основному оперативні працівники працюють з негласним апаратом, слідчі використовують процесуальні заходи отримання та фіксування доказів, аналітики працюють з базами даних, які допомагають у розкритті злочинів. У разі вчинення тяжкого злочину, наприклад, розбійного нападу, розслідування проводиться одним слідчим і двома оперативними працівниками.

Саме з метою підвищення ефективності при розкритті та розслідуванні злочинів, у першу чергу тяжких та особливо тяжких, з листопада минулого року в одному з районних відділів поліції Київської області керівництвом Національної поліції України розпочато проведення експерименту з об'єднання слідчих та оперативних працівників в одному підрозділі.

Колишні оперативні працівники, користуючись правами слідчого, самостійно здійснюють слідчі (розшукові) дії, спрямовані на розкриття тяжких або особливо тяжких неочевидних злочинів, не витрачаючи час на очікування доручення слідчого та погодження відповідей з безпосереднім керівництвом. При цьому постановою керівника органу досудового розслідування для розкриття таких злочинів створюються слідчі групи, до складу яких включаються декілька слідчих (як колишні оперативні працівники, так і слідчі), які, доповнюючи один одного, спільно працюють над встановленням винних та збиранням необхідних доказів.

Крім того, слідчий відділ структурно поділено на три відділення, слідчі яких розслідують злочини залежно від їх тяжкості та суспільного резонансу. Це надає змогу найбільш кваліфікованим працівникам зосередитись на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, зменшуючи навантаження на них. При цьому злочини невеликої та середньої тяжкості, а також ті, що не становлять значної суспільної небезпеки, розслідуються в інших слідчих відділеннях, де досудове розслідування здійснюється в кримінальних провадженнях, які не потребують високої кваліфікації слідчих, проведення значної кількості експертиз та негласних слідчих (розшукових) дій.

Упевнені, що запропоновані кроки з подальшого реформування правоохоронних органів, які вже підтвердили свою ефективність в інших європейських країнах, дозволять вивести діяльність Національної поліції на якісно новий рівень.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

М. О. Семенишин

Як свідчить практика, після набрання чинності новим КПК та Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України” від 13 квітня 2012 року № 4652-VI, між Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” і КПК виникли певні колізії.

У першу чергу, це стосується порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які новим КПК дозволяється провадити безпосередньо слідчим (до набрання чинності КПК цю функцію було покладено виключно на оперативно-розшукові підрозділи). При цьому чіткий розподіл повноважень між слідчим і працівниками підрозділів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, чинним законодавством наразі не передбачений.

Ураховуючи викладене, потребує нового визначення поняття “оперативно-розшукова діяльність”, яке повинно більш чітко розкривати форми її реалізації, а також за змістом включати не тільки проведення оперативно-розшукових заходів, але й негласних слідчих (розшукових) дій, і роботу з негласним апаратом.

Оперативно-розшукову діяльність доцільно розділити на декілька стадій: пошук первинної оперативно-розшукової інформації; її перевірка, а також провадження в оперативно-розшукових справах та негласних слідчих (розшукових) дій.

Потребує доповнення:

– стаття 4 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, яку доповнити такими принципами:

наступальності;

конспіративності;

поєднання гласних і негласних заходів;

відповідності та адекватності використання оперативно-розшукових заходів ступеню суспільної небезпечності протиправної діяльності;

– стаття 6, у якій зазначити, що підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є: наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про осіб, які готують вчинення злочину, або можуть бути причетними до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, ознаки та склад якого неможливо встановити іншим шляхом;

– стаття 7, в якій передбачити, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов’язані: у межах своїх повноважень, відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вжити необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів, отримання інформації про осіб, причетних до вчинення злочинів.

На законодавчому рівні усунути існуючу правову колізію, через яку сьогодні неможливо чітко розмежувати права оперативних підрозділів та оперативно-розшукові заходи і негласні слідчі (розшукові) дії, які вони можуть застосовувати, для цього необхідно:

а) надати визначення поняття оперативно-розшукових заходів, а саме: оперативно-розшукові заходи – це заходи зі спеціально встановленими Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” і КПК України порядком та умовами їх проведення, система дій, спрямованих на використання

оперативно-розшукових засобів та методів, що здійснюють у межах своєї компетенції оперативні підрозділи, із метою вирішення конкретних завдань оперативно-розшукової діяльності та забезпечення кримінального судочинства;

б) закріпити виключний перелік оперативно-розшукових заходів, провести їх класифікацію на ті, які можуть застосовуватися до і після заведення оперативно-розшукових справ;

в) передбачити порядок їх проведення за ініціативою оперативного підрозділу, а не відсилання на порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які здійснюються виключно в кримінальному провадженні;

г) надати оперативним підрозділам право звертатися до суду із клопотанням про проведення оперативно-розшукових заходів у межах оперативно-розшукових справ;

д) ввести нове поняття “оперативно-процесуальна дія” – форма діяльності уповноважених на те суб’єктів (оперативного працівника, слідчого), яка врегульована Кримінальним процесуальним кодексом, Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність”, з метою своєчасного виявлення, припинення, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення і забезпечення відшкодування завданих злочином збитків державі та потерпілій особі.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. В. Стражник

Сучасний період розвитку України характеризується зміною орієнтацій нашого суспільства в політичній, економічній, соціальній, правовій сферах і різким ускладненням криміногенної ситуації в країні. Це обумовлює розвиток специфічної системи наукових знань, предметом дослідження яких є типові ознаки латентних злочинів, де найбільш ефективним переважно є негласні заходи, засоби і методи, що застосовуються оперативними підрозділами правоохоронних органів у процесі оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність (надалі – ОРД) сформувалась як галузь наукового знання в результаті інтеграції та диференціації наук кримінально-правового циклу.

Згідно з положеннями ст. 3 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, правову основу ОРД становлять Конституція України, Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, закони України “Про прокуратуру”, “Про Національну поліцію”, “Про Національне антикорупційне бюро України”, “Про Державне бюро розслідувань”, “Про Службу безпеки України”, “Про Державну прикордонну службу України”, “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”, “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”, “Про судоустрій та статус суддів”, “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Проаналізувавши положення наведеної норми Закону, можна дійти висновку про те, що правова основа ОРД має багаторівневу структуру та умовно складається якнайменш з чотирьох рівнів, а саме:

- Конституція України;
- закони України;
- інші нормативно-правові акти;
- міжнародно-правові угоди і договори.

До першого рівня належить Конституція України, яка включає в себе норми прямої дії та вищої юридичної сили. Цей рівень правового регулювання охоплює інститути та норми, що становлять загальну основу всіх видів державної діяльності, які застосовуються в усіх сферах соціального управління, в тому числі й в ОРД.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме на запобігання та припинення протиправних посягань на основні невід'ємні права і свободи людини спрямована ОРД, що і є гарантією з боку держави щодо їх непорушності.

Розвиваючи ідеї Основного закону, галузеве законодавство містить низку положень, які безпосередньо або опосередковано регулюють відносини у сфері ОРД і складають наступний рівень нормативно-правової регламентації.

До цього рівня необхідно віднести, в першу чергу, Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" як основний нормативно-правовий акт, що регулює оперативно-розшукові правовідносини.

До цього ж рівня можна віднести Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, закони України "Про прокуратуру", "Про Національну поліцію", "Про Національне антикорупційне бюро України", "Про Державне бюро розслідувань", "Про Службу безпеки України", "Про Державну прикордонну службу

України”, “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”, “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”.

Крім того, цей рівень включає в себе й ті закони України, що прямо не регламентують ОРД, однак своїми приписами або визначають межі завдань, цілей чи безпосередньо об’єктів цієї діяльності, або впливають на специфічні відносини, які виникають, розвиваються та припиняються під час здійснення ОРД вповноваженими суб’єктами. Такими, наприклад, є закони України “Про державну таємницю”, “Про інформацію”, “Про судоустрій та статус суддів”, “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів та інші.

До третього (підзаконного) рівня правової основи ОРД віднесено Укази Президента України, наприклад, щодо питань окремих пріоритетних напрямів і завдань боротьби зі злочинністю, організаційно-функціональних аспектів діяльності правоохоронних органів тощо та постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України про затвердження положень про нормативно-правове регулювання діяльності окремих функціональних структур, що діють у сфері боротьби зі злочинністю, та інші. До цього ж рівня належать і численні нормативно-правові акти відомчого та міжвідомчого характеру на рівні наказів (спільних наказів), доручень, вказівок, різноманітних приписів тощо. У зв’язку зі специфічністю ОРД, вони здебільшого містять відомості, що становлять державну таємницю, та, відповідно, мають гриф обмеження доступу.

Четвертий рівень складають міжнародно-правові угоди і договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, та які, відповідно до ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України.

ЗАКОНОДАВЧИЙ ДИСБАЛАНС КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

І. І. Присяжнюк

У Кримінальному кодексі України (КК України) передбачена відповідальність за порушення права людини на охорону приватного життя (ст. 132, 145, 149, ч. 2 ст. 154, 162, 163, 168, 189, 258-1, 303, 386 КК України). Причому одні з перелічених злочинів безпосередньо посягають на право людини на недоторканність приватного життя, а інші – лише у випадку вчинення їх способом шантажу або розголошення відомостей, які потерпілий або його близькі бажають зберегти у таємниці.

Під законодавчим дисбалансом будемо розуміти об'єктивно обумовлений рівнем та умовами суспільного розвитку, іманентно притаманний законодавству динамічний процес, який виражається або в неузгодженості, невідповідності елементів (систем), які утворюють його структуру та зміст, або у нерівновазі, нерівнозначності використаних засобів, а також у диспропорції між тенденцією законодавства до стійкості і прагненням до його мінливості, спеціалізацією і уніфікацією нормативно-правової матерії, що в сукупності створює перешкоди до правового регулювання суспільних відносин.

Законодавчий дисбаланс кримінально-правової охорони права людини на недоторканність приватного життя виявляється, насамперед, на міжгалузевому рівні. Адже більшість диспозицій статей, що розглядаються, є бланкетними. Тому законодавчий дисбаланс виявляється як суперечності між кримінальним і регулятивним законодавством у відповідній частині. Так, наприклад, предметом злочину, передбаченого ст. 132 КК України, є відомості про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту

людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на синдром набутого імунodefіциту (СНІД). Водночас у Законі України від 23 грудня 2010 року № 2861-VI “Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунodefіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ” передбачено, що відомості про результати тестування особи з метою виявлення ВІЛ, про наявність або відсутність в особі ВІЛ-інфекції є конфіденційними та становлять лікарську таємницю (ч. 3 ст. 13). У ст. 132 КК України передбачена кримінальна відповідальність за розголошення таких відомостей, а у цьому Законі – ще й за передачу третім особам (ст. 13). Тому, на нашу думку, найменування предмета злочину та форми суспільно небезпечного діяння у цій статті КК України доцільно узгодити з регулятивним законодавством України.

Законодавчий дисбаланс кримінально-правової охорони права людини на недоторканність приватного життя виявляється й на “горизонтальному рівні”, тобто усередині КК України. Йдеться про неоднаковість законодавчих конструкцій, які використовуються для побудови складів злочинів, що аналізуються. Наприклад, законодавчі конструкції суспільно небезпечних діянь у складах злочинів, що посягають на право людини на недоторканність приватного життя – як альтернативні, так і безальтернативні. У першому випадку законодавець перераховує альтернативні діяння, наявність будь-якого одного з них перетворює відповідний склад злочину на закінчений (за умови, що саме діяння є закінченим (наприклад, ст. 162 КК України), а в другому – вказує на одне суспільно небезпечне діяння, юридичне і фактичне завершення якого означає, що склад злочину є закінченим (наприклад, ст. 132 КК України). Однак в окремих випадках законодавець невдало конструює таке діяння, використовуючи альтернативний спосіб їх перерахування. Так, у ст. 162 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне проникнення

до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян. На нашу думку, в диспозиції цієї статті достатньо було б обмежитися вказівкою на незаконність проникнення до житла чи до іншого володіння особи, оскільки незаконне проведення в них огляду чи обшуку, незаконне виселення полягають у порушенні недоторканності житла або іншого володіння особи. Окрім того, у законодавчій конструкції об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого у ст. 162 КК України, використано відкритий перелік суспільно небезпечних діянь (вчинення інших дій, що порушують недоторканність житла громадян). Виключення альтернативних суспільно небезпечних діянь з диспозиції ч. 1 ст. 162 цього Кодексу та залишення у ній вказівки на незаконне проникнення до житла або іншого володіння особи спростить законодавчу конструкцію відповідної кримінально-правової норми, яка буде охоплювати будь-які діяння, які полягають у порушенні недоторканності відповідних об'єктів та передбачають незаконне проникнення до них (зокрема, незаконні огляд, обшук, виселення).

Законодавчі конструкції складів злочинів, що посягають на порушення права людини на недоторканність приватного життя мають бути викладені однаково. Особливо це стосується суміжних складів злочинів або загальних і спеціальних статей. В окремих випадках це порушується. Зокрема, у ст. 132 КК України передбачена відповідальність за розголошення одного з видів лікарської таємниці: відомостей про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) та його результатів (це передбачено у ч. 3 ст. 13 Закону України від 23 грудня 2010 року № 2861-VI “Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ),

та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ”). Однак, спеціальний суб’єкт цих складів злочинів сформульований законодавцем по-різному: службова особа лікувального закладу, допоміжний працівник, який самочинно здобув інформацію, або медичний працівник (ст. 132 КК України) та особа, якій лікарська таємниця стала відома у зв’язку з виконанням професійних чи службових обов’язків (ст. 145 КК України). На нашу думку, для спрощення законодавчої конструкції складу злочину, передбаченого у ст. 132 КК України, в частині формулювання спеціального суб’єкта злочину, доцільно вказати, що ним є особа, якій відповідна таємниця стала відома у зв’язку з виконанням професійних чи службових обов’язків.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВИТОКИ, СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ У ДЕРЖАВНІЙ ПРИКОРДОННІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

О. М. Шинкарук

Утвердження незалежної Української держави відбувається у складних умовах, у тому числі й російсько-української війни на Донбасі. Це висуває низку завдань щодо вирішення принципових теоретичних, практичних та організаційних проблем з охорони державного кордону, захисту конституційного ладу, протидії протиправній діяльності та інших питань, віднесених чинним законодавством України до компетенції такого правоохоронного органу спеціального призначення, як Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ).

Це актуалізує питання щодо підвищення значення оперативно-розшукової діяльності як самостійної форми діяльності ДПСУ.

Оперативна діяльність у усі віки завжди відігравала важливу роль у досягненні мети щодо перемоги над противником. З того часу, коли утворилися держави, виникла необхідність протистояти у політичному, воєнному та економічному плані, знати наміри противника.

Історичні дані свідчать, що оперативна діяльність здійснювалася щонайменше за дві тисячі років до Різдва Христового. Ще у ті часи застосовувалися різного роду хитрощі щодо впровадження у певні кола інформаторів, вивідувачів з метою отримання інформації, котра сприяла розкриттю злочинів, використовувалась з метою протидії ймовірному або реальному противнику. Інакше кажучи, уже тоді здійснювались елементи оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності. Упровадження інколи

тривало багато років, але наполегливість, терпіння того, хто здійснював відповідні заходи чи окрему операцію, винагороджувалися сторицею.

Зокрема, у Біблії (П'ятикнижжя Мойсея, Чис. 13: 2-4, 18-30) говориться, що Господь сказав Мойсею, щоб він послав від себе людей (аби вони вистежували землю Ханаанську) по одній людині від коліна батьків їх і послав головних із них. Усього їх було дванадцять. Завданням вивідувачів (спостережників) було з'ясувати: яка ця земля і народ, який живе в ній, сильний він чи ні, нечисленний він чи численний; яка земля, на якій він живе – хороша чи погана, і які міста, в яких він живе – у шатрах він живе чи в укріпленнях; яка земля – плодюча чи ні; брати зразки плодів з цієї землі. Відповідні дії вчинялися і за часів життя Ісуса Христа його учнями – апостолами, послідовниками. Як бачимо, уже в ті часи завдання вивідувачам (розвідникам) ставилися досить масштабні.

Дослідники зазначають, що розшукова діяльність, котра здійснювалася від імені держави і церкви, мала дві таємні форми: інформаційно-розшукову і збирання матеріалів про осіб, дії яких були протиправними. Серед методів оперативної діяльності найбільш поширеними були таємне опитування, таємний огляд, таємна виїмка документів, зброї тощо. На всіх цих рівнях використовувались оперативні можливості осіб, які могли і були здатні надавати інформацію оперативного характеру. Це були продавці, власники готелів, повії (елітні – у справах політичного, середнього і нижчого класу – у кримінальних справах), працівники лазень, власники різних розважальних закладів тощо. Інформаційно-пошукова діяльність спеціальних державних структур і церкви ґрунтувалась на конкретних джерелах: повідомлення осіб; доноси різних людей; відомості органів державного управління; інформація приватних структур.

У першій половині XVIII ст. спеціальні розшукові заходи дедалі ширше використовувалися й у боротьбі зі злочин-

ністю. У 1711 р. впроваджено інститут державних сищиків, діяльність яких регламентувалась Указом “Про безборонний розшук, переслідування сищиками злодіїв, розбійників та їх спільників”. 24 березня 1731 р. створено “Канцелярию тайных розыскных дел”. Вона стала повною правонаступницею петровської Таємної канцелярії та Преображенського приказу, успадкувавши від першої назву та вузьку спеціалізацію щодо політичних злочинів. У лютому 1762 р. на зміну їм Петро III заснував при Сенаті Особливу експедицію, яка відала питаннями політичного розшуку. У 1837 р. було прийнято низку актів, які, певною мірою, регламентували розшук. У їх числі – “О средствах к исправлению полиции в городах”, “Учреждение и наказ министру полиции”, Положення про земську поліцію. Вони стали правовою основою для подальшого процесу відділення суду від адміністративного управління держави. Уже тоді пристави кримінальних справ у процесі перевірки повідомлень про злочини були зобов’язані встановлювати докази гласним і негласним шляхом.

На території України, у таких містах, як Київ, Харків, Одеса, Катеринослав, підрозділи з протидії кримінальним злочинам були створені наприкінці XIX століття. Створення оперативних підрозділів, у тому числі й розшукової поліції, дало поштовх розвитку оперативно-розшукових функцій поліцейсько-жандармських органів, формуванню оперативних обліків: створювались антропометричні бюро, фотокабінети, формувалися картотеки (реєстраційні документи) з фотографіями.

У перехідний період з березня 1917 р. до 1921 р. поліцейські функції зазнали істотних змін. Після повалення у лютому 1917 р. монархії в Україні почався етап, якому науковці дали назву Національної революції. 18 березня 1917 р. усю поліцію у Києві було змінено на міліцію. Однак не тільки розвитку, але й стабільності в оперативному розшуку не спо-

стерігалось. Загалом ця діяльність занепала. Змін не зазнала тільки військова контррозвідка.

За часів гетьманства П. Скоропадського було створено Департамент державної варти при Міністерстві внутрішніх справ з відповідними підрозділами державної варти в губерніях і повітах, які підпорядковувались губернським і повітовим управлінням. Підрозділи державної варти на місцях підпорядковувались губернським і повітовим начальникам. У великих містах стояли резервні дивізіони кінних вартових, а на залізниці – окремий корпус залізничної варти.

У складі Державної варти діяли розвідувальні відділи, які проводили розшукову роботу. Начальник такого відділу мав у своєму підпорядкуванні чотири підлеглих для розшукової роботи.

Як самостійний термін “оперативно-розшукова діяльність” (далі – ОРД) було запроваджено в науковий та практичний обіг у системі МВС у 1958 році Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік та прийняття згодом республіканських кримінально-процесуальних кодексів.

До лютого 1992 р. у Прикордонних військах України офіційно не застосовувався термін ОРД. Це було пов’язано з тим, що тривалий час, будучи однією зі структур Комітету державної безпеки, Прикордонні війська використовували лише ту термінологію, яка була прийнята у КДБ – “розвідувальна діяльність”, “контррозвідувальна діяльність”, які передбачали такі види діяльності: агентурну; пов’язану з використанням оперативно-технічних та інших оперативних засобів; пов’язану з використанням інших (не оперативних за своїм характером) засобів і методів (адміністративних, кримінально-процесуальних тощо) для вирішення розвідувальних і контррозвідувальних завдань.

Зазначена ситуація вплинула й на її наукову розробку та процес підготовки відповідних фахівців. До прийняття Закону “Про оперативно-розшукову діяльність” в Україні, а також

колишньому Радянському Союзі ОРД як наука і навчальна дисципліна розвивалась виключно у спеціальних навчальних та наукових закладах органів внутрішніх справ. Практично всі навчальні, наукові матеріали носили закритий характер, а тому не могли бути доступними для широкої громадськості.

У незалежній Україні все змінилося у 1992 р., коли 18 лютого було прийнято Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Після цього ОРД стала самостійною навчальною дисципліною, наукою не тільки в органах внутрішніх справ, але й у навчальних закладах інших правоохоронних органів, у тому числі ДПС України.

На сьогодні наукове забезпечення практики ОРД активно розробляється у вітчизняній юридичній науці, прикладом чого є роботи таких видатних правників: О. М. Бандурки, В. П. Захарова, І. П. Козаченка, В. А. Некрасова, Д. Й. Никифорчука, В. В. Шендрика, І. Р. Шинкаренка та ін.

Основним завданням, яке покладене на ДПСУ, є забезпечення недоторканності державного кордону й охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Департамент оперативної діяльності ДПСУ, його управління та їх підрозділи виконують свою відповідні функції щодо виконання покладення на них обов’язків. Тому ОРД має приділятися особлива увага.

Охорона державного кордону виключно фізичним методом не задовольняє сьогодні вимоги. Організована злочинність, контрабандна, терористична діяльність, незаконна міграція стають усе більш витонченішими. Злочинці використовують найновітніші засоби, сучасні технології та досягнення науки і техніки для здійснення своєї мети. Протистояти їм може тільки правоохоронець, який майстерно володіє як теоретичними знаннями, так і практичним досвідом оперативної роботи.

Оскільки ДПСУ є одним із суб’єктів ОРД, одним з основних завдань Національної академії Державної прикордон-

ної служби України імені Богдана Хмельницького є підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації оперативного складу ДПСУ. Ці завдання, у контексті розвитку і продовження історії ОРД, успішно вирішують спеціальні кафедри академії, її досвідчений науково-педагогічний склад. Випускники нашого навчального закладу успішно вирішують покладені на них завдання.

Академія підтримує тісні взаємозв'язки з практичними оперативними підрозділами ДПСУ, навчальними закладами інших правоохоронних органів. Це сприяє обміну науково-практичному і навчально-методичному досвіду з підготовки оперативних працівників.

СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕАГУВАННЯ ДЕРЖАВИ НА ВЧИНЕННЯ СВІДКАМИ, ЕКСПЕРТАМИ, ПЕРЕКЛАДАЧАМИ АБО ЩОДО НИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Н. Ю. Алексеева

У Кримінальному кодексі України (КК) передбачена відповідальність за такі злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, як завідомо неправдиве показання (ст. 384), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386), розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387). Важливого значення набуває не лише кримінально-правова характеристика цих злочинів, а й аналіз різних форм кримінально-правового реагування на вчинення цього злочину, що можна почерпнути з судової статистики, яка ведеться Державною судовою адміністрацією України.

Злочини, що розглядаються, не належать до поширених. Так, за вчинення злочину, передбаченого ст. 387 КК, не було

засуджено жодного свідка, експерта та перекладача. Що стосується інших злочинів, то починаючи з 2012 р. спостерігається зменшення питомої ваги засуджених осіб. У 2012 р. за вчинення злочину, передбаченого ст. 384 КК, було засуджено 157 осіб, у 2013 р. – 116 осіб (–26 %), у 2014 р. – 81 особу (–30 %), а в 2015 р. – 56 осіб (–31 %). Окрім того, за вчинення злочину, передбаченого ст. 384 КК, було виправдано у 2013 р. 4 особи, у 2014 р. – 1 особу, а у 2015 р. – 2 особи. За вчинення злочину, передбаченого ст. 385 КК, у 2012 р. було засуджено 6 осіб, у 2013 р. – 2 особи (–67 %), у 2014 р. – 5 осіб (+60 %), у 2015 р. – 3 особи (–40 %). За вчинення злочину, передбаченого ст. 386 КК, у 2012 р. було засуджено 2 особи, у 2013 р. – 1 особа (–50 %), у 2014 р. – 4 особи (+75 %), а у 2015 р. – жодної особи.

Різною є динаміка й кількості справ, які були закриті. Так, у зв'язку з вчиненням злочину, передбаченого ст. 384 КК, у 2012 р. було закрито 45 справ, у 2013 р. – 29 справ, у 2014 р. – 30 справ, у 2015 р. – 15 справ. Співвідношення кількості засуджених осіб та осіб, справи щодо яких було закрито таке: у 2012 р. 1:3, у 2013 р. 1:4, у 2014 р. 1:3, а у 2015 р. 1:4. Таким чином, можна констатувати незначне збільшення питомої ваги осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 384 КК, справи щодо яких було закрито. Підставами для закриття кримінальних справ у зв'язку з вчиненням злочину, передбаченого ст. 384 КК, були такі: у зв'язку з дійовим каяттям (2012 р. – 13 осіб, у 2013 р. – 11 осіб, у 2014 р. – 14 осіб, у 2015 р. – 6 осіб), у зв'язку зі зміною обстановки (у 2012 р. – 4 особи, у 2013 р. – 8 осіб, у 2014 р. – 3 особи, у 2015 р. – 4 особи), у зв'язку з передачею на поруки (у 2012 р. – 3 особи, у 2013 р. – 4 особи, у 2014 р. – 2 особи, у 2015 р. – 3 особи), у зв'язку з амністією (у 2012 р. – 21 особа, у 2013 р. – 3 особи), з інших підстав (у 2012 р. – 3 особи, у 2013 р. – 3 особи, у 2014 р. – 8 осіб, у 2015 р. – 2 особи).

У зв'язку з вчиненням злочину, передбаченого ст. 385 КК, у 2012 р. було закрито 2 справи, у 2013 р. – жодної, у 2014 р. – 2 справи, у 2015 р. – 1 справа. Їх питома вага порівняно з питомою вагою засуджених осіб за цією статтею переважно є сталою (у 2012 р. 1:4, у 2014 р. 1:3, у 2015 р. 1:3). Підставами для закриття кримінальних справ у зв'язку з вчиненням злочину, передбаченого ст. 385 КК, були такі: у зв'язку з дійовим каяттям (у 2015 р. – 1 особа), у зв'язку з передачею особи на поруки (у 2012, 2014 рр. – по 1 особі), у зв'язку з амністією (у 2012 р. – 1 особа), з інших підстав (у 2014 р. – 1 особа).

Покарання, які призначалися винуватим у вчиненні злочинів, передбачених статтями, що досліджуються, зазвичай не були пов'язані з ізоляцією особи. Так, за вчинення злочину, передбаченого ст. 384 КК, у 2012 р. для 56 засуджених були призначені саме такі покарання (у виді обмеження волі – для 20 засуджених, у виді арешту – для 5 осіб, у виді виправних робіт – для 11 осіб, у виді громадських робіт – для 4 осіб, у виді штрафу – для 16 осіб). У 2013 р. – для 29 осіб (у виді обмеження волі – для 4 осіб, у виді арешту – для 4 осіб, у виді виправних робіт – для 10 осіб, у виді громадських робіт – для 1 особи, у виді штрафу – для 10 осіб). У 2014 р. для 16 засуджених були призначені покарання, не пов'язані з ізоляцією особи (у виді обмеження волі – для 7 осіб, у виді арешту – для 4 осіб, у виді виправних робіт – для 1 особи, у виді громадських робіт – для 4 осіб, у виді штрафу – для 16 осіб). У 2015 р. – для 13 осіб (у виді обмеження волі – для 2 осіб, у виді арешту – для 3 осіб, у виді виправних робіт – для 4 осіб, у виді штрафу – для 4 осіб). Тоді як покарання у виді позбавлення волі було призначено для 15 осіб (2012 р.), 9 осіб (2013 р.), 2 осіб (2014 р.), 2 осіб (2015 р.). Таким чином, співвідношення покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи, та покарання у виді позбавлення волі щодо особи, яка засуджена

за вчинення злочину, передбаченого ст. 384 КК, становила у 2012 р. 1:4, у 2013 р. 1:3, у 2014 р. 1:8, у 2015 р. 1:7.

Така ж тенденція має місце і щодо інших злочинів, які розглядаються. Так, за вчинення злочину, передбаченого ст. 385 КК, у 2012 р. до покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи, було засуджено 5 осіб (4 особи – у виді арешту, 1 особа – у виді штрафу), а до покарання у виді позбавлення волі – 1 особа. У 2013 р. жодної особи не було засуджено до покарання у виді позбавлення волі, а до покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи, 2 особи (у виді штрафу). Так само відбувалося реагування державою на вчинення цього злочину і в наступні роки (у 2014 р. до покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи, було засуджено 4 особи (1 особа – у виді арешту, 3 особи – у виді штрафу), у 2015 р. – 3 особи (1 особа – у виді арешту, 2 особи – у виді штрафу).

Досить значною є кількість осіб, які були звільнені від відбування покарання з випробуванням. Так, у 2012 р. було звільнено від відбування покарання з випробуванням за вчинення злочину, передбаченого ст. 384 КК, 81 особа, у 2013 р. – 42 особи, у 2014 р. – 47 осіб, у 2015 р. – 36 осіб. Таким чином, реально не відбували покарання 52 % засуджених (у 2012 р.), 36 % (у 2013 р.), 58 % (у 2014 р.), 64 % (у 2015 р.).

Отже, суди від імені держави застосовують різні форми кримінально-правового реагування на вчинення свідками, експертами, перекладачами або щодо них злочинів проти правосуддя, передбачених ст. 384–386 КК.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

А. В. Андрушко

Серед злочинних посягань на волю, честь та гідність особи, кримінальна відповідальність за які передбачена у розділі III Особливої частини КК України, незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151) займає особливе місце. Потерпілий від вказаного злочину не лише позбавляється права вільно обирати місце свого перебування, права розпоряджатися собою, вибирати коло свого спілкування. Враховуючи місце, куди незаконно поміщається особа, її моральне приниження (зокрема, через вимушене перебування там з людьми, які дійсно мають тяжкі психічні розлади), усвідомлення власної безпорадності, можна стверджувати, що при незаконній госпіталізації особи до психіатричного закладу страждає також її гідність. Враховуючи ж упереджене і навіть негативне ставлення в суспільстві до осіб, які раніше лікувались у таких закладах, під час вчинення розглядуваного діяння страждає і честь особи. Вважаємо, що ступінь суспільної небезпеки незаконного поміщення в психіатричний заклад є значно вищим порівняно із “звичайним” незаконним позбавленням волі. У цьому контексті не зайве наголосити, що КК УСРР 1922 р. визнавав розглядуване діяння найтяжчим порівняно з іншими злочинами проти волі особи – за його вчинення суд міг призначити покарання у виді позбавлення волі на строк не менше п’яти років.

Варто відзначити, що стаття, яка передбачає відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад, не йде слідом за загальною нормою (ст. 146 “Незаконне позбавлення волі або викрадення людини”), а чомусь завершує розділ III

Особливої частини КК України як така, що встановлює відповідальність за начебто найменш суспільно небезпечне посягання на волю, честь та гідність особи. Такий підхід законодавця є нелогічним і необґрунтованим. Незрозумілим і хибним вважаємо також підхід законодавця, який передбачає менш суворі покарання за вчинення незаконного поміщення в психіатричний заклад, ніж за скоєння незаконного позбавлення волі. Дана ситуація, на нашу думку, є яскравим прикладом безсистемності та неузгодженості санкцій у вітчизняному кримінальному законі, порушенням правил пеналізації злочинів.

На наш погляд, необхідно ставити питання про посилення кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. Передбачення суворіших покарань за вчинення розглядуваного діяння сприятиме забезпеченню адекватності призначуваного покарання, його відповідності реальному ступеню суспільної небезпеки незаконного поміщення в психіатричний заклад, дозволить привести у відповідність санкції загальної норми про незаконне позбавлення волі та спеціальної про відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад.

Слід звернути увагу на те, що ст. 151 КК України законодавець назвав “Незаконне поміщення в психіатричний заклад”, а диспозицію ч. 1 цієї статті сформулював як “Поміщення в психіатричний заклад завідомо психічно здорової особи”. Шляхом елементарного тлумачення доходимо висновку, що під незаконним поміщенням у психіатричний заклад вітчизняний законодавець розуміє поміщення до вказаного закладу завідомо психічно здорової особи, тобто такої особи, яка для лікаря-психіатра була явно психічно здоровою. У той же час необхідно відзначити, що підстави та процедура госпіталізації особи до психіатричного закладу у примусовому порядку передбачені в Законі України від 22 лютого 2000 року “Про психіатричну допомогу”. Відповідні вимоги спрямовані на те,

аби до вказаного закладу не поміщались особи, які цього не потребують. Порушення законодавчих вимог, що стосуються підстав та порядку недобровільної госпіталізації, у результаті чого в психіатричному закладі опиняється не за своєю волею особа, яка такої госпіталізації не потребує, означає її незаконність, що має тягнути за собою кримінальну відповідальність за ст. 151 КК України. Так, наприклад, відсутні підстави для такої госпіталізації, якщо особа завідомо для лікаря-психіатра є психічно хворою, однак не вчиняє і не виявляє реальних намірів вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для неї або оточуючих, спроможна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, які забезпечують її життєдіяльність. У частині 1 ст. 151 КК України правильніше було б передбачити, що відповідальність настає за незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги. З'ясування ж сутності цієї незаконності спонукатиме правозастосувача звертатися до тексту закону, який передбачає підстави та порядок примусової госпіталізації до психіатричного закладу осіб, що страждають психічними захворюваннями, тобто до Закону України "Про психіатричну допомогу". Відзначимо, що подібним шляхом пішли законодавці Вірменії, Грузії, Казахстану, Латвії, Росії та деяких інших держав.

Важливим також є питання про те, чи охоплює стаття про відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад випадки незаконного утримання (продовження перебування) особи в такому закладі після того, як відпали підстави для її подальшого перебування в ньому (наприклад, після повного одужання особи). Вважаємо, що при буквальному тлумаченні диспозиції ч. 1 ст. 151 КК України однозначного висновку про те, що ця норма охоплює відповідні випадки, зробити не можна. У вказаній диспозиції мова йде не про незаконне поміщення особи до психіатричного закладу чи утримання її в ньому, а лише про перше з них. На нашу думку,

було б правильно, якби законодавець змінив назву статті 151 КК України, а також диспозицію її ч. 1, вказавши, що кримінально караним є не лише незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги, а й незаконне утримання її в ньому. На незаконне утримання особи в психіатричному закладі поряд з незаконним її туди поміщенням прямо вказується, наприклад, в ст. 184 КК Білорусі, ст. 134 КК Вірменії, ст. 149 КК Грузії, ст. 127 КК Казахстану, ст. 133 КК Таджикистану.

Отже, запропоновані зміни до ст. 151 КК України сприятимуть ефективнішій кримінально-правовій протидії використанню психіатрії в немедичних цілях.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТЕЮ 286 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЗАЛЕЖНО ВІД СТАНУ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ ВИННОГО

Н. О. Антонюк

Статистичні дані свідчать, що кількість дорожньо-транспортних пригод в Україні не зменшується. Як наслідок, продовжує залишатися дискусійним питання про кримінально-правову оцінку злочину, передбаченого ст. 286 КК України “Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами”. Зокрема, дискусійним, на нашу думку, є питання про врахування стану алкогольного сп’яніння суб’єкта злочину як обставини, що обтяжує кримінальне покарання.

Із аналізу судової практики, зокрема рішень суду касаційної інстанції, простежується, що в одних випадках суд визнає стан алкогольного сп’яніння обставиною, що обтяжує покарання, а в інших – указує, що цей факт врахований як складова об’єктивної сторони вчиненого діяння.

Варто констатувати, що певна обставина може враховуватися як така, що обтяжує покарання (ст. 67 КК України) лише у тому випадку, якщо вона не врахована як ознака складу злочину, за яким кваліфіковано вчинене. Якщо ж обставина врахована як складова об’єктивної чи суб’єктивної сторін складу злочину або передбачена у відповідній статті і врахована як кваліфікуюча ознака, – то вона не може ще раз враховуватися судом як така, що обтяжує покарання. Інше вирішення питання буде призводити до порушення принципу недопустимості подвійного інкримінування.

Очевидно, що за повнотою викладу ст. 286 КК України відноситься до бланкетних норм. Це означає, що для з’ясу-

вання змісту ознак складу цього злочину слід звертатися до інших нормативно-правових актів. Таким нормативно-правовим актом щодо складу “Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами” є Правила дорожнього руху (далі – ПДР).

Однак судам під час розгляду відповідних кримінальних проваджень про притягнення винних до кримінальної відповідальності зі ст. 286 КК України слід максимально чітко визначати, яке (-і) саме правила ПДР (передбачені яким пунктом) порушено і чи є причинний зв’язок між порушенням саме цього (цих) правил і суспільно небезпечними наслідками у вигляді смерті, тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень. У п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14 “Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті” цілком виправдано зазначено, що суди повинні ретельно з’ясовувати і зазначати у вироках, у чому саме полягали названі у перелічених статтях (у т. ч. ст. 286 КК України) порушення; норми яких правил, інструкцій, інших нормативних актів не дотримано; чи є причинний зв’язок між цими порушеннями та передбаченими законом суспільно небезпечними наслідками.

У судових рішеннях варто максимально точно вказувати, між яким порушенням якого (яких) правил безпеки дорожнього руху і суспільно небезпечним наслідком є прямий, достатній, необхідний і об’єктивний причинний зв’язок. Не слід просто перелічувати всі правила дорожнього руху, які були порушені водієм, дії якого кваліфікують. Необхідно під час визначення змісту суспільно небезпечного діяння посилатися лише на ті пункти правил дорожнього руху, які спричинили суспільно небезпечний наслідок, тобто між порушенням яких і наслідком, що настав, був причинний зв’язок.

З указанного слідує, що якщо встановлено причинний зв'язок між порушенням правил дорожнього руху, що полягають у забороні керувати транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння (п. 2.9. (а) ПДР) і відповідним суспільно небезпечним наслідком (наприклад, у вигляді смерті), то стан сп'яніння виступає частиною суспільно небезпечного діяння, а саме об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України. Відповідно, у розглянутому випадку він не може бути повторно врахований як обставина, що обтяжує покарання.

Якщо ж встановлено, що причинний зв'язок є між іншим порушенням правил дорожнього руху (наприклад, рух на завідомо несправному транспортному засобі) і суспільно небезпечним наслідком, що настав, то стан сп'яніння може бути враховано як обставину, що обтяжує покарання. Разом з тим його не слід зазначати як частину об'єктивної сторони складу злочину. Зокрема під час опису суспільно небезпечного діяння не слід указувати, що порушення правил дорожнього руху полягало у керуванні транспортним засобом у стані сп'яніння.

Таким чином, якщо суспільно небезпечні наслідки у “Порушенні правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами” настали внаслідок порушення саме правила безпеки дорожнього руху у вигляді заборони керувати транспортним засобом у стані сп'яніння (п. 2.9 (а) ПДР), або внаслідок порушення кількох правил одночасно, одним з яких є заборона керувати транспортним засобом у стані сп'яніння, то цей стан не можна повторно враховувати як обставину, що обтяжує покарання. Якщо ж суспільно небезпечні наслідки настали через порушення інших правил і встановлено причинний зв'язок між діянням і наслідком, то порушення правила у вигляді керування транспортним засобом у стані сп'яніння не буде частиною суспільно небезпечного діяння і суд може визнати такий стан особи обставиною, що обтяжує покарання.

НОРМАТИВНІ НЕДОЛІКИ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДУ ТА РОЗМІРУ ПОКАРАННЯ ПРИ НЕЗАВЕРШЕНОМУ ЗЛОЧИНІ

М. Г. Арманов

Значення стадії вчинення злочину для обрання виду та розміру покарання сьогодні є нормативно регламентованим у ст. 68 КК України. Однак сьогодні існують певні проблеми щодо тлумачення та застосування положень цієї статті, які потребують вирішення.

Зокрема, при обмеженні строку чи розміру покарання законодавець вказує лише на найбільш суворий його вид. Тобто при альтернативній санкції, коли законом передбачено декілька видів покарання, обмежується вид та розмір лише найбільш суворого. Розмір та вид альтернативних менш суворих покарань законом не обмежено, тому вони можуть призначатись у граничних розмірах передбачених санкцією статті Особливої частини Кримінального кодексу. Таке законодавче положення не є безспірним. Можна досить обґрунтовано стверджувати, що доцільним у таких випадках є пропорційне зменшення розмірів покарань, які є альтернативою найсуворішому виду. Як аргумент для такої позиції є той факт, що певні види покарань, які зазвичай є найсуворішими, мають певні обмеження щодо застосування до пільгових категорій осіб, таких як вагітні жінки, неповнолітні, непрацездатні особи тощо. Це зумовлює призначення таким особам альтернативних покарань, які не є найсуворішими. Однак їх розмір, як ми знаємо, не обмежений статтею 68 КК України, що де-факто погіршує їх становище у порівнянні з особами, яким може бути призначений найсуворіший вид покарання. На жаль, такі фактори законодавцем до уваги не прийняті і на сьогодні, при готуванні чи замаху, зменшенню підлягає лише розмір найсуворішого виду покарання з передбачених у санкції статті.

Черговим проблемним моментом є обрахування максимальних строків чи розмірів покарання, визначених у ст. 68 Кримінального кодексу України, з його верхньої межі, передбаченої санкцією статті Особливої частини КК України. При цьому нижня межа цього покарання не змінюється. Однак існують випадки, коли обрахований за правилами ст. 68 КК України максимальний розмір покарання нижчий нижньої межі, визначеної санкцією статті Особливої частини Кодексу. Наприклад, санкція ч. 1 ст. 110-2 “Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України” передбачає основне покарання у виді позбавлення волі строком від трьох до п’яти років. При призначенні покарання за готування до цього злочину, відповідно до ч. 2 ст. 68 КК України, максимальний розмір покарання становить 2 роки і 6 місяців, що нижче від нижньої межі цього виду покарання, передбаченої у санкції. Отже, виникає питання щодо можливості призначення покарання у такому розмірі. Розв’язання цієї проблеми має здійснюватись за правилами конкуренції норм Загальної частини КК України та його Особливої частини. При такому виді конкуренції застосовується правило, згідно з яким застосуванню підлягають основоположні норми, передбачені в Загальній частині, тобто, у ст. 68 КК України. Отже, в описаному прикладі граничний розмір покарання у виді позбавлення волі за готування до цього злочину становить 2 роки і 6 місяців.

На перший погляд застосування такого підходу є обґрунтованою реалізацією конституційного принципу щодо тлумачення усіх сумнівів на користь обвинуваченого. Однак це спричинює абсолютну визначеність розміру обраного виду покарання, що за правилами пеналізації є суттєвим недоліком. На описаному прикладі можна простежити, що максимально дозволений розмір покарання одночасно є його єдиним можливим для призначення, оскільки нижня межа для

даного виду покарання, встановлена у санкції статті Особливої частини КК України, є суттєво вищою. Така ситуація фактично позбавляє правозастосувача можливості належного дотримання положень ч. 1 ст. 68 КК України, унеможливує врахування ступеня тяжкості вчиненого особою діяння, ступеня здійснення злочинного наміру та причин, унаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

Як напрям вирішення такої проблеми можна запропонувати зміну положень ст. 68 КК України, а саме, унормувати пропорційне зниження не тільки максимальної, а й мінімальної межі покарання, передбаченого санкцією статті Особливої частини Кодексу.

З викладеного пропонуємо сформулювати такі висновки:

1. Законодавча позиція зі зменшення розміру лише найбільш суворого виду покарання (при готуванні чи замаху) з передбачених у санкції статті Особливої частини КК України є недосконалою. Доцільним було б змінити положення, передбачені у ст. 68 КК України, з метою запровадження можливості їх застосування до усіх видів покарань, визначених конкретною санкцією.

2. Недосконалим є посилання у ст. 68 КК України лише на верхню межу покарання. Необхідним є законодавче запровадження можливості пропорційного зниження не тільки максимальної, а й мінімальної межі покарання, передбаченого санкцією статті Особливої частини Кодексу.

3. При притягненні особи до відповідальності за готування чи замах на злочин, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі найбільш яскраво проявляються недоліки законодавства, описані у перших двох пунктах висновків, що додатково аргументує необхідність законодавчих змін, які описані вище.

“ЦІНА” ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

О. М. Артеменко

Військові злочини за безпосереднім об’єктом можна розділити на дев’ять груп. Однією із них є злочини проти порядку проходження військової служби. Вони передбачені статтями 407–409 КК України і полягають: у самовільному залишенні військової частини або місця служби, дезертирстві, ухиленні від несення військової служби шляхом самокалічення, симуляції хвороби, відмови від несення обов’язків військової служби та ін.

Актуальність кримінологічного дослідження представлених військових кримінальних правопорушень зумовлюється істотним збільшенням їх рівня, зміни структури та ін. Зокрема, якщо у 2012 р. правоохоронними органами було обліковано лише 11 таких злочинів, то у 2016 р. – 2 736. Тобто протягом 2012–2016 рр. їх рівень збільшився майже у 250 разів. На частку злочинів проти порядку проходження військової служби у структурі військової злочинності припадає 80 %. Це свідчить про якісні зміни структури військової злочинності, що відбулись останніми роками, цьому посприяли такі обставини: збільшення чисельності особового складу ЗС України до 250 тис. осіб; відновлення військової прокуратури та активізація її діяльності; збільшення випадків порушення військовослужбовцями закону, присяги і статутів ЗС України, особливо з боку тих, які перебувають у зоні проведення АТО.

Одним із аспектів, що впливає на теоретичну й практичну значущість тієї або іншої кримінологічної проблематики, є “ціна” певного виду чи групи злочинів. Вона виявляється у прямій чи непрямій шкоді для держави і суспільства від поширеності досліджуваних злочинів. Що стосується “ціни” злочинів проти порядку проходження військової служби, то

її можна представити, виходячи із кількох груп негативних наслідків політичного, управлінського, соціально-економічного, психологічного й міжнародно-правового характеру.

Політична шкода від поширення злочинів проти порядку проходження військової служби полягає у тому, що факти дезертирства, випадки самовільного залишення місця служби, що набули масового характеру та існують в усіх військових підрозділах, з'єднаннях ЗС України незалежно від роду військ і місця несення військової служби, підривають боєздатність української армії, її спроможність відповідати на військову агресію інших країн та протидіяти незаконним воєнізованим сепаратистським формуванням на окупованій території Донецької і Луганської областей України. Фактично від успіхів обмеження розглядуваних військових злочинів залежить територіальна цілісність України та її суверенітет.

Негативні наслідки злочинів проти порядку проходження військової служби управлінської спрямованості пов'язані із тим, що за умови широкого поширення таких кримінальних правопорушень у воєнній сфері значно ускладнюється управління військовими формуваннями з боку Міністерства оборони України і Генерального штабу ЗС України. Це може виявитись у складнощах виконання певних бойових завдань, виходячи із обмеженості особового складу тих або інших військових підрозділів; неможливості доукомплектування якісними військовими кадрами певних підрозділів, особливо тих, які необхідні на передовій зоні проведення АТО та ін.

Соціально-економічна шкода від зазначених військових злочинів зумовлена значними витратами коштів Державного бюджету України, що виділяють на сферу безпеки і оборони нашої країни. Наприклад, у 2017 р. на фінансування ЗС України планується виділити 5,9 % ВВП України, що становить понад 130 млрд грн. Ці кошти розраховані не лише на виготовлення нової і модернізацію існуючої військової техніки, купівлю пально-мастильних матеріалів. Значна частина

фінансів спрямовується на грошове, речове, медичне, матеріально-технічне, соціальне та інше забезпечення військовослужбовців ЗС України. Тому у разі вчинення деякими із них злочинів проти порядку проходження військової служби держава зазнає чималих бюджетних втрат, пов'язаних з утриманням винних військовослужбовців й забезпеченням їх усім необхідним для виконання поставлених бойових завдань. Ураховуючи, що у 2015–2016 рр. подібних злочинів було обліковано понад 7,5 тис., це означає, що втрати держави становлять десятки мільйонів грн.

Негативні наслідки психологічного характеру від поширеності злочинів щодо порядку проходження військової служби стосуються підриву військової дисципліни у лавах ЗС України. Масовий характер цих злочинів, а так само потурання й неналежне реагування військової прокуратури, Військової служби правопорядку ЗС України, СБУ на порушення законності серед військовослужбовців може похитнути порядок і дотримання ними статутів. Також випадки дезертирства в умовах масованих обстрілів позицій ЗС України на передовій у зоні АТО можуть підштовхнути деяких військовослужбовців до вчинення подібних злочинів за мотивами боягузтва або легкодухості. Подібні злочини здатні підірвати бойових дух військовослужбовців, рівень їх патріотизму, самовідданості на благо держави і Українського народу.

“Ціна” злочинів проти порядку проходження військової служби виявляється й у шкоді міжнародно-правового характеру. Адже проблема військового конфлікту на сході України розглядається не як внутрішньодержавна, вона має міжнародний масштаб. Виходячи з того, що Україна у воєнний спосіб здійснює оборону своєї території від зовнішньої військової агресії, протидіє виявам сепаратизму і є безпосереднім учасником так званого Мінського процесу, тому від надійності й ефективності ЗС України залежить як територіальна цілісність нашої держави, так і її авторитет на міжнародній арені.

ні. Окрім цього, від успішності виконання поставлених перед ЗС України бойових завдань, а також від послідовності несилової деокупації територій Донецької і Луганської областей залежить якість євроінтеграційних процесів та можливість одержання Україною статусу асоційованого члена Європейського Союзу.

Безперечно, “ціна” злочинів проти порядку проходження військової служби може виражатись й в інших негативних наслідках.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕОБЕРЕЖНІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

С. В. Бабанін

Установлення критеріїв, якими керувався законодавець під час встановлення видів та розмірів покарання за необережні злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, потребує проведення порівняльного аналізу санкцій ст. 119, 128, 276, 281, 283, 286, 287, 288, 291 КК України.

Так, покарання, передбачене ст. 119 КК України за необережне вбивство людини, є більш суворим, ніж покарання за спричинення загибелі людей внаслідок порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК) України. За необережне вбивство однієї людини передбачене покарання у виді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 119 КК України), а за необережне вбивство двох або більше осіб – позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років (ч. 2 ст. 119 КК). У той же час ст. 291 КК України передбачає максимальне покарання за загибель людей незалежно від їх кількості – п'ять років позбавлення волі. Також певна непослідовність законодавця, на наш погляд, простежується під час встановлення покарання за загибель людей або інші тяжкі наслідки при самовільному без нагальної потреби зупиненні поїзда (ч. 2 ст. 283 КК України) – від п'яти до десяти років позбавлення волі.

Порівняння санкцій ст. 276, 281, 283, 286 із санкцією ст. 291 КК України свідчить, що остання передбачає в цілому більш м'яке покарання (максимальне – п'ять років позбавлення волі), тоді як інші порівнювані норми в разі спричинення загибелі людей передбачають до 12 (ч. 3 ст. 281 КК

України) або до 10-и (ч. 3 ст. 276, ч. 2 ст. 283, ч. 3 ст. 286 КК України) років позбавлення волі. Проте, у ст. 276, 281, 286 КК України законодавець цілком слушно розділяє в окремих частинах ступінь суспільної небезпеки цих злочинів залежно від спричинених наслідків, встановлюючи відповідні вказаному ступеню санкції.

Порівняно з цими нормами, норми, що встановлюють відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи (ст. 119, 128 КК України), мають більш м'які санкції. Безумовно, у цьому є свій сенс, оскільки поведження з транспортними засобами, їх використання та взаємодія з ними (у випадках, передбачених наведеними статтями) вимагають від людини більш підвищеного контролю за своєю діяльністю у цих процесах, аніж у звичайних побутових ситуаціях. Тому ці злочини становлять більшу суспільну небезпеку і, отже, мають передбачати більш суворі санкції.

Статті 287, 288 КК України мають, фактично, однакові із ст. 291 КК України санкції (ст. 287 КК, крім того, передбачає як додаткове покарання позбавлення права обіймати посади, пов'язані з відповідальністю за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів).

Отже, до критеріїв встановлення видів та розмірів покарання, використовуваних законодавцем в аналізованих нормах, слід віднести: кількісні та якісні показники суспільно небезпечних наслідків; роль особи у забезпеченні безпеки руху транспорту; порушення певних правил на транспорті.

Такий вид покарання, як позбавлення волі на певний строк, передбачений у всіх аналізованих злочинах проти безпеки руху та експлуатації транспорту. При цьому 35 % злочинів, передбачених порівнюваними нормами КК України, належать до тяжких (ч. 2, 3 ст. 276, ч. 2 ст. 283, ч. 2, 3 ст. 286 КК України – строк позбавлення волі за їх вчинення перевищує п'ять років) та особливо тяжких (ч. 3 ст. 281 КК України – строк позбавлення волі понад десять років).

Вважаємо що переважною більшістю (крім випадків спричинення смерті двох і більше людей) розглядувані норми повинні належати до злочинів невеликої та середньої тяжкості, тобто строк позбавлення волі за їх вчинення не повинен перевищувати п'яти років. Досить складно поставити знак рівності ступеня суспільної небезпеки між, наприклад, порушенням працівником залізничного, водного або повітряного транспорту правил безпеки руху або експлуатації транспорту, якщо це спричинило потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або заподіяло велику матеріальну шкоду (ч. 2 ст. 276 КК), за що передбачене позбавлення волі на строк від двох до семи років, та розбоєм (ч. 1 ст. 187 КК України), який передбачає позбавлення волі від трьох до семи років.

Пропонуємо підходи, згідно з якими, на наш погляд, доцільно було б встановлювати на законодавчому рівні види та розміри покарань за вчинення порушень правил на транспорті: 1) передбачення у статтях кількох частин залежно від тяжкості суспільно небезпечних наслідків і відповідне встановлення видів та розмірів покарань; 2) встановлення покарання у виді позбавлення волі на певний строк повинно застосовуватись лише за злочини, що передбачають відповідальність за спричинення загибелі однієї чи більше осіб; розміри строку цього покарання повинні залежати не тільки від тих суспільно небезпечних наслідків, що настали, а й від ознак особи, яка вчинила цей злочин, а саме її ролі у забезпеченні безпеки руху та експлуатації транспорту та не повинні перевищувати десяти років; 3) у злочинах невеликої та середньої тяжкості всі без винятку санкції повинні містити кілька основних видів покарань залежно від діапазону ступеня суспільної небезпеки злочину або майнових можливостей злочинця; 4) всі без винятку санкції повинні містити як додаткове покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

ПРИКОРДОННІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

А. М. Бабенко

Вивченням географії розташування України встановлено, що наша країна має 16 регіонів, які можна вважати прикордонними. Так, Волинська область на півночі межує із Білоруссю, а на заході – з Польщею; Львівська на заході межує із Польщею; Закарпатська – зі Словаччиною, Угорщиною та Румунією; Івано-Франківська – з Румунією; Чернівецька – з Румунією та Молдовою; Вінницька та Одеська – з Молдовою; АР Крим, Донецька, Луганська, Харківська та Сумська – з Російською Федерацією; Чернігівська – частково з Росією та Білоруссю; Київська, Житомирська та Рівненська – з Білоруссю. Інші регіони знаходяться або під прямим впливом прикордоння, або опосередковано залежать від кордонів через кримінологічні, екологічні, соціально-економічні, демографічні, технічні та інші фактори. Загальна довжина кордону суходолом та морського кордону України становить 7 590 км. З них 2 063 км – це кордон суходолом з Російською Федерацією, 975 км – з Республікою Білорусь, 542,5 км – з Польщею, 98 км – з Республікою Словаччина, 135 км – з Угорщиною, 608 км – з Румунією та 1 194 км з Республікою Молдова. Описана довжина державного кордону, з одного боку, обумовлює вигідне географічне розташування країни, широкі можливості для економічної, соціальної та правової співпраці, а з іншого – містить певні загрози та залежності від криміногенної ситуації в сусідніх країнах. Так само прикордонні регіони, які межують із територіями підвищеної кримінальної враженості всередині країни, подібно закону сполучених судин, піддаються загрозам імпортування злочинності та злочинців

або певних її видів. Ці загрози часто пов'язані не лише з міграційними процесами, а й з такими факторами, як кримінальна спеціалізація сусідніх регіонів, їх схильність до розширення кримінального впливу і, як наслідок, експорту злочинності в інші регіони. Наприклад, якщо сусідні з Україною прикордонні регіони перенасичені злочинністю, пов'язаною з незаконним обігом наркотиків або зброї, насильницькою злочинністю, незаконним заволодінням транспортними засобами, протиправним використанням надр тощо, то існує висока вірогідність кримінального зараження територій наших регіонів саме цими видами злочинності і, навпаки. За таких обставин, деякі території сусідніх країни для наших областей можуть виступати регіонами донорами того або іншого виду злочинності, і навпаки. Так само рівень злочинності сусідніх регіонів багато в чому впливає на стан правопорядку українських прикордонних регіонів. Раніше ми вже неодноразово доводили, що будь-яке загострення криміногенної ситуації у прилеглих з Україною регіонах, за умов незахищеності, невизначеності або прозорості кордонів, здатне призвести до суттєвого зростання кримінальної напруженості в прикордонних регіонах нашої країни. Отже, захист кордонів і забезпечення кримінологічної безпеки прикордонних регіонів є пріоритетним завданням для держави і її правоохоронних органів.

Специфіка функціонування прикордонних регіонів полягає, у першу чергу, в особливостях соціально-економічного, політичного, культурологічного, демографічного, міграційного і т. д. життя населення, пов'язаного з внутрішніми і зовнішніми факторами взаємодії із сусідніми регіонами. Порівняння стану злочинності в регіонах України з результатами робіт, присвячених регіональним особливостям злочинності в сусідніх державах, з'ясувало, що: по-перше, для прикордонних регіонів України, є характерною залежність криміногенної ситуації від стану злочинності в регіонах сусідніх країн. По-друге, як правило, регіони, які наближені до за-

кордонних територій з позитивною криміногенною ситуацією, мають нижчий рівень злочинності, ніж ті, що межують із регіонами з підвищеною інтенсивністю злочинності або окремих її видів. Багато в чому такий стан обумовлений не лише схожістю соціально-економічної, географічної, релігійної, демографічної та культурологічної обстановки, а й схожими недоліками в організації запобігання злочинності.

У цьому сенсі важлива роль у державній системі запобігання злочинності відводиться Державній прикордонній службі України і вищим навчальним закладам, які готують фахівців для цих підрозділів. Маючи широкі повноваження, та розгалужену структуру, цей орган забезпечує недоторканість державного кордону, територіальну цілісність країни, здійснює охорону суверенних прав України, протидію правопорушенням і боротьбу зі злочинністю тощо.

Держприкордонслужба України є важливою ланкою системи запобігання злочинності, оскільки забезпечує правопорядок у прикордонні країни і є гарантом позитивної криміногенної обстановки для інших регіонів не лише власної країни, а й сусідніх держав. Саме на прикордонні затримується велика кількість осіб і вантажів, що намагаються незаконно перетнути кордон, затримуються злочинці, виявляється контрабанда, крадені автотранспортні засоби, припиняється незаконне переміщення зброї, наркотиків, торгівля людьми, припиняється розкрадання і вивезення природних ресурсів тощо.

У цьому сенсі важливим завданням для повноважних органів є налагодження взаємодії Держприкордонслужби, державних регіональних правоохоронних органів із правоохоронними органами зарубіжних країн. Така взаємодія можлива як у рамках двосторонніх, так і багатосторонніх відносин. Форми та методи взаємодії можуть бути найрізноманітнішими: інформаційно-аналітичне співробітництво; оперативно-розшукове та технічне співробітництво; співро-

бітництво у сфері розшуку і повернення викрадених предметів; співробітництво у формі проведення сумісних операцій, спрямованих на профілактику злочинності, перешкоджання вчиненню злочинів, затримання осіб, що вчиняють злочини; співробітництво у науковій галузі, зокрема, із кримінологічного супроводження практики протидії злочинності, у розкритті, припиненні і розслідуванні окремих видів злочинів тощо.

Інформаційно-аналітичне співробітництво передбачає обмін оперативною інформацією про вчинені злочини, про такі, що готуються, та причетних до них осіб. Важко переоцінити важливість обміну інформацією про появу нових способів і видів вчинення злочинів, про особливості приховування злочинів, технологій і технічних засобів, які використовуються при їх вчиненні.

За напрямом аналітичної розвідки на міждержавному та міжрегіональному рівнях мають функціонувати такі напрями: регулярні аналітичні огляди територій підвищеної концентрації злочинності та потенційних кримінологічних загроз; середньострокові оцінки криміногенної ситуації у регіонах зі складною оперативною обстановкою; виявлення прогалин у інформаційно-аналітичному забезпеченні правоохоронних органів; блокування джерел виникнення кримінологічних загроз тощо.

Ураховуючи погіршення сучасного стану та несприятливі тенденції регіональної злочинності (у тому числі і у прикордонних регіонах України), її суспільну небезпеку, розмір шкоди, яка щорічно завдається суспільним відносинам та окремим громадянам, необхідно визнати запобігання злочинності (особливо у прикордонних регіонах) одним із пріоритетних завдань діяльності обласних, районних, міських і т. д. державних адміністрацій, а також обласних і інших рад регіонального рівня.

У цьому сенсі вважаємо за доцільне введення у структуру апарату обласних державних адміністрацій, райдержадміністрацій, а також міст обласного значення заступників голів з питань профілактики та запобігання злочинності. Їх завданням має бути законодавче, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення і супроводження діяльності територіальних підрозділів правоохоронних органів у запобіганні злочинності. Важливою складовою діяльності обласних державних адміністрацій із запобігання злочинності у прикордонні вбачається сприяння місцевим правоохоронним органам у налагодженні прикордонного співробітництва на міжрегіональному і міждержавному рівні, а також координація такої діяльності.

Підсумовуючи, звернемо увагу на те, що останніми роками в Україні підготовлено і захищено низку дисертацій за темою діяльності Державної прикордонної служби України, проблема особливостей функціонування і криміногенної обстановки у прикордонних регіонах стала об'єктом дослідження низку монографій, статей і наукових доповідей. Між тим, незважаючи на надзвичайну актуальність задекларованої наукової проблеми, питання специфіки діяльності Державної прикордонної служби України і покращення криміногенної обстановки у прикордонних регіонах у сучасних умовах остаточно не вирішене. У цьому сенсі напрям запобігання злочинності у прикордонних регіонах та діяльність Державної прикордонної служби України у запобіганні злочинності визнаємо надзвичайно важливими та перспективними об'єктами кримінологічних досліджень, стратегічним напрямом удосконалення державної і регіональної системи запобігання злочинності.

Зробимо спробу окреслити подальші напрями перспективних наукових досліджень з проблем удосконалення системи запобігання злочинності у прикордонних регіонах. На рівні докторських дисертацій потребують дослідження

і впровадження у практичну діяльність такі теми: “Методологія кримінологічного аналізу злочинності у прикордонних регіонах України”, “Кримінологічні основи запобігання злочинності у прикордонних регіонах”, “Концептуально-методологічні та практичні основи кримінологічної діяльності органів Державної прикордонної служби України”. На рівні кандидатських дисертацій мають бути вирішені такі проблеми: “Кримінологічні засади запобігання злочинності у прикордонних регіонах в умовах Антитерористичної операції”, “Кримінологічні засади запобігання злочинності у прикордонних регіонах в умовах анексії Криму”, “Запобігання органами Державної прикордонної служби України незаконному обігу зброї”, “Запобігання органами Державної прикордонної служби України незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів”, “Запобігання органами Державної прикордонної служби України торгівлі людьми” і т. д.

Окремими, важливими напрямками вирішення проблем запобігання злочинності у прикордонних регіонах розглядається вивчення територіальних особливостей злочинності, її видів, специфіки детермінації, досвіду протидії і розробки заходів запобігання на території прикордоння Слобожанщини (Харківська, Сумська, Полтавська області); Донбасу (Донецька, Луганська області); Причорноморського (Одеська, Херсонська, Миколаївська області); Подільського (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області); Поліського (Київська, Чернігівська, Житомирська області); Волинського (Волинська, Рівненська області) та Карпатського (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області) регіонів. Вони сприятимуть зміцненню кримінологічної безпеки в усіх прикордонних регіонах України, соціально-економічній стабільності, сприятимуть збереженню територіальної цілісності країни, недоторканності кордонів, і її обороноздатності.

ON THE ISSUE OF CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTIC OF CRIMES IN THE SPHERE OF BANKRUPTCY UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE AND SOME FOREIGN COUNTRIES

T. Bazyuk

Economic Offences are included in the separate category of criminal offences. Such offences not only victimize the individuals with economic and financial losses but may also have adverse impacts on the national economy. Economic offences covers the crimes such as counterfeiting of currency, fraud, financial scams, money laundering, etc. which cause a serious concern for the [1, p. 1].

The term bankruptcy comes from two Latin words meaning “bench” and “break”; thus its literal meaning is “broken bench” [2].

In the United States, criminal provisions relating to bankruptcy fraud and other bankruptcy crimes are found in sections 151 through 158 of Title 18 of the USC. Bankruptcy fraud includes filing a bankruptcy petition or any other document in a bankruptcy case for the purpose of attempting to execute or conceal a scheme or artifice to defraud. Bankruptcy fraud also includes making a false or fraudulent representation, claim or promise in connection with a bankruptcy case, either before or after the commencement of the case, for the purpose of attempting to execute or conceal a scheme or artifice to defraud. Bankruptcy fraud is punishable by a fine, or by up to five years in prison, or both.

Countries that are members of the Roman-Germanic legal family (in particular, France, Germany, Spain, Lithuania, Latvia, Russia, Belarus) have similar features for establishing criminal responsibility for bringing to bankruptcy, is thus established as follows: a) bringing to the bankruptcy or “willful

(intentional) bankruptcy “is typical for the offense of criminal law in these countries; b) there is a combination within the rules on criminal liability for “malicious bankruptcy” several independent offenses in the sphere of bankruptcy (in particular in Art. 213 of the Criminal Code of Latvia); c) optional indications of a crime rank of “willful bankruptcy”, in particular, time and purpose it occurred sometimes acquire their obligation (in particular, Art. 314-17 of the Criminal Code of France); d) specifically assigned criminal liability of accomplices “willful bankrupt” (in particular, Art. 283 German and Art. 240 of the Criminal Code of Belarus) [3, p. 146].

Until decriminalization of economic crime that took place in January 2012, criminal bankruptcy consisted of several *corpus delicti*: Fictitious bankruptcy (Article 218 of the Criminal Code of Ukraine – further the CC), bringing to bankruptcy (Article 219), concealment of sustainable financial insolvency (Article 220) and unlawful deeds during bankruptcy (Article 221). Since the change of the legislation initiated by the President of Ukraine only bringing to bankruptcy remained criminally punishable. The rest of the delicts mentioned are considered and punished as administrative offences. The proclaimed reason to do so was humanization of liability in the economic sector [4].

Article 219 of the Criminal Code, which provides responsibility for bringing to the bankruptcy, details and clarifies the concept. Under the terms of this Article bringing to the bankruptcy – a deliberate, with clandestine motives, other personal interests or interests of third parties committed by the owner or by an official business entity of action that led to sustained financial insolvency of an economic activity if it caused great material damage.

Thus, to successfully combat bringing to bankruptcy, an international and multidisciplinary approach is essential. The main issue of criminal responsibility in this area is improving and bringing it up to European standards.

References

1. Ranga Ajay. Socio economic offences in India. / Ajay Ranga // Research Dimensions. – Volume 2, № 8 / Oct 2014. – P. 1–5.
2. Bankruptcy// Electronic resource : <http://www.crown.org/Portals/0/docs/downloads/Bankruptcy.pdf>
3. Кришевич О. В. Доведення до банкрутства: кримінально-правовий аспект та розмежування з шахрайством / О. В. Кришевич, І. О. Рощина // Юридичний вісник. – 2015. – № 1 (34). – С. 143–147.
4. Tyshchenko Anna. Bankruptcy Fraud Schemes in Ukraine / Anna F. Tyshchenko // Electronic resource : http://www.integrites.com/web/uploads/Bankruptcy%20Fraud%20Schemes%20in%20Ukraine_UJBL.pdf

ЛЕГАЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Д. О. Балобанова

Дослідження динаміки кримінального права обов'язково повинно охоплювати собою аналіз не тільки кримінального законодавства та доктрини кримінального права, а й процес правозастосування, оскільки саме він дозволяє встановити ті прогалини та помилки, які були припущені законодавцем при формулюванні кримінально-правових норм. Згідно з найбільш поширеною думкою застосування права складається з трьох етапів: установлення і дослідження дійсних фактичних обставин; установлення правової норми, що підлягає застосуванню, включаючи й перевірку автентичності норми, дії її в часі та у просторі, а також її тлумачення; прийняття рішення по суті, яке оформлюється у вигляді акта застосування правової норми. Як вбачається, невід'ємним елементом застосування кримінального закону є його тлумачення.

Тлумаченню повинні піддаватися всі закони, а не тільки неясні: “Навпаки, чим досконаліший закон кримінальний, чим більше в ньому замінюються конкретні ознаки узагальненим юридичними поняттями, чим суворіше вживається законодавцем юридична мова, тим більше значення отримують для правильності його застосування наукові прийоми тлумачення законів, ...тільки тоді можливе застосування до даних практичного життя засад наукової розробки права” [1, с. 87].

Суб'єкт тлумачення роз'яснює не норму права, а те, як він її розуміє. Це відноситься практично до всіх суб'єктів інтерпретаційної діяльності. Звідси випливає висновок про те, що суб'єкт тлумачення повинен володіти високим ступенем професійних знань та його рішення мають прийматися всіма правозастосовувачами через їх авторитет: “Серед усіх суб'єктів права є такі, на яких рівняються в розумінні правових норм,

від яких часто чекають ґрунтовного вираження їх власного розуміння сенсу певних нормативних приписів” [2, с. 66]. До суб’єктів офіційного тлумачення, які більш-менш відповідають зазначеним вимогам, традиційно відносять Конституційний Суд України.

Згідно з положеннями Конституції України (ст. 147), до набрання чинності Законом України від 02.06.2016 (30.09.2016) “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”, КСУ вирішував питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і надавав офіційне тлумачення Конституції України та законів України. У сфері кримінального права та тлумачення Кримінального кодексу України діяльність КСУ була досить активною: Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка В. Б. щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 364 КК України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки “працівник правоохоронного органу” до працівника державної виконавчої служби) від 18.04.2012; Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука М. М. про офіційне тлумачення положень КК України 1960 р. зі змінами, внесеними Законом України “Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України” від 22.02.2000, щодо їх дії в часі у взаємозв’язку із положеннями ст. 8, ч. 1 ст. 58, п. 22 ч. 1 ст. 92, ч. 2 ст. 152, п. 1 розділу XV “Перехідні положення” Конституції України, ст. 73 Закону України “Про Конституційний Суд України”, ч. 2 ст. 4, ч. 1, 3, 4 ст. 5, ч. 3 ст. 74 КК України 2001 р. (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26.01.2011; Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Гулеватого О. І. про офіційне тлумачення ч. 2 ст. 164 КК України 1960 р. (справа про службових осіб підприємств, установ та організацій) від 30.10.2003; Рішення КСУ у справі

за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ст. 58 Конституції України, ст. 6, 81 КК України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) від 19.04.2000 та ін., й це не враховуючи ті Рішення, в яких тлумачились положення інших законів, але вони “зачіпають” сферу кримінально-правового регулювання.

З набранням чинності Законом України від 02.06.2016 “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” КСУ позбавлений права здійснювати тлумачення законів (тлумачення, яке в науці отримало назву легального), залишається тільки тлумачення Конституції України. Відповідна позиція авторів закону обґрунтовується тим, що “така функція взагалі не властива конституційним судам чи іншим подібним інституціям” [3].

З такою позицією погодитися не можна, оскільки склалася ситуація, коли немає жодного органу, уповноваженого офіційно роз’яснити певні кримінально-правові (й не тільки) положення. Теоретично з’ясування (тлумачення) законів України КСУ може не збігатися з тим змістом, який закладений законодавцем. І тому це тлумачення, як і з’ясування інших суб’єктів, строго кажучи, не може бути роз’ясненням змісту, який закладався при прийнятті закону. Проте ймовірність такого неспівпадіння незначна, а користь від того, що є суб’єкт, чие тлумачення визнається саме роз’ясненням Конституції та законів, велика. Рішення КСУ приймалися з метою точного визначення змісту і смислу юридичної норми, а також правильного й однакового застосування закону до виникаючих правових ситуацій, оскільки Суду доводиться здійснювати інтерпретацію не тільки норм-правил, а також норм-цілей, норм-принципів, норм-дефініцій, які відображають не стільки “букву”, скільки “дух” закону [4, с. 6], що є запорукою належного застосування норм, у тому числі й кримінального закону.

Список використаної літератури

1. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции. Часть общая. – В 2 т. / Н. С. Таганцев. – М. : Наука, 1994. – Т. 1. – 380 с.
2. Лазарев В. В. Применение советского права / В. В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1972. – 200 с.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209
4. Ткачук П. Конституційний Суд – невід’ємний інститут демократичної правової держави / П. Ткачук // Голос України. – 23 червня 2006. – № 114. – С. 6.

ЩОДО ВІКТИМІЗАЦІЇ ТА КРИМІНОГЕННОСТІ ДЕРЖАВИ

О. Ф. Бантишев

Д. В. Титула

Поспішне та необмірковане прийняття окремих нормативно-правових актів законодавцем може мати віктимний, криміногенний характер, коли потерпілим, жертвою може бути не лише фізична чи юридична особа, як зазначає частина перша статті 55 КПК України, але й суспільство, держава.

Прийняття у 2012 році Закону України “Про гуманізацію відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності” та виключення зі статті 201 КК України “Контрабанда” деревини, бурштину, тютюнових виробів іншого товару як предмета цього злочину було передчасним, бо призвело до зростання економічної злочинності та недоотримання в бюджет України десятків мільйонів гривень.

Не дуже вдалою спробою реформування держрегулювання перевірок підприємств стало прийняття Закону України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у господарській діяльності сфері” від 05.04.2007. Нормою цього Закону встановлено 10 денний строк попередження підприємства про перевірку. Дане положення, на нашу думку, зводить нанівець документування правоохоронними органами правопорушень у господарській, кредитно-фінансовій та банківській сферах.

Зараз усім зрозуміло, які сумнівні наслідки дала нам поспішна люстрація досвідчених співробітників слідства і розшуку Національної поліції (органів внутрішніх справ) України. На сьогодні в Національній поліції не вистачає близько 20 тисяч співробітників. Не потребує багатьох роздумів висновок, кому вигідна така ситуація.

Зараз у ЗМІ точаться суперечки з приводу можливості вільної торгівлі зброєю. У США фахівці стверджують, що доступність засобів самозахисту останнім часом усе частіше викликає трагічні події.

До законодавчих актів, що погіршили криміногенну обстановку в Україні та зробили суспільство і державу потерпілими від багатьох злочинів, слід віднести закон України від 28.11.2015 № 838-VIII “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув’язнення у строки покарання”⁵. Ми бачимо, що під дію цього Закону підпадають “кримінальні авторитети”, учасники організованих груп та злочинних організацій. Звільняються особи, які відбували покарання за вчинення замовних вбивств, вбивств двох і більше осіб, інших тяжких злочинів. Ця категорія правопорушників впливає на криміногенну обстановку не лише в окремих регіонах держави, а в Україні загалом.

Упродовж 2016 року за вчинення злочинів притягнуто до відповідальності 970 осіб, які звільнені з місць позбавлення волі згідно із Законом, зокрема серед них: 29 осіб за ст. 115 КК України (Умисне вбивство), 22 особи за ст. 121 КК України (Умисне тяжке тілесне ушкодження), 19 осіб за ст. 152 КК України (Згвалтування), 760 осіб за ст. 185 КК України (Крадіжка), 202 особи за ст. 186 КК України (Грабіж), 84 особи за ст. 187 КК України (Розбій), 44 особи за ст. 191 КК України (Шахрайство), 13 осіб за ст. 263 КК України (Незаконне поведження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами), 31 особа за ст. 289 КК України (Незаконне заволодіння транспортним засобом), 22 особи за ст. 296 КК України (Хуліганство)⁶.

Скільки зі звільнених знов вчинили злочини, у тому числі тяжкі та особливо тяжкі?

Викладене дозволяє зробити висновок про нагальну необхідність об’єктивного прогнозування наслідків уведення в

дію тих чи інших законів, належної оцінки їх проектів спеціалістами, а можливо і всенародного обговорення.

Саме тому ми вважаємо, що будь-які поважні законодавчі акти повинні проходити відповідну експертизу, усенародне обговорення.

Цікаво, знаючи про наслідки, чи підтримав би наш український народ Закон України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України, щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув’язнення у строки покарання” від 28.11.2015 № 838 VIII?

Список використаної літератури

1. Юридична енциклопедія. – Т. 1, 3: К. : Українська енциклопедія, 2001. – 472–473 с. ; 407–408 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Законодавство України // ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Про гуманізацію відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 15.11.2011 № 4025-17 // Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>

4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у господарській діяльності сфері [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2007 № 877-V // Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16>

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув’язнення у строки покарання [Електронний ресурс] : Закон України від 26 листопада 2015 року № 838 VIII // Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/838-19>

6. Згідно із “Законом Савченко” у 2016 році звільненню підлягають майже 36,9 тисяч осіб // Департамент комунікації Національної поліції України. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/4192_Zgingo_iz_zakonom_Savchenko_u_2016_roci_zvilnenny_pidlyagayut_mayzhe_369_tisyach_osib.html

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА У ПРИКОРДОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

О. Т. Басараб

Одним із суб'єктів системи державного захисту прав людини та протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми у прикордонній сфері, є Державна прикордонна служба України.

Відповідно до статті 4 Закону України “Про Державну прикордонну службу України” правовою основою діяльності прикордонного відомства є Конституція України, закони України, видані на їх виконання акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Таким чином, законодавство у прикордонній сфері України щодо протидії торгівлі людьми включає в себе як міжнародні документи, так і нормативно-правові акти України.

Одним із перших міжнародно-правових документів, у якому гостро постало питання про викорінення рабства, стала Конвенція про рабство 1926 року, якою було введено поняття “рабство” та “работоргівля”. Визначення торгівлі людьми як злочину знайшло своє відображення у Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї від 2000 року.

Серед ключових джерел міжнародного права з протидії торгівлі людьми, ратифікованих Україною, є також Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 2005 року та Директива Європейського парламенту і Ради Європи 2011/36 ЄС про попередження та боротьбу з торгівлею людьми та захист її жертв 2011 року.

У контексті окресленої проблематики варто також згадати Конвенцію про примусову чи обов'язкову працю від 1930 року, Конвенцію про скасування рабства та работоргівлі від 1957 року, Конвенцію про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенцію про права людини та біомедицину 1997 року, Конвенцію про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці 1999 року.

Взаємодія Державної прикордонної служби України з правоохоронними органами інших держав та міжнародними організаціями щодо протидії торгівлі людьми ґрунтується на двосторонніх міжнародних договорах. Прикладом вищезазначеного можуть слугувати угоди між Урядом України та Республіки Польща про співробітництво у сфері протидії організованій злочинності від 03.03.1999, між Урядом України та Республіки Молдова про співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю від 08.11.2000 і т. д. З питань обміну інформацією про обстановку на державному кордоні та співробітництво оперативних органів Адміністрацією Державної прикордонної служби України зі всіма суміжними прикордонними відомствами було підписано відповідні протоколи взаємодії.

Національне законодавство у прикордонній сфері щодо протидії торгівлі людьми базується на основі принципів міжнародного права з дотриманням прав людини. Основними документами у цій галузі є Конституція України від 1996 року, Кримінальний кодекс України 2001 року, закони України “Про Державну прикордонну службу України” від 2003 року, “Про прикордонний контроль” від 2009 року, “Щодо протидії торгівлі людьми” від 2001 року, постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 “Про порядок взаємодії підрозділів Державної прикордонної служби України з іншими суб'єктами, які здійснюють заходи щодо протидії торгівлі людьми” і т. д.

Отже, чинне законодавство у прикордонній сфері щодо протидії торгівлі людьми дозволяє ефективно протидіяти торгівлі людьми. Однак цей транскордонний злочин усе ще залишається однією з головних проблем в Україні, що безумовно вимагає від правоохоронців вироблення та впровадження нових методів виявлення та боротьби з ним. Правовою основою для такої діяльності повинна стати відповідна нормативна база.

Тому перспективне вдосконалення законодавства у цій сфері необхідно здійснювати шляхом подальшого впровадження передових міжнародних принципів і норм у національне законодавство України.

ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТА АБО ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ СВОЇМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

К. Г. Биков

Визначаючи поняття корупції, Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII “Про запобігання корупції” [1] (як і попередній Закон “Про засади запобігання і протидії корупції” [2]) пов’язує її з використання відповідною особою наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Тому цілком зрозумілим є віднесення приміткою до ст. 45 Кримінального кодексу України [3] (далі – КК України) до кола корупційних злочинів діяння, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, а саме заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Вказаний спосіб протиправного заволодіння чужим майном безпосередньо впливає із наведеного визначення у КК України корупційного злочину як такого, що безпосередньо вчиняється шляхом зловживання службовим становищем.

При цьому, для такого способу характерними є такі ознаки: 1) майно, що є предметом викрадення, не ввірено службовій особі і не перебуває у її віданні (службова особа обертає на свою користь чи на користь інших осіб майно, що ввірене іншим особам); 2) службова особа використовує своє право адміністративно-господарського управління майном для його викрадення; 3) при викраденні майна службова особа використовує свої повноваження всупереч інтересам служби (що і

обумовлює правову характеристику такої поведінки як “зловживання”); 4) повноваження винного, використовуючи які він викрадає чуже майно, випливають з його статусу службової особи (суб’єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України є виключно службова особа у її визначенні ст. 18 КК України); 5) чуже майно обертається на користь винного або на користь третіх осіб внаслідок його остаточного, протиправного та безоплатного вилучення з правомірною володіння власника такого майна (речі).

Зловживання службовим становищем як спосіб заволодіння майном означає, що така особа порушує свої повноваження і використовує функції представників влади чи місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій для незаконного і безоплатного заволодіння майном.

Отже, основною відмінністю такого способу викрадення чужого майна (шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем) від передбачених цією самою частиною ст. 191 КК України привласнення і розтрати є умова, що майно, яке викрадається службовою особою, не ввірене йому та не перебуває у його безпосередньому віддані, але внаслідок свого службового становища суб’єкт злочину має право оперативного управління такими речами.

Наведена вище характеристика заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, на наш погляд, повністю обґрунтовує віднесення такого викрадення чужого майна до групи корупційних злочинів, адже службова особа використовує надані їй службові повноваження чи пов’язані з ними можливості з метою одержання грошових коштів чи іншого майна без законних на те підстав для себе чи інших осіб.

Водночас, залишається невизначеним на законодавчому рівні та у науці кримінального права України питання чи мають місце ознаки корупційного злочину у разі вчинення про-

типравної поведінки, пов'язаної з привласненням або розтратою чужого майна службовою особою, що також утворюють склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України. З одного боку, привласнення або розтрата чужого майна службовою особою не містить ознак корупційного злочину, адже примітка до ст. 45 КК України в частині наведеної норми чітко визначає, що злочин, передбачений ст. 191 КК України є корупційним злочином виключно у випадку, коли він вчиняється шляхом зловживання службовим становищем. Але, з іншого боку, обов'язковою характеристикою як привласнення, так і розтрати майна є те, що майно ввірено винному (службовій особі) або перебуває у його (службової особи) віданні на законних підставах.

На наше переконання, такі законні підстави, що обумовлюють ввірення грошових коштів чи іншого майна службовій особі або перебування їх у віданні такої особи обумовлені саме постійним, тимчасовим чи за спеціальним повноваженням здійсненням функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово посіданням в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посад, пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконанням таких функцій за спеціальним повноваженням.

Отже, корупційним злочином слід вважати вчинення службовою особою не тільки заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем, а й привласнення або розтрату такого майна, тобто будь-яке викрадення чужого майна у способи, передбачені ч. 2 ст. 191 КК України.

Список використаної літератури

1. Про запобігання корупції : Закон від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних "Законодавство України" / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/1700-18> (дата звернення: 11.02.2017).

**СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛІСТИКИ**

2. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон від 07.04.2011 № 3206-VI // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> (дата звернення: 11.02.2017).

3. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.02.2017).

УДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІЗУ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ЗА ДОПОМОГОЮ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

А. А. Бова

Вивчення територіальної диференціації злочинності має тривалу історію у кримінологічних дослідженнях. Предметом аналізу кримінологів були особливості злочинності у регіонах та окремих містах, вплив соціально-економічних диспропорцій та процесів урбанізації на злочинність, кримінологічна типологізація регіонів тощо. Агрегація статистичних даних може відбуватися на рівні країни в цілому, за територією її регіонів, районів, населених пунктів або в межах ділянки місцевості. Картування передбачає нанесення інформації про вчинені правопорушення, інші кримінально значущі події або діяльність поліції на електронну географічну карту. Так, відбувається унаочнення даних і співвіднесення їх з оточуючим середовищем, різноманітними фізичними та соціальними об'єктами. Розвиток положень кримінології середовища (*environmental criminology*), теорій повсякденної діяльності (*routine activities*), просторової поширеності кримінальної поведінки (*criminal spatial behavior*), ситуаційного попередження злочинності (*situational crime prevention*), соціальних мереж (*social networks*) ґрунтувався на аналізі місцевих геоданих.

Активне впровадження геоінформаційних систем (ГІС) у практичну діяльність поліції відбулося завдяки збільшенню потужностей комп'ютерної техніки та навігаційних пристроїв, накопиченню та інтеграції великих масивів даних (*Big Data*), розробки алгоритмів машинного навчання й імітаційного моделювання тощо. Точна фіксація кримінально значущих подій та часу на географічній карті дає змогу виявити часові та просторові закономірності вчинення різних видів

злочинів, зокрема, найбільш криміногенні місця в населеному пункті, зв'язки між різними видами злочинності, потенційні цілі для правопорушників, раціонально спрямувати необхідні ресурси для забезпечення громадського порядку та сформулювати на підставі історичних даних передбачення на майбутнє.

Під час аналізу узагальненої інформації щодо поширеності злочинності можуть використовуватися як традиційні статистичні методи (наприклад, кореляційний, регресійний аналіз, кластерний аналіз, авторегресійний аналіз), так і спеціалізовані методи аналізу геоданих (аналіз “гарячих точок”, у тому числі ієрархічний просторовий кластерний аналіз, ядерна оцінка щільності, просторово-часове ковзне середнє, регресійний аналіз просторових даних). Сучасні експертні системи прогнозування злочинності враховують широкий спектр історичних даних: час доби, день тижня, погодні умови, дорожній рух, відстань до поліції, кількість поліцейських дільниць, наявність масових заходів, рівень безробіття в місцевості, характер та щільність забудови, вартість оренди тощо.

Удосконалення аналізу злочинності в Україні за допомогою ГІС може відбуватися за такими основними напрямками.

Створення інтерактивних картограм з можливістю статистичної обробки даних, що характеризують соціально-економічний розвиток на певній територіальній одиниці за тривалий період часу, може бути корисним для планування стратегічних заходів боротьби зі злочинністю. Додаткове відображення результатів вибіркового соціологічного опитування щодо сприйняття безпеки та оцінки діяльності поліції сприятиме кращій взаємодії з громадськістю населених пунктів.

Представлення на електронних картах місць вчинення злочинів та інформації щодо доступності поліцейських послуг (наприклад, розташування пунктів дільничних інспекторів поліції) для підвищення інформованості мешканців

та туристів про загрози та ризики середовища і полегшення звернення до працівників поліції у разі потреби.

Складання маршрутів проходження людей у випадку масових заходів або їх евакуації під час виникнення різноманітних надзвичайних подій.

Нанесення на електронну географічну карту місць, які потребують періодичної перевірки працівниками поліції.

Відображення точок скупчення злочинів у режимі он-лайн може підвищити швидкість реагування, поліпшити планування тактичних заходів протидії злочинності та забезпечення громадського порядку на певній території.

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПЕНІТЕНЦІАРНУ ЗЛОЧИННІСТЬ

А. І. Богатирьов

Ми поділяємо думки вчених кримінологів про те, що сьогодні гостро відчувається дефіцит наукових теорій, які узагальнюють дані процеси та пропонують суспільству нову кримінологічну парадигму та оцінку кримінальної реальності, у тому числі і на проблему організованої і пенітенціарної злочинності [1, с. 49].

Історичні події 2013–2014 року на майдані під час Революції гідності, на жаль, кардинально не змінили державні підходи до запобігання організованій злочинності. Мабуть представників злочинного світу не влаштовують демократичні зміни, потенційне оновлення судової та правоохоронної системи. А тому ми є свідками жорстокого спротиву політичним і економічним реформам у країні.

Сучасна організована злочинність – це постійно діюче кримінальне підприємство, яке займається злочинною діяльністю (виробництвом, розподілом, обміном, споживанням як нелегальних так і легальних товарів і послуг), має високу згуртованість, внутрішню дисципліну, розподіл функцій, з метою одержання прибутків і надприбутків за допомогою злочинних методів [2, с. 37].

За роки незалежності України організована злочинність набула таких характеристик: поступове збільшення кількості суб'єктів організованої злочинної діяльності та їх відповідна активність; перехід організованої злочинності в райони, області та міста. Це призвело до перерозподілу, усунення конкурентів та неугодних осіб.

З'явилися злочинні угруповання, які взяли під повний контроль тіньову економіку, здійснили легалізацію і прикриття суб'єктів організованих злочинних груп під видом

приватних охоронних організацій, спортивних клубів, депутатських мандатів тощо.

Серед причин і умов існування організованої злочинності слід виділити: широке використання суб'єктами організованих злочинних груп вогнепальної зброї, вибухівки; соціальний дисбаланс населення країни, багаті, бідні і дуже бідні; породження серед зuboжілих верств населення уседозволеності, егоїзму, недовіри до влади, розчарування у майбутньому тощо.

Так, протиправна поведінка в суспільстві стала елементом способу життя багатьох прошарків населення країни. Поступово продовжує відбуватися переоцінка соціальних цінностей, ігнорування правової заборони, а низка форм злочинної поведінки сприймаються як нормальне явище.

Запобігання організованій злочинності вітчизняними вченими кримінологами розуміється, як комплекс державно-правових заходів спрямованих на виявлення, припинення, локалізацію та нейтралізацію злочинних організацій, а також своєчасне притягнення до юридичної відповідальності учасників кримінальних співтовариств [3, с. 147].

Злочинність в установах виконання покарань Міністерства юстиції України – це окремий феномен злочинності взагалі, але він органічно пов'язаний з організованою злочинністю, так як функціонує із специфічними суперечностями й соціально-психологічними явищами та процесами під час виконання кримінальних покарань.

Саме вчинення нових злочинів засудженими в установах виконання покарань часто спричиняють шкоду не тільки окремим потерпілим, а й порушують роботу установ виконання покарань, інтереси та безпеку більшості засуджених і персоналу, створюючи при цьому в пенітенціарних закладах умови тотальної жорстокості й насилля [4, с. 72–73].

Проведені кримінологічні дослідження пенітенціарної злочинності показують, що злочинність в установах виконан-

ня покарань Міністерства юстиції України має свою природу і своєрідне коріння. Ці злочини, як правило, переплітаються із системою кримінальної субкультури “другого життя” засуджених, об’єктивно зумовленої суперечностями покарання, постійним впливом режимних вимог та ізоляцією. В установах виконання покарань насамперед учиняють злочини, пов’язані з насильством над особистістю тощо [5, с. 178].

Отже, пенітенціарна злочинність – це соціально-правове явище, яке об’єднує в собі вчинення засудженими особами нових кримінально карних діянь, пов’язаних із процесом виконання та відбування покарань, має свої закономірності, кількісні та якісні характеристики й у зв’язку з цим, вимагає спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання.

Список використаної літератури:

1. Кримінологія : курс лекцій / Т. В. Корнякова, Н. С. Юзікова : за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Т. В. Корнякової. – Д. : ЛПРА, 2014. – 244 с.
2. Долгова А. І. Злочинність, її організованість і кримінальне суспільство / А. І. Долгова. – М., 2003. – 81 с.
3. І. М. Даншін Кримінологія. Особлива частина : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / І. М. Даншін, В. В. Голіна, О. Г. Кальман ; за ред. І. М. Даньшіна. – Харків, 1999. – 198 с.
4. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужі. – К. : НАВС, 2013. – 620 с.
5. Богатирьов І. Г. Загальні засади пенітенціарної кримінології / І. Г. Богатирьов, М. С. Пузирьов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2012. – № 1. – С. 170–178.

КОНТРАБАНДА ЧЕРЕЗ МИТНИЙ ТА ПРИКОРДОННИЙ КОРДОН УКРАЇНИ – ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ

І. Г. Богатирьов

Аналіз наукових праць та останніх публікацій свідчить про те, що сучасні ринкові умови господарювання в Україні мають значну криміногенну спрямованість, несуть у собі негативні наслідки, що призводить до порушень стандартів економічного розвитку країни.

Одним з таких криміногенних явищ є контрабанда, яка згідно зі ст. 201 КК України передбачає переміщення товарів через митний кордон України поза митним та прикордонним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних і культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів [1].

Доречно звернути увагу і на той факт, що і у Митному Кодексі України законодавець цьому питанню присвятив цілий розділ XVII МК, де у ст. 456, 457 наведено заходи щодо запобігання та протидії контрабанді на митних та прикордонних територіях. Серед них: контрольовані поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також переміщення товарів під негласних контролем [2].

Таким чином, загострення соціально-економічної ситуації в суспільстві, війна на сході країни, погіршення якості життя населення, безробіття, посилення впливу дестабілізуючих тенденцій на формування економічної безпеки держави вимагає від її інституцій проведення виважених заходів щодо протидії контрабанди через митний та прикордонний кордон України.

Контрабанда завжди, як зауважує О. П. Дячкін сприймалась суспільством як явище протиправне й суспільно не-

безпечно, що несе загрозу для економічних інтересів країни, громадської безпеки, норм моралі, безпеки життя, здоров'я населення та національної безпеки держави загалом. З огляду на це діяльність органів державної влади має бути націлена на розробку механізмів протидії контрабанді, у тому числі шляхом посилення відповідальності, створення належних правових механізмів сприяння легальному переміщенню через державний кордон товарів, валюти, цінностей, іншого майна [3, с. 281].

Вивчення проблем контрабанди через митний і прикордонний кордон України пов'язано в першу чергу з високим рівнем корупції в митних та прикордонних органах, відсутністю політичного рішення щодо подолання цього негативного явища, поява криміногенних формувань у прикордонних районах, що є цілком логічним для вчинення контрабанди. Отже, весь потік контрабанди, на думку В. І. Волошина, сконцентрований у межах прикордонних територій. І саме на них розміщені пункти пропуску через державний кордон України, митні пости, а також знаходяться “незахищені” ділянки кордону, на яких можлива організація нелегального переміщення контрабандної продукції.

Водночас, як зауважує згаданий вище вчений контрабанда заподіює шкоду встановленому порядку управління в митних і прикордонних органах, посягає на національну культурну спадщину українського народу, може зашкодити відносинам України з іншими державами, створює реальну загрозу економічній безпеці країни [4, с. 56]. З огляду на це, суспільна небезпека контрабанди полягає в тому, що при протиправному переміщенні через митний та прикордонний кордон України товарів і предметів порушується порядок державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності країни, який включає в себе загальний, а щодо окремої групи товарів і предметів спеціальний порядок переміщення їх через кордон.

Доречно звернути увагу на той факт, що нелегальне переміщення продукції і товарів через митний і державний кордон України має не лише негативний економічний аспект: недоотримання у повному обсязі надходжень до Державного бюджету; стимулювання ведення недобросовісної конкуренції; деформація ринкової кон'юнктури тощо. Отже, є всі підстави стверджувати, що проблема протидії контрабанді на митних і прикордонних територіях України, є надзвичайно актуальною темою дослідження різних галузей науки, завдання яких – спрямувати науковий пошук на захист національних інтересів і підвищення рівня економічної безпеки.

Ми підтримуємо думку В. К. Грищука про те, що ефективна протидія злочинності можлива лише на основі системного підходу, саме в систему заходів протидії, має входити комплекс заходів економічного, політичного, організаційного та правового характеру, які необхідно гармонійно поєднувати. Як зауважує вчений, стає зрозумілим, що кримінально-правові засоби повинні бути крайніми і використовуватися в разі гострої необхідності, коли всі інші правові засоби використані і виявилися неефективними або коли соціальна проблема не може бути вирішена інакше, як лише шляхом встановлення кримінально-правової заборони [5, с. 17].

Отже робимо висновок, що контрабанда, як соціально-правове явище не сприяє розвитку національного виробництва, зменшує податкові надходження до бюджету країни, а тому запобігти їй можна лише об'єднавши зусилля усіх державних і не державних інституцій, шляхом забезпечення виконання загально-соціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 травня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua

2. Митний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua

3. Дячкін О. П. Суспільна небезпечність контрабанди і правова відповідальність за її вчинення / О. П. Дячкін // Форум права. – К., 2012. – № 1. – С. 281–288.

4. Волошин В. И. Борьба с контрабандой на пограничных территориях как инструмент укрепления экономической безопасности государства / В. И. Волошин // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – К., 2014 – Вип. 4(108). – С. 56–59.

5. Грищук В. К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності / В. К. Грищук // Відповідальність за злочин в сфері господарської діяльності : матер. наук.-практ. конф. / ред. кол. : В. В. Сташис та ін. – Х. : Кросероуд, 2006. – С. 15–18.

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Д. М. Богдан

Актуальними загрозами національній безпеці України є застосування технологій гібридної війни та тероризм.

Дослідженням кримінально-правової практики та кримінологічним аспектам протидії тероризму приділяли свою увагу В. Антипенко, В. Горбулін, Б. Леонов, В. Ліпкан та ін. Водночас у теорії запобігання злочинності, зокрема тероризму, наявні невирішені питання. На жаль, невизначеність понятійного апарату часто є однією з причин дискусій і непорозумінь.

Забезпечення національної безпеки має комплексний, багатогранний характер і безпосередньо пов'язаний з необхідністю захисту особи, суспільства і держави від загроз у всіх сферах життєдіяльності (соціально-економічній, політичній, інформаційній тощо). Для характеристики нового виклику безпеці України науковці запропонували застосовувати поняття “гібридна війна”, що не є власне військове й дозволяє доступно пояснити сутність насильницьких конфліктів між державами, народами, національними й соціальними групами.

Визначення “гібридна війна” немає в міжнародних правових документах. Такого поняття не існує й у Военній доктрині України – документі, що є національною системою керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів. Проте в Україні осмислення поняття “гібридна війна” фактично відбулося – цей термін є достатньо стійким, поширеним і придатним для опису нової форми та характеру війни, застосування в актах законодавства та контенті засобів масової інформації.

З огляду на те, що термін залишається неконвенційним, наразі логічною видається спроба здійснювати притягнення

до відповідальності державу-агресора, що розв'язала гібридну війну в межах чинного права війни, а протидію злочинам терористичного характеру в умовах гібридної війни – у межах чинного кримінального законодавства у сфері боротьби з тероризмом відповідно.

Одними з загроз, що мають довгостроковий і прихований характер та спостерігаються переважно в політичній, економічній, інформаційній та військовій сферах, є: агресивні дії РФ, розпалювання збройного конфлікту на сході України, тимчасова окупація суміжною державою частини території України. Прогнозованими головними стратегічними цілями гібридної війни РФ проти України є:

підрив сукупної могутності держави, позицій впливу органів державної влади всередині країни і на міжнародній арені;

перешкоджання розбудови багатовекторної системи міжнародних відносин шляхом провокування внутрішніх конфліктів: політичного, економічного, етнічного, релігійного тощо;

руйнування політичної системи.

Досягнення зазначених цілей здійснюється РФ операційно та із застосуванням низки специфічних тактик:

деструктивний дипломатичний вплив;

тероризм як особлива форма: потужна інформаційна війна з використанням заздалегідь підготовленого дезінформаційного контенту дестабілізація суспільно-політичної обстановки (не тільки на тимчасово окупованих територіях (далі – ТОТ), а й у регіонах) [1, с. 87];

використання парамілітарних формувань (так зване “народне ополчення”), сформованих з-поміж місцевого населення й іноземців;

залучення регулярних збройних сил.

Отже, на прикладі гібридної агресії РФ можна зробити висновок про те, що сьогодні тероризм є дієвою технологією сучасної гібридної війни. Його небезпека визначається здат-

ністю агресора до переформатування наявного геополітичного простору, до змін у розстановці політичних сил.

Загальні підходи до вироблення заходів протидії Служби безпеки України тероризму в умовах гібридної війни:

використання дипломатії для політичної ізоляції держави-агресора в міжнародних відносинах;

надійне перекриття каналів фінансування/спонсорування незаконних збройних формувань, які діють на тимчасово окупованих територіях;

підвищення стану захищеності інформаційного простору та формування критичного мислення населення в районі проведення АТО та ТОТ;

відкритий та закритий інформаційний обмін з іноземними партнерами з питань протидії тероризму;

експертне обговорення дестабілізуючих чинників соціально-політичного розвитку держави, що можуть призвести до формування терористичного підґрунтя;

критичне осмислення досвіду протидії тероризму закордонних партнерів, що має важливе значення для підвищення ефективності зусиль, які докладаються у цій сфері в Україні [2, с. 348].

Крім того, антитерористична діяльність повинна передбачати не лише організаційно-адміністративні та спеціальні заходи, а й попереджувальну, профілактичну діяльність, що потребує врегулювання низки проблем: подолання бідності, забезпечення прав і свобод людини; виховання політичної та правової культури.

Проблеми практичного формування комплексної системи заходів запобігання тероризму спонукають до активізації подальших наукових досліджень у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Тероризм: определения и сущность : монография / [А. В. Коростыленко, Б. Д. Леонов, И. Н. Рыжов и др.] ; под общ.

**СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛІСТИКИ**

ред. В. В. Крутова, И. И. Мусиенко, В. А. Глушкова. – К. : Центр уч.-науч. и науч.-практ. изданий НА СБ Украины, 2014. – 192 с.

2. Леонов Б. Д. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект : монографія / Б. Д. Леонов. – К. : Видавничий дім “АртЕк”, 2016. – 435 с.

ПЕНІТЕНЦІАРНІ ЗАСАДИ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ ВИПРАВНОЇ КОЛОНІЇ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

К. В. Бондарева

Питання запобігання вчинення засудженими у місцях позбавлення волі злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України залежить від рівня соціально-правової обумовленості невідворотності кримінально-правового реагування за вчинений засудженими злочин.

Згідно з чинним законодавством України засуджені, перебуваючи в спеціально створених умовах, зобов'язані дотримуватися встановленого законом порядку та умов відбування покарання. У разі ж порушення ними нормальної діяльності установ виконання покарань законодавець використовує за собою її захисту. Одним із них є ст. 391 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установ виконання покарання [1].

Злісна непокора вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України характеризується високим ступенем суспільної небезпеки, яка пояснюється характером і розміром шкоди, яка заподіюється спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України. Серед ознак злісної непокори ми виділяємо: засуджених, які злісно порушують встановлений у виправній колонії порядок відбування покарання; умисне і систематичне порушення засудженими правил режиму відбування покарання; застосування до такої категорії засуджених дисциплінарних стягнень.

Вивчення міжнародно-правових, національно-правових, соціально-психологічних, кримінологічних і пенітенціарних факторів криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України) дозволило визначити її соціальну зумовленість і довести, що

у вітчизняного законодавця були всі обґрунтовані підстави закріпити дану норму в кримінальному законодавстві. Отже, злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань, на підставі розглянутих нами факторів, є не що інше, як свідоме протиправне діяння з боку засудженої особи, яка не виконує вимоги, закріплені в кримінально-виконавчому кодексі України, і умисно посягає на встановлений у виправній колонії Міністерства юстиції України порядок відбування покарання, права та безпеку інших осіб.

Виходячи із вищезазначеного ми підтримуємо пропозицію М. С. Пузирьова про доцільність внесення доповнення у ч. 3 ст. 101 КВК України такого змісту “У випадку безуспішного застосування інших заходів стягнення, передбачених статтею 132 цього кодексу, засуджені, які злісно порушують встановлений порядок відбування покарання, можуть бути переведені”, і далі за текстом [2, С. 107–111].

Цікавою для сучасного періоду відбування засудженими покарання була позиція зарубіжних вчених І. С. Ноя та Л. Г. Крахмальника, які з метою підтримання дисципліни і порядку у виправних колоніях пропонували не зараховувати у строк відбування покарання час перебування засудженого у штрафному ізоляторі, у приміщеннях камерного типу, а також дні, коли засуджений не працював без поважних причин (система “мінус день”) [3, с. 3].

Вважаємо, що позиція вищевказаних зарубіжних вчених актуальна і сьогодні. За дослідженням школи “Інтелект” вчинення засудженими під час відбування покарання у виправних колоніях Міністерства юстиції України нових злочинів свідчить, що в них ще не створені необхідні передумови для належної організації соціально-виховного впливу їх ресоціалізації та підготовки до звільнення, а режим і засоби його забезпечення не сприяють підвищенню відповідальності засуджених за їх поведінку, що призводить до неефективності призначеного покарання [4, с. 13].

Говорячи про пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань Міністерства юстиції України, необхідно також звернути увагу і на сферу організації стосунків між засудженими та адміністрацією виправної колонії.

Як показує пенітенціарна практика виконання і відбування засудженими кримінального покарання, передбаченого ст. 391 КК України, нерідко так звані злісні порушники встановленого порядку у виправній колонії Міністерства юстиції України стають “жертвами” зловживань з боку чергових помічників начальника колонії, які поміщають їх у штрафний ізолятор на 24 години за відсутності начальника колонії, коли іншими заходами попередити грубе порушення неможливо”.

У той самий час, ні в кримінально-виконавчому законодавстві України, ні у відомчих нормативних актах Міністерства юстиції України, не дано тлумачення таких термінів: “порушник режиму”, “грубий порушник режиму”, “злісне порушення” т. ін., що породжує неоднозначну правозастосовну практику та, подекуди, призводить до порушення прав засуджених. Крім цього, вказана та подібна діяльність персоналу виправних колоній Міністерства юстиції України дуже часто провокує засуджених до незаконних дій у відповідь, у тому числі і злочинів, передбачених ст. 391 КК України.

З урахуванням викладеного, пропонується національному законодавцю унеможливити застосування до засуджених амністії або умовного – дострокового звільнення для осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України. – К. : Паливода, 2012. –191 с.
2. Пузирьов М. С. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк у межах однієї колонії як форма диференціації та індивідуалізації виконання покарань / М. С. Пузи-

рьов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. праць. – К., 2013. – № 2 (53). – С. 107–109.

3. Ной И. С. О пределах кары в лишении свободы / Проблемы развития советского исправительно-трудового законодательства // И. С. Ной, Л. Г. Крахмальников. – Саратов : Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1961. – С. 49–71.

4. Матеріали узагальнення досліджень школи “Інтелект” 2010–2016 рр. / укладачі І. Г. Богатирьов, А. І. Богатирьов, М. С. Пузирьов – К. : ВД “Дакор”, 2017. – 30 с.

ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНІ МАШИНИ, АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ, КОМП'ЮТЕРНІ МЕРЕЖІ ТА НОСІЇ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ “КОМП'ЮТЕРНИХ” ЗЛОЧИНІВ

І. Д. Бондаренко

У статтях розділу XVI КК України, якими передбачено відповідальність за так звані “комп’ютерні” злочини, законодавцем указано на конкретні типи технічного устаткування (щодо якого або щодо інформації, оброблюваній на якому, вчиняються злочини), але їх дефініції в тексті кримінального закону відсутні. Тлумачення їх змісту впливатиме на встановлення в конкретному діянні складу злочину та передбачає необхідність здійснення аналізу законодавства в сфері захисту інформації. Електронно-обчислювальної машини відповідно до ДСТУ 2938-94 є функціональним пристроєм, що складається з одного або декількох взаємопов’язаних центральних процесорів і периферійних пристроїв і може виконувати розрахунки без участі людини. У статтях розділу XVI КК України слово “комп’ютер” розміщено у дужках після “ЕОМ”, що, на думку А. С. Білоусова та С. В. Дрьомова, свідчить про їх синонімічність. Із достатньо великої кількості наукових визначень поняття “комп’ютер” можна виокремити його характерні ознаки: а) наявність електронного пристрою і програмної складової, що працюють як єдине ціле; б) наявність принаймні одного мікропроцесора, пам’яті, периферійних пристроїв; в) можливість за командою людини та/або програми здійснювати введення, виведення, знищення, копіювання, модифікацію, передачу інформації у системи чи мережі. Таку ознаку, як наявність програмного забезпечення у вигляді операційної системи, яка обумовлює його поліфункціональність завдяки можливості інсталювати нові програми, довгий час називали ключовим ідентифікатором комп’ютера, що

відрізняє його від іншої електроніки. Але з огляду на тенденцію до тотального “урозумнення” всієї побутової техніки вищенаведені ознаки комп’ютера характерні і для “планшетних комп’ютерів”, “смартфонів”, касових апаратів, банкоматів, платіжних терміналів, телевізорів тощо. У науці кримінального права питання співвідношення поняття “комп’ютер” з приладами сучасної електроніки є дискусійним. Наприклад, В. А. Мещеряков та М. В. Карчевський аргументували, що будь-яке устаткування з процесором та здатністю здійснювати розрахунки без участі людини є комп’ютером. Протилежну позицію займає А. С. Білоусов. Цілком виправданими є аргументи щодо архаїчності самого поняття “ЕОМ” та необхідності оновлення відповідного термінологічного апарату, перегляду суміжних понять “автоматизована система”, “комп’ютерна мережа”, “носії (комп’ютерної) інформації”, що використані у статтях розділу XVI КК України.

Поняття “автоматизована система (АС)” використовується в Законі України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”, низці підзаконних актів у значенні організаційно-технічної системи, що об’єднує операційну систему, фізичне середовище, персонал і оброблювану інформацію та за сукупністю характеристик диференціюється на 3 класи. Паралельне використання в кримінально-правовій нормі зазначеного терміна поряд із терміном “комп’ютер” є абсолютно невиправданим, оскільки “автоматизована система” є поняттям абсолютно іншого типу, позначає не технічний, а організаційно-технічний об’єкт, охоплює, крім техніки, і персонал та оброблювану інформацію, врешті-решт завжди включає в себе принаймні один комп’ютер.

Слід зазначити, що в ДСТУ 2226-93 міститься зовсім інше визначення АС – організаційно-технічна система, що складається із засобів автоматизації певного виду (чи кількох видів) діяльності людей та персоналу, що здійснює цю діяльність

(наприклад, “система керування технологічним процесом автоматизована”, “лінія виробнича гнучка”). Зазначений ДСТУ 1994 року наразі є суттєво застарілим, наприклад, лише одним із видів автоматизації в ньому визначено комп’ютеризацію. Наразі саме комп’ютерні системи є основою будь-якого автоматизованого процесу. Отже, у даному значенні АС також включає в себе принаймні один комп’ютер, що підтверджує попередній висновок про невикористання поняття “АС” у статтях розділу XVI КК України.

Відповідно до ДСТУ 2938-94 комп’ютерна мережа (далі – КМ) – це сукупність територіально розосереджених систем опрацювання даних, засобів і (або) систем зв’язку та передавання даних, що забезпечує користувачам дистанційний доступ до її ресурсів і колективне використання цих ресурсів. Комп’ютерна мережа є продуктом еволюції телекомунікаційних і обчислювальних систем, їм характерні системоутворюючі ознаки (фактично – низка об’єднаних комп’ютерів), а тому цілком аргументовано видається позиція С. О. Орлова про практичну відсутність між ними чіткої грані та, відповідно, невикористання терміна “КМ” у статтях КК України поряд із терміном “комп’ютер”.

Суперечливим є застосування поняття “носіїв такої інформації”, яке з контексту ст. 361-2 КК України слід розуміти як носіїв комп’ютерної інформації (далі – НІ). За аналогією із “носієм інформації з обмеженим доступом” науковці його тлумачать як устаткування, призначене для накопичення, передачі комп’ютерної інформації. Але таке устаткування у вигляді жорсткого диску є конструктивною складовою будь-якого комп’ютера, тому одночасне використання в кримінально-правовій нормі слів “комп’ютер” та “носіїв інформації” в низці випадків утворює тавтологію. Останній доречно виокремлювати лише тоді, коли ним є самостійний засіб збереження інформації (флешносії тощо) або якщо жорсткий диск був спеціально вилучений з комп’ютера.

Отже, проаналізувавши кримінально-правовий зміст понять “ЕОМ”, “комп’ютер”, “АС”, “КМ”, “НІ” слід констатувати наявність суттєвих проблем термінологічної невизначеності, що на практиці може створювати передумови для маніпулювання під час визначення ознак злочину. Крім того, наявність у кримінальному законі чіткого переліку комп’ютерних засобів не лише перевантажує норми розділу XVI КК України, але і, фактично, обмежує їх застосування для протидії комп’ютерним злочинам, які можуть бути вчинені із використанням новітніх, не перелічених у диспозиції статті, видів комп’ютерного обладнання. Вирішення даної проблеми можливе шляхом заміни аналізованих термінів універсальним – “комп’ютерна система”, який використано в Конвенції Ради Європи “Про кіберзлочинність” у значенні пристрою або групи взаємопов’язаних пристроїв (в мережу), один чи більше з яких, відповідно до певної програми, виконує автоматичну обробку даних.

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКА

Т. О. Борець

Відповідно до статті 1 Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників будь-яка особа, яка захоплює або утримує іншу особу й погрожує вбити, завдати пошкодження або продовжувати утримувати іншу особу для того, щоб примусити третю сторону, а саме: державу, міжнародну міжурядову організацію, будь-яку фізичну, юридичну особу або групу осіб, – здійснити чи утриматись від здійснення будь-якого акту як прямої, так і опосередкованої умови для звільнення заручника, вчиняє, відповідно до змісту цієї Конвенції, злочин захоплення заручників [1].

Захоплення заручників є кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 147 КК України.

Заручник – фізична особа, яка захоплена і (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства установи чи організації або окремих осіб здійснити якусь дію або утриматися від здійснення якої-небудь дії, як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується.

Під захопленням заручника розуміється протизаконне фізичне обмеження свободи людини, яке здійснюється в основному з допомогою насилля чи погрози його застосування. Захоплення може бути здійснено, як таємно, так і відкрито. Основною відмінною ознакою захоплення заручника від незаконного позбавлення волі є висування конкретних вимог, звернених до третіх осіб чи організацій, з виконанням яких зв'язується можливість звільнення заручника.

Злочин може полягати в захопленні особи з подальшим її триманням або тільки у триманні особи. Закінченим він є з моменту, коли свобода особи була фактично обмежена. Тривалість тримання особи як заручника значення для кваліфікації не має і враховується при призначенні покарання, поля-

гає в неперенесенні йому свободи з використанням насилля чи погрози застосування насильства.

Оскільки захоплення і тримання особи фактично означають позбавлення її волі, від злочину, передбаченого ст. 146 КК України (“Незаконне позбавлення волі або викрадення людини”), розглядуваний злочин відрізняється переважно за спеціальною метою. Тут вона може мати альтернативний характер – спонукати родичів затриманого, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу:

до вчинення будь-якої дії (передати зброю, наркотичні засоби, інші речі, транспортні засоби чи гроші, звільнити якогось заарештованого чи ув’язненого, забезпечити безперешкодний виліт за межі країни тощо);

утримання від учинення будь-якої дії (неприйняття певної особи на ту чи іншу посаду, відмова від укладення угоди тощо).

Вчинення чи не вчинення певних дій адресатом вимоги є умовою звільнення заручника.

Адресатом вимоги можуть бути такі суб’єкти:

державна або інша установа, підприємство чи організація (установа виконання покарань, орган виконавчої влади, суд, господарське товариство, банк тощо), у т. ч. іноземні або міжнародні;

родичі затриманого або інші фізичні особи (скажімо, його близькі, знайомі);

службові особи.

Зважаючи на той факт, що зазначене кримінальне правопорушення відповідно до положень ст. 12 КК України належить до категорії тяжких та особливо тяжких злочинів, а також безпосередньо посягає на ряд конституційних прав громадян (право на життя, право на свободу та особисту недоторканність), законодавець передбачив можливість для правоохоронних органів застосування крайніх заходів з метою відновлення порушених прав особи. Так, відповідно до положень ст. 46 Закону України “Про Національну поліцію”

поліцейський уповноважений застосовувати найбільш суворий захід примусу – вогнепальну зброю, з метою звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі.

У разі захоплення заручників необхідно вжити термінових заходів по затриманню злочинців і звільненню людей, які полягають у такому:

установлюються та посилюються контрольно-пропускні пункти з метою обмеження доступу сторонніх осіб до місця перебування злочинців, які захопили заручників. В особливих випадках для блокування тих чи інших районів можуть залучатися сили і засоби Збройних Сил України;

сповіщаються органи місцевої влади, а також правоохоронні органи для напрацювання сумісних заходів по звільненню заручників (у разі потреби та за умови наявності часу);

місцеве населення попереджається про сувору заборону проходження на територію проведення спецоперації;

з метою виявлення ймовірних пособників злочинців організуються додаткові маршрути патрулювання, установлюється контроль на залізничних та автовокзалах, аеропортах, готелях і кемпінгах, проводиться огляд усього автотранспорту, організується пошук.

Якщо захоплення заручників сталося із подальшим висуванням політичних або економічних вимог (захоплення лікарні, школи, автобуса, літака і т. ін.), то звільнення останніх здійснюється шляхом проведення комплексу розвідувальних, превентивних, режимних, слідчо-оперативних заходів та оперативно-бойових дій силами спеціальних підрозділів і підрозділів особливого призначення суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом.

Використана література

1. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_087

IGNORANTIA JUDICIA EST CALAMITAS INNOCENTIS

*Пам'яті випускника академії
підполковника Державної прикордонної
служби України Ананьєва
Миколи Миколайовича*

Л. П. Брич

Блискуча книга В. В. Навроцької “Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу” нашттовхнула мене на думку, що порушення кримінально-процесуальних норм здатне призвести до засудження на смерть навіть Ісуса Христа, як відомо, єдиної безгрішної Людини. Інших безгрішних людей ні в світі, ні в Україні, як ми знаємо, не було і немає. А невинно засуджених – жертв уже сучасної української правоохоронної та судової систем – величезна кількість (статистики, звісно ж, не існує). Взяти до прикладу хоча б десяток засуджених за злочини, вчинені “пологівським маніяком” Сергієм Ткачем. Журналісти назвали цю справу “найбільшою ганьбою українського правосуддя”. Але до того, як все прояснилося, невинні люди відбули по 8–10 років позбавлення волі, один з них первинно був засуджений до смертної кари. Все це результат фальсифікацій з боку органів досудового слідства, на які закривали очі суди, що розглядали кримінальні справи.

У результаті фальсифікацій з боку органів досудового слідства, прийняття судом недопустимих та недостовірних доказів Ворошиловським районним судом м. Донецька у неправосудному, як буде показано далі, вироку від 18 квітня 2011 р. був визнаний винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 28 – ч. 2 ст. 201; ч. 3 ст. 28 – ч. 2 ст. 368; ч. 3 ст. 28 – ч. 2 ст. 364 КК України, М. М. Ананьєв, який на момент порушення кримінальної справи обіймав посаду

начальника відділу типу Б (прикордонний пост “Успенка”) Донецького прикордонного загону Державної прикордонної служби України. Попри те, що М. М. Ананьєв не був засуджений до реального позбавлення волі, для нього було дуже важливо відновити свою репутацію. “Я цього не робив. Я буду боротися за свою честь до кінця”, – його слова, які надихнули мене на те, щоб вступити у цю справу на стороні захисту після винесення обвинувального вироку суду першої інстанції.

Стержнем цієї кримінальної справи стали матеріали, здобуті шляхом, так званої “контрольованої поставки чаю” з території Російської Федерації в Україну через державний кордон України. Але є підстави стверджувати, що здійснення цієї контрольованої поставки було не просто незаконним, а й містить ознаки злочину, передбаченого ст. 365 КК України “Перевищення влади або службових повноважень”:

По-перше, свідком Б. С. В., полковником ВБОЗ, у судовому засіданні було заявлено, що всі дії з “контрольованої поставки чаю” контрабандним шляхом з території Російської Федерації на територію України здійснювалися ним з санкції прокуратури Донецької області. Проте такого документу у матеріалах кримінальної справи немає. Тобто, свідок Б. С. В. вчинив дії, що можуть вчинятися з особливого дозволу і з особливим порядком їх проведення без дотримання такої процедури, які Пленум Верховного Суду України у своїй постанові “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень” ідентифікує як злочин, передбачений відповідною частиною ст. 365 КК України.

Водночас, слід зауважити, що прокурор чи заступник прокурора Донецької області не мали права підписати документ, котрий дає дозвіл на завідомо злочинні дії. Виходячи зі ст. 19 Конституції України, державним органам та їх службовим особам, на відміну від фізичних осіб, дозволено робити тільки те, на що є прямий дозвіл у законодавстві і з дотриманням законодавством регламентованої процедури. Перед-

бачений ст. 3 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 р. перелік документів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, містить вказівку на міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна. Вчинення ж оперативно-розшукових заходів на території іноземної держави без погодження з її компетентними органами вважається порушенням суверенітету цієї держави і прямо заборонено ст. 4 Конвенції Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятої резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, до якої приєдналась й Україна. Тобто, Б. С. В. вчинено дії, які ніхто не має права вчиняти або дозволяти, що у наведеній вище постанові Пленуму Верховного Суду України розглядається як вияв перевищення влади або службових повноважень.

По-друге, в основу цього обвинувального вироку були покладені недопустимі докази, серед них ті, що отримані шляхом провокацій і підбурювання. Такі докази ЄСПЛ визнавав недопустимими, а постановлення на основі таких доказів обвинувальних вироків порушенням права на справедливий суд (“Едвардз і Льюїс проти Об’єднаного Королівства” (рішення від 27 жовтня 2004 р., заяви № 39647/98 і 40461/98); “Худобін проти Росії” (рішення від 26 жовтня 2006 р., заява № 59696/00); “Раманаускас проти Литви” (рішення від 5 лютого 2008 р., заява №74420/01); “Мілінієне проти Литви” (рішення від 24 червня 2008 р., заява №74355/01). Виявом зухвалості і впевненості у власній безкарності, а можливо й невігластва, є те, що провокації і підбурювання навіть не приховувались ні органом досудового слідства, ні судом у протоколі судового засідання. Як стверджував у суді свідок – полковник ВБОЗ Б. С. В., так звана, “контрольована поставка чаю” була з самого початку і до кінця спланованою і здійсненою під його контролем акцією. А свідок П. Є. С. (завербований агент ВБОЗ) у судовому засіданні свідчив, що поки до

нього не прийшли працівники Макіївського ВБОЗ, він розводив свиней і займатися контрабандою не мав наміру.

Крім того, навіть ці недопустимі докази не підтверджували висунутого обвинувачення у вчиненні інкримінованих Ананьєву Миколі Миколайовичу злочинів. Зокрема, що стосується зловживання службовим становищем, яке полягало в нібито потуранні незаконному перетину державного кордону поза пунктами пропуску, то зібрані самим засудженим документи, свідчать що порушень державного кордону в зоні відповідальності М. М. Ананьєва у період і в дати, коли нібито П. Є. С. (агентом ВБОЗ) було здійснено, так звану, контрольовану поставку, не було. У протоколі судового засідання зазначено, що адвокатом М. М. Ананьєва було заявлено клопотання про витребування документів з прикордонної служби з кінця лютого 2010 р. Це клопотання було задоволено судом першої інстанції, але не виконане ним. У матеріалах кримінальної справи відсутній документ, котрий би засвідчував витребування судом документів з прикордонної служби й, цілком зрозуміло, матеріалів з прикордонної служби й вони не розглядалися в процесі судового розгляду справи. Таким чином, підсудний М. М. Ананьєв був позбавлений можливості надати суду доказ, що істотно впливає на можливість встановлення істини по справі. Захист вживав заходів для отримання цього доказу. Проте, зусилля адвоката натикались на мовчанку з боку прикордонних служб. Відповідь, у тому числі й з вини суду, вдалося отримати лише після постановлення обвинувального вироку. З них вбачається, що не підпорядковані М. М. Ананьєву по службі особи, констатували відсутність порушень державного кордону в ділянці, за яку за своєю посадою відповідав засуджений, в період і в дати, коли в межах “контрольованої поставки чаю” П. Є. С. (агент ВБОЗ) нібито здійснював перетинання державного кордону.

У розглядуваній справі, у якій, крім наведених прикладів сторона захисту в апеляційній скарзі вказувала на недопусти-

мість й усіх інших доказів у справі щодо М. М. Ананьєва, був постановлений обвинувальний вирок суду першої інстанції, який був залишений в силі ухвалою суду апеляційної інстанції. Адвокат, який здійснював захист у суді першої інстанції в основному не оспорував допустимість доказів і жодного разу не послався на практику ЄСПЛ як на джерело права, що містить нормативні стандарти оцінки допустимості доказів у кримінальному провадженні. У написаній мною і поданій від імені підсудного уточненій апеляційній скарзі містилося обґрунтування недопустимості усіх доказів обвинувачення з посиланням на нормативні стандарти, що містяться у праві Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Проте, у 2011 р. суди, особливо в Донецьку, не сприймали серйозно таку аргументацію. До розгляду справи судом касаційної інстанції М. М. Ананьєв не дожив – загинув у автомобільній аварії за дивних обставин.

Після початку російської військової агресії проти України, серпневих подій 2014 р., прориву агресора в районі Амвросіївки – Успенки, нам стала зрозуміла причина цього шаленого цькування злочинною владою проукраїнського офіцера, який добросовісно виконував свій обов'язок на стратегічно важливій ділянці державного кордону України. І в час біди для України виконав би свій службовий і військовий обов'язок, якби був живий.

Pereat mundus et fiat justitia!

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ МОТИВУ РЕВНОЩІВ

Р. В. Вереша

Мотив ревнощів не визначений у жодному зі складів злочинів, передбачених КК України. Потрібно зазначити, що ревнощі – це досить складне психологічне і моральне явище: у ньому мають місце різні почуття (образу, кохання, гнів тощо), які підпорядковуються в першу чергу самолюбству. У кримінальному праві існує думка про те, що ревнощі – це неприємне, болісне переживання, яке уособлює страх втратити кохання, дружбу, прихильність чи інші блага. Але самі по собі ревнощі є предметом кримінально-правової оцінки лише у тому випадку, коли вони перетворюються на мотив поведінки, яка виявляється у суспільно небезпечних діяннях особи. Більш точним, на наш погляд, видається підхід, згідно з яким оцінка мотиву ревнощів при призначенні покарання повинна здійснюватися залежно від конкретної поведінки особи, яка вчинила даний злочин.

Ревнощі – це досить складне з точки зору соціально-психологічного змісту явище. Вони визначаються як почуття пристрасної недовіри, сумнівів у коханні та вірності. Крім того, виділяють декілька видів ревнощів:

1) ревнощі власника – обов'язково пов'язані із загрозою розриву стосунків, причинами яких є підозріла поведінка партнера, зрада, відсутність інформації про партнера, розлука, компрометуюча інформація, але вони досить часто бувають і безпідставні. Розвитку власницьких ревнощів сприяють певні риси характеру, зокрема, деспотизм, властолюбство, емоційна холодність, упертість, нездатність прощати, невміння поважати іншого;

2) ревнощі через образу – властиві людям з тривожним мисленням, невпевненим у собі, зі схильністю перебільшувати небезпеку, з комплексом неповноцінності;

З) ревності відображення – виникають як проекція власної подружньої невірності, ненадійності на свого партнера (якщо я зраджую, то й мій партнер також здатен на це).

Дійсно, це емоційне явище містить різного роду переживання, емоційні реакції, стани, які можуть характеризуватися як позитивно (небайдужість, кохання), так і негативно (злостивість, заздрощі), причому останні не завжди є визначальними у переживаннях, пов'язаних із ревностями. Ураховуючи зазначене, вірною видається точка зору, згідно з якою соціальна оцінка мотиву повинна залежати від того, у систему яких суспільних відносин він включений і яким суспільним відносинам протиставляється. З цієї позиції ревності можуть оцінюватися лише як антисоціальний мотив злочину, тобто мати негативне значення.

Однак вказане вище здебільшого характеризує соціальну оцінку ревності. Що стосується кримінально-правової оцінки мотиву ревності, то це питання є не менш дискусійним. Так, зокрема, чи можна вважати цей мотив обставиною, яка обтяжує чи пом'якшує покарання. Історія розвитку кримінально-правової науки свідчить про те, що зазвичай ревності розцінювалися як обставини, що пом'якшували кримінальне покарання, а інколи і зовсім його виключали. Дійсно, ревності викликають досить сильні почуття, але це не означає, що вони неминуче призводять до вчинення злочину, оскільки не кожна особа під впливом ревності вчинює насильницькі діяння. При цьому однозначно вважати почуття ревності обставиною, що пом'якшує покарання, теж не можна, оскільки особа має право і можливість обирати спосіб поведінки у такому стані не пов'язаний із вчиненням злочину.

Тому при індивідуалізації кримінальної відповідальності і призначенні покарання за злочини, в яких має місце мотив ревності, правозастосовний орган повинен ураховувати всі фактичні обставини: власне якості винуватої особи, поведінку потерпілої особи, характер конфліктної ситуації та інші

обставини об'єктивної дійсності. Ці фактори можуть набувати кримінально-правового значення, виступаючи як обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання.

При встановленні даного мотиву на практиці також може виникнути проблема, пов'язана із тим, що мотив ревнощів зовні дуже схожий із мотивом помсти. Зміст мотиву ревнощів – це прагнення бути єдиною близькою об'єкту ревнощів людиною. Об'єктом ревнощів, як правило, бувають особи іншої статі, з якими суб'єкт ревнощів перебуває чи сподівається перебувати в інтимних відносинах. Отже, мотив ревнощів спрямований на збереження в об'єкта того блага, яке він має або сподівається отримати. При цьому інколи зазначається, що, наприклад, вбивство особи з ревнощів не повинно розцінюватися як злочин, учинений з мотивів ревнощів. Справжнім мотивом цього злочину можуть бути не ревнощі, а помста. Основною складовою мотиву ревнощів є не прагнення помститися, а прагнення позбавитися якимось чином страждань, викликаних втратою об'єкта ревнощів на інтимно-емоційному рівні. У той же час основною складовою мотиву помсти є прагнення завдати страждань (менших, більших чи аналогічних власним) об'єкту, який, з погляду суб'єкту злочину, є винуватим у стражданнях останнього. Отже, дані мотиви характеризуються тим, що вони обумовлюються різною метою.

Таким чином, мотив ревнощів у кримінальному праві – це свідоме і вольове спонукання до досягнення мети, обумовлене потребами особистості позбавитися страждань, викликаних втратою об'єкта ревнощів на інтимно-емоційному рівні і почуттям пристрасної недовіри, сумнівів у коханні та вірності, яке носить суспільно небезпечний характер і тягне за собою кримінальну відповідальність.

НОВІТНЯ СТРУКТУРА АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

А. К. Виноградов

Заслугове на підтримку запропонована Т. О. Коросташовою така структура антикримінальної відповідальності (при заподіянні істотної і більше фізичної та/або майнової та моральної шкоди будь-яким правовідносинам):

1. Позитивна антикримінальна відповідальність (окремі її види практично виступають як негативна юридична відповідальність, але концептуально слід прагнути до використання їх лише як позитивної юридичної відповідальності, яка покликана не допустити скоєння кримінального та іншого правопорушення):

1.1. Лікування різних видів залежності: 1.1.1. Обмінозалежності (алкоголізму, наркоманії, токсикоманії тощо). 1.1.2. Сексуалзалежності, тобто сексуальної переваги (педофілії, зоофілії, некрофілії тощо). 1.1.3. Психозалежності (віртуальнофілії, азартнографілії, фанатографілії, шоуфанатофілії, націоналфілії, шовіністофілії, теофілії, сектантофілії тощо).

1.2. Оплатне вилучення криміногенних об'єктів.

1.3. Усунення інших причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних та інших правопорушень (у т. ч. усунення антикримінальних прогалин законодавства).

2. Негативна антикримінальна відповідальність (яка настає після скоєння кримінального правопорушення):

2.1. Карально-виховна антикримінальна відповідальність:

2.1.1. Покарання:

2.1.1.1. Допенітенціарні:

2.1.1.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності).

2.1.1.1.2. Довічне переслідування (за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства).

2.1.1.2. Пенітенціарні:

2.1.1.2.1. Базисні:

2.1.1.2.1.1. Строкові:

2.1.1.2.1.1.1. Основні: штраф, громадські роботи, вправні роботи, обмеження військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі.

2.1.1.2.1.1.2. Додаткові: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; конфіскація майна; позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю.

2.1.1.2.1.2. Довічні:

2.1.1.2.1.2.1. Основні: смертна кара, довічне ув'язнення (практично знаходиться на утриманні законослужняних податкоплатників і фактично перетворюється на покарання цих осіб, а не засуджених), хімічна чи інша кастрація або стерилізація та ін.

2.1.1.2.1.2.2. Додаткові: позбавлення звання, рангу, чину, класу, права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю.

2.1.1.3. Постпенітенціарні:

2.1.1.3.1. Нагляд.

2.1.1.3.2. Судимість.

2.1.2. Парапокарання (щодо осіб, які не досягли віку призначення покарань): 2.1.2.1. Допенітенціарні: 2.1.2.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності). 2.1.2.1.2. Довічне переслідування (за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства). 2.1.2.2. Пенітенціарні: 2.1.2.2.1. Базисні: 2.1.2.2.1.1. Строкові: 2.1.2.2.1.1.1. Примусові заходи виховного характеру (щодо осіб від 11 років і до віку призначення покарань). 2.1.2.2.1.1.2. Заходи виховного характеру (щодо осіб до 11-річного віку). 2.1.2.2.1.2.

Довічні: не виключається хімічна, інша кастрація або стерилізація.

2.1.3. Квaziпокарання (щодо неосудних та обмежено осудних осіб): 2.1.3.1. Строкові: примусові заходи медичного характеру.

2.1.3.2. Довічні: не виключається хімічна, інша кастрація або стерилізація.

2.1.4. Квaziпарапокарання (відновлення порушеного правового статусу соціосуб'єкта та направлення у парламент клопотання про регламентацію в Антикримінальному кодексі України відповідного кримінального правопорушення).

2.2. Відновлювальна антикримінальна відповідальність:

2.2.1. Солідарна відновлювальна антикримінальна відповідальність (при заподіянні шкоди спільними кримінальними діяннями великої кількості окремих фізичних осіб або учасників певної юридичної особи, коли неможливо конкретизувати діяння кожного з учасників з заподіяння сумативної фізичної та/чи матеріальної та моральної шкоди, що й обумовлює необхідність притягнення винних до солідарної супутньої та до солідарної відновлювальної антикримінальної відповідальності у вигляді відшкодування шкоди або іншого відновлення порушеного правового статусу соціосуб'єктів):

2.2.1.1. Контрибуція: 2.2.1.1.1. Тотальна контрибуція (щодо окремого чи декількох держав, спільними кримінальними діяннями мешканців яких заподіяна шкода). 2.2.1.1.2. Регіональна контрибуція (щодо окремих чи декількох регіонів держави, спільними кримінальними діяннями мешканців яких заподіяна шкода). 2.2.1.1.3. Локальна контрибуція (щодо кримінальних правопорушень окремих кримінальних організацій, наприклад, щодо членів банди, терористичної організації та ін.).

2.2.2. Індивідуальна відновлювальна антикримінальна відповідальність:

2.2.2.1. Відшкодування фізичної та/чи матеріальної та моральної шкоди.

2.2.2.2. Інше відновлення прав, свобод, обов'язків та/або інтересів фізичних чи юридичних осіб або держави, міждержавних утворень.

3. Супутня антикримінальна відповідальність: 3.1. Окремі види позитивної антикримінальної відповідальності, що не були реалізовані до вчинення кримінального правопорушення (див. позитивну антикримінальну відповідальність). 3.2. Підтримка антикримінального позитиву (заохочення сприяння усуненню причин та/чи умов та/або іншому подоланню кримінальних правопорушень).

НЕПОВНОЛІТНІЙ ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

І. В. Вишневська

Неповнолітній як суб'єкт відповідальності постійно привертає до себе особливу увагу вчених і практиків. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що в наш час неповнолітні – одна з найбільш кримінально уражених верств населення. Так, соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невіршені завдання культурно-виховного характеру інтенсивно впливають на формування молодого покоління. На сьогодні суспільство та держава не можуть забезпечити ефективну систему попередження злочинності неповнолітніх.

Значний внесок у вирішення проблем кримінальної відповідальності неповнолітніх як суб'єктів злочину зробили у своїх працях такі вчені, як В. М. Бурдін, В. І. Бородин, Н. А. Носкова, Н. І. Гуковська, А. І. Долгова, І. О. Кобзар, Л. М. Кривоченко, Г. М. Міньковський, Е. Б. Мельнікова, В. Ф. Мороз, В. С. Орлов, Т. А. Гончар, А. А. Прімаченко та ін.

Проблема визнання неповнолітнього суб'єктом кримінально-правових відносин досліджується не тільки юристами, але й педагогами, психологами, психіатрами, філософами та іншими фахівцями. Особливо це стосується необхідності врахування досягнень психологічної та психіатричної наук, педагогіки у законодавчій та правозастосовній діяльності, бо юристи не володіють необхідними спеціальними знаннями, які мають важливе значення у вирішенні питання про осудність, обмежену осудність, вікову незрілість деяких неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене Кримінальним кодексом України.

Проблема здійснення судочинства відносно неповнолітніх з кожним роком набуває все більшої актуальності: з од-

ного боку, про це говорять громадські діячі, які займають активну позицію щодо захисту дитини, з іншого – науковці і практики, які обґрунтовують необхідність особливого вирішення справ за участю неповнолітніх. Очевидним є те, що система кримінально-правового впливу на неповнолітніх злочинців потребує компромісного вирішення.

Згідно зі ст. 22 КК України загальним віком кримінальної відповідальності є 16 років, а за певні види злочинів – 14 років. В основі визначення віку, по досягненні якого особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності, знаходиться рівень свідомості особи, її здатність усвідомлювати, що відбувається, і, відповідно до цього, осмислено діяти. Тому малолітні, такі, що ще не володіють такою здатністю, не можуть бути визнані суб'єктами злочинів.

Кримінальний закон не дає визначення поняття “вік”, а лише вказує на вікові межі. У зв'язку з цим у теорії кримінального права виникають розбіжності, що саме слід розуміти під віком кримінальної відповідальності.

Основним, на нашу думку, при визначенні віку кримінальної відповідальності є встановлення так званого початкового віку, з якого особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Установлення мінімальної календарної вікової межі для кримінальної відповідальності має бути соціально та кримінологічно обґрунтованим.

Сьогодні з упевненістю можна сказати, що проблеми злочинності неповнолітніх продиктовані реаліями дорослого життя. Несформована особистість підлітка зарано знайомиться з жорстокими умовами життя, а подекуди і виживання дорослих. Існуючі проблеми в суспільстві, пов'язані з економічними кризами, корупцією, безробіттям відбиваються на моральних підвалинах дорослого, під впливом якого виховуються і формується неповнолітній. Тому проблеми злочинності неповнолітніх криються не лише в них самих чи їхньому вихованні, але й у суспільстві, державі, яка занедба-

ла, піддала неповнолітнього самовихованню, на яке він приречений через створені умови існування.

Сьогодні найбільш проблематичним як у науці кримінального права, так і у психології, педагогіці, медицині є питання про встановлення нижнього вікового порога кримінальної відповідальності. Науковці висловлюють різні положення з цього приводу: одні пропонують знизити вік притягнення особи до кримінальної відповідальності, інші виступають за його підвищення. Окремі вчені висловлюють думки з приводу підвищення віку кримінальної відповідальності лише за деякі злочини. На нашу думку, урахуваючи політичні, економічні, соціальні та біологічні чинники, КК України на сьогодні закріпив найбільш оптимальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, – 16 років, а за окремий перелік злочинів з 14 років.

Процес формування особи з самого початку є соціальним. Сьогодні, на нашу думку, рівень таких основних інститутів соціалізації, як сім'я, школа, які впливають на процес формування особи, значно знизився. Пов'язано це, у першу чергу, з політичною, економічною і соціальною нестабільністю в державі. У результаті чого криміногенна ситуація в юнацькому і дитячому середовищі на сьогодні залишає бажати кращого.

Сьогодні до факторів негативного впливу, що створюють проблеми злочинності неповнолітніх, на нашу думку, необхідно віднести ЗМІ. Негативність цього явища ми вбачаємо перш за все в комерційності телебачення, непродуманій політиці у сфері ЗМІ, що призводить до нівелювання моральних і психологічних засад особистості неповнолітнього.

Проблему становить правова інформованість серед неповнолітніх. Неповнолітні починають вивчати шкільний курс правознавства з 15–16 років. У той час як кримінальна відповідальність за законодавством настає з 16 років, а за окремі злочини з 14. На нашу думку, у цьому випадку наявний

**СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛІСТИКИ**

факт недостатнього ознайомлення неповнолітнього з такими важливими поняттями, як “відповідальність”, “покарання”, “злочин”, “держава”. Тому пропонуємо перенести вивчення шкільного курсу правознавства у молодші класи, як це на сьогодні роблять розвинені зарубіжні держави.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ СУСПІЛЬСТВОМ СИСТЕМ АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЗАХИСТУ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ВИМОГ ДО ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

О. В. Волошин

Світова спільнота визнає тероризм однією з найбільш серйозних загроз міжнародному миру і безпеці людства, що зумовлює необхідність удосконалення механізмів захисту об'єктів можливих терористичних посягань, у першу чергу тих, що мають особливе значення для держави і суспільства. У забезпеченні безпеки цих об'єктів важливу роль відіграють системи антитерористичного захисту (АТЗ), які повинні ефективно протидіяти терористичним загрозам та запобігати скоєнню терористичних актів.

Оскільки система АТЗ покликана попереджувати вчинення терористичних актів, тобто протидіяти скоєнню кримінально-караних діянь, до неї має ставитися низка вимог, які суспільством використовуються для боротьби зі злочинністю, у першу чергу з терористичними злочинами.

Для оцінки результатів будь-якої діяльності, у тому числі боротьби правоохоронних органів з терористичними злочинами, використовується система критеріїв і показників, які між собою тісно пов'язані – якщо критерій визначає якісну характеристику явища, то показник – кількісну.

На жаль, суспільство не має доступу до всіх показників, які повною мірою характеризують стан боротьби з терористичними злочинами. Частина з них, що належать до контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, має гриф обмеження доступу. Громадськість може оцінювати результативність протидії тероризму з інформації, оприлюдненої на офіційних сайтах правоохоронних органів, з повідомлень ЗМІ, телебачення тощо. Конкретні приклади вдалого

проведення правоохоронними органами операцій щодо затримки терористів, які планували скоєння терористичних актів, висвітлюються ЗМІ, Інтернет-ресурсами та телебаченням. Це повністю відповідає вимогам розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.09.2012 № 672-р “Про інформаційно-роз’яснювальні заходи у сфері боротьби з тероризмом”. У зв’язку з цим громадянам найбільш важливо відчувати, що правоохоронна система взагалі та система АТЗ зокрема здатна та постійно підтверджує свою спроможність запобігти скоєнню терористичного акту й забезпечити суспільство від його негативних наслідків.

Уважаємо, що здатність системи АТЗ запобігти скоєнню терористичного акту, превентивно реагувати на загрозу або підготовку до вчинення терористичного злочину є одним з основних критеріїв, за яким суспільство оцінюватиме системи АТЗ.

З іншого боку, незважаючи на те, що питання складових елементів системи АТЗ є доволі дискусійним, її основним структурним компонентом залишається система фізичного захисту (СФЗ). Було б нелогічним формувати вимоги до системи АТЗ об’єкта без урахування вимог до її структурних частин, у першу чергу СФЗ.

Оцінка ефективності СФЗ є доволі складним і комплексним завданням у зв’язку з тим, що спроможність СФЗ протистояти можливим терористичним атакам залежить не тільки від особливостей побудови власне СФЗ, але й від характеристик сторони нападу (кількості учасників, рівня їх підготовки, оснащення і т. ін.). Оцінити ефективність СФЗ неможливо лише одним показником і проблема полягає у формуванні інтегрального показника.

Важлива роль у побудові системи АТЗ належить антитерористичній підготовці персоналу об’єкта, яка повинна базуватися на розробленні типових інструкцій персоналу щодо порядку реагування на загрозу вчинення терористичних ак-

тів. Неабияка роль відводиться організації систематичного проведення з персоналом і співробітниками охорони об'єктів захисту інструктажів та практичних занять щодо дій під час виникнення загрози терористичних актів та під час їх здійснення.

Для України вкрай актуальним є формування системи антитерористичної підготовки – комплексу взаємопов'язаних організаційно-технічних, координаційно-інформаційних, пропагандистсько-педагогічних, правових і морально-психологічних заходів і суб'єктів, що їх реалізують, метою якого є формування знань, умінь і навичок протистояння суспільства й особистості викликам сучасного тероризму, протидії терористичній діяльності, дій в умовах проведення АТО та відповідних фахових здібностей представників суб'єктів боротьби з тероризмом.

У системах АТЗ застосовується низка адміністративних і режимних заходів, спрямованих на виявлення осіб, можливо причетних до терористичної діяльності. Указані процедури повинні проводитись у такий спосіб, щоб не створювати зайвих незручностей для громадян (займати багато часу, мати дублюючі ланки, вимагати надання значної кількості підтверджуючих документів тощо).

Отже, системи АТЗ повинні сформувати у населення стійкий стан упевненості в ефективному захисті, позиціонуванні стратегій боротьби з тероризмом, насамперед у частині запобігання та профілактики (недопущення) терористичної діяльності безпосередньо в місцях перебування конкретних осіб, сприяти збільшенню довіри до спеціальних служб та служб безпеки.

Громадськість може оцінювати системи АТЗ за критеріями ефективності, надійності, превентивності, комплексності, зручності для населення. Для досягнення високих показників цих критеріїв суспільство вправі ставити вимоги щодо підвищення рівня антитерористичної підготовки та компетенції

населення, повноти матеріально-технічного оснащення систем АТЗ, належного рівня їх фінансування тощо. Найбільш важливою вимогою є те, що системи АТЗ повинні захистити свідомість громадян від терористичної ідеології, забезпечити залучення населення, громадських об'єднань і організацій у профілактику терористичних загроз, формування психологічної стійкості та готовності громадян протидіяти терористичними загрозам.

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ МОМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЗАВДАНЬ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

П. А. Воробей

С. О. Колб

Як свідчить практика кримінологічна реальність в Україні, особливо в останні роки, зумовлює необхідність концептуально уточнити, а деякою мірою й більш предметно визначити шляхи актуалізації сучасної української кримінології [1, с. 460], зокрема й з урахуванням того, що прийняття нового КПК не призвело до суттєвих змін революційного процесу, а відбулася лише трансформація нормативної моделі кримінального провадження [2, с. 587]. При цьому, як слушно зауважив В. В. Голіна, варто пам'ятати, що досвіду втілення саме кримінологічної політики в Україні немає [3, с. 478]. Саме тому, на його думку (і можна з цим повністю погодитись), з урахуванням мінливості соціальної обстановки в країні необхідним елементом кримінологічної політики слід вважати розробку принципів і механізмів реального втілення теоретичних надбань у практику суб'єктів реалізації – як державних і представницьких інститутів, так і інститутів громадянського суспільства [3, с. 478]. Тим більше, що, як небезпідставно вважає Г. Л. Шведова, українське суспільство потребує системної модернізації, адже в умовах сучасного оновлення суспільства політичні реформи не завжди підкріплюються економічними, а процес демократизації часто зводиться до свободи говорити [4, с. 147]. Зокрема, якщо зазначене питання розглянути в контексті змісту проблем реалізації завдань запобіжної діяльності, то навряд чи можна погодитись з пропозицією О. С. Тантули, яка переконана, що замість кримінології має з'явитися така антиделіктна методична юридична політика, як деліктологія, предметом дослідження

якої повинні стати причинно-наслідкові зв'язки всіх різновидів правопорушень, а не лише кримінальних правопорушень, що фактично має місце в традиційній кримінології [5, с. 207].

Таке поверхове відношення та, одночасно, необґрунтоване ігнорування можливостей кримінології у боротьбі зі злочинністю на сьогодні в Україні має свої, не боїмось цього слова, жахливі наслідки, а саме: особливою умовою, що сприяє зростанню окремих груп і видів злочинів, є зниження ефективності діяльності правоохоронної системи, зокрема поліції, пов'язане з суттєвими недоліками чинного КПК, що призвели до фактичного припинення оперативно-розшукової діяльності (ОРД); деморалізацією злочинної частини працівників поліції, прокуратури та суддів, які знаходяться під загрозою припинення кар'єри; звільнення частини досвідчених працівників міліції (поліції) [6]. При цьому з часу прийняття КПК 2012 р. щорічно зростає не тільки кількість зареєстрованих відповідно до ст. 214 цього Кодексу злочинів, але й кількість кримінальних проваджень, які розглядаються у судах з порушенням строків, передбачених ст. 314, 316 КПК. Так, тільки у 2014 році кількість таких справ збільшилась у 3,3 рази і становила 9,6 тис. (у 2013 р. – 2,9 тис.), або 7 % (у 2013 р. – 1,7 %) від кількості справ, провадження в яких закінчено [7, с. 24]. Суттєвим чином ситуація не змінилась й у 2015–2016 рр. [6]. Як з цього приводу влучно зауважила В. О. Меркулова, шлях реформування кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права в напрямі відокремлення та звуження суто галузевих проблем і дослідження їх у відриві від проблем кримінального права призведе до збільшення сфери кримінального правосуддя, яка регулюватиметься не достатньо чіткими, суперечливими, а інколи і взаємовиключними за характером положень нормами права [8, с. 114].

Таким чином, концептуальною проблемою сьогодення України як правової категорії та встановлення тих інтересів

держави, які повинні бути захищеними кримінально-правовими та кримінально-процесуальними засобами, є урахування змісту та закріплення в них концептуальних засад кримінологічної політики України, що повною мірою співвідносяться з тими завданнями, що визначені в ч. 2 ст. 1 КК України [9, с. 184–186]. При цьому слід мати на увазі, що Конституційний Суд України вкладає в поняття “інтереси держави” діяльність, спрямовану на захист основних фундаментальних цінностей, які забезпечують існування і функціонування самої держави [10]. При такому підході, як правильно зробив висновок В. В. Голіна, планомірна протидія злочинності з метою її поступового скорочення і витіснення з людського буття як далека перспектива пов’язується не стільки з кримінально-правовою, скільки з кримінологічною політикою злочинності [3, с. 470]. Поряд з цим варто погодитись з С. М. Гусаровим, який переконаний, що дії держави, які зовні (за формою) відповідають засобам кримінально-правового впливу, але при цьому позбавлені матеріально-правового базису (виконується за відсутності відповідного правовідношення), є порушенням засад діяльності правової держави [11, с. 14].

Список використаної літератури

1. Шакун В. І. Концептуальні засади розвитку кримінологічної науки в Україні / В. І. Шакун // Правова доктрина у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – С. 460–469.
2. Грошевий Ю. М. Трансформація нормативної моделі кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна // Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013. –Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку – 2013. – С. 587–614.
3. Голіна В. В. Кримінологічна політика України / В. В. Голіна // Правова доктрина у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – С. 470–483.

4. Шведова Г. Л. Кримінологічна політика у сфері протидії корупції в сучасній Україні / Г. Л. Шведова // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [22 травня 2015 року], м. Харків. – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 146–147.

5. Тунтула А. С. Новая доктрина антикриминальной отрасли права и деликтологии как антиделиктных юридических наук / А. С. Тунтула // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [22 травня 2015 року], м. Харків. – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 206–207.

6. Кулик О. Г. Сучасна кримінальна ситуація в Україні: тенденції і прогноз / О. Г. Кулик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.nbu.gov.ua>

7. Аналіз здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2015. – № 6 (178). – С. 23–35.

8. Меркулова В. О. Зміст, сутність, порядок застосування окремих кримінально-правових інститутів: співвідношення кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства / В. О. Меркулова // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13 лист. 2015 р.). – Одеса : ОДУВС, 2015. – С. 112–114.

9. Шамара О. В. Інтереси держави: дискусія в кримінальному праві України / О. В. Шамара // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13 лист. 2015 р.). – Одеса : ОДУВС, 2015. – С. 184–186.

10. Рішення Конституційного Суду України від 08.04.1999 № 1-1/99 (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 15. – С. 35.

11. Гусаров С. М. Теорія правовідносин у кримінальному праві України та проблеми її розвитку / С. М. Гусаров // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [22 травня 2015 р.], м. Харків. – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 14–15.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗАМАХУ НА ЗЛОЧИН У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Р. О. Гаврік

Частина 1 ст. 15 КК України визначає замах як вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

І. С. Тишкевич визнає замахом умисне суспільно небезпечне діяння, безпосередньо спрямоване на виконання складу закінченого злочину, але яке не досягло цієї мети з причин, що не залежали від волі діючої особи.

М. Д. Дурманов уточнює, що злочинний результат, на досягнення якого спрямовувалися дії особи, включає в себе суспільно небезпечні наслідки, характерні для складу злочину, на здійснення якого робив замах винний, а не обов'язково той результат, який охоплювався наміром винного. Зазначене пояснюється тим, що недосягнення суспільно небезпечного результату означає відсутність у діях винного деяких ознак складу злочину, здійснення якого охоплювалося його наміром, а саме – ознак об'єктивної сторони злочину, хоча може містити ознаки іншого складу злочину.

Н. Ф. Кузнєцова стверджувала, що замах – це умисне виконання злочину, незавершене задуманим суб'єктом злочинним результатом з незалежних від нього обставин.

В юридичній літературі замахом на злочин також визнається “виконання складу злочину”, “виконання об'єктивної сторони посягання”, “початок виконання умисних дій (бездіяльності), не доведених до кінця, або які не досягли суспільно небезпечних наслідків через обставини, які не залежать від особи.

М. П. Редін визначає замах як умисне створення особою умов для виконання злочину, що пов'язане з умисними діями (бездіяльністю), безпосередньо спрямованими на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця через обставини, які не залежать від цієї особи. Із цим визначенням не можна погодитися, оскільки в цьому випадку це поняття включає в себе й дії, які складають готування до злочину.

На думку М. Д. Дякур, замах на злочин – це вчинення особою умисного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України як злочин, якщо при цьому воно не було доведено до кінця через причини, які не залежать від волі винного.

На думку І. В. Горностай, замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, коли розпочинається виконання об'єктивної сторони злочину, але при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі особи.

Визначення, дане А. П. Козловим, дозволяє провести відмежування готування від замаху: до останнього він відносить винне виконання злочину від його початку до часткового настання суспільно небезпечних наслідків.

І. В. Красницький та Л. С. Шутяк сформулюють таке визначення замаху на злочин: “Замахом є передбачене КК України суспільно небезпечне, вчинене суб'єктом злочину з прямим умислом діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення закінченого злочину, передбаченого відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, яке через причини, що не залежать від волі винного, не містить усіх ознак такого закінченого злочину.

Цікавість викликає перелік ознак замаху на злочин, виділений А. Ю. Решетніковим. На його думку, правова регламентація категорії “замах на злочин” включає два види

ознак: об'єктивні ознаки (діяння, безпосередньо спрямоване на скоєння закінченого злочину, неповне виконання об'єктивної сторони конкретного злочину, незавершеність через обставини, що не залежать від волі того, що вчиняє замах) і суб'єктивні ознаки (прямий умисел на скоєння злочину, наявність у особи певної мети – вчинити злочин, об'єктивна сторона якого передбачена диспозицією статті Особливої частини КК України). Їх сукупність дозволяє вирішити питання про розмежування видів незакінченого злочину і про призначення покарання.

При цьому при замаху на злочин винний прагне добитися певних наслідків, яких не досягає або досягає частково. Для кваліфікації замаху необхідно визначити спрямованість і причинний зв'язок між діями, які він фактично зробив, і наслідками, що настали (якщо вони настали).

Замах на злочин передбачає наявність усіх ознак складу злочину (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), який відрізняється від складу закінченого злочину відсутністю вказаних у диспозиції норми наслідків, що утворює склад замаху. Це ставить питання про наявність не тільки складу злочину, але і складу замаху на злочин, який є підставою кримінальної відповідальності за замах.

Аналогічний перелік ознак замаху на злочин виділяє М. Д. Дякур, до об'єктивних ознак вона відносить діяння, яке безпосередньо спрямоване на вчинення закінченого злочину, неповне виконання об'єктивної сторони конкретного злочину, незавершеність через причини, які не залежать від волі особи, до суб'єктивних – прямий умисел на вчинення злочину та наявність у особи конкретної мети – вчинити злочин, об'єктивна сторона якого передбачена диспозицією статті Особливої частини КК України.

Дещо відмінною є позиція А. В. Горностаї, яка вважає, що: “ознаками замаху, виходячи з ч. 1 ст. 15 КК України, є: об'єктивні (вчинення замаху шляхом діяння (дії чи бездіяль-

ності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, не доведеного до кінця з причин, що не залежали від волі винного) та суб'єктивні (вчинення замаху тільки з прямим умислом)".

Таким чином, діяння при замаху не заподіює суспільним відносинам ту шкоду, яку винний мав намір спричинити. Отже, суспільна небезпечність замаху, у порівнянні із закінченим злочином, є меншою.

ДІЯННЯ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

О. Б. Ганьба

Правильне визначення об'єктивної сторони злочинів, що вчиняються у сфері національної безпеки, зокрема, у сфері охорони та захисту державного кордону, є важливою не тільки теоретичною, а й практичною проблемою, оскільки науково точне її дослідження дає змогу об'єктивно виокремити сутність та обсяги суспільної небезпеки діяння, правильно його кваліфікувати, визначитися з мірою юридичної відповідальності суб'єкта злочину, а згодом – превентивного впливу на його свідомість і поведінку в майбутньому.

Тому теоретико-правовий аналіз загальнонаукових досягнень з питань дослідження об'єктивної сторони складу злочину, зокрема, форм його вчинення у сфері охорони та захисту державного кордону України та їх класифікації, є досить актуальним в умовах сьогодення.

Так, учені в галузі юридичної психології зазначають, що дія – це одиниця діяльності; похідна, передбачувана, опосередкована активність, спрямована на досягнення усвідомленої мети (у нашому дослідженні – злочинної). Бездіяльність – це різновид злочинного діяння або адміністративного чи іншого правопорушення, що являє собою винну суспільно небезпечну протиправну пасивну поведінку, яка виражається в нездійсненні дії, яку особа могла і повинна була здійснити відповідно до своїх правових обов'язків. Тобто дія означає передбачуваний активний вплив на оточуючий світ, що докорінно відрізняє її від бездіяльності.

У Кримінальному кодексі України (ст. 11) законодавець чітко закріпив обов'язкові ознаки об'єктивної сторони

злочинів, а саме: діяння у формі дії та діяння у формі бездіяльності. Під дією тут розуміється активна антисоціальна поведінка (вчинок) особи, у якій виражена зовні її воля і яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків. Бездіяльність, у свою чергу, є пасивною поведінкою, у якій так само виражена зовні воля особи і яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків; крім того, обов'язковою ознакою бездіяльності є наявність спеціального обов'язку і реальної можливості запобігти відповідним наслідкам.

Зважаючи на вищевикладене, слід зазначити, що дія на рівні з бездіяльністю перебувають у категоріальному взаємозв'язку та співвідношенні, і змістовно охоплюються такою кримінально-правовою формою, як “суспільно небезпечне винне діяння”.

Вітчизняна та зарубіжна наука, аналізуючи й деталізуючи зміст злочинного діяння, ґрунтується на постулатах, що злочинне діяння повинно становити собою єдність фізичного і психічного, тобто усвідомлений акт людської поведінки, виражений в підконтрольному усвідомленні, мотивованій дії або бездіяльності. Злочинне діяння за своїми об'єктивними ознаками є суспільно небезпечною дією або бездіяльністю, а за суб'єктивними – винним діянням, завжди вчинюваним з визначеною метою і за визначеними мотивами.

На важливу конкретизуючу обставину звернув увагу В. М. Кудрявцев: “...виражаючись зовні за допомогою окремих рухів тіла, злочинне діяння, тим не менш, до них не зводиться, воно зазвичай охоплює сукупність рухів...”. Тобто правопорушення, вчинене шляхом дії, складається з певного комплексу дієвих актів, які взаємопов'язані між собою конкретною метою та мотивами.

Обов'язковою ознакою протиправної бездіяльності військовослужбовців правоохоронних органів та військових формувань України, задіяних в охороні та захисті державно-

го кордону, є наявність у них службового обов'язку й реальної можливості запобігти негативним наслідкам.

Щодо інших критеріїв класифікації, то суспільно небезпечні дія або бездіяльність за тривалістю в часі можуть бути одноепізодними, повторюваними або триваючими.

Пропонуємо доповнити класифікацію злочинного діяння, зокрема його видів – дії та бездіяльності такими додатковими критеріями: залежно від кількісного складу суб'єктів злочину дію або бездіяльність можна класифікувати на індивідуальну та колективну; залежно від статусу суб'єкта злочину їх можна поділити на дію або бездіяльність військовослужбовця і дію та бездіяльність працівника правоохоронного органу або військового формування.

Виходячи з вищевикладеного, слід констатувати, що під протиправною дією суб'єктів правопорушення у сфері охорони та захисту державного кордону України слід розуміти об'єктивно виражену, активну поведінку, вольовий вчинок, акт зовнішнього виявлення, ставлення військовослужбовця або працівника до виконання ними службових обов'язків, до колег по службі та окремих громадян, суспільства, держави загалом, державного органу зокрема та інших цінностей, які мають за мету спричинення певних негативних наслідків.

Протиправна бездіяльність виступає як пасивна поведінка відповідного суб'єкта, що полягає в невиконанні посадових обов'язків, наказів командирів та начальників, приписів і заборон нормативно-правових актів, хоча він був зобов'язаний їх виконати.

PROTECTION OF ARCHAEOLOGICAL AND CULTURAL HERITAGE: THE CRIMINAL-LEGAL ASPECTS

Taras Gereliuk

Analysis of international and Ukrainian legislation on cultural values demonstrates that today in law there is no universal definition of this term.

Cultural property includes objects found at archeological sites, which provide insight into earlier civilizations, and artworks produced by members of a culture and that are thought to embody or represent that culture in a distinctive way. The contours of the definition are vague and shifting, but the controversies over the use of cultural property are real and raise important problems for domestic and international law [1].

The 1969 European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage is mainly concerned with archaeological excavations and the extraction of information from these excavations. It entered into force in 1970. The main thrust is that the parties undertake to prevent illicit excavations, to take the necessary measures to ensure that excavations are authorized and entrusted only to qualified persons, as well as to control and protect the results obtained. The parties accept to take those steps necessary for scientific publication concerning excavation and discoveries, to facilitate the circulation of archaeological objects for scientific, cultural, and educational purposes. The Convention was ratified by twenty-four European countries. Pressure for revision of the Convention came in the late 1970s from the Parliamentary Assembly which was concerned with underwater archaeology and the illegal trade in antiquities [2].

In 2005, the Council of Europe adopted the Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, affirming

that cultural heritage is to be considered as a valuable contribution to society. As such, the right to cultural heritage is considered as inherent to the right to take part in cultural life. The Convention articulates the right of the individual to be part of a ‘chosen cultural community’, independent of nationality, race, or gender. In fact, an individual may be part of multiple communities at the same time [3].

The cultural heritage of Ukraine is an integral part of world cultural heritage. Its preservation is governed by the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On Protection of Cultural Heritage” and other legal acts. Active certification, repair and restoration of monuments in places of burial of soldiers who died during the Great Patriotic War of 1941–1945, which are in the public account as monuments of cultural heritage created memorial complexes dedicated to the Great Patriotic War of 1941–1945.

The efforts of the executive authorities, local governments, businesses, organizations and the public in the task of finding, keeping, construction, repair, restoration, preservation, arrangement and maintenance of war graves of victims of war and political repression. Nowadays, in Ukraine, there are over 130 thousand state-registered monuments, including 57206 – archeological sites (including 418 – National Importance), 51364 – historical monuments (including the 142 – National Importance), 5926 – a monument monumental art (including 44 – national Importance), 16293 – monuments of architecture, urban planning, landscape art and landscape (including 3541 – national Importance), operates 61 historical and Cultural reserve, 13 of them given the status of national reserves [4].

So, it is necessary to take into account the experience of foreign countries concerning the protection of cultural heritage by means of criminal law.

References

1. Posner Eric. The international protection of cultural property: some skeptical observations / Eric A. Posner // Electronic resource : http://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1315&context=public_law_and_legal_theory
2. Archaeological heritage the council of europe initiatives and the valletta convention // Electronic resource : https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/resources/Publications/Archaeology_brochure_EN.pdf
3. Belder Lucretia. The legal protection of cultural heritage in international law And its implementation in Dutch Law / Lucretia Philippine Christine Belder // Electronic resource : <http://cchag.org/wp-content/uploads/2014/02/Belder.pdf>
4. Aleksandrenko O. V. Vandalism on objects of cultural heritage / O. V. Aleksandrenko, N. O. Veselovska // Juridical science. – 2014. – № 3. – P. 41–47.

ПРО ДЕЯКІ ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

В. Я. Горбачевський

Ю. О. Новосад

Науковці, які вивчають дану проблематику, термін “об’єкт” співвідноситься не тільки з людиною як з розумною істотою, а й з будь-яким іншим фрагментом діяльності (предметом, процесом, поведінкою). При цьому в загальних взаємозв’язках суб’єкт може стати об’єктом, і навпаки, об’єкт – суб’єктом. Зокрема, вчиняючи правопорушення і злочини, засуджений виступає суб’єктом правовідносин, а будучи потерпілим від них – їх об’єктом [1, с. 114].

Ось чому в контексті вирішення завдань з удосконалення змісту кримінологічної політики та її відображення у кримінально-виконавчому законодавстві України мову варто вести здебільшого про об’єкти як про основну ціль діяльності та окремо взятого суб’єкта правових відносин, і суспільства, і держави в цілому. Більш того, при такому підході об’єкти кримінологічної політики мають чітко співвідноситись з об’єктами кримінально-виконавчої політики як парні правові категорії, що складають зміст загального явища – політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Вивчення наукової літератури показало, що до об’єктів кримінально-виконавчої політики України вчені відносять [1, с. 115–116]:

потерпілих від злочинів, що визнані такими на підставі рішення суду, яке вступило в законну силу (так, тільки у 2014 році такими було визнано 83 тис. (у 2013 р. – 108,2 тис.) фізичних осіб, із них жінок – 36,7 тис., а неповнолітніх – 2,6 тис. При цьому завдано матеріальної шкоди 66,7 тис. (у

2013 р. – 104,5 тис.) осіб, або 80,3 % (у 2013 р. – 96,6 %) від кількості всіх потерпілих від злочинів осіб [2, с. 26];

суспільство в цілому у зв'язку з порушенням засудженими встановлених правил співжиття;

держава, яка через таку ознаку злочину, як протиправність, визначає у законі вичерпні об'єкти правової охорони та відповідні форми і засоби їх захисту, що вправі застосовувати тільки уповноважені на це державні органи та, в окремих випадках, громадяни, зокрема при обставинах, які виключають злочинність діяння (ст. 36–43 КК України);

персонал органів і установ виконання покарань (ст. 14 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” [3] та ст. 11 КВК), на якого покладено функції з виконання покарань;

інші особи (фізичні або юридичні), що причетні до реалізації вироків судів, які вступили в законну силу (прокурори, представники громадських організацій, близькі родичі засуджених та ін.);

засуджені, які відбувають передбачені в ст. 51 КК України кримінальні покарання (за даними спеціальних досліджень, на кінець 2006 року з часу прийняття нового КК в Україні було засуджено більше 1 млн. громадян [4, с. 162], кількість яких на початку 2016 року досягла більше 2 млн [5]);

колишні засуджені, звільнені від покарання та його відбування (ст. 75–87 КК), зняття та погашення судимості (ст. 89–91 КК) або закінчення строків дії певних видів державного примусу (адміністративний нагляд [6]; заходи примусового виховного характеру [7] та інші [8].

Отже, ураховуючи зазначені об'єкти кримінально-виконавчої політики, варто визнати, що вони не тільки знаходяться у тісному діалектичному взаємозв'язку та взаємодії з об'єктами кримінологічної політики та співвідносяться між собою як особливі й поодинокі явища, де особливими виступають саме об'єкти останньої із зазначених політик. При та-

кому підходить в ідеальному вимірі як у законодавстві, так і на практиці буде відображена кримінологічна політика у сфері виконання покарань, а зміст запобіжної діяльності, з урахуванням її різновидів у контексті мети покарання (запобігання вчиненню нових злочинів як з боку засуджених, так й інших осіб (ч. 2 ст. 50 КК та ст. 1 КВК), буде розширено, а саме: можливості органів та установ виконання покарань будуть більш ефективно використовуватись у боротьбі зі злочинністю у системі правоохоронних органів України. Зокрема, вже тривалий період у наукових джерелах обґрунтовується підхід, відповідно до якого зазначені державні органи варто наділити повноваженнями щодо виявлення детермінант попередньої злочинної діяльності засуджених, за яку вони притягнуті до кримінальної відповідальності та відбувають визначені судом відповідні кримінальні покарання [1, с. 106].

Список використаної літератури

1. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія. – 2-ге вид. виправ. і переробл. / О. Г. Колб, В. П. Захаров, В. В. Кондратішина та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. – Луцьк : ПП В. П. Іванюк, 2008. – 210 с.
2. Аналіз здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2015. – № 6 (178). – С. 23–35.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1704.
4. Загальні засади призначення покарань в Україні : навч. посіб. / Л. С. Горбач, О. Г. Колб, О. В. Батюк та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ, 2006. – 241 с.
5. Кулик О. Г. Сучасна кримінальна ситуація в Україні: тенденції і прогноз / О. Г. Кулик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.nbuu.gov.ua>

6. Про адміністративний нагляд : Закон України від 1 грудня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/264/94-вр>

7. Про органи і служби у справах дітей і спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.

8. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВСТАНОВЛЕННЯ ШТРАФУ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ У СИСТЕМІ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

О. А. Гритенко

Кримінальне покарання посідає вагоме місце як у теорії кримінального права і кримінальному законі, так і в правозастосовній практиці. Саме цей інститут у першу чергу покликаний забезпечити вирішення завдань, сформульованих у ст. 2 Кримінального кодексу України (КК України). Тому, на наш погляд, одне з основних понять кримінального права – “злочин” – як одна з ознак містить вказівку на кримінальну караність відповідно до ст. 11 КК України. У зв’язку з цим особливий інтерес викликає система кримінальних покарань, а саме конкретні види покарань цієї системи в теорії сучасної України.

У доктрині кримінального права поняття “система покарань” є дискусійною. Так, на думку вчених, система покарань – сукупність каральних заходів даного кодексу в їх співвідношенні один з одним, що має вигляд переліку, в якому покарання розміщуються за ступенем їх відносної важливості; система покарань – це цілісна безліч видів покарання (елементів системи) і підсистем, що включають згруповані за різними підставами види покарання [1].

Звертаючись до КК України, слід мати на увазі, що система покарань визначена фактично у двох нормах залежно від суб’єкта вчинення злочину: загальна система – у ст. 51 КК України, для неповнолітніх – у ст. 98 КК України. При цьому сам законодавець використовує формулювання “види покарань”, що являє собою перелік покарань від найм’якшого до найсуворішого, що визначає можливу послідовність їх застосування до особи, яка вчинила злочин залежно від цілої низки обставин, що належать як до самого діяння, так і до

особистості того, хто його вчинив, а також ступеня тяжкості вчиненого діяння.

Отже, непослідовною є позиція законодавця в частині встановлення такого роду переліків з моменту внесення деяких змін щодо призначення штрафу як виду покарання. Так, 17 січня 2012 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності” від 15 листопада 2011 року, яким ст. 53 (“Штраф”) Кримінального кодексу України була викладена у новій редакції, за якою максимальний розмір штрафу був збільшений до п’ятдесяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що у статті 12 КК України це також знайшло своє втілення. Тобто, якщо раніше штраф призначався тільки за злочини невеликої тяжкості, то на сьогодні, ураховуючи розмір штрафу, не можна казати про штраф як м’яке покарання. Тому штраф у таких розмірах явно втратив статус найм’якшого виду покарання, тим самим порушив таку ознаку, як всі покарання розташовані у певному порядку за ступенем їх суворості.

Крім того, таке збільшення максимального розміру штрафу до п’ятдесяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян визначило також нові зміни щодо визначення порядку заміни штрафу не тільки на громадські та виправні роботи, а й на позбавлення волі. Так закон передбачає, що у разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподаткованих мінімумів доходів громадян у таких межах: 1) від одного до п’яти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості; 2) від п’яти до десяти років позбавлення волі – у

випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину; 3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину. Таким чином, ч. 5 п. 3 ст. 53 КК визначає максимальні межі строку призначення покарання у виді позбавлення волі дванадцять років. Слід зазначити, що встановлення законодавцем максимального строку призначення покарання у виді штрафу у розмірі п'ятисот тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян за умови заміни штрафу на позбавлення волі, на жаль, не може повною мірою забезпечити виконання покарання у виді штрафу за максимальною межею. Оскільки при повній заміні максимальної суми штрафу (850 000 гривень) на позбавлення волі, особа повинна відбути приблизно 18 років, що, по-перше, не відповідає положенням, установленим у ч. 5 п. 3 ст. 53 КК України; по-друге, не відповідає ч. 2 ст. 63 КК України (встановлення строку від одного до п'ятнадцяти років).

Отже, відповідно до зазначеного вище Закону, у кримінальному праві України покарання у виді штрафу зазнало значних змін, що стосуються розміру та ступеня тяжкості штрафу: законодавець збільшив максимальний розмір штрафу (у 50 разів); установлені зміни знайшли своє втілення у ст. 12 КК України; визначено інший порядок заміни штрафу не тільки громадськими та виправними роботами, а також позбавленням волі на певний строк (ч. 5 ст. 53 КК України); установлені умови заміни покарання у виді штрафу на позбавлення волі не надають можливості повної заміни, унаслідок установлених положень у ст. 53 КК України, а також порушують установлені положення за ст. 63 КК України.

Використана література

1. Старков О. В. Наказание: уголовно-правовой и криминологический анализ / О. В. Старков, С. Ф. Милюков. – СПб. : Юрид. центр “Пресс”, 2001. – 461 с.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ В ПЛОЩИНІ ЗАПРОПОНОВАНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

М. Я. Гуцуляк

Стаття 36 розділу VIII Загальної частини КК України [3] є відображенням окремої форми реалізації конституційної гарантії, адже саме ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також на підставі ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Натомість визначальним обов'язком держави є захист життя людини. Однак цією нормою також делеговано конституційне право кожного громадянина і самотужки захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [2]. У плані нормативного врегулювання питання удосконалення меж застосування та змісту самого поняття “необхідна оборона” є цікавим запропонований Ю. М. Березою законопроект від 13.04.2016 № 4411 “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо деяких питань необхідної оборони та крайньої необхідності)” [1]. Проаналізувавши відповідні пропозиції в контексті запропонованих автором законопроекту змін, хотілось би зупинитись, як на позитивних, так і дискусійних моментах, зокрема:

Пропонується статтю 36 після частини п'ятої доповнити двома новими частинами:

Породжує дискусію саме вказівка в пропозиції “від погрози вбивством”, та “погрози застосування небезпечного для життя чи здоров'я насильства” ... ми вважаємо, що немає потреби і не є обґрунтованим кроком зі сторони законодавця

нормативно визначати винятково дві форми та обставини, за наявності яких виключається кримінальна відповідальність... адже стан необхідної оборони може виникнути не тільки під час погрози вбивством чи застосуванням насильства, а і в інших випадках, які описані диспозицією ч. 1 ст. 36 ККУ, наприклад, у випадку застосування зброї при погрозі знищення будівлі шляхом підпалу; використання транспортного засобу при хуліганських діях по відношенню до натовпу; погрозі вчинити вибух на особливо важливих об'єктах тощо. У цьому випадку також слід пам'ятати, що ч. 1 ст. 36 ККУ делеговане право на захист не тільки фізичних осіб, а й суспільних інтересів та інтересів держави;

немає необхідності виокремлювати в окремі самостійні частини ст. 36 ККУ обставини, коли має місце безпосереднє застосування зброї (далі по тексту) ... від погрози застосування (далі по тексту)... Ці форми поведінки завжди в кримінально-правових нормах розглядаються, як правило, в одній площині “або погроза застосування такого насильства чи вчинення таких дій”, що є цілком логічним по відношенню до форм прояву такої поведінки; ч. 5 ст. 36 ККУ і так закріплює, що не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи ... для чого тоді повторно нормативно визначати такі обставини, це ж по суті тавтологія;

у законопроекті закріплена позиція про внесення змін до ч. 5 ст. 36 після слів “засобів чи предметів для захисту” доповнити словами “себе або іншої особи”. Ми не поділяємо цієї думки, так як попередньо ми вже акцентували увагу на тому, що законодавець під захист виносить не тільки фізичну особу її життя, здоров'я, в буквальному розумінні, а й право на захист суспільних інтересів та інтересів держави – ст. 36 КК України [3];

на окрему увагу заслуговують запропоновані зміни до ст. 39... КК України. По відношенню до словосполучення “не

є перевищенням меж крайньої необхідності” повністю поділяємо думку автора, однак нормативне врегулювання питань звільнення від кримінальної відповідальності особи за незаконне придбання, носіння, зберігання зброї, бойових припасів без передбаченого законом дозволу, принаймні в межах ст. 39 ККУ є, м’яко кажучи, необґрунтованим;

За таких реалій практично кожен зможе незаконно придбати, носити чи зберігати зброю та боеприпаси, тим самим надати обґрунтовані аргументи наявності факту реальної загрози чи побоювань про настання таких загрози. До прикладу, проживання на сході країни, де відбуваються військові дії, проживання в регіоні із складною оперативною обстановкою, неприязні стосунки та видумане побоювання помсти за зраду дружини – як варіант, проживання в лісовій місцевості чи віддаленому районі міста/села, який не освітлюється в нічний час тощо. І таких випадків можна привести тисячі...;

окрім цього, такі зміни будуть суперечити положенням ст. 263 КК України, у ч. 1 якої злочинними визнаються дії у формі носіння, зберігання, придбання, передачі чи збуту вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу [3]. Виникає запитання: для чого свідомо створювати колізії в кримінально-правовому законодавстві та розбіжності в частині їх тлумачення?

Отже, можна констатувати, що питання врегулювання інституту обставин, що виключають злочинність діяння, і надалі залишається доволі актуальним питанням як для законодавця, так і доктрини кримінального права, адже за наявності таких обставин, як показує практика, виникає низка питань, які не завжди тлумачаться уповноваженими суб’єктами однозначно. Тому для успішного вирішення питання по суті, процесу внесення змін та доповнень, у першу чергу, повинно передувати вивчення цих новел зі сторони як прак-

тиків, так і науковців, а тільки згодом прийняття у формі законодавчих змін.

Список використаної літератури

1. Законопроект від 13.04.2016 № 4411 “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо деяких питань необхідної оборони та крайньої необхідності)” [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58710
2. Конституція України [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/254к/96-вр>
3. Кримінальний кодекс України [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/2341-14>

КРИМІНОГЕННИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

Т. О. Давидова

Роль інформації постійно підвищується. За даними Державної служби статистики України, наразі видано понад 30 тис. свідоцтв про державну реєстрацію лише друкованих засобів масової інформації (далі – ЗМІ). За цими ж даними, друком виходять понад 5,3 тис найменувань періодичних видань [1]. Неможливо не враховувати ролі телебачення та того, що з розвитком технологій з’явилися інтернет-видання, що є затребуваними суспільством. Засоби масової інформації виступають провідниками суспільної культури і справляють істотний вплив на формування особистості. За їх допомогою транслюється інформація, формується суспільна думка, стереотипи та установки особистості, обминаючи традиційні суспільні інститути: сім’ю, школу тощо.

За нашими спостереженнями, понад 2/3 населення хоча б раз на день вмикають телевізор, не кажучи вже про гортання періодики, слухання радіо або огляд онлайн-технологічних каналів, що популярні, особливо серед молоді. Кожного дня ЗМІ виконують безліч функцій у різних сферах людського буття. Це, насамперед, функція спілкування, налагодження контакту (комунікативна), пов’язана з нею рекреативна функція, за якою ЗМІ виступають як розважальні інструменти; роль “четвертої влади” в суспільстві (політична); вплив на ціннісні орієнтації аудиторії, на самосвідомість людей, їх ідеали, прагнення, включаючи мотивацію поведінкових актів (ідеологічна); сприяють всебічному розвитку людини (культурно-освітня), задовольняють запити у зв’язку зі світом захоплень аудиторії (довідкова) тощо. І якщо декілька років тому назад кримінологи говорили, переважно, про позитивний вплив ЗМІ на запобігання злочинності та конкрет-

них злочинів, то на сьогодні слід акцентувати увагу і на їх негативному (криміногенному) характері.

Поширювана у ЗМІ інформація все більше впливає на поведінку людей, часто детермінуючи їх вчинки. При цьому, варто зазначити, одна і та ж інформація на різних людей впливає абсолютно по-різному: на одних – благотворно, виконуючи одну з функцій – просвітницьку, духовну, інформаційну, і підвищуючи рівень правосвідомості, виховуючи особистість в дусі дотримання норм права, борючись з правовим нігілізмом та правовою безграмотністю, посилюючи моральні регулятори в суспільстві (запобіжний вплив), на інших – негативний або, навіть, провокує, викликаючи певну реакцію, в тому числі і кримінальну (криміногенний вплив).

Під криміногенним впливом науковці розуміють такий вплив ЗМІ, за якого інформація, що передається, підвищує рівень злочинності, призводить до негативних змін її структури і характеру, сприяє зростанню латентної злочинності, підвищує загальний рівень соціальної напруженості в суспільстві, сприяє зниженню толерантності суспільства, нагнітання атмосфери страху, романтизації злочинців, віктимізації населення, перешкоджає соціалізації членів суспільства (особливо підлітків), викликає ворожість відносно правоохоронних органів.

Поряд з цим, до негативного впливу ЗМІ можна віднести безпосередньо надання інформації про способи вчинення злочину, приховування його слідів, способи ухилення від відповідальності і, взагалі, про масове уникнення відповідальності за будь-яку ціну. На жаль, на сьогодні ті ж ТВ передачі кримінально-правового циклу, які створені задля запобігання злочинності шляхом інформування населення, можуть мати саме криміногенний вплив, висвітлюючи детально питання про способи злочинів, злочинців, безвідповідальність винуватих та інше. Також вплив ЗМІ може ускладнювати або перешкоджати ефективній діяльності правоохоронних органів,

надаючи злочинцям корисну для них інформацію про методи боротьби зі злочинністю, про розшук злочинців та їх можливі місця переховування. Не раз можна чути застереження, аби населення не виклодало свої припущення у соцмережах, а зверталось відразу до правоохоронних органів.

Спотворення інформації у ЗМІ про стан злочинності також має криміногенний вплив на осіб. Перебільшення масштабів кримінальної загрози, дискредитація співробітників правоохоронних органів призводять до підвищення напруженості у суспільстві, до відмови співпрацювати з правоохоронними органами. Але й занижена оцінка рівня злочинності може носити негативний характер, адже переконана у низькому рівні злочинності особа, зіткнувшись із низкою злочинів, може відчувати сильний когнітивний дисонанс, здатний спровокувати зміну світоглядних установок.

У сенсі інформаційної функції, ЗМІ можуть спотворювати інформацію. Слід зважати, що понад 96 % ЗМІ належать приватним особам [1]. Так, Інститут масової інформації та Репортери без кордонів презентували сайт “Моніторинг медіа власності”, на якому можна ознайомитися з власниками українських ЗМІ. Виявлено, що одні й ті самі люди контролюють сектори економіки і ЗМІ, тому політичний вплив на них надзвичайно великий. Надпотужний телевізійний ринок є високо концентрованим, оскільки основні 4 власники являють собою частку аудиторії 76,25 % (StarLight Media (21,68 %), 1+1 медіа (20,49 %), Inter Media (21,42 %) і Медіа Група Україна (12,66 %)). Топ 4 радіогрупи досягають 92,23 % аудиторії України. Топ 4 друкованих ЗМІ, зосереджений у руках чотирьох власників, займають 18,60 % читацької аудиторії, що визначає низьку концентрацію [2]. За європейськими стандартами, така практика є неприпустимою.

Правоохоронні органи як основні суб’єкти запобігання злочинності, окремим видам злочинів повинні володіти достатніми знаннями про можливість використання засобів ма-

сової інформації в організації запобіжної роботи і пам'ятати не лише про позитивний бік, але й про негативні моменти, пов'язані з використанням можливостей ЗМІ.

Список використаної літератури

1. Средства массовой информации в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://see-you.in.ua/ru/page/sredstva-massovoi-informatsii-v-ukraine>
2. Media ownership monitor/ Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://ukraine.mom-rsf.org/ua>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ, ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ СУДДІВ УКРАЇНИ

Ю. О. Данилевська

Прийняття Закону України від 21 грудня 2016 року № 1798 “Про Вищу раду правосуддя” дозволило визначити не лише статус, повноваження, засади організації та порядок діяльності Вищої ради правосуддя, а й вплинуло на кримінально-правову політику нашої держави в частині криміналізації діянь щодо Голови чи члена Вищої ради правосуддя та Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Так, у диспозиціях норм у ст. 112 КК України “Посягання на життя державного чи громадського діяча”, ч. 1 ст. 344 КК України “Втручання у діяльність державного діяча”, ст. 346 КК України “Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча” перелік потерпілих був доповнений вказівкою на Голову чи члена Вищої ради правосуддя, Голову чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Крім цього, ст. 351-2 КК України вперше було встановлено кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. До речі, як відомо, до прийняття Закону України від 21 грудня 2016 року № 1798 “Про Вищу раду правосуддя” існував такий орган, як Вища рада юстиції, але посягання на її членів, погроза або насильство щодо них, втручання в її діяльність або перешкоджання її діяльності, мабуть, на думку законодавця, не становило суспільної небезпечності і не підлягало криміналізації. Так само з прийняттям Закону України від 2 червня 2016 № 1402 “Про судоустрій і статус суддів” продовжила свою роботу Вища кваліфікаційна комісія суддів України, але встановлювати кримінальну відповідальність за

вищеперелічені діяння законодавець так само раптово вирішив лише у 2016 році.

Зауважимо, що доцільність установлення кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України поставили під сумнів і фахівці Головного юридичного управління і Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України. На їхню думку, діяння, передбачені ст. 351-2 КК України (у редакції проекту), не мають достатнього рівня суспільної небезпеки для визнання їх злочинами.

Утім, незважаючи на наведений аргумент, невиконання законних вимог Вищої ради правосуддя, її органу чи члена Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, створення штучних перешкод у їх роботі все ж таки було криміналізовано. З урахуванням викладеного, окреслимо кілька проблемних аспектів цього законодавчого кроку.

Аналіз положень кримінального закону дозволяє зробити висновок, що в його двох статтях описані злочини, об'єктивна сторона яких майже тотожна тій, що міститься в ст. 351-2 КК України: це ст. 351 “Перешкодження діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради” та ст. 351-1 “Перешкодження діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати”. Різниця полягає в тому, що в зазначених нормах криміналізовані ще такі дії, як надання завідомо неправдивої інформації народному депутату, депутату місцевої ради, Рахунковій палаті, члену Рахункової палати. Ще однією суттєвою відмінністю між розглядуваними злочинами є їхній суб'єкт – в ст. 351-2 КК України – загальний, а в ст. 351 та 351-1 КК України – спеціальний суб'єкт – службова особа, про що прямо зазначено в диспозиціях вказаних норм.

Що стосується невстановлення кримінальної відповідальності за вчинення таких дій, як надання завідомо неправдивої інформації Вищій раді правосуддя, її органу чи члену Вищої

ради правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України чи члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, то це пояснюється запровадженням адміністративної відповідальності за такі дії. Зокрема, у ст. 188-32 КУпАП “Невиконання законних вимог Вищої ради правосуддя, її органу або члена Вищої ради правосуддя” передбачено відповідальність, у тому числі за надання завідомо недостовірної інформації указаним суб’єктам.

Як бачимо, прослідковується певна внутрішня, системна непослідовність при викладенні норм про перешкодження діяльності певних суб’єктів, розташованих у розділі XV Особливої частини КК України “Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об’єднань громадян та злочини проти журналістів”.

Також дискусійним та потребуючим свого вирішення є питання співвідношення таких діянь об’єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 344 КК України, як незаконний вплив у будь-якій формі на члена Вищої ради правосуддя, Голову чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з метою перешкодити виконанню ними службових обов’язків або добитися прийняття незаконних рішень та діяння у вигляді створення штучних перешкод у їх роботі як частини об’єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 351-2 КК України. На нашу думку, незаконний вплив у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню службових обов’язків або добитися прийняття незаконних рішень цілком охоплює такі невизначені та широкі за своїм змістом діяння, як створення штучних перешкод у роботі. Тому незрозумілим залишається, чому в першому випадку (ч. 1 ст. 344 КК України) описані діяння караються штрафом від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, а в другому (ст. 351-2 КК України) – штрафом від ста до однієї тисячі

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років?

З огляду на викладене, вважаємо, що подальші дослідження кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 351-2 КК України, сприятимуть розв'язанню окреслених питань.

ЄДНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ У КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ РОЗРАХУНКОВИХ ОДИНИЦЬ

А. О. Данилевський

Єдність термінології є однією з головних вимог до понятійного апарату КК України. Використання єдиних, однакових термінів у кримінальному законодавстві є запорукою однакового розуміння кримінально-правових норм, правильного їх застосування. Можна погодитись із З. А. Тростюк, яка зазначає, що при внесенні змін і доповнень до КК потрібно враховувати вже наявне “термінологічне поле”, тобто необхідно погоджувати терміни законів про внесення змін і доповнень до КК з термінологією чинного кримінального законодавства. Проте практика показує, що законодавець не завжди дотримує цих вимог.

Проблеми законодавчої техніки в цілому, та використання розрахункових одиниць зокрема, у науковій літературі досліджували у своїх роботах П. П. Андрушко, Д. О. Балабанова, П. С. Берзін, О. Є. Звірко, О. І. Плужник, З. А. Тростюк, М. І. Хавронюк, В. Г. Яворська та інші. Проте постійні зміни у кримінальному законодавстві обумовлюють необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Метою цієї роботи є аналіз дотримання вимоги єдності термінології кримінально-правових норм у контексті використання розрахункових одиниць.

У кримінальному законодавстві України з прийняттям КК 2001 року як розрахункова одиниця (для визначення розміру заподіяної шкоди, вартості предмета злочину, суми штрафу тощо) використовується неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – НМДГ). На сьогодні цей термін використовується у тексті КК України майже 400 разів. Проте при внесенні змін до кримінального законодавства законодавець не завжди

визнає доцільним його використання. Так, у статтях 160 та 369-3 КК України (у редакції до 01.01.2017) для визначення вартості предмета злочину використовувався термін “мінімальна заробітна плата”. У своїх публікаціях ми звертали увагу на недоцільність використання цього терміна за наявності існуючої розрахункової одиниці у вигляді НМДГ (А. О. Данилевський, 2016). І здавалося, що внесення змін до кримінального законодавства виправлять цей недолік, але приймаючи Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році” від 20.12.2016, законодавець зробив навпаки: замість терміна “мінімальна заробітна плата” він ввів новий – “прожитковий мінімум для працездатних осіб”. На сьогодні він використовується у статтях 160, 366-1 та 369-3 КК України.

Не вдаючись у полеміку щодо доцільності використання НМДГ як розрахункової одиниці взагалі (це питання потребує окремого дослідження), зазначимо, що за умови існування у кримінальному законодавстві усталеної розрахункової одиниці, вводити до нього нову без достатніх підстав, на нашу думку, недоцільно. Таке рішення можна було б зрозуміти в тому випадку, якщо б мова йшла про принципово нову розрахункову одиницю, однак прожитковий мінімум для працездатних осіб тісно пов’язаний з НМДГ. Відповідно до перехідних положень Податкового кодексу НМДГ дорівнює розміру соціальної пільги, яка у свою чергу згідно зі статтею 169 Податкового кодексу дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року. Таким чином, НМДГ дорівнює 50 відсоткам прожиткового мінімуму для працездатної особи, тож нічого принципово нового використання зазначеного терміна не дає.

Крім цього, на відміну від НМДГ, розмір якого закріплюється станом на 1 січня поточного року, прожитковий

мінімум для працездатної особи змінюється впродовж року щоквартально. Таке становище навряд чи сприятиме стабільності кримінального законодавства та ускладнюватиме роботу правозастосовних органів, адже доведеться в кожному випадку встановлювати, який розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи діяв на момент вчинення злочину, адже він може змінитись у будь-який момент.

Таким чином, використання мінімального прожиткового мінімуму для працездатної особи як розрахункової одиниці у кримінальному законодавстві порушує принцип єдності термінології, стабільності кримінального законодавства. При цьому він принципово не відрізняється від існуючої розрахункової одиниці – НМДГ, і лише ускладнює процес застосування відповідних кримінально-правових норм.

На нашу думку, законодавцю слід було або замінити НМДГ на прожитковий мінімум для працездатної особи у всіх випадках, або відмовитись від такої розрахункової одиниці на користь НМДГ (що на нашу думку видається більш правильним).

САНКЦІЇ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ ТА ПРАКТИКА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

С. Ф. Денисов
Т. А. Денисова

Однією з кардинальних у кримінально-правовій теорії є проблема розробки методологічних основ побудови та застосування кримінально-правових санкцій, що викликана потребами практики, тими труднощами, які часто виникають під час призначення покарання. У разі побудови й застосування кримінально-правових санкцій слід урахувувати не тільки результати, яких досягає держава в протидії злочинності, а й те, наскільки вони відповідають гуманістичним поглядам суспільства на сучасному етапі. Дослідження системи покарань, які відображені в санкціях крізь призму гуманістичних ідей, також є важливим завданням кримінально-правової науки.

Традиційно сфера моральності та система злочинів проти неї завжди більшою мірою були пов'язані з ідеологією, оскільки остання часто залежала або від релігії, або від політики, або від обох одразу. Водночас більшу частину історії кримінального права фахівці не сумнівалися, що право здатне захистити моральність та сприяти збереженню важливих ціннісних надбань суспільства, а оскільки сфера злочинів проти моральності – одна з тих, що найбільше потерпають від ціннісної ідеологізації, а від цього страждає вся система загалом, видається конче потрібною деідеологізація питання про санкції за злочини проти моральності.

Доцільність вирішення проблем побудови та застосування кримінально-правових санкцій саме за злочини проти моральності також зумовлена тим, що здобутки сучасної теорії санкцій у кримінальному праві, без перебільшення, найменше виявлені в законодавчій та слідчо-судовій прак-

тиці щодо злочинів проти моральності. І це характерно для більшості досліджуваних кримінально-правових систем. Невдоволеність ефективністю кримінально-правових механізмів, особливо покарання за злочини проти моральності, підштовхує до скорочення кримінально-правових заборон або через декриміналізацію, або через пропонований останнім часом механізм поділу нормативних актів на Кримінальний кодекс України (далі – КК України) та Кодекс про кримінальні проступки. Відтак, спроба змінити політику щодо кримінально-правових санкцій за злочини проти моральності видається більш перспективною справою, хоча й доволі нелегкою. Дослідники цих питань переважно зосереджували свою увагу на проблемах, пов'язаних із природою, особливостями та кваліфікацією злочинів проти моральності. До сьогодні немає теоретичного обґрунтування визначення санкцій за злочини проти моральності. Також в узагальненому вигляді не досліджено практику застосування покарань за ці злочини та інші проблеми, пов'язані із санкціями за злочини проти моральності. Це свідчить про необхідність подальшого теоретичного вивчення проблем обґрунтування визначення кримінально-правових санкцій за злочини проти моральності.

Зважаючи на комплексність питання, що вивчається, плин часу, який змінював ідеологічні й суто практичні парадигми щодо поняття моральності, необхідність заповнення теоретичної прогалини побудови та застосування кримінально-правових санкцій за злочини проти моральності з використанням узагальнення судової практики, указана тема була розглянута на монографічному рівні, а саме в роботі С. Ф. Денисова і В. О. Макарова [1]. У ній вперше аргументовано, що тенденції історичного розвитку сфери моральності та система злочинів проти неї відображають тісний взаємозв'язок їх законодавчої регламентації в конкретних умовах із суспільно-політичним ладом держави, а особливо з її ідеологічними стереотипами, що склалися в суспільстві; установлено, що

сама форма та зміст санкцій за злочини проти моральності, хоча й містять альтернативність, але через украй перевищену кримінально-правову репресію ця альтернативність скоріше існує за рахунок ресурсів Загальної частини КК України. У роботі вдосконалено положення про засади та принципи побудови санкцій за злочини проти моральності з метою усунення не виправданого їх дублювання; аргументацію тверджень, чому злочини проти моральності та санкції за них в історії кримінального права часто перебували в колізії зі статевими злочинами, котрі згодом були відокремлені; погляд на зміст мети покарання і шляхи її досягнення під час застосування покарань за злочини проти моральності. Сформульовано пропозиції та розроблено законопроекти щодо вдосконалення кримінального законодавства, а також визначено напрями оптимізації правозастосовної діяльності у сфері протидії злочинам проти моральності.

У цьому зв'язку хотілось би зазначити, що загалом вчення про кримінально-правові санкції потребує вдосконалення, особливо щодо санкцій за конкретні групи злочинів, у тому числі за злочини проти моральності.

Можна вважати доведеним теорією та практикою застосування, що санкції за злочини проти моральності в КК України значно завищені, хоча й демонструють наявність у багатьох випадках можливості застосувати альтернативні покарання, виходячи з обставин справи та особи злочинця. Залишається багато ситуацій, де позбавлення волі є єдиним можливим покаранням, причому на доволі значні строки, що зовсім не виправдано. Також необхідно констатувати, що в кримінальному праві України продовжує існувати суперечність у теорії співвідношення між основними та додатковими покараннями. Додаткове покарання працює як альтернативне, тобто може застосовуватися тоді, коли основне не працює. Можливості системи перевершують суму можливостей її частин; загальна продуктивність або функціональність системи

краще, ніж у простої суми елементів. Оскільки в санкціях про злочини проти моральності є механізм дії основних та додаткових покарань, то застосування цього механізму викривляє розуміння додатковості як альтернативи основній системі.

Проаналізована судова практика із застосування санкцій за злочини проти моральності, а також проведене анкетування суддів та інших фахівців щодо питань застосування санкцій за ці злочини дали змогу дійти висновку, що судова практика в Україні відреагувала на завищену репресивність санкцій за злочини проти моральності в бік пом'якшення та розширення меж альтернативності санкцій, відходу від законодавчої практики обов'язкових додаткових покарань.

Якщо звернути увагу на побудову, зміст та застосування санкцій за злочини проти моральності в зарубіжних країнах різних правових систем, можна дійти висновку, що санкції за злочини проти моральності занадто репресивні в більшості досліджуваних країн, і це є спільною закономірністю кримінального законодавства України та іноземних держав. Система санкцій за злочини проти моральності надзвичайно репресивна й невинуватена жодними емпіричними вимірюваннями, а об'єктивна можливість доводить, що так званий "потенціал залякування" суворих заходів покарання за злочини проти моральності науково не обґрунтований. У зв'язку із цим існує потреба в тому, щоб пом'якшити санкції за злочини проти моральності, а також зменшити перебільшення репресії за рахунок диференціації покарань за ці злочини.

Загальновідомо, що підвищення ефективності застосування кримінально-правових санкцій, у тому числі за злочини проти моральності, має відбуватися на двох рівнях – законодавчому та правозастосовному.

Сьогодні судді здебільшого застосовують звільнення від відбування покарання або ст. 69 КК України за злочини проти моральності. У подальшому належним чином сформоване законодавче підґрунття, зокрема шляхом внесення необхідних

змін до чинного КК України (автори монографії пропонують низку змін та нову редакцію санкцій ст. 297–304 КК України), що унеможливить порушення при прийнятті судами рішення про застосування невинуватених санкцій за злочини проти моральності. Отже, ефективність санкцій за злочини проти моральності буде пов'язана із їх запобіжними можливостями.

Використана література

1. Денисов С. Ф. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : монографія / С. Ф. Денисов, В. О. Макаров. – Чернігів : Десна Поліграф, 2017. – 328 с.

**ПРО ДЕЯКІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕРСОНАЛУ КОЛОНІЙ ЩОДО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ
ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ**

О. М. Джужа

І. О. Колб

Відповідно до вимог ст. 2 КВК України, кримінально-виконавче законодавство України складається з цього Кодексу, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1]. Ураховуючи, що згідно з положенням Закону України “Про міжнародні договори” ті міжнародні нормативно-правові акти, які прийняті в Україні та ратифіковані в установленому цим Законом порядку, складають частину національного законодавства України та підлягають внесенню у виді доповнень до відповідних нормативно-правових актів України [2], у цій роботі мова буде йти саме про норми КВК, які відображають деякі елементи кримінологічної політики [3].

Зазначеною проблематикою досить активно займаються такі науковці як В. І. Борисов [4], В. В. Голіна [5], В. В. Кондратішина [6], О. Г. Колб [7], П. Л. Фріс [8] та інші. Поряд з цим безпосередньо питання щодо відображення кримінологічної політики кримінально-виконавчому законодавстві України досі на монографічному рівні з використанням комплексного підходу не досліджувалась, що й обумовило вибір його як окремого завдання цієї наукової статті. Як слушно зауважив В. В. Голіна, планомірна протидія злочинності з метою її поступового скорочення і витіснення з людського буття як далека перспектива пов'язується не стільки з кримінально-пра-

вовою, скільки з кримінологічною політикою запобігання злочинності [5, с. 470–483]. Аналогічний висновок зробили й інші фахівці: найбільш проблемним і нерегульованим у сфері боротьби із злочинністю є питання, що пов'язані зі змістом та реалізацією кримінологічної політики України, зокрема у сфері виконання покарань [9, с. 102].

Результати проведеного аналізу норм чинного КВК показали, що зміст кримінологічної політики знайшов відображення у таких його положеннях:

у ч. 1 ст. 1 “Мета і завдання кримінально-виконавчого законодавства України”, у якій визначені такі завдання кримінально-виконавчого законодавства України, як: запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими. Як з цього приводу зауважили А. Х. Степанюк та І. С. Яковець, даний результат, безумовно, може бути досягнутий під час виконання покарання, коли особа поставлена в такі умови, які значною мірою перешкоджають або повністю позбавляють можливості вчинити нове злочинне посягання на права та законні інтереси особи, суспільства та держави [10, с. 8];

у ч. 2 ст. 1, де серед завдань кримінально-виконавчого законодавства закріплено таке із них, як: визначення порядку застосування до засуджених заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки. У першу чергу, мова у даному випадку ведеться про основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, що зазначені в ч. 3 ст. 6 Кодексу.

На переконання фахівців (і це не викликає заперечень), людська особистість здатна не лише до негативної, але й до позитивної динаміки. Виходячи з цього, персонал УВП може прийняти за аксіому можливість наближення засудженого, у тому числі й агресивного, до ідеї каяття [11, с. 148];

у ст. 5 “Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань”, які, на думку науковців, містять ідеальні уявлення про реальну мету кримінально-виконавчої діяльності, про результат цілеспрямованих зусиль адміністрації органів і установ виконання покарань [12, с. 19]. Як показує практика, кожен із визначених у законі принципів несе в собі потенціал кримінологічного впливу на особу [13, с. 76–81], проте найбільш ефективним у цьому сенсі є принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарань [14];

у ст. 6 “Виправлення і ресоціалізація засуджених та їх основні засоби”, про які А. Х. Степанюк зауважив, що сьогодні категорія “виправлення” та “ресоціалізація” є доволі складними та суперечливими не лише в частині теоретичного обґрунтування, а й для практичної реалізації і передусім для персоналу органів та установ виконання покарань і тих працівників, які долучаються до роботи із засудженими й особами, звільненими з місць позбавлення волі [15, с. 19]. Та, попри все, безперечним є й інший висновок: засоби виправлення та ресоціалізації засуджених як елементи системного впливу на них справляють чи не вирішальний вплив на стан запобігання з їх боку злочинів та інших правопорушень [16, с. 38–73].

Список використаної літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 11 липня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.
2. Про міжнародні договори : Закон України від 1 квітня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України. Правила внутрішнього порядку установ виконання покарань: станом на 15 січня 2016 р. – Х. : Право, 2016. – 248 с.
4. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями / В. І. Борисов // Проблеми законності : респ.

міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я Тацій. – Х. : НЮАУ, 2009. – Вип. 100. – С. 305–312.

5. Голина В. В. Кримінологічна політика України / В. В. Голина // *Правова доктрина України* : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 2013. – С. 470–483.

6. Кондратішина В. В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. – Львів : ЛДУВС, 2009. – 17 с.

7. Колб О. Г. Забезпечення особистої безпеки засуджених у виправних колоніях України / О. Г. Колб // *Правова доктрина України* : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 2013. – С. 840–864.

8. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – К., 2006. – 418 с.

9. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія. – 2-ге вид. виправ. і переробл. / О. Г. Колб, В. П. Захаров, В. В. Кондратішина та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. – Луцьк : ПП В. П. Іванюк, 2008. – 210 с.

10. Степанюк А. Х. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. комент. / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.

11. Морозов О. М. Агресивні засуджені / О. М. Морозов, Т. Р. Морозова. – К. : “МП Леся”, 2000. – 204 с.

12. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. В. Коваленка, А. Х. Степанюка. – К. : Атіка, 2012. – 492 с.

13. Степанюк А. Х. Роль принципів у формуванні кримінально-виконавчого права / А. Х. Степанюк // *Вісник Академії правових наук України*. – 2000. – № 1 (20). – С. 171–181.

14. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України : навч. посіб. / За заг. ред. О. Г. Колба та О. М. Джузи. – К. : Кондор-Видавництво, 2016. – 336 с.

15. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі : монографія. – Х. : Кроссрууд, 2011. – 323 с.

16. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі : навч. посіб. – вид. 2-ге, допов. і виправ / В. Л. Ортинський, О. Г. Колб, В. П. Захаров та ін. ; за заг. ред. В. Л. Ортинського та О. Г. Колба. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2010. – 244 с.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ

А. Ю. Дзюба

У сучасній Україні корупція стала масовим явищем на усіх рівнях державного і муніципального управління, у приватному бізнесі, у некомерційній і громадській діяльності, а також у побуті більшості українських громадян. Комерційні підкупи, відкати та інші корупційні дії приватного бізнесу щодо посадових осіб державної і муніципальної служб стали настільки масовим явищем, що для багатьох категорій державних і муніципальних службовців вони суттєве джерело доходів, як правило, нелегальних. Відповідно до Закону України “Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки” від 14.10.2014 № 1699-VII та Закону України “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 №1700-VII, розв’язання проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку держави, а запобігання корупції у приватному секторі є важливим напрямом функціонування системи протидії корупції в Україні. У той же час у вітчизняній кримінології відсутні комплексні дослідження, присвячені запобіганню корупції у приватній сфері. З огляду на це, правоохоронним органам бракує сучасних науково обґрунтованих заходів запобігання корупції у зазначеній сфері життєдіяльності українського суспільства.

Аналіз наукової літератури антикорупційної спрямованості виявляє обґрунтованість наукових досліджень у царині вивчення феномену корупції в публічній сфері таких учених, як А. В. Білецький, Ю. О. Бусол, В. М. Гаращук, В. Д. Гвоздецький, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. Я. Настюк, С. В. Невмержицький, О. О. Попова, О. Ю. Шостко. Розроблено механізми мінімізації коруп-

ційних ризиків на державній службі, у системі розміщення замовлень для державних і муніципальних потреб, у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення. З іншого боку, у теоретичних розробках попередження корупційної злочинності в приватноправовому секторі спостерігається дефіцит. Вітчизняна державна політика в сфері протидії корупції реалізується без значної уваги до питань боротьби з приватною корупцією. Відтак, вимогою часу є переосмислення та уточнення деяких концептуальних положень кримінологічної науки у сфері протидії корупції у приватному секторі та вирішення її ключових проблем. Для цього вважається необхідним окреслити сферу виявів корупційної злочинності у приватному секторі.

Найбільш поширеними формами корупції у приватному секторі є: “відкати” (найпоширеніша форма); “хабарництво” при працевлаштуванні; “хабарництво” при торгівлі комерційною інформацією про конкурентів; “хабарництво”, спрямоване на порушення норм антимонопольного (конкурентного) законодавства (змови щодо утримання цін на певному рівні); “хабарництво”, спрямоване на купівлю інформації щодо тендерних пропозицій. Серед нелегальних практик, які створюють умови для корупційних практик, найбільш поширеними є виплати зарплати “у конвертах”, ведення подвійної бухгалтерії, використання послуг “мінімізаторів податків” – фіктивних фірм. Узагальнюючи вищевикладене, можна виділити форми вияву корупційної злочинності в приватній сфері: а) корупційні неправомірні дії, що здійснюються організаціями, б) підкуп-продажність усередині компанії, в) використання державними службовцями комерційних структур для отримання вигоди.

Основним інструментом подолання цього виду корупції прийнято вважати систему комплаєнс – систему заходів, що застосовується на підприємстві, в установі чи організації з метою запобігання вчиненню їх працівниками чи керівниц-

твом корупційних та пов'язаних з ними правопорушень, а також з метою забезпечення відповідності діяльності підприємства, установи, організації вимогам антикорупційного законодавства та вимогам запобігання конфлікту інтересів. Антикорупційні комплаєнс-процедури можна розглядати як найбільш важливі засоби реагування юридичних осіб приватного права на чинні антикорупційні закони. Такі процедури по суті є певним переліком дій, що мають на меті привести ведення підприємницької діяльності компанії у відповідність з нормами антикорупційного законодавства та убезпечити її від негативних наслідків його застосування. Наприклад, Антикорупційна програма юридичної особи, Положення про антикорупційну політику повинні визначати основні принципи діяльності підприємства щодо негативного ставлення до корупції та визначати відповідні правила і процедури, які буде застосовувати підприємство у своїй діяльності. Але законодавство не закріплює вичерпний перелік складників системи комплаєнс. Відповідно до статті 61 Закону України “Про запобігання корупції” юридичні особи забезпечують розробку та вжиття заходів, які є необхідними та обґрунтованими для запобігання і протидії корупції у діяльності юридичної особи. Керівник, засновники (учасники) юридичної особи забезпечують регулярну оцінку корупційних ризиків у її діяльності і здійснюють відповідні антикорупційні заходи. Для виявлення та усунення корупційних ризиків у діяльності юридичної особи можуть залучатися незалежні експерти, зокрема для проведення аудиту. Отже, проведення антикорупційного compliance є необхідною умовою для бізнесу в Україні. Але обсяги і види процедур системи комплаєнс повинні індивідуально визначатися для кожного окремого підприємства, оскільки не всім юридичним особам доведеться здійснювати їх на тому ж рівні, що і компаніям, які постійно беруть участь у державних замовленнях, відносинах з отримання дозвілних документів, де корупційні ризики вищі.

Підсумовуючи вищевикладене, підкреслимо тенденцію до злочинного зрощення публічного і приватного сектора. Настає необхідність розробки цілого комплексу заходів запобігання корупційним виявам, причому сфера застосування такого комплексу не повинна бути обмежена публічно-правовою сферою.

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ, АГІТАЦІЇ З ВСЕУКРАЇНСЬКОГО АБО МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ (СТАТТЯ 159-1 КК УКРАЇНИ)

І. М. Довбань

Підготовка та проведення виборів потребують значних фінансових ресурсів. Тому питання, пов'язані з фінансуванням виборів, посідають одне з найвагоміших місць у процесі правової регламентації виборчої кампанії. Громадськість все частіше цікавиться цими питаннями. Наявність майже нездорового інтересу до питання фінансування виборів пояснюється тим, що “брудні” гроші, задіяні в політиці, є чи не найстрашнішою загрозою сучасній демократії [1, с. 297].

Як вчинені за попередньою змовою групою осіб передбачені частинами другою ст. 159¹ КК України дії мають кваліфікуватись у разі вчинення будь-яких із передбачених їх диспозиціями дій як співвиконавцями декількома особами (двома та більше), які заздалегідь, тобто до початку їх здійснення, домовились про спільне їх вчинення. За цією ж кваліфікуючою ознакою повинно кваліфікуватись й вчинення таких дій групою осіб (трьома і більше), яка має ознаки організованої групи [2, с. 30].

Не утворює кваліфікованого складу злочину вчинення за попередньою домовленістю однією особою дій, передбачених ч. 1 ст. 159-1 КК України, а іншою – передбачених ч. 2 цієї статті, хоча фактично такі дії здебільшого поєднуються: використати можна лише ту фінансову (матеріальну) підтримку, яка надана. Разом із тим використаною з порушенням установленого законом порядку може бути підтримка, надана кандидату, політичній партії (блоку) з дотриманням установленого законом порядку [2, с. 67–80].

Для кваліфікації дій як вчинених за попередньою змовою групою осіб не обов'язково, щоб дві чи більше особи вчинили тотожні дії. Ця кваліфікуюча ознака буде мати місце й у разі, коли, наприклад, одна особа виготовила агітаційні матеріали, не оплачені з виборчого фонду чи оплачені з виборчого фонду за необґрунтовано заниженими розцінками, а інша здійснила поширення таких матеріалів [5, с. 56–77].

Виборчими законами забороняється проведення передвиборної агітації, що супроводжується наданням виборцям (за Законом України “Про вибори народних депутатів України” також і закладам, установам, організаціям) грошей (коштів) або безоплатно чи на пільгових умовах цінних паперів, кредитів, лотерей, товарів та інших матеріальних цінностей або робіт чи послуг (ч. 4 ст. 56 Закону України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”, ч. 13 ст. 71 Закону України “Про вибори народних депутатів України”, ч. 6 ст. 64 Закону України “Про вибори Президента України”).

При цьому в законах “Про вибори Президента України” (ч. 6 ст. 64 Закону) та “Про вибори народних депутатів України” (ч. 13 ст. 71 Закону) передбачено, що така передвиборна агітація чи надання виборцям (за Законом України “Про вибори народних депутатів України” також і закладам, установам, організаціям) грошей (коштів) або безоплатно чи на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, лотерей (лотерейних білетів) (за Законом України “Про вибори народних депутатів України” та інших матеріальних цінностей), що супроводжується закликами чи пропозиціями голосувати за певного кандидата чи певну партію (блок) або згадування відповідно імені кандидата чи певної партії (блоку) вважається підкупом (у ч. 13 ст. 71 Закону України “Про вибори народних депутатів України” такі дії названі непрямим підкупом) виборців.

Мінімальний розмір переданих грошей (коштів), вартість переданих безоплатно чи на пільгових умовах паперів, лоте-

рей, товарів, інших матеріальних цінностей і наданих послуг або виконаних робіт, а також кредитів виборчими законами не визначається. Лише Законом України “Про вибори народних депутатів України” дозволено під час проведення передвиборної агітації надавати виборцям, закладам, установам, організаціям безоплатно чи на пільгових умовах товари, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапора партії (партії, що входить до складу блоку; блоку), за умови, що вартість таких товарів не перевищує три відсотки мінімального розміру заробітної плати. Надання зазначених товарів, якщо їх вартість перевищує три відсотки мінімального розміру заробітної плати, а сумарна їх вартість перевищує чотириста мінімальних розмірів заробітної плати, має кваліфікуватися як умисне використання у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки з порушенням установленого законом порядку, а за наявності підстав – і за ч. 1 чи ч. 3 ст. 157 КК як перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права, поєднане з підкупом виборців.

Список використаної літератури

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для юрид. вузів та факультетів / за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х., 2008.
2. Мельник М. І. Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих прав. / М. І. Мельник. – Київ : Атіка, 2005.
3. Мягков М. О. Перешкоджання здійсненню виборчого права: проблеми кримінальної відповідальності : дис. канд. юрид. наук. : 12.00.08 / М. О. Мягков ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2006.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К., 2001.
5. Оніщук М. Поняття та принципи референтної демократії в Україні: конституційно-правові аспекти / М. Оніщук // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 3.

ПРЕДСТАВНИК ВЛАДИ ЯК ПОТЕРПІЛИЙ У СКЛАДАХ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 342 ТА 349 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

М. В. Довгаль

Представник влади названий потерпілим у складах злочинів, передбачених ч. 1 ст. 342, ст. 349 Кримінального кодексу України (КК України). Поняття представника влади запропоноване у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. “Про судову практику у справах про хабарництво”. До них віднесені, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов’язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості. Отже, визначають поняття представника влади і ті науковці, які займаються дослідження проблеми кримінальної відповідальності службових осіб. Р. Л. Максимович, проаналізувавши праці науковців, вказав, що до представників влади вони відносять: народних депутатів України, суддів, депутатів місцевих рад, прокурорів, слідчих, оперативний склад служби безпеки, інспекторів державних інспекцій, військових комендантів, начальників гарнізонів, військовий патруль, вартових на посту та інших військовослужбовців, які виконують обов’язки у справі підтримання громадського порядку, у тому числі і військовослужбовців конвойної служби та охорони місць позбавлення волі, працівників міліції, працівників кримінальної міліції, сільських, селищних, міських голів, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, керівників державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, контролерів, народних засідателів, державних службовців, статус яких визначають спеціальні

закони, присяжних, працівників контрольних і ревізійних служб [1, с. 116–118].

Окремі науковці пропонують авторську інтерпретацію поняття “представник влади”. На думку В. І. Осадчого, під ним слід розуміти “громадянина України, який працює в центральних чи місцевих державних органах влади, виконує керівні функції держави в масштабі всієї країни чи окремої адміністративно-територіальної одиниці або особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, вимоги яких у рамках наданих повноважень є обов’язковими для виконання всіма розташованими на відповідній території органами виконавчої влади, об’єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, службовими особами, а також громадянами, які постійно або тимчасово проживають на відповідній території” [2, с. 21].

На нашу думку, більш вдале визначення поняття представника влади все ж запропоноване у постанові Пленуму Верховного Суду України, яке ми наводили вище. Тому й представники влади завжди наділені державно-владними повноваженнями, які мають право у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов’язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості.

У ч. 1 ст. 342 КК України передбачено виняток з кола потерпілих від опору. У ній передбачено таке формулювання: “опір представникові влади, крім державного виконавця, приватного виконавця”. У ч. 2 цієї статті державного чи приватного виконавця названо серед потерпілих одночасно з працівником правоохоронного органу. Визначення поняття державного виконавця міститься у ч. 2 ст. 7 Закону України від 2 червня 2016 р. “Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів”. Ним є представник влади, який діє від імені держави і перебуває під її захистом та уповноважений державою здійсню-

вати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом. Водночас приватний виконавець визнається суб'єктом незалежної професійної діяльності, який уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом (ст. 16 цього Закону). Отже, державний виконавець на законодавчому рівні визнається представником влади. Пригадаємо також рішення Конституційного Суду України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки “працівник правоохоронного органу” до працівника державної виконавчої служби), в якому на підставі системного аналізу статей КК України було зроблено висновок, що державний виконавець не належить до працівників правоохоронних органів.

На нашу думку, роблячи виняток з потерпілих від злочину у ч. 1 ст. 342 КК України, законодавець намагався посилити кримінальну відповідальність за опір щодо державного чи приватного виконавця, оскільки його діяльність пов'язана з примусовим виконанням судових рішень, що може викликати незгоду з боку тих осіб, до яких застосовується примусове виконання судових рішень. У багатьох випадках це призводить до опору з їхнього боку, спрямованого на державного чи приватного виконавця. Таке вирішення відповідного питання, на нашу думку, є прийнятним та доцільним з урахуванням специфіки діяльності державного та приватного виконавця.

Принагідно зауважимо, що вдосконалення потребує термінологія у ст. 343 КК України, у якій суб'єктом злочину названо працівника державної виконавчої служби. Через те, що, по-перше, він вживається у базовому регулятивному Законі України “Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів”, а також в диспозиціях інших статей Особливої частини цього Кодексу (зокрема, у ст. 342 КК України), а по-друге, є більш лако-

нічним, що відповідає вимозі стислості понятійного апарату Особливої частини КК України.

Список використаної літератури

1. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія / Р. Л. Максимович. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 304 с.

2. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Осадчий Володимир Іванович ; Нац. академ. внутр. справ. – К., 2004. – 36 с.

НЕДОСКОНАЛІСТЬ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЗАПРОВАДЖЕННІ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ ЩОДО ЖІНОК, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Д. О. Дубовий

Як зазначав у своєму дослідженні Л. О. Мостепанюк, в Україні актуальним є запровадження прогресивної системи відбування покарання (далі – система), яка передбачала би поступове покращення умов відбування довічного позбавлення волі для осіб, які виконали розроблений для них індивідуальний план відбування покарання, мали позитивні перспективи з можливістю подальшого звільнення. Так законодавець втілює у життя деякі положення системи, прийнявши Закон України “Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України, щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань” від 21.01.2010 № 1828-VI, яким вніс поправки у IV розділ Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК), але не зрозуміло, чому законодавець не приділив належної уваги впровадженню системи стосовно жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, а обійшов цю проблему, зосередивши свою увагу тільки на чоловіках, що засуджені до аналогічного виду покарання.

Дійсно, в Україні не так багато жінок, порівняно з чоловіками, які відбувають такий вид покарання, як довічне позбавлення волі, але ж одним із різновидів мети покарання, що передбачена статтею 50 Кримінального кодексу України, є виправлення засудженого і ця норма не обмежує свою дію за статевою, расовою, релігійною чи іншою приналежністю, а розповсюджується на всіх без виключення. Отже, можна говорити і про статтю 6 КВК, де також зазна-

чається про виправлення засудженого як необхідну умову ресоціалізації.

Сьогодні система для жінок взагалі не втілена у життя. До прикладу: чоловіки, засуджені до довічного позбавлення волі, можуть через певний проміжок часу та за наявності належної поведінки переводитись з приміщень камерного типу, де тримаються по дві особи, до багатомісних приміщень камерного типу або ж з багатомісних приміщень камерного типу до звичайних жилих приміщень. Для жінок же дана норма не діє, оскільки у частині 2 статті 151-1 КВК прямо вказано, що засуджені до довічного позбавлення волі чоловіки можуть бути переведені..., тобто законодавець обмежив дію цієї норми виключно щодо чоловіків.

Також необхідно звернути увагу на статтю 151-2 КВК, яка абстрактно втілює у життя систему, адже у частині другій цієї статті вказано, що для жінок устанавлюється режим, передбачений для колоній середнього рівня безпеки. Саме “абстрактно”, через те, що одним із складників режиму, перелічених у статті 102 КВК, є зміна умов тримання, що включає в себе зміну правового статусу засудженого. У колоніях зміна правового статусу фактично відбувається шляхом переведення їх по структурних дільницях, які визначені статтею 94 КВК.

Зі статті 94 КВК стає зрозумілим, що жінка, засуджена до довічного позбавлення волі, тримається виключно в одній структурній дільниці – дільниці ресоціалізації. Стаття 94 забороняє створювати дільниці посиленого контролю для жінок, про що вказано в четвертій частині цієї статті. Дільниця соціальної реабілітації також не може бути передбачена, адже в таку дільницю можна перевести засудженого після спливу певного строку ув'язнення, який вимірюється від загального строку ув'язнення, а, як усім відомо, довічне позбавлення волі є безстроковим покаранням і часовому виміру не піддається, про що і зазначає В. І. Тютюгін: “...особливе місце се-

ред цих видів покарань займає довічне позбавлення волі, яке хоча і триває в часі, проте ні в законі, ні у вирокі суду певний строк його застосування до засудженого не встановлюється”.

Потрібно погодитись із думкою вчених, які зазначають, що зміна умов утримання засуджених у процесі відбування покарання є одним із найефективніших елементів системи карально-виховного впливу.

Досі є не зрозумілим той факт, чому законодавець не усуває таку законодавчу прогалину, чому він не стимулює засудженого до правослухняної поведінки. Засуджений до довічного позбавлення волі таки має шанс отримати помилування та вийти на волю, і тих заходів, які будуть спрямовані на його ресоціалізацію після заміни довічного позбавлення волі на строкове, можливо, буде достатньо, але проміжок часу, протягом якого вони будуть застосовуватись, виявиться значно меншим за попередніх двадцять років, коли засуджений ще відбував довічне позбавлення волі, тому необхідно змінювати щось у правовому статусі ще під час відбування довічного позбавлення волі і стимулювати правослухняну поведінку.

**ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ
ВСТАНОВЛЕНИХ ПРАВИЛ ОБІГУ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ
РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ
(СТАТТЯ 320 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

В. В. Смельяненко

Однією з сучасних проблем у фармацевтичній галузі є притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 320 КК України тих працівників аптек, які реалізують лікарські препарати, що містять малу кількість наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів, за порушення встановлених правил їх відпуску.

Здебільшого правоохоронці здійснюють контрольну закупівлю декількох упаковок відповідних комбінованих лікарських препаратів (для того, щоб сумарна кількість наркотичного засобу, який міститься в препаратах, перевищувала гранично допустиму) і, коли аптечний працівник без рецепту продає їх, такі дії розцінюються як порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України). Зазначимо, що така практика в Україні стала останніми роками вкрай розповсюдженою серед правоохоронців, які, користуючись незнанням достатньо заплутаного відповідного галузевого законодавства аптечними працівниками й адвокатами, добиваються визнання особами вини й обвинувальних вироків (часто в кримінальному провадженні фігурує угода про визнання винуватості). При цьому найбільш часто йдеться про ліки, які містять у своєму складі кодеїн (солпадеїн, кодтерпін, кодетерп та ін.) – алкалоїд фенантренового ряду, що належить до групи наркотичних аналгетиків, є агоністом опіо-

їдних рецепторів і за хімічною структурою схожий на морфій, але має набагато меншу знеболюючу дію.

Названа активність правоохоронців призвела до того, що аптечні мережі все частіше взагалі відмовляються купувати для реалізації ці препарати, через що страждають хворі, які позбавлені можливості полегшити свій біль.

Та чи є така оцінка дій аптечних працівників з боку правоохоронних органів вірною? Перш за все, це питання пов'язане із встановленням того, чи є взагалі такі лікарські засоби предметом злочину, передбаченого ст. 320 КК України? І, якщо це так, то такі ліки, відповідно, є й предметом інших злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів, зокрема, ст. 305-309 КК України (зберігання хворим декількох упаковок солпадеїну, що куплені не за рецептом, у себе вдома для власного лікування – це злочин?).

Стаття 2 Закону України “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори” від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР виділяє два види препаратів залежно від того, яка в них міститься частка наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до Таблиць II та III Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та (або) прекурсорів, включених до таблиці IV названого Переліку (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770): 1) препарати, що містять малі кількості відповідних наркотичних засобів, психотропних речовин та (або) прекурсорів (не перевищують гранично допустиму їх кількість); 2) препарати, що містять відповідні наркотичні засоби, психотропні речовини та (або) прекурсори, в кількості, яка перевищує гранично допустиму. Гранично допустима ж кількість речовин установлена в постанові Кабінету Міністрів України від 10.10.2007 № 1203 “Про затвердження гранично допустимої кількості наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що містяться в препаратах” і, наприклад, для

кодеїну вона складає 25 мг для неподільних або дозованих лікарських форм на одиницю дози і 2 мг на мл для недозованих лікарських форм на одиницю дози (для порівняння, солпадеїн, кодтерпін, кодетерп містять 8 мг кодеїну в одній таблетці).

Саме щодо першої групи препаратів у ч. 2 ст. 2 Закону України “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори” від 15.02.1995 № 60/95-ВР законодавець передбачив можливість вилучення із сфери дії деяких заходів контролю, і назвав ознаки відповідних препаратів: 1) вони містять малі кількості наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та (або) прекурсорів, включених до таблиці IV переліку; 2) вони не мають ризику зловживання ними або цей ризик незначний; 3) відповідні наркотичні засоби чи/та психотропні речовини, що входять у їх склад, не можна вилучити легкодоступними способами в кількості, за якої можливе зловживання ними.

Саме цими ознаками і характеризуються лікарські препарати, про які йдеться. Вони не повинні упаковуватися та маркуватися відповідно до вимог ст. 18 Закону України від 15.02.1995 № 60/95-ВР “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори”, а до господарської діяльності, пов’язаної з обігом цих препаратів, не ставляться вимоги й заходи контролю, які характерні для діяльності, пов’язаної з обігом препаратів, що містять відповідні наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори в кількості, що перевищує гранично допустиму. Зокрема, відповідно до п. 20 Порядку провадження діяльності, пов’язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 № 589), діяльність, пов’язана з обігом препаратів, що містять малу кількість наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, провадиться суб’єктами господарювання на підставі звичайної ліцензії на вироб-

ництво, оптову, роздрібну торгівлю лікарськими засобами, виданої відповідним органом ліцензування.

Все це доводить, що препарати, які містять малі кількості відповідних наркотичних засобів, психотропних речовин та (або) прекурсорів, не є предметом злочину, передбаченого ст. 320 КК України, а, відповідно, й всіх інших злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів, що виключає кримінальну відповідальність аптечних працівників за порушення встановлених правил їх відпуску, хоча й не виключає адміністративної відповідальності за порушення правил обігу таких препаратів.

ТЕОРЕТИЧНІ ХИБИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРИКОРДОННИХ ПИТАНЬ

В. Л. Зьолка

Проведений аналіз правового регулювання суспільних відносин щодо забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері дає підстави зробити висновок про наявність великої кількості сутнісних прогалин у праві, у першу чергу це стосується понятійного апарату. Як відомо, застосування єдиного понятійного апарату має визначальне значення в правовому регулюванні. З одного боку, збереглися і діють традиційні категорії та принципи теорії та практики охорони кордону, а з іншого – спостерігається вплив термінологічних і нормативних нововведень у дусі вимог теорії безпеки, що породжує суперечливе ставлення до останніх, недооцінку їх змістовного і концептуального значення.

З прийняттям Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” 1 липня 2010 р. № 2411-VI абзац 2 статті 1 Закону України “Про основи національної безпеки України”, де дається роз’яснення поняття “національна безпека”, було доповнено словосполученням, яке слід розуміти як детальну класифікацію на законодавчому рівні видів національної безпеки. Критерієм, який був використаний при цьому, виступає “сфера життєдіяльності суспільства та держави”. У результаті такого підходу у законодавстві запроваджено термін “сфера прикордонної діяльності”, однак без нормативного визначення даного поняття.

Дискусійним питанням є використання у словосполученні “сфера прикордонної діяльності” категорії “сфера”. Коли мова йде про вид діяльності, що здійснюється певною частиною державних органів, щоб уникнути тавтології доцільніше використовувати термін “напрямок”.

У Законі України “Про основи національної безпеки України” (ст. 7. – загрози національним інтересам і національній безпеці України) перераховані сфери інтересів держави (види національної безпеки). Застосовуючи критерій “сфери національних інтересів”, законодавець виділяє як самостійний вид національної безпеки – “безпеку державного кордону України”.

Застосування законодавцем категорії “безпека державного кордону” здійснюється у прив’язці до “воєнної сфери”. Це говорить про те, що “безпека державного кордону” розглядається як складова або різновид воєнної безпеки. Саме такої точки зору притримуються більшість українських безпекознавців.

Однак, на нашу думку, у силу специфіки цілого ряду ознак, що їх характеризують (сфери національних інтересів, загрози, об’єкти захисту, система сил і засобів, просторові межі), зазначені категорії є самостійними різновидами національної безпеки, що повинно знайти своє відображення у законодавстві.

Використання словосполучення “безпека державного кордону” не дає змоги повністю охопити весь спектр правовідносин, пов’язаних із забезпеченням національної безпеки у відповідній сфері. Адже коли сприймати дану категорію у вузькому сенсі, то необхідно тісно прив’язуватись до поняття “державний кордон”, нормативне визначення якого міститься у ст. 1 Закону України “Про державний кордон України”. Логічно, що сфера безпеки державного кордону не обмежується захистом лише “лінії і вертикальної поверхні”. На відміну від інших видів національної безпеки, які обумовлюються не територіально-просторовими факторами діяльності, а видами загроз, силами і засобами, які застосовуються, сферами суспільних відносин, безпека державного кордону, крім зазначених факторів, багато в чому характеризується безпекою національних інтересів у певному просторі держа-

ви (прикордонному просторі). І не випадково, у ст. 8 Закону України “Про основи національної безпеки України” вжито словосполучення “безпека прикордонного простору”.

Прогалиною законодавства є також нормативне визначення поняття “прикордонний простір”.

У широкому значенні “прикордонний простір України” визначається як виділений з території держави географічний і соціальний простір, який охоплює собою державний кордон, прикордонну смугу, контрольовані прикордонні райони, пункти пропуску через державний кордон, територіальне море, внутрішні води і їх підводне середовище, континентальний шельф і виключну (морську) економічну зону, а також повітряний простір над цими територіями, у якому встановлюються відповідні режими, а саме: режим державного кордону України; прикордонний режим; режим у пунктах пропуску через державний кордон України.

На нашу думку, значення поняття “прикордонний простір” повинно стати основою для визначення ключових понять, що стосуються відповідного виду національної безпеки.

В останні роки все більше науковців у своїх доробках звертаються до проблеми розробки поняття “прикордонна безпека”.

Аналіз існуючих на сьогодні підходів до виділення у структурі національної безпеки України такого виду безпеки, як прикордонна свідчить, що її найчастіше включають до складу безпеки військової, або “складової” національної безпеки, “специфічним видом національної безпеки” або взагалі “самостійним видом”.

Погоджуємося з позицією, висловленою Д. А. Щербаківим, що виділення прикордонної безпеки як самостійного виду національної безпеки є не зовсім коректним, оскільки в основу виділення прикордонної безпеки у структурі національної безпеки покладена певна сфера суспільних відносин (прикордонна сфера), у якій зосереджені національні інте-

реси і виявляються загрози цим інтересам. Коло суспільних відносин набагато вужче всіх відносин, що складаються в процесі забезпечення національної безпеки, тобто слід виходити з того, що безпека у прикордонній сфері є частиною національної безпеки, одним з її видів. Оскільки частина цілого може мати лише відносну самостійність, не зовсім правильно буде кваліфікувати її як “самостійний вид”.

Слід констатувати, що термін “прикордонна безпека” досі не використовується в національному законодавстві. Це пояснюється, по-перше, незавершеністю дискусії навколо дефініції та змісту даного поняття як серед безпекознавців, так і адміністративістів, по-друге, недосконалістю безпекового аспекту законодавства з прикордонних питань.

Отже, залишається оперувати термінологією, що міститься у національному законодавстві, але, як уже зазначалось нами, вона не є досконалою. Особливо це стосується визначення виду національної безпеки. На нашу думку, використання категорії “сфера державного кордону” для визначення різновиду національної безпеки не дає змоги охопити всю сукупність специфічних відносин, що виникають та існують у прикордонному просторі. Оптимальним рішенням є застосування категорії “прикордонна сфера”.

У науковій літературі “прикордонна сфера” визначається як частина міждержавних відносин, життєдіяльності особистості, суспільства і держав; функціонування органів спеціальної державної служби та системи забезпечення національної безпеки, яка безпосередньо пов’язана з реалізацією державної прикордонної політики і спрямована на забезпечення національної безпеки.

До прикордонної сфери належать такі основні елементи: державний кордон і прикордонний простір; прикордонні відносини і суперечності; прикордонні органи, організації, інститути; нормативні правові акти; прикордонна практика і службово-функціональна діяльність; прикордонна політика;

прикордонна наука; стратегія, тактика й оперативне мистецтво прикордонних підрозділів; громадський, груповий та індивідуальний світогляд, свідомість, думки з прикордонних питань.

Отже, поняття “прикордонна сфера” більш точно окреслює матеріальне й інтелектуальне середовище, де реалізується зазначений вид національної безпеки, і тому пропонуємо на практиці та законодавчому рівні використовувати саме це поняття. Запровадження даного терміна створить можливість для покращення безпекового законодавства та безпекових аспектів законодавства з прикордонних питань.

ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ

М. І. Карпенко

Становлення і розвиток військово-кримінального законодавства незалежної України відбувається в непростих умовах. По-перше, у спадщину ми отримали правові норми, що передбачали кримінальну відповідальність за військові злочини згідно із Законом про кримінальну відповідальність за військові злочини колишнього Союзу РСР в редакції від 25 грудня 1958 року, який окремою главою XI був включений до Особливої частини Кримінального кодексу УРСР, прийнятого 28 грудня 1960 року і введеного в дію з 1 квітня 1961 року. Чинний на сьогодні Кримінальний кодекс України в цілому при його прийнятті 5 квітня 2001 року сприйняв правові норми попереднього Кримінального кодексу з тими змінами і доповненнями, які були прийняті в період його дії протягом 1961–2001 рр. По-друге, на момент отримання незалежності Україною наука кримінального права щодо військових злочинів розвивалась здебільшого на території нинішньої Російської Федерації, зокрема у м. Москва, де на базі колишнього Військового інституту відбувалась підготовка військових юристів. Сьогодні, після 25 років існування суверенної і незалежної України, можемо констатувати, що в Україні є зацікавленість і відповідні фахівці (науковці, практичні працівники), яких цікавить проблематика кримінальної відповідальності за військові злочини. Тільки за цей період проведено 11 ґрунтовних досліджень кримінально-правової характеристики конкретних військових злочинів (злочинів проти встановленого порядку несення військової служби), за яких відбулися успішні захисти дисертацій за проблематикою кримінального права. Також треба відмітити, що і за напрямками “кримінологія”, “криміналістика” теж є декілька успішних

захистів кандидатських дисертацій. Треба зазначити, що вказані напрями досліджень отримали додаткову зацікавленість після подій 2014–2016 рр., пов'язаних з проведенням на сході України антитерористичної операції і веденням широкомасштабних бойових дій за участі військовослужбовців і інших осіб. Ці події змусили законодавця активізувати законопроектну роботу з удосконалення змісту розділу XIX Особливої частини чинного Кримінального кодексу нашої держави. Тільки протягом 2014–2015 рр. Верховною Радою України було прийнято чотири закони, якими вносились відповідні зміни до розділу XIX Особливої частини КК. Здебільшого вони стосуються кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів в умовах особливого періоду. Сказати, що цього достатньо, не варто, оскільки в даному розділі є низка злочинів, зокрема, передбачених чч. 2–3 ст. 431, ст. 433–435 КК, склад злочину яких дублюється спрямованістю за безпосереднім об'єктом посягання злочинів, передбачених ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни), що міститься в розділі XX Особливої частини (злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку). Міра покарання за вчинення злочинів за ст. 438 значно тяжча, ніж за ті, що передбачені ст. 431, 433–435 КК. Це лише один із прикладів, де науковцям і більше всього законодавцям, а також усім іншим небайдужим людям варто попрацювати, щоб привести зазначені правові норми у відповідність до принципів і вимог кримінального права. Тому варто сказати про те, що сьогодні існуюча система військових злочинів, що міститься в КК України, є суперечливою і, можливо, громіздкою. Фактично вона побудована на радянській системі. У ній недостатньо міжнародно-правових стандартів, що стосуються охорони суспільних відносин, які є основою військового правопорядку. При цьому необхідно зазначити про надзвичайну небезпеку, яку становлять військові злочини для суспільства і держави в цілому. Це перш за все зумовлено тими надзвичайно важ-

ливими завданнями, які покладені на Збройні Сили та інші військові формування України. Наявність кримінальної відповідальності за військові злочини має своїм завданням охорону від злочинних посягань боєздатності і бойової готовності військових формувань, військових службових відносин, порядку несення або проходження військової служби, військової дисципліни. Тому є необхідність удосконалити систему військових злочинів, яка б відповідала сучасному праворозумінню і практиці сьогодення. Одним із таких аспектів є передбачення в кримінальному законодавстві військових кримінальних проступків, а також більш конкретна правова регламентація розмежування військових злочинів і десяти військових адміністративних правопорушень, передбачених главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення. Тому не випадково ще на етапі розгляду цих питань у Верховній Раді України з приводу критеріїв розмежування військового адміністративного правопорушення і відповідного військового злочину фахівці Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України зазначали, що “аналіз запропонованих проектом змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення свідчить про те, що застосування їх на практиці призведе не до посилення, а до послаблення кримінальної відповідальності військовослужбовців за порушення військової дисципліни через штучне впровадження адміністративної відповідальності за діяння, що сьогодні визнаються військовими злочинами. ... До того ж звертаємо увагу, що викладення адміністративно-правових норм у запропонований спосіб породить конкуренцію з деякими статтями Кримінального кодексу України..., що призведе на практиці до можливості притягнення винних за одні і ті ж дії до кримінальної або адміністративної відповідальності, створить складнощі при застосуванні норм на практиці”. Разом з тим доводиться констатувати, що внесення змін до розділу XIX Особливої частини КК суттєво не вплинуло на позитивну ди-

наміку зменшення військових злочинів. Навпаки збільшення військових злочинів протягом 2014–2016 рр. ще раз засвідчує про їх надзвичайну суспільну небезпеку. Так, за 2014 рік кількість вчинених військових злочинів зросла більше ніж в 11 разів, а за 2015 р. майже на 1,5 % відносно 2014 р. Тому вирішення наявних проблем треба вирішувати комплексно, здійснюючи необхідні заходи з удосконалення відповідного кримінального законодавства і його застосування.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

Р. А. Каторкін

На сьогодні злочин у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу передбачений статтею 335 Кримінального кодексу України (далі – КК). Текст статті повністю дублює її назву, а санкція передбачає обмеження волі на строк до трьох років. Серйозності проблеми додає статистична інформація про зареєстровані злочини та результати їх судового розслідування, що розміщена на офіційному сайті Генеральної прокуратури України та дані Державної судової адміністрації України щодо кількості засуджених осіб.

Так, за 2016 рік зареєстровано 531 злочин у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації, з них – 257 осіб засуджено. З них 448 суспільно небезпечних діяння було кваліфіковано за статтею 335 КК, що становить більше 84 % від загальної кількості, проте засуджено лише 31 особу, тоді як за ст. 336 КК – 164 засуджених особи. З указаних 31 особи – 25 на момент виявлення злочину не навчалися і не працювали, будучи працездатними. Саме тому дослідження генези правового регулювання вказаних питань може дати відповідь на кричущу диспропорцію між виявленими злочинами та засудженими особами.

Розглянемо декілька прикладів регулювання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в різних нормативно-правових актах, що в

певні історичні періоди діяли на різних територіях сучасної України.

Стаття 188 “Уложення про покарання кримінальні та виправні” 1903 року встановлювала: “Особа, яка підлягає відбуттю військової повинності в армії чи флоті, або козацьких військах або яка перебуває в запасі армії чи флоту або в ополченні, винна:

у заподіянні собі, особисто або опосередковано через іншу особу, з метою ухилення від виконання військової повинності, тілесного ушкодження, що перешкоджає прийому на військову службу чи її відбуванню;

в обмані з метою звільнення від військової повинності або присвоєнні ненаданій законом пільги за цією повинністю, чи отриманні відстрочки щодо її виконання без законного на те права;

у самовільному залишенні Батьківщини чи неповерненні на неї з метою ухилення від військової повинності карається: заточенням у в’язниці на строк не менше шести місяців...”.

Вважається, що в даній нормі позитивним було те, що законодавець перелічував різні способи ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Таку ідею було б доречно впровадити і в діюче законодавство, дещо модернізувавши її і встановивши різні покарання за окремі способи вчинення даного злочину.

Стаття 56¹ КК УСРР 1927 року складалася із двох частин. У першій передбачалася кримінальна відповідальність за “відмову або ухилення” від призову на строкову військову службу. Дане діяння каралося позбавленням волі на строк до шести місяців з відправленням після відбуття покарання в частини військ для проходження встановленого строку служби, а при пом’якшуючих обставинах – дисциплінарне стягнення, що накладається військовим керівництвом частини, куди направляється особа, що ухилялася від служби.

Частина друга вищевказаної статті зазначала: “Ті самі дії при обтяжуючих обставинах і, в тому числі, при ухиленні шляхом ушкодження здоров’я, фальсифікації документів, підкупу посадових осіб і т. ін., а також під приводом релігійних вподобань, тягнуть за собою позбавлення волі на строк до п’яти років з наслідками, указаними в частині першій даної статті”.

Дана норма містила низку недоліків, але, як ми бачимо, у ній, окрім того, що також були перелічені різні способи ухилення, установлювалося більш жорстке покарання, ніж у статті 335 КК України. Ми цілковито підтримуємо позицію, що кримінальний закон має застосовуватися в останню чергу, а не бути панацеєю у вирішенні проблеми. Відчуття небайдужості, бажання сторожити державу, сприяти зміцненню її авторитету та сили повинно виходити від самої особи, адже тільки тоді буде позитивний ефект. Для досягнення вказаної мети слід приділяти величезну увагу роботі з молоддю, вихованню її у дусі патріотизму. Втім, в умовах зовнішньої загрози, що нависла над нашою Батьківщиною, особливо важливого значення набуває обов’язок захищати Україну, її незалежність та територіальну цілісність, закріплений в статті 65 Конституції. Злочин у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу не тільки порушує порядок комплектування Збройних сил України, але і зменшує обороноздатність держави, авторитет армії в очах молодих патріотів, ставить під удар суверенітет і незалежність, тому варто скористатись власним історичним досвідом і підвищити жорсткість покарання за скоєння вказаного злочину, ураховуючи підвищений ступінь суспільної небезпеки.

Отже, для подолання такого небезпечного та поширеного явища, як ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, варто проводити комплекс заходів, серед яких особливо виді-

ляється необхідність внесення змін до статті 335 КК України. Для реалізації вказаної мети необхідно детально проаналізувати власний історичний досвід, увібрати з нього позитивні моменти, модернізувавши певні положення і пристосувавши їх до умов сьогодення. Крім того, слід також звернути увагу на міжнародний досвід вирішення зазначеної проблеми. Умови сьогодення вимагають якнайшвидшого вирішення проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Головне, щоб реформи в цій сфері проводилися якісно та своєчасно, адже в такі складні для України часи на кону стоїть занадто багато – державність і незалежність.

РІЗНОВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ ТА ЇХ МІСЦЕ ПОМІЖ ІНШИХ ПРАВOPУШЕНЬ

О. А. Кириченко

Різновиди кримінальних правопорушень та їх місце поміж інших видів правопорушень краще за все представити шляхом такої варіації розробленої Т. О. Коросташовою новітньої доктрини ступеневого сутнісного видового поділу правопорушень:

1. Макроправопорушення (кримінальні правопорушення), тобто суспільно небезпечні діяння, що порушили будь-які правовідносини і спричинили чи можуть спричинити суттєву і більшу фізичну та/або майнову і моральну шкоду правам, свободам, обов'язкам та/чи інтересам фізичних, юридичних осіб чи держави, міждержавного утворення, коли:

1.1. Залежно від складу діяння кримінальні правопорушення поділяються на :

1.1.1. Злочини – діяння, що мають всі ознаки та елементи складу, за скоєння яких має призначатися антикримінальне покарання, і за ступенем тяжкості поділяються на мінімальні, незначні, середні, тяжкі та особливо тяжкі, коли мінімальними злочинами можуть бути ті, які зараз непрофесійно названі в КПК України кримінальними проступками.

1.1.2. Паразлочини – такого роду діяння, що мають всі ознаки та елементи складу, за винятком того, що дане діяння скоєно особою, яка не досягла віку призначення антикримінального покарання і тому їй призначається парапонаршення у вигляді заходів виховного характеру, якщо особа не досягла 11-річного віку, або примусових заходів виховного характеру, якщо особа досягла 11-річного віку, та відновлення порушеного правового статусу потерпілого, а за такі ж діяння дошкільника чи малолітньої особи відновлювальну антикри-

мінальну відповідальність несе опікун або особа чи установа, що його замінює.

1.1.3. Квасізлочини – такого роду діяння, що мають всі ознаки та елементи складу, за винятком того, що дане діяння скоєно неосудною чи обмежено осудною особою, якій призначається антикримінальне квазіпокарання у вигляді примусових заходів медичного характеру, а відновлювальна антикримінальна відповідальність покладається на опікуна чи піклувальника або на особу чи установу, що їх замінює.

1.1.4. Квазіпаразлочини – коли наявні всі ознаки та елементи складу діяння, яке відповідно до принципів природного права фактично є суспільно небезпечними, але Антикримінальний кодекс України не передбачає складу такого діяння, що повинно тягти антикримінальну відповідальність винної особи тільки у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого, тобто його прав, свобод, обов'язків чи інтересів.

1.1.5. Паранещасні випадки – такого роду діяння належного та/або неналежного суб'єкта, коли відсутність вини особи оцінюється за таким мінімальним рівнем: особа не могла та/чи не повинна була передбачити настання суспільно небезпечних наслідків, за що має наступати антикримінальна відповідальність держави у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого.

1.1.6. Нещасні випадки – суспільно небезпечні природні явища, у т. ч. діяння хижих тварин, які не опосередковані діяннями фізичної особи, що також має тягти антикримінальну відповідальність лише держави у цілому і тільки у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого.

2. Мініправопорушення, тобто суспільно шкідливе діяння, що заподіяло чи що може заподіяти менш ніж суттєвої, але більш ніж значної шкоди правовому статусу соціосуб'єктів, які залежно від:

2.1. Складу правопорушення поділяються на:

2.1.1. Проступки – має всі ознаки, елементи правопорушення.

2.1.2. Парাপроступки – має всі ознаки, елементи правопорушення, скоєного особою, яка не досягла віку призначення карально-виховного покарання відповідного виду юридичної відповідальності.

2.1.3. Квazіпроступки – має всі ознаки, елементи правопорушення, скоєного неосудною чи обмежено осудною особою.

2.1.4. Квazіпарাপроступки – діяння через певне положення природної галузі права об'єктивно є суспільно шкідливим, але склад такого проступку не передбачений в Адміністративному, Трудовому, де-факто майново-договірному (Цивільному) або в де-юре майново-договірному (Господарському) кодексах України.

2.1.5. Параказуси – за наявності належного або неналежного суб'єкта, але за відсутності вини.

2.1.6. Казуси – явища природи, у т. ч. діяння хижих тварин, що неопосередковані діяннями людини.

2.2. Характеру врегульованих суспільних відносин (правовідносин) поділяються на:

2.2.1. Адміністративні правопорушення: проступки, парাপроступки, квazіпроступки, квazіпарাপроступки, параказуси і казуси, які порушують зовнішні щодо юридичної особи правовідносини, що не є майново-договірними.

2.2.2. Дисциплінарні правопорушення: проступки, парাপроступки, квazіпроступки, квazіпарাপроступки, параказуси і казуси, які порушують внутрішні щодо юридичної особи правовідносини, що не є майново-договірними.

2.2.3. Де-факто майново-договірні (цивільні) правопорушення: проступки, парাপроступки, квazіпроступки, квazіпарাপроступки, параказуси і казуси, які порушують майно-

во-договірні правовідносини та пов'язані з ними немайнові особистісні правовідносини між фізичними особами.

2.2.4. Де-юре майново-договірні (господарські) правопорушення: проступки, парапроступки, квазіпроступки, квазі-парапроступки, параказуси і казуси, які порушують майново-договірні правовідносини та пов'язані з ними немайнові особистісні правовідносини між юридичними особами.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

О. В. Козаченко

Аналіз висловлених у науці кримінального права підходів до розуміння кримінальної відповідальності приводить до висновку, що більшість із зазначених концепцій (відповідальність як: покарання, реалізація санкцій, реакція суспільства або держави, примусовий захід, обов'язок відзвітувати або перетерпіти певні позбавлення, осуд тощо) мають право на існування з тих позицій, що кожна з них описує одну з ознак кримінальної відповідальності, виділяючи її як суттєву (визначальну) властивість. Більшість висловлених і обґрунтованих підходів не характеризуються антагоністичним протиріччям і можуть бути об'єднані в узагальнюючій дефініції інтегративного розуміння кримінальної відповідальності.

Так, під кримінальною відповідальністю слід розуміти сукупність кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу, які застосовуються на підставі закону державою з метою забезпечення виконання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язку перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод.

На підставі запропонованого визначення кримінальної відповідальності можна виділити такі ознаки:

по-перше, кримінальна відповідальність являє собою систему (взаємопов'язану сукупність) кримінально-правових заходів. Кримінально-правовий захід, як першоелемент (субстрат) кримінальної відповідальності, є системою прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння,

зловживання правом та інші), правомірну постзлочинну поведінку, які застосовуються на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що склалося в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства. Відповідно кримінально-правовий захід уособлює збалансування закладеного в ньому примусового та заохочувального потенціалу шляхом поєднання прийомів і способів здійснення кримінально-правового впливу. Домінування того або іншого способу правового впливу (примус або заохочення) створює підстави для виділення в межах кримінальної відповідальності примусових (засудження, покарання та судимість) або заохочувальних (звільнення від призначення покарання (без призначення покарання), звільнення від покарання та його відбування) кримінально-правових заходів;

по-друге, кримінальна відповідальність реалізується в межах публічних правовідносин, обов'язковим суб'єктом яких виступає держава в особі уповноважених органів та посадових осіб. Відповідна ознака кримінальної відповідальності не заперечується і у випадку, коли кримінальна відповідальність встановлюється на засадах угоди про визнання винуватості або угоди про примирення (Глава 35 КПК України), оскільки укладена угода підлягає затвердженню з боку суду і тільки після цього забезпечується трансформування її (угоди) змісту у вирок;

по-третє, суттєвою ознакою кримінальної відповідальності є позбавлення, яке реалізується через обов'язок особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, перетерпіти передбачені кримінальним законом обмеження прав і свобод.

по-четверте, характер та обсяг обмежень встановлюється кримінальним законом. При цьому виникнення та існування кримінальної відповідальності пов'язується з реалізацією охоронних кримінально-правових норм, диспозицією яких визначають склади злочинів, а в санкціях визначається характер та розмір обмежень, що можуть бути покладені на осо-

бу, яка своєю поведінкою допустила вчинення відповідного кримінального правопорушення;

по-п'яте, кримінальна відповідальність обумовлюється виключно вчиненням особою кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність не може застосовуватися до осіб, які вчинили правомірні дії або дії, які і визнаються протиправними (адміністративне, дисциплінарне, процесуальне правопорушення, цивільно-правовий делікт), але не віднесені законом до кримінальних правопорушень. Не застосовується кримінальна відповідальність до особи і у випадку, коли у вчиненому діянні мають місце формальні ознаки кримінального правопорушення, але у зв'язку з прямою вказівкою закону (обставини, що виключають злочинність (Розділ VIII Загальної частини КК України), малозначність (ч. 2 ст. 11 КК України) діяння) кримінальна відповідальність виключається;

по-шосте, передбачається спеціальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності та її подальшої реалізації, який визначається положеннями Кримінального процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

Виділені ознаки кримінальної відповідальності дають можливість визначити співвідношення кримінальної відповідальності з іншими суміжними кримінально-правовими поняттями. Кримінальна відповідальність та кримінально-правовий вплив співвідносять між собою як частина і ціле, оскільки кримінально-правовий вплив є за своїм змістом більш широким поняттям, яке крім кримінальної відповідальності одночасно включає в себе правосвідомість і правову культуру, що формуються в умовах впливу кримінального закону на суспільні відносини, свідомість суб'єктів, які в них вступають або потенційно здатні це зробити. Відповідно кримінально-правовий вплив здійснюється на всіх осіб, у той час, як кримінальна відповідальність застосовується ви-

ключно до деліктоздатних осіб, у діяннях яких є всі ознаки кримінального правопорушення.

Аналогічно можна охарактеризувати співвідношення між кримінальною відповідальністю та кримінально-правовими заходами, оскільки до останніх, окрім засудження, покарання, судимості, також належать інші, у тому числі і примусові заходи впливу, яким не притаманна ознака позбавлення, такі як примусове лікування, превентивні заходи, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб тощо.

Кримінальна відповідальність не може ототожнюватися із заходами правового впливу, визначених нормами інших галузей права. Зокрема запобіжні або інші заходи забезпечення кримінального провадження, гласні або негласні слідчі (розшукові) дії, заходи адміністративного впливу, оперативно-розшукові та аналогічні заходи не можуть розглядатися як форми реалізації кримінальної відповідальності, оскільки вони відіграють виключно допоміжну роль у створенні умов для обґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності.

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ МОМЕНТИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗАПОБІЖНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

О. Г. Колб

Я. О. Ліховіцький

Чітко визначивши у законі об'єкти кримінально-виконавчої діяльності, а саме – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з виконанням і відбуванням покарань, – законодавець питання щодо встановлення таких об'єктів у запобіжній діяльності відніс до компетенції інших суб'єктів нормотворчої діяльності, вірніше, віддав на “відкуп” останнім, позаяк у жодній правовій нормі КВК, навіть ремарки з цього приводу не зробив. У цьому контексті певною мірою можна погодитись із А. Х. Степанюком, який вважає, що діяльність органів і установ виконання покарань, як категорія, виражає цілеспрямований вплив адміністрації органів і установ виконання покарань за допомогою визначених засобів та об'єктів – процес виконання – відбування покарання – для одержання результату, що відповідає би меті діяльності органів і установ виконання покарань [1, с. 47]. При цьому одним із об'єктів даного процесу виступає засуджений, правовий статус якого чітко визначений у КВК (ст. 7). Більш того, у законі встановлені й засоби впливу на цей об'єкт (у ст. 6 (основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених); ст. 102 (засоби забезпечення режиму); ст. 103 (технічні засоби нагляду і контролю); ст. 104 (засоби оперативно-розшукової діяльності); ст. 106 (заходи, пов'язані із застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї); ст. 130 (заходи заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі); ст. 132 (заходи стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі) та ін.).

У той самий час, щодо іншого ключового об'єкта процесу виконання покарань – персоналу органів та установ виконання покарань – у КВК не ведеться жодної мови, навіть як ремарки до ст. 11 “Види органів і установ виконання покарань”, зокрема, чи як примітки до цієї статті, чи у певній частині зазначеної норми, типу: “Правовий статус персоналу органів та установ виконання покарань встановлюється у спеціальному законі”.

Отже, і в цьому випадку законодавець не дотримався логіки та принципів побудови правових норм, а саме: виходить, що виконанням покарань в Україні займаються не люди, а органи та установи. Та, попри все, у ситуації, що склалась, варто погодитись з тими науковцями, які переконані, що мета кримінального покарання (елемент кримінально-виконавчої політики) не може об'єктивно відобразити увесь зміст кримінологічної політики. Саме тому визначеними у законі основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених, а також методами і формами оперативно-розшукової діяльності створюються тільки умови, а подекуди, досягається мета лише індивідуального запобігання злочинам (одного з елементів кримінологічної політики) [2, с. 106].

Як показало вивчення деяких норм КВК України, такий підхід законодавця, як вірно зробив висновок О. Г. Колб, певною мірою суперечить ст. 19 та 63 Конституції України, відповідно до яких правообмеження для засуджених можна встановлювати лише на підставі закону та рішення суду [2, с. 103]. Більше того, така нормотворчість призвела до того, що на сьогодні запобіжна діяльність в органах та установах виконання покарань порушує у цьому сенсі й визначені у чинному КВК основи правового статусу засуджених (ст. 7 цього Кодексу).

Таким чином, слід визнати та погодитись з тими фахівцями, які переконані, що у зазначеній ситуації, реалізуючи політику у сфері виконання покарань, суб'єкти їх виконан-

ня (органи та установи виконання покарань та інші учасники кримінально-виконавчих правовідносин (прокуратура суд, громадськість; ін. [3]) та відбування покарань (засуджені) стають своєрідними “заручниками” кримінологічної політики, а саме: з одного боку, у чинному законодавстві України (як мета і завдання (ст. 1, 50 КК, ст. 1 КВК, ст. 1 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” [4]; ін.) знайшли своє відображення окремі елементи і принципи останньої, а з іншого боку, належних механізмів для досягнення її цілей правовими методами і засобами не створено [2, с. 104]. Як наслідок, розпочинаючи з 1991 по 2014 рр. щорічно в системі виконання покарань вчинялось до 400 нових злочинів з боку засуджених [5, с. 214, 215], а у 2015 р. (без урахування тих УВП, які були розташовані на тимчасово непідконтрольній Україні території) їх кількість досягла 200 [6, с. 4]. Суттєво не зменшились ці показники й у 2016 році [7].

Наведені статистичні дані дають, крім цього, можливість дати відповідь і на питання, як співвідносяться поміж собою кримінологічна та кримінально-виконавча політики, як складові елементи єдиної системи – політики у сфері боротьби зі злочинністю. Для цього варто зрозуміти, як довів у своїх працях П. Л. Фріс, що обидва зазначені види політики є похідними від кримінально-правової політики, а тому їх зміст детермінується змістом і принципами формування останньої, тобто вони виступають одиничними явищами відносно загального. Проте, маючи свою відносну автономність (незалежність) від інших видів політики у галузі боротьби зі злочинністю, кримінологічна політика виступає загальним явищем у співвідношенні з кримінально-виконавчою політикою [8, с. 17, 18]. Як у зв’язку з цим правильно зауважив І. М. Даньшин, кримінологія відрізняється від усіх інших юридичних наук тим, що більшість розроблювальних нею проблем має комплексний характер і перебуває на стику філо-

софії, політології, соціології, правознавства, психології, педагогіки, демографії, економіки, статистики тощо [9, с. 36].

Список використаної літератури

1. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / А. Х. Степанюк. – Х. : Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2002. – 393 с.
2. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія / О. Г. Колб, В. П. Захаров, В. В. Кондратішина та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. – вид. 2-ге виправ. і переробл. – Луцьк : ПП В. П. Іванюк, 2008. – 210 с.
3. Дудко Є. В. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчих правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. В. Дудко. – Київ : НАВС, 2015. – 297 с.
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
5. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття : монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.
6. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2015 році : інформ. бюлетень. – К. : Державна пенітенціарна служба України, 2016. – Кн. 1. – 57 с.
7. Характеристика діяльності Державної пенітенціарної служби України: станом на 01.07.2016 р. // www.kvs.gov.ua
8. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – К., 2006. – 36 с.
9. Даньшин И. Н. Введения в криминологическую науку / И. Н. Даньшин. – Х. : Право, 1998. – 144 с.

ЩОДО СТРАТЕГІЇ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

М. Г. Колодязний

Сучасна злочинність в Україні характеризується істотним зростанням її рівня (протягом 2007–2011 рр. – на 44 %, у 2013–2016 рр. – на 5,2 %). Також у 2013–2015 рр. відбулось збільшення поширеності окремих злочинних виявів (умисних убивств – на 40,3 %, розбоїв – на 24,5 %, крадіжок – на 12,8 %). Існують негативні структурні зміни злочинності, що виявляються, з одного боку, у її яскраво вираженому корисливому характері, а з другого, – у збільшенні частки насильницьких злочинних виявів, військових злочинів, а також посиленні латентності корупційної й економічної злочинності.

Спостерігаються прорахунки державної політики у правоохоронній сфері: “косметичне” реформування органів прокуратури, коли на обійманих посадах залишилась більшість старих кадрів, частина з яких задіяна у корупційних практиках; набір до лав Національної поліції малодосвідчених молодих працівників з одночасним звільненням унаслідок переатестації найбільш досвідченої частини співробітників. При цьому у діяльності органів кримінальної юстиції переважає каральний підхід у протидії злочинності, що зводиться до реагування на вчинені злочини шляхом затримання частини злочинців та притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Ці та інші обставини вказують на те, що в Україні на теперішній час фактично відсутня дієва система профілактики злочинності. Зарубіжний досвід запобігання злочинності, наприклад, у таких країнах, як США і Велика Британія, показує, що виключно репресивний напрям політики держави у сфері запобігання злочинності не є виправданим. Ефективність каральних заходів має тимчасовий характер. Більше того, такий підхід не сприяє як заощадженню бюджетних ко-

штів, так й належному захисту життя, здоров'я і майна громадян від протиправних посягань. Єдиною надійною відповіддю на посилення криміногенності у країні має стати розробка науково обґрунтованих заходів кримінологічної профілактики різних злочинів.

Одним із напрямів профілактики злочинності пропонуємо вважати стратегію зменшення можливостей вчинення злочинів. Уперше ця стратегія на міжнародному рівні була згадана у матеріалах Сьомого конгресу ООН із запобігання злочинності і поводженню із правопорушниками, що відбувся у 1985 р. в Італії у м. Мілан. Узагальнення прогресивної практики у сфері протидії злочинності у різних країнах світу дозволяє констатувати, що більшості злочинам можна запобігти шляхом ускладнення зовнішніх умов, що сприяють та полегшують їх вчинення. Наприклад, банальний, на перший погляд, монтаж металевих решіток на вікнах приміщень перших поверхів або встановлення надійних дверей та заборів дозволяє запобігти більшості квартирним крадіжкам. Як бачимо, реалізація цієї запобіжної стратегії не завжди пов'язується із витратами коштів державного бюджету, адже здійснення певних профілактичних заходів може покладатись на громадян як потенційних жертв злочинів.

Пропонується розглядати указану стратегію більш широко і не зводити її виключно до профілактики технічними заходами. Вказаний напрям запобіжної діяльності має охоплювати нормативно-правові, організаційно-управлінські, економічні, соціально-психологічні, інформаційні, технічні, технологічні та інші заходи.

Нормативно-правові заходи зводяться до законодавчого забезпечення діяльності правоохоронних органів, громадських організацій у сфері запобігання злочинності. Наприклад, прийняття Закону України "Про засади запобігання і протидії злочинності" змогло б не лише визначити чітку структуру суб'єктів запобігання злочинності у нашій держа-

ві, принципи їх роботи, а й наголосити на основних пріоритетах у їх діяльності, критеріях оцінки ефективності останньої. Окреме місце у такому Законі має бути відведене стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. Розробка й прийняття Закону України “Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів” повинні бути спрямовані на недопущення й зменшення можливостей створення штучних законодавчих корупційних ризиків шляхом неоднозначного, неповного чи неточного формулювання положень нормативно-правових актів. Експертиза законодавства на етапі його розробки дозволяє запобігти корупційному злочину ще до формування відповідної злочинної мотивації службових осіб.

Організаційно-управлінські заходи спрямовані на вироблення сучасних методів і методик роботи у першу чергу Національної поліції як основного суб’єкта у сфері запобігання злочинності та інших органів щодо урахування антикриміногенних можливостей розглядуваної стратегії при запобіганні окремим видам злочинів.

Економічні заходи пов’язуються із виділенням коштів на матеріально-технічне, організаційне, науково-технічне та інше забезпечення органів кримінального переслідування з огляду упровадження стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів на практиці.

Соціально-психологічні заходи мають змінити психологію керівництва правоохоронних органів у відмові від застарілих методів роботи радянського зразка із більш ширшим застосуванням інноваційних підходів у сфері запобігання злочинності. Разом із тим, необхідно впливати на свідомість громадян України, які мають розуміти, що не у всіх випадках протидія злочинності залежить від органів кримінальної юстиції. Частина злочинів може бути недопущена внаслідок більшої уважності, пильності, обережності потенційних потерпілих.

Інформаційні заходи полягають як у кримінологічній поінформованості українців про стан і структуру злочинності у державі, так і про їх можливості профілактики окремих злочинів власними силами.

Технічні заходи зводяться до посилення технічного й технологічного оснащення підрозділів Національної поліції, їх здатності давати гідний опір технічним можливостям самих злочинців. При цьому технічна модернізація має стосуватись і майна громадян (житла, автомобілів).

ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Н. В. Коломієць

Сьогодні на теренах України досить швидкими темпами змінюється кримінально-виконавче законодавство України. Тільки за 2016 рік було прийнято низку нормативно-правових актів, які суттєво змінюють кримінально-виконавчі відносини: ЗУ “Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань”, прийнятий 06.09.2016, ЗУ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених”, прийнятий 07.09.2016, ЗУ “Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо вдосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення”. Даний нормативно-правовий акт хоча і прийнятий 06.09.2016, однак чинності набирає 07.04.2017.

Указані нормативно-правові акти прийняті в рамках розпочатої реформи пенітенціарної системи України, досягнення якої – це ліквідація Державної пенітенціарної служби України як окремої структури та приєднання її до Міністерства юстиції України, демілітаризація особового складу, прийняття ЗУ “Про пробацію”. Також у рамках реформи планується закриття та оновлення непридатних для відбування покарання виправних колоній. Одним з основних завдань реформи є орієнтир на ресоціалізацію та реабілітацію засуджених, а не на покарання як і в більшості західних країн.

Аналіз запропонованих змін указує, що це лише формальність. Нові нормативно-правові акти досить дискусійні, несуть сумнівну користь для процесу виправлення і ресоціалізації засуджених. Нагадаємо, що згідно зі ст. 6 КВК

України ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого. Виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки.

Цікаво як вплинуть такі нововведення на процес виправлення? Зокрема, ЗУ “Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань” вносить зміни в ст. 25 КВК України. Стаття 25 КВК України регулює порядок громадського контролю під час виконання кримінальних покарань. Так, ч. 2 ст. 25 КВК України викладена в такій редакції “Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі цього Кодексу та Положення про спостережні комісії, що затверджується КМУ, а у виховних колоніях – піклувальними радами. У випадках, установлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об’єднання”.

Однак постає питання: а що в цій частині змінено, адже і до змін зміст був той же. Зміни відбулися саме в деталізації УВП, де, на думку законодавця, можливий громадський контроль, що має здійснюватись спостережними комісіями. Отже, тепер ст. 25 КВК України має вичерпний перелік, де спостережні комісії слідкують за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань – виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах. Виходячи із запропонованих змін, можемо ствер-

джувати, що повноваження спостережних комісій розповсюджуються тільки на виконання покарання, що пов'язані з ізоляцією від суспільства (позбавлення волі, арешт, обмеження волі).

Положення про спостережні комісії, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 р. № 429, зазначає, що основними завданнями спостережних комісій є: організація та здійснення громадського контролю за дотриманням прав, основних свобод і законних інтересів засуджених осіб та осіб, звільнених від відбування покарання.

Нагадаємо, що до засудженого може бути застосовано не тільки позбавлення волі, арешт, обмеження волі, а й інші види покарань: громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Постає логічне запитання, чи здійснюється громадський контроль спостережними комісіями за дотриманням прав, основних свобод і законних інтересів засуджених осіб до громадських робіт, виправних робіт, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців?

Оскільки відповідно до покладених завдань спостережні комісії разом з органами й установами виконання покарань вносять до суду за місцем відбування покарання засудженими особами подання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Відповідь більш ніж очевидна – так, повинні здійснювати. А при відбуванні таких покарань, як виправні роботи та тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, може бути застосоване умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміна невідбутої частини покарання більш м'яким у порядку заохочення (ст. 46, 81 КВК України).

Також є цікавим нововведення, запропоноване даним Законом України щодо заборони засудженим тримати тва-

рин без дозволу адміністрації установи виконання покарань. Виходить, що якщо є дозвіл, то і тварину можна тримати в установах виконання покарання. Але дані зміни викликають безліч запитань:

кому дане право буде надаватися? Чи не містить ця норма корупційної складової, адже такий дозвіл засудженим надається виключно за суб'єктивним правом адміністрації;

яких саме тварин можна буде тримати? Адже це можуть бути рибки, а може бути крокодил чи корова;

хто здійснюватиме ветеринарне забезпечення таких тварин, за чий рахунок вони будуть утримуватись?

Під гаслами реформування внесли достатньо багато змін у кримінально-виконавче законодавство, але не подумали про необхідність цих змін і їх доцільність та наслідки. Отже, наскільки суттєві і корисні такі зміни для мети КВК України покаже час і практика реалізації цих законодавчих новел.

ЗАПОБІГАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

В. Я. Конопельський

У кримінологічній літературі під запобіганням (попередженням) розуміється складна, багаторівнева система державних органів і громадських організацій, які здійснюють антикриміногенний вплив на соціальні об'єкти з метою недопущення порушень кримінально-правових норм і усунення чинників, що їх детермінують.

Здійснення запобіжної діяльності забезпечує не тільки захист суспільних відносин від небезпечних посягань, а й захист нестійких членів суспільства від подальшої моральної деградації, оскільки це не дає їм стати злочинцями, тим самим позбавляє їх від неминучого наслідку злочину у виді відповідного покарання. Саме тому запобігання злочинності є головним напрямом і практичним завданням усіх різноманітних зусиль держави і суспільства у сфері протидії злочинним виявам. Не є виключенням у цьому аспекті й установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Необхідно відмітити, що в середньому щорічно в установах ДКВС України реєструється від 300 до 500 злочинів. Спостерігається збільшення кількості зареєстрованих злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, виготовлення холодної зброї, злісна непокора, ухилення від відбування покарання.

Під час аналізу злочинності в місцях позбавлення волі слід ураховувати значну латентність окремих видів злочинів (побої та мордування, хуліганство, тілесні ушкодження та ін.) і певне коливання їх динаміки. Кримінально-правова структура злочинності місць позбавлення волі характеризу-

ється відносною стабільністю. Усі злочини можна поділити на три групи. Основна маса злочинів припадає на таку першу групу, як втеча з місць позбавлення волі або з-під варти і злісна непокора вимогам адміністрації кримінально-виконавчих установ, які загалом становлять більше половини всіх вчинених у місцях позбавлення волі злочинів.

Другу (за кількісними показниками) групу становлять злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних або інших заборонених речовин, предметів, зброї. Рівень таких злочинів підвищується. Але й тут треба брати до уваги значну латентність цих злочинів. Незначне їх підвищення або зниження говорить про випадковість показників, а не про дійсний стан цього різновиду злочинів. Разом з тим підвищення обігу в “зоні” наркотичних речовин може свідчити про посилення впливу кримінальної субкультури.

Третю, хоча й меншу за кількісними показниками, але найнебезпечнішу за видами групу становлять насильницькі злочини: умисні вбивства, замах на вбивство, умисні тяжкі тілесні ушкодження, хуліганство, погроза або насильство. Слід відзначити несталу динаміку цих злочинів.

Обов'язок щодо попередження і виявлення злочинів в установах виконання покарань, а також порушень установленого порядку відбування покарання, вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень, згідно зі ст. 104 КВК України, покладається на оперативні підрозділи установ виконання покарань.

Правовою основою оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань відповідно до ст. 104 КВК України в колоніях здійснюється оперативно-розшукова діяльність, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;

попередження і виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень установленого порядку відбування покарання;

вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень;

надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

Діяльність оперативних підрозділів щодо запобігання вчиненню нових злочинів засудженими здійснюється як гласно, так і негласно. Оперативні працівники застосовують при цьому всю сукупність оперативно-розшукових заходів і методів, здійснюють взаємодію з іншими частинами та службами установ виконання покарань, іншими правоохоронними органами.

Через негласний апарат оперативні працівники повинні впливати на осіб, які виношують наміри або займаються підготовкою до вчинення злочинів, а також можуть протидіяти адміністрації при виявленні та документуванні протиправних дій даних засуджених. За допомогою агентури оперативні працівники виявляють місця зберігання і виготовлення заборонених предметів (ножів, наркотичних та алкогольних речовин, грошей, цивільного одягу, засобів для вчинення втечі з установ), інших предметів, які можуть бути використані для вчинення злочинів, нелегальних каналів їх отримання, шляхів передачі кореспонденції тощо.

Важливу роль у запобіганні вчиненню злочинів є робота щодо схиляння засуджених до відмови від вчинення протиправних дій, у тому числі за допомогою негласного апарату. Виявивши інформацію про злочинні наміри засуджених, агент установлює деталі майбутнього злочину, цікавиться ставленням засуджених щодо можливості призначення нового покарання за вчинений в умовах установи виконання покарань злочин, і використовує свій вплив, під різними

аргументами радить таким засудженим відмовитися від вчинення злочину.

Отже, під запобіганням оперативними підрозділами вчиненню злочинів засудженими в установах виконання покарань слід розуміти комплекс оперативно-розшукових і режимних заходів, спрямованих на виявлення осіб, які замислюють або готуються до вчинення злочинів, вжиття заходів щодо недопущення реалізації ними своїх протиправних намірів.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ НАБУВАЄ ОРГАНІЗОВАНОЇ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ФОРМИ

О. В. Копан

Торгівля людьми є сучасною формою рабства, яка порушує права людини, тяжкою формою насильства, що спричиняє ризик для її життя та здоров'я, це злочин, що підриває верховенство права і сприяє іншим формам міжнародної організованої злочинності. Кризові процеси використовуються злочинцями для поширення свого кримінального бізнесу, на перше місце виходить використання рабської сили чоловіків, про що наголошується у доповіді Організації Об'єднаних Націй "Про боротьбу з торгівлею людьми" за 2016 рік [1]. Подолати це явище можна лише докладаючи спільних зусиль міжнародної спільноти.

Сьогодні в Україні спостерігається негативна тенденція до збільшення серед жертв торгівлі людьми чоловіків, які виїжджають за кордон з метою економічної міграції, проте, досить часто стають жертвами злочинців, які провокують їх під приводом працевлаштування за кордоном до вчинення злочинів.

Для українців праця в країнах Європейського Союзу є привабливою за соціально-економічними та культурно-етнічними критеріями, чим і намагаються скористатися злочинці. Заманюючи за кордон наших співвітчизників під приводом легального працевлаштування, злочинці створюють умови для перебування трудових мігрантів на території іноземної держави поза правового поля, без належного оформлення трудових відносин з роботодавцем, що в результаті призводить до потрапляння громадян України до трудового рабства та, як наслідок, втрати ними фізичного і психічного здоров'я. Сьогодні до сфери їх діяльності потрапляють благополучні з

позиції підтримання правопорядку країни Європейського Союзу, що обумовлює потребу оперативного реагування на кожен випадок, який має ознаки торгівлі людьми.

Моніторинг криміногенної ситуації в Україні дає підстави говорити про тенденцію до зростання кількості українців, які потрапили в торгівлю людьми за кордоном. Жертвами злочинців, які спеціалізуються на торгівлі людьми, стають українці, переважно 20–35-річного віку, які, перебуваючи в уразливому стані, не працевлаштовані в Україні, не маючи достатнього заробітку, ознайомившись з оголошенням, в якому обіцяно працевлаштування з хорошими умовами та високою заробітною платою, вербуються приватною особою до трудової експлуатації та транзиту наркотичних речовин.

Вербувальник (з оголошення) представлявся працівником організації з працевлаштування та під час телефонної співбесіди пропонував працевлаштуватися спочатку кур'єром, перекладачем, експедитором, різноробочим. Майже 50 % осіб пропонували роботу в Україні, а потім вербувальник повідомляв про відсутність вакантних посад і пропонував працевлаштуватися за кордоном (Росії, Польщі, Бразилії та інших країнах).

Усім українцям було запропоновано пристойну заробітну плату (від 5 до 15 тис. грн на місяць), з безкоштовним проживанням і частковим відшкодуванням коштів на харчування, 20 % особам було оплачено послуги з переїзду (перельоту). Переконливість вербувальників спонукала осіб погоджуватися на вищезгадані умови та укладати усну домовленість.

Так, перетинаючи кордон з вірою у працевлаштування, українцям згодом повідомляли про відсутність роботи в обіцяному місті, їм пропонувалося їхати до іншого міста. Пізніше 50 % осіб примушували шляхом залякування, погроз перевозити через кордон наркотичні речовини (спайс, кокаїн та ін.). У результаті українців було затримано як наркокур'єрів. Інші 20 % ще на початковій стадії вербування знали, що

будуть перевозити заборонені речовини, проте зазначили, що вони з різних причин були вимушені робити це, ще 30 % були використані злочинцями в сліпу (наркотики їм підкидали).

Отже, усі вищевказані ймовірно постраждали особи перетинали кордон з метою легального працевлаштування до кур'єрської служби, експедиторами чи перекладачами різних організацій, а виявлялося, що вони були використані у злочинній схемі приватних осіб – вербувальників. Унаслідок перетинання кордону дані особи були примушені перевезти наркотичні речовини або дорогоцінне каміння. У результаті особи були затримані та наразі перебувають у місцях позбавлення волі. За інформацією, наданою близькими цим особам людьми, понад 50 % таких осіб засуджені на термін від 7 до 25 років позбавлення волі. Закон України “Про протидію торгівлі людьми” не містить механізму надання повної юридичної допомоги особам, засудженим за кордоном, при тому, що вчинення ними правопорушень стало наслідком того, що вони є жертвами торговців людьми.

Зауважимо, що майже 90 % виявлених імовірно постраждалих осіб та їх рідні не можуть найняти адвокатів за кордоном. Крім того, під час затримання у даних осіб було вилучено докази, зокрема мобільні телефони, контакти вербувальників, що в подальшому унеможливило спростування обвинувачення українців.

З огляду на те, що щодня збільшується відсоток українців, які є ймовірно постраждалими від торгівлі людьми, необхідно об'єднати зусилля громадських і державних організацій, консульських установ з метою надання допомоги громадянам України у реалізації їхніх законних прав, передбачених Конституцією України та Загальною декларацією прав людини.

Громадянам України, засудженим за кордоном, які стали жертвами торговців людьми, за наявності причинно-наслідкового зв'язку між їх станом і вчиненням ними правопорушень, необхідно надавати юридичну допомогу на міждержав-

ному рівні з використанням можливостей ООН, ОБСЄ, акцентувати увагу Уряду України на цьому питанні, проблемі самоусунення дипломатичних установ від його вирішення.

Використана література

1. Поддержание международного мира и безопасности [Электронный ресурс] : резолюция 2331 (2016), принятая Советом Безопасности 7847-м заседании 20 декабря 2016 года. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/sc/documents/resolutions/2016.shtml>

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ І ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

І. М. Копотун

Міжнародний досвід боротьби з наркоманією і науково аргументовані рекомендації ООН стали предметом спеціального вивчення і впровадження в життя суверенною Україною, передусім у галузі застосування заходів кримінально-правового впливу. У нашій державі сьогодні проводиться чітка межа між наркоманом-хворим і наркоманом-злочинцем, створюються програми антинаркотичної діяльності з урахуванням міжнародного співробітництва. Потрібні також знання міжнародних конвенцій, угод й інших правових механізмів, що регулюють видачу злочинців, передачу ув'язнених, конфіскацію коштів, одержаних унаслідок злочинної діяльності.

Перед міжнародним співробітництвом щодо попередження і боротьби із наркозлочинністю постають певні труднощі. Насамперед, це стосується проблеми видачі злочинців. У низці держав просто заборонено видачу своїх громадян іншим державам. В інших (навіть за наявності договору про екстрадицію) – видача не застосовується через різні тлумачення злочинного або незлочинного характеру конкретних суспільно небезпечних діянь. Ще одним варіантом спроб знайти більш прийнятне, ніж екстрадиція, рішення, є – депортація, видворення правопорушника з держави замість формальної видачі. Проте ця проблема ефективно не вирішується.

Наркоманія і незаконний обіг наркотичних засобів стають проблемою все більшої кількості держав. Експансія незаконного обігу наркотичних засобів спостерігається практично в усіх регіонах світу. Національні моделі боротьби з розповсюдженням і споживанням наркотиків умовно об'єднуються в три групи:

“група жорстокої політики”, у якій боротьба ведеться найжорстокішими засобами аж до смертної кари і законодавство щодо розповсюдження наркотиків максимально посилено (Малайзія, Іран, Пакистан);

“група жорстокого контролю”, у якій здійснюється жорсткий контроль за всіма видами наркотиків, здійснюється активне протистояння наркомафії (США, Велика Британія, Франція);

“ліберальна група”, організація дослідження спрямована на вивчення механізму функціонування ринків їх збуту та індустрії, руйнування мозкових центрів наркозлочинності, розроблення єдиної концепції та стратегії боротьби з наркозлочинністю, створення системи контролю за обігом прекурсорів (Голландія, Швейцарія).

Набуває поширення тенденція до заміни кримінального покарання для наркозалежних осіб, які вчинили незначні злочини, медичним лікуванням наркоманії. Найчастіше така пропозиція робиться обвинуваченому під час судового розгляду справи, інколи – на етапі досудового слідства.

У тому разі, коли особа ухиляється від лікування, їй може або призначатися покарання, або справа повертається до розгляду до суду чи досудового слідства. Оскільки метою покарання є захист суспільства, заміщення кримінального покарання на медичну допомогу, коли притягнута особа до відповідальності не завдає йому суттєвої шкоди. У різних країнах Європейського Союзу вводиться відповідальність за порушення громадського спокою особами, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння, здійснюються процедури закриття розважальних закладів, у яких розповсюджуються наркотики, а також ліквідація місць наркотогівлі у приватних помешканнях.

Отже, наявною тенденцією є зниження санкцій для наркоспоживачів за відсутності в їх діях обтяжуючих обставин та посилення покарання щодо осіб, чия діяльність завдає шкоди іншим членам суспільства.

Іншим аспектом цього процесу є тенденція до посилення санкцій за тяжкі злочини у сфері наркобізнесу (в Ірландії за збут наркотиків караються ув'язненням на термін не менше 10 років).

Основою політики Європейського Союзу у сфері контролю за наркотиками є профілактика наркоманії, що передбачає створення відповідного клімату у школах та інших навчальних закладах, робота з батьками та ін.

Лікування наркоманії у більшості країн Європейського Союзу забезпечується державними закладами охорони здоров'я – лише в п'яти країнах домінуючу роль у цьому процесі відіграють недержавні організації, значну роль відіграють приватні лікарні, які фінансуються за рахунок бюджету або за рахунок страхування.

Ключовим документом, що регулює діяльність Євросоюзу у сфері контролю за наркотиками, є стратегія Європейського Союзу з наркотиків. Метою стратегії визначено покращення добробуту суспільства та особи, захист громадського здоров'я, досягнення вищого рівня безпеки суспільства та застосування збалансованого й інтегрованого підходу до проблеми наркотиків, що передбачає адекватну увагу та узгодження заходів із зниження як попиту на наркотики, так і незаконної пропозиції цих речовин.

Натомість головною проблемою її реалізації стала майже повна відсутність фінансування з боку України. Одним із досягнень співробітництва між Україною та Європейським Союзом у галузі контролю над обігом наркотиків стало започаткування проведення засідань “Україна Трійка Європейського Союзу” з питань наркотиків.

В аспекті розгляду зарубіжного досвіду в 1982 році в США було розроблено Програму боротьби з незаконним розповсюдженням наркотиків й організованою злочинністю. Для її реалізації створена спеціальна президентська політика за участю губернаторів усіх штатів.

США. Президентом США здійснюється виділення додаткових коштів до бюджету Міністерства юстиції. Збільшилась кількість службовців, зокрема прокурорів, агентів ФСБ, митниці, берегової охорони, судових виконавців, служб оподаткування, управлінь міграції та інших установ.

Більша половина коштів була спрямована на виплату заробітної плати й винагороди агентам спецслужб, оснащення технічними засобами, оновлення місцевих і федеральних в'язниць, на посилення технічних можливостей ФБР з протистояння злочинцям, які мають у своєму розпорядженні засоби для придбання найсучаснішого устаткування для прослуховування та стеження.

У 1989 році в США було прийнято Національну стратегію боротьби з наркотиками, яку здійснюють більше тридцяти федеральних відомств, хоча і в цій стратегії є певні недоробки, оскільки наркотична ситуація в США істотно не поліпшується.

Канада. У 1987 році уряд Канади офіційно ввів в дію Національну стратегію з боротьби з наркотиками, розроблену в результаті тривалих консультацій з місцевими органами управління, різними приватними організаціями й окремими фахівцями.

Більше двох третин ресурсів спрямовано на використання освітніх, превентивних і лікувальних програм з метою скорочення попиту на заборонені речовини.

Велика Британія. З 1994 року здійснюється багатопланова стратегія проти зловживання наркотиками, що передбачає проведення заходів боротьби з наркотиками за п'ятьма пріоритетними напрямками.

З огляду урядових заходів під час оцінки наркотичної ситуації зазначається, що вжиті заходи сприяють установленню тісної міжнародної співпраці, зміцненню правоохоронних сил, усвідомленню молоддю загрози наслідків наркоманії, активізації боротьби з цим злом.

Мексика. Складна економічна ситуація в країні змушує фермерів вступати в змову з ділками наркобізнесу щодо вирощення заборонених культур, тому головним акцентом у програмі боротьби із наркозлочинністю є заходи стосовно масового знищення посівів культур, що містять наркотичні речовини, посилення правових санкцій, активізація роботи з виявленням каналів контрабанди, проведення наочної пропаганди серед населення.

Особливу роль у боротьбі із злочинами міжнародного характеру відіграє Інтерпол, який у боротьбі із незаконним обігом наркотиків керується багатьма міжнародними правовими документами, головною є Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин (1988).

Міжнародний досвід боротьби з наркоманією став предметом спеціального вивчення і впровадження в життя суверенної України, передусім у галузі застосування заходів кримінально-правового впливу.

У нашій державі сьогодні чітко проводиться межа між наркоманом-хворим і наркоманом-злочинцем, створюються програми антинаркотичної діяльності, що складаються на комплексній основі з урахуванням щільного міжнародного співробітництва.

В Україні наявна певна структура державних органів для боротьби з незаконним обігом наркотиків та з проблемою наркоманії.

Міжнародний аспект заходів протидії наркотизму полягає у здійсненні різноманітних правотворчих, правозастосовних та інших заходів боротьби з наркотизмом, що розробляють і проводять на міжнародному рівні.

У міжнародній стратегії боротьби з незаконним обігом наркотиків слід акцентувати увагу на заходи, що мають охоплювати насамперед сферу профілактики і сферу відмивання злочинних грошей, тобто сфери, що торкаються коренів, стимулів та причин розвитку наркобізнесу.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ПОЛІТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

О. І. Косілова

Характерною ознакою сучасних міжнародних відносин є посилення суперництва за перерозподіл сфер впливу між провідними світовими воєнно-політичними силами, особливо на пострадянському просторі. Здійснення незалежної внутрішньої та зовнішньої політики сучасної України ускладнюється в умовах проведення антитерористичної операції на сході України. На сьогодні в Україні відсутні дієві гарантії безпеки з боку європейських держав. Членство України в ООН, ОБСЄ, Раді Європи, партнерські відносини з НАТО і ЄС не створюють надійних механізмів захисту національної безпеки. Гарантії, отримані Україною у 1994 році у зв'язку з відмовою від ядерної зброї, інституційно не оформлені і фактично не виконуються.

У сучасних умовах провідну роль у забезпеченні національної безпеки держави відіграють політична, військова й економічна безпеки. На думку більшості науковців, політична безпека є важливою складовою, ядром національної безпеки. На нашу думку, під поняттям “політична безпека” слід розуміти рівень захищеності національних інтересів у політичній сфері. У свою чергу вона передбачає такий стан правових норм і відповідних інститутів безпеки, що гарантують захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та конституційного ладу держави, тобто можливість нації та створених нею соціальних інститутів здійснювати незалежну внутрішню і зовнішню політику.

Якщо головними завданнями національної безпеки є гарантування недоторканності основних життєво важливих інтересів держави, захист державного суверенітету й територіальної цілісності, то реалізація основних завдань політичної безпеки держави забезпечує її суверенний і самостійний

розвиток, конструктивну діяльність державних органів, їх легітимність, а також повноцінне функціонування громадянського суспільства та головних його інститутів – політичних партій, громадських об'єднань, недержавних засобів масової інформації, рухів тощо.

Виклики та загрози у сфері політичних відносин за неналежного реагування на них можуть мати деструктивний вплив на систему національної безпеки в цілому. Зазначені питання є актуальними для українського соціуму, оскільки мають місце досить високий потенціал конфліктності в суспільстві, непоодинокі випадки втручання у внутрішні справи України з боку іноземних держав, нерозв'язані на сьогодні протиріччя етнічного та релігійного характеру та інші чинники, що можуть призвести до дестабілізації політичної системи суспільства.

При визначенні ступеня політичної безпеки держави важливо враховувати, якою мірою інтереси держави відображають інтереси громадянського суспільства й інтереси окремого громадянина. У демократичній правовій державі головний акцент при реалізації внутрішніх і зовнішніх функцій ставиться на забезпечення та реалізацію прав і свобод громадянина. Характерною рисою сучасного політичного життя в Україні є посилення недовіри громадян до офіційних структур влади й політичних лідерів, спричинене негативними наслідками державної політики в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах.

До індикаторів політичної безпеки держави, на нашу думку, належать такі: відсутність перешкод і обмежень політичних прав і свобод громадян; наявність політичної опозиції; справедливість і відповідність державно-політичного ладу національним інтересам; політична міць і геополітичний статус країни; ефективність політики і державного управління, що виражається у здатності переборювати кризи, забезпечувати відновлення і стійкий розвиток; довіра і добровільна підтримка

влади більшістю суспільства; політична стабільність; зростання внутрішніх і зовнішніх інвестицій у розвиток країни.

Важливе значення для забезпечення політичної безпеки держави має попередження та нейтралізація загроз і викликів політичній безпеці. Загрозами політичній безпеці є реальні впливи, специфічні соціальні явища, процеси, які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних політичних інтересів і створюють небезпеку для суверенітету нації та свободи особистості, здатні підірвати стійкість легітимної політичної влади, змінити насильницьким шляхом конституційний лад певної держави, позбавити громадян і суспільство здобутих політичних прав і свобод, різко зменшити або ліквідувати можливості конструктивного опанування влади з боку громадськості й опозиції. Тоді як під поняттям “виклик” у політичній безпеці слід розуміти проблему, що набула з певних причин та у певний відрізок часу сильного звучання і загострено сприймається політичною елітою, має важливе, пріоритетне значення. Виклики не мають чіткого механізму розв’язання, проте ще не вимагають негайного втручання.

На наш погляд, головними викликами внутрішній політичній безпеці України наразі є такі: комерціалізація політики, перетворення її на інструмент одержання комерційного зиску; надмірна політизація громадського життя; низький рівень політико-правової культури громадян; відчуження народу від влади, зменшення можливостей впливу виборців на своїх представників; відсутність конструктивної опозиції; недостатня професійна підготовка частини українських політиків; відсутність дієвих інститутів політичної відповідальності державних діячів та вищих посадових осіб, слабкість інститутів громадянського суспільства в Україні та відсутність дієвого цивільного контролю над правоохоронними та іншими державними органами.

До головних загроз внутрішній політичній безпеці України, на нашу думку, слід віднести: регіональний політичний

сепаратизм, спричинений у тому числі й деструктивним впливом інформаційних технологій на громадську думку; корупцію органів державної влади; низьку ефективність державного контролю за дотриманням вимог Конституції і виконання законів України; слабкість державного контролю за виконанням рішень центральних органів влади місцевими органами; порушення політичних прав та свобод людини і громадянина органами державної влади та органами місцевого самоврядування; крайнє загострення етнічних і релігійних протиріч у напрямі набуття ними форми насильницьких етнічних та міжконфесійних конфліктів; діяльність окремих політичних сил, спрямована на повалення конституційного ладу, насильницьке, незаконне захоплення державної влади; структурна та функціональна незбалансованість політичної системи суспільства, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози внутрішньополітичній безпеці.

До основних загроз зовнішній політичній безпеці України слід віднести: посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав; дестабілізацію в системі міжнародних відносин; виникнення збройних конфліктів на території нашої держави та конфліктів у безпосередньому приближенні до її кордонів; спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав; міжнародний тероризм.

Для забезпечення зовнішньої політичної безпеки в Україні та нейтралізації зовнішніх загроз необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на зміцнення державних кордонів України, визначення чіткої зовнішньої стратегії соціально-політичного та економічного розвитку, тобто для захисту національних інтересів. Зокрема, створити потужний сектор безпеки й оборони, забезпечити економічний розвиток тощо. Поглиблення співпраці України з країнами ЄС та її вступ до НАТО, на нашу думку, сприятимуть більш ефективній протидії зовнішньополітичним загрозам.

СТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУ КАРАНОСТІ НЕОБЕРЕЖНИХ ЗЛОЧИНІВ – АКТУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Д. В. Кочуріна

Кримінологічні дослідження сучасного стану та структури злочинності засвідчують, що в середньому кожен шостий або сьомий злочин вчиняється через необережність. В Україні кримінальна політика у сфері протидії проявам злочинної необережності ґрунтується на караності лише тих діянь, які завдають реальну шкоду у вигляді смерті потерпілого або заподіяння йому тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження, оскільки український законодавець під час реформування Кримінального кодексу України (далі – КК України) відмовився від встановлення кримінальної караності необережного легкого тілесного ушкодження. Необережні делікти створення небезпеки (Т. В. Церетелі) становлять незначну частку норм кримінального законодавства. Наведене дозволяє дійти висновку, що кожен злочин, вчинений через необережність, призводить до істотної (а в ситуації заподіяння смерті потерпілому – і невідновної) руйнації суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Коли ж необережні діяння винуватого додатково підсилюються використанням техніки, яка акумулює у собі потужні джерела енергії, то наслідки стають ще жахливішими, ніж від багатьох умисних злочинів. Достатньо пригадати катастрофу на Чорнобильській АЕС, численні випадки загибелі шахтарів під час аварій у вугільній промисловості, падіння літака на глядачів авіашоу під Львовом (скнилівська трагедія). І це тільки приклади наслідків необережної поведінки, що сталися в нашій державі; в інших країнах питання постає не менш гостро. Наприклад, унаслідок необережності кількох осіб 5 грудня 2009 року під час пожежі у нічному клубі “Кульгавий кінь”

(м. Перм, Російська Федерація) загинуло 156 осіб. За схожих обставин у результаті пожежі через необережне поводження з піротехнікою і недостатність аварійних виходів 27 січня 2013 року під час концерту рок-гурту у клубі “Kiss” (м. Санта-Марія, Бразилія) загинуло 239 осіб. 10 липня 2011 року у Російській Федерації внаслідок необережності екіпажу потонув теплохід “Булгарія”, що призвело до загибелі 122 осіб.

Дисонансом тяжким наслідкам необережних злочинів є кримінологічні характеристики особи злочинця, який припустив необережність у своїй поведінці. Як правило, у практиці спостерігається невідповідність між високою суспільною небезпекою наслідків необережного злочину і низькою небезпекою особи необережного злочинця. Зазначена закономірність доведена й науковими дослідженнями (Квашис В. Е.). Через цю невідповідність справедливність покарання за необережне заподіяння шкоди часто викликає сумніви і неоднозначну оцінку як серед широкого загалу, так і серед юристів-професіоналів. Як зауважив М. Г. Іванов, “людина, яка ненавмисно порушила норму співжиття, радше гідна співчуття, ніж покарання, проте людство розвивалось не під корисним впливом благодаті, а під гнітом земних пристрастей, у зв’язку із чим законодавець змушений був удаватись до задоволення громадського гніву навіть тоді, коли правопорушення супроводжувалось необачністю”. Науковець звернув увагу на те, що пошуки справедливого підходу до караності необережних злочинів розпочалися ще з біблейських часів. Так, у книзі Чисел було встановлено імператив, відповідно до якого для необережних злочинців повинні бути створені спеціальні місця, де вони могли б ховатись від помсти.

Є підстави вважати, що не лише українська, а й світова кримінологічна наука відстають від викликаної сучасними потребами необхідності пізнання закономірностей необережної злочинної поведінки. Відсутність належного рівня знань продукує діаметрально протилежні підходи – від позиції про

безумовну караність обох видів необережності до думки про те, щоб недбалість взагалі не тягла за собою жодних кримінально-правових наслідків. Зокрема, американський дослідник Дж. Холл вважає, що елімінація недбалості зі сфери кримінального права є виправданою етично, науково та історично.

Варто акцентувати на тому, що наукове вивчення необережних злочинів здійснюється переважно в аспекті з'ясування підстав та меж криміналізації суспільно небезпечних діянь, які вчиняються з відповідною формою вини. При цьому пеналізація необережних злочинів лишається чи не найменш вивченою сферою у наукових пошуках щодо правових наслідків вказаних діянь. Зазначене підтверджується як на законодавчому, так і на рівні правозастосування. Так, у чинному кримінальному законодавстві до сьогодні спостерігається різнобій у санкціях за необережні злочини з однаковим характером суспільно небезпечних наслідків, що свідчить про відсутність науково обґрунтованого підходу до їх конструювання. Переліки обставин, які дозволяють індивідуалізувати (обтяжити або пом'якшити) покарання, історично склалися щодо умисних злочинів, у зв'язку із чим можливості для індивідуалізації покарання за необережні злочини законодавчо обмежені, оскільки нормативна матерія не відображає специфіку обставин їх вчинення. Це впливає на правозастосовну практику, в якій не спостерігається єдиного підходу в обранні заходу кримінально-правового впливу щодо винуватців необережних злочинів з однаковими або подібними обставинами. Окрему як теоретичну, так і прикладну проблему становить вивчення цілей покарання за злочини, що вчинені через необережність, а також засобів, якими вказані цілі можуть бути досягнуті.

У результаті проведеного автором огляду наукових джерел привернув до себе увагу той факт, що в Україні спеціальні монографічні дослідження покарання та особливостей його за-

стосування за злочини, які вчиняються через необережність, взагалі не здійснювались. Фрагментарне вивчення караності злочинів проти безпеки виробництва, проти безпеки руху та експлуатації транспорту, проти довілля тощо не може дати повне уявлення про специфіку покарання необережних злочинів у цілому – від побудови санкцій до їх застосування. Все вищевикладене дозволяє визнати, що теорія кримінального права має низку прогалин у пізнанні закономірностей караності необережних злочинів, усунення яких становить актуальне завдання відповідної науки.

ЧИ ПОТРІБНІ СТРОКИ ДАВНОСТІ, ЩОБ КОРУПЦІОНЕРИ В УКРАЇНІ Й ДАЛІ УНИКАЛИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (СТАТТЯ 49 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)?

Г. С. Крайник

З появою у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі – КК України) переліку корупційних злочинів постали питання удосконалення їх системи, участі громадськості в удосконаленні антикорупційного законодавства України, антикорупційної діяльності органів державної влади, інших питань запобігання корупційним злочинам в Україні, призначення та виконання покарань за ці злочини тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Особливо важливою є розробка нормативних актів, спрямована на удосконалення антикорупційного законодавства та втілення їх у життя [3; 5].

Відповідно до ст. 45–48 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, передачею особи на поруки та зі зміною обстановки) заборонене звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила корупційний злочин.

У ст. 49 КК України “Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності” не передбачено, до яких не може бути застосована давність за вчинення корупційних злочинів поки застосовуються строки давності, тобто після їх спливу до корупціонера у держави претензій немає. Вважаю це суттєвим недоліком редакції ст. 49 КК України, тому що: 1) корупціонери можуть обіймати владні посади (народний депутат, міністр, Президент тощо) і на строк своїх повноважень, який може співпадати зі строком давності, є по суті недоторканими, недоступними для право-

суддя; 2) суспільна небезпечність корупційних злочинів, особливо, коли йдеться про корупцію у вищих ешелонах влади, може загрожувати і національній безпеці, тому скасування строків давності за корупційні злочини буде підтримане суспільством, яке прагне справедливості; 3) у ст. 1 КК України зазначено, що функцією кримінального законодавства України є запобігання злочинам. Стаття 49 недостатньо запобігає корупційним злочинам, а навпаки, єдина зі статей розділу 9 Загальної частини КК України не містить вказівку на корупційні злочини, як передумову для недопущення звільнення від кримінальної відповідальності.

У зв'язку з внесенням змін до статей 45–48, 74, 75 КК України зроблено важливі кроки у частині невідворотності кримінальної відповідальності та покарання осіб, які вчинили корупційні злочини. Однак, з погляду А. А. Покліпач та інших дослідників, недостатньо суворими є покарання для осіб, які пропонують, обіцяють чи надають неправомірну вигоду службовій особі, так як, одним з основних чинників, що сприяють розвитку корупції, є високий рівень бажаних за винагороду отримати сприяння у вирішенні тих чи інших питань. Також розмір існуючих штрафів за вказані правопорушення є неспівставним з розмірами шкоди, нанесеної неправомірними діями посадових осіб. Враховуючи викладене, важливою складовою системних дій щодо протидії корупції повинно бути вдосконалення чинного законодавства в частині посилення відповідальності за корупційні злочини [7].

Частину 1 ст. 49 КК України пропоную викласти в такій редакції: “1. Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину, крім корупційних злочинів, і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

- 2) три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі;
- 3) п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 4) десять років – у разі вчинення тяжкого злочину;
- 5) п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину”.

Список використаної літератури

1. Антикорупційні засади діяльності органів влади : наук.-практич. посіб. / С. М. Клімова, Г. С. Крайник, С. В. Ніколайчук та ін. ; за заг. наук. ред. А. В. Роздайбіди. – видання 2-ге, перероб. та допов. – Х. : Вид-во ТОВ “ДРУКАРНЯ МАДРИД”, 2014. – 364 с.
2. Крайник Г. С. Система корупційних злочинів в Україні / Г. С. Крайник, С. С. Крайник / “Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи” : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–27 верес. 2014 р.). – Львів : Західноукраїнська організація “Центр правничих ініціатив”, 2014. – С. 23–27.
3. Крайник Г. С. Щодо необхідності прийняття Закону України “Про приведення покарання у частині 4 статті 2201, у частині 1 статті 2202 та у частині 1 статті 3652 Кримінального кодексу України відповідно до положень статті 55 Кримінального кодексу України” / Г. С. Крайник // Матеріали міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. “Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування” (27 грудня 2016 року, м. Одеса) / відп. ред. В. О. Туляков. – Одеса : Національний університет “Одеська юридична академія”. – 303 с. – С. 42–45.
4. Крайник Г. С. Проблемні питання адміністративної та кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в Україні / Г. С. Крайник, В. Я. Настюк // Право України. – 2015. – Вип. 12. – С. 48–57.
5. Крайник Г. С. Невідкладні законодавчі заходи щодо запобігання корупційним злочинам в Україні / Г. С. Крайник // Профілактика корупційних правопорушень : наук.-практ. конф. (17 квіт-

ня 2015 р., м. Харків) : збірник тез доповідей. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 130–136.

6. Крайник Г. С. Призначення та виконання покарань за корупційні злочини / Г. С. Крайник, Н. В. Невідома / Забезпечення прав людини при виконанні кримінальних покарань : матеріали “круглого столу” (12 грудня 2014 р.) / НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса ; редкол.: А. Х. Степанюк (голов. ред.) та ін. – Х. : НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса, 2014. – С. 76–79.

7. Покліпач А. А. Посилення покарань та інших заходів кримінально-правового характеру як способи протидії корупції в сучасних умовах України / А. А. Покліпач // П’яті Харківські кримінально-правові читання : тези доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Харків, 12–13 травня 2016 року) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) та ін. ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2016. – С. 217–219.

ОКРЕМІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАГРОЗАМ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

І. В. Кукіп

Розвиток в Україні подій під час Революції гідності обумовлює необхідність дослідження необхідного ступеня відповідальності за порушення інформаційної безпеки особистості, що можуть створювати загрози у сфері державної безпеки й охорони громадського порядку. Особливу небезпеку серед суб'єктів зазначених суспільно небезпечних загроз можуть становити дії або бездіяльність осіб, які обіймають політичні посади.

На нашу думку, кінцевим результатом діяльності осіб, які працюють в органах державної влади та місцевого самоврядування, може бути надання суспільству державних послуг у сфері управління, декларованих у передвиборних програмах. Перемога політичних діячів обумовлює виникнення між ними та суспільством трудових відносин, що зобов'язують їх сумлінно виконувати як посадові інструкції, так і свої політичні програми.

Реальність політичних процесів в Україні свідчить про поширення різноманітних маніпуляцій з інформацією для отримання депутатських мандатів, права обіймати керівні посади в органах державної влади та місцевого самоврядування. Це створює передумови до соціальних конфліктів і корупції у сфері державної безпеки й охорони громадського порядку.

Об'єктивна сторона правопорушення може бути пов'язана з небажанням призначеної на політичну посаду особи виконувати свої політичні обіцянки, неможливістю подальшого розвитку суспільства в обраному виборцями напрямі та марним витрачанням бюджетних коштів на фінансування вибо-

рів. Суб'єктивна сторона може виражатися як у формі умислу, так і необережності.

Отже, визначення об'єкта суспільно небезпечних правопорушень, пов'язаних з негативним впливом на інформаційну безпеку особистості внаслідок діяльності або бездіяльність осіб, які обіймають політичні посади, може позитивно вплинути на стан державної безпеки й охорони громадського порядку.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ТРАНСКОРДОННОГО І ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ЗЛОЧИНІВ

Ю. Б. Курилюк

Останні суспільно-політичні події в Україні вказують на те, що стабільний розвиток нашої держави тісно пов'язаний із безпекою її кордону. Практика показує, що більшість загроз національним інтересам України формуються та мають передумови до зародження саме в межах прикордонних територій. Звідси вони розповсюджуються через державний кордон, втягуючи в свою систему пособництво місцевого населення. Злочинні групи на державному кордоні у ході своєї діяльності вдаються до насилля, відмивають величезні суми грошей, підкупають посадових осіб, а також наносять шкоду та загрожують економічній і фінансовій системі держави.

Злочинність на державному кордоні, як правило, виходить за межі однієї держави на територію іншої, внаслідок чого вона набуває міжнародних ознак. Така особливість обумовлює певну плутанину щодо розуміння транснаціонального та транскордонного злочинів, а з деяких кримінально-правових і кримінологічних досліджень впливає їх прирівнювання.

На наше переконання, зазначені поняття не слід ототожнювати, оскільки транскордонність злочину означає, що він перейшов за межі держави свого походження не за правовими наслідками чи метою і засобами його вчинення, а через поширеність за територіальні межі його виникнення. Така особливість не може бути головною характеристикою транснаціонального злочину, оскільки транснаціональність передбачає поширеність злочину по всьому світу, для якої національні кордони конкретних держав не мають вирішального значення.

У цьому ж контексті також слід наголосити на відмінності транскордонного злочину від вчиненого у прикордонному просторі, тоді як останній може бути вчинений на державному кордоні та частині прилеглої до нього із внутрішнього боку національної території певної держави (на суші, в повітряному і водному басейнах, у межах яких встановлюється спеціальний правовий режим і порядок дій, що забезпечують суверенітет країни та захист інтересів особистості, суспільства та держави у прикордонній сфері), перший не має таких обмежень як у середині держави, так і на території іншої, на яку він поширився.

Установлення особливих характеристик транснаціонального і транскордонного злочинів та злочину, вчиненого у прикордонному просторі, відіграє особливе значення для визначення та формування ефективних шляхів міжвідомчого та міжнародного співробітництва компетентних органів у сфері протидії злочинності. Адже відомо, що національні інтереси держави у цій сфері потребують консолідації зусиль державних інституцій щодо обмеження економічних і соціально-політичних основ злочинності, опрацювання системи засобів правового, спеціального та іншого характеру для ефективного її припинення, для захисту життєво важливих інтересів держави від протиправних посягань і створення системи контролю за рівнем злочинності.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОДАННЯ НЕДОСТОВІРНИХ ВІДОМОСТЕЙ У ДЕКЛАРАЦІЇ ОСОБИ, УПОВНОВАЖЕНОЇ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

В. В. Кухар

Одним з нових антикорупційних інструментів в Україні є механізм об'єктивного фінансового контролю. Подання декларації шляхом її заповнення на сайті Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) є обов'язком для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до статті 45 Закону України “Про запобігання корупції”. Порядок функціонування єдиного державного реєстру декларацій регламентовано рішенням НАЗК від 18 серпня 2016 року № 1. По суті, основною метою е-декларування є перевірка майнового стану декларанта та публічний доступ до неї, що перешкоджає користуванню незадекларованими активами.

Проте не всі суб'єкти декларування подають правдиві відомості про своє майно та майно членів сім'ї. Ураховуючи це, за неподання, несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або за подання у ній завідомо недостовірних відомостей передбачена юридична відповідальність.

Під поданням завідомо недостовірних відомостей слід розуміти усвідомлене суб'єктом включення до декларації інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсності.

Перевірку декларацій щодо правильності та повноти заповнення, логічний та арифметичний контроль, а також повну перевірку здійснює Національне агентство з питань запобігання корупції.

Адміністративна відповідальність, передбачена статтею 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення, настає:

за несвоєчасне подання без поважних причин декларації;
неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані;

подання завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

В останньому випадку уповноважені особи НАЗК складають протокол про правопорушення, передбачене ч. 4 ст. 172-6 КУпАП, затверджують цей протокол рішенням НАЗК і після цього направляють його до суду. Висновок НАЗК є обов'язковим для розгляду та без нього розгляд справи судом видається неможливим. Подання завідомо недостовірних відомостей у декларації тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У випадку встановлення в ході повної перевірки декларації факту подання у декларації недостовірних відомостей, за умови наявності ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-1 Кримінального кодексу України "Декларування недостовірної інформації", НАЗК затверджує обґрунтований висновок з цього приводу. Висновок надсилається уповноваженому суб'єкту у сфері протидії корупції (НАБУ і тимчасово (до початку роботи Державного бюро розслідувань) – стосовно певного кола суб'єктів декларування – прокуратура).

Відповідно до ст. 366-1 КК подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцево-

го самоврядування, передбаченої Законом “Про запобігання корупції”, або умисне неподання суб’єктом декларування зазначеної декларації карається штрафом від двох тисяч п’ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п’ятдесяти до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Варто зазначити, що кримінальна відповідальність за цією статтею передбачена виключно за подання суб’єктом завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об’єкта декларування, що має вартість, у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

Варто зазначити, що дане кримінальне правопорушення має бути вчинене суб’єктом декларування з прямим умислом. У даному випадку умислом такого діяння є те, що останній усвідомлював недостовірність відомостей, які він зазначав у декларації.

Проте, якщо недостовірні відомості були надані суб’єкту декларування членом сім’ї, то відповідальність може настати лише в тому випадку, якщо останній усвідомлював недостовірність таких відомостей, але при цьому свідомо зазначив їх у декларації.

Отже, в Україні сформовано нормативні основи функціонування такого антикорупційного інструменту як об’єктивний фінансовий контроль. Інша справа – забезпечення невідворотності покарання за подання недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

ПРО МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

В. М. Куц

Ставши на шлях інтеграції до Євросоюзу українське суспільство поступово усвідомлює переваги європейських моделей організації суспільних процесів перед тими, що залишились Україні від її колоніального минулого. Одним з таких “стандартів” є поділ кримінальних правопорушень на злочини та проступки. Концепцією реформування кримінальної юстиції 2008 року передбачається запровадження кримінального проступку й до вітчизняного законодавства. На жаль, процес реалізації зазначеного положення затягнувся. Важливим чинником, що обумовлює доцільність цього кроку, є факт задоволення Європейським судом з прав людини численних заяв з приводу застосування без повноцінного змагального процесу адміністративного арешту за низку адміністративних деліктів, що за європейськими стандартами визнається безпідставним позбавленням волі. Звідси виникла ідея визнати такі делікти кримінальними проступками (далі – “проступки”) та забезпечити належний змагальний процес провадження за фактами їх вчинення, що зніме питання про порушення в Україні відповідних прав людини. А оскільки в цей час посилились заклики до гуманізації кримінально-правового впливу на суспільство, було висловлено думку віднести до проступків і деякі злочини. При цьому постала низка складних питань теоретико-прикладного характеру, зокрема, 1) які адміністративні делікти та злочини слід віднести до проступків; 2) які засоби кримінально-правового характеру доцільно запровадити за вчинення проступків; 3) чи слід визнавати осіб, щодо яких застосовано такі засоби, судимими; 4) яким чином закріпити в законодавстві масив проступків: в окремому кодексі чи в Кри-

мінальному кодексі України (далі – КК України). Пропонуємо свої відповіді на них.

1. Більшість фахівців вважають, що до проступків доцільно віднести найбільш серйозні адміністративні правопорушення, за які встановлено найбільш суворі засоби адміністративно-правового характеру, що вимагають змагального процесу провадження. При визначенні кола нинішніх злочинів, що мають перейти в корпус проступків намітилось три підходи: а) це мають бути лише деякі злочини невеликої тяжкості; б) до числа проступків слід перевести усі злочини невеликої тяжкості; в) проступками слід визнати усі злочини невеликої тяжкості та деякі злочини середньої тяжкості.

На наше переконання заслуговують уваги лише два останні підходи, але остаточне рішення залежатиме від якісного складу депутатського корпусу Верховної Ради України, який буде вирішувати це питання. Перший варіант може зацікавити лише депутатів, переважаних застарілими уявленнями щодо сутності злочинності та протидії їй виявам.

2. У законопроекті, теоретичну модель якого розроблено відомим українським вченим-криміналістом М. Хавронюком, відповідь на друге питання сформульовано так: формою кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних проступків має бути кримінальна відповідальність у виді покарання.

З таким підходом до вирішення цього питання важко погодитись. Одна й та ж форма реагування на злочин і на проступок ставить під сумнів доцільність запровадження проступку взагалі. Навіщо “городити город”, коли реакція держави на злочин і проступок буде однаковою?

Ми пропонуємо такий варіант вирішення цього питання: за вчинення проступку встановити інший засіб кримінально-правового реагування, а не кримінальну відповідальність. Формою такого засобу могло б слугувати кримінально-правове стягнення.

3. Вказаною вище Концепцією реформування кримінальної юстиції передбачається відсутність судимості за вчинення

проступку, з чим погоджується й М. Хавронюк. Але застосування кримінальної відповідальності, що по суті є засудженням особи обвинувальним вироком суду, об'єктивно тягне за собою стан судимості, як, скажімо, застуда тягне відповідну хворобу. Тобто, засуджена особа стає судимою “автоматично”, без будь-якого окремого рішення з цього приводу. На жаль, чинне антикримінальне законодавство не зважає на вказану цілком природну залежність судимості від засудження, тому що ототожнює відповідальність з покаранням і “прив’язує” судимість до факту покарання особи.

Судимість у зв’язку з вчиненням проступку буде відсутня лише тоді, коли за його вчинення особу не будуть засуджувати обвинувальним вироком суду, тобто не будуть застосовувати кримінальну відповідальність. Натомість щодо суб’єктів проступку постановою судді чи ухвалою суду має застосовуватись кримінально-правове стягнення встановленого законом виду, що має бути суттєво м’якшим, ніж покарання. За своєю кримінально-правовою природою таке стягнення є іншим кримінально-правовим засобом, альтернативним кримінальній відповідальності.

4. Незважаючи на рекомендацію щодо створення окремого Кодексу проступків, що міститься в Концепції реформування кримінальної юстиції, нам імпонує інший підхід, а саме – включити до чинного КК України, поряд з Загальною та Особливою, ще й Спеціальну частину, присвячену визначенню переліку проступків і санкцій за їх вчинення. При цьому питання загального характеру, що стосуються проступків, визначити в Загальній частині КК України, відповідним чином змінивши зміст останньої.

Але вказана пропозиція виглядає “органічною” лише на фоні висловленого вище нашого бачення сутності проступку та кримінально-правових засобів реагування на його вчинення. З позиції ототожнення засобів реагування на злочин і на проступок вона втрачає свою привабливість.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

А. В. Ландіна

За сучасних умов інформаційна складова набуває дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. Одним із проблемних питань досліджуваної проблематики є питання визначення кола суспільно небезпечних діянь, що посягають на інформаційну безпеку, та їх спільних рис, які об'єднують їх у одну групу злочинів. Крім того, потрібно визначити основні напрями діяльності кримінальної юстиції у частині забезпечення інформаційної безпеки в Україні на усіх рівнях, враховуючи наявність норм КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти інформаційної безпеки.

До злочинів проти інформаційної безпеки відповідно до змісту норм Особливої частини КК України можна віднести такі: злочини проти основ національної безпеки України (ч. 3 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 111, 114); злочини проти життя та здоров'я особи (ст. 132, 145); злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (ст. 158, ч. 1 ст. 159¹, ч. 1 ст. 161, 163, 168, 171, 176, 177, 182); злочини проти власності (ст. 189); злочини у сфері господарської діяльності (ст. 203¹, ч. 2 ст. 209¹, 216, 220¹, 220², 222, 223¹, 231, 232, 232¹, 232²); злочини проти довілля (ст. 238); злочини проти громадської безпеки (ст. 256, 258², 259); злочини проти громадського порядку та моральності (ст. 295, 300, 301); злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (ст. 238, 329, 330); злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочини проти журналістів (ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, 359, 360); злочини у сфері використання

електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 361, 361¹, 361², 362, 363, 363¹); злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. 366, 366¹); злочини проти правосуддя (ст. 376¹, 381, 387); злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини) (ст. 422, 435); злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. 436, 436¹, 445) – усього більше 50 складів злочинів.

Усі злочини, спрямовані проти інформаційної безпеки, передбачені КК України, об'єднуються низкою спільних рис, які і вирізняють їх із усієї сукупності злочинів: незважаючи на те, що всі ці злочини розташовані у різних розділах Особливої частини КК України, що визначає їх родовий об'єкт, мають своїм безпосереднім об'єктом (основним або додатковим обов'язковим) порядок забезпечення інформаційної безпеки у сфері обігу інформації у суспільстві, використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій. Злочини проти інформаційної безпеки є злочинами предметними, тому що інформація сприймається органами чуття людини та/або фіксується спеціальними технічними засобами. Тому при кваліфікації вказаних злочинів органами досудового розслідування обов'язково повинен встановлюватися їх предмет, оскільки предмет набуває статусу обов'язкової ознаки об'єкта злочинів проти інформаційної безпеки. Предмет злочину проти інформаційної безпеки обумовлює і вид суб'єкта злочину. Спільними ознаками для суб'єктів злочинів проти інформаційної безпеки є ті, що визначені у ст. 18 КК України: осудність, ознака фізичності, досягнення віку кримінальної відповідальності та вчинення злочину, передбаченого КК України. Ніякі інші спільні ознаки суб'єктів злочинів вказаного виду визначити неможливо. Вирішальне значення при встановленні суб'єкта злочину, що посягає на інформаційну безпеку, має предмет такого злочину. Об'єктивна сторона

злочинів проти інформаційної безпеки завжди характеризується активною дією. Суб'єктивна сторона злочинів проти інформаційної безпеки завжди характеризується виною у формі умислу.

Існує три рівня забезпечення інформаційної безпеки у суспільстві: особистісний рівень, який включає формування у особи власного раціонального, критичного мислення; загально-суспільний рівень, який передбачає формування якісного інформаційно-аналітичного простору, незалежні сильні ЗМІ тощо; загальнодержавний рівень, який передбачає загальне інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності державних органів, інформаційне забезпечення внутрішньої та зовнішньої політики на міждержавному рівні, система захисту інформації з обмеженим доступом, протидія правопорушенням в інформаційній сфері, комп'ютерним злочинам. Для забезпечення інформаційної безпеки на кожному з цих рівнів кримінальна юстиція повинна застосовувати спеціальні засоби. Особливо актуальною наразі є така загроза інформаційній безпеці, як так звана "інформаційна війна".

Перед органами кримінальної юстиції постає проблема як у застосуванні вже існуючих засобів, так і вироблення нових методів протидії та запобігання суспільно небезпечним впливам у сфері інформаційної безпеки України. Тому з метою якомога більш ефективного вирішення вказаних завдань, повинні бути у першу чергу визначені цілі такої діяльності, основні форми і методи досягнення таких цілей, що повинно реалізуватися у межах діяльності органів державної влади, зокрема, органів кримінальної юстиції. Це повинно відбуватися в умовах всебічного і глибокого аналізу соціально-економічного, політичного, культурного рівнів розвитку сучасної держави, суспільства і окремих осіб, а також детального вирахування наслідків такої діяльності залежно від обраного варіанта забезпечення інформаційної безпеки у тій чи іншій сфері життєдіяльності відповідно до того, на якому рівні

здійснюватиметься така діяльність. І, оскільки інформаційна безпека – це особлива правоохоронювана галузь, органи кримінальної юстиції при виробленні заходів забезпечення такої безпеки, повинні залучати фахівців із інших галузей (технічних, економічних, соціальних, гуманітарних тощо). Лише їх співпраця забезпечить вироблення ефективних і актуальних засобів забезпечення інформаційної безпеки в Україні.

КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ, ЩО ПОРОДЖУЄ ВИЯВИ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Є. М. Левчук

Як не прикро констатувати, у структурі пенітенціарної злочинності продовжують займати першість злочини, що вчиняються засудженими за ст. 391 КК України. З огляду на це, виникає нагальна потреба дослідити причини (чинники) цього негативного явища.

Як показують результати досліджуваної проблематики, однією зі складових, що породжують злісну непокору засуджених в установах виконання покарань (далі – УВП) є прояви кримінальної субкультури засуджених. Як правило, це особи, які підтримують кримінальні традиції та звичаї.

Наявність існуючих елементів кримінальної субкультури в місцях ув'язнення, показали результати їх відвідування працівниками Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини УВП і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Здійснивши 39 моніторингових візитів до установ ДКВС України, моніторами констатовано, що в одній із установ серед загальних спальних приміщень відділень соціально-психологічної служби, де перебуває основна частина засуджених, обладнані кімнати підвищеної комфортності для 2–5 осіб, а в іншій установі – наявне негативне явище, як кастовість і відторгнення окремих осіб загальною масою в'язнів, тобто серед засуджених є стигматизовані особи, що систематизовано прибирають приміщення місць загального користування та ін. [1, с. 3].

Досліджується, що особа, яка підтримує кримінальні традиції, вичікує момент появи обставин, за яких зможе здійснити прояв (опір) злісної непокори та у сукупності інших складових вчинити саму непокору, і врешті-решт досягнути кінцевої мети – відкрито її продемонструвати.

Отже, непокору можемо схематично відобразити так: порушення режиму → прояв злісної непокори → злісна непокора [2, с. 65]. Відповідно, кримінальна субкультура є одним із проявів злісної непокори засуджених в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах.

Досліджуючи причинність злочинності у загальних рисах О. М. Джужа зауважив про те, що детермінантами суб'єктивної злочинності є детермінанти суб'єктивного характеру, які відображені в злочинній групі, яка обумовлена неформальними умовами та групами, що виражені в самому способі [3, с. 74].

Поверхнево, про використання можливостей професійної підготовки персоналу ДКВС України у процесі профілактики впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених в умовах виховних колоній субкультури зазначав С. Ю. Замула [4, с. 169].

Деякі елементи по запобіганню зазначеним проблемам у виправних і виховних колоніях України розробив у своїх роботах С. Ю. Лукашевич, запропонувавши ряд заходів, з протидії кримінальній субкультури як одному з напрямів попередження злочинності в місцях позбавлення волі [5, с. 13].

В авторефераті В. П. Петков констатує, що найбільший вплив на поведінку особистості чинить безпосереднє соціальне оточення. У спілкуванні між собою вони утворюють специфічне середовище, в якому їх взаємини регулюються, з одного боку, розпорядженнями чинного законодавства, а з іншого – прийнятими серед них неформальними соціальними нормами і цінностями, розподіленням рольового статусу [6, с. 16].

З огляду на сказане, заслуговує на увагу питання, щодо системи заходів запобігання пенітенціарної злочинності не розроблені дієві заходи щодо нейтралізації поширення кримінальної субкультури.

Список використаної літератури

1. Про результати 39 моніторингових візитів до установ ДКВС України : вказівка Міністерства юстиції України від 13.01.2017 № 301/23/17-17. – 2017. – 10 с.

2. Левчук Є. М. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань / Є. М. Левчук // Закон і життя. – 2016. – № 6(2). – С. 63–67.

3. Джужа О. М. Роль соціально-психологічних факторів у детермінації злочинності в Україні / О. М. Джужа // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – № 3. – 2014. – С. 64–78.

4. Замула С. Ю. Теоретичні та практичні проблеми удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4 травня 2011 р.) / С. Ю. Замула. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – 253 с.

5. Петков В. П. Управління виховально-виправним процесом : автореф. дис на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право, банківське право” / В. П. Петков. – Х., 1998. – 38 с.

6. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / С. Ю. Лукашевич. – Х., 2001. – 19 с.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ВЧИНЕНИМ З ПОМСТИ ПРАЦІВНИКАМ СУДУ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

А. К. Мирошніченко

У ХХІ ст. створення надійної системи запобігання злочинності має бути одним із пріоритетних напрямів державної політики із забезпечення безпеки суспільства. Більш того, як зазначає Т. А. Денисова, українське суспільство повинно об'єднатися навколо ідеї – призупинити злочинність. На жаль, сучасні реалії є невтішними, оскільки громадяни вимушені постійно стикатися із злочинами, що не тільки викликають гнів та осуд, особливо якщо вони відрізняються агресією, жорстокістю, несуть із собою тяжкі наслідки, а й сіють смерть, розруху, знищення моральних та матеріальних цінностей. Політична нестабільність, економічна розбалансованість, руйнування соціальної сфери призвели до зuboжіння населення, зневіри у майбутнє, відчаю тощо. Задля безпеки, захисту себе, своїх близьких, власної домівки та бізнесу, народ почав активно використовувати зброю та згуртовуватись у формування, які усе частіше носять кримінальний відтінок.

Одночасно, злидений спосіб життя, прогресуюче руйнування реального добробуту, безробіття, зміна соціальної психології населення сформували стійке уявлення про неможливість чесною працею заробити не тільки на заможне життя, але й загалом на скільки-небудь прийнятний його рівень. Процес накопичення капіталу, виникнення реальної соціальної нерівності та внутрішніх протиріч у розгортанні ринкових реформ, а також посилення культурно-ідеологічного та інформаційного “бомбардування” свідомості людей образами та сюжетами злочинності через ЗМІ призвів до загострення і пікових “сплесків” у вчиненні різних видів злочинів, у тому

числі вчинених з помсти працівникам правоохоронних органів та суду.

Як показало вивчення нами матеріалів судової практики, серед осіб, які вчинили злочини проти працівника суду та правоохоронного органу, здебільшого таким особам суди призначають покарання у виді позбавлення волі з реальним його відбуванням. У період відбування покарання у частини засуджених формується стійке уявлення, що в їх житті негативний вплив відбувається завдяки несправедливим діям правоохоронців, а особливо суддів (це підтверджується небажанням визнати вину, невдоволеністю вироком суду та призначеним строком тощо). Накопичення невдоволеності, агресії та злоби сприяють формуванню чіткої установки – помститися. Непоодинокими є випадки, що такі установки вміло нав'язуються представниками злочинних груп. Відомо, що організовані злочинні групи формуються, як правило із загальнокримінального середовища і їх діяльність будується за територіальним або галузевим принципом. Якщо врахувати кількість осіб, які перебували в місцях позбавлення волі, не виникає жодних питань, за рахунок чого й кого наповнювались такі групи.

Важливим фактором, що знижує загальнозапобіжну функцію кримінального закону, є стійка впевненість громадян у тому, що органи поліції, прокуратури, суди і вся правоохоронна система в цілому є корумпованою. Так, 55 % опитаних нами громадян вважають, що більшість злочинців з легкістю уникають реальної кримінальної відповідальності завдяки хабарництву в правоохоронних органах, а відповідальність несуть тільки дрібні злочинці, які не можуть “відкупитися”. Одночасно, добиваючись справедливості, на лави підсудних потрапляють люди, які постраждали від жорстокості, насильства та несправедливості з боку правоохоронців та суддів, і через це намагалися помститися їм за образу. Отже, вчинення злочинів з помсти також може про-

вокувати віктимна поведінка судді та працівника правоохоронного органу.

Як відомо, запобігання злочинам визнається одним із головних напрямів у протидії злочинності. Саме тому актуальність питань, пов'язаних із загальною та спеціальною превенцією, а особливо індивідуальною профілактикою, залишається незмінно високою. На нашу думку, запобігання злочинам, вчиненим з помсти працівникам правоохоронного органу та суду на індивідуальному рівні, повинно проводитись одночасно у двох площинах.

По-перше, це індивідуальні заходи щодо осіб, схильних до вчинення злочинів з помсти працівникам правоохоронного органу та суду. Дослідженнями Європейської комісії з захисту прав людини було доведено, що найкращими засобами зменшення кількості злочинів є програми із запобігання злочинності. Ми вважаємо, що на індивідуальному рівні необхідним є розширення можливостей для зайнятості особи, підтримка родини, заходи по боротьбі з соціальною ізоляцією тощо. У теперішніх умовах треба прийняти усіляких заходів щодо утримання особи від участі у збройних конфліктах. У переважній більшості країн світу сьогодні застосовується широка участь громадськості у запобіганні злочинам, допомозі правоохоронним органам, що сприяє зниженню рівня злочинності. Для осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі та мають намір помститися, найбільш ефективним заходом може бути встановлення адміністративного нагляду за місцем перебування звільненого.

По-друге, необхідно вжити низку індивідуальних заходів щодо працівників суду та правоохоронних органів і, в першу чергу, тих, що стосуються проведення антикорупційних заходів. У сучасних умовах, коли з одного боку спостерігається зростання злочинів за усіма показниками, а з іншого – глибока зневіра до діяльності судових та правоохоронних органів, необхідно посилити систему підготовки суддів, а особли-

во правоохоронців. Вивчення та оцінка практичного стану, аналіз нормативних джерел показують, що на сьогодні вже склалася певна система підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників. Однак, ця система поки що не відповідає сучасним запитам щодо комплектування посад висококваліфікованими спеціалістами. Крім того, не можна забувати, що право і закон – це не тільки повсякденна робота, а й спосіб життя і діяльності працівника, який присвятив себе служінню суспільству. Відтак, є необхідність конструктивного вдосконалення системи підготовки різних категорій персоналу з теоретичної, а особливо, з практичної сторони. Також є низка питань, пов'язаних з професійною діяльністю та профілактикою протиправних дій працівників суду та правоохоронних органів.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКА

І. І. Митрофанов

Для того щоб визнати кримінально-правову політологію наукою, перш за все, слід зосередитися на її предметі, категоріально-понятійній системі, функціях, нею виконуваних. Кримінально-правова політологія є сукупністю знань загальної політології та супровідних для неї наук, які поступово трансформуються в юридичну науку, яка розвивається задля визначення законодавчої межі між злочином і незлочинною поведінкою та необхідності протидії злочинності. Кримінально-правова політологія вивчає кримінально-правову політику як вид діяльності держави, її формування, як певний наслідок політичної активності за заволодіння легальним ресурсом примусу кримінального права, що знаходить відображення у законі України про кримінальну відповідальність (далі – ЗУпКВ) і суспільній свідомості.

Кримінально-правова політологія має досліджувати механізми налаштування політичних і владних сил на реалізацію адекватної криміналізації та декриміналізації поведінкових актів людини з огляду на мінливу соціально-політичну й економічну реальність. Наука кримінально-правової політології потрібна для дієвого прогресу ЗУпКВ, правильного, що відповідає дійсності, усвідомлення потреб соціуму та держави, для відповідності законодавчих новел об'єктивній реальності. Задля цього слід урахувувати політичну складову, що неодмінно супроводжує прийняття кримінально-правових рішень як у законодавчій, так і в правозастосовній сферах. Особливо наочно це видно сьогодні, коли влада втрачає управлінський вплив на суспільство, життєдіяльність країни, а злочинність вийшла з-під контролю.

Задля динамічного розвитку кримінально-правова політологія має розробити свій категоріально-понятійний апарат. Категоріями ж є найзагальніші дефініції, що віддзеркалюють сутність кримінально-правових політичних процедур і феноменів. У науці існують різні підстави для виокремлення категорій. Головною слід розглядати ступінь самостійності використання: 1) категорії інших соціальних і гуманітарних наук (загальнонаукові): цивілізація, народ, населення, влада, суспільство, право, культура, прогрес, революція; 2) категорії, що перебувають на межі з кримінально-правовою політологією (межові): політична система, політичний режим, політична влада, політичний процес, політичне прогнозування, політичні еліти, політичний плюралізм, форми правління, правова держава, громадянське суспільство, соціальні об'єднання, правова культура, політика; 3) власні категорії (спеціальні): кримінально-правова політологія, кримінально-правова законотворчість, реалізація норм кримінального права, механізм кримінально-правового регулювання тощо.

Іншим критерієм для поділу категорій можна обрати стан кримінально-правової політики, за яким виокремлюються: 1) мінливість (кримінально-правовий політичний інтерес, кримінально-правовий політичний праймеріз, кримінально-правовий політичний прогрес (регрес), модернізація кримінально-правової політики, кримінально-правова політична обстановка, альтернативна кримінально-правова політика); 2) стабільність (правова культура, правова держава, рівень злочинності, кримінально-правова законотворчість тощо).

На сучасному етапі кримінально-правова політологія є величезною за обсягом галуззю наукових знань, що виконує певні функції. Дієва реалізація цих функцій створює фундамент для стабільного розвитку держави та суспільства, досягнення громадянського миру та згоди. Політичну сферу (головний чинник впливу на кримінально-правову політику)

слід розглядати як специфічну сферу життєдіяльності суспільства, у якій перебувають витoki політичної активності окремих верств населення країни у всьому її різноманітті, знаходять реалізацію політичні потреби певних страт у вигляді політичних інтеракцій, поведінкових актів і прийняття кримінально-правових рішень.

Основною функцією кримінально-правової політології є об'єднання потенціалу всіх соціальних, гуманітарних і юридичних наук для створення адекватної нормативно-правової бази для протидії злочинності, а також агломерація різних сфер громадського життя, забезпечення цілісності соціуму та стабільності кримінально-правової політики через консенсус різнопланових потреб різноманітних верств населення.

Крім того, нами виділяються такі основні функції, як: 1) гносеологічна (пізнавальна) функція, що полягає в дослідженні змісту кримінально-правової політики країни та властивих їй законів, тенденцій, а також пов'язаною з її реалізацією волею (впливом) політичних еліт; 2) методологічна – озброєння дослідників сучасними методами пізнання; 3) функція кримінально-правової соціалізації, що пов'язана з формуванням у населення модернової кримінально-правової культури; 4) прогностична функція, що пов'язана з прогнозуванням спектру багатоваріантних сценаріїв динаміки злочинності, правоохоронної системи й інших інституцій органів державної влади й управління та їхньої готовності контролювати злочинність; 5) аксіологічна функція, що полягає у формуванні певного погляду на розвиток ЗУпКВ, злочинності, системи протидії їй, взаємовідносин усередині політично згуртованого соціуму і світу в цілому, на роль політичних еліт при прийнятті кримінально-правових рішень.

Вважається, що кримінально-правову політику має проводити держава. Разом з тим впливає на неї, так само як і на ЗУпКВ, низка причин і умов, безпосередньо не пов'язаних з функціонуванням механізму держави. Генерування, удоско-

налення, практика застосування ЗУпКВ на сучасному етапі розвитку нашої правової системи залежать від багатьох факторів, основними з яких є політичні, економічні та соціальні. Проте слід урахувати те, що не тільки соціум піддається впливу з боку ЗУпКВ, але й саме кримінальне право, у свою чергу, перетерплює колосальний вплив. Це має супроводжувати будь-яке дослідження проблем кримінально-правової політики. Передача державі права з її реалізації так чи інакше призводить до зменшення рівня кримінально-правової свідомості, породжує пасивну поведінку у сфері протидії злочинності.

Межі, загальні характеристики предмета кримінально-правової політології, її структура та сукупність особливих завдань уже визначені сьогодні потребами практики. Подальший розвиток науки кримінально-правової політології і її удосконалення можливі при науковому обговоренні.

ФЕНОМЕН ЗЛОЧИННОСТІ НА ҐРУНТІ НЕТЕРПИМОСТІ, ВОРОЖНЕЧІ ТА НЕНАВИСТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

М. М. Мінаєв

Початок ХХІ століття, напевно, увійде до історії людства як доба чергового злому раніше усталеного миропорядку. Як і завжди, такий період історії супроводжується надзвичайним сплеском ворожнечі, ненависті, нетерпимості, дискримінації. При цьому вказані явища набули транскордонного, глобального масштабу, унаслідок над людством нависла небезпека “війни всіх проти всіх”.

Ця проблема має різні рівні вияву та може розглядатись у площині політичної, культурної, цивілізаційної, соціальної, психологічної, правової кризи людського суспільства. Між тим потік відповідної інформації свідчить про те, що нетерпимість у суспільстві досягла того ступеня, коли поведінка її носіїв майже суцільно набуває кримінально-правового характеру. Отже, не останню роль у справі відвернення небезпеки, яку несуть у собі явища нетерпимості, ненависті та ворожнечі, має грати кримінально-правова протидія їх поширенню та посиленню. І тут важливо констатувати, що така протидія поки що не набула системного, науково обґрунтованого характеру ані в Україні, ані у світі. Формування відповідної кримінально-правової політики має відбуватись на основі всебічного, комплексного наукового дослідження феномену злочинності на ґрунті нетерпимості, ворожнечі та ненависті.

Важливим етапом на шляху розвитку кримінологічної науки свого часу було усвідомлення існування феномену злочинності на ґрунті ненависті як відносно самостійного явища, що зародилось та розвивається за своїми, лише йому притаманними, чинниками. Прийнято вважати, що вперше це сталося із актуалізацією та введенням у науковий оборот

терміна “злочини ненависті”, або, мовою оригіналу – “hate crimes”. Його автори, Дж. Конірс, Б. Кенелі та М. Б’яджи, а також вчені, які цю проблематику продовжили актуалізувати (Дж. Лео, Дж. Джейкоб, К. Поттер тощо), у першу чергу цим терміном позначали посягання на представників сексуальних меншин з мотивів несприйняття їх статевої орієнтації. І лише в подальшому під hate crimes стали розуміти злочини на ґрунті антисемітизму, расизму, неонацизму тощо.

Зі створенням таких міжнародних інституцій, як Організація об’єднаних націй, Організація об’єднаних націй з питань освіти, науки та культури, Організація з безпеки та співробітництва у Європі, та багатьох інших міжнародних організацій, важливість толерантності (терпимості) як базової демократичної цінності постійно декларується у відповідних міжнародних документах. Проводиться постійний моніторинг відповідних процесів у багатьох країнах світу.

Водночас в науковому середовищі поняття злочинності на ґрунті нетерпимості, ненависті, ворожнечі, викликає певні дискусії через значну “розмитість” цих понять, відсутність чітких меж, різні підходи до розуміння природи цього явища та, як наслідок, до подолання цієї проблеми.

Навіть поверхневий аналіз величезного масиву джерел, присвячених дослідженню злочинності на ґрунті нетерпимості, ненависті та ворожнечі, дозволяє стверджувати, що невіршеними залишається низка науково-практичних питань, від відповіді на які безпосередньо залежить ефективне запобігання цьому явищу.

По-перше, не є уніфікованим наукове розуміння та законодавче визначення термінологічного ряду таких понять, як “нетерпимість”, “ненависть”, “ворожнеча”, “розбрат”, “ксенофобія”, “толерантність”, “терпимість”, не кажучи вже про їх різновиди та співвідношення між собою. Часто неоднакове визначення цих понять пояснюється як “труднощами перекладу”, так й різницею у соціально-політичній позиції того

іншого фахівця, економічної та політичної ситуації у певній країні, певному регіоні.

По-друге, саме існування злочинності на ґрунті нетерпимості, ненависті та ворожнечі як частина реальності окремими вченими піддається сумніву. Амплітуда поглядів на це питання коливається від того, що ця проблема полягає лише у площині психології злочину, до того, що цей вид злочинності набув такої структури та динаміки, який заслуговує на окреме самостійне кримінологічне спостереження та статистичний вимір.

По-третє, немає єдиної думки щодо природи цієї злочинності. Мається на увазі, чи є нетерпимість суто біологічною властивістю людини, яка може лише частково піддаватись контролю та корегуванню, або чи криються причини її існування у соціальному вимірі людської істоти. Не виключається й думка, що обидва названі начала є причетними до цього не дуже гідного людини явища. Водночас пошук відповіді на це питання є вкрай важливим, оскільки від неї залежать і шляхи подолання або, принаймні, мінімізації злочинних явів нетерпимості.

По-четверте, стандарти терпимості та, відповідно, ставлення до нетерпимості дуже відрізняються у різних спільнотах залежно від особливостей історичного розвитку, культурних традицій, релігійних переконань, політичного та державного ладу, соціально-економічного становища від країни до країни, від регіону до регіону. Це суттєво ускладнює як науковий пошук універсальних шляхів протидії даному виду злочинності, так й практичну діяльність у цій сфері. Часто ця діяльність зводиться лише до моніторингу та декларування відповідних принципів.

По-п'яте, відсутнє комплексне розуміння факторів детермінації цього виду злочинності, так само як і особа такого злочинця з кримінологічної точки зору поки що залишається "в темряві", що обумовлює відсутність відповідних розробок

щодо спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання цьому виду злочинності. У немалій частині цьому сприяє великий рівень латентності злочинів, що вчиняються на ґрунті нетерпимості, ненависті та ворожнечі.

Наведене вище вказує на те, що назріла актуальність комплексного, усебічного дослідження вказаної проблематики, особливо з урахуванням подій в Україні протягом останніх трьох років.

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ТРАДИЦІЇ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

В. І. Мірошніченко

Під поняттям “злочин” стародавні греки тривалий час розглядали дію, яка викликала будь-які негативні наслідки. До уваги не бралось, учинений злочин умисно чи з необережності. Як таких норм кримінального характеру, як і інших галузей права, існувало дуже мало. Діяли звичаї, традиції. Норми кримінального права обмежувались зазвичай вказівкою на заборону, караність тих чи інших вчинків.

Але вже Драконт у своїх законах (621 р. до н. е.) розрізнув навмисне вбивство та вбивство з необережності. Загалом у кримінальному праві зберігалось чимало пережитків первіснообщинного ладу, наприклад, ініціатива у порушенні кримінальної справи належала потерпілому чи його родичам, а не органам держави, за норму вважалася матеріальна компенсація за вбивство родича. Позов носив приватний, а не публічний характер, допускався самосуд. Держава була ініціатором порушення кримінальної справи тільки за таких злочинів, як зрада, втеча до ворога, розголошення державної таємниці, ухилення від військової служби.

Обраний на посаду архонта у 594 р. до н. е. філософ, один із “семи мудреців” Солон ввів поділ злочинів на тяжкі та легкі.

У V–IV ст. кримінальне право досягло значного розвитку. У ньому вже почали розрізняти такі види злочинів:

антидержавні (зрада державі, шкода демократії, перехід на бік ворога, внесення протизаконних пропозицій на розгляд народних зборів). За законом 410 р. до н. е. кожний, хто намагався скинути демократію в Афінах, оголошувався поза законом і його можна було безкарно вбити. Каралися смертною карою з конфіскацією майна й викиданням тіла

злочинця за межі держави, атімією злочинця й членів його родини;

проти порядку управління (розтрата державних коштів, хабарництво, зловживання владою). Карали відшкодуванням шкоди у десятикратному розмірі;

проти релігії (зневіра в існуванні богів, невиконання обрядів, убивство посла, яке розглядалося як релігійний злочин, оскільки послы перебували під покровительством богів). Карали смертною карою або вигнанням з конфіскацією майна;

проти особи (вбивство, підпал, тілесні ушкодження);

проти честі особи (образа словом чи ділом);

проти моралі (подружня зрада);

проти майна (крадіжка, пошкодження майна).

Також у V–IV ст. у Стародавній Греції розрізняли такі види покарань:

смертна кара (скидання в провалля, отруєння, вішання, забивання камінням, розпинання на хресті);

продаж у рабство (за грабіж та розбій). Цей вид покарань не застосовувався до громадян Афін;

тілесні покарання (побиття батогами, відрубання рук, ніг);

штрафи, конфіскація майна;

ув'язнення;

атімія (позбавлення політичних і громадянських прав), яка часто супроводжувалась конфіскацією майна. Це покарання вважалося одним із найтяжчих. Така людина не могла звертатися до суду для захисту своїх інтересів, брати участь у політичному житті, зазнавала постійної зневаги, бойкоту громади. Атімією карали за боягузтво на полі бою, втечу з бою, здачу в полон ворогові. За вчинення надалі якогось героїчного поступку, подвигу атімію могли з воїна зняти;

тимчасове або пожиттєве вигнання (наприклад, при остракізмі).

У разі покарання смертною карою засудженому пропонували самому виконувати вирок за допомогою самогубства (отрута, меч). Щодо порушення судової справи, то його могли здійснити тільки чоловіки-афіняни. За жінок судову справу порушити могли їх чоловіки, за рабів – господарі, за метеків (чужинців, які постійно проживали в Афінах) – їх представники. Усі турботи щодо ведення процесу лягали на його учасників. Адвокатів не було, але були помічники у написанні промов (логографи) і так звані оратори-помічники. Обидві сторони процесу промовляли кілька вступних фраз, а решту за дозволом судді промовляв оратор. Час виступу ораторів обмежувався і визначався за водяним годинником – клепсидрою. Але в особливо складних справах судове слухання проводилось без обмеження у часі – “без води”. Доказами слугували власне зізнання, покази свідків, у тому числі й рабів, речові докази, документи, присяга сторін.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ СУСПІЛЬНИХ ТА ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Н. В. Нетеса

Кримінальне право, як і будь-яка інша галузь права, є важливим регулятором суспільних відносин, у зв'язку з чим однією з найголовніших його функцій є забезпечення інтересів різних учасників цих відносин.

Незважаючи на те, що кримінальне право традиційно вважається публічною галуззю права, яка покликана охороняти публічні інтереси, слід визнати, що однією з тенденцій розвитку сучасної доктрини кримінального права є розширення в ньому приватноправових засад. У зв'язку з цим актуальним стає питання про виявлення межі між сферами суспільного та приватного інтересу в кримінальному праві. Відразу зазначимо, що визначаючи взаємозв'язок між суспільними та приватними інтересами, ми виходимо з того, що суспільний інтерес, будучи похідним від приватних інтересів, не зводиться до простої їх сукупності, а являє собою певне інтегративне утворення, яке набуває нової якості порівняно з приватними інтересами, а, отже, й робить можливим їх перебування у протиріччі. З цього випливає, що суспільні та приватні інтереси у кримінальному праві перебувають у діалектичному взаємозв'язку, який виявляється в тому, що за допомогою кримінально-правових засобів забезпечується захист найбільш уразливих соціальних інтересів (чи приватних, чи суспільних) і в такий спосіб встановлюється баланс між ними.

Слід зазначити, що в будь-якому суспільстві залежно від рівня його соціально-економічного та історичного розвитку, існуючих у ньому традицій, національних особливостей, культурних, релігійних та моральних цінностей встановлюються пріоритети в захисті або суспільних, або приватних ін-

тересів. За таких обставин цілком логічно постає запитання про те, як узгоджуються між собою можливість встановлення пріоритетності в кримінально-правовій охороні тих чи інших інтересів та забезпечення балансу між ними і чи не порушується останній у такому разі? Вочевидь, що відповідь на це запитання потребує розгляду балансу інтересів крізь призму певних взаємозв'язків та взаємозалежностей, а саме: врахування ступеня важливості тих чи інших інтересів та встановлення адекватних цьому ступеню важливості засобів їх кримінально-правового забезпечення.

Загальновідомо, що законом про кримінальну відповідальність охороняються лише найбільш важливі, найбільш значущі для інтересів держави і суспільства відносини. Однак ці відносини не є однорідними з точки зору їх правової природи. Більшість з них мають публічно-правовий характер, оскільки їх основу становлять суспільні інтереси (зокрема щодо забезпечення національної, громадської, екологічної безпеки, здоров'я населення, безпеки миру та людства тощо), які стосуються не лише держави й суспільства, а й кожної окремої людини і яким особа, що вчиняє злочин, протиставляє власний приватний інтерес. Крім того, навіть тоді, коли закон про кримінальну відповідальність охороняє начебто приватний інтерес (наприклад, життя та здоров'я особи, її недоторканність та безпеку, власність), це ще не означає, що у захисті таких суспільних відносин визначальна роль належить саме приватним інтересам, адже сфера боротьби зі злочинністю є сферою публічного права, і тому навіть якщо злочин спрямований проти приватної особи, це вже є своєрідним викликом державі в особі її уповноважених органів та суспільству в цілому, оскільки навіть посягання на власність окремої особи чи її здоров'я створює у суспільстві стан неспокою та породжує потенційну загрозу для всіх інших членів суспільства, особливо, коли злочин характеризується підвищеним рівнем суспільної небезпечності.

Вочевидь, що вирішення питання про пріоритет суспільних чи приватних інтересів (а, отже, і їх збалансування) на-самперед залежить від волі законодавця, який, формулюючи кримінально-правові норми, має прагнути відобразити в них оптимальне поєднання суспільних та приватних інтересів шляхом встановлення співрозмірності ступеня важливості інтересів та зусиль, що витрачаються на їх забезпечення. Однак це не означає, що правозастосовний рівень залишається осторонь цього процесу. Навпаки, його призначення полягає в тому, щоб не лише зберегти встановлений на законодавчому рівні баланс суспільних та приватних інтересів, а й відновити його у випадку, коли з певних причин не вдалося забезпечити баланс інтересів на законодавчому рівні.

Отже, баланс інтересів у кримінальному праві не означає абсолютної рівнозначності суспільних та приватних інтересів, а являє собою оптимальне їх поєднання, що допускає можливість встановлення пріоритету тих чи інших інтересів, виходячи зі ступеня їх важливості, та передбачає співрозмірні значущості цих інтересів і засобів їх кримінально-правового забезпечення.

РОЗВИТОК НОРМ ЗАРУБІЖНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА СТОСОВНО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Д. Ю. Нікітін

Глобалізація світової економіки нагально вимагає вирішення проблем гармонізації українського та зарубіжного законодавства. В останні десятиліття збільшились тенденції зближення правових систем, які відображають інтеграційні процеси в економіці, але і досі існують суттєві різниці між системами права, у тому числі стосовно протидії злочинності в економічній сфері.

Цінність вивчення зарубіжного права, як зазначав французький юрист Марк Ансель, полягає у можливості більш досконало пізнати право своєї країни, бо специфічні риси цього права більш досконало пізнаються у порівнянні з іншими системами, надають ідеї та аргументи, які неможливо отримати навіть при дуже гарному знанні тільки права своєї держави [1, с. 38].

Відповідно до американського кримінального законодавства злочин, який нами розглядається, належить до “білоко-мірцевої” злочинності. Відповідальність за нього передбачена у Збірнику законів США (титул 18 від 1989 р.), і зокрема параграфом 641 (Публічні кошти, майно та документи). Суб’єктом злочину може бути як “посадова особи” так і особа, що виконує “управлінські функції”. Але у випадках, якщо “посадова особа” здійснила нецільове використання бюджетних коштів у формах: а) незаконне розподілення державних коштів; б) здійснення незаконних обладок з державним майном; в) розголошення торгових секретів США; г) спекуляція акціями або товарами, що пов’язані зі страховими сільсько-

господарськими продуктами, то суб'єкт буде мати додаткову кваліфікацію – зловживання службовим станом.

У Федеративній Республіці Німеччини даний злочин підпадає під ознаки шахрайства або зловживання довірою (глава 22 КК ФРН).

Кримінальний кодекс Іспанії (1995 р.) має цілий розділ (XIV), який містить норми щодо відповідальності за злочинні посягання на державну казну та соціальну безпеку.

В італійському кримінальному законодавстві даний склад злочину передбачено ст. 316-2 КК (Розтрата, що спричинила збиток державі). Суб'єктом даного діяння може бути не тільки “посадова особа”, але й інша особа, яка зловживала державними засобами. Таким чином, законодавець передбачив, що до кримінальної відповідальності можна притягнути практично будь-яку “приватну” особу.

Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки в новій редакції було прийнято на 5-й сесії Всекитайських зборів народних представників шостого скликання 14 березня 1997 року та введено в дію 1 жовтня того ж року [2]. Норми про відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, сконцентровані в главі 8 КК КНР (Корупція та хабарництво), зокрема ч. 2 ст. 382 КК. Так, у ній зазначено, що “особи, яким державними органами, державними компаніями, підприємствами, організаціями, народними об'єднаннями доручено управління та господарське розпорядження державним майном” несуть відповідальність за нецільове його використання. Суб'єктом даного злочину може бути тільки “державний службовець”.

Кримінальний кодекс Республіки Білорусь (1999 р.) не виділяє спеціальних складів злочину про відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, але розповсюджує на зазначені діяння положення кримінально-правових норм про відповідальність за загальні склади посадових злочинів (глава 35 “Злочини проти інтересів служби” розділу

ХІІІ “злочини проти держави та порядку здійснення влади і управління”. Суб’єктом даного злочину є “посадова особа”.

Як бачимо, кримінальне законодавство різних держав дещо по різному визначає даний злочин та суб’єктів, що його вчиняють.

На відміну від інших держав Кримінальним кодексом України відповідальність за даний злочин передбачена ст. 210. Суб’єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16 років, є службовою особою та наділена повноваженнями щодо використання бюджетних коштів, а також здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету.

Для покращення законодавчого регулювання тих чи інших правопорушень (проступків) та злочинів доцільно вивчати досвід різних держав світу.

Список використаної літератури

1. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель // Очерки сравнительного права. – М. : Прогресс, 1981. – С. 38.
2. Уголовный кодекс КНР. – СПб. : Юридический центр “Пресс”, 2001.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Ю. В. Нікітін

І. В. Нікітіна

Кримінологія Х–ХХІ століть зумовлює необхідність вирішення однієї з сучасних проблем – забезпечення кримінологічної безпеки людини, суспільства, держави. Універсальність створення такої концепції та відповідного планування дій з огляду на особливість об'єкта має на меті покращення криміногенного стану. Отже, необхідним є не тільки розширення спектра досліджень, а й опанування системного механізму досягнення поставленої мети. Комплексний підхід до цієї проблеми дозволяє окреслити й розкрити методологію та організаційні аспекти кримінології безпеки, а також сутність, принципи, методи і засоби забезпечення безпеки, що стануть основою цілісної Концепції протидії злочинності в Україні.

Концепція протидії злочинності – фундаментальний документ, який ґрунтується на теоретико-методологічних засадах протидії злочинності шляхом виявлення і усунення чи нейтралізації її детермінант. Ключовими аспектами концепції є: а) узгодження між заінтересованими суб'єктами напрямів протидії злочинності; б) комплекс теоретико-прикладних положень стосовно досягнення поставленої мети в конкретних історичних умовах розвитку суспільства; в) система заходів, спрямованих на загальносоціальну, спеціально-кримінологічну та індивідуальну профілактику злочинів.

Розробка зазначених заходів потребує врахування сьогоденних економічних, соціальних, політичних, екологічних, духовних, культурологічних, соціально-психологічних та інших факторів, зокрема гібридної війни на сході держав, що і обумовлюють злочинність та на основі цього цілеспрямовану

діяльність усіх заінтересованих суб'єктів безпеки (державних органів, громадських організацій і громадян) задля досягнення поставленої мети.

Говорячи про методологічні й організаційні засади, оптимізацію протидії злочинності та забезпечення кримінологічної безпеки держави, ми робимо акцент на необхідності суттєвого вдосконалення суб'єктно-об'єктного механізму системи безпеки з метою стабілізації соціально-економічної обстановки в державі, дотримання прав і законних інтересів громадян, що позитивно вплине на кримінологічну ситуацію і правопорядок у країні.

Ураховуючи вищенаведене, ми вважаємо, що теоретико-прикладними засадами концепції протидії злочинності в найближчі 5–10 років має бути: 1) активне запобігання та протидія криміногенним загрозам безпеці людини, суспільства і держави, включаючи загальносоціальну, спеціально-кримінологічну та індивідуальну профілактику; 2) своєчасна нейтралізація порушень конституційних прав і свобод громадян та правопорядку як гарантії соціально-політичної стабільності в державі; 3) поліпшення умов життя всіх членів суспільства та створення атмосфери спокою і безпеки в морально-психологічному плані; 4) всебічне сприяння розвитку громадянського суспільства та усіх його інститутів як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях, а також залучення їх до системної та активної протидії криміногенним загрозам національній безпеці.

Побудова організаційно-правових основ кримінологічної системи забезпечення безпеки суспільства передбачає:

забезпечення внутрішньої безпеки як складової соціальної системи вимагає системного підходу. У свою чергу системність зумовлює зорієнтованість на розкриття комплексно-цілісного об'єкта та механізмів, що забезпечують його існування;

функціональне забезпечення протидії злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки суспільства здійснюють як державні, так і громадські об'єднання та громадяни;

система забезпечення внутрішньої безпеки суспільства націлена на протидію загрозам безпеці у всіх сферах життєдіяльності і на реалізацію життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави. Такий складний соціальний об'єкт обов'язково передбачає системний підхід, який складається із сукупності підсистемних компонентів, а також системоутворюючих зв'язків та відносин між ними. Ця система не є незмінною, вона трансформується і змінюється адекватно зі змінами в суспільстві і впливом криміногенних загроз на безпеку суспільства. Фундаментальним принципом кримінологічного забезпечення протидії злочинності в системі внутрішньої безпеки суспільства є баланс життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, їх взаємна відповідальність за спільну безпеку.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗДІЛЬНОСТІ ТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ГАУПТВАХТІ

Т. Б. Ніколаєнко

Згідно з чинним законодавством, засуджені військовослужбовці у разі призначення покарання у виді арешту відбувають його на гауптвахті. Вони тримаються в загальних та одиночних камерах з роздільним перебуванням різних категорій осіб. Так, окремо тримаються засуджені військовослужбовці-жінки; військовослужбовці з числа офіцерського, сержантсько-старшинського та рядового складу, а також військовослужбовці строкової військової служби окремо від військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом. Але в той самий час положення відомчої Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців не визначають будь-яких диференційованих умов тримання щодо засуджених військовослужбовців, які є неповнолітніми.

Положення норми ч. 1 ст. 51 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК), яка регулює порядок та умови виконання покарання у виді арешту, забезпечує стосовно неповнолітніх засуджених роздільність їх тримання. Крім того, чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК) визначена специфіка їх перебування в спеціально пристосованих установах з пониженим строком відбування покарання – від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб. Якщо засудженою особою є неповнолітній військовослужбовець, то реалізація покарання стосовно нього здійснюється шляхом тримання останнього на гауптвахті.

Для початку зупинимось на такій особливості відбування покарання неповнолітніми особами, як тримання їх у спеціально пристосованих установах.

Акцентуючи увагу на наявності спеціальних окремих установ, де повинні відбувати покарання неповнолітні засуджені, законодавець жодним чином не визначає особливостей його існування як місця, де повинні відбувати покарання виключно неповнолітні чи всі особи, які засуджені до покарання у виді арешту.

Якщо вести мову про спеціально пристосовану установу, де повинні відбувати покарання будь-які особи, засуджені до арешту, то згідно з нормами КВК – це визначені арештні дома та гауптвахті. Якщо місце відбування покарання стосується лише неповнолітніх засуджених, то повинні бути організаційні особливості їх діяльності. Крім того, законодавством не передбачено окремих місць тримання неповнолітніх засуджених осіб до арешту.

Урахування цієї позиції може спричинити втрату такої спеціальної ознаки покарання у виді арешту, як тримання засудженого у спеціалізованому місці – арештному домі чи на гауптвахті.

Її впровадження поставить під сумнів ефективність проведення виховної, педагогічної роботи із неповнолітніми засудженими, які відбуватимуть покарання у виді арешту, де остання суттєво різнитиметься щодо засуджених до позбавлення волі – як мінімум півроку. Тому питання щодо нормативного врегулювання спеціально пристосованої установи для відбування покарання неповнолітніми засудженими залишається відкритим.

Також потребує уваги нормативне врегулювання відбування покарання у виді арешту неповнолітніми засудженими військовослужбовцями.

Відповідно до чинного законодавства, неповнолітні військовослужбовці, які засуджені до покарання у виді арешту,

тримаються на гауптвахтах. Дотримуючись принципів диференціації та індивідуалізації покарання, останні повинні триматися роздільно від дорослих засуджених військовослужбовців. Проте дане положення стосується лише неповнолітніх засуджених осіб, які є військовослужбовцями. Чинний КВК (ст. 55) та положення відомчої Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців (п. 2.1) дану вимогу достатньо вдало залишили поза увагою. Крім того, не врахували понижений строк тримання для неповнолітніх. На жаль, дана прогалина має історію свого існування вже не перший рік.

Так, у 2002 р., коли була затверджена Інструкція про порядок і умови відбування арешту засудженими військовослужбовцями, її Загальні положення визначали ореол дії відповідно до вимог Виправно-трудоного кодексу України та додатка 12 Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України. Останні в свою чергу жодним чином не врегулювали особливостей відбування покарання неповнолітніми засудженими військовослужбовцями.

З прийняттям у 2003 р. КВК України та відповідного оновлення правового регулювання порядку та умов відбування покарання засудженими військовослужбовцями (затвердження Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців від 16.12.2004) питання щодо неповнолітніх знову залишилося осторонь.

Правовий статус військовослужбовця не залежить від вікового цензу особи. У той самий час правовий статус засудженого військовослужбовця безпосередньо перебуває в його залежності. Якщо на момент винесення вироку військовослужбовець досяг шістнадцяти років, то відповідно до чинного законодавства до нього повинні застосовуватися норми ст. 101 КК та ст. 51 КВК у частині роздільного тримання неповнолітнього засудженого від дорослих засуджених та пони-

женого строку тримання на гауптвахті. Якщо так, то чинна Інструкція про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців від 26.09.2013 повинна відповідати цим умовам.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити певні висновки.

1. Правове регулювання відбування арешту неповнолітніми засудженими військовослужбовцями з триманням на гауптвахті має свої особливості.

2. Для ефективного застосування норм щодо даної категорії засуджених необхідно нормативно узгодити положення норм відомчої Інструкції, що регулює порядок і умови утримання засуджених військовослужбовців відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства.

3. Необхідно встановити роздільність тримання неповнолітніх засуджених військовослужбовців на гауптвахті та дорослих засуджених військовослужбовців.

4. У понятті “засуджений військовослужбовець” потрібно врахувати строк відбування покарання на гауптвахті Служби правопорядку як “відбування покарання протягом усього строку”.

5. Доцільно внести відповідні зміни в Інструкцію про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців, затверджену наказом міністра оборони від 26.09.2013 № 656.

ПРО СВОБОДУ ОСОБИСТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

К. А. Новікова

Свободу можна розглядати крізь призму будь-якого інституту, але цими тезами не охоплюється весь широкий обсяг проблеми свободи і розглядаються лише деякі питання щодо осмислення свободи особистості у кримінальному праві. Її можна розуміти як свободу потерпілого (і ця свобода охороняється, перш за все, Особливою частиною КК України), та свободу того, хто посягає на охоронювані законом інтереси, тобто особистість злочинця. Залишаючи поза увагою проблеми свободи потерпілого як особистості у кримінальному праві, зупинимось на свободі особистості, яка вчиняє злочини, яка обмежується рамками державного примусу, ступінь цієї свободи тоді, коли вона піддається покаранню.

У суспільстві має встановлюватися визначена міра свободи людини, яка достатня для її повного самовираження, у тому числі яка буде йти у супротив зі всілякими намаганнями особи використати надану їй свободу проти іншої людини, суспільства та держави. Задля захисту суспільного інтересу доволі часто необхідно приходити до деяких обмежень прав і свобод особистості, обмежувати її індивідуальну свободу. Говорячи про свободу особистості, яка обмежується державою, необхідно сказати, що це лише правомірне звуження сфери дійсної свободи особистості.

Свобода – це і недоторканність особистості, і таємниця особистого життя, і недоторканність житла, і гарантована законом можливість учасників кримінально-правових відносин захищати свої інтереси. Обмеження вказаних прав і свобод, примус з боку держави необхідні як спосіб досягнення справедливості у суспільстві, охорони інтересів інших. Коли людина відмовляється дотримуватися встановлених правил

поведінки, то вона лише зовнішне виглядає вільною, виникає поняття протиправна “свобода”, яку потрібно обмежувати шляхом державного впливу.

Свобода – незалежність від примусового свавілля інших. Стаття 29 Конституції України зазначає, що “кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність”. Інакше кажучи, завдання права, у тому числі і кримінального, допускати лише таку діяльність окремих осіб, яка зовні об’єктивно була б сумісною з вимогою морального закону.

Первинне й найбільш знайоме поняття свободи – свобода фізична. Та сама свобода, яка обмежується при застосуванні покарань у виді позбавлення або обмеження волі. Свобода є найважливішим основоположним фактором визначення права, у тому числі і кримінального. Не перетворивши право у реальний і дієвий інструмент свободи та вільної творчості людей, не зробивши його чинником захисту самоврядування, прав і свобод особи й громадянина, не можна побудувати демократичне громадянське суспільство, тому що право – це, перш за все, юридична свобода особистості.

Суспільство складається з вільних осіб, які діють на загальних засадах, свобода одних неминуче стикається зі свободою інших. Звідси виникає потреба у нормах, які визначають, що саме належить одному, а що іншому, що кожен вправі робити, не посягаючи на чужу свободу. Ця вимога впливає з природи людини як розумно-вільної істоти.

Існує концепція, згідно з якою законодавство, у тому числі і кримінальне, – це система норм, що обмежують свободу, надаючи їй жорстоких рамок. Проте публічне право жодним чином не суперечить волі людини, обмежує тільки свободу. Правова свобода містить специфічне для неї нормативне обмеження свободи, що суперечить її загальній тенденції долати будь-яку межу обмеження. У цьому випадку і природне право як система фундаментальних цінностей людини прагне до якнайповнішої реалізації своїх можливостей і ресурсів.

Проте воно обмежує цей розвиток, маючи за мету самозахист, реальне здійснення тієї частини свободи, що гарантується примусовою силою держави. З точки зору закону, покарання – це обмеження свободи людини, воно є чужим їй природі. Принципово іншу характеристику має покарання як наслідок порушення правового закону. З точки зору правового закону покарання є ніщо інше, як визнання за людиною її власної волі. У позитивному тлумаченні це твердження – парадокс, проте в рамках дії природного закону воно є природним і логічним. Уся справа в тому, що правовий закон виходить з визнання того, що свобода внутрішньо властива людині, а не дарована їй державою й законодавцем. Більше того, основним джерелом закону є вільна особа, громадянське суспільство. Тому за своєю сутнісною природою кримінальний закон є формою захисту й існування свободи людини, нормального, вільного суспільства та його інститутів. Порушення такого закону і є обмеженням суб'єктом злочину своєї власної свободи. Покарання – суть відновлення нормальної дії свободи, у тому числі й свободи окремого індивіда і джерела свого права на свободу.

Без державного примусу не може існувати позитивне право взагалі, оскільки воно є забезпеченням життєвих умов суспільства у формі примусу, системою соціальних цілей, гарантованих примусом. Це відповідає сутності права та правової системи в цілому, урахуваю відмінності останньої від інших видів соціальних систем, у яких діють механізми реалізації, здатні обійтися без юридичних санкцій, що ґрунтуються на можливості державного примусу до належної поведінки.

Кожна особа має право на особисту свободу. Проте свобода не безмежна. Саме завдяки таким рамкам суб'єкти права вільні у вияві своєї волі й здатні захистити себе від будь-якого свавілля. У разі порушення кримінального закону настає кримінальна відповідальність, яка допускає вплив на особисту

свободу людини, межі цього впливу визначаються основними філософськими та кримінально-правовими принципами.

У зв'язку з цим більш точним є покарання, пов'язані з обмеженням свободи, – позбавлення свободи і обмеження свободи. Проте такі термінологічні зміни можуть мати місце лише при централізованій зміні законодавчих приписів.

ОКРЕМІ РИСИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ПРИ ВЧИНЕННІ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У НАФТОГАЗОДОБУВНІЙ ГАЛУЗІ

І. С. Огерук

Кримінологічна характеристика особи злочинця є системою рис, що характеризують особу, яка вчинила злочин, вияву її суспільного існування і життєвої позиції, що зумовлює або полегшує вчинення злочину [2, с. 31–32].

Як зазначає Ю. Ф. Іванов, в кримінології під особою злочинця слід розуміти сукупність соціально значимих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [1, с. 85].

У кримінології особу злочинця розглядають у трьох підсистемах:

1) соціально-демографічній (стать, вік, освіта, соціальна належність, матеріальне становище, громадянство, психічне здоров'я);

2) соціально-рольовій (функціональна), до якої належить сукупність видів діяльності осіб у системі суспільних відносин як громадянина, члена трудового колективу, сім'янина тощо;

3) морально-психологічній, яка відображає ставлення особистості до соціальних цінностей і виконуваних соціальних функцій [3, с. 100].

Певні особливості, що виявляються у кожній із вказаних підсистем, тим чи іншим чином впливають поведінку злочинця, його здатність вчинити ті чи інші злочинні дії, а також на його можливість протидіяти розслідуванню вчинених ним кримінально-караних діянь. У першу чергу це стосується окремих особливостей соціально-рольової підсистеми в разі

вчинення корупційних злочинів у нафтогазодобувній галузі. Дані особливості тісно пов'язані із соціальним статусом особи. Свою роль відіграють, зокрема:

посада, яку обіймає злочинець;

ступінь публічності злочинця в суспільстві;

рівень комунікацій серед керівництва органів влади, правоохоронних органів та інших установ, підприємств і організацій.

Як правило, до корупційних злочинів, що вчиняються в нафтогазодобувній галузі, причетні керівники вищої та середньої ланки нафтогазодобувних підприємств. У разі притягнення такої особи до кримінальної відповідальності сторона захисту активно використовує попередній бездоганий послужний список зазначеного керівника з метою створення образу підозрюваного, якого несправедливо обмовили. Останнім часом почастишали випадки, коли притягнення керівника підприємства до кримінальної відповідальності сторона захисту трактувала як спробу рейдерського захоплення з відповідним висвітленням у засобах масової інформації. Крім цього, не слід забувати про можливість впливу таких злочинців на підлеглих, на показах яких може базуватися доказова база, оскільки майже ніхто з них не утримується під вартою, виходячи під заставу, або ж до них обираються запобіжні заходи, не пов'язані із арештом на час слідства.

Як вже вказувалося, до вчинення корупційних злочинів в нафтогазодобувній галузі, причетні керівники вищої та середньої ланки нафтогазодобувних підприємств. Слід зазначити, що вказані підприємства є досить прибутковими, що, в свою чергу, дозволяє витрачати частину коштів на облаштування інфраструктури тієї місцевості, де вони розташовані, виступати спонсорами проведення різноманітних культурно-масових та розважальних заходів, надавати допомогу закладам освіти та медицини тощо. Це сприяє зростанню публічності керівництва зазначених підприємств. Досить часто

керівники нафтогазовидобувних підприємств використовують зазначену популярність у суспільстві, отримуючи мандати депутатів органів місцевого самоврядування до обласного рівня включно. Притягнення такої особи до кримінальної відповідальності викликає певний резонанс у суспільстві, підвищену увагу засобів масової інформації та органів місцевої влади, що певною мірою, може перешкоджати якісному та неупередженому розслідуванню кримінальних проваджень за фактами корупційних дій таких керівників.

Рівень комунікацій серед керівництва органів влади, правоохоронних органів та інших установ, підприємств і організацій зазначених осіб, як правило, є досить високий в силу вищезазначених причин. Відповідно, підозрювані мають можливість впливати на результати кримінального провадження. На правоохоронців та свідків може чинитися тиск через органи місцевого самоврядування, на членів їх родин по місцю роботи тощо. Нерідко, винні особи вдаються до надання неправомірної вигоди особисто чи через третіх осіб, причому не обов'язково грошима, а й допомогою у вирішенні матеріально-побутових проблем (наприклад, допомоги у отриманні квартири, переведення дружини на кращу роботу тощо).

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що окремі особливості, які стосуються соціально-рольової підсистеми особи злочинця, що причетний до вчинення корупційних злочинів у нафтогазовидобувній галузі, а саме: обіймана посада, ступінь публічності в суспільстві та рівень комунікацій серед керівництва органів влади, правоохоронних органів та інших установ, підприємств і організацій можуть суттєво впливати на хід розслідування зазначених злочинних дій.

Список використаної літератури

1. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 264 с.

2. Кудрявцев В. Н. Личность преступника / В. Н. Кудрявцев, Н. Н. Кондрашков, Н. С. Лейкина ; под. ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Юридическая литература, 1975. – 270 с.

3. Михайлов О. Є. Кримінологія : навч. посіб. / О. Є. Михайлов, А. В. Горбань, В. В. Міщук. – К. : Знання, 2012. – 565 с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД РОБОТИ З ПЕРСОНАЛОМ В ОРГАНАХ ПРОБАЦІЇ

Л. І. Олефір

На жаль, чинне в Україні законодавство не сприяє підвищенню мотивації праці в органах пробації, що ставить перед Міністерством юстиції завдання вироблення нових методів стимулювання персоналу роботи з засудженими. Це зумовлюється ще й тим, що значна частина нового персоналу органів пробації не володіє професійними навичками роботи в нових умовах із засудженими.

А тому, підвищення знань з кримінально-виконавчого права, пенітенціарної психології та педагогіки, соціальної роботи на нашу думку, сприятиме формуванню в них науково обґрунтованої роботи з людьми взагалі, і засудженими, зокрема, а це в свою чергу підвищить престиж роботи в органах пробації, врешті – підвищенню ефективності використання людського фактора.

Якісне поліпшення роботи персоналу органів пробації вимагає від Міністерства юстиції в сфері виконання покарань та пробації призначення на ці посади людей, які мають позитивні характеристики в колективі, в сім'ї, мають професійні знання, досвід та організаторські здібності.

Проблемам роботи з персоналом у пенітенціарній науці приділено значну увагу. Пов'язано це з тим, що перед даною наукою стоять три основні завдання. По-перше, розробити наукову методичку добору персоналу в органи пробації. По-друге, поставити на наукову основу підготовку і перепідготовку управлінського персоналу. По-третє, за допомогою наукової організації пенітенціарної діяльності домогтися найефективнішого використання персоналу в роботі із засудженими.

Оскільки управління як цілеспрямована, організаційна діяльність може здійснюватися лише людьми, відповідно до

цього персонал будь-якої організації і, зокрема, органів пробації – головний і вирішальний елемент керівного апарату. Управлінець-керівник, працівник керуючої системи (апарату), людина, яка не тільки працює з іншими людьми, а й організовує їх працю, повинна володіти всебічно психолого-педагогічними та управлінськими навиками.

І хоча ринок праці, як зазначає О. І. Богатирьова певною мірою вже сформувався, питання професійного підбору персоналу для органів пробації як на місцевому, так і на державному рівнях залишається актуальним [1, с. 234]. Отже, організаційні засади роботи з персоналом пробації включають в себе:

- 1) відбір і підготовка персоналу для роботи з засудженими в органах пробації;
- 2) профорієнтація й адаптація персоналу органів пробації до роботи з засудженими;
- 3) навчання персоналу органів пробації;
- 4) оцінка трудової діяльності персоналу органів пробації.

Ці та інші умови зумовлюють появу у сфері роботи із засудженими професійного, висококваліфікованого фахівця з управління людськими ресурсами, професійна підготовка якого та забезпечення його безперервної освіти стали сьогодні основною проблемою.

Раніше існувала система роботи з персоналом, яка включала у себе: планування та прогнозування потреб у персоналі, розміщення й ротацію, підготовку та перепідготовку персоналу, раціональне використання наявного персоналу. Цілеспрямована й аргументована робота з персоналом сприяла соціальній стабільності суспільства.

Ситуація ускладнювалася тим, що вищі навчальні заклади (на відміну від західних) практично не готували фахівців для органів пробації. Це накладає відбиток і на нинішню ситуацію. Складність і багатогранність роботи персоналу органів пробації полягає у значній кількості різноманітних, а інколи й суперечливих аспектів. З них можна вирізнити такі:

виконання органами пробації непрофільних функцій, зокрема адміністративного штрафу у виді громадських робі;

кількість персоналу в аналогічних вітчизняних і зарубіжних органах пробації значно відрізняється, і це питання потребує ретельного аналізу;

неналежний соціально-правовий захист персоналу органів пробації тощо.

Доречно також звернути увагу на відповідальність працівника пробації, оскільки саме відповідальність в роботі з засудженими набуває конкретного змісту, і накладає відбиток на стосунки не тільки між керівниками різного ієрархічного рівня і підлеглими, а в першу чергу з засудженими.

При вивченні конфліктних ситуацій в органах пробації школою “Інтелект” було встановлено незгоду у прийнятті рішень між керівником і підлеглим щодо оцінки результатів праці керівників, а із засудженими у застосуванні засобів виховання і ресоціалізації [2, с 10].

З метою ліквідації подібних конфліктних ситуацій в органах пробації повинен працювати психолог, завдання якого особисто вислуховувати усі скарги, як персоналу так і засуджених, заспокоювати останніх, пояснювати в чому правомірність або навпаки не правомірність дій того чи іншого працівника органу пробації, надавати рекомендації, як вчинити у тій чи іншій ситуації, однак не мають жодних прав втручатися у дії адміністрації і можуть розраховувати тільки на силу свого переконання.

Список використаної літератури

1. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні : моногр. / О. І. Богатирьова. – К. : ВД “Дакор”, 2013. – 368 с.
2. Матеріали узагальнення досліджень школи “Інтелект” 2010–2016 р. / укладачі Богатирьов І. Г., Богатирьов А. І., Пузирьов М. С. – К. : ВД “Дакор”, 2017. – 30 с.

ДЕРЖАВНА ТАЄМНИЦЯ В УКРАЇНІ: НЕУЗГОДЖЕНІСТЬ ПОНЯТІЙНО- ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ

В. І. Олійник

Належна реалізація своїх службових обов'язків суддя-ми, співробітниками правоохоронних органів передбачає не лише наявність правових норм та умов, що визначають їх повноваження, а й наявність науково розробленого виваженого термінологічного апарату, з яким працюють та користуються кожного дня названі категорії.

Вивчаючи на науковому рівні проблеми забезпечення охорони державної таємниці, усвідомлюється необхідність аби понятійно-термінологічний апарат був за своїм змістом єдиним, несуперечливим і відображав суть, а положення законодавства – забезпечували адекватність правового регулювання та охорони державної таємниці.

У статтях 328, 329 Кримінального кодексу України та деяких інших законодавець оперує юридичним поняттям “державна таємниця”. Закон України “Про державну таємницю”, як базовий нормативно-правовий акт у сфері, регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, і визначає терміни, пов'язані із засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України. Так, за законом державна таємниця є видом таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці країни та які визнані у порядку, встановленому законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

Однак при визначенні цього ключового поняття постає питання, оскільки поряд з терміном “державна таємниця” законодавець в ст. 1 Закону України “Про державну таємницю” визначає як тотожний “секретна інформація”. Припускаємо, що це зроблено, перш за все, з метою уникнення тавтології у тексті, за умови, що родові терміни для цих понять “таємниця” і “секрет” є синонімами. Більшість науковців вважають, що словосполучення “таємна інформація” та “секретна інформація” слід вживати в одному розумінні. Зазначимо, що саме може стосуватися і словосполучень “державна таємниця” та “державний секрет”.

Проте, на наш погляд, словосполучення “державна таємниця” відносно “секретна інформація” (як вони вжиті у законі), не є з абсолютно одного синонімічного ряду. Останній є більш загальним і може бути використаний для означення іншої публічної інформації, доступ до якої обмежується. Проаналізуємо деякі правові норми.

Зокрема, у ст. 329 Кримінального кодексу України визначено відповідальність за втрату документів, що містять державну таємницю, і передбачено, що втрата документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами. Це визначенні “носії секретної інформації, що містять державну таємницю”, на наш погляд, доводить, що поняття “секретна інформація” є більш загальним.

Види інформації з обмеженим доступом визначено у нормах Закону України “Про доступ до публічної інформації”, зокрема це конфіденційна інформація, службова інформація, таємна інформація. Саме остання перекладається на російську мову як “секретная информация”. Згідно з положення-

ми ст. 8 даного Закону таємною є інформація, доступ до якої обмежується відповідно до цього Закону, і розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю.

Крім того, вважаємо, що “секретна інформація” це термін, пов’язаний, передусім, з визначенням рівня секретності інформації – категорією, що характеризує її важливість, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою.

Така неузгодженість термінів, неоднозначність думок серед науковців може призвести і до неоднозначності тлумачення, кваліфікації діяння, хоча вони й відображають один і той об’єкт охорони – домінанту “державна таємниця”.

Дані зауваження є важливими з урахуванням того, що до сьогодні реформування вітчизняного законодавства супроводжується вирішенням проблемних питань функціонування юридичної термінології в правовій сфері, яке зумовлене потребою забезпечити всі правові галузі унормованою мовою на сучасних методологічних засадах кодифікації термінів у законодавчих актах. На цьому наголошують теоретики права і практики погоджуються, підкреслюючи, що проблематика нормативного визначення у правотворчому процесі актуалізована потребою вдосконалення чинного законодавства, гармонізації українського права із правом європейських співтовариств, зміни пріоритетів, цілей і завдань правотворчого процесу в Україні.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У НІМЕЦЬКОМУ ВІЙСЬКОВО- КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

А. М. Ониськів

Кримінальна відповідальність за військові злочини передбачена у європейських країнах зазвичай в окремому військово-кримінальному законодавстві. У Німеччині діє Військово-кримінальний закон від 30 березня 1957 р. (“Wehrstrafgesetz”, WStG) у редакції від 5 травня 1974 р. з чисельними змінами і доповненнями, який належить до основних кримінальних законів цієї держави. У Розділі I Особливої частини WStG “Злочинні діяння проти обов’язків військової служби” передбачено кримінальну відповідальність за самовільну відсутність (§ 15), дезертирство (§ 16), самокалічення (§ 17), ухилення від військової служби шляхом обману (§ 18).

Ознаки складу самовільної відсутності передбачають вчинення військовослужбовцем без дозволу командира залишення військової частини або нез’явлення до неї умисно або з необережності на строк більше трьох календарних днів (ч. 1). Суб’єктом цього злочину є лише військовослужбовець бундесверу. Згідно з ч. 2 § 15 військовослужбовець бундесверу, який невинно або через необережність опинився за межами місця служби, але протягом трьох календарних днів не повідомив про себе у свій підрозділ, в іншу військову частину або в будь-яку установу ФРН, підлягає кримінальній відповідальності. На відміну від дезертирства, за замах на самовільну відсутність кримінальна відповідальність не настає.

Дезертирство описано у § 16 як самовільне залишення військової служби або самовільна відсутність за місцем вій-

ської служби з метою: а) ухилення від несення військової служби назавжди; б) тимчасового ухилення від несення військової служби у період підготовки або проведення бойової операції; в) юридичного ухилення від несення військової служби без дозволу командира з метою постійного ухилення від виконання військового обов'язку у період збройного конфлікту. Окрім того, як передбачено у ч. 2, караним є і замах на дезертирство. У ч. 3 передбачено підставу для пом'якшення покарання за дезертирство: дійове каєття (якщо протягом місяця військовослужбовець повернувся до місця служби і заявив про готовність до подальшого несення військового обов'язку. Для кваліфікації за § 16 WStG не має значення, коли було вчинено дезертирство: на початку проходження військової служби чи в її кінці.

Самокалічення (§ 17) передбачає заподіяння каліцтва або приведення у непридатний до військової служби стан себе або іншого військовослужбовця з метою ухилитися від проходження військової служби постійно. Кримінально-караним вважається й часткове самокалічення або непридатність до військової служби на певний час (тимчасово) (ч. 2), а також замах на самокалічення. Таким чином, особливістю відповідного складу злочину є, насамперед, суб'єкт його вчинення. Ним може бути як військовослужбовець, який сам собі спричиняє шкоду здоров'ю, так і інший військовослужбовець, який скоює відповідні дії відносно іншого. Окрім того, кримінальна відповідальність за § 17 WStG настає не за самокалічення військовослужбовця, а за вчинення його та ухилення в результаті цього від проходження військової служби. Таким чином, за законодавством цієї держави самокалічення вважається закінченим злочиним з моменту фактичного ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби.

Ухилення від військової служби шляхом обману (§ 18) передбачає ухилення від військової служби шляхом обману по-

стійно або тимчасово. Такі діяння можуть вчинятися особою, яка безпосередньо ухиляється від несення обов'язків військової служби. Окрім того, кримінально караним є сприяння ухиленню від несення обов'язків військової служби іншим військовослужбовцем. Як і щодо попередніх складів злочинів, караним визнається й замах на вчинення цього злочину.

Таким чином, військово-кримінальне законодавство ФРН містить спеціальні норми, в яких передбачається кримінальна відповідальність за злочини проти порядку проходження військової служби (самовільне залишення військової служби, дезертирство, ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення або іншого обману).

На нашу думку, у кримінальне законодавство України доцільно було б запозичити найбільш вдалі такі законодавчі рішення. Уважаємо за недоцільне передбачати диференційовані підходи до кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби залежно від суб'єкта та від строку, протягом якого вони ухилялися від проходження військової служби. У КК України у різних частинах ст. 417 передбачена відповідальність за самовільне залишення військової служби військовослужбовцем строкової служби (ч. 1) та військовослужбовцем (крім строкової служби). Окрім того, у відповідних частинах ст. 417 КК України передбачено відповідальність за різні строки самовільного залишення військової частини цими суб'єктами (тривалістю понад три доби, але не більше місяця – ч. 1, тривалістю понад десять діб, але не більше місяця, або хоча і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року – ч. 2). Така диференціація кримінальної відповідальності вбачається недоцільною.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИОКРЕМЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Н. А. Орловська

Наприкінці січня – на початку лютого Румунія опинилася у політичній кризі та вирі громадянських протестів, пов'язаних із законодавчими ініціативами уряду стосовно декриміналізації корупційних дій, які спричинили шкоду у розмірі меншому, аніж 44 тис. євро, та амністією засуджених до позбавлення волі на строк менше 5 років (незалежно від категорії злочинів).

На перший погляд – дві геть різні причини соціального невдоволення. Однак, на думку низки місцевих політичних оглядачів (за інформацією DW), реальна мета амністії полягала не у зменшенні кількості осіб, які перебували в ув'язненні за злочини, що не становлять значної загрози суспільству (на професійному сленгу – санітарна амністія), а в утворенні правових підстав для звільнення від відбування покарання осіб, засуджених за фальсифікації під час виборів та референдумів.

У поінформованих аналітиків викликав подив і сам порядок ухвалення відповідного рішення: міністр юстиції вніс пропозицію на вечірне засідання уряду 31.01.2017, запропонувавши прийняти його у пришвидшеному порядку; зміни до КК та нормативний акт про амністію було опубліковано вночі з 31.01 на 01.02.2017 в офіційному виданні уряду, що забезпечило негайне набуття ними чинності. Хоча проти такого рішення висловився президент Румунії, а його прийняття викликало відставки деяких членів уряду, ініціатори законодавчих змін наголошують, що вони мали право на їх ухвалення. Своє занепокоєння станом запобігання корупції в

Румунії висловила Європейська комісія. Під таким впливом 5.02.2017 зазначені рішення були відмінені.

На наш погляд, дані події хоча і не є унікальними (бо і в інших державах відбувалися протести проти рішень урядів, що містили очевидні корупційні чинники), ще раз актуалізують питання про політичну корупцію.

У сучасній літературі (ані юридичній, ані політологічній, ані економічній) єдиного бачення політичної корупції немає. Якщо звернутися до підходів міжнародних неурядових організацій (Anticorruption Resource Centre, Transparency International), то можна виокремити дві точки зору:

політична корупція – це зловживання службовим становищем політичними лідерами з метою утримання влади або одержання економічної вигоди (збагачення);

політична корупція – це порушення у політичних та виборчому процесах.

Звернемо увагу, що, якщо поділяти таке розуміння політичної корупції, то можна говорити про дві форми її прояву – корупційні діяння, які вчиняються за допомогою політики (тут політичний вплив є засобом досягнення політичного або економічного результату), та корупційні діяння, які вчиняються у політиці (коли набуття чи збереження політичного впливу є метою). Відповідно, кожна з цих форм наповнюється видами правопорушень (адміністративних чи кримінальних не є принциповим).

Однак така класифікація не видається коректною з кількох міркувань.

При порушеннях у політичних та виборчому процесах також широко використовується політичний вплив, виступаючи і засобом, і метою діяльності. Це не означає, що конкретний член ДВК чи ТВК, який порушує законодавство про вибори за певні матеріальні блага, обов'язково має бути членом партії, яка його “заохочує”. У нього взагалі може не бути

політичної мотивації, хоча саме через таку особу здійснюється політичний вплив на результати виборів.

Говорити про чітке розмежування політичних та економічних цілей за корупційних дій було б перебільшенням, оскільки за будь-якої організації суспільства політичний та економічний ресурси йдуть “пліч-о-пліч”, чи зосереджуючись в одних руках, чи взаємовпливаючи, чи конвертуючись один в одного. Відповідно, порушення у політичному чи виборчому процесах можуть бути першою стадією для подальшого використання політичного впливу як засобу досягнення економічних цілей.

Зважаючи на це, про політичну корупцію можна говорити лише умовно, якщо у діяннях суб’єктів не вбачається безпосередніх економічних цілей (мети збагачення), наприклад, у ситуації на кшталт тієї, яка склалася у Румунії, тобто коли приймаються нормативно-правові акти, що не мають очевидних економічних цілей. Однак і тут не можна виключати кінцевого економічного складника.

3. Виникає сумнів і щодо доцільності співвідношення першої форми політичної корупції з неправомірною діяльністю виключно політичних лідерів найвищого щабля. За умови виборів за партійними списками навіть на рівні окремого міста можна говорити про лідера місцевого осередку політичної партії – переможця, який використовуватиме свій вплив як для утримання влади власної партії, так і для збагачення. За вітчизняних виборчої та політичної систем зловживати службовим становищем може політичний діяч будь-якого рівня.

Отже, розмежування політичної корупції на форми залежно від політики як засобу чи політики як мети, економічної чи політичної сфери зацікавленості учасників корупційних взаємин є штучним. Спірним видається й наголошення на політичній “вазі” останніх.

У Законі України “Про запобігання корупції” взагалі не йдеться про виокремлення різновидів корупції, від-

повідно політична корупція не згадується. У цей же час у 2015 р. на підставі Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції” були суттєво змінені редакції ст. 212-15 КпАП України, 159-1 КК України; КпАП доповнено ст. 212-21; чч. 2–4 ст. 159-1 КК “Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму” включені у перелік підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Але у примітці до ст. 45 КК України серед переліку корупційних злочинів ст. 159-1 КК відсутня.

Судячи з назви закону, яким було внесено у КпАП та КК України зазначені зміни, політична корупція розуміється законодавцем саме як порушення у політичному та виборчому процесах. При цьому немає вказівки на особливості службового становища суб’єкта злочину.

Таким чином, вітчизняний законодавець зробив вибір на користь розуміння політичної корупції без прив’язки до економічного складника та рівня, на якому відбуваються корупційні діяння.

На наш погляд, такий підхід є не дуже вдалим, оскільки змішує політичну та правову площини розуміння корупції. Дійсно, з політичної точки зору має принципове значення “процедурна чистота” процесу формування представницьких органів влади. Хоча хіба це не є важливим для висунення та призначення на посади? Саме в політичному та, на нашу думку, і кримінологічному сенсі є доцільним обговорювати політичну корупцію, при цьому важливо розуміти, що діяльність у сфері політики, наявність політичної мотивації та спрямування на досягнення політичних цілей можуть бути лише проміжними, остаточним – економічний результат.

Але у правовому регулюванні запобіжної діяльності, на наш погляд, не може бути акценту на політичній, економіч-

ній чи побутовій корупції, є загальне розуміння корупції як протиправного феномену, сутнісні акценти якого містять вказівку на а) спеціального суб'єкта; б) зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями; в) корисливу мету, яка розуміється в широкому плані.

Саме із загального розуміння корупції у профільному запобіжному законі має виходити законодавець, формуючи конкретні склади злочинів чи адміністративних деліктів. Тому не вбачається доцільним виокремлення політичної корупції у кримінальному чи адміністративному праві – є порушення певних прав, правил чи процедур, суспільна небезпечність яких (порушень) є настільки значною, що законодавець використовує публічні механізми запобігання їм.

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

О. В. Охман

2016–2017 роки оголошені Міністерством юстиції України роками реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, зокрема проголошено, що разом з експертами ЄС готується концепція реформування пенітенціарної служби, яка спрямовуватиметься на вихід від радянської системи тюрем до європейської та повністю реалізовуватиметься до кінця 2017 року.

План дій Кабінету Міністрів України узагалі містить у собі лише чотири дії, спрямовані на реформування Державної кримінально-виконавчої служби України:

Розроблення і подання Кабінетові Міністрів України стандартів з урахуванням європейського досвіду щодо поводження із засудженими та дотримання прав працівників установ виконання покарань і слідчих ізоляторів.

Розроблення та подання Кабінетові Міністрів законопроєкту щодо запровадження механізмів посилення мотивації засуджених для досягнення мети їх виправлення та ресоціалізації.

Розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проєктів актів, пов'язаних із впровадженням в Україні пробації, підвищенням рівня правової захищеності осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; розроблення дієвого механізму виправлення неповнолітніх засуджених.

Будівництво нових сучасних європейських установ виконання покарань за принципами державно-приватного партнерства.

Розроблення і затвердження стратегії та плану дій щодо поступової демілітаризації Державної кримінально-виконавчої служби, її безпосереднього підпорядкування Міністерству юстиції України та впровадження методів динамічної безпеки в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань, які гарантуватимуть недопущення подальшого зниження існуючого рівня привабливості та престижності роботи в Державній кримінально-виконавчій службі та сприятимуть їх підвищенню. Індикатором досягнення цього заходу є затвердження відповідного плану та стратегії, дедалей визначено 3 квартал 2017 року.

Ми поділяємо думку професора І. Г. Богатирьова про те, що реформування й модернізація кримінально-виконавчої системи України має особливе значення в механізмі правового впливу. Зокрема, вона виступає необхідним елементом і важливим інструментом управління процесами функціонування органів та установ виконання покарань [1, с. 45]. Отже, науково-практична доцільність реформування кримінально-виконавчої системи в Україні нового типу полягає в необхідності формування нової науково-практичної бази функціонування установ виконання покарань шляхом удосконалення чинного законодавства й узгодження його з міжнародними стандартами.

Підпорядкування Державної пенітенціарної служби безпосередньо Міністерству юстиції України необхідно для перетворення його у відомство цивільного типу.

Доцільно звернути увагу на твердження О. О. Шкути, що реформування й модернізація кримінально-виконавчої системи України має важливе значення для підготовки майбутніх працівників для кримінально-виконавчої служби України [2, с. 59]. По-перше, реалізація цих положень змінить вектор підготовки персоналу установ виконання покарань і пробації в програмі вищої освіти; по-друге, вони регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері виконання й відбування по-

карань, яке здійснюється Державною кримінально-виконавчою службою України.

На сьогодні проведені зміни створили гарний фасад: окреме відомство ліквідовано, усі органи і установи передані до відома Міністерства юстиції України, чисельність працівників служби скорочена, установи консервуються або ліквіднуються, кількість засуджених, які знаходяться в місцях несвободи, має сталу тенденцію до зниження. Але це лише видима частина айсберга. Тобто все те, чого вимагають міжнародні організації, створено. Але системні проблеми залишаються. Це і значне недофінансування, дефіцит і плінність кадрів, висока корумпованість і закритість системи, високий рівень порушення прав людини в діяльності кримінально-виконавчої служби, неналежні (а точніше, відсутні) методи в роботі з тими, хто відбуває покарання, непрофесіоналізм, непрестижність професії працівника кримінально-виконавчої служби. Тобто існуючі проблеми поховані під іншими назвами та законсервовані в інших кабінетах.

Можна сміливо констатувати, що реформа кримінально-виконавчої служби не відрізняється системним підходом, не орієнтована на перспективу, не враховує існуючі проблеми (наприклад, проблема окупованих територій та території проведення антитерористичної операції) і не має чіткого плану дій.

Зрозуміло, що вказані зміни можливі лише за участю нових людей і персоналу, які будуть належно фінансово мотивовані. За таких умов можливе залучення експертів з інших країн, які можуть надати практичні поради і рекомендації щодо шляхів і засобів реалізації положень, зафіксованих у програмах реформування системи.

Міністерство юстиції, поспіхом ліквідувавши Державну пенітенціарну службу України, так і не представило чіткого, прозорого й послідовного програмного документу реформування пенітенціарної системи України, так само як і фінансо-

во-економічного, кримінологічного та соціологічного обґрунтування кожного напрямку реформування.

Список використаної літератури

1. Богатирьов І. Г. Сучасні підходи до визначення сфери діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України / І. Г. Богатирьов, М. С. Пузирьов // Вісник прокуратури. – 2015. – № 8. – С. 44–52.
2. Шкута О. О. Реформування та модернізація кримінально-виконавчої системи України: вимоги сьогодення / О. О. Шкута // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. 1. – С. 58–61.

ПОГІРШЕННЯ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ

В. В. Оцел

Останнім часом у цілому в Україні та її регіонах спостерігається погіршення криміногенної ситуації, що має вияв у значному збільшенні кількості облікованих кримінальних правопорушень. До цього призводять криза соціально-економічної та політичної систем в країні й наслідки військових дій на Донбасі. Ознаками кризового соціального та економічного стану регіонів є: депопуляція населення; міграція внутрішньо переміщених осіб; спад виробництва і зниження темпів розвитку промисловості; висока інфляція; скорочення платоспроможності та попиту населення; вимушене безробіття, зростання заборгованості по заробітній платі, що призводять до його збідніння значної частини населення.

Ознаками погіршення криміногенної ситуації є збільшення за останній час, порівняно з 2012–2013 р., у 1,5–4 рази найбільш небезпечних злочинів проти життя, здоров'я та особистого майна громадян. Стрибок у динаміці за окремими їх видами припадає на 2014 р. – рік окупації АР Крим та м. Севастополя, а також частини території Донецької та Луганської областей (статистика цих регіонів у підготовці матеріалів не враховувалася). У наступні роки це зростання продовжилося.

Так, найпоширенішим злочином є крадіжки. Їх збільшення спостерігається в усіх регіонах. Як і в попередні роки найвищі показники фіксуються у м. Києві (2015 р. – 27 638 злочинів, 2014 р. – 21 813 проти 17 605 у 2013 р.), Дніпропетровській (відповідно 26 128, 23 414 проти 23 452), Запорізькій (24 225 і 18 424 проти 14 888) і Харківській (21 789 і 15 622 проти 16 144) областях. Якщо в інших областях раніше вчинялося менше таких злочинів, то за досліджувані роки їх показники збільшилися у 1,5–2 рази.

На 2-у місці за кількістю вчинень ідуть крадіжки із квартир. У 2014 і 2015 р. їх число збільшилося також у 1,5–4 рази у: Вінницькій (з 293 у 2013 р. до 561 у 2015 р.), Волинській (з 237 до 664 відповідно), Дніпропетровській (з 968 до 1 805), Запорізькій (з 1 092 до 2 136), Івано-Франківській (з 99 до 402), Київській (з 689 до 849), Кіровоградській (з 176 до 278), Львівській (з 755 до 1 036), Миколаївській (з 136 до 522), Одеській (з 839 до 1 284), Полтавській (з 451 до 749), Сумській (з 196 до 677), Тернопільській (з 49 до 260), Харківській (з 762 до 1 575), Херсонській (з 222 до 459), Хмельницькій (з 294 до 349), Черкаській (з 174 до 416), Чернівецькій (з 113 до 304) і Чернігівській (з 185 до 314). Найбільше крадіжок із квартир вчиняється у м. Києві – збільшення зафіксовано у 2014 р. (5 379) проти 4 390 у 2013 р. і 4 679 у 2015 р.

До трійки найбільш вчинюваних майнових злочинів входять й випадки незаконного заволодіння транспортними засобами. У 2014 р. їх було зареєстровано менше, ніж у 2013 р., тільки у двох областях – Житомирській (147) і Кіровоградській (131). У 2015 р. динаміка цих злочинів зросла у 1,5–3 рази в усіх областях, окрім Чернівецької (82 проти 85 у 2014 р., однак це більше за 2013 р. (64). З огляду на факт зростання кількості злочинів проти власності, можна сказати, що в регіонах перебуває значна кількість осіб без постійного джерела доходів.

За зазначений період почастишали випадки вчинення грабежів і розбійних нападів, причому все частіше для їх вчинення використовується зброя. За статистикою Генпрокуратури України вже у 2014 р. число злочинів, вчинених із використанням вогнепальної зброї, зросло більш, ніж удвічі. На думку експертів, незаконне розповсюдження зброї за ці роки в українському суспільстві та потрапляння її до рук криміналітету є “відлунням війни”, що йде до цих пір на Донбасі. Уже у 2014 р. більше грабежів було обліковано у Вінницькій (398), Волинській (234), Житомирській (347), Івано-Франківській

(160), Миколаївській (567), Одеській (2541), Сумській (402), Харківській (1425), Хмельницькій (330), Чернівецькій (128), Чернігівській (269) областях, а м. Київ лідирує серед усіх регіонів – 3684 злочинів. Порівняно з минулим роком статдані за 2015 р. зросли в усіх областях, окрім Волинської (189) та Рівненської (182). Щодо розбійних нападів, то у 2014 р. їх було вчинено менше, ніж торік, у Волинській (29), Івано-Франківській (19), Кіровоградській (60), Львівській (84), Тернопільській (10), Херсонській (54), Черкаській (32) і Чернівецькій (19) областях. У 2015 р., порівняно з попереднім роком, менше їх зареєстровано лише у Закарпатській (28), Запорізькій (259) і Миколаївській (127) областях, в інших регіонах – зростання продовжилося.

У 2014 р. значну частку в структурі злочинності склали факти спричинення смерті та зникнень без вісті осіб. Цього року їх кількість зросла у таких регіонах як: Дніпропетровська (683), Київська (222), Кіровоградська (237), Львівська (246), Одеська (355), Полтавська (163), Рівненська (74), Сумська (109), Харківська (339), Хмельницька (102), Черкаська (189) області, а також у м. Києві (1152, що більше, ніж у 2013 р., на 678 злочинів). У 2015 р. зростання динаміки продовжилося у Харківській, Київській, Львівській, Полтавській, Хмельницькій, Черкаській, Івано-Франківській областях і столиці, а також зафіксовано зростання у Волинській, Житомирській, Миколаївській, Херсонській і Чернівецькій областях.

Побільшало випадків вчинення умисних вбивств та їх замахів. У 2014 р. їх зростання зафіксовано майже в усіх регіонах, окрім Закарпатської (28) та Чернівецької (12) областей. Найвищий показник у м. Києва (417). А в 2015 р., у той же Чернівецькій (26), як у Житомирській (68), Київській (101), Полтавській (68), Хмельницькій (51) і Черкаській (66) областях, їх було зареєстровано більше, ніж у попередньому році. В усіх інших регіонах таких злочинів поменшало.

Інший важливий фактор погіршення стану криміногенної ситуації – це реформа, що проводиться в системі МВС України. Ліквідація старих структур по боротьбі зі злочинністю, процеси переатестації працівників і недоукомплектування штату уповільнили чи обмежили діяльність із розкриття злочинів. Лише ліквідація ДАІ призвела до щорічного збільшення динаміки порушень правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. За статистикою 2014 р. їх обліковано більше, ніж у 2013 р., у Вінницькій (245), Волинській (219), Житомирській (327), Закарпатській (293), Івано-Франківській (236), Київській (840), Кіровоградській (193), Львівській (638), Миколаївській (282), Рівненській (314), Хмельницькій (234), Чернівецькій (158) областях і в м. Київ (595). У 2015 р. цей ряд доповнився всіма іншими регіонами України.

Отже, сьогодні у суспільстві виникла нагальна потреба щодо забезпечення стабілізації стану криміногенної ситуації в державі з метою дотримання конституційно закріплених прав людини на життя, повагу його гідності, свободу, особисту недоторканність та на недоторканність його житла.

ДО ПИТАННЯ ПРО РІВЕНЬ ТА СТРУКТУРУ КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ

Г. В. Паламарчук

Контрабанда становить суттєву загрозу національній економічній безпеці України. Порушення бюджетного балансу, створення умов для недобросовісної конкуренції, а також загроз для здоров'я населення – найбільші фактори ризику.

Розвиток української економіки, зокрема у 2014 р., відбувся під впливом поглиблення дії деструктивних чинників. Так, розгортання АТО на сході України, який є найбільш промислово розвиненим регіоном, призвело до розриву традиційних виробничих зв'язків та руйнації транспортної інфраструктури, що значно вплинуло на зміну структури в економіці, зробивши її вразливішою. В останній час спостерігається несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура на ключових товарних ринках вітчизняного експорту. Усе це загалом сприяє поширенню контрабандної діяльності, адже населення намагається власними силами нівелювати негативні економічні тенденції.

Первинними положеннями кримінологічної характеристики будь-якого виду злочинності є знання її рівня та динаміки. Комплекс цих показників обумовлює формування уявлення щодо загального стану відповідного виду злочинності і його суспільної небезпечності в цілому. Для ілюстрації можна навести дані зі ст. 201, 203-1, 305 КК України.

Якщо спиратися на дані офіційної статистики, то складається така ситуація:

ст. 201 КК – 129 злочинів у 2014 р., 110 – у 2015 р., 94 – у 2016 р.;

ст. 203-1 КК – 23 злочини у 2014 р., 28 – у 2015 р., 9 – у 2016 р.;

ст. 305 КК – 158 злочинів у 2014 р., 207 – у 2015 р., 309 – у 2016 р.

У цей же час упродовж 2015 р. митницями Державної фіскальної служби (ДФС) було виявлено: 970 фактів переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з порушенням митного законодавства; 574 випадків незаконного переміщення через митний кордон України зброї та боеприпасів. Митницями ДФС до правоохоронних органів направлено 1 613 повідомлень про виявлення ознак кримінальних правопорушень, з яких: 211 повідомлень про виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 201 КК; 270 повідомлень про виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 305 КК.

При цьому, за даними Верховного суду України, за ст. 305 КК кількість вироків, які вступили у законну силу, склала: за 2014 р. – 103, за 2015 р. – 75.

Кількість осіб, засуджених за вчинення контрабанди, у 2014 р. – 2015 рр., за вироками, що набрали законної сили, така:

за ст. 201 КК у 2014 р. – 42 особи, у 2015 р. – 40;

за ст. 203-1 КК у 2014 р. – 1 особа; у 2015 р. – 4.

Кількість осіб, засуджених за вчинення контрабанди у складі організованих груп та злочинних організацій (ст. 201 КК), склала в 2014 р. – 2 особи, у 2015 р. – 4 особи.

Відмінність зазначених показників, їх невідповідність реальній кримінальній ситуації не може не привертати увагу.

На сьогодні спостерігається надвисока латентність виявів контрабанди, яка пояснюється тим, що на сході країни, у зоні АТО, наявна розірвана лінія кордону, яка дозволяє контрабанді вільно потрапляти на територію нашої країни з боку Росії та інших суміжних з нею держав. Тому реальні обсяги контрабанди складно підрахувати.

Особливою проблемою є злиття корупції та незаконного переміщення через лінію розмежування в зоні АТО, що сут-

тево впливає на формування тієї ж “темної цифри” контрабанди, тобто є однією з найголовніших причин латентності сучасної контрабанди в Україні.

Ми розуміємо, що оскільки немає митного кордону між Україною та ОРДЛО, а незаконне переміщення товарів навіть через митний кордон є не контрабандою, а порушенням митних правил, слід наголосити, що по суті і за ступенем суспільної небезпечності у кримінологічному сенсі можна говорити про “фактичну контрабанду” через лінію зіткнення.

За приблизними даними, одна фура з контрабандним товаром у зоні АТО приносить близько 70 тис. грн прибутку. Не лише розміри штрафу, а навіть конфіскація товару не є проблемою для правопорушників, адже “відбити” вартість вантажу вони зможуть вже на наступній поїзді. Поряд із цим саме “контрабандним” шляхом здійснюється перевезення великої кількості нелегальної зброї, різного роду вибухових речовин, що є особливо небезпечним видом злочинної діяльності, яка безпосередньо спрямована проти життя та здоров’я громадян. Тож саме контрабанда (яким би не було офіційне ставлення до цієї діяльності) дозволяє поплічникам терористів отримувати зброю та вибухові речовини для вчинення терактів. Контрабанда в зоні АТО перетворилася в справжній бізнес для ватажків терористів і окремих українських військових.

Отже, на сьогодні маємо латентизацію контрабанди в її офіційному розумінні, при цьому навіть за таких умов очевидно зростає контрабанда наркотиків. Загалом же існує нетиповість динаміки контрабанди відносно показників загальної злочинності в Україні в цілому та злочинності у сфері економіки зокрема. У зв’язку з цим слід досить критично підходити до оцінювання відомостей, які містять у собі інформацію щодо кількості зареєстрованих фактів контрабанди, у тому числі у їх динаміці.

Окрім цього, постає необхідність визначити державну позицію стосовно порушення митних правил, предметом яких є товари, а також, і це є принциповим – стосовно адекватної оцінки перетину лінії зіткнення товарами та предметами як широкого вжитку, так і заборонених/обмежених у цивільному обігу.

ІНСТИТУТ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА РОЛЬ У НЬОМУ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

М. С. Пастернак

Для кримінального права України відповідальність юридичних осіб стала реальністю після впровадження змін до КК України Законом від 23 травня 2013 р. № 314-VII, якими передбачено застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у разі вчинення їхніми уповноваженими особами злочинів, визначених розділом XIV-1 КК України. Такі злочини, згідно із ст. 96-3 КК, повинні вчинюватися або від імені юридичної особи, або від імені та в інтересах юридичної особи, або через невиконання покладених на уповноважену особу законом чи установчими документами юридичної особи обов'язків щодо запобігання корупції, що призвело до вчинення визначених законодавцем злочинів (потурання). Немає однозначної думки, чи можна вважати такі заходи кримінально-правового характеру кримінальною відповідальністю чи навіть юридичною відповідальністю взагалі, що породжує теоретичні та практичні проблеми в розумінні кримінальної відповідальності, заходів кримінально-правового характеру та суб'єкта злочину.

На сьогодні кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні не можлива, оскільки це суперечить законодавчим і теоретичним положенням про склад злочину, особливо розумінню вини як психічного ставлення до вчинюваного діяння. Отже, застосування заходів кримінально-правового характеру не є тотожним притягненню до кримінальної відповідальності. Заходи кримінально-правового характеру можуть застосовуватися як до юридичних так і до фізичних осіб. У випадку їх застосування щодо фізичних осіб, що вчинили

діяння з усіма ознаками складу злочину, це відбувається в рамках кримінальної відповідальності, і її зміст визначається заходами кримінально-правового характеру, у випадку застосування щодо фізичних осіб, що вчинили діяння, що не містять усіх ознак складу злочину, а також щодо юридичних осіб – за межами кримінальної відповідальності. При цьому кримінальна відповідальність – це лише елемент у механізмі кримінально-правового реагування держави, один із варіантів такої реакції, який полягає у застосуванні заходів кримінально-правового характеру до особи, яка вчинила злочин, але кримінально-правові заходи не обмежуються кримінальною відповідальністю, як і кримінальна відповідальність виходить за рамки набору кримінально-правових заходів, вона спричинює їх застосування і зовнішньо виражається у них, а також передує їхньому застосуванню.

Прихильники кримінальної відповідальності юридичних осіб мають декілька точок зору вирішення “проблеми вини” юридичних осіб: перша, так звана, “сувора” чи “абсолютна” відповідальність, коли для притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності достатньо встановлення лише самого факту вчинення правопорушення і не потрібно доводити вину правопорушника, тобто необхідною є лише об’єктивна сторона злочину; друга – вина спільноти є віддзеркаленням психічного ставлення до діяння уповноважених осіб, тобто вина юридичних осіб виявляється через вину уповноважених ними на прийняття рішень фізичних осіб (директорів, членів правління тощо), вина юридичної особи – вина адміністрації. У такому випадку вина колективів буде доведена після доведення вини таких людей. Третя – вина юридичної особи – це колективне, загальне психічне ставлення, тобто це не вина окремих фізичних осіб, а колективу загалом, іншими словами – колективна, а не індивідуальна відповідальність; четверта – вина юридичної особи – це невиконання покладених на неї обов’язків, неналежне здійснення наданих законом

прав, невжиття належних зусиль щодо усунення як самих порушень, так і їхніх причин, тобто ступінь вини юридичної особи залежить від її активності, організованості у вжитті заходів щодо запобігання порушенням.

Проте не виправдано прирівняти відповідальність людського творіння, якими є різного роду спільноти, до відповідальності тих, хто за ними стоїть – людей, і, тим більше, повністю відділити одну від одної. Таке розділення відповідальності чи її повне відділення – це відхід від реального світу в уявний. Кримінальна відповідальність в Україні реалізується через державний осуд і, як правило, накладення певних обмежень, що набувають форми кримінального покарання або інших примусових заходів. Осуд і обмеження мають на меті змінити і покарати суб'єкта злочину, не допустити вчинення інших злочинів як цією, так і іншими особами. Виправлення і кара можливі там, де є психіка і свідомість, що не можна реалізувати щодо організацій. Зазначені варіанти вирішення вини юридичних осіб або переносять її на фізичних осіб, або пропонується об'єктивне ставлення у вину, тобто вона не визначається як така. Через це відповідальність юридичних осіб може бути лише другорядною (не кримінальною, але з кримінально-правовими наслідками) і похідною (нерозривно пов'язаною) від кримінальної відповідальності фізичних осіб. Так чи інакше, за діями юридичних осіб стоять особи фізичні з поправкою на те, що свідомість і воля останніх “коректується” абстрактною колективною свідомістю і волею спільноти, до якої вони належать (працюють) і через що знають певного знеособлення і розчинення в ній.

Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є інструментарієм впливу держави на юридичні особи, їх додатковою відповідальністю у разі вчинення злочинів фізичними особами, що діють від їх імені, але вони застосовуються за межами кримінальної відповідальності.

ВИДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ

О. О. Пащенко

Проблема поділу кримінально-правових норм на види, як правильно підмітила О. В. Наден, у літературі підіймається, як правило, не самостійно, а в зв'язку з дослідженням деяких інших питань, пов'язаних із поняттям, змістом, системою кримінального права, кримінального законодавства тощо [1, с. 111]. Одним із таких питань є соціальна обумовленість кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). Тому види зазначених норм ми будемо виділяти, спираючись на наявність особливостей у встановленні їх соціальної обумовленості, а не на якийсь інший критерій. Водночас справедливим вбачається і зворотне твердження: соціальна обумовленість кримінально-правових норм різних видів характеризується неоднаково, різним чином.

Кримінально-правовий метод не зводиться суто до заборони, і, відповідно, система кримінально-правових норм не вичерпується забороняючими нормами [2, с. 29–31; 3, с. 84].

Слушним вбачається судження Ю. В. Бауліна, що вид норми визначається тим видом кримінально-правових відносин, які призначена впорядковувати така норма в єдності з іншими нормами [4, с. 812]. Слід підтримати також О. В. Гороховську, яка вважає, що природа соціальної обумовленості суспільних відносин і кримінально-правових норм, що їх регулюють і охороняють, єдина [5, с. 7]. Тому відповідним видам суспільних відносин кореспондують такі самі види кримінально-правових норм.

Зобов'язання, управомочення, дозвіл є різновидами вияву регулятивної функції кримінального права. Тому є сенс іменувати регулятивними всі норми (зобов'язуючі, уповноважуючі та дозвільні), що кореспондують зазначеним різно-

видам. Крім того, зазначені норми мають спільну правову природу, а тому їх соціальну обумовленість варто вивчати за допомогою аналізу одного і того самого кола обставин. З іншого боку, усі ці різновиди регулятивних норм відрізняються від норм інших наведених науковцями видів, а тому утворюють самостійну групу.

Тобто немає сенсу в пошуку окремих правових інструментаріїв для дослідження соціальної обумовленості зобов'язуючих, уповноважуючих та дозвільних норм, і, водночас, усі такі норми принципово відрізняються від інших, а тому для вирішення вказаної наукової проблеми доцільно виділяти одну самостійну групу норм – регулятивні.

Зважаючи на виділені наукою методи (способи) кримінально-правового регулювання: заборона, заохочення і власне регулювання, а також на особливу правову природу норм-дефініцій (оскільки навряд чи до названих методів можна відносити такий, як роз'яснення), які нічого не охороняють і самі по собі нічого не регулюють, а лише тлумачать відповідні терміни, причому роблять це щодо окремих положень законодавства про кримінальну відповідальність, а не для КК в цілому (інакше кажучи, вони потрібні для забезпечення можливості застосування кримінально-правових норм інших видів, перш за все охоронних і регулятивних), – для вирішення питання про соціальну обумовленість є сенс виділяти 4 види кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність): охоронні, регулятивні, заохочувальні та дефінітивні (норми-дефініції).

Список використаної літератури

1. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія / О. В. Наден. – Х. : Право, 2012. – 272 с.
2. Наумов А.В. Реализация уголовного права и деятельность следователя: учеб. пособ. / А. В. Наумов. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1983. – 83 с.

3. Кленова Т. В. Структура уголовно-правовой нормы и выражение ее предписаний в законодательстве / Т. В. Кленова // Сов. государство и право. – 1988. – № 11. – С. 80–84.

4. Баулин Ю. В. Уголовное право как система уголовно-правовых норм / Ю. В. Баулин // Вибрані праці / Ю. В. Баулін. – Х. : Право, 2013. – С. 811–813.

5. Гороховська О. В. Вбивство через необережність: проблеми кримінальної відповідальності : монографія / О. В. Гороховська. – К. : Вид-во ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 180 с.

ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ, ЩО ПОЛЯГАЮТЬ У ПЕРЕШКОДЖАННІ ДІЯЛЬНОСТІ

Є. В. Пилипенко

Найпоширенішим заходом кримінально-правового впливу, який застосовується до осіб, які вчинили злочин, є покарання. Вид та розмір покарання за злочин визначаються санкцією кримінально-правової норми. Тому для дослідження проблем кримінальної відповідальності за злочин велике значення має аналіз санкції статті (частини статті). Повною мірою це стосується і злочинів, які полягають у перешкодженні діяльності, до яких ми відносимо склади злочинів, передбачені у ст. 114-1, 170, 171 (частина 1), 180 (частина 1) та 340 КК України.

Окремі аспекти відповідальності за перешкодження діяльності у сучасній науковій літературі досліджували у своїх роботах Я. С. Безпала, Є. М. Блажівський, Г. Є. Болдарь, К. М. Буряк, Р. В. Вереша, Л. В. Дорош, О. О. Дудоров, І. С. Заець, І. М. Залядова, І. О. Зінченко, О. О. Кваша, С. Я. Лихова, В. І. Маркін, Л. П. Медіна, М. О. Мягков, В. І. Осадчий, Р. Л. Чорний та інші. Проте у їх роботах недостатньо уваги приділяється проблемам визначення виду та розміру покарання за такі злочини.

Метою цієї роботи є аналіз санкцій кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за такі злочини.

Аналіз санкцій зазначених вище кримінально-правових норм дозволяє зробити висновок, що законодавець при їх конструюванні не завжди додержується принципу співрозмірності виду та розміру покарання у суспільній небезпечності злочину. Так, у ч. 2 ст. 114-1 КК України кваліфікуючими ознаками є загибель людей (тобто настання смерті більш ніж одної особи) або інші тяжкі наслідки, причому відношення винного до таких наслідків має бути необережним. У науковій літературі справедливо зазначається, що покарання за необережний злочин, який спричинив загибель потерпілого чи людські жертви, в усіх ви-

падках має бути більш м'яким, ніж за умисні злочини з аналогічними наслідками. Вважаємо, що таке твердження буде справедливим і для складів злочинів з так званою “подвійною” чи “змішаною” формою вини, які передбачають відповідальність за умисне діяння, кваліфікуючою ознакою якого є необережне спричинення смерті людині (людям) чи інших тяжких наслідків. Для порівняння, схоже з ч. 2 ст. 114-1 КК України покарання (принаймні верхньої межі) передбачено, наприклад, за диверсію (стаття 113 КК України), тобто дій, спрямованих на умисне заподіяння тих самих наслідків, що й у ч. 2 ст. 114-1 КК України.

Крім цього, санкція ч. 2 ст. 114-1 КК України містить занадто широкий діапазон – від 8 до 15 років позбавлення волі. Такі занадто широкі рамки (7 років) призначення покарання навряд чи сприятимуть однаковому застосуванню законодавства та єдності судової практики. Так, Т. А. Денисова зазначає, що чим ширше межі санкції, тим точніше можна забезпечити інтереси підсудного, тим більшою є можливість судового розгляду, тим, зрештою, краще реалізуються принципи гуманізму та індивідуалізації покарання. Водночас потрібно пам'ятати про необхідність обмежувати можливе судове свавілля та межі індивідуалізації, тобто про оптимальне визначення розмірів покарання відповідно до принципів гуманізму, законності та рівності осіб перед законом. Тому самі по собі санкції з широкими чи вузькими межами не є оптимальними. А тому вона пропонує в санкції статті визначити межі розміру покарання, наприклад, у виді позбавлення волі, за допомогою коефіцієнта, а саме, щоб межі були рівновіддалені від медіани (середнього) розміру покарання приблизно в 1,2 раза. Такий приблизно рівний коефіцієнт пропорційності, на думку авторки, надасть можливість дещо уніфікувати законодавство, усунути невиправданий різнобій у розмірах покарання, спростить законодавцеві побудову санкцій і означатиме системно-поступове збільшення меж санкцій від міні-

мальних за злочини невеликої тяжкості до більш широких за особливо тяжкі.

На нашу думку, межі санкції ч. 2 ст. 114-1 КК України мають бути зменшеними за рахунок зменшення її верхньої межі. Найбільш виваженим, з урахуванням викладених міркувань, видається покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років, а за злочин, передбачений у ч. 1 цієї статті – від чотирьох до восьми. Такий підхід дозволяє, не змінюючи тяжкість злочину і типовий ступінь його суспільної небезпеки, установити оптимальні межі покарання у виді позбавлення волі і врахувати практику його призначення.

Не завжди додержується законодавець при конструюванні санкцій зазначених кримінально-правових норм і принципу системності. Так, у санкції ст. 170 КК України в словосполученні, яким визначається вид покарання використаний сполучник “чи” – “з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років”, у той час як у ст. 55 КК України у розглядуваному словосполученні використовується сполучник “або”. Крім цього, покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачено у санкції ст. 170 КК України як додаткове обов’язкове, при тому, що злочин, згідно з диспозицією вказаної норми, вчиняється загальним суб’єктом. Звісно, перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій може бути вчинено і особою з використанням своєї посади або за рахунок певної діяльності, тобто спеціальним суб’єктом, але включення до санкції покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового обов’язкового видається спірним кроком. Ураховуючи викладене, пропонуємо виключити з санкції норми, описаної в ст. 170 КК України, вказівку на такий вид покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ ЗА ОЗНАКОЮ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ

Є. О. Письменський

Аналіз правозастосовної практики засвідчує, що при кваліфікації незаконної порубки лісу часто виникають певні суперечності в частині тлумачення поняття “незаконна порубка”, яке використовується для позначення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 246 КК. Фахівці по-різному підходять до розкриття його змісту. Так, адекватне тлумачення порубки лісу хоч і відповідає буквальному значенню його текстуального формулювання, але невиправдано звужує кримінально-правовий зміст ст. 246 КК. Подібне тлумачення дозволяє вважати злочинною лише таку порубку лісу, що полягає у відділенні дерев і чагарників від коренів незалежно від засобів і способів, які для цього використовуються (С. Гавриш, І. Самощенко). О. Сторчоус зауважує, що такий підхід загалом відповідає лексичному значенню порубки, під якою зазвичай розуміють відокремлення сироростучого стовбура від землі будь-яким способом.

Однак більш прийнятним, на наш погляд, під час визначення справжнього змісту кримінально-правової норми щодо порубки лісу застосовувати до неї поширювальне тлумачення. Вважаємо, що порубка лісу має охоплювати не тільки відокремлення дерева або чагарнику від кореня або викорчовування (видалення деревостану з корінням), але й їхнє пошкодження до стану припинення росту (наприклад, відокремлення основних гілок від стовбура дерева, нанесення на стовбурі дерева глибоких порізів, знищення кореневої системи).

Примітно, що деякі суди поділяють пропонований підхід до тлумачення порубки лісу, ураховуючи при кваліфікації не лише зрублені дерева, а й пошкоджені. Так, згідно з вираком

Кременецького районного суду Тернопільської області від 7 квітня 2016 р. особа була засуджена за вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК, за таких обставин. Перебуваючи на території природно-заповідного фонду – Кременецького ботанічного саду, – засуджений без спеціального дозволу здійснив незаконну порубку, зрізавши бензопилкою одне дерево породи “ясен”. Унаслідок падіння цього дерева, після його відокремлення від пня, було пошкоджено два дерева породи граб та клен до ступеня припинення їхнього росту.

Разом з тим задля уникнення імовірних непорозумінь (подвійного тлумачення), пов’язаних із визначенням змісту поняття “порубка”, є доцільним внести зміни до ст. 246 КК, які б дозволяли визначити пошкодження дерев і чагарників до стану припинення росту як самостійну форму суспільно небезпечного діяння поряд із порубкою лісу. До речі, про необхідність таких законодавчих змін свідчить і зарубіжний досвід. Як приклад: відповідно до ст. 109 КК Латвійської Республіки кримінально караними діяннями визнається не лише порубка дерев, а також їхнє знищення або пошкодження. На доцільність подібного уточнення КК України вказується у літературі (П. Мельник).

Потрібно також ураховувати наявний на сьогодні дисбаланс між підходами до адміністративно-правової та кримінально-правової охорони лісу. Так, незаконна порубка дерев і чагарників є діянням подвійної протиправності, адже тягне як адміністративну, так і кримінальну відповідальність. Натомість знищення або пошкодження лісових культур, молодняка і підросту має своїм наслідком лише адміністративну відповідальність. Вчинення аналогічних дій, якщо вони завдали істотну шкоду, або здійснені на території особливо охоронюваних лісів зазвичай не тягне кримінальну відповідальність (виняток становлять діяння, які мають ознаки складу злочину, передбаченого ст. 245 КК).

Для позначення характеру діяння, визначеного ст. 246 КК, використовується слово “незаконне”. Кримінально караними визнаються три види незаконності діянь: а) законодавчо заборонені; б) дозволені, але вчинені без установлених у законодавстві підстав; в) дозволені, але вчинені не в установленому законодавством порядку. У ст. 246 КК не наводиться повний чи частковий перелік тих незаконних дій, які слід уважати злочинними. У цьому разі зміст поняття “незаконне” має розкриватись шляхом застосування встановлених чинним (некримінальним) законодавством спеціальних положень, які: а) забороняють вчинення порубки лісу; б) дозволяють її вчинення, але за наявності певних умов.

Отже, беручи до уваги бланкетний характер диспозиції кримінально-правової заборони, закріпленої у ст. 246 КК, суд у кожному випадку її застосування в порядку конкретизації обвинувачення має чітко визначити, які положення тих чи інших нормативних актів у сфері регулювання лісових правовідносин були порушені винуватим, а також робити посилення на них. На жаль, інколи суди обмежуються констатацією незаконності порубки лісу, не зазначаючи, у чому саме полягає незаконний характер діяння. Наприклад, таким чином вчинив Путильський районний суд Чернівецької області, який у вирокі від 22 вересня 2016 р. зафіксував лише те, що особа протягом березня – квітня 2016 р. в урочищі Тури Яблунецької сільської ради Путильського району Чернівецької області вчинила незаконну порубку сімнадцяти сиророслих дерев породи “ялина”, чим спричинила істотну шкоду на суму 16 1973 грн 61 коп.

У кращий бік вирізняється позиція Перечинського районного суду Закарпатської області, у вирокі якого від 25 липня 2012 р. зазначається, що підсудний, знаходячись на території заказника “Тур’я Полянський”, з порушенням встановленого лісовим законодавством порядку, без відповідного на те дозволу, вчинив незаконну порубку дерев породи “сосна

звичайна”, у кількості чотирьох дерев. У цьому випадку суд, не конкретизуючи які положення лісового законодавства порушені, разом з тим визначає, у чому полягала незаконність порубки дерев (відсутність дозволу).

Найбільш яскравим прикладом безпомилкового відображення незаконності порубки лісу та розкриття змісту цієї ознаки у вироку можна вважати рішення Лугинського районного суду Житомирської області від 7 червня 2013 р. У ньому йдеться про те, що, не маючи лісорубного квитка (ордера) на здійснення лісорубних робіт, особа здійснила незаконну порубку дерев породи “дуб”. При цьому підкреслюється, що вона діяла всупереч вимогам ст. 54 Лісового кодексу України, пп. 2, 3 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 “Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів”, згідно з якими використання лісових ресурсів проводиться за спеціальним дозволом – лісорубним квитком (ордером).

Ураховуючи те, що ознака незаконності порубки може тлумачитись по-різному, у ст. 246 КК варто закріпити види незаконного користування відповідним природним ресурсом. Це істотно посилило б інформаційне та виховне навантаження аналізованої кримінально-правової заборони.

ОБҐРУНТОВАНІСТЬ УСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ АБО У РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННЯ ЗАХОДІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ЗАТРИМАННЯ ЗЛОЧИНЦЯ

Н. М. Плисюк

Конституційне положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, свідчить про необхідність дотримання на всіх рівнях пріоритету забезпечення безпеки людини (ст. 3).

Безпека людини, що виходить з ідеї справедливості, у першу чергу, включає право на безпечне життя людини в суспільстві. Але жодна держава в світі не в змозі повною мірою власними силами гарантувати безпеку людині, тому їй надається право самостійно захищати свої права та життєво важливі інтереси через інститут необхідної оборони та затримання особи, що вчинила злочин.

Для досягнення мети найбільш повної реалізації безпеки особи потрібно, щоб необхідна оборона та затримання особи, що вчинила злочин, як кримінально-правові категорії максимально відповідали своєму соціальному призначенню, щоб суспільство і держава могли забезпечити інтереси людини під час їх застосування.

Через особливу соціальну зумовленість реалізація права на необхідну оборону та затримання особи, що вчинила злочин, шляхом заподіяння шкоди особі, яка здійснює злочинне посягання, регламентується законом про кримінальну відповідальність.

Проте у випадку, коли йдеться про вбивство, злочин, суспільна небезпека якого не оспорується, про заподіяння смерті при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, тобто по суті про зловживання правами на необхідну оборону та затримання злочинця, такі діяння, безумовно, суспільно-небезпечні, а відповідальність, безумовно, обґрунтована. При вчиненні такого злочину проти життя настає ні з чим не співрозмірний наслідок – смерть людини як індивідуальності і члена суспільства. Життя та здоров'я будь-якої людини – завжди безцінне благо, яке не залежить від тієї чи іншої характеристики потерпілого.

Підвищена суспільна небезпека злочинів проти життя в цілому і злочину, що розглядається, у тому числі, зумовлена тим, що при їх вчиненні настають безповоротні наслідки, які не підлягають будь-якій компенсації або відшкодуванню, заподіюється шкода, яка в жодному разі не може бути відвернена, оскільки не має рівнозначного еквіваленту.

У випадку вчинення особою, яка обороняється, дій, що виходять за межі необхідності, втрачають свій зміст ті умови, які надавали захисним діям правомірного характеру. Саме тому заподіяння шкоди особі, яка здійснює посягання, що в даній обстановці не була необхідною, визнається діянням суспільно небезпечним, яке тягне за собою кримінальну відповідальність.

У той же час умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, будучи пов'язаним з інститутами необхідної оборони та затримання особи, що вчинила злочин, за своєю соціально-правовою природою займає особливе місце серед інших злочинів проти життя, що і послужило підставою для віднесення законодавцем аналізованого складу злочину до числа привілейованих.

Склад злочину, передбачений ст. 118 КК України, належить до привілейованих, із врахуванням у кожному конкрет-

ному випадку не тільки позитивної спрямованості поведінки винної особи, але і її психічного стану.

При цьому необхідно враховувати такі обставини:

- 1) провокуюча поведінка потерпілої особи, яка сама вчинила суспільно небезпечне посягання;
- 2) спрямованість діяння особи, яка обороняється, на відвернення посягання та захист правоохоронюваного об'єкта;
- 3) психічний стан особи в момент відвернення посягання, коли для неї є ускладненими зовнішня оцінка ситуації та контроль за своїми діями.

Пом'якшення кримінальної відповідальності у таких випадках зумовлене, у першу чергу, тим, що особа, яка обороняється, діє в особливій обстановці – при захисті охоронюваних правом об'єктів від суспільно небезпечного посягання. Потерпілий, посягнувши на ці об'єкти, сам ставить себе в ситуацію, коли його життя та здоров'я потрапляють у небезпеку.

Статистика свідчить, що кількість осіб, засуджених за вчинення даного злочину, є значно меншою, ніж кількість осіб, засуджених за вчинення умисного вбивства, у тому числі і при обтяжуючих обставинах (ч. 1, 2 ст. 115 КК України), але все ж таки вона є немалою.

З урахуванням того, що в КК України є більше десятка статей, які з моменту набрання ним чинності не застосовувались, застосування щороку ст. 118 КК України до близько ста – півтора ста осіб, безумовно, свідчить про відносну поширеність таких діянь у суспільстві, а відтак про доцільність існування ст. 118 КК України. Якщо сприймати як апріорі положення, що ст. 118 КК України обґрунтовано необхідна, за її відсутності близько 150 осіб щороку підлягали б більш суворій відповідальності.

ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ПОКАРАННЯ ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

О. В. Пожалюк

Питання щодо осмислення покарання для теорії кримінального права насамперед пов'язується з дослідженням його змісту та сутності, правового закріплення та реалізації карної політики держави, досягнення мети покарання. Особливу увагу на даний час варто приділяти такій меті покарання, як виправлення осіб, тому що на даному етапі розвитку України потрібно прагнути до зменшення виявів злочинності та більшої правосвідомості громадян.

Відповідно до ч. 2, 3 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Мета виражає не тільки те, що повинно відбутися в майбутньому, але і те, що потрібно робити, як і якими засобами, до чого прагнути, щоб здійснити бажане. У цьому – особливість мети, що позначає не всяке майбутнє, а лише необхідний результат, причому досягається через діяльність. У ній закладене вольове, практичне відношення до зовнішнього світу, процес перетворення в інтересах людини.

Під час визначення мети покарання та способів її досягнення варто враховувати даний вольовий аспект. Мова йде про подальше виправлення особи, її життя у суспільстві. Злочинець сам повинен хотіти цього, його інтерес повинен бути спрямований на майбутню діяльність згідно із нормами законодавства.

В юридичній літературі була висловлена думка, що мета виправлення – це проблема педагогічна, психологічна, а не

правова, оскільки ці дії передбачають внесення коректив у психіку, свідомість особи.

На думку Т. А. Денисової, мета покарання – виправлення засуджених – відіграє інтегруючу роль у системі всіх цілей покарання, оскільки виправлення засуджених є запорукою їхньої ресоціалізації, а відтак, найбільшої ефективності покарання. Ресоціалізація виступає як право засудженого, оскільки не можна примусово піддавати ресоціалізації людину через те, що це залежить від її бажання змінитися. Хоча, з іншого боку, соціалізація і конформізм особистості і фактично виступають обов'язком особи, оскільки вона живе в суспільстві та усі соціальні норми вимагають від неї цього.

Варто зазначити, що виправлення як психічний процес є невід'ємним від свідомості особи, її культури, розвитку. Тому залежно від особистісних якостей особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, й буде залежати необхідний та достатній комплекс заходів впливу на неї для досягнення цієї мети.

Проте перспективні визначення мети покарання в теорії не завжди збігаються з досягненням тієї ж мети на практиці. Зарубіжний та вітчизняний досвід за останні декілька десятиліть сформулював низку висновків, згідно з якими виправлення злочинців як мета покарання була визнана практично недосяжною для реалізації. Незважаючи на різноманіття методів покарання та виправлення особи, які базуються на досягненнях психології, медицини та соціальної роботи, їх практична значущість залишається здебільшого сумнівною.

Якщо розглядати покарання з точки зору позбавлення волі винної особи, то таке покарання яскраво показує нам, що виправлення за допомогою ув'язнення є ілюзією. Винятки з цього правила є випадковими. Основною функцією в'язниці є поєднання кари, помсти, відновлення справедливості та порядку.

Такі елементи механізму реабілітації під час застосування покарання, як праця, навчання, моральне виховання та

дисципліна, є загальноприйнятими для виправних установ. Але попри наявність таких частин покарання зазначені елементи у більшості випадків не приносять бажаного результату впливу на особу.

З іншого боку, хіба можна говорити про реабілітацію людини, яка знаходиться в жорстокому, нелюдському, злочинному середовищі, що особливо яскраво виявляється в наших виправних установах?

Статистичні дані щодо нашої країни теж свідчать не на користь реабілітації, 30–40 % тих, хто виходить на волю, знову потрапляють за ґрати.

При таких умовах виправлення особи стає метою, яку важко досягнути. Перебуваючи в криміногенному середовищі таких же злочинців, особа піддається під вплив їх оточення та обирає для себе способом життя не дотримання законодавства, подальше вчинення нових злочинів. Не спостерігаючи перспективи після відбуття покарання, злочинець думає, що не має вибору і що єдиний правильний для нього шлях є протиправна поведінка.

Вищевикладене дозволяє констатувати: ефективність кримінального покарання з точки зору досягнення ним мети загальної превенції є дуже низькою. Ця ситуація може бути змінена шляхом реалізації невідворотності застосування кримінального покарання за допомогою підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення і професійної підготовки працівників правоохоронних органів, усунення їх корупційних зв'язків, а також недоліків у міжнародній співпраці у боротьбі зі злочинністю.

На нашу думку, досягнення такої мети покарання, як виправлення, залишається бажаним результатом без реального підтвердження. Рівень злочинності, випадки вчинення рецидивної злочинності або залишаються стабільно невітшними, або збільшуються. За таких умов варто переглянути підхід до покарання, його мети та системи. Правова свідомість осіб не

перебуває на достатньо високому рівні, тому вдосконалення і вирішення такої проблеми має йти від законодавців. А за наявності позитивних змін варто розраховувати на розуміння суспільства та його бажання дотримуватись законів.

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ, ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНІ ТА ІНШІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

О. Р. Полегенька

Відповідно до ч. 1 ст. 401 КК України військовими злочинами визнаються передбачені розділом XIX Особливої частини КК України злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів.

У ч. 2 ст. 401 КК України визначено вичерпний перелік суб'єктів військових злочинів: ними є військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Однак КК України не містить визначення, хто є військовослужбовцем та військовозобов'язаним (резервістом), тобто вищезазначена норма КК України є бланкетною та відправляє до ч. 9 ст. 1 Закону України “Про військовий обов'язок та військову службу”, де військовослужбовці – це особи, які проходять військову службу, військовозобов'язані (резервісти) – особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави, а також до категорії військовослужбовців прирівнюються іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону проходять військову службу у Збройних Силах України.

Отже, до військовослужбовців належать: особи офіцерського складу, прапорщики, мічмани, військовослужбовці строкової служби, військовослужбовці, призвані за призовом під час мобілізації на особливий період, військовослужбовці військової служби за контрактом Збройних Сил України, розвідувального органу Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, а також інших військових формувань, які створюються Верховною Радою України; військовослужбовці-жінки, курсанти військових навчальних закладів. Крім того, перелік військовослужбовців міститься також у Положеннях про проходження служби у відповідних військових формуваннях України.

До військовослужбовців слід також віднести осіб офіцерського складу, військовослужбовців строкової служби (служби за контрактом і призивних під час мобілізації) та тих, що проходять службу у військовій прокуратурі, Національній гвардії України, у Державному космічному агентстві України, Державній спеціальній службі транспорту Міністерства інфраструктури України, у Службі зовнішньої розвідки України, курсантів військово-навчальних закладів (військових інститутів, військових факультетів, кафедр у складі вищих навчальних закладів). Виходячи з положень Указу Президента України від 25 жовтня 2007 р. № 1020/2008 “Про перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення у державних органах, установах і організаціях та граничних військових звань за цими посадами”, наведений вище перелік не є вичерпним. Отже, однією із специфічних ознак суб’єктів військових злочинів є та, що вони під час вчинення військового злочину повинні перебувати на військовій службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях України.

Згідно з вищевикладеним можна зробити висновок, що за відповідними статтями розділу XIX Особливої частини КК

України несуть відповідальність військовослужбовці військових формувань, утворених відповідно до законів України. Що стосується словосполучення “визначені законом інші особи”, це військовослужбовці, які відрядженні до відповідних державних органів згідно з вищенаведеним Указом Президента України від 25 жовтня 2007 року.

Окрім цього, під час проведення антитерористичної операції на сході України виникла ще одна категорія військовослужбовців – добровольці. Як бачимо, їх статус КК України не визначено. Постає питання про можливість притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених розділом XIX КК України. На нашу думку, допризовники – це ті самі резервісти. Тобто, під час проходження ними військової служби вони так само, як і військовослужбовці, є суб'єктами військового злочину та нестимуть відповідальність за вчинення цих злочинів. Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Необхідно зазначити, що суб'єктам військових злочинів поряд з загальними притаманні ще й особливі ознаки, а саме громадянство, стан здоров'я, вік призову на військову службу та релігійні переконання.

Список літератури

Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/>

Остапенко Л. А. Спеціальний суб'єкт військових злочинів / Л. А. Остапенко, М. Б. Головка // Європейські перспективи. – 2014. – № 8. – С. 136–142.

Про військовий обов'язок та військову службу : Закон України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради Укра-

їни. – Режим доступу до док. : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>

Туркот М. С. Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України : наук.-практ. посіб / Туркот М. С., Богуцький П. П., Дьячук С. І., Вернидубов І. В., Сеґеда С. П. – К. : Видавничий дім “АртЕк”, Національна академія прокуратури України, 2014. – 246 с.

ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМ СПІВУЧАСТІ У ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНАХ

В. Ф. Примаченко

Кваліфікуюча ознака “вчинення за попередньою змовою групою осіб” у ч. 2 ст. 258 КК України та інших статтях, які передбачають кримінальну відповідальність за терористичні злочини певним чином тісно пов’язана із самостійною нормою, яка у ст. 258³ КК України встановлює кримінальну відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації. Фактично ця норма була закріплена у частинах четвертій та п’ятій попередньої редакції ст. 258 КК України, але й тоді, і на цей час не вирішені питання щодо розуміння поняттям “терористична група” і того, як воно співвідноситься із наявною у ч. 2 ст. 258 КК України кваліфікуючою ознакою “вчинення за попередньою змовою групою осіб”, чи “терористичною групою”, бо саме так і тлумачиться поняття в низці літературних джерел. Для більшого розуміння додамо, що “терористична група” – це група з двох або більше осіб, які об’єдналися з метою здійснення терористичних актів. Наведене бачення, на наш погляд, є цілком неправильним, таким, що занадто поширює дію цієї статті закону і суперечить наявним у кримінальному праві положенням щодо співучасті у злочині та незакінченій злочинній діяльності. Такий підхід до положень ст. 258³ КК України призводить до необґрунтованого посилення репресії щодо багатьох діянь, яким не притаманний великий ступінь суспільної небезпеки. Окрім цього, він не відповідає міжнародним стандартам. Так, згідно з Палермською конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. рекомендується здійснити криміналізацію участі якої б то не було форми в організованій злочинній групі, яка є структурно оформленою групою у складі трьох або більше осіб.

З огляду на сказане можна зрозуміти, чому серед вчених є й інше бачення того, як тлумачити поняття “терористична група”. Наприклад, В. Тихий вважає, що терористична група є видом організованої групи, але кількісно вона може складатися і з двох осіб. Таке бачення науковець обґрунтовує посиланням на відповідні положення чинного Закону України “Про боротьбу з тероризмом”.

Дійсно, законодавець до сьогодні ще не узгодив із діючим вітчизняним кримінальним законодавством норми Закону України “Про боротьбу з тероризмом” від 20 березня 2003 р., який явно суперечить першому, зокрема, щодо кількості членів терористичної групи та терористичної організації, оскільки у абз. 18 та абз. 19 ст. 1 названого Закону вказано, що: “терористична група – група з двох і більше осіб, які об’єдналися з метою здійснення терористичних актів”, а “терористична організація” – стійке об’єднання трьох і більше осіб, створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов’язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоча б один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

Подібне бачення і у М. К. Гнетнева та А. О. Данилевського, які висловлюють думку, що наведені у Законі відзначення понять можна зрозуміти і виправдати, оскільки більш жорсткі вимоги до терористів пояснюються підвищеним рівнем суспільної небезпечності злочинів, вчинюваних ними, і це підкреслює законодавець, передбачивши меншу кількість учасників терористичних угруповань у порівнянні зі “звичайними” організованими групами та злочинними організаціями. Із цією позицією не можна погодитися, оскільки тільки КК України є єдиним інструментом, за допомогою якого мають регулюватися всі питання, що стосуються рівня суспільної небезпечності будь-якого злочину,

а також питання співучасті у ньому. Інші закони, у тому числі і спеціальні, не можуть підмінити чи суперечити йому, або звужувати чи розширювати його дію.

Слід погодитися з тими науковцями, які пропонують скоригувати понятійний апарат та увести у зазначену вище статтю закону таке поняття, як “організована терористична група” – стійке об’єднання трьох і більше осіб, які об’єдналися з метою вчинення терористичних діянь, що дасть змогу уніфікувати дефініції цього поняття в Законі України “Про боротьбу з тероризмом” та КК України й відповідатиме визначенню форми співучасті, наведеній у ч. 3 ст. 28 КК України. Теж саме стосується і поняття “злочинна організація”, що у вказаному Законі потребує коригування в частині мінімальної кількості її учасників, а саме шляхом збільшення із трьох до п’яти осіб.

Крім того, обов’язково потрібно у ст. 258³ і ст. 258⁵ КК України термін “терористична група” замінити на “організована терористична група”. У такому разі будуть усунені суперечності із кваліфікуючою ознакою “вчинення за попередньою змовою групою осіб”, яка передбачена у ч. 2 ст. 258 КК України та інших статтях.

ПРОПАГАНДА ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

А. М. Притула

В умовах ведення гібридної війни, АТО, обов'язковим компонентом якої є інформаційна війна, провідне місце відводиться пропаганді.

Інформаційна війна містить збір тактичної інформації; забезпечення безпеки власних інформаційних ресурсів; підбив якості інформації супротивника і попередження можливості збору інформації супротивником; поширення пропаганди або дезінформації з метою деморалізації війська, населення ворога, маніпулювання свідомістю останніх.

Конституція України наголошує, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. У такий спосіб держава протидіє пропаганді та поширенню відомостей, що загрожують національним інтересам держави.

Під пропагандою розуміється форма комунікації, яка спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції. Енциклопедія визначає пропаганду як поширення політичних, філософських, наукових, художніх та інших поглядів і ідей з метою їхньо-

го впровадження в суспільну свідомість і активізації масової практичної діяльності. Основні елементи процесу пропаганди: її суб'єкт (соціальна група, інтереси якої виражає пропаганда), зміст, форми і методи, засоби чи канали пропаганди (радіо, телебачення, друковані, система лекційної пропаганди і т. д.), об'єкт (аудиторія чи соціальні спільноти, яким адресована пропаганда). Вирішальним для розуміння процесу пропаганди є соціальні інтереси її суб'єкта, їх співвідношення з інтересами суспільства в цілому та окремих груп, до яких вона звернена. Це визначає її зміст і впливає на вибір форм, методів і засобів пропаганди.

Пропаганда – більш-менш систематичні зусилля маніпулювати переконаннями, відносинами чи діями інших людей за допомогою символів (слів, жестів, плакатів, монументів, музики, одягу, відмітних знаків тощо). Умисність і відносно сильний ухил на маніпуляцію відрізняють пропаганду від звичайного спілкування чи вільного й легкого обміну ідеями. У пропаганди є конкретна мета чи набір цілей. Щоб досягти їх, пропаганда навмисно відбирає факти, аргументи й символи і представляє їх так, щоб досягти найбільшого ефекту. Щоб максимізувати ефект, упускаються чи спотворюються істотні факти, відвертається увага аудиторії від інших джерел інформації.

Ми не розглядаємо позитивний аспект пропаганди (пропаганда загальнолюдських цінностей, здорового способу життя тощо), аналізу піддається лише негативний аспект пропаганди, який має місце у ЗМІ на території України, що певною мірою негативно маніпулює свідомістю громадян.

Законом України “Про основи національної безпеки України” визначено, що національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. На даному етапі основними реальними та потенційними загроза-

ми національній безпеці України, стабільності в суспільстві є сепаратизм та поширення ідеології тероризму.

Основою сепаратизму є прагнення населення тієї чи іншої території, тих чи інших окремих етнічних спільнот, які не мають за загальним визнанням права на самовизначення, до відокремлення від держави, сам процес відділення або відокремлення зі ставкою на повне автономне існування або приєднання до іншої держави.

В Україні триває гібридна війна (війна із поєднанням принципово різних типів і способів ведення війни, які скоординовано застосовуються задля досягнення спільних цілей), типовим компонентом для якої є загрожуюча державі ворожа пропаганда, яка має на меті підірвати довіру до влади, збройних сил, зміну території, існуючих кордонів, легалізацію бандитських та терористичних угруповань, розв'язання нових конфліктів у державі тощо.

Пропаганда в даний час не охоплюється об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 109 КК України "Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади". У пропаганді відсутні: дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; змова про вчинення таких дій; публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій. Нині в Україні відсутня кримінальна відповідальність за пропаганду в тому визначені, у якому вона сьогодні здійснюється. За пропаганду, на нашу думку, можливо притягнути лише на підставі ст. 161 КК України, у випадку, якщо пропаганда як різновид умисних дій матиме своєю спрямованістю розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями.

Проте, об'єктом цього злочину є порушення рівноправності громадян, а не державна (національна) безпека. Адже мета ворожої пропаганди – насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, тобто вона безпосередньо впливає на національну безпеку. Пропаганда має на меті впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи (згуртування у боротьбі із зовнішнім і внутрішнім ворогом, довіра до законнообраної влади, добровільна участь у частковій мобілізації, допомога пораненим, вимушеним переселенцям тощо) чи громадської позиції під час проведення антитерористичної операції тощо.

Родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки є суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, тобто основи національної безпеки. Тобто відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави.

Ідея запровадження кримінальної відповідальності за пропаганду, яка загрожує державі не є новою для кримінального права. У першому радянському КК 1922 року містилась ст. 69 “Антирадянська агітація та пропаганда”, КК РРФСР 1960 року містила ст. 70 “Антирадянська агітація та пропаганда”. Аналогічні статті були майже в усіх кодексах радянських республік. У Європі Кримінальний кодекс Швейцарії від 21 грудня 1937 року у ст. 275bis “Загрожуюча державі пропаганда” передбачає кримінальну відповідальність.

Загалом криміналізація посягань за пропаганду, що загрожує державі, відповідає принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь, розробленим теорією кримінального права, а саме: соціальних і соціально-психологічних принципів криміналізації, принципів, які визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кри-

мінального права, несуперечливості між нормами конституційного, кримінального, а також інших галузей права.

Потрібно окремо підкреслити, що наявна пропозиція про доповнення КК України статтею про кримінальну відповідальність за пропаганду, що загрожує державі, не буде суперечити ст. 10 “Свобода вираження поглядів” Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950.

Отже, пропонуємо доповнити статтю 109 КК України частиною 4 такого змісту, виклавши її, наприклад, у такому вигляді:

“4. Пропаганда, яка направлена на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також поширення інформації чи відомостей, що становлять загрозу національним інтересам України, карається...”.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Н. М. Радченя

Конституція України (ст. 14) юридично закріпила постулат про те, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Відповідно до ст. 125 Земельного кодексу України (далі – ЗК) право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав. Будь-які дії щодо набуття прав на земельну ділянку та її використання, вчинені з порушенням встановленого законом порядку кваліфікуються як земельні правопорушення. У зв'язку з цим ч. 1 ст. 211 ЗК самовільне зайняття земельних ділянок відносить до порушень земельного законодавства.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 19 липня 2003 “Про державний контроль за використанням та охороною земель” самовільним зайняттям земельної ділянки є будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду), або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними.

Так, характерними ознаками самовільного зайняття земельної ділянки є:

відсутність правовстановлювального документа на земельну ділянку;

відсутність рішення органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади про передачу (надання) земельної ділянки державної або комунальної власності;

відсутність вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки;

самовільна зміна меж земельної ділянки, шляхом приєднання частини суміжних земель до своєї ділянки.

Необхідно відмежовувати самовільне зайняття земельної ділянки від самовільного використання землі чи використання земельної ділянки без правовстановлювальних документів. Не визнається самовільним зайняття земельної ділянки, якщо особа використовує земельну ділянку:

до моменту державної реєстрації права власності на земельну ділянку або права землекористування;

до реєстрації речових прав на землю, що виникають на підставі укладених договорів;

під будівлями та спорудами до реєстрації прав на землю;

без наміру заволодіння нею (стоянка автомашин, проїзд тощо);

добросовісно незаконно володіє земельною ділянкою (вчиняє дії, які передують набуттю права на земельну ділянку за давністю користування на підставі ст. 119 ЗК).

Важливим при цьому є прийняття рішення місцевою радою чи державною адміністрацією про надання такої ділянки у власність чи оренду. Отже, якщо особа фактично використовує земельну ділянку та має будь-яке з рішень зазначених органів щодо такої земельної ділянки, її не можна притягнути до відповідальності.

Самовільне зайняття земельної ділянки може здійснюватись як у формі дій, які свідчать про фактичне використання особою земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду), так і у формі дій, які свідчать про намір особи

використовувати земельну ділянку за відсутності вчиненого правочину щодо неї (наприклад, огороження самовільно зайнятої ділянки, перенесення межових знаків).

Згідно зі статтею 212 ЗК самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними.

Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок провадиться за рішенням суду.

Особи, які самовільно зайняли земельні ділянки, несуть цивільно-правову адміністративну відповідальність та кримінальну відповідальність.

Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельних ділянок передбачена ст. 197-1 КК України, відповідно до якої самовільне зайняття земельної ділянки визнається земельним злочином за умови, якщо законному володільцю або власнику завдано значної шкоди. Шкода визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. У вирішенні питання про визначення розміру шкоди, заподіяної самовільним зайняттям земельної ділянки, органи контролю керуються Методикою визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 № 963. Розмір шкоди визначається за встановленою формулою; за основу береться середньорічний розмір доходу залежно від областей та місцевостей, що наведені в додатку до Методики.

Предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 197-1 КК України, виступає конкретна земельна ділянка, якою відповідно до ст. 79 ЗК є частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї

правами. Буквальне тлумачення змісту ст. 197-1 КК України унеможливилює притягнення до кримінальної відповідальності особу, яка самовільно зайняла частину, а не всю земельну ділянку.

Отже, ч. 1 ст. 197-1 КК України доцільно доповнити відповідним положенням про відповідальність не лише за повне, а й за часткове самовільне зайняття земельної ділянки.

УХИЛЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ: ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

О. В. Романюк

Стаття 390 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження та позбавлення волі.

До набрання чинності КК України 2001 року українське кримінальне законодавство не передбачало покарання у виді обмеження волі. У КК України 1960 року було передбачено норму лише щодо ухилення від покарання у виді позбавлення волі, що була прийнята у результаті доповнення Виправно-трудоного кодексу України статтею 391, згідно з якою засудженим до позбавлення волі у виняткових випадках дозволялись короткострокові виїзди за межі місць відбування покарання, а у разі неповернення до виправної установи після встановленого строку засуджений притягувався до кримінальної відповідальності.

У КК України 2001 року норми, що передбачали кримінальну відповідальність за неповернення до місця відбування покарання осіб, засуджених до покарань у виді обмеження волі та позбавлення волі, яким було дозволено короткочасний виїзд після закінчення його строку, були об'єднані у єдину статтю кримінального закону.

Крім того, ст. 390 КК України передбачає відповідальність особи, яка відбуває покарання у виді обмеження волі не лише за неповернення до місця відбування покарання, а й за самовільне залишення місця обмеження волі або злісне ухилення від робіт, або систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання (ч.1, ст. 390 КК України).

Доцільність закріплення зазначених положень у статті кримінального закону, присвяченій ухиленню від покарання, є спірною. Так, громадський порядок – розуміється як система відносин, що складаються при знаходженні громадян у громадських місцях: на вулицях, площах, у садах, у громадському транспорті, видовищних заходах, підприємствах торгівлі та громадського харчування і т. п., а особи, які порушують цю систему відносин можуть бути притягнені, як правило, до адміністративної відповідальності. Злісне ухилення від робіт та систематичне порушення громадського порядку або встановлених правил проживання особою, засудженою до обмеження волі, за своєю сутністю не є ухиленням від покарання.

Залишення виправного центру, як і виправної колонії, є самовільним у тому випадку, коли воно вчинене без спеціального дозволу адміністрації або за відсутності законних підстав, а тому фактично являє собою втечу з кримінально-виконавчої установи.

На нашу думку, правові наслідки самовільного залишення місця обмеження волі або позбавлення волі було б логічним закріпити в одній статті кримінального закону, доповнивши ст. 393 КК України.

Разом з тим особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно. Уповноважений орган з питань пробації згідно з вироком суду вручає засудженому припис про виїзд до місця відбування покарання. Не пізніше трьох діб з дня одержання припису засуджений зобов'язаний виїхати до місця відбування покарання і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку (ст. 57 КВК України).

У разі неприбуття засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання та в разі, якщо його місцезнаходження невідоме, уповноважений орган з питань пробації надсилає органам Національної поліції подання про оголошення його

в розшук та подання до суду для вирішення питання направлення засудженого до місця відбування покарання в порядку, установленому для засуджених до позбавлення волі. Ніякої відповідальності до осіб, які не прибули для отримання припису або не прибули до виправного центру для відбування покарання, законодавство не передбачає.

В українській мові поняття “ухилення” тлумачиться як намагання не робити чого-небудь, не брати участі у чомусь, а синонімом цього поняття є поняття “уникнення”.

Ми вважаємо, що у ст. 390 КК України доцільно передбачити лише ті діяння, які за своєю сутністю становлять ухилення від відбування покарання і спрямовані на його уникнення.

АНТИКОРУПЦІЙНІ СУДИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ

В. М. Руфанова

Згідно зі ст. 125 Конституції України судоустрій в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та визначається законом. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

Відповідно до положень Основного Закону, ст. 31 Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII “Про судоустрій та статус суддів” задекларовано положення, що у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої інстанції з розгляду окремих категорій справ, до яких відноситься Вищий антикорупційний суд.

В Україні антикорупційні суди ще не створено, однак 1 лютого 2017 року зареєстровано проект закону № 6011 про антикорупційні суди.

Законопроектом запропонована система антикорупційних судів, яку складає Вищий антикорупційний суд та Антикорупційна палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду України. У Вищому антикорупційному суді рішенням зборів суддів цього суду утворюються палата слідчих суддів, апеляційна палата та інші судові палати.

Основними завданнями Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя як судом першої інстанції у справах, підслідних Національному антикорупційному бюро України, а також аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики та інформування про результати узагальнення судової практики Антикорупційної палати, Націо-

нального антикорупційного бюро України і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Відповідно до проекту закону про антикорупційні суди суддею Вищого антикорупційного суду Антикорупційної палати може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має: 1) вищу юридичну освіту; 2) є компетентним; 3) добросовісним; 4) володіє державною мовою, 5) стаж роботи на посаді судді не менше десяти років, або 6) науковий ступінь у сфері права, стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років; або 7) досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років; або 8) стаж професійної діяльності на посаді прокурора десять років; 9) має сукупний стаж професійної діяльності щонайменше десять років.

Викладений в проекті закону альтернативний перелік вимог кандидата на посаду судді антикорупційного суду розширює можливості громадян для подання своєї кандидатури на конкурс. Позитивним є той факт, що не тільки особи, які працювали суддею, адвокатом чи прокурором можуть претендувати на посаду судді, але й особи, які мають науковий ступінь у галузі права.

Згідно з аналізованим законопроектом суддя Антикорупційного суду обирається на посаду судді Конкурсною комісією, яка створюється для проведення конкурсу на заміщення вакантних посад. До складу Конкурсної комісії входять: три особи, яких призначає Президент України; три особи, яких обирає Верховна Рада України та три особи, яких призначає Міністр юстиції України.

Отже, зазначимо, що нормативно-правове забезпечення протидії корупції та створення антикорупційних судів є важливим кроком на шляху її подолання. Головне, на нашу думку, це забезпечити дійсно якісний відбір суддів з “ноюю,

антикорупційною свідомістю”, які б не були зацікавлені в отриманні незаконної винагороди. Влучно зазначив Микола Хавронюк з приводу того, що суддя антикорупційного суду повинен бути обізнаним в корупції, мати політичну та громадську незалежність; бути добросчесним, мужнім та сміливим, і, найголовніше – бути безкорисним та готовим жити під прицілом.

Поряд з такими, спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції – органами прокуратури, органами Міністерства внутрішніх справ України, Національним антикорупційним бюро України та Національним агентством з питань запобігання корупції антикорупційні суди посідатимуть особливе місце. Адже саме за судами буде останнє слово щодо винуватості чи невинуватості особи, яку підозрювали у вчиненні корупційного злочину. Антикорупційні суди повинні забезпечити призначення та реалізацію справедливого та об'єктивного покарання з метою досягнення мети покарання. І якщо дійсно будуть створені умови, за яких судді будуть незалежними, непідкупними та незацікавленими в отриманні неправомірної вигоди за прийняття завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали тощо, новостворені антикорупційні суди стануть важливим етапом на шляху до подолання корупції в державі та трансформації суспільства в цілому.

“ПОСТІСТИНА” КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Н. А. Савінова

Використовуючи термін “інформаційне суспільство” ми нерідко зводимо його розуміння до особливостей технологічних можливостей: кількість інформації, швидкість її передавання, обсяги зберігання. З поля зору пересічного користувача продукції інформаційного суспільства випадають такі його невід’ємні особливості, як можливість миттєвої ретрансляції, інтерпретації і, відповідно, маніпуляції інформацією про факти, якої раніше неможливо було собі уявити.

Право взагалі і кримінальне право зокрема виражене у певних вербальних символах – букві закону, а так само і факти його реалізації, у інформаційному суспільстві виходять на новий, некерований рівень ретрансляції. При цьому вони можуть перекручуватися і виступати предметом маніпулювання. Отже, аксіоматично, що можливості інформаційного суспільства на порядки збільшують можливості не лише керованої, а й некерованої ретрансляції інформації про кримінальне право, факти його застосування та наслідки такого застосування, а також маніпулювання такою інформацією.

Утім, якщо правові приписи, які аргіорі не можуть бути викладені інакше, ніж вони визначені у відповідному нормативному джерелі, інформація, що тлумачить такі норми, розкриває факти його застосування та наслідки його саме і виступає як предметом, так і знаряддям маніпуляцій суспільною свідомістю. Саме тому, офіційне тлумачення норм, визначення їх конституційності чи неконституційності, викликає емоційні спалахи, а інколи і правові наслідки через те, що певне тлумачення утворює у суспільстві відчуття ефекту маніпулювання правом.

Фактично, кожна людина в суспільстві буде очікувати того права, яке відповідає системі соціальних цінностей, що панують у даному суспільстві. Стабільність соціально-правової обстановки в суспільстві залежить не лише від того, наскільки очікування населення отримують задоволенні потреб в системі певних соціальних цінностей, а й – належного їх захисту з боку держави.

Утім, суспільство не готове допускати маніпулювання кримінальним правом на шкоду системі соціальних цінностей, які для нього є природними.

Таким чином, маніпулювання кримінальним правом, наповнення його ретрансляції маніпулятивними технологіями задля викликання певних емоцій серед населення опиняється між двома полюсами народного гніву.

Зловживання кримінальним правом як засобом маніпулювання свідомістю населення – очевидна зброя влади всіх часів. Від часів прилюдних повішань і “спалювання відьом” до сьогодення кримінальне право вимушене демонструвати власну ефективність, адже в іншому випадку втрачатиме сенс.

Однак ефективність його у реалізації охоронної та превентивної функції залежить від справедливого застосування покарання до тих, хто дійсно винний у вчиненні діяння, яке посягає на суспільні цінності і є небезпечним. В іншому випадку, кримінальне право саме, як і посягання на Конституцію (що у свідомості населення завжди є посяганням на право народу), виступатиме порохом суспільних конфліктів різного рівня.

Прикладом даної констатації слугує відома всій Україні історія подій у Врадіївці (2013), які, на думку багатьох експертів, для значної кількості населення стали останньою краплею, що підштовхнула людей на Революцію Гідності. До речі, посилення протистояння на Майдані підняли на новий рівень ескалації агресії стали Закони “Чорного четверга” (від

16.01.2014), які були направлені всупереч волі населення, спрямовані на придушення справедливого гніву людей.

Утопічним було б вважати, що маніпулювання кримінальним правом через його “постістину” можна якимось чином подолати. Інформаційне суспільство унеможлиблює “закривання” інформації і цензуру, у тому числі цензуру емоцій.

Розуміючи, що самі емоції є кінцевим предметом впливу маніпуляцій, законодавець, наука і практика застосування кримінального права у нинішніх умовах мають враховувати такі дві важливі позиції:

тлумачення норми кримінального права і її застосування для населення є важливішим, ніж зміст норми кримінального права;

будь-яке висвітлене в офіційних джерелах і ЗМІ на початкових стадіях кримінальне провадження має висвітлюватися до кінця провадження, бажано до обвинувального вироку суду. І це стосується не лише “політичних” справ, а й повідомлень про вбивства, зґвалтування, крадіжки. Слідкувати за цим мають прес-служби або самі видання, які беруть на себе відповідальність, поширюючи певну інформацію, посягаючи на презумпцію невинуватості;

недоведення до кінця “справ”, які були висвітлені в пресі та соціальних мережах, породжують зневіру до влади, нехтування кримінальним кодексом, нівелювання системи соціальних цінностей. Унаслідок, наступають послідовно стани аномії, фрустрації, спалаху;

емоції, що викликає тлумачення, реалізація кримінального права слід контролювати. Результати такого контролю є значно важливішим показником, ніж статистика злочинності. На таких результатах можуть будуватися системи незадоволення соціальних очікувань;

контролювання системи соціальних очікувань є передмовою модернізації Закону України “Про кримінальну відповідальність” у площині піднесення захисту соціальних цінностей.

ПРО ДЕЯКІ ЕЛЕМЕНТИ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ КОЛОНІЙ, СПРЯМОВАНОЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

А. В. Савченко

І. М. Василюк

Як свідчать результати даного дослідження, виходячи зі змісту прикладних проблем, пов'язаних із запобіганням злочинам і правопорушенням в органах та установах виконання покарань, кримінально-виконавче законодавство України (ст. 2 КВК) є об'єктивно зорієнтованим не лише на створення реальних та ефективних правових механізмів для досягнення мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК), але й містить норми, що відображають та одночасно визначають шляхи реалізації на практиці основних засад кримінологічної політики. Додатковим аргументом з цього приводу виступає існуюча в Україні з давніх часів (принаймні, з 1991 року) кримінально-виконавча практика, що спрямована на вирішення зазначеного завдання на рівні підзаконних нормативно-правових актів. У цих правових джерелах майже ідеально визначені ті концептуальні моменти, що складають зміст запобігання діяльності, а саме: а) її мета; б) завдання; в) принципи; г) об'єкти; д) суб'єкти; е) інші змістовні складові [1, с. 11–39]. Саме ці та інші фундаментальні розробки могли б стати основою для видозміни чинного кримінально-виконавчого законодавства з питань запобігання злочинам, враховуючи, що згідно з вимогами ст. 2 КВК та рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 р. № 12 – рп/98 (справа про офіційне тлумачення терміну “законодавство”) підзаконні нормативно-правові акти не входять до тих джерел, що складають зміст законодавства будь-якої галузі права [2]. Хоча, слід визнати, що в науковій літературі можна зустріти й інші підходи з цього

питання [3, с. 10–15], але, якщо виходити зі змісту ст. 150 Конституції України [4] та Закону України “Про Конституційний Суд України” [5], відповідно до яких рішення даного органу є обов’язковими до виконання на території України, є остаточними і не можуть бути оскаржені, то зазначену позицію назвати обґрунтованою не можна.

Як показало вивчення відомчих та інших підзаконних нормативно-правових актів України, що стосуються вирішення завдань із запобігання злочинам, більшою мірою ці питання регулюються правовими джерелами, які носять конфіденційний (закритий, з обмеженим доступом) характер, що виступає однією з умов, яка негативно впливає на ефективність реалізації в кримінально-виконавчій діяльності принципу законності та в цілому завдань у сфері виконання покарань (Настанова з ОРД; Інструкція з організації охорони, нагляду і безпеки у виправних колоніях; така ж Інструкція, що стосується виховних колоній; інші). Проте, є й відкриті нормативно-правові акти, у яких створено належні правові процедури і гарантії реалізації у них змісту кримінологічної політики, які б могли скласти основу для видозміни, зокрема, положень КВК з цих питань. Мова, у першу чергу, йдеться про Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [6]. Так, у п. 1 розділу XIX цих Правил зазначено, що з метою підтримання належного правопорядку в установах виконання покарань, попередження злочинів та правопорушень серед засуджених здійснюється комплекс спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації нагляду за особами, схильними до вчинення правопорушень. Крім цього, у даному пункті Правил мова йде про те, що виявлення та постановка на профілактичний облік засуджених, які вчинили правопорушення або мають намір їх вчинити, здійснюється працівниками оперативного підрозділу шляхом досконалого вивчення матеріалів особових справ засуджених, перевірки відомостей щодо їх поведін-

ки в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах, закладах охорони здоров'я тощо, документації, у якій фіксуються порушення режиму, перегляду кореспонденції, а також інформації працівників підрозділів соціально-виховної та психологічної роботи та нагляду і безпеки.

Отже, у зазначеній нормі в сконцентрованому вигляді досить чітко та точно відображено суть і зміст кримінологічної політики, що можна було б викласти у вигляді окремої статті у КВК, привівши діяльність персоналу органів та установ виконання покарань у відповідність з вимогами принципу законності.

Список використаної літератури

1. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія. – 2-ге вид. виправ. і переробл. / Колб О. Г., Захаров В. П., Кондратішина В. В. та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. – Луцьк : ПП В. П. Іванюк, 2008. – 210 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна “законодавство”) № 12–рп/98 від 9 липня 1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – Ст. 1209.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. комент. / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.
4. Конституція України : зі змінами. – Х. : Право, 2016. – 68 с.
5. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 № 422-96 ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
6. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затв. наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 № 275 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52 (ч. 2). – Ст. 2898.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ПІД ВЛАДОЮ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

А. М. Соловійова

Важливість аналізу історичного досвіду становлення української наукової думки щодо питання кримінально-правової охорони власності не викликає сумніву. Період перебування українських земель під владою двох імперій здійснив свій вплив на всі сфери життя українців не тільки того періоду, але й сучасного, оскільки правові погляди вчених-юристів підімперського періоду розвитку України впливають на сучасну доктрину кримінально-правової охорони власності. Остаточо українські землі були поділені між двома імперіями: Російською та Австрійською (з 1867 – Австро-Угорською), внаслідок останнього третього поділу Речі Посполитої у 1795 році. Помилковим було б розглядати розвиток наукових підходів до кримінально-правової охорони власності лише тієї території України, яка знаходилась під владою Російської імперії. Оскільки, незважаючи на те, що більшість українських етнічних земель перебувала саме під її владою, центри правничої думки формувалися і на землях австрійського (австро-угорського) підданства, зокрема в Східній Галичині.

Австрійська влада з метою централізації та германізації поневолених народів почала відводити значну роль організації освіти. Відповідно до цих планів в Австрії передбачалася реформа трьох університетів – Віденського, Празького та Львівського. Ця реформа також ставила собі за мету поставити вищу школу в повну залежність від держави. У жовтні 1784 р. австрійський імператор Йосиф II підписав диплом про відновлення університету. Диплом визначав, що універ-

ситет складатиметься з чотирьох факультетів: філософського, юридичного, медичного та теологічного.

Після відновлення Львівського університету, з присвоєнням йому ім'я Франца І, університет стає осередком української правової думки. Варто зауважити, що в ХІХ столітті формується ще один центр діяльності українських учених-юристів. Таким центром стає Наукове товариство ім. Шевченка. На кримінальному законодавстві Австро-Угорщини відобразився дуалістичний характер держави. Кримінальний кодекс 1852 року діяв тільки в Австрії, у тому числі в Галичині і на Буковині. В Угорщині в 1879 році був виданий свій Кримінальний кодекс, який поширив свою чинність на територію Закарпаття.

У липні 1849 року була створена комісія з укладання реєстрів правничих термінів для слов'янських народів Австро-Угорської імперії.

Результатом роботи комісії став вихід друком 1851 року німецько-українського словника, відомого під назвою “Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs (deutsch-ruthenische separate Ausgabe)” – “Правничо-політична термінологія для слов'янських мов Австрії (німецько-український випуск)”.

У нормативних актах та наукових працях часів підімперського періоду розвитку України вживалося частіше словосполучення “майнові злочини”, а не “злочини проти власності”. Особливо це прослідковується у працях науковців, що працювали на землях під владою Російської імперії. У сучасних наукових дослідженнях усе частіше автори пропонують повернутися до назви таких злочинів – “майнові”. На наш погляд, штучне запозичення історичного досвіду у цьому випадку було б помилковим. І якщо в російській кримінально-правовій науці такі пропозиції хоча б можна розглядати предметно, то для українського Кримінального закону це не зовсім правильно. Звернемо хоча б увагу та те, що у поняття

“майнові злочини” були включені не лише традиційні злочини проти власності (майна), але і господарські злочини. У цьому контексті можна згадати П. В. Олійника, який, глибоко дослідивши предмет злочинів проти власності, підкреслює, що за законодавством України неможливо говорити про майнові злочини, оскільки така категорія злочинів включає, крім злочинів проти власності, ще і злочини у сфері господарської діяльності. Крім того, на сьогодні, як правильно пише П. В. Олійник, термін “майно” по-різному трактується в цивільному та кримінальному праві.

На наш погляд, за законодавством України доцільно говорити про злочини проти власності, а для сучасної української доктрини кримінально-правової охорони власності можливим є запозичення досвіду вчених того часу щодо окремих юридичних конструкцій, наприклад, Данили Стахури щодо “крадежу електричності”.

Отже, розвиток правничої думки щодо кримінально-правової охорони злочинів проти власності на території українських земель під владою Австрійської (Австро-Угорської) імперії не припинявся завдяки двом провідним центрам – Львівському університету та Науковому товариству ім. Шевченка. Аналізуючи австрійське кримінальне законодавство, що передбачало відповідальність за злочини проти власності, дослідники також звертали увагу на особливості застосування та функціонування його на українських землях та формували українську правничу термінологію, публікуючи власні розвідки українською мовою.

ГРОМАДСЬКІ ФОРМУВАННЯ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ: ПЕРСПЕКТИВИ КОНТРОЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ

А. В. Соломяна

Виклики сучасної системи запобігання злочинності, розширення кола її недержавних суб'єктів, розвиток нових технічних можливостей запобіжної діяльності вимагають удосконалення механізму здійснення громадського контролю над такою діяльністю. Конституцією України, Законом України “Про Національну поліцію” від 02.07.2015, Законом України “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону” від 22.06.2000 та низкою інших законодавчих актів передбачено право громадян України на активну співпрацю і взаємодію із державними органами запобігання злочинності. Одними з основоположних принципів діяльності Національної поліції проголошено відкритість і прозорість її діяльності; взаємодію з населенням на засадах партнерства шляхом тісної співпраці із територіальними громадами та громадськими об'єднаннями. Таким чином, разом з активним реформуванням сфери співпраці державного і недержавного секторів запобігання злочинності повинні змінюватися і форми їх взаємоконтролю.

Відповідно до чинного законодавства громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів здійснюється через: інформування громадськості й оприлюднення статистичних і аналітичних даних про запобіжну діяльність на офіційних веб-порталах; підготовку та виконання спільних з населенням проектів, програм, заходів для покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Також контроль за діяльністю поліції може здійснюватися у формі залучення представників громадськості до спільного

розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та до перевірки інформації про належне виконання покладених на них обов'язків відповідно до законів та інших нормативно-правових актів України. Атестування працівників поліції, оцінка їх професійних та особистих якостей, прийняття фінального колегіального рішення про їх придатність до служби в поліції відбувається з прямою участю представників громадських, правозахисних організацій, міжнародних проектів технічної допомоги та засобів масової інформації.

У свою чергу, громадські формування, що створюються на засадах громадської самодіяльності як зведені загони, асоціації, спеціалізовані групи сприяння Національній поліції, Державній прикордонній службі України тощо, своїми основними завданнями мають: участь в охороні громадського порядку, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним та іншим державним органам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. Функція громадського контролю даних утворень над державними органами їх підпорядкування законодавчо не передбачена.

З огляду на завдання, покладені на громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону, та враховуючи безпосередню близькість їх підрозділів до оперативної діяльності державних правоохоронних органів, вбачається доцільним надання таким утворенням контрольної функції, головною метою якої буде недопущення дій контрольованих суб'єктів за межами законності та правопорядку, запобігання відхиленню від службових завдань, захист прав та інтересів громадян, а також усунення негативних наслідків такої діяльності.

Для збільшення ефективності контрольної функції даних суб'єктів та не пересікання її із загальним громадським контролем і відомчим контролем державних органів необхід-

но усвідомлювати певні межі діяльності громадських формувань. По-перше, функція контролю даних недержавних суб'єктів носитиме допоміжний характер і буде додатковою до їх основної діяльності; по-друге, ефективне здійснення контрольних повноважень безпосередньо залежатиме від фінансової самостійності та перерозподілу джерел фінансування громадських формувань; по-третє, для належного здійснення контролю необхідно розробити чіткий механізм його реалізації та реагування на виявлені порушення.

Ураховуючи особливості розвитку українського суспільства, його прагнення глобальних громадянських ініціатив, зародилася тенденція до того, що українським громадським організаціям та формуванням організаційно легше звертатися до міжнародних структур для вирішення внутрішньодержавних проблем, ніж організувати ґрунтовне обговорення проблем із представниками державних установ. Саме тому доцільно надати можливість громадським формуванням з охорони громадського порядку самим бути ініціаторами вирішення нагальних проблем, які виникають при реалізації їх основної діяльності, а не чекати реакції інших контрольних установ.

Домогтися належного виконання контрольних функцій допоможе досягнення часткової фінансової самостійності громадських формувань шляхом залучення добровільних внесків громадян, юридичних осіб, благодійної допомоги, часткового фінансування охорони громадського порядку із місцевих бюджетів. Також невід'ємною частиною зниження видатків на реалізацію контрольних функцій має стати активне використання електронних мережних ресурсів, інформаційних платформ і соціальних мереж тощо.

Механізм реагування на виявлені під час основної діяльності громадських формувань порушення будь-якого характеру обов'язково має включати такі елементи, як: першочерговість розгляду скарг і звернень громадських формувань та

їх учасників; обов'язкове громадське обговорення ініціатив формувань із вдосконалення їх діяльності та діяльності правоохоронних органів; активна участь представників громадських формувань під час проведення службових перевірок щодо службової бездіяльності чи інших порушень виявлених за їх скаргами, тощо. Розвиток контрольної функції громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону підвищить рівень довіри громадян до державних правоохоронних органів та сформує серед населення сприйняття громадських формувань не як частини державної системи, яка чітко виконує вказівки органів, яким підпорядковується, а частину громадянського суспільства, яка представляє інтереси недержавного сектору та стоїть на захисті прав і свобод усього суспільства.

КОНТРАБАНДА ПРЕДМЕТІВ, ЯКІ ПЕРЕМІЩУЮТЬСЯ ТРАНЗИТОМ ЧЕРЕЗ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ: ПОВТОРНІСТЬ ЧИ ПРОДОВЖУВАНИЙ ЗЛОЧИН?

Ю. П. Степанова

Кримінально-правове поняття “контрабанда” можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. Так, законодавець вживає цей термін лише у двох статтях КК: 201 та 305, формулювання діяння в яких ідентичне: “переміщення через митний кордон України”. Так, контрабанда у вузькому значенні охоплює переміщення культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боеприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ст. 210 КК), а також наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК).

Проте ряд статей КК України охоплюють вид злочинної діяльності, яку також можна охарактеризувати як контрабандну, оскільки вона пов’язана із переміщенням певних предметів через митний (державний) кордон України. Зокрема, це стосується ввезення в Україну незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного податку, голографічних захисних елементів, підробленої національної валюти України у вигляді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199); транспортування (пов’язане з переміщенням через митний кордон) незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів (ст. 204 КК); ввезення в Україну творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 КК); ввезення в Україну тво-

рів, зображень або інших предметів порнографічного характеру (ст. 301 КК). Саме в такому розумінні можна говорити про контрабанду у широкому значенні. Окрім того, ряд авторів вживають термін “контрабанда людей” стосовно таких злочинів, як торгівля людьми та незаконне переправлення осіб через державний кордон України. Однак контрабанда можлива лише щодо певних предметів. Людина ж у цих злочинах ні в якому разі не може визнаватись предметом злочину, вона може виступати лише потерпілою особою або замовником її переправлення через державний кордон України.

Частина злочинів, пов’язаних з переміщенням певних предметів через митний кордон України, має транзитний характер. Ця ознака характерна насамперед для діяльності транснаціональних злочинних угруповань, що здійснюють організацію та контроль за потоками наркотиків через територію України. Зокрема, Балканський та Північно-Чорноморський маршрути контрабанди наркотиків перетинають Україну на шляху прямування до країн Європейського Союзу. Однак транзитна контрабанда може вчинюватись і одноосібно. Більшою мірою це характерно для переміщення культурних цінностей, зброї та боєприпасів до неї, інших предметів контрабанди.

У зв’язку з цим виникає питання, як слід кваліфікувати дії особи, яка для переміщення певних предметів контрабанди з однієї країни в іншу на своєму шляху змушена здійснювати проїзд через територію України, цим самим двічі перетинаючи митний кордон – на в’їзді в Україну та на виїзді з неї. А саме: йде мова про повторність злочинів, чи все ж таки має місце продовжуваний злочин?

При з’ясуванні відповіді на це питання слід виходити насамперед з положення, визначеного у ч. 2 ст. 32 КК України, згідно з яким повторність відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об’єднаних єдиним злочинним наміром, а також ознак

складу продовженого злочину, виокремлених в юридичній літературі.

До цих ознак Н. О. Антонюк та В. Є. Ясеницький відносять такі: основний безпосередній об'єкт окремих посягань повинен бути однаковим, а додатковий об'єкт цих посягань може бути й різним; предмети продовжуваного злочину повинні бути юридично (змістовно) однаковими, однак фактично можуть відрізнитися; вчинення продовжуваного злочину може відбуватися шляхом поєднання актів дії, бездіяльності, дії та бездіяльності; під тотожними діяннями слід розуміти не лише ті діяння, які охоплюються одним і тим же складом злочину, а й ті, які є змістовно однаковими (тотожними) в різних складах злочинів; у разі вчинення декількох тотожних діянь різними способами вчинене слід кваліфікувати як продовжуваний злочин за ознакою більш небезпечного із способів.

Визначення об'єкта контрабанди безпосередньо пов'язане з тим предметом, переміщення якого здійснюється. Так, основним безпосереднім об'єктом контрабанди наркотичних засобів визначають встановлений кримінальним законом порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, який порушується при незаконному переміщенні зазначених засобів через митний кордон України (С. О. Сорока). Видається, що особа, здійснюючи ввезення та вивезення з України одного й того ж пакунку з наркотичною речовиною вчиняє два діяння, спрямовані на порушення одних і тих же суспільних відносин. При чому ці діяння є тотожними і спрямовані вони на досягнення єдиного злочинного наміру – переміщення певних предметів транзитом через територію України.

Як у ст. 201, так і у ст. 305 КК країни визначено лише одну форму діяння – переміщення через митний кордон України. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що в діях особи, яка здійснює ввезення та вивезення з України одного й того ж предмету, повторність відсутня. Такі дії належить кваліфікувати як одиничний продовжуваний злочин.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Л. В. Тимошенко

Існує дві форми захисту прав інтелектуальної власності: юрисдикційна і неюрисдикційна.

Неюрисдикційна форма передбачає захист права інтелектуальної власності своїми силами, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів, тобто самозахист. Наприклад, це може бути відмова здійснити певні дії, передбачені укладеним договором про передачу (уступку) майнових прав інтелектуальної власності або ліцензійним договором, відмова від виконання недійсного договору тощо. Обрані засоби самозахисту не повинні бути забороненими законодавством та не повинні суперечити моральним засадам суспільства.

Юридичні форми захисту застосовують два порядки захисту: загальний (судовий) та спеціальний (адміністративний). Загальний порядок захисту здійснюється в судах. Суперечки, що пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, підвідомчі судам загальної юрисдикції і вищому господарському суду. Якщо хоча б однією зі сторін у суперечці є фізична особа, то зазначена суперечка підвідомча суду загальної юрисдикції. За загальним правилом цивільного судочинства конкретна цивільна справа, як правило, розглядається за місцем перебування відповідача. У будь-якому судовому розгляді про порушення прав інтелектуальної власності зважаються два основних питання. Перше пов'язане зі встановленням чи не встановленням факту використання ОІВ, що охороняється. Друге – з визначенням розміру збитків, що підлягають стягненню з відповідача на користь позивача.

Спеціальний порядок захисту прав здійснюється в органах державного управління або в органах Антимонопольного комітету України, або в органах державної митної служби України.

Поряд з нормами цивільно-правового та адміністративно-го захисту прав на ОІВ, чинним законодавством передбачена також кримінальна відповідальність, наприклад, за незаконний випуск під своїм ім'ям чи присвоєння авторства на чужий твір науки, літератури чи мистецтва, а також незаконне відтворення чи поширення такого твору тощо Зокрема, враховуючи примітку до ст. 176 КК, кримінальна відповідальність настає за завдання матеріальної шкоди у великому розмірі у разі перевищення неоподаткованого мінімуму доходів громадян у 200 і більше разів; в особливо великому розмірі – у разі перевищення неоподаткованого мінімуму доходів громадян у 1 000 і більше разів.

Законодавство України передбачає також кримінально-правові санкції за незаконне посягання на комерційну таємницю. Зокрема, злочином є незаконне збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну таємницю (так зване промислове шпигунство), якщо це спричинило істотну шкоду суб'єкту господарської діяльності. Як покарання передбачається застосування до порушника штрафу у розмірі від 3 тис. до 8 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Притягнення до кримінальної відповідальності конкретних винуватців злочину не виключає вимог про відшкодування заподіяного збитку.

Особливий випадок – захист прав на ОІВ при перетинанні кордону. Митним кодексом України (ст. 74) товари й інші предмети, виготовлені з порушенням прав інтелектуальної власності, не можуть як імпортуватися, так й експортуватися через митний кордон України.

У судовій процедурі вирішення спорів важливе місце займають докази. Розрізняють три форми доказів: “документальний доказ” – доказ, наданий у письмовому вигляді чи у вигляді будь-якого документа; “речовий доказ” – доказ, що існує у вигляді предметів; “показання свідків” – усні показання експерта. Наявність охоронного документа – патенту чи свідоцтва, є важливим доказом.

Правова охорона суб'єктам авторського права і суміжних прав завжди надається у порядку, встановленому національним законодавством держави, у якій витребується така охорона. Умови та принципи надання правової охорони залежать від громадянства автора (принцип громадянства) та від місця оприлюднення твору (принцип місця оприлюднення). Твір або об'єкт суміжних прав одержує правову охорону як національний, якщо він відповідає хоча б одному із принципів, встановленому законодавством – громадянства або місця оприлюднення. Під громадянством автора вважається громадянство (підданство), яке автор має на момент створення твору, а якщо твір був оприлюднений – то на момент оприлюднення. Наступна зміна громадянства не змінює правового статусу твору.

Законодавство України про інтелектуальну власність надзвичайно молоде, й його становлення продовжується одночасно зі становленням державності та формуванням правової держави.

Також ми вважаємо, що у процесі розбудови правової держави України надзвичайно важливою є роль національного законодавства, складовою частиною якого є законодавство про інтелектуальну власність.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “ВІЙСЬКОВИЙ НАЧАЛЬНИК”, “ВІЙСЬКОВА СЛУЖБОВА ОСОБА” ТА “ВІЙСЬКОВА ПОСАДОВА ОСОБА”

М. С. Туркот

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства” ч. 12 ст. 6 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу [1]” доповнено посиланням на військових посадових осіб.

У примітці до ст. 425 Кримінального кодексу України [2] міститься визначення дещо іншого поняття – “військова службова особа”, яка виступає суб’єктом військових службових злочинів, передбачених 425–426¹ КК України.

Досліджуючи співвідношення зазначених понять, потрібно звернутися до елементів юридичної техніки як сукупності засобів і прийомів технічного характеру в частині визначення змісту й сутності юридичних термінів.

Як випливає з положень ч. 12 ст. 6 закону України “Про військовий обов’язок і військову службу [3]”, військові посадові особи – це військовослужбовці, які обіймають штатні посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов’язків, або, які спеціально уповноважені на виконання таких обов’язків відповідно до законодавства.

Згідно з приміткою до ст. 425 КК України під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов’язків, або виконують такі обов’язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Військовими статутами передбачені такі категорії начальників: начальники за військовим званням; начальники за посадою.

Як зазначено в ст. 34 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, ст. 81 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, у випадку спільного виконання службових обов'язків військовослужбовцями, які не підпорядковані один одному, якщо їхні службові відносини не визначені командиром, то начальником є старший з них за посадою, а за умови рівних посад – старший за військовим званням.

З огляду на викладене, потрібно зробити кілька висновків. По-перше, набуття особою статусу військового начальника може здійснюватися як в обов'язковому порядку (безумовно), так і факультативно (за певних умов).

Якщо службовим становищем військовослужбовця згідно зі штатним розписом передбачено наявність підлеглих, або військове звання визначає його керівне положення стосовно інших військовослужбовців, відбувається “автоматична градація” такої особи у військовому середовищі. Моментом початку цієї градації можливо визначити дату підписання наказу про призначення на посаду або/та про присвоєння чергового військового звання. Військовослужбовець вважається підлеглим стосовно безпосереднього та прямих начальників за посадою, а також тих військових службових осіб, які за військовим званням відповідно до ст. 29 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України є його начальниками. Одночасно цей військовослужбовець є військовою службовою особою і начальником за посадою та за військовим званням для певної категорії підпорядкованих йому осіб. Набуття статусу начальника у такий спосіб можливо визначити як обов'язкове або безумовне.

Якщо ж військовослужбовець стає начальником стосовно іншого військовослужбовця в порядку, визначеному у ст. 34 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України,

ст. 81 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, то таке “тимчасове просунення по службі” може відбутися лише за певних умов. До першої умови потрібно віднести сумісне виконання двома (кількома) військовослужбовцями спільного завдання. Другою умовою виступатиме “старшинство” одного з них за посадою або за військовим званням. Адже службове становище, так само як і військове звання жодного військовослужбовця не надає право на “безумовне” набуття ними статусу начальника. Наступною умовою буде наявність у всіх військовослужбовців єдиного керівника, який вправі визначити їх службові відносини. І, нарешті, слід врахувати те, що керівником не вжито заходів з врегулювання викладеної вище службової ситуації щодо призначення військовим начальником особи, яка відповідатиме за кінцевий результат виконання поставленого завдання.

Тобто, лише за сукупності цих умов можливе “похідне”, “факультативне” набуття військовослужбовцем означеного статусу.

Співставляючи поняття “військова службова особа” і “військова складова особа” потрібно зауважити, що поза межами другого з понять залишився представник влади – військовослужбовець. До представників влади належать працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов’язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності або підпорядкованості.

Так само не може вважатися військовою посадовою особою військовослужбовець, якого тимчасово усунуто від посади, або який знаходиться у розпорядженні відповідного командира (начальника).

Викладене дає підстави зробити висновок про те, що поняття “військова службова особа” ширше, ніж “військова посадова особа”, і у багатьох випадках охоплює його.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства : Закон України № 716-VIII від 6 жовтня 2015 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.www.rada.gov.ua>
2. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Офіц. текст: станом на 28 грудня 2015 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.www.rada.gov.ua>
3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України № 2232-XII від 25 березня 1992 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.www.rada.gov.ua>

АКТУАЛІЗАЦІЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

О. С. Уфімцева

Кожна особа має певний комплекс природних, невід’ємних прав, які зумовлюються самим фактом існування людини, а забезпечення таких прав і свобод є головним обов’язком будь-якої цивілізованої держави. Найголовнішим і найціннішим є право людини на життя, а також на його захист. Воно є невід’ємним, не створюється і не встановлюється суспільством або державою, а лише визнається ними і регламентується законодавчо. Конституція України покладає на державу обов’язок захищати життя людини, а особі надає при цьому право оберігати як власне життя й здоров’я, так і життя та здоров’я інших людей. Право на захист для будь-якої особи, яка його потребує, забезпечується державою в особі її компетентних органів. Разом з тим, хоча сучасна держава має досить широкі можливості захищати життя та здоров’я особи, але не в усіх випадках вона здатна вчасно й ефективно прийти на допомогу конкретній людині. Жодна держава не може гарантувати цілковиту безпеку всім без винятку громадянам та їх законним інтересам, а необхідна оборона не тільки припиняє вчинення суспільно небезпечних посягань, але також є своєрідним засобом їх попередження.

Необхідна оборона характеризується вчиненням дій з ознаками діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України (далі – КК України) як злочин, та заподіянням особі, яка вчиняє суспільно-небезпечне посягання, шкоди (у визначених межах). Сутність необхідної оборони полягає в тому, що хоча її використання й порушує права однієї людини, яка діє неправомірно і тим самим створює передумови для порушення власних прав, проте при цьому вона є засобом захисту прав іншої людини, суспільства або держави. Заподіяння шкоди

особі, яка порушує закон, чітко регламентується КК України, при недотриманні його вимог особа, яка захищається, може перетворитися на злочинця, коли кримінальна відповідальність настає за перевищення меж необхідної оборони.

На думку деяких вчених, необхідна оборона – найбільш поширена на практиці обставина, що виключає злочинність діяння, відтак кримінально-правова норма про необхідну оборону має постійно удосконалюватися, оскільки вона є своєрідним методом боротьби особи з виявами суспільно небезпечної поведінки інших осіб. Слід зазначити, що головною умовою активного використання необхідної оборони є гарантія відсутності небезпеки притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка захищала власні інтереси, інтереси іншої особи, суспільства чи держави, щоб вона не віддавала перевагу можливості стати жертвою злочину, аби лише не відповідати за заподіяння шкоди нападнику.

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень, присвячених необхідній обороні, активізацію науковцями зусиль, спрямованих на дослідження цієї кримінально-правової норми, залишаються спірні моменти, що стосуються певних аспектів необхідної оборони. Це пов'язане з тим, що положення ст. 36 КК України мають дещо суб'єктивний характер. Коли особа захищається шляхом необхідної оборони, вона має на меті лише відвернути від себе небезпеку та захистити власні інтереси, інтереси іншої особи, суспільства або держави; заподіяння при цьому шкоди нападнику буде лише засобом досягнення мети, але ніяк не метою. В умовах суспільно небезпечного посягання особа у переважній більшості випадків не здатна точно усвідомлювати, що своїми діями може завдати шкоди більшої, ніж достатньо для припинення протиправного посягання (тобто перевищити межі необхідної оборони). Крім того, особа, яка обороняється не завжди обізнана щодо наявності у нападника зброї і, за певних обставин, може сприймати посягання як таке, що вчинюється із

застосуванням зброї. До того ж, небезпека для життя або здоров'я є суб'єктивною категорією – одна людина завжди відчуває небезпеку нападу, а друга в аналогічній ситуації – ні.

То ж єдине питання, на яке треба дати відповідь, розглядаючи справи про необхідну оборону, – чи мала особа, яка оборонялася і заподіяла нападнику шкоду, право вдатися до необхідної оборони. Якщо відповідь “так”, то заподіяна шкода має визнаватися правомірною у будь-якому випадку незалежно від її розміру. Уся відповідальність за наслідки, заподіяні суспільно небезпечним посяганням, має покладатися на особу, яка вчиняє суспільно небезпечне посягання, а не на того, хто обороняється, оскільки останній не може вгадати намір нападника і, крім того, перебуває в стані сильного хвилювання.

Нагальна потреба у внесенні змін до ст. 36 КК України призвела до розробки законопроектів про внесення змін та доповнень до цієї статті (та інших, пов'язаних з нею статей). Це законопроекти № 5609 “Про внесення змін до статті 36 Кримінального кодексу України щодо визначення необхідної оборони” від 27.12.2016 та № 5609-1 від 10.01.2017 “Про внесення змін до статті 36 Кримінального кодексу України щодо визначення необхідної оборони”, які зараз знаходяться на розгляді Верховної Ради України.

В умовах сьогодення удосконалення кримінально-правової норми про необхідну оборону є особливо актуальним, зважаючи на посилення соціальної напруги, зниження рівня життя, збільшення випадків незаконного розповсюдження вогнепальної та іншої зброї, що негативно впливає на рівень злочинності в цілому. У таких випадках саме необхідна оборона, тобто право кожного активно діяти на користь як особистого захисту, так і захисту життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань, використовуючи при цьому будь-які необхідні та адекватні обставинам засоби, може стати дієвою гарантією захисту права людини на життя.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ПРИКОРДОННИКІВ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ З ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ

О. В. Фігура

Державна прикордонна служба України визначена як спеціальний правоохоронний орган, що накладає на прикордонників особливу місію – охороняти правопорядок, запобігати злочинним виявам на особливій території – у прикордонному просторі.

Це вимагає ретельної уваги до формування прикордонника саме як активного суб'єкта запобіжної діяльності. Від нього вимагається не лише висока компетентність у сфері охорони державного кордону, військової справи, але й розвинуті професійні, зокрема морально-вольові якості. Практика засвідчує, що морально-вольові якості відіграють особливу роль у професійній діяльності прикордонника, яка вимагає неабиякої цілеспрямованості, наполегливості, сміливості, рішучості, самостійності, емоційної стійкості, самовладання та витримки, здатності до подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до мети. Сформованість цих якостей є важливою запорукою успішності не лише підготовки, але й професійної діяльності прикордонника.

У структурі морально-вольових якостей виділяються три компоненти: інтелектуальний, емоційно-мотиваційний і виконавчий. У зв'язку з цим робота щодо їх формування повинна здійснюватися за трьома основними напрямками:

1) розвиток гностичного компонента вольових якостей, який виявляється в інтелектуальній активності, спрямованій на пізнання морально-духовних основ, психологічних і тактичних особливостей застосування сили, структури технічних прийомів, їхніх взаємозв'язків у комбінаціях, техніки їх

виконання, на спостереження за ходом власного виконання вправи, на аналіз і їх самооцінку після завершення, на з'ясування допущених помилок і їхніх причин, на формулювання завдань подальшого технічного, фізичного та емоційно-вольового самовдосконалення;

2) розвиток мотиваційно-емоційного компонента вольових якостей шляхом формування в прикордонників результативних і процесуальних мотивів вольової поведінки;

3) удосконалення виконавчого компонента вольових якостей шляхом формування у прикордонників прийомів психічної саморегуляції.

Велике значення для виховання морально-вольових якостей у прикордонників має подолання ними таких перешкод, що ставлять високі й навіть максимальні вимоги до вияву цих якостей. Тому в тренувальні заняття потрібно включати вправи, що вимагають максимальних вольових зусиль, інтенсивності, швидкості та тривалості м'язових напруг, уваги, подолання емоційних станів. Під час занять необхідно моделювати перешкоди, які викликають у прикордонників різноманітні за характером труднощі: фізичні, технічні, тактичні, психологічні.

Виховання вольових якостей потребує відповідної методичної організації занять з особистої безпеки та застосування сили, дотримання певних дидактичних принципів, урахування психологічних закономірностей вольового розвитку. Самовиховання волі виступає як найважливіша сторона вольової підготовки. В умовах оперативно-службової діяльності, занять та тренінгів він сам переборює численні перешкоди різного рівня складності, керує своїми діями, вчинками, думками, почуттями. Тому дуже важливо, щоб у формуванні волі прикордонника частка власних зусиль була якомога більшою.

Слід зазначити, що становлення вольової сфери не обмежується періодом професійної підготовки прикордонників.

Процес її трансформації, розвитку і корекції триває протягом усього періоду професійної діяльності прикордонника. Тому значна увага в процесі виховної роботи повинна приділятися формуванню у прикордонників практичних умінь і навичок самодіагностики, рефлексивного аналізу та вдосконалення власних вольових якостей, розвитку в них настанови на самовдосконалення.

Отже, чітке розуміння правоохоронного спрямування діяльності Державної прикордонної служби України потребує формування прикордонника нової формації.

Список літератури

Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді : навч.-метод. посіб. / М. М. Бака, В. П. Корж. – К. : ПВА “Книга пам’яті України”, 2004. – 464 с.

Давыдов В. П. Теоретические и методологические основы моделирования процесса профессиональной подготовки специалиста / В. П. Давыдов, О. Х-А. Рахимов // Инновации в образовании. – 2002. – № 2. – С. 62–83.

Іщенко Д. В. Виховання курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі навчання : монографія / Д. В. Іщенко. – Хмельницький : Вид-во АПВУ, 1998. – 216 с.

Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – М. : Академия, 2006. – 304 с.

Скопинцов В. И. Роль физической подготовки в формировании духовно-нравственной личности курсантов [Электронный ресурс] / В. И. Скопинцов. – Режим доступа к ресурсу : www.mce.su/archive/doc32686/rus.pdf

ЖІНКИ У ТРАНСКОРДОННОМУ ТЕРОРИЗМІ

С. О. Філіппов

Терористичні організації завжди залучали жінок до своєї діяльності. Водночас зміна форм і збільшення масштабів такої участі, які спостерігаються останні декілька років, потребують прискіпливого вивчення, прийняття нових рішень та адекватного реагування. Про актуальність проблеми, зазначеної у темі цього виступу, свідчать такі тривожні маркери актуалізації ролі жінок у терористичній діяльності:

збільшення кількісного складу та рівня активності жінок у терористичних та екстремістських організаціях світу, які відомі своєю транскордонною злочинною діяльністю: Daesh (“ДАІШ”, “ISIS”), Boko Haram (“Боко Харам”), Al-Qaeda (“Аль-Каїда”), HSM (“Харакат-Аш-шабааб”), LTTE (“Тигри звільнення Таміл-Іламу”) тощо;

надзвичайно велика частка жінок у суїцидальному тероризмі, легітимізація якого здійснюється однаково активно як через релігійний фанатизм, так і через світські ідеології. Наприклад, за п’ять місяців 2015 р. Комітетом Ради Безпеки ООН зафіксовано 27 суїцидальних терористичних актів порівняно з 26 подібними злочинами за 2014 р. Щонайменше у 75 % таких випадків напади вчинено жінками та дітьми [1, с. 15];

успішність рекрутингу та подальшої радикалізації молодих жінок через соціальні мережі, що дає можливості масовості та дистанційності такої діяльності; певного поширення навіть набув термін “халіфетки” (молоді дівчата, що заявляють про свою прихильність ідеям створення “халіфату”).

На рівні авторитетних міжнародних інституцій вже не перший рік висловлюється стурбованість зазначеною загрозою. Водночас слід визнати застарілим традиційний дискурс, який представляє терористів-жінок у вигляді жертв, а не

злочинців. Зокрема, такий підхід бачимо у документі ОБСЄ 2004 р., яким визнається “проблема експлуатації жінок терористами, які використовують їх зі своєю метою та для пропаганди екстремістської ідеології” [2]. Насправді роль жінок та рівень їхньої активності можуть бути різними: від пропаганди та надання моральної підтримки терористам до ролі вербувальниць, інструкторів, збиральниць коштів. Найбільшою суспільною небезпекою характеризуються ролі виконавиць актів суїцидального тероризму.

Дана проблема є актуальною і для прикордонних служб різних держав, що пояснюється наступними аргументами.

По-перше, спеціалізованими міжнародними інституціями з протидії тероризму (наприклад GCTF – Глобальним контртерористичним форумом) зосереджуються зусилля у напрямі поширення кращих практик щодо виявлення під час повернення у країни походження іноземних терористичних бійців (FTF – поширена у міжнародній практиці аббревіатура). Не останнє місце у цій справі належить прикордонним службам. Приміром, у 2016 р. Державна прикордонна служба України забезпечила підключення 123 пунктів пропуску до баз даних Інтерполу, що гарантує застосування цих баз із зазначеною метою.

По-друге, на рівні рекомендацій Ради безпеки ООН значено, що держави повинні забезпечити навчання співробітників прикордонних органів оцінці ризиків на основі фактичних даних, з урахуванням конкретних питань щодо проведення бесід з жінками та дівчатами. Держави також мають збільшувати кількісний склад жінок в органах безпеки та підвищувати рівень обізнаності спеціалістів з конкретних питань, що стосуються жінок-прихильниць воєнничого екстремізму [1].

Очевидно, що корисним для суб’єктів протидії тероризму в Україні є запозичення передових контртерористичних практик навіть тих міжнародних інституцій, в яких Україна че-

рез різні причини не бере участі (у тому числі і в GCTF – Україна не входить до складу 30 країн – його учасниць). Зокрема, йдеться про практичні ініціативи у сфері протидії потоку FTF (іноземних терористичних бійців) та складних питань, пов’язаних з їх поверненням в країни походження. У Гаазько-Маракесьькому меморандумі GCTF про належну практику ефективного реагування на феномен іноземних терористичних бійців (FTF) зазначається: “Особи, які ймовірно можуть стати цільовою аудиторією вербування, повинні бути в центрі уваги при розробці програм протидії. Слід вивчати можливість безперервної взаємодії з ... жінками... забезпечуючи їм релевантне і оперативне навчання з питань протиставлення дискурсу екстремізму” [3]. Інший приклад інституційної побудови прикордонного співробітництва в контексті боротьби з тероризмом – Ініціатива прикордонної безпеки (BSI), де головують США і Марокко, створена Антитерористичним Центром ООН (UNCST) спільно з Глобальним контртерористичним форумом (GCTF).

Слід наголосити, що сутністю механізму протидії залученню жінок до транскордонної терористичної діяльності є весь комплекс взаємоузгоджених дій широкого кола суб’єктів, який, очевидно, виходить за межі діяльності правоохоронної системи окремої держави. З огляду на це, перш за все завданням порівняльної кримінології вважаємо подальше вивчення шляхів вдосконалення даного механізму.

Список використаної літератури

1. Осуществление резолюции 2178 (2014) государствами, затронутыми действиями иностранных боевиков-террористов. Третий доклад Председателя Комитета Совета безопасности ООН, учрежденного резолюцией 1373 (2001) по борьбе с терроризмом от 29 дек. 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/N1545989_RU.pdf

2. План действий ОБСЕ по поддержке гендерного равенства. Решение Совета Министров № 14/04. (МС.ДЕС/14/04 от 7 декабря 2004 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/ru/mc/23298?download=true>

3. Foreign Terrorist Fighters (FTF) Initiative. The Hague – Marrakech Memorandum on Good Practices for a More Effective Response to the FTF Phenomenon. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.thegctf.org/Portals/1/Documents/Framework%20Documents/A/GCTF-The-Hague-Marrakech-Memorandum-ENG.pdf?ver=2016-09-01-150615-977>

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНА ТА СПЕЦІАЛЬНО- КРИМІНОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ВИКОНАННЮ ПРОФЕСІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ (СТАТТЯ 140 КК УКРАЇНИ)

І. М. Філь

Донедавна дослідження загальносоціальної та спеціально-кримінологічної протидії неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником були непопулярними серед науковців. Відтак, фундаментальних праць у цій царині було небагато. Починаючи з 2012 року в Україні активізувалися дослідження кримінологічних проблем у сфері охорони здоров'я. Однак у них приділяється недостатньо уваги загальносоціальній і спеціально-кримінологічній протидії неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Вважаємо, що це питання є вкрай актуальним на сьогодні і має важливе практичне значення.

На нашу думку, з першочергових заходів, спрямованих на зменшення вчинення неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, на загальносоціальному рівні мають бути здійснені такі: 1) забезпечення належного фінансування сфери охорони здоров'я (адекватна оплата праці медичних або фармацевтичних працівників, їх соціальний захист, облаштування закладів охорони здоров'я новими зразками якісної медичної техніки та інше); 2) створення мотивації на якісну медичну або фармацевтичну допомогу; 3) викорінення благодійних внесків у закладах охорони здоров'я; 4) створення Державного реєстру цін на лікарські засоби, де будуть зафіксовані ціни на низку найбільш соціально важливих лікарських засобів з одночас-

ним введенням державного замовлення на їх виробництво; 5) спрямування фінансових ресурсів на профілактику захворювань; 6) введення системи медичного страхування, яке має бути змішаним і поділятися на три рівні: визначення Міністерством охорони здоров'я базового пакету медичної допомоги, що будуть лікуватися за рахунок бюджетних коштів; виділення коштів з бюджету на надання мінімальних медичних послуг; комерційне страхування, яке передбачає отримання медичних послуг через систему медичного страхування у страхових організаціях; 7) усунення недоліків сімейної медицини, наприклад, підвищення фінансування лікарів сімейної медицини, довготривала безкоштовна перекваліфікація, створення амбулаторій сімейної медицини у селі; 8) перебування системи навчання у медичних або фармацевтичних закладах з метою послаблення впливу на свідомість студентів моральної девальвації системи охорони здоров'я щодо цінностей життя і здоров'я особи; 9) усунення недоліків у діяльності органів внутрішніх справ та судово-експертних органів шляхом створення на базі навчальних закладів комплексів для реалізації теоретичних знань щодо практичної діяльності медичних або фармацевтичних працівників, біологічних процесів у організмі людини. Ефективним будуть заняття, які проводить не лише викладач, а й практичний працівник Міністерства охорони здоров'я. Одним із пріоритетних заходів є участь студентів у поліцейських організаціях різних держав, що розширить коло професійних знань у розкритті злочинів, вчинених медичними або фармацевтичними працівниками при виконанні професійних обов'язків, збагатить досвід, ознайомить з досягненнями зарубіжних колег; 10) створення відділів бюро Судово-медичної експертизи, що повинні підпорядковуватися безпосередньо Міністерству юстиції України, а не управлінням Міністерства охорони здоров'я. Важливо, що за таких умов експертні висновки не будуть мати

тенденцію “вибілювання” тих медичних або фармацевтичних працівників, з приводу яких проводиться розслідування.

З першочергових заходів, спрямованих на зменшення вчинення неналежного виконання професійних обов’язків медичним або фармацевтичним працівником на спеціально-кримінологічному рівні, є: 1) здійснення державного контролю Міністерством охорони здоров’я та громадськими організаціями за виконанням професійних обов’язків медичним або фармацевтичним працівником; 2) внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров’я. Зокрема, статтю 9 розділу II “Обов’язки громадян у сфері охорони здоров’я” доповнити підпунктом: “громадяни України зобов’язані з повагою ставитись до спеціалістів медичної галузі, які надають їм профілактичну і лікувально-діагностичну допомогу”. Підпункт д) пункту 1 статті 88 розділу X викласти в такій редакції: “Медичні та фармацевтичні працівники мають право на гідне ставлення до себе з боку пацієнтів, їх родичів (представників), колег, керівників закладу, де відбувається їх професійна діяльність, судовий захист професійної честі та гідності”; 3) створення та використання бази даних наслідків неналежного виконання професійних обов’язків медичним або фармацевтичним працівником, що надасть можливість швидкого доступу до інформації та буде ґрунтовним посібником для медичних або фармацевтичних працівників для накопичення досвіду з надання медичної або фармацевтичної допомоги, а також попередить вчинення злочину, передбаченого у ст. 140 КК України; 4) забезпечення ефективних заходів покарання медичних або фармацевтичних працівників.

Отже, запропоновані загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи підвищать ефективність з протидії злочину, передбаченого у ст. 140 КК України.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА І ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ ТА ЦІНА ЖИТТЯ ОСОБИ В УКРАЇНІ

В. І. Царенко

Існує думка науковців, що найбільша смертність людей у мирний час – від дорожньо-транспортних подій і наркоманії. Щорічно від наркоманії в Україні гинуть близько тисячі людей, у той час як незалежні експерти вказують на смертність 10–12 тисяч осіб. А від наркоманії і пов'язаних з нею хвороб – ВІЛ/СНІД, вірусні гепатити, специфічні онкозахворювання, туберкульоз – в Україні помирає 120 тисяч осіб на рік.

Скільки коштує життя підраховали скрупульозні шведи. Ця система підрахунку називається “вартість хвороби” (з англ. “cost of illness”). Вони зібрали дані про постраждалих під час дорожньо-транспортних пригод та аварій за рік, підраховали вартість витрачених коштів, беручи до уваги не тільки кошти на лікування, а й так звані прямі та непрямі інвестиції. Тобто медичне страхування, втрата працездатності, не робочі дні, витрачені на лікування тощо, та дійшли висновку, що тримати громадян здоровими набагато матеріально вигідніше, ніж витратитися на їх лікування.

Ціну життя необхідно знати, щоб співставляти можливі затрати на соціальні проекти, що спрямовані на збереження життя та здоров'я людей. Зокрема, для митних органів – з метою визначення доцільності придбання дороговартісних скакуючих систем та інших систем митного контролю.

Щодо необхідності визначення ціни життя людини в нашому суспільстві на сьогодні склалось негативне ставлення. З огляду на моральні та релігійні норми така ідея видається абсурдною. Адже право на життя це невід'ємне природне право людини. У статті 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність

і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Отже, у баченні нашого законодавця життя людини не може мати ціни. Крім норм основного закону нормативного визначення ціни життя людини в законодавстві України нема.

Кримінальне законодавство визначає злочинність діянь, спрямованих на позбавлення життя людей. Склади таких злочинів викладено у статтях другого розділу особливої частини ККУ, що названо “злочини проти життя та здоров’я особи”. Зокрема у ст. 115-118 визначено склади злочинів умисних вбивств; у ст. 119 визначено склад убивства з необережності; ст. 120 містить склад злочину доведення до самогубства. Усі ці злочини є тяжкими й особливо тяжкими злочинами, санкції статей яких передбачають покарання у вигляді позбавлення волі на строк від семи до п’ятнадцяти років. Таку сукупність правових норм разом із нормами процесуального, кримінально-виконавчого та іншого забезпечувального законодавства можна назвати системою кримінально-правової охорони та захисту життя людини.

Під життям особи традиційно розуміють особливу форму існування людини (людського організму), що характеризується цілісністю та здатністю до самоорганізації; це найважливіше благо, яке, у разі смерті людини, не може бути відновлено. Визначаючи відмінні кваліфікуючі ознаки між спричиненням смерті та нанесенням шкоди здоров’ю, науковці-юристи зазначають, що спричинення смерті завжди завдає шкоди здоров’ю, а завдання шкоди здоров’ю не завжди тягне смерть особи.

Кримінально-правовий захист має власну історію. Зокрема у перших статтях Руської правди містилися норми кровної помсти: “Хто вб’є людину, тому родичі вбитого мстяться за смерть смертю” [6, с. 63–68]. У випадку відсутності родичів убитого з убивці стягували до скарбниці гроші у таких розмірах: за голову боярина князівського або громадянина іме-

нитого, або наближеного до князівського двору – 80 гривень, тобто подвійну виру; за князівського отрока, кухаря, конюха, купця та ін., тобто за будь-яку вільну людину (варязького племені або слов'янина) – 40 гривень, тобто одну виру; за вбивство дружини – 20 гривень, тобто пів вири; за вбивство сільського старости, ремісника і за годувальницю – 12 гривень; за простого холопа боярського і людського – 5 гривень і, нарешті, за раба – 6 гривень і понад те до скарбниці 12 гривень данини або пені. За умови, що за 1 гривню тоді можна було купити 20 баранів або одного робочого вола.

Розвиваючись тогочасне суспільство дійшло висновку про суспільну небезпечність кровної помсти, тому вже в Салічній правді серед покарань штрафи почали набувати важливішого значення, ніж смертна кара та тілесні покарання. З часом смертна кара за вбивство залишилась тільки для рабів. Раби та холопи прирівнювались до речі, тому відшкодування їх смерті визначалось як майновий збиток. У Просторовій редакції Руської правди також проглядається розмежування штрафу за вбивство залежно від соціального статусу постраждалого та особи, що заподіяла смерть.

Загалом у різних редакціях Руської правди передбачалась можливість допомоги громади з виплати штрафу. Розмір штрафу залежав від статусу вбивці та вбитого. За злочини рабів і холопів ніс матеріальну відповідальність їх власник, або міг видати таких осіб для особистої відповідальності.

Отже однією із функцій покарання того часу, крім спокутування вини та укріплення князівської влади, була компенсаційна – для родичів загиблого.

На сьогодні суспільні відносини щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності та відшкодування матеріальної та моральної шкоди регулюються різними галузями законодавства України. Умови, порядок відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої смертю особи, містяться у статтях глави 82 книги 5 Цивільного кодексу України.

Крім загального механізму відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої смертю особи, у законодавстві України є інші випадки такого відшкодування. Наприклад, виплата одноразової компенсації за шкоду, заподіяну здоров'ю, особам, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, та сім'ям за втрату годувальника; одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві та інші випадки. Проте, визначення розміру відшкодування не дає відповіді на питання про ціну життя особи в Україні у контексті вирішення проблеми реалізації затратних соціальних проектів.

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ЗАЛУЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

М. М. Чеховська
Ю. Г. Москальчук

Здійснюючи протягом трьох останніх років збройну агресію проти України, Російська Федерація активно залучає усі засоби та методи ведення гібридної війни. Особливо незахищеними у цій ситуації є діти та підлітки. Мова йде не лише про забезпечення безпеки зазначеної категорії осіб, що знаходяться у зоні проведення антитерористичної операції, адже за даними урядових джерел, за час воєнної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, станом на початок червня 2016 року, загинуло 68 дітей та було поранено 186. На сьогодні небезпечними є також підготовка та залучення дітей і підлітків безпосередньо до здійснення терористичної діяльності. Зазначимо, що до теперішнього часу не існує навіть приблизної статистики щодо кількості дітей, що беруть участь у збройному конфлікті проти України з боку так званих “ДНР” і “ЛНР”. Разом з тим, міжнародне гуманітарне право та національне законодавство України категорично не допускає участь неповнолітніх, або дітей-солдатів, у збройних конфліктах.

Наголосимо, що залучення дітей до ведення бойових дій має глобальний характер. Як зазначає Amnesty International, з початку 2010 року було задокументовано використання, або спроби використання, дітей-солдатів під час воєнних конфліктів у таких країнах, як Малі, Центральнo-Африканська Республіка, Чад, Кот-д’Івуар, Демократична Республіка Конго, Шрі-Ланка, Сомалі, Ємен тощо. Станом на 2016 рік вербування та використання дітей і підлітків у збройних конфлік-

тах спостерігалось у таких країнах, як Бірма, Демократична Республіка Конго, Ірак, Нігерія, Руанда, Сомалі, Південний Судан, Судан, Сирія та Ємен. За даними правозахисної організації Human Rights Watch, міліція Афганістану здійснює набір дітей для подальшого використання їх у боротьбі із талібами.

Аналіз інформаційного простору Російської Федерації та зони тимчасової окупації Луганської та Донецької областей, свідчить, що активно залучати дітей та підлітків до лав незаконних збройних формувань почали з листопада 2014 року. Зазначимо, що мова йде не лише про створення проросійських військово-патріотичних об'єднань, де дітей навчають, зокрема, тактиці ведення бою, стрілецькій та снайперській підготовці, а й про залучення дітей до незаконних збройних формувань в якості “синів полку”. Зазначимо, що вербування та експлуатація дітей спрямовані також на їх залучення до контрабанди, зокрема наркотичних засобів, через визначені пункти пропуску, збору розвідувальної інформації, у тому числі встановленні GPS-маяків, занять проституцією. У цілому, формується система з ідеологічної обробки, підготовки та подальшого залучення дітей і підлітків до проведення бойових дій та терористичної діяльності проти України.

Наголосимо, що у 2015 році, за даними прокуратури Донецької області, відбувся суд над 8 підлітками, які вступили до незаконних збройних формувань так званої “ДНР”, в той час як з початку 2016 року за ці дії було засуджено 7 підлітків. Представниками обласної прокуратури зазначається, що 5 неповнолітніх, які добровільно вийшли з так званої “ДНР” і здалися українським правоохоронцям, звільнили від кримінальної відповідальності, а 2 підлітків засудили до позбавлення волі з випробувальними термінами. Станом на кінець травня 2016 року у прокуратурі Донецької області перебувало ще 2 кримінальних провадження на стадії досудового розслідування проти підлітків за їх співпрацю з так званою

“ДНР”. Під час своєї служби у незаконних збройних формуваннях підлітки, як правило, охороняли захоплені будівлі та прилеглі до них території, чергували на блокпостах, а також були задіяні у перешкоджанні діяльності співробітникам правоохоронних органів України та військовослужбовцям Збройних Сил України, задіяним у проведенні антитерористичної діяльності.

Українське законодавство відповідає нормам міжнародного кримінального та гуманітарного права щодо заборони втягнення дітей і неповнолітніх до бойових дій. Так, статтею 30 “Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах” Закону України “Про охорону дитинства” забороняється “участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни”.

У той же час не можна не сказати й про встановлення кримінальної відповідальності, відповідно до чинного Кримінального кодексу України, для осіб, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років за диверсію (ст. 113); шпигунство (ст. 114); терористичний акт (ст. 258); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277); посягання на життя представника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348) тощо.

Зазначимо, що, вітчизняне законодавство потребує удосконалення у частині встановлення кримінальної відповідальності як за втягнення неповнолітніх у воєнні дії, так і

відповідальності самих неповнолітніх за участь у бойових діях. Зокрема, необхідним є проведення кримінальних розслідувань відповідно до чинного законодавства стосовно фактів залучення дітей до участі у збройному конфлікті.

Також необхідним є посилення кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх до зазначених протиправних дій та, власне, криміналізація участі дітей у терористичній діяльності та бойових діях. Актуальною є подальша гармонізація вітчизняного законодавства відповідно до норм міжнародного кримінального та гуманітарного права щодо дітей –учасників бойових дій і встановлення відповідальності за їх вербування.

ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНА ТЕРИТОРІЯ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

В. С. Чихайда

У сучасних умовах розвитку суспільства влада все частіше звертається до кримінального права як до засобу врегулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з тими чи іншими подіями, що призводить до криміналізації нових видів діяльності [1]. Такий самий підхід законодавцем застосовано й після анексії Російською Федерацією АР Крим та м. Севастополь.

27 квітня 2015 року набрав чинності Закон України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”, яким Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 332-1 та встановлено кримінальну відповідальність за порушення правил в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

Обумовленість криміналізації цього діяння, як слушно відмічає Ю. Б. Курилюк, пов'язана з тим, що українські органи державної влади поки що не можуть забезпечити недоторканність ділянки державного кордону в АР Крим, а тому до тимчасово окупованої території з інших держав можуть потрапити злочинні формування, контрабандні товари, нелегальні мігранти тощо [2].

У вітчизняній науці кримінального права майже відсутні наукові розробки, присвячені дослідженню кримінальної відповідальності за вказане діяння, а в існуючих поодиноких дослідженнях науковців (Ю. О. Данилевська, Ю. Б. Курилюк, А. М. Притула, Є. Л. Стрельцов, В. В. Федосєєв та ін.) розглянуто лише деякі аспекти цієї проблеми.

На сьогодні постає необхідність проведення комплексного монографічного дослідження суспільної небезпечності злочинного порушення правил в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, порівняльно-правових

аспектів цього діяння, особливостей його складоутворюючих ознак та інших актуальних проблем кримінально-правової охорони у зазначеній сфері.

Схожої позиції дотримується А. О. Шигін, наголошуючи на необхідності наукового обґрунтування кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, створення удосконаленої конструкції норми, що встановлює відповідальність за цей злочин, а також розробки рекомендацій щодо удосконалення відповідного законодавства та практики його застосування [3].

Вирішення зазначених проблемних питань, що мають науково-прикладне значення, дозволить усунути наявні законодавчі прогалини, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, передбачених ст. 332-1 КК України, визначення ефективних механізмів протидії загрозам, що виникають з тимчасово окупованої території України, а також забезпечити належне розслідування виявлених кримінальних проваджень у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Данилевська Ю. О. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї: питання обґрунтованості криміналізації / Ю. О. Данилевська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 8. – С. 165–168.

2. Курилюк Ю. Б. Кримінально-правовий захист від загроз із тимчасово окупованої території України / Ю. Б. Курилюк // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законодавчій та правозастосовній діяльності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8–9 жовтня 2015 р.). – Х. : Право, 2015. – С. 298–302.

3. Шигін А. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: постановка проблеми / А. О. Шигін // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 червня 2016 р.). – Д. : ДНУВС, 2016. – С. 113–114.

НЕПРАВОМІРНЕ ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ВИЯВ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

О. С. Чорнуха

Відповідно до Глави 2 Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції” [1] неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання є одним з виявів недобросовісної конкуренції. У правозастосовній практиці ці види порушень є найбільш поширеними. У державах романо-германської системи вони мають різні назви: 1) незаконне використання чужої репутації (Франція); 2) незаконне використання чужої репутації і результатів чужої роботи (Німеччина); 3) дії, що ведуть до змішування між товарами та підприємствами конкурентів (Італія); 4) ведення справ під чужим ім'ям (Великобританія та Канада). Для всіх цих дій загальною ознакою є їх спрямованість на використання ділової репутації конкурентів, що призводить до змішування у свідомості споживачів між товарами та підприємствами конкурентів [2, с. 118].

При цьому неправомірне використання ділової репутації здійснюється шляхом посягань конкурентів на відповідні фірмові найменування, знаки для товарів та послуг, інші позначення продукції. Ці носії мають бути достатньо відомими на відповідному ринку і асоціюватися у споживачів з певними, як правило, високими, якісними характеристиками товару. За таких умов порушник отримує можливість користуватися досягненнями своїх конкурентів-володільців прав на відповідний об'єкт права інтелектуальної власності. Отже, слід погодитися із визначенням, що діловою репутацією є оцінка професійних якостей, придбана протягом тривалого часу, а також суспільна оцінка діяльності суб'єкта господарювання та його продукції (товарів, робіт, послуг).

В Інформаційному листі Вищого Господарського Суду України від 28 березня 2007 року № 01–8/184 [3] визначається, що ділову репутацію юридичної особи становить престиж її фірмового (комерційного) найменування, торговельних марок та інших належних їй нематеріальних активів серед кола споживачів її товарів та послуг. Абзац 2 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи” [4] визначає, що під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов’язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа.

Неправомірним вважається таке використання ділової репутації суб’єкта господарювання, яке в цілому або безпосередньо є посяганням на конкретний об’єкт інтелектуальної власності чи майно суб’єкта господарювання, в якому втілена певна складова ділової репутації суб’єкта господарювання або що має вплив на оцінку ділової репутації. Слід зазначити, що об’єктом посягання може бути як один об’єкт, наприклад, фірмове найменування, так і сукупність об’єктів, в яких вона втілена [5, с. 273]. Види неправомірного використання ділової репутації суб’єкта господарювання закріплені у главі 2 Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції” та залежно від об’єктів посягань об’єднані в чотири склади порушень: неправомірного використання чужих позначень; неправомірного використання товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; порівняльної реклами.

Водночас для кваліфікації певної поведінки як діяння, передбаченого ст. 229 КК України, необхідною умовою є спричинення володільцеві права інтелектуальної власності на такий об'єкт (суб'єкту господарювання) матеріальної шкоди у значному розмірі. Про це може свідчити наявність прибутку у порушника внаслідок змішування з товарами, роботами чи послугами конкурента. При цьому володільць прав на такі об'єкти, як правило, втрачає споживачів та контрагентів та не отримує прибутки. Отже, факт змішування може встановлюватися стосовно: а) підприємства (використання тотожного чи схожого найменування); б) товарів та продукції (використання тотожної чи схожої торговельної марки чи іншого позначення, дизайну упаковки, форми продукту тощо); в) торговельної чи промислової діяльності [6, с. 74]. Саме комерційне найменування і торговельна марка звичайно ж є найважливішими такими ознаками, що індивідуалізують кожного конкретного суб'єкта господарювання.

Список використаної літератури

1. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон від 07.06.1996 № 236/96-ВР // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр> (дата звернення: 18.01.2017).
2. Еременко В. И. Законодательство о пресечении недобросовестной конкуренции за рубежом / В. И. Еременко // Советское государство и право. – № 12. – С. 117–125.
3. Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію : Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 28.03.2007 № 01–8/184 // База даних “Законодавство України”/ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07 (дата звернення: 02.02.2017).
4. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 // База даних “Законодавство України”/ВР України. URL:

http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 10.02.2017).

5. Бакалінська О. О. Правове регулювання добросовісної конкуренції в Україні : монографія / О. О. Бакалінська. – К. : НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – 373 с.

6. Джуринський О. О. Захист від недобросовісної конкуренції (цивільно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Джуринський Олег Олександрович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 208 с.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА”

О. А. Чуваков

У процесі історичного розвитку концепція національної безпеки у світі постійно змінюється. Якщо на кінець Другої світової війни і у період так званої холодної війни акцентувалася увага на забезпеченні обороноздатності, на нейтралізації зовнішнього ворога, то згодом почали визнавати, що складовою національної безпеки є місце держави в міжнародних економічних зв'язках, наявність ресурсів, демографічна ситуація тощо.

З одного боку, національна безпека – поняття конкретно-історичне, і, отже, воно піддається трансформації залежно від суспільно-політичних, економічних та інших умов, які склалися на певному етапі розвитку держави. З іншого боку – на зміст даного поняття впливають національно-державні інтереси країни, загальна національна ідея.

Як відомо, категорію “національна безпека” відносять до міждисциплінарних [1, 4] чи інтегративних понять [2, 108], що використовуються у досить широкому колі наук: юридичних, економічних, математичних і військових, у політології, теорії міжнародних відносин, конфліктології та в спеціальних оперативних дисциплінах [3, 84]. Зрозуміло, що цей перелік не є вичерпним. Відповідно, слід погодитись з тезою, що національна безпека України є багатогранним, багатоаспектним, системним явищем [4, 4].

В. А. Ліпкан робить висновок, що національна безпека як динамічний процес являє собою складний процес, в якому виникнення, зміна і знищення безпеки перебувають у діалектичній взаємозалежності: “Через це будь-які намагання дати визначення поняттю “національна безпека” хибуватимуть на неповноту” [5, 236].

Така позиція була визнана дискусійною Г. В. Новицьким, який дійшов висновку, що “Проблема не в тому, що національна безпека є динамічним процесом. Проблема в тому, що національна безпека може досліджуватися з позицій досить широкого спектра гуманітарних і технічних наук. Кожна з цих наук, досліджуючи конкретну складову національної безпеки, може сформулювати власне визначення поняття “національна безпека” і, відповідно, оперувати ним. Намагання ж сформулювати згадане визначення в настільки загальному вигляді, щоб задовольнити всі можливі в сучасній науці підходи, є, з одного боку, безперспективними, а з іншого – абсолютно не потрібними, оскільки подібне визначення не можна застосувати в конкретних галузях і сферах науки” [3, 46].

Тому питання про зміст поняття “національна безпека” в цьому контексті є спірним. По-перше, яку безпеку слід мати на увазі: держави, суспільства, окремих осіб? По-друге, чи стосується національна безпека захисту прав та інтересів лише українського народу, його державних та громадських утворень і діячів, чи вона поширюється на захист прав та інтересів того, хто називається “народ України”? Головний аргумент на користь цього підходу: без гарантії безпеки всіх націй, які проживають на території України, не може бути гарантована безпека українського народу.

Поняття “національна безпека” відображає зв’язок безпеки з нацією, тобто з “визначеною територіально-державною спільністю, заснованою на стійких соціально-політичних, економічних, культурних та інших зв’язках” [6, 12].

Національна безпека країни припускає здатність протистояти ворожим і деструктивним силам природного, техногенного і соціального характеру, нейтралізувати їх. Вона означає захищеність особистості – її прав, свобод; соціальних і національних груп – їх статусу, функціональних ролей самотності; суспільства – його матеріальних і духовних цін-

ностей; держави – її територіальної цілісності, суверенітету, конституційного ладу [7, 6].

Отже, слід зазначити, що змістом національної безпеки є корінні, основоположні інтереси забезпечення державності українського народу, його самобутнього розвитку, гідного існування в європейській і світовій цивілізації.

Спираючись на вищевикладені положення, національну безпеку можна розглядати як сукупність необхідних факторів, що забезпечують сприятливі умови для розвитку України, життєздатність держави, доцільний розвиток і збереження її фундаментальних цінностей і традицій, неконфліктні відносини особистості і держави, здатність як ефективно переборювати будь-які внутрішні і зовнішні погрози, так і керуватися своїми національними інтересами, забезпечувати досягнення національних цілей.

Отже, визначення понятійного апарату, сутності національної безпеки України дозволяє визначити коло суспільних відносин, суспільних інтересів, що можуть бути узяті під охорону діючим кримінальним законодавством України.

Список використаної літератури

1. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: Теорія і практика : автореф. дис. ... док. наук : 25.00.01 "Теорія та історія державного управління" / Г. П. Ситник. – К., 2004. – 40 с.
2. Ліпкан В. А. Основи права національної безпеки / В. А. Ліпкан // Право України. – 2009. – № 1. – С. 108–116.
3. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України / Г. В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.
4. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України : автореф. дис. ...канд. юр. наук : 12.00.02 "Конституційне право" / З. Д. Чуйко. – Х., 2008. – 18 с.
5. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України / В. А. Ліпкан. – К. : Текст, 2003. – 600 с.

6. Бабаев В. К. Общая теория права: краткая энциклопедия / В. К. Бабаев, В. М. Баринов. – Н.Новгород. : НЮИ МВД РФ, 1997. – 200 с.

7. Военная реформа: Оценка угроз национальной безопасности России // Приложение к информационно-аналитическому журналу “Обозреватель – Observer” / под ред. Г. А. Зюганова. – М. : “Духовное наследие”, 1997. – 215 с.

ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ЗАПИТ НА ПОДАЛЬШЕ ВИВЧЕННЯ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ЧАСІ

В. В. Шаблистий

Верховна Рада України 2008 року дала всім нам зрозуміти, що Кримінальний кодекс (далі – КК) України буде змінюватися постійно та навіть одна стаття стільки разів, скільки встигнуть народні депутати чергового скликання під гаслом “гуманізації чого-небудь”. Так, у тому ж 2008 році ст. 5 КК України доповнено ч. 4 такого змісту:

“Якщо після вчинення особою діяння, передбаченого цим Кодексом, закон про кримінальну відповідальність змінювався кілька разів зворотну дію в часі має той закон, що скасовує злочинність діяння, пом’якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи”.

Тобто після семи років дії кримінального закону та постійних змін до нього, з незрозумілою для мене метою, законодавець офіційно всім повідомив, що одна і та ж стаття КК України може змінюватися постійно та на результати такого “законотворення” має поширюватися зворотна дія в часі. З легкістю можна згадати, як приклад, ст. 127 “Катування”, більшість злочинів у сфері службової діяльності, особливо розуміння їх наслідків, предмет контрабанди (ст. 201 КК України) та ін. У свою чергу зверну увагу на ст. 185 та 213 КК України. Мова йде про таке.

Конституційний Суд України у квітні 2000 року постановив, що положення абзаців другого і третього примітки до ст. 81 КК України (1960 року) є нормами-дефініціями для кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за розкрадання державного або колективного майна у великих та особливо великих розмірах і розміри розкрадання визначаються на підставі критеріїв, установ-

лених абзацами другим і третім примітки до ст. 81 цього Кодексу з урахуванням мінімального розміру заробітної плати, встановленого законодавством, чинним на момент закінчення або припинення злочину. Установлення нормативно-правовими актами іншого мінімального розміру заробітної плати не тягне за собою зміни кваліфікуючих ознак злочинів, передбачених частинами четвертими ст. 81, 82, 84, ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 86 та ст. 86-1 цього Кодексу. Положення ч. 2 ст. 6 КК України щодо зворотної дії закону в часі на ці випадки не поширюється, і кримінальні справи не повинні переглядатись, якщо інше не передбачено законом.

На мою думку, аргументація винятків зворотної дії кримінального закону в часі є правильною, проте вона порушує конституційний принцип презумпції невинуватості, одним із значень якого є положення про те, що всі сумніви трактуються на користь особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. Можливо, має місце колізія матеріального та процесуального закону.

Тепер про ст. 213 КК України. Новим Законом України “Про ліцензування видів господарської діяльності” від 2 березня 2015 року приймання металобрухту більше не підлягає ліцензуванню. Протягом лютого-березня 2015 року були прийняті нормативні акти, спрямовані на дерегуляцію в господарській діяльності, унаслідок чого діяльність, пов’язана із заготівлею, переробленням брухту чорних та кольорових металів і його металургійною переробкою, була виключена з переліку видів діяльності, які підлягають ліцензуванню. У зв’язку з цим, Верховна Рада України декілька разів внесла зміни й до статті 213 КК України, маючи на меті приведення норм, що регулюють відповідальність у сфері операцій з металобрухтом, відповідно до змін у законодавстві.

Однак внаслідок помилки (а може і ні) в ст. 213 КК України з’явилося положення, яке не відповідає положенням чинного законодавства, не може бути реалізоване, його наявність

у чинному Кодексі може призвести до проблем у правозастосуванні та зловживанні з боку правоохоронних органів. Так, вище вказаним Законом виключено з ч. 1 ст. 213 КК України слово “ліцензії”. До того у квітні 2015 року у ст. 213 КК України були внесені зміни, які передбачають кримінальну відповідальність зокрема за здійснення операцій з брухтом кольорових і чорних металів посадовими особами – суб’єктами господарської діяльності, відомості про яких не включено до переліку суб’єктів господарювання, що здійснюють операції з металобрухтом. Проте, чинне законодавство України – ані Закон України “Про ліцензування видів господарської діяльності”, ані Закон України “Про металобрухт” (який є спеціальним і регулює відносини, що виникають у процесі здійснення операцій з металобрухтом) не передбачають існування або необхідність створення переліку суб’єктів господарювання, що здійснюють операції з металобрухтом, органів, які уповноважені його вести, вимог для суб’єктів господарської діяльності, необхідних для включення в перелік тощо.

Таким чином, склалась ситуація, коли внаслідок помилки встановлено кримінальну відповідальність за недодержання вимог, що не передбачені чинним законодавством.

Доки лише зареєстровано законопроект “щодо усунення неузгодженостей”, за ч. 1 ст. 213 КК України притягують виключно фізичних осіб, які здійснюють приймання брухту кольорових і чорних металів – така діяльність опинилася поза законом, оскільки ліцензуванню не підлягає, спеціального переліку не має. За даними Державної судової адміністрації України, протягом першого півріччя 2016 року за ч. 1 ст. 213 КК України засуджено більше 500 осіб, проте не фізичних осіб-підприємців. Ураховуючи ст. 5 КК України, відкриті кримінальні провадження за цією статтею, що вимагала наявності ліцензії для здійснення операцій з брухтом кольорових і чорних металів, з квітня 2015 року підлягають закриттю, а засуджені особи визнані такими, які злочину не вчиняли.

Цікаво, чи поширюватиметься дія кримінального закону у часі тоді, коли все ж таки буде створено перелік суб'єктів господарювання, що здійснюють операції з металобрухтом, органи, які уповноважені його вести, затверджено вимоги для суб'єктів господарської діяльності, необхідних для включення в перелік? Чи не будуть створені правові норми нормами-дефініціями для кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за здійснення операцій з металобрухтом? Мабуть, питання риторичні.

Отже, питання дії закону про кримінальну відповідальність у часі, ураховуючи реалії вітчизняного кримінально-правового творення, будуть актуальними завжди. У зв'язку із цим на розсуд наукової громадськості виноситься положення щодо неможливості будь-яких винятків щодо зворотної дії кримінального закону в часі. Зворотна дія закону або є, або немає. Однозначним є те, що у ст. 58 Конституції України немає жодних вказівок на винятки, а тому офіційне, проте розширене тлумачення Конституційного Суду України виглядає вже не таким безапеляційним, принаймні для представників науки кримінального права.

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРИЧИН ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

О. С. Шеремет

Україна є однією з найбагатших країн Європи за якісним і кількісним складом чорнозему. Загалом в Україні нараховують понад 38 типів ґрунтів. Вони різняться між собою структурою, мінеральним складом, вмістом гумусу та поживних елементів, фізичними й хімічними властивостями, родючістю, придатністю для сільськогосподарського використання. Російський ґрунтознавець В. В. Докучаєв свого часу зазначив, що чорнозем дорожчий за золото та вугілля. У Міжнародному інституті метрології у Парижі поряд з еталонами метра, кілограма та інших мір поміщено моноліт чорнозему, як еталон найродючішого ґрунту у світі.

Земельні ресурси, за рахунок використання яких Україна виробляє до 95 % продовольчого фонду, є первинним фактором виробництва, фундаментом економіки. Однак за останні роки економічні процеси, зокрема, в агропромисловому секторі, зумовили виникнення негативних тенденцій нераціонального використання земельних ресурсів, стрімке зниження родючості ґрунтів, втрату самовідновлювальної здатності землі.

Кримінальне законодавство передбачає охорону земельних ресурсів відповідно до ст. 239–240 КК. Зокрема, передбачається відповідальність за забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром)

земель, за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах та порушення правил охорони або використання надр. Незважаючи на кримінально-правову охорону земельних ресурсів, кількість злочинів не зменшується.

Основними причинами злочинної діяльності, пов'язаної з використанням земельних ресурсів можна вважати такі: зниження агрономічних властивостей ґрунту – це, насамперед, багаторазовий обробіток його різними знаряддями за допомогою потужних і важких колісних тракторів і комбайнів; водна та вітрова ерозії (цей процес різко зростає внаслідок низької культури землеробства, застарілих методів обробітку ґрунту тощо); споживацьке ставлення до землі, намагання якнайбільше від неї взяти і якнайменше їй повернути, що призводить до виснаження гумусу; перехід на індустріальні та інтенсивні технології, тобто застосування високих доз мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, що супроводжується забрудненням ґрунту баластними речовинами (хлоридами, сульфатами), накопиченням отрутохімікатів у ґрунтах і підґрунтових водах. Ґрунти забруднюються відпрацьованими газами тракторів, комбайнів, автомобілів, пально-мастильними матеріалами, які витікають з них під час роботи на полях, а також техногенними викидами промислових підприємств, оксидами азоту, важкими металами, радіонуклідами. Безповоротної шкоди завдає ґрунтам безвідповідальне відведення сільськогосподарських земель, особливо ріллі, під будівництво фабрик, заводів, електростанцій, відкритих гірничих розробок, доріг, військових полігонів тощо. Останні роки можна спостерігати незаконний видобуток бурштину, що місцеві громади називають “бурштиновими війнами”. Між старателями, поліцією, спецпідрозділами роти громадської безпеки особливого призначення, Національною гвардією та ін. щодня спостерігаються сутички, застосовується зброя з гумовими кулями та світлошумовими гранатами,

внаслідок чого від вибухів страждають пересічні громадяни та правоохоронці.

Аналіз комплексу запобіжних заходів у вказаних злочинах показує, що більшість питань щодо землерозпорядження та землекористування лежить у компетенції органів місцевого самоврядування, у тому числі, виконавчої влади. На жаль, майже половина вчинених злочинів відбувається за участю виконавчої влади. Тому ми вважаємо, що питання, пов'язані із нейтралізацією основних причин злочинів у сфері землекористування та охорони земель і надр повинні належати до компетенції саме органів місцевого самоврядування. Такі заходи повинні бути направлені на правові, екологічні, економічні, організаційні та соціальні питання, профілактичну роботу із власниками землі та землекористувачів із забезпечення охорони всіх земель, незалежно від їх цільового призначення, стану, форм власності й господарювання. Нейтралізація окресленої ситуації, яка, крім того активно прогресує, можливе завдяки розробці та дієвій реалізації заходів з охорони земель.

Необхідно відновити державні програми із фінансування таких заходів для збереження й підвищення родючості ґрунтів, як захист від ерозії, реконструкція та поліпшення меліоративного стану зрошувальних і осушувальних систем. Водночас, розробити регіональні програми з охорони й підвищення родючості ґрунтів на всіх рівнях: національному, обласному, районному. Безумовно, такі зміни у використанні земельних ресурсів, у першу чергу, позначатимуться на показниках землевикористання. Одночасно вказані заходи дозволять запобігти необґрунтованому вилученню сільськогосподарських та лісових угідь, забезпечать захист від шкідливого природного та антропогенного впливу, збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей землі, що є завданням, зазначеним у ст. 163 Земельного кодексу України.

ПРО ДЕЯКІ СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

І. С. Яковець
В. В. Ремега

Як зазначено в підрозділі 1 “Основні проблеми, які мають бути вирішені у цій сфері” розділу 7 “Реформа системи пробації та ресоціалізації” проекту Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року (далі – Проект) [1], однією з основних причин створення пробації в Україні стало усвідомлення бажання відійти від минулого та побудувати сучасну європейську систему кримінальної юстиції, яка б забезпечувала ефективний баланс між потребами суспільної безпеки та боротьбою зі злочинністю, що включає в себе також запобігання вчиненню злочинів та реабілітацію правопорушників.

На думку авторів зазначеного Проекту, ширше застосування покарань, не пов’язаних з позбавленням волі, призведе до зниження витрат та дозволить сфокусувати ресурси кримінально-виконавчої системи на досягненні цілей реалізації. При цьому досудовий апробаційний нагляд та апробаційний контроль за звільненими умовно-дostroково є тими сферами, у яких можливі подальші законодавчі зміни та робота з іншими учасниками кримінальної юстиції. Визначення цієї сфери пріоритетом пояснюється розробниками Проекту такими показниками: а) економічним зростанням; б) ефективним управлінням; в) розвитком людського капіталу; г) верховенством права і боротьбою з корупцією [1, с. 288].

Отже, у наявності складна теоретико-прикладна проблема, яка потребує вирішення на науковому рівні, що й обумовило вибір теми цього дослідження та основне завдання даної статті – піддати аналізу зміст положень зазначеного Проекту

ту та запропонувати низку науково обґрунтованих заходів, спрямованих на його удосконалення.

Розробкою питань, пов'язаних з реалізацією на практиці апробаційних програм та впровадження у цілому пробації як однієї з форм державного впливу на особу правопорушника, досить активно та ефективно працюють такі науковці: О. О. Бандурка, В. А. Бадира, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Т. А. Денисова, І. М. Копотун, В. О. Меркулова, В. М. Синьов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, І. С. Яковець та інші дослідники.

У цілому позитивно оцінюючи положення розділу 7 Проекту “Реформа системи пробації та ресоціалізації”, варто зазначити, що його зміст та практичне значення лише виграли б, якби розробники зазначених у ньому пропозицій звернули увагу на низку теоретико-прикладних положень, які є загальновизнаними в науці кримінально-виконавчого права та в практичній сфері виконання покарань. Як у зв'язку з цим слушно зауважив Є. Ю. Бараш, на сьогоднішній день в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України з підпорядкуванням її Міністерству юстиції України, як альтернатива позбавленню волі, запроваджується пробація (випробування), зміст якої полягає у встановленні нагляду за правопорушниками, які залишаються в суспільстві, але будуть покладені певні зобов'язання й обмеження за прикладом багатьох країн Європи. При цьому, на його переконання, запропоновані новації приведуть до позитивних змін у системі виконання покарань, підвищення ефективності виправлення та ресоціалізації засуджених [2, с. 4]. Аналогічні висновки щодо змісту пробації та її ролі у системі органів кримінальної юстиції України зробили й інші науковці. Так, Д. В. Каменський вважає, що наразі залишається сподіватись, що безперечно актуальна ідея пробації як комплексної системи наглядових та соціально-виховних заходів у сфері реалізації завдань кримінально-правової та кри-

мінально-виконавчої політики в нашій державі буде успішно реалізована [3, с. 385].

Виходячи з вищевикладеного, хочеться, звичайно, надіятись, що й запропоновані в Проекті заходи будуть у кінцевому підсумку також сприяти більш ефективній діяльності органів пробації в Україні, за умови врахування певних зауважень до його змісту. Зокрема, слід внести зміни у підрозділ 1 “Основні проблеми, які мають бути вирішені у цій сфері” розділу 7 “Реформа системи пробації та ресоціалізації”, а саме: привести у відповідність до чинного кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 2 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)) використану в даному підрозділі та в цілому в розділі 7 Проекту термінологію.

Список використаної літератури

1. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року : Проект // <https://clck.ru/AYAYU>
2. Бараш Є. Ю. Гарантування прав людини в процесі реформування системи виконання покарань / Є. Ю. Бараш // Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ : зб. матеріалів міжнар. практ. конф. (Київ, 2 грудня 2016 р.). – К. : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2016. – С. 3–5.
3. Інститут пробації у контексті і протидії економічній злочинності: досвід США і перспективи для України / Д. В. Каменський // Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ : зб. матеріалів міжнар. практ. конф. (Київ, 2 грудня 2016 р.). – К. : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2016. – С. 383–385.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ СТЯГНЕННЯ ДО ЖІНОК ТА НЕПОВНОЛІТНІХ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

З. В. Яремко

Останніми роками набули значного поширення заходи стягнення у виді поміщення до ДІЗО, карцеру, ПКТ (ОК), які є крайніми заходами дисциплінарного реагування, що застосовуються до засуджених, які свідомо відмовляються виконувати встановлений порядок відбування покарання, мають негативну спрямованість особистості та не реагують на профілактичні та виховні заходи.

Варто зауважити про особливості застосування найсуворіших заходів стягнення до засуджених жінок та неповнолітніх. Так, єдина відмінність полягає в тому, що засуджені неповнолітні поміщаються до ДІЗО на строк до п'яти діб, жінки – до десяти, а чоловіки – до п'ятнадцяти діб. Водночас КВК України не передбачає будь-яких пільгових умов для відбування покарання жінками та застосування найсуворіших заходів стягнення, крім вагітних жінок та жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях.

Тут варто виокремити Правила ООН щодо поводження зі жінками-в'язнями та заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, щодо жінок-злочинниць (Бангкокські правила). Зокрема, у Правилі 23 передбачено, що дисциплінарні санкції не повинні містити заборону на контакт із сім'єю. Згідно з міжнародними рекомендаціями одиночне ув'язнення може застосовуватися як покарання тільки у виняткових випадках і на конкретно визначений термін, який має бути якомога коротший. Тому факт відбування покарання жінкою у виправній колонії не повинен віднімати право на взаємини та спілкування з близькими та родичами. Адже стабільність та порядок у жіночій установі можливо досягти і за рахунок

інших альтернативних видів стягнення, а не лише за допомогою крайніх заходів впливу (Резніченко Г. С., 2008). Відтак, застосування таких заходів стягнення, як поміщення до ДІЗО, ПКТ (ОК), імовірно лише у виняткових випадках, коли засуджена своїми діями спричинила шкоду оточуючим. Водночас такі заходи стягнення не повинні передбачати повну заборону контактів із родиною.

З-поміж заходів стягнення, які можуть бути застосовані до засуджених неповнолітніх, передбачено крайній захід стягнення, зокрема поміщення до ДІЗО на строк до п'яти діб із виведенням чи без виведення на навчання або роботу. Згідно з Правилами ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, зокрема правилом 67 поміщення до карцеру, суворе чи одиночне ув'язнення або будь-яке покарання, яке може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю неповнолітнього, суворо заборонено. Відтак слушно зауважено, що дисциплінарний ізолятор де-юре не є одиночною камерою, але випадки, коли неповнолітній фактично може утримуватися у такому ізоляторі сам-на-сам, простежуються часто. До того ж, саме приміщення ДІЗО побудоване таким чином, щоб здійснювати максимальний ізолюючий вплив на особу, і такий вплив на неповнолітнього може стати фатальним (Катування та жорстоке поводження з дітьми в Україні, 2013). Науковців насторожує факт, коли неповнолітній засуджений може опинитися в суворій ізоляції. Також дослідники у сфері вивчення питань відповідності кримінально-виконавчого законодавства міжнародним стандартам акцентують на рекомендації Європейського комітету з питань запобігання катуванням про зменшення максимально можливого періоду перебування у ДІЗО неповнолітнього до трьох діб (Човган В.).

Крім того, поміщення до ДІЗО, карцеру, переведення до ПКТ (ОК) належать до найбільш суворих заходів стягнення і полягають у додатковій ізоляції засудженого. Під час тримання у ДІЗО, карцері, ПКТ (ОК) засудженим забороняють-

ся побачення, придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, одержання посилок (передач) і бандеролей, користування настільними іграми. Це свідчить про подвійний характер покарання засудженого, до якого застосований один із перелічених заходів стягнення. На цьому наголошує чимало авторів, зазначаючи, що закріплення у законодавстві додаткових заборон слід розцінювати як додатковий захід стягнення за одне порушення (Конегер П. Е., 2002). Слушною тут постає думка, що переведення до ПКТ за обсягом правообмежень дорівнює такому покаранню, як арешт (Резніченко Г. С., 2008).

Відтак вбачається нагальна необхідність внесення змін до КВК України задля увідповіднення його міжнародним стандартам, зокрема передбачення можливості під час відбуття найсуворіших заходів стягнення на короткострокові побачення, зняття обмежень щодо заборони отримання посилок (передач) та бандеролей, придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, збільшення часу тривалості щоденної прогулянки та зменшення строку такого заходу стягнення, як поміщення до ДІЗО, ПКТ (ОК). Тому доцільно абз. 1 ч. 11 ст. 134 КВК України викласти у такій редакції: “Під час тримання в дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері) засудженим забороняються довгострокові побачення”.

СТАТТЯ 354 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЯК ПРИХОВАНИЙ ЧИННИК ШТУЧНОГО ЗРОСТАННЯ КОРУПЦІЇ

Н. М. Ярмиш

Стаття 354 Кримінального кодексу України (КК України), нинішня назва якої “Підкуп працівника підприємства, установи чи організації”, протягом багатьох років призначалася для працівника державного підприємства, установи чи організації, що не є службовою особою, у разі одержання ним шляхом вимагання “в будь-якому вигляді матеріальних благ або вигод матеріального характеру у значному розмірі за виконання чи невиконання будь-яких дій з використанням становища, яке він займає...”.

Сфера практичного застосування цієї статті поширювалася переважно на лікарів, які шляхом вимагання одержували винагороду від пацієнтів за виконання своїх професійних функцій (зокрема, проведення операцій). Хоча, звісно, суб’єктом цього злочину могла стати й будь-яка інша неслужбова особа. Але звернемо увагу, що кримінальна відповідальність працівника державної (а не приватної) установи передбачалася лише за умови, що він саме вимагав винагороду (а не одержав її, наприклад, як “подяку” за свою роботу) та її розмір досягав двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У зазначеному вигляді стаття, що стосується “пересічних працівників” існувала, починаючи з прийняття Кримінального кодексу (тоді ще УРСР) 1961 року. Видається, було цілком справедливим, що невимушене “підношення” (подяка) працівникові, який не є службовою особою, не розцінювалося як злочинна подія як з боку вдячної людини, так і того, хто прийняв таку винагороду.

Проте усе змінилося, коли Законом України № 221-VII від 18 квітня 2013 року ст. 354 КК України була кардинально реконструйована. Після цього вона піддана змінам ще тричі.

Відстежити логіку законодавця в цьому процесі не можливо. Принаймні важко зрозуміти, чому стаття набувала то більш м'якого, то більш суворого вигляду (зокрема, за рахунок трансформацій розміру “неправомірної вигоди”).

Сьогодні ст. 354 КК України перетворена в осередок інформації стосовно корупційних злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України “Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг”. Чомусь саме в ній містяться визначення “пропозиції” та “обіцянки” неправомірної вигоди, її вимагання, надані переліки щодо повторності корупційних злочинів, визначені умови звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка пропонувала, обіцяла чи надала неправомірну вигоду. І це при тому, що ст. 354 перебуває в іншому, XV розділі Особливої частини КК України. Принагідно зазначимо, що деякі практичні працівники й досі не знають про те, що умови звільнення “хабародавців” від кримінальної відповідальності не скасовані тим, що вказівки на них вилучені з тексту відповідних статей – вони перенесені у ч. 5 ст. 354 КК України та поширюються й на інші. Розміщення даної інформації саме в цій статті відверто алогічне, тому є несподіванкою для правозастосовників та науковців.

За відповідну поведінку тепер передбачається кримінальна відповідальність обох сторін події, причому не лише у публічній, а й у приватній сферах. Сьогоднішня стаття 354 КК України побудована таким чином, що за частинами 1, 2 особа відповідає не лише за надання неправомірної вигоди, а й за її пропозицію чи обіцянку (у чому між ними законодавець вбачає відмінність, – тема окремої розмови). Частини 3, 4 статті призначені не тільки для того, хто одержує винагороду – вони альтернативно передбачають прийняття пропозиції, обіцянки або прохання неправомірної вигоди. Вказівки на розмір “неправомірної вигоди” ст. 354 КК України в її чинній редакції не містить – тому він може бути будь-яким. До того ж не-

правомірна вигода – це блага як матеріального, так і нематеріального характеру.

Акцентуємо важливий момент: конструкція ст. 354 КК України така, що надання-одержання (та інші зазначені вище дії) пов'язані не лише з “підкупом” працівника, схилянням його до неправомірної поведінки, а й з діями цілком в межах його “становища”. Останнє слово взято в лапки не випадково. Саме так ця ознака сформульована у диспозиції. Зауважимо, що використання слова “становище” щодо пересічного працівника важко визнати вдалим. Адже “становище” традиційно характеризує статус службової особи. Принаймні це слово вже давно вживається у КК України стосовно саме таких суб'єктів (ст. 364, 368 КК України). Використання його у статті, яка не стосується службової особи, викривляє дійсний сенс законодавчої заборони. Можна припустити, що насправді у ст. 354 КК України маються на увазі суто професійні функції. Навряд чи перукар, офіціант, кур'єр, таксист і навіть лікар-хірург (звісно, котрий оперує, а не керує) займають певне “становище”. Вони просто виконують свою роботу, реалізують суто професійні навички, уміння.

Стаття, яка за задумом законодавця здатна загальмувати корупційні процеси насамперед у медичній сфері, сконструйована таким чином, що під її дію підпадають навіть надання-одержання звичних кожному “чайових”. А якщо згадати, що кримінальній відповідальності підлягають особи, які їх пропонували, але не надали унаслідок відмови “адресата”, а також працівники, які хоча б погодилися одержати або лише прохали винагороду (хай і безрезультатно), виникає резонне питання: навіщо законодавець створив таку “драконівську” статтю?! І не лише створив, а і розташував її у переліку корупційних злочинів (примітка ст. 45 КК України). Адже визнання людини особою, яка вчинила корупційний злочин, тягне за собою дуже суворі обмеження. Щодо такої особи заборонено застосовувати так зване загальне звільнення від кримі-

нальної відповідальності, їй не можна призначати покарання нижче нижчої межі, установленої у санкції відповідної статті тощо. Винятків немає навіть для вагітних жінок. Крім усього, інформація про таких осіб заноситься в Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення.

Стаття 354 сприймається не просто суворою, а саме жорсткою самими правоохоронцями, зокрема прокурорами. Їх зовсім не радує можливість отримувати високі показники протидії корупції за рахунок масового притягнення осіб до кримінальної відповідальності. Навпаки, правоохоронці вражаються законодавчій “кровожерливості”, дивуються, яку ж саме суспільну небезпеку побачив законодавець у тому, що хтось віддячить пересічному працівнику за його сумлінну працю, яку держава не спромоглася достойно оплачувати? Адже від ст. 354 КК України віє горезвісним “законом про три колоски”! Чи не підриває це гуманістичні, моральні засади взаємовідносин між людьми та вікові, поширені у всьому світі традиції, існуючі на відповідних засадах. Сподівання лише на те, що особи, які застосовують кримінальний закон, ігноруватимуть цю статтю у випадках, які справедливо будуть вважати такими, що не мають суспільної небезпеки. Проте, якщо хтось все ж захоче застосовувати ст. 354 КК України за наявності “нешкідливої” життєвої ситуації, яка при цьому відповідає усім ознакам злочину, – це буде нескладно. А за таких умов уся наша країна здатна швидко перетворитися у країну злочинців-корупціонерів.

Отже, стаття, якій присвячена дана публікація, відіграє у нашому, й без того нестабільному, суспільстві роль порохової діжки, а також прихованого засобу зведення рахунків та вибіркового притягнення до кримінальної відповідальності. Вбачається, що прогресивна наукова спільнота зобов’язана докласти максимальних зусиль, аби примусити законодавця реформувати ст. 354 КК України та повернути їй її доцільне призначення. На превеликий жаль, такі ж непрості закони стали ганебною “нормою” останнім часом.

СЕКЦІЯ 2. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

ЗАКОННЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО НЕПОВНОЛІТНЬОГО СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

С. Є. Абламський

Пріоритетним завданням кримінального провадження, визначеного в ст. 2 КПК України, є захист особи, охорона її прав, свобод та законних інтересів. Одним із ефективних способів досягнення цього завдання є інститут законного представництва. Відповідно до положень ст. 44, 59 КПК України, якщо підозрюваний, обвинувачений або потерпілий є неповнолітнім чи визнаний у встановленому законом порядку недієздатним або обмежено дієздатним, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а за їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний. Однак як свідчить аналіз КПК України 2012 р., такий спосіб забезпечення прав, свобод і законних інтересів неповнолітнього свідка не знайшов свого конкретного відображення в його нормах. І це у той самий час, коли досить часто в кримінальному провадженні бере участь неповнолітній свідок. Зауважимо, що це питання було опосередковано врегульовано і в КПК України 1960 р., у положенні ст. 166 якого передбачалося, що неповнолітній

свідок викликається через законних представників. На мій погляд, це є порушенням прав і свобод останнього, особливо зважаючи на той факт, що зазначена категорія осіб потребує додатково захисту. Більш того, така законодавча прогалина створює серйозну загрозу негативного впливу на неповнолітнього свідка з боку інших учасників кримінального провадження, наприклад, підозрюваного, обвинуваченого, який згідно з буквального тлумачення КПК України може виступити як законний представник. Насамперед, маючи власний інтерес у кримінальному провадженні, ці особи можуть тим чи іншим способом негативно вплинути на неповнолітнього свідка.

Слід звернути увагу, що на сьогодні питання участі законного представника неповнолітнього свідка врегульовані у низці положень КПК інших країн, наприклад у ст. 91 КПК Молдови, ст. 87 КПК Вірменії тощо.

Ураховуючи окреслену законодавчу прогалину, вважаємо за доцільне чинний КПК України доповнити додатковою статтею 66-1, яку викласти у такій редакції: Стаття 66-1 Законний представник неповнолітнього свідка

1. Якщо свідок є неповнолітня особа або особа, яка визнана у встановленому законом порядку недієздатною або обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається законний представник.

Законними представниками не можуть бути особи, які визнані недієздатними або обмежено дієздатними.

2. Питання участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями статті 44 цього Кодексу.

3. Законний представник неповнолітнього свідка має право знати про виклик останнього до слідчого, прокурора або в суд, супроводжувати і бути присутнім при проведенні процесуальних дій за його участю.

4. Законний представник свідка має право:

1) під час проведення процесуальних дій з дозволу слідчого, прокурора, слідчого судді, суду звертатися із запитаннями, зауваженнями і доповненнями та вимагати їх внесення до відповідного протоколу;

2) подавати заяви;

3) заперечувати проти дій слідчого, прокурора і вимагати внесення своїх заперечень до відповідного протоколу;

4) заперечувати проти дій слідчого судді та головуючого в судовому засіданні;

5) залучати адвоката як представника.

5. Законний представник свідка зобов'язаний:

1) підкорятися законним вимогам і розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;

2) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомостей, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні;

3) дотримуватися встановленого в судовому засіданні порядку.

6. Законний представник свідка не може брати участь у кримінальному провадженні, якщо:

1) він є підозрюваним, обвинуваченим;

2) він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя, присяжний засідатель, секретар судового засідання;

3) він перебуває в родинних стосунках зі слідчим, прокурором, слідчим суддею, суддею, присяжним засідателем, секретарем судового засідання, які беруть участь або брали участь у розслідуванні або судовому розгляді цього провадження.

Запровадження наведених доповнень зумовлена особливостями фізичного, розумового і психічного розвитку неповнолітніх, а також неможливістю повною мірою самостійно захищати свої права, свободи та законні інтереси. До того ж норми Конвенції про права дитини 1989 року та низка інших

загальновизнаних міжнародно-правових документів вимагають додаткових гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх.

Таким чином, пропонуємо учасникам конференції приєднатися до віднятого питання й обговорити подальші перспективи внесення змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства.

**ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ ВИЗНАЧЕННЯ
ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРІВ ВИЩОГО РІВНЯ
ВНОСИТИ ЗМІНИ, ДОПОВНЕННЯ
ДО АПЕЛЯЦІЙНОЇ, КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ
ПРОКУРОРА, ЯКИЙ БРАВ УЧАСТЬ
У СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ
В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ**

Ю. І. Азаров

Стаття 36 КПК України визначає повноваження прокурора як суб'єкта сторони обвинувачення. З поміж інших п. 20 ч. 2 ст. 36 КПК передбачено право прокурора, який здійснював нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, оскаржувати судові рішення в порядку, установленому Кодексом.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 36 КПК України право на подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами мають також незалежно від їх участі у судовому провадженні прокурори вищого рівня: Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, керівник регіональної прокуратури, його перший заступник та заступники.

Генеральний прокурор України, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесеними ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівни-

ків або прокурорами прокуратур нижчого рівня. У судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами можуть брати участь прокурори органу прокуратури вищого рівня.

З огляду на викладене видається, що чинний КПК України не передбачає два самостійні види оскарження судових рішень стороною обвинувачення, а лише визначає право прокурорів вищого рівня на подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами незалежно від їх участі в судовому провадженні. Це є складовою змісту функції, яку виконує прокурор у кримінальному провадженні.

Наявність такого права у прокурорів вищого рівня не пов'язана з їх “паралельним” або “окремим” видом діяльності, а обумовлена ієрархічною побудовою системи органів прокуратури України. Зазначене, у свою чергу, вплинуло й на процесуальний порядок призначення та заміни прокурора у конкретному кримінальному провадженні. Так, відповідно до ст. 37 КПК прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

Прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Здійснення повноважень прокурора в цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором можливе лише у випадках, передбачених КПК. Зокрема, якщо прокурор, який у відповідному кримінальному провадженні здійснює повно-

важення прокурора, не може їх здійснювати через задоволення заяви про його відвід, тяжку хворобу, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможливує його участь у кримінальному провадженні, повноваження прокурора покладаються на іншого прокурора керівником відповідного органу прокуратури. У виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування (ч. 3 ст. 37 КПК).

Окрім викладеного, Законом України “Про прокуратуру” від 14 жовтня 2014 року в редакції Закону України від 2 липня 2015 року визначено, що право подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України на судові рішення у кримінальній справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від його участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних прокуратур, їх першим заступникам та заступникам, окрім випадків, коли йдеться про рішення у кримінальних провадженнях, розслідування в яких здійснювалося Національним антикорупційним бюро України, – у таких випадках відповідне право надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від його участі в розгляді справи: керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його першому заступнику та заступнику.

Таким чином, аналіз чинного законодавства, що регламентує функціональне призначення прокурора як суб’єкта сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, створює підстави для висновків:

неоднакове застосування процесуального законодавства в частині визначення повноважень Генерального прокурора України, його першого заступника та заступників, керівника регіональної прокуратури, його першого заступника та заступників вносити зміни, доповнення до апеляційної, касаційної скарги прокурора, який брав участь у судовому провадженні в суді першої інстанції, може бути обумовлене хибним судженням щодо наявності у КПК України двох самостійних видів оскарження судових рішень стороною обвинувачення, що не відповідає змісту чинного КПК;

оскарження судових рішень стороною обвинувачення як процесуальна діяльність прокурора, який брав участь у судовому провадженні, є органічною складовою такої діяльності і у випадках, коли йдеться про заміну суб'єкта (прокурора) на представника прокуратури вищого рівня. Процесуальний механізм "входження" у кримінальне провадження прокурора прокуратури вищого рівня, за наявності визначених КПК підстав, не створює окремий самостійний вид оскарження судових рішень стороною обвинувачення. Така діяльність за змістом і функціональним призначенням відбувається у порядку, регламентованому КПК України, її сутність не змінюється, коли йдеться про заміну суб'єкта правозастосування.

ПРОБЛЕМАТИКА “ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА” ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКИЙ ТИМЧАСОВО ОБМЕЖУЄ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Є. А. Ананьєв

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає “тимчасове вилучення майна” самостійним видом заходів забезпечення кримінального провадження. Порядок здійснення процедури тимчасового вилучення майна та особливості його застосування встановлені положеннями глави 16 КПК, які були введені в дію в 2012 році як одна з новацій прийнятого Кримінального процесуального кодексу.

Змістом такої процесуальної процедури (відповідно до визначення ч. 1 ст. 167 КПК) є фактичне позбавлення особи (власника) можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт цього майна або його повернення.

З урахуванням гарантованих державою конституційних прав, передбачених ст. 41 Конституції України, “тимчасове вилучення майна” у кримінальному процесі є фактично спеціальним засобом тимчасового обмеження права власності (права власника незалежно від волі інших осіб вільно володіти, користуватись та розпоряджатись своїм майном). Причиною існування такого виняткового обмеження (одного з основоположних прав особи і громадянина в правовій державі) є необхідність досягнення цілей і виконання завдань кримінального провадження, зокрема: оперативного отримання та збереження доказів, наявність яких, в тому числі, забезпечують швидке, повне та неупереджене розслідування (і судовий розгляд) злочинів.

Так, процедура здійснення заходу “тимчасове вилучення майна” в ідеалі – це збалансований досконалий механізм правових норм, які одночасно дозволяють оперативну і якісно виконувати завдання конкретного кримінального провадження, але, в той же час, надають можливість добросовісному власнику ефективно захищати та правомірно і невідворотно відновлювати своє обмежене цивільне право власності на майно.

Невеликі за обсягом три статті (167–169) глави 16 КПК, із зрозумілих причин (відсутність практики застосування на момент прийняття, поспіх під час прийняття остаточної редакції КПК в 2012 році, тощо) далекі від досконалості і містять коло очевидних проблем і аспектів, які (як мінімум) потребують фахового обговорення:

Нормами КПК не передбачений механізм участі у кримінальному провадженні особи, у якої майно тимчасово вилучено (за виключенням випадку, якщо ця особа – підозрюваний).

Така особа (власник або законний користувач майна) не віднесена законодавцем до кола суб’єктів (учасників) кримінального провадження, визначених п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК, правовий статус такої особи в кримінальному процесі України – не визначений, що позбавляє її можливості в рамках конкретного кримінального провадження ініціювати або здійснювати відповідні дії задля захисту своїх прав і свобод, захисту своєї власності.

Термін часу (48 годин і менше), в який необхідно з’ясувати дійсність міркувань щодо того, чи може тимчасове вилучене майно бути доказом у справі, є недостатнім у складних (нестандартних) випадках, а відсутність можливості ініціювати продовження такого терміну (наприклад: шляхом подання клопотанням до слідчого судді) на практиці позбавляє можливості правомірно зберегти і залучити відповідні необхідні докази в деяких випадках.

Майно може бути тимчасово вилучено виключно під час обшуку, огляді або затриманні особи – тобто в процесі здійснення процесуальних дій, які від слідчого (прокурора) потребують уваги і складання відповідних процесуальних документів). У цей же час (через 48 годин після вилучення) слідчим (прокурором) має бути (після відповідних міркувань) якісно складено і вчасно подано до слідчого судді клопотання про арешт тимчасово вилученого майна (не формальне, а обґрунтоване, з оригіналами або копіями документів та інших матеріалів, якими підтверджується обґрунтування).

Крім того, для прийняття рішення (не суб'єктивного, а обґрунтованого) щодо того, чи може тимчасове вилучене майно (зокрема, деякі його види) бути доказом у конкретній справі, необхідно залучення відповідних спеціалістів та експертів тощо.

Визнання прокурором тимчасового вилучення майна безпідставним (одна з підстав припинення вилучення) не виписане законодавцем як процедура і не містить (обов'язкових у таких випадках) роз'яснювальних норм щодо її здійснення.

Нормативно не встановлено, в який термін має прокурор винести відповідну постанову (про повернення тимчасового вилучення майна), яка відповідальність за несвоєчасне її винесення, чи може власник майна ініціювати (наприклад: поданням відповідної заяви) процедуру розгляду прокурором питання про безпідставність вилучення майна.

Крім того, у КПК не виписана чітка процедура негайного повернення тимчасово вилученого майна, що робить такий імператив безпорадним з точки зору ефективності правового захисту та відновлення права власності особи і громадянина в правовій державі.

Вищевказані проблеми можуть бути усунуті шляхом внесення відповідних законодавчих змін та доповнень в чинний КПК. Зміст таких змін має бути сформований та сформульований в результаті дискусій фахівців (галузей цивільно-

го права та кримінального процесу), з урахуванням досвіду практики застосування норм глави 16 КПК, результатів тематичних наукових досліджень та міжнародного досвіду вирішення подібних проблем.

ОКРЕМІ ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ПОСИЛАННЯ ДО ПОНЯТТЯ “ПОМИЛКИ” В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. В. Андрушко

З’ясування питання про поняття “помилки” в кримінальному провадженні, безсумнівно має як теоретичний, так і практичний інтерес. Поняттям “помилки” широко користуються у слідчій та судовій діяльності, це поняття використовується як в кримінальному процесі, так й в інших галузях права. Методологічно доцільним є з’ясування поняття “помилки” в кримінальному провадженні шляхом визначення лексичного значення цього поняття, уточнення цього поняття в різних галузях знань, і накінець з’ясування правової сутності цього поняття, зокрема в теорії кримінального процесу. У цій публікації ми розглянемо загальнонаукові пролегомени до цього поняття, що є теоретичним підґрунтям формування поняття “помилки” в праві.

За лексичним значенням слово помилка тлумачиться через кілька лексичних посилок: “неправильність у підрахунках, написанні слова і т. ін.”, “неправильність, неточність у будь-якому механізмі, пристрої, в якійсь схемі, карті і т. ін.”, “неправильність у вчинках, діях і т. ін.”, “неправильна думка, хибне уявлення про когось, щось”. У філософії помилка пов’язується з проблемами пізнання: “помилка (омана) – це знання, яке не відповідає дійсності за змістом”, у логіці – з проблемами законів мислення: “помилки в умовиводах, міркуваннях, визначеннях понять, доведеннях та спростуваннях, викликані порушенням законів та викривленням форм мислення”.

У філософії та в праві помилка інколи ототожнюється з оманю. Хоча, омана – “хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органа-

ми чуття; уявний образ чого-небудь, що помилково сприймається як дійсний”, також це “стан людини, коли вона помилково сприймає що-небудь уявне за дійсне”, і “те ж саме, що обман”. Слово “омана” не є синонімом слову “помилка”: “помилка, (у тексті) неправильність, похибка; (у діях) огріх, прогріх, хиба; ляпсус”. У свою чергу: “омана, міраж, ілюзія, мариво, злуда; (хибне уявлення) заблуд; (нечесність) облуда, обман, обдур”.

Спільним є те, що наукові категорії “помилка” та “омана” закріпилися в сучасній теорії пізнання (основа для теорії доказування), оскільки протиставляються категорії “істина”. Омани і помилки ускладнюють процес досягнення істини, але вони є неминучими з різних обставин, і разом з тим є необхідним моментом руху до її пізнання.

Чим же відмітні поняття “помилка” та “омана”? Відповідь на це питання дає С. П. Заботін: “Омана – це невідповідність знання предмету, що виникла через причини, обставин, від особистих якостей суб’єкта не залежних. Помилка характеризує невідповідність знання індивіда об’єкту, обумовлене чисто випадковими якостями індивіда”. Він також указує на відмінність причин виникнення цих явищ: “Омана найчастіше виникає в пізнанні з причин, не залежних від суб’єкта, і носить більше чи менше неминучий характер, тоді як помилки можуть бути, але можуть і не бути, оскільки це залежить в основному від суб’єкта”. У літературі указується ще на один критерій відмежування цих понять. Так, “якщо омана – характеристика знання, то помилка – результат неправильних дій індивіда в будь-якій сфері: логічні, фактичні помилки в обчисленнях, у політиці, у повсякденному житті і под.”. На нашу думку, в юридичній практиці співвідношення омани й помилки виявляється в різних площинах. Так, помилка – це конкретний процесуальний наслідок, який слугує підставою відновлення нормального стану судочинства та відповідальності, у випадках визначених законом, може наставати внас-

лідок помилкових дій чи омани. У свою чергу, омана настає внаслідок обману (активного впливу із зовні) чи внаслідок суб'єктивного неправильного сприйняття об'єкта дослідження, але омана немає свого документального вираження в процесі, оскільки мова в такому разі вже ведеться про помилку. Тобто омана є однією з причин помилки в судочинстві.

Помилку слід відрізнити також від брехні та обману. Брехня – “те, що не відповідає правді; неправда”, “вигадки, плітки і т. ін.”. Брехня являє собою спотворення істини, зроблене навмисно, умисно, з метою ввести в оману. Обман – “неправдиві слова, вчинки, дії і т. ін.”, “хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття; омана”. Фактично омана й обман – слова-синоніми, але лексичне тлумачення цих слів указує на суб'єктивність сприйняття неправдивої інформації при омані, її викривлення внаслідок хибного чуттєвого сприйняття, стан людини яка вводиться в оману (у тлумачному словнику поставлено на перше місце), тоді як при обмані неправдивість такої інформації обумовлена насамперед неправдивими словами, вчинками, діями іншої особи, яка діє навмисно. З логічної точки зору ці поняття нетотожні, а частково збіжні. Брехня й обман в науковій психологічній літературі описуються як способи введення в оману. Так, П. Екман визначає брехню як “навмисне рішення ввести в оману того, кому адресована інформація, без попередження про свій намір зробити це”. Також це причини помилки в кримінальному процесі. Ці способи в окремих випадках законом допустимі як тактичні прийоми слідчого чи захисника, які докладно описані в криміналістичній літературі.

Однією з причин помилки в правозастосуванні є ризик. На основі філософського аналізу ризику доводиться зв'язок ризику із категоріями необхідності й випадковості. Ризик пов'язується із такими поняттями, як ризикована ситуація, ініціатива, вибір. Для права сутність проблеми ризику поля-

гає не в самому факті існування ризикованих ситуацій, а у визначенні критеріїв для розмежування правомірного та неправомірного ризику з метою встановлення підстави відповідальності особи за шкоду, заподіяну у результаті ризикованого діяння. Правові умови допустимості ризику в кримінальному провадженні досліджував М. Є. Шумило. Учений звертає увагу, що через недосконалість законодавства, “обираючи варіант дій, слідчий ризикує, бо не виключаються їх негативні наслідки. Фактично в кримінально-процесуальному законі презюмується право слідчого на помилку, що не продекларовано, але й не заборонено”.

На завершення слід також відмітити, що в КПК України уживається термін “помилка” лише у ст. 379, 463, але розуміється в інших, наприклад, у ст. 409.

УМОВИ ДОПУСТИМОСТІ ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Л. М. Белова

Розслідування злочинів – це процес одержання, накопичення, аналізу доказів, їх використання для вирішення завдань кримінального провадження. Цей процес неможливо ефективно здійснювати без застосування спеціальних знань різних наук. У кримінальному провадженні документи як докази широко використовуються за умови дотримання вимог кримінального процесуального закону до їх форми і змісту, а відтак, їх належності та допустимості.

Документом у кримінальному процесі є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як докази факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 1 ст. 99 КПК України).

Дослідження документів у кримінальному провадженні як різновиду доказів і визначення вимог, що ставляться до документів як речових доказів. Фіксація інформації – обов'язковий елемент управлінської діяльності на підприємствах, в установах, організаціях, оскільки без цього немає можливості її зберігати, одержувати, передавати й опрацьовувати у будь-який спосіб.

За характером виникнення документи поділяються на дві групи:

офіційні (надходять від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій і установ, службових осіб);

особисті (надходять від фізичних осіб).

Джерелом доказу документа є його автор. Правове положення джерела доказів у цьому випадку визначається компетенцією автора документа, яка обмежується межами його функцій. Документи можуть мати офіційний характер, якщо вони виходять від державних органів, організацій (акти ревізій, документальних перевірок тощо). Авторами документів можуть бути і громадяни, коли надаються угоди, розписки та інші акти, пов'язані з реалізацією прав і обов'язків. Документи можуть мати доказове значення за наявності ознак, передбачених ст. 98 КПК України: матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності й інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

Документи як докази розмежовуються за такими критеріями:

документ – самостійне джерело доказів. У змісті документа викладено інформацію (описування обставин чи фактів), яка має значення для кримінального провадження. Такий документ можна замінити іншим аналогічним документом або дублікатом. Дублікат документа (документ, виготовлений у такий же спосіб, як і його оригінал) може бути визнаний судом як оригінал документа;

документ – речовий доказ, який є способом передачі інформації.

Документ несе необхідну інформацію не тільки змістом, а й особливостями своїх зовнішніх ознак, місцем виявлення, тобто як предмет матеріального світу безпосередньо відображає якісь обставини, які необхідно встановити під час процесуальних дій. У кримінальному провадженні найбільш поширені документи як докази мають письмову форму. Це за-

гальнодоступний і поширений спосіб фіксації інформації, що безпосередньо викладається та сприймається не тільки службовою, а й будь-якою особою без усяких технічних пристроїв, але не єдиний. Зокрема, широко використовується електронна форма документів, яка застосовується під час здійснення різних злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку. Таким чином, документи можуть містити відомості, зафіксовані не тільки у письмовому, а й в іншому вигляді. Згідно з ч. 2 ст. 99 КПК України до даного виду доказів за умови наявності в них зазначених відомостей можуть належати вказані групи документів: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні). Документ повинен відповідати вимогам належності та допустимості (статті 85, 86 КПК України). У ньому має бути вказане конкретне джерело відомостей про обставини і факти, що підлягають доказуванню, щоб за необхідності його можна було перевірити процесуальним шляхом. Залучення документів як доказів до кримінального провадження відповідно до вимог кримінального процесуального закону можливе у такі способи: подання за власною ініціативою учасниками провадження, а також будь-якими іншими фізичними та юридичними особами; витребування і отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб документів, їх копій, висновків ревізій, актів перевірок на вимогу сторони кримінального провадження та потерпілого; вилучення документів під час обшуку, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді; тимчасового доступу на підставі ухвали слідчого судді, суду, що полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії, а у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом – вилучення (тимчасовий

доступ заборонено до документів, зазначених у ст. 161 КПК України); одержання на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Для визнання документів доказами у кримінальному провадженні необхідно перевірити й оцінити: їх процесуальну форму з точки зору належного суб'єкта, правомочного проводити процесуальні дії, спрямовані на отримання відповідних доказів; належність джерела відомостей, що становлять зміст документів; належність процесуальних дій, які проводяться для отримання доказів; порядок проведення процесуальних дій, що застосовувались як засоби отримання документів. Таким чином, визнання документів як доказів допустимими, достовірними та достатніми означає реалізацію їх як засобів установлення наявності чи відсутності обставин, що підлягають доказуванню під час здійснення кримінального провадження, а також інших обставин, які мають значення у кримінальному провадженні.

Отже, особливого значення набуває аналіз визначення достатності кримінальних процесуальних доказів під час проведення слідчих (розшукових) та слідчих негласних (розшукових) дій.

ПРИМУС ТА ПЕРЕКОНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. Д. Білоус

Від правильного вирішення питання про сутність заходів забезпечення кримінального провадження залежить те, наскільки реально будуть забезпечені права і законні інтереси особи у сфері кримінального судочинства. Адже Конституція України у ст. 3 закріплює головну ознаку правової держави: “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави” [1].

Змістом різних способів впливу, що застосовуються органами держави у сфері боротьби зі злочинністю, є переконання та примус.

Переконання – найбільш природний спосіб впливу на людину. Воно полягає в тому, що шляхом розкриття явищ суспільного життя, роз’яснення діючих норм права визначається активний вплив на свідомість людей, формує у них переконаність у необхідності добровільного і точного дотримання встановленого в суспільстві правопорядку. Обов’язок дотримання норм права спирається, головним чином, на переконання людей в тому, що їх необхідно добровільно дотримуватися і що вони справедливо захищають суспільство, державу, права і свободи громадян від протиправних посягань. Метою переконання є виховання у громадян внутрішньої потреби і стійкої звички правомірної поведінки. Усвідомлення особою необхідності дотримання вимог кримінальних процесуальних норм сприяє вихованню звички правомірної поведінки.

Переконання пронизує всі заходи охорони права і з цієї точки зору є універсальним засобом охорони правопорядку. Переконання так чи інакше входить у зміст будь-якого виду

правоохоронної діяльності, у тому числі і примусу, що здійснюється в сфері кримінального судочинства.

Примус такими універсальними властивостями не володіє. Однак це зовсім не означає, що він не має взагалі відношення до змісту переконань. Такі заходи забезпечення кримінального провадження, як привід, грошове стягнення тощо безперечно, впливають на зміст переконань, що виробляються в процесі впливу на правопорушника.

Загалом державно-правовий примус є допоміжним засобом впливу. Однак в діяльності органів, що здійснюють кримінальну процесуальну діяльність, він виходить на перший план, оскільки завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України) [2].

В умовах динамічного розвитку кримінальної процесуальної діяльності, швидкої зміни одних відносин іншими, появи різних ситуацій, що потребують негайного вирішення, першочергова дія переконання не завжди можлива. Дотримання зазначеної черговості навряд чи можливе, коли є значний ступінь імовірності того, що переконання буде недостатньо для забезпечення належної поведінки особи, а порушення нею свого обов'язку створить суттєві труднощі в розслідуванні кримінального правопорушення.

Тому в кримінальному судочинстві переконання завжди поєднується з примусом і ці категорії утворюють певну єд-

ність. Однак ця єдність не стирає відмінностей між ними, які можна простежити за процесом формування, сферою застосування, формою вираження, порядком забезпечення, безпосереднім завданням і перспективою розвитку.

Примус фактично застосовується тільки тоді, коли правового переконання чи інших заходів впливу недостатньо. Так, підозрюваний, обвинувачуваний та інші учасники кримінального процесу можуть бути піддані приводу тільки в тому випадку, якщо вони не з'являються за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді або суду добровільно.

Примус застосовується лише в тих випадках, коли особа своїми діями порушує правові приписи шляхом створення перешкод для розкриття кримінального правопорушення тощо. Особливістю кримінального процесуального примусу є також специфічний характер його застосування. Засобом його здійснення є суворо регламентована кримінальним процесуальним законодавством діяльність органів розслідування, прокуратури і суду.

Отже, законодавець розглядає привід та грошове стягнення як важливий процесуальний інструмент забезпечення належної поведінки учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. У рамках досудового розслідування загроза застосування вказаних заходів або їх фактичне застосування сприяє своєчасному і належному виконанню учасниками кримінального провадження покладених на них законом процесуальних обов'язків, підвищує ефективність стадії досудового розслідування.

Список використаної літератури

1. Конституція України. – К. : Юрінком, 1996. – 80 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий Верховною Радою України 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – С. 1370.

ЗАСТОСУВАННЯ ДО СУДДІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ОБМЕЖЕННЯМ ЙОГО СВОБОДИ

Н. Р. Бобечко

Відповідно до ч. 3 ст. 126 Конституції України, ч. 1 ст. 482 КПК України, чч. 1, 2 ст. 49 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, ч. 1 ст. 58 Закону України “Про Вищу раду правосуддя” до судді передбачена можливість застосування запобіжних заходів, пов'язаних із обмеженням його свободи, – затримання, тримання під вартою та арешт. Положення цих законодавчих актів зводяться до того, що без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

При цьому варто наголосити, що у контексті цього припису під терміном “арешт” розуміється не вид покарання, передбачений п. 8 ст. 51, ст. 60 КК України, а запобіжний захід – домашній арешт, регламентований п. 4 ст. 176, ст. 186 КПК України.

Зі змісту аналізованого положення випливає, що запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою, домашнього арешту, а також затримання судді у рамках уже розпочатого кримінального провадження до ухвалення обвинувального вироку щодо нього не можуть бути застосовані без згоди Вищої ради правосуддя за жодних обставин. Це правило є абсолютним і не має винятків.

Натомість затримання судді, як заздалегідь не запланована процесуальна дія, до ухвалення обвинувального вироку щодо нього можливе і без згоди Вищої ради правосуддя. Критерієм, яким при цьому необхідно керуватися, є ступінь тяжкості злочину, за підозрою у вчиненні якого затримується

суддя. Якщо суддю затримано під час або безпосередньо після вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості, то після встановлення його особи він підлягає негайному звільненню. Коли ж суддю застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення злочину, що належить до категорії тяжких або особливо тяжких, то згоди Вищої ради правосуддя на застосування до такого судді тимчасового запобіжного заходу не вимагається.

При цьому варто звернути увагу на положення ч. 2 ст. 207 КПК України, з буквального тлумачення якого випливає заборона на затримання судді не уповноваженою службовою особою без згоди слідчого судді, суду (а точніше – Вищої ради правосуддя). У той же час згідно з ч. 1 ст. 208 КПК України на уповноважену службову особу така заборона не поширюється. Однак така законодавча регламентація суперечить ч. 6 ст. 55 Конституції, що гарантує кожному право будь-якими не забороненими засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, а також не узгоджується з ч. 1 ст. 36 КК України, відповідно до якої не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи. Тож затримати суддю може як не уповноважена службова особа, так і уповноважена службова особа.

Відповідно до ч. 3 ст. 29 Конституції України у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання

їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

На конкретизацію цієї конституційної гарантії у ст. 186 КПК України встановлено, що клопотання про застосування запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі. На доповнення до цього у ст. 211 КПК України визначено, що строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Утім, установлений у ч. 1 ст. 59 Закону України “Про Вищу раду правосуддя” 5-денний строк розгляду подання Генерального прокурора України або його заступника не лише не відповідає вищевикладеними конституційним приписам, але є й порушенням засади забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ч. 2 ст. 12 КПК України). Фактично суддя опиняється у значно гіршому становищі у порівнянні з іншими затриманими у порядку ст. 207 та 208 КПК України особами, що є порушенням засади рівності перед законом і судом (ст. 10 КПК України).

Можливі декілька варіантів вирішення зазначеної проблеми. Перший – приведення ч. 1 ст. 59 Закону України “Про Вищу раду правосуддя” у відповідність з положеннями міжнародних актів у сфері захисту прав і свобод людини та приписами вітчизняного законодавства самою Верховною Радою України. Другий – визнання Конституційним Судом України норми ч. 1 ст. 59 Закону України “Про Вищу раду правосуддя” такою, що не відповідає Конституції України. Обидва

варіанти є не тільки надто тривалими у часі, але й залежать від низки чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. Існує й третій варіант – подолання вказаної неузгодженості самою Вищою радою правосуддя. Остання наділена усіма необхідними повноваженнями і можливостями для вироблення та усталення практики розгляду подання Генерального прокурора або його заступника про затримання судді у строки, передбачені ст. 186, 211 КПК України, тобто впродовж не більше 72 годин з моменту фактичного затримання судді.

ЩОДО ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Д. А. Бялковський

З прийняттям Закону України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції”, Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено Розділом IX-1, що регулює порядок досудового розслідування в зазначених умовах. Згідно з ч. 1 ст. 615 КПК України, що містить даний розділ, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК України, а також у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні низки злочинів, прямо передбачених у статті, ці повноваження виконує відповідний прокурор.

На нашу думку, зазначене положення суперечить як національному, так і міжнародному законодавству. Інститут слідчого судді є важливою гарантією дотримання конституційних прав, свобод і інтересів осіб під час досудового розслідування. Не відносячись ні до однієї зі сторін кримінального провадження, слідчий суддя виступає як незалежний і неупереджений арбітр, що здійснює судовий контроль. Як вказують вчені (О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.) значення судового контролю полягає у тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови

для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування.

Р. І. Тракало зазначає, що практика застосування слідчим суддею контрольних повноважень свідчить, що судовий контроль у дійсності, а не формально став ефективним засобом правозахисту і, усупереч певним скептичним висловлюванням і побоюванням деяких науковців і практиків щодо можливої його неефективності та формального характеру і навіть негативного впливу на кримінальне провадження, доводить свою необхідність.

На думку О. А. Шаповалової, слідчий суддя на стадії досудового розслідування стає ключовою фігурою у кримінальному процесі, оскільки багато питань, які відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року були віднесені до компетенції прокурора та слідчого, переходять до вирішення неупередженою особою, якою є слідчий суддя, у присутності сторін, із забезпеченням у певних випадках права на оскарження прийнятого рішення. Отже, перевага інституту слідчого судді полягає в тому, що він не належить до системи правоохоронних органів, які безпосередньо проводять розслідування, він є об'єктивною і незалежною, неупередженою фігурою, яка може приймати самостійні рішення.

Стаття 615 КПК України наділяє прокурора такими повноваженнями, як розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 163), винесення ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 164), обшук (ст. 234), ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (ст. 235), розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст. 247 і 248), а також обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Іншими словами, до повноважень прокурора переходить затвердження ряду засобів забезпечення кримінального провадження, що значно обмежують конституційні права, свободи й інтереси учасників кримінального процесу, ухвалення яких відно-

ситься процесуальним законодавством до компетенції слідчого судді, тобто до сфери судового контролю.

Згідно з ч. 1 ст. 36 КПК України, яка закріплює повноваження прокурора відносно нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, у компетенцію прокурора входить починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а також інші повноваження з прокурорського нагляду. Таким чином, судовий контроль не слід ототожнювати з таким засобом захисту прав і інтересів осіб, як прокурорський нагляд.

Варто відмітити, що Європейський суд з прав людини не вважає статус прокурора ефективним засобом захисту конституційних прав осіб з огляду на його належність до однієї зі сторін кримінального провадження. У справі “Меріт проти України” (заява № 6656/01), оцінюючи вичерпання національних засобів захисту, ЄСПЛ зауважив, що статус прокурора за національним законодавством та його участь у кримінальному провадженні проти заявника не надають достатньої гарантії для незалежного і безстороннього розгляду скарги заявника.

Отже, положення статті 615 КПК України є недосконалими з точки зору як національного, так і міжнародного законодавства, оскільки за умови відсутності контролю з боку неупередженого й об’єктивного органу – суду, правомірність обмеження конституційних прав, свобод і інтересів осіб опиняється під загрозою, переходячи в залежність від рішення

однієї зі сторін кримінального провадження – сторони обвинувачення. Беручи до уваги вимоги Європейського суду з прав людини відносно забезпечення конституційних прав учасників кримінального провадження, така норма потребує подальшого вдосконалення, оскільки позбавляє учасників кримінального провадження однієї з найбільш значних гарантій забезпечення прав осіб – судового контролю.

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Є. В. Валькова

2 червня 2011 року Верховною Радою України прийнято Закон України “Про безоплатну правову допомогу” (далі – Закон) [1]. Цим Законом визначено зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги. Разом з тим, певні питання в Законі залишаються не врегульованими, одним з яких є заміна призначеного захисника. Закон встановлює перелік підстав для заміни адвоката, він є вичерпним. Так, відповідно до ст. 24 Закону адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, може бути замінено у разі: хвороби адвоката; неналежного виконання адвокатом своїх зобов’язань за умовами договору; недотримання адвокатом порядку надання безоплатної вторинної правової допомоги; виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

На нашу думку, перелік цих підстав слід розширити, вказавши в Законі таку підставу, як відмова від призначеного адвоката. Відсутність такої підстави в зазначеній статті суперечить принципу верховенства права, згідно з яким людина є найвищою соціальною цінністю у державі, а також не відповідає, по-перше, ст. 59 Конституції України, яка закріплює право на безоплатну правову допомогу та на вільний вибір захисника своїх прав, по-друге, ст. 54 Кримінального процесуального кодексу України [2], в якому закріплено право на заміну захисника; по-третє, Закону України “Про безоплатну правову допомогу”, відповідно до якого безоплатна правова

допомога – це гарантована державою можливість для доступу осіб до правосуддя.

Крім того, порядок надання правової допомоги за рахунок коштів Державного бюджету України визначається ще низкою підзаконних нормативно-правових актів, якими регулюються питання надання безоплатної правової допомоги. Одним з таких актів є наказ Координаційного центру від 25.12.2014 № 33, яким регулюється питання щодо видачі доручень центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Відповідно до п. 5 наказу, видання декількох доручень для підтвердження повноважень захисника в одному кримінальному провадженні не допускається, крім таких випадків: у разі виявлення технічної помилки (друкарської, граматичної помилки), коли доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги уточнюється на підставі доповідної записки уповноваженої службової особи (чергового) центру; залучення захисника для здійснення захисту за призначенням підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого, який раніше відмовився від призначеного захисника; залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії [3].

З п. 5 зазначеного наказу випливає, що особа, якій було надано безоплатну вторинну правову допомогу, і яка добровільно відмовилася від такої допомоги має право знову отримати допомогу за рахунок держави, проте в Законі, який має вищу юридичну силу, це питання не регульовано, що обумовлює необхідність усунення цієї прогалини.

На наш погляд, підлягає врегулюванню і питання щодо виду правових послуг, які має той чи інший суб'єкт права на безоплатну вторинну правову допомогу. Відповідно до ст. 13 Закону, безоплатна вторинна правова допомога, як вид державної гарантії, включає такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших дер-

жавних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

З 1 липня 2015 року розпочалося надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному та адміністративному судочинстві. Виконання даної функції покладено на місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Суб'єкти, які мають право на надання безоплатної вторинної правової допомоги передбачені в ст. 14 Закону. У ній перелічені усі суб'єкти такого права незалежно від сфери праввідносин. На нашу думку, це є не правильно. Так, наприклад, згідно з положеннями ст. 14 Закону, особи, які перебувають під юрисдикцією України, мають право на безоплатну вторинну правову допомогу стосовно усіх видів зазначених послуг, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум" для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інвалідів, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб. Постає питання, чи може особа у цивільній справі користуватися таким правом як захист. На нашу думку, суб'єкти даної категорії справ можуть користуватися лише послугою щодо складення документів процесуального характеру та представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами.

Законодавцю тут також є над чим подумати. Можливо слід доповнити Закон статтею 14-1, в якій окремо закріпити суб'єкти права на безоплатну правову допомогу у кримінальному, цивільному та адміністративному процесах.

Список використаної літератури

1. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651>
3. Питання видання доручень центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги : наказ Координаційного центру від 25.12.2014 № 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legaid.gov.ua/ua/zakonodavstvo/orhanizatsiino-rozporiadchi-dokumenty>

ПРАВО НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ПОРЯДОК ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В. К. Волошина

Забезпечення права на захист закріплено у ст. 59, 63, п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України. Більш повне вираження це право отримало у ст. 20 КПК. Відповідно до ст. 45 чинного КПК України захисником у кримінальному процесі може бути тільки адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Так, за КПК захист підозрюваному, обвинуваченому може бути забезпечений лише за наявності захисника, який користується комплексом процесуальних прав, передбачених ст. 46 КПК та Законом України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”. Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, тобто вони є похідними від процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого. Отже, недоліком є відсутність окремої статті, яка б зазначала процесуальні права захисника у кримінальному провадженні.

Досить обґрунтованими є положення ст. 49 КПК, відповідно до якої захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням у випадках, коли участь захисника є обов’язковою (такі випадки передбачені ст. 52 КПК України), а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника самостійно; підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залу-

чення захисника, але за відсутності коштів чи з інших об'єктивних причин не може залучити його самостійно; слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його; для проведення окремої процесуальної дії у порядку, передбаченому ст. 53 КПК України. На нашу думку, ця норма виступає важливою гарантією реалізації права на захист. Також забезпеченням права на захист є прийняття Закону України "Про безоплатну правову допомогу". Зміст цього ЗУ відповідає ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Закріпивши таку норму у КПК, Україна взяла на себе обов'язок гарантувати підозрюваному чи обвинуваченому право на безкоштовну допомогу захисника у разі відсутності достатніх коштів для оплати професійних послуг або коли цього вимагають інтереси правосуддя. КПК надає захиснику право збирати і подавати докази, але існують деякі невирішені питання, щодо збирання і подання захисником доказів у справі. Проаналізувавши зміст ч 3. ст. 93 КПК, можна дійти висновку, що сторона захисту не в змозі самостійно проводити дії, а має право лише ініціювати їх проведення. Таким чином, наявність доказів у сторони захисту належить слідчому, прокурору до якого звернулись з клопотанням. Стаття 220 КПК передбачає обов'язок слідчого, прокурора розглянути та задовольнити їх за наявності відповідних підстав. На нашу думку, при заявленні та вирішенні клопотань необхідно передбачити обов'язок слідчого передати прокурору клопотання разом із матеріалами кримінального провадження, у разі, якщо він відмовляє у задоволенні клопотання, та зобов'язати прокурора самостійно вивчити заявлене клопотання та прийняти по ньому рішення: або скасувати постанову слідчого та дати йому вказівку про виконання дій, зазначених у клопотанні, або самостійно винести постанову про відмову у задо-

воленні клопотання (яка, у свою чергу, може бути оскаржена вищестоящому прокурору). Необхідно поважно відноситись до права сторони захисту ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій. Слідчі (розшукові) дії за ініціативою сторони захисту повинні проводитися оперативно та ефективно. У кожному випадку відмови слідчого, прокурора в ініціюванні проведення слідчих (розшукових) дій за клопотанням сторони захисту, має бути винесено вмотивоване та обґрунтоване процесуальне рішення.

У виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки життю і здоров'ю свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження має право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду. Тобто, подати клопотання про проведення допиту згідно зі ст. 225 КПК України може як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Отже, якщо на момент проведення такого допиту за клопотанням сторони обвинувачення жодній особі не повідомлено про підозру у цьому кримінальному провадженні, то допит особи проводиться за відсутності сторони захисту, що є порушенням права на захист особи, а саме позбавлення сторони захисту брати участь під час проведення такої дії та задавати питання. Визначимо, що доцільно було б встановити обов'язок захисника складати захисний висновок після ознайомлення із матеріалами справи, який

повинен подаватися до суду і та оголошуватися після оголошення прокурором обвинувального акту, як додаткову гарантію забезпечення права на захист особи під час здійснення кримінального провадження.

Отже, закон регулює порядок забезпечення права на захист, проте він містить низку протиріч і неточностей у своїх положеннях, які підлягають подальшому дослідженню та усуненню.

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Н. В. Гангур

Пізнання події кримінального правопорушення є складною розумовою діяльністю, що стикається з певними труднощами, які пов'язані з опосередкованістю пізнання подій минулого крізь призму результатів відображення обставин вчиненого в навколишньому середовищі. Успіх розслідування багато в чому залежить від правильного визначення обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні.

Доказування за своєю суттю є ретроспективним явищем, оскільки слідчий, прокурор і суд мають як об'єкт пізнання подію, яка відбулася в минулому. Сукупність відповідних фактів (подій) і обставин об'єктивної дійсності, які з достатньою повнотою і достовірністю необхідно встановити для правильного вирішення кримінального провадження, утворює предмет доказування.

У ч. 1 ст. 91 КПК України визначено такий перелік обставин, що складають предмет доказування у кримінальному провадженні: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну

відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Необхідність дослідження предмета доказування при порушенні авторського права і суміжних прав полягає у спрямуванні діяльності органів розслідування на повне і всебічне встановлення значущих для цієї категорії кримінальних проваджень обставин. Неповне їх дослідження тягне за собою односторонність, неповноту розслідування.

Вважаємо, що коло обставин, які підлягають доказуванню, залежить від виду вчиненого кримінального правопорушення. Суттєвою особливістю предмета доказування є відмінність складових його елементів не лише в межах категорії кримінальних правопорушень, а й за кожним конкретним кримінальним провадженням.

З вищевикладеного випливає, що предмет доказування і обставини, що мають значення для кримінального провадження, не можна ототожнювати. Такий висновок можна зробити, виходячи з аналізу нормативно закріпленого поняття доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Дійсно, кожне кримінальне правопорушення унікальне й неповторне. І предмет доказування у конкретному кримінальному провадженні характеризується такими ж властивостями. Однак варто розрізняти загальний предмет доказування і предмет доказування у конкретному кримінальному провадженні. З іншого боку, у даний час в теорії кримінального процесу активно розробляються предмети доказування для окремих груп, видів кримінальних правопорушень. У своїй основі вони містять загальний предмет доказування,

але уточнений, доповнений залежно від особливостей даних кримінальних правопорушень. Зважаючи на це, доречно говорити і про родовий (видовий) предмет доказування.

Зовнішня (фізична) сторона кримінального протиправного діяння, спрямованого на порушення авторських та суміжних прав, з самого початку приречена бути закріпленою в бланкетній диспозиції. Це залежить від тієї обставини, що існує авторське право – основна галузь, яка регулює взаємовідносини юридичних і фізичних осіб з приводу створення та використання об'єктів авторського права і суміжних прав, включаючи спеціальні розділи, присвячені організації захисту цих прав, у структурі яких кримінальне право займає лише невелике місце.

У світлі сказаного, на нашу думку, проблема вивчення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, це, насамперед, проблема аналізу бланкетної диспозиції, її змісту, понять, що використовуються, а також впливу на встановлення кримінальної протиправності.

Отже, предмет доказування утворюють не всі обставини, встановлення яких має будь-яке значення, а саме ті, від яких залежить вирішення кримінального провадження по суті, тобто ті, які мають кримінально-правове та кримінальне процесуальне значення. Саме їх встановлення надалі стає підставою прийняття рішень під час розслідування кримінальних правопорушень за фактом порушення авторського права та суміжних прав. Зазначені обставини конкретизуються у ході досудового розслідування шляхом: установлення приналежності авторського або суміжних прав потерпілому; установлення охоронноздатності твору; визначення виду та розміру шкоди; з'ясування ознак невідповідності примірників розповсюдженого твору ліцензійним примірникам; установлення кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМІСТОВОЇ ЗАКОННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ

Н. В. Глинська

Найважливішою умовою високоякісного судочинства є законність усіх процесуальних рішень, що ухвалюються в процесі кримінального провадження. Традиційно в науці кримінального процесу вимогу законності кримінальних процесуальних рішень (далі – КПР) вчені пов’язують із суворою відповідністю форми і змісту конкретного процесуального акта нормам чинного матеріального і кримінального процесуального законодавства та правильним його застосуванням щодо конкретної ситуації.

З точки зору змісту КПР дотримання вимоги законності обумовлює необхідність правильного застосування норм матеріального та процесуального законодавства. Якщо оцінка дотримання вимог закону щодо форми КПР, як правило, не викликає труднощів з огляду на відносну врегульованість питання щодо неодмінних атрибутів процесуальних документів, у формі яких викладається відповідне КПР, питання щодо правильного застосування закону з огляду на стан сучасного праворозуміння є однією з центральних та найскладніших проблем сучасної правової науки. У сучасних умовах застосування норм закону, який у правовій державі має лише адекватно виражати право, є творчим процесом, що не зводиться до буквального слідування нормативним приписам. Не тільки судді, а й усі суб’єкти кримінального провадження, уповноважені державою на прийняття процесуальних рішень, мають урахувати той факт, що конкретна норма, яка ними застосовується, завжди діє в системі інших правових регуляторів та підлягає оцінці на предмет відповідності її змісту загальним принципам права, які знаходять своє відображення в пра-

вових положеннях Конституції України, загальноvizначених принципах і нормах міжнародного права. На критичне ставлення правозастосовників до норм позитивного права насамперед налаштовує власне Конституція України. Закріплений в ній принцип верховенства права та системне тлумачення положень статей 8 та 9 Основного Закону, частин 3–5 ст. 9 КПК, законів України “Про міжнародні договори України” та “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” обумовлює обов’язок правозастосовника під час прийняття рішення у конкретній справі оцінювати закон, що ним застосовується, на предмет його відповідності Конституції України, загальноvizначеним принципам та нормам міжнародного права у сфері захисту прав та основних свобод людини. У разі невідповідності норм українського кримінального процесуального законодавства положенням, що містяться в міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною, тобто в колізійних ситуаціях або за наявності прогалин у вітчизняному законодавстві, пріоритетне значення для вирішення сформованої правової ситуації мають відповідні норми міжнародного права у сфері захисту прав людини, які за своєю суттю і є “еталоном природного права”, теоретичним узагальненням сконцентрованої системи цінностей, трансформованих у правові принципи. Офіційним еталоном їх тлумачення є практика Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), правовою основою діяльності якого є насамперед норми природного права. Тому цілком логічним є те, що відповідно до чинного законодавства України рішення ЄСПЛ визнаються теж (як і акт законодавства) джерелом позитивного права.

Нерідко правозастосовник у процесі реалізації своїх повноважень стикається з певною правовою невизначеністю – відсутністю відповідної процесуальної норми, що регламентує конкретні фактичні правовідносини, що склались у межах кримінального провадження, що, однак, само по собі не є однозначним негативним показником якості закону. У таких

випадках необхідним стає застосування правової аналогії – аналогії права та аналогії закону. У сучасних соціально-правових умовах стрімкого розвитку суспільних відносин на правозастосовні органи (здебільшого на суд) правомірно покладається певна правотворча функція, що виявляється, зокрема, в усуненні ними прогалин позитивного права. Підтвердженням цієї тенденції, що цілком вписується в концепцію верховенства права, є положення чинного КПК, в якому знайшло своє позитивне вирішення питання щодо правомірності застосування в кримінальному процесі аналогії права (ч. 6 ст. 9 КПК).

У контексті загальної правозахисної ідеології кримінального судочинства не можна не відзначити необхідність нормативного закріплення положення, що стало вже майже аксіоматичним як в теорії, так і в судовій практиці, про те, що відсутність нормативної регламентації процедури реалізації права чи інтересу не може бути підставою для відмови в його реалізації. В умовах стрімкого розвитку права необхідною вимогою до ефективного правозастосування у правовій державі є заповнення особою, що приймає рішення, прогалин законодавства. З огляду на це застосування правової аналогії (аналогії закону та аналогії права) в сфері кримінального провадження для всіх осіб, що приймають КПР, є не тільки їх правом, а й обов'язком, що для слідчого та прокурора встановлюються принципом публічності, а для слідчого судді та суду – вимогою щодо ефективного захисту прав людини.

Відповідно, випадки правомірного застосування у практиці органів досудового розслідування, прокурорів та суддів правової аналогії мають вважатися одними з важливих позитивних показників, що свідчать про істинно правовий та конструктивний характер діяльності правозастосовних органів. Водночас застосування будь-якої аналогії буде позбавлене сенсу без врахування специфіки правових питань, для вирішення яких застосовується аналогічна норма чи загально-правові принципи.

Вимога обґрунтованості у випадках застосування правової аналогії, на наш погляд, вимагає наведення в КПП не тільки посилання на конкретні правові принципи, керуючись якими правозастосовник дійшов висновку про можливість, зокрема, застосування саме цієї правової норми за аналогією, а й пояснення їх значення щодо конкретного випадку. Останній аспект, на жаль, не завжди відображається у мотивувальних частинах відповідних КПП, в яких застосовується права аналогія.

Важливим моментом, що має безпосереднє значення для правильного застосування обраної правової норми, є її правильне тлумачення у спосіб, який забезпечує пріоритет прав людини під час вирішення будь-якого правового питання. Тлумачення закону в жодному разі не може спричинити невинуватих обмежень конституційних прав та свобод учасників кримінального процесу. Це прямо впливає з принципу верховенства права та положень ч. 5 ст. 9 КПК, відповідно до якої кримінальне процесуальне законодавство України слід застосовувати з урахуванням практики ЄСПЛ, яка за своєю суттю є еталоном, зразком тлумачення основоположних прав людини та свобод, що мають бути забезпечені в сфері кримінального провадження. У свою чергу визнання людини, її прав та свобод найвищою цінністю вимагає з двох однаково можливих варіантів тлумачення правової норми віддавати перевагу тому, за якого права та свободи людини будуть забезпечені у спосіб, який є найбільш сприятливим для особи. Можна сказати, що справедливість є керівною засадою тлумачення правових норм, які містять оціночні поняття, у разі прогальності чи колізійності законодавства.

При цьому, звичайно, тлумачення норми закону як спосіб усунення правової неточності, розпливчастості юридичних формулювань та реалізації природної гнучкості права є не засобом заповнення прогальності законодавства (адже при тлумаченні не створюється нової норми), а необхідне для

з'ясування істинної волі законодавця, не обмежуючись буквальним текстом норми. КПК, а також із правильним їх тлумаченням у спосіб, що є найбільш сприятливим для реалізації прав та свобод учасників провадження.

**ТЕМПОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ
ПУНКТУ 2 ЧАСТИНИ 1 СТАТТІ 445
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

І. В. Гловюк

У зв'язку з прийняттям та набуттям чинності Закону України “Про забезпечення права на справедливий суд” від 12 лютого 2015 № 192-VIII виникли питання щодо дії у часі норми Закону, якою додано таку підставу перегляду судових рішень Верховним Судом України (далі – ВСУ), як неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої Кримінальним процесуальним кодексом України (далі –КПК), що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень. Виникає питання, чи має ВСУ повноваження переглядати судові рішення, які було прийнято до 28 березня 2015 р., тобто до набуття чинності зазначеним Законом.

Верховний Суд України у постанові від 17 грудня 2015 р. у провадженні № 5-187кс(15)15 зробив висновок, що за загальним правилом пункт 2 частини першої статті 445 КПК у редакції Закону № 192-VIII підлягає застосуванню з дати набрання цим Законом чинності. Тобто предметом перегляду ВСУ із зазначеної підстави можуть бути лише ухвали суду касаційної інстанції, постановлені 28 березня 2015 року і пізніше.

Надалі це питання стало предметом конституційного звернення, але конституційне провадження за ним ухвалою Конституційного Суду України від 10 жовтня 2016 р. № 2-уп/2016 було припинено у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України. Так, офіційного тлумачення відповідних поло-

жень КПК наразі не існує, що не виключає можливість висловити деякі міркування щодо доктринального їх тлумачення.

Це питання має бути розглянуто у контексті застосування правил щодо зворотної дії закону у часі. Ретроактивність (зворотна дія, зворотна сила) у доктрині визначається як спосіб темпоральної дії норми права, за якого вона набуває чинності з моменту її прийняття, обнародування або іншої визначеної дати, але розповсюджує свою дію також і на вже існуючі правовідносини з самого моменту їх виникнення (останнє дає можливість назвати ретроактивність ревізійною дією)” [1]. Здійснюючи тлумачення ч. 1 ст. 58 Конституції України (закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом’якшують або скасовують відповідальність особи), Конституційний Суд України роз’яснив, що за загальноvizначним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у частині першій статті 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце (Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99). Так, зворотна дія закону визнається лише щодо норм матеріального, а не процесуального права. Стаття 5 КПК передбачає, що процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення; тобто ця норма виключає ретроактивну дію кримінального процесуального закону, що повністю відповідає положенням ст. 58 Конституції України та її офіційному тлумаченню.

Проте, якщо на момент подання заяви є чинними положення ст. 445 КПК у редакції Закону України “Про забезпе-

чення права на справедливий суд”, то саме вони мають бути застосовані при розгляді заяви, оскільки на момент її подання мають застосовуватися у повному обсязі норми КПК щодо підстав та порядку перегляду судових рішень Верховним Судом України у редакції Закону України “Про забезпечення права на справедливий суд”. КПК не містить обмежень щодо темпорального аспекту судових рішень, що можуть бути переглянуті, якщо дотримані інші умови для подання заяви до ВСУ (щодо форми заяви, строків подання, суб’єктів тощо).

Більше того, при перегляді судових рішень касаційного суду, постановлених до 28 березня 2015 р., з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК (у редакції Закону України “Про забезпечення права на справедливий суд”), мова йде не про застосування нового (зміненого) закону у контексті регламентації спірних матеріально-правових або процесуальних відносин, а про тлумачення та застосування раніше діючих положень кримінального процесуального закону.

Відмітимо при цьому, що в постанові Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 25 червня 2015 р. у провадженні № 5-111кс15 зазначено: “в ухвалах колегій суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 жовтня 2014 року та 26 лютого 2015 року, наданих для порівняння, касаційний суд визнав ці порушення істотними”, що свідчить про те, що ВСУ прийняв до уваги рішення, постановлені Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ до 28 березня 2015 р.

Отже, вважаємо, що ВСУ має повноваження переглядати судові рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, постановлені до 28 березня 2015 р., з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК у редакції Закону України “Про забезпечення права на справедливий суд” від 12 лютого 2015 року.

Використана література

1. Оборотов І. Г. Темпоральні грані права : монографія / І. Г. Оборотов. – Миколаїв : ТОВ “Фірма “Іліон”, 2009. – С. 227.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОМПЕНСАЦІЇ НЕМАЙНОВОЇ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

О. П. Гома

Відповідно до ст. 3 Конституції України “людина, її життя та здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави”. Безумовно, цей принцип знаходить своє відображення у всіх галузях вітчизняного права, має визначальне значення у законотворчому процесі.

Вчинення кримінального правопорушення завжди тягне за собою негативні наслідки у виді спричинення шкоди державі, суспільству в цілому, підприємствам, установам, організаціям і громадянам. Завданнями кримінального судочинства є не тільки притягнення до відповідальності винних осіб, але і в першу чергу компенсація шкоди, яка була заподіяна злочинним діянням. Однією із найактуальніших проблем у цьому аспекті є питання компенсації немайнової (моральної) шкоди.

Як свідчать результати аналізу судових рішень, до питання компенсації немайнової шкоди вітчизняні суди мають різний підхід. Це зумовлено, на нашу думку, недосконалістю чинного законодавства. Зокрема, труднощі виникають вже при визначенні понять “моральна шкода”, “немайнова шкода”. Норми чинного кримінального та кримінального процесуального права не містять положень, які б розкривали ці поняття, що призводить до різного їх тлумачення при правозастосуванні.

Основною складністю при розгляді питання щодо компенсації моральної шкоди фізичній особі є доказування факту її спричинення, глибини страждань, обґрунтованість вартості такої шкоди, забезпечення достатньої кількості доказів на-

явності та розміру такої шкоди. Оскільки, відсутні методика визначення розміру немайнової шкоди та узагальнена судова практика із цього питання, порушується право потерпілої від кримінального правопорушення особи на справедливу компенсацію заподіяної шкоди.

Особливої уваги заслуговує ця проблема і на стадії досудового розслідування, коли постає питання – на яку суму слід накладати арешт на майно підозрюваного з метою забезпечення пред'явленого у межах кримінального провадження цивільного позову про компенсацію немайнової шкоди. Доцільно було б розробити та встановити на законодавчому рівні певні правила, якими необхідно керуватися особі, що здійснює досудове розслідування, прокурору, слідчому судді при вжитті заходів забезпечення цивільного позову.

Деякі складнощі у правозастосовній практиці виникають під час реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) про добровільність відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 127 КПК України), і укладання угоди про примирення або угоди про винуватість. З аналізу норм чинного КПК України можна зробити висновок, що було б доцільно передбачити обов'язок слідчого, прокурора під час повідомлення особі про підозру роз'яснювати підозрюваному, що добровільна компенсація шкоди, завданої його протиправними діями, та усунення її наслідків є обставиною, яка, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 Кримінального кодексу України (КПК України), пом'якшує покарання, а також у разі дієвого каяття або примирення з потерпілим і повної компенсації шкоди кримінальне провадження може бути закрито, згідно зі ст. 45, 46 КК України і ст. 285 КПК України.

Важливим елементом забезпечення прав потерпілих є поінформованість останніх про їх права у межах кримінального провадження. Нерідко потерпілі не знають про своє право на заявлення цивільного позову про компенсацію моральної

шкоди, і навіть коли мають певне уявлення про це право, не користуються ним у зв'язку із неналежним рівнем освіти, відсутністю коштів на кваліфіковану правову допомогу у написанні позову. Тому, вважаємо доцільною думку науковців про включення до чинного КПК України обов'язку особи, яка здійснює досудове розслідування, водночас із роз'ясненням прав потерпілому додатково роз'яснити і порядок складання та пред'явлення цивільного позову, надати потерпілому відповідний бланк і допомогти в складанні такого позову.

Ще однією із прогалин чинного законодавства є те, що у КПК України передбачено право лише фізичної особи на компенсацію немайнової (моральної) шкоди. Юридичні особи, яким злочинном спричинена шкода їх діловій репутації, не можуть визнаватися потерпілими та позбавлені права звернутись із цивільним позовом про компенсацію немайнової шкоди у межах кримінального провадження.

Ділову репутацію юридичної особи можна вважати її візитівкою, вона відображає престиж, рівень професійності, відповідність діяльності вимогам закону і безпосередньо впливає на доходи господарюючих юридичних осіб, наявність стабільних ділових зв'язків, довіру суспільства до неприбуткових організацій. На нашу думку, є доцільним надати право юридичним особам на заявлення цивільного позову про компенсацію немайнової шкоди у межах кримінального провадження. Це, водночас, зрівняє юридичних і фізичних осіб, як учасників кримінального провадження в правах, дозволить разом із відшкодуванням заподіяних матеріальних збитків отримати компенсацію нематеріальної шкоди.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що інститут компенсації нематеріальної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, передбачений чинним КПК України хоча і значно вдосконалений, порівняно із положеннями КПК України 1960 р., але потребує поглибленого вивчення та вирішення багатьох процесуальних проблем.

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ФОРМУВАТИМУТЬ НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

О. О. Гриньків

Б. В. Миськів

Право й справедливість є важливими складовими правової держави. Статтею 3 Конституції України [1] гарантовано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. При цьому підписавши міжнародні угоди про права людини, Україна взяла на себе міжнародно-правові зобов'язання щодо дотримання прав людини, визнавши їх цінність універсальною [2].

Однак на практиці існують певні казуси. Дедалі частіше з інформації в ЗМІ, соціальних мережах, судової практики стає відомо про порушення прав людини з боку представників влади (держави), що надалі лягає в основу рішень Європейського Суду з прав людини (далі – Європейський Суд). Найбільш відомі рішення за порушеннями кримінального процесуального законодавства: “Харченко проти України” (тримання під вартою без відповідного судового рішення), “Балицький проти України” (застосування адміністративного арешту для допиту підозрюваного у вчиненні кримінального злочину), “Каверзін проти України” (жертва жорстокого поводження з боку правоохоронців), “Нечипорук і Йонкало проти України” (порушення права на свободу, права на справедливий судовий розгляд) тощо [3].

У 2016 році український Уряд став одним із лідерів за кількістю порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), офіційно визаних Європейським Судом. Так, упродовж року Суд виніс 70 рішень, в яких Україна визнається винною у порушенні при-

наймні однієї зі статей Конвенції, при цьому це не найвищий показник (щодо Росії винесено 222 таких рішення, щодо Туреччини – 77, Румунії – 71). У частині з цих рішень об'єднані справи кількох заявників [4].

Зауважимо, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї є частиною національного законодавства України. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 8 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду. У разі, якщо норми КПК суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України (ч. 4 ст. 9). Крім того, у ч. 5 ст. 9 КПК визначено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду [5].

Звертаючи увагу на положення Конвенції та рішення Європейського суду, суддям України слід урахувати практику Європейського суду і приймати рішення з безпосередньою повагою до прав людини. Наразі судді ще неохоче сприймають рішення Європейського суду як взірці для себе, а скоріше – як рекомендацію.

Так, адвокат в апеляційній скарзі зазначає: "... суд не провів необхідного розслідування основних фактів, щоб перевірити обґрунтованість підозри громадянина І., а тому слід вважати такі дії, як порушення ст. 5 параграфу 1 (с) Конвенції, при цьому слід звернути увагу і на рішення Європейського суду з прав людини, зокрема: "Степуляк проти Молдови" (параграф 73); "Ельчі та інші проти Туреччини" (параграф 674)...", однак суд зазначене до уваги не взяв.

У скарзі на постанову про закриття кримінального провадження та бездіяльність слідчого потерпілий просить суд визнати бездіяльність слідчого у частині порушення вимог

ст. 28 КПК України, статті 6 Конвенції при провадженні досудового слідства у кримінальному провадженні про вчинення кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 185 КК України. Потерпілий вважає, що внаслідок бездіяльності слідчого, проведення поверхневого розслідування впродовж 5 місяців, прийняття незаконного рішення про закриття кримінального провадження порушено його право на справедливий розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Проте суд доводи потерпілого не прийняв, жодним чином не мотивуючи, проігнорував їх у рішенні.

Ми підтримуємо думку науковців [6], що рішення суду є важливим чинником розвитку правової системи, під впливом якого формуються нові правові норми, що відповідають міжнародно-правовим стандартам щодо прав людини.

Для застосування Конвенції необхідне знання й практики Європейського суду, який не тільки дає зразок застосування тієї чи іншої статті, а й тлумачить кожне поняття.

Вважаємо, що в умовах сьогодення суддям при прийнятті рішення необхідно звертати увагу на практику Європейського суду, норми Конвенції, чинного законодавства України, моралі тощо, враховуючи приписи статті 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування Європейського суду з прав людини”, що в свою чергу формуватиме норми і практику кримінального судочинства в Україні з дотриманням прав людини.

Список використаної літератури

1. Конституція України : прийнята на 5-ій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Із змін. та доповн. на 8 грудня 2004 року / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 60 с.

2. Миськів Б. В. Виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні: реалії сучасності / Б. В. Миськів // Права лю-

дини понад усе: матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 15 жовтня 2015). – Тернопіль : Вектор, 2015. – С. 128–133.

3. З рішеннями Суду можна ознайомитись в інформаційній базі HUDOC, на вебсайті Суду: www.echr.coe.int

4. За рік Україна програла або визнала поразку у більше ніж 1 000 справах в ЄСПЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/01/26/7060732/>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

6. Толочко О. Практика Європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання / О. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 3. – С. 86 – 94.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

А. В. Джавага

На сьогодні злочинність все частіше набуває транскордонного характеру, стираючи фізичні кордони. Так, більшість тяжких та особливо тяжких злочинів (кіберзлочинів, кримінальних корупційних правопорушень, злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми) розпочинаються на території однієї країни, а закінчуються на території іншої. При цьому у процесі вчинення кримінального правопорушення злочинні дії з моменту початку і до їх закінчення можуть бути здійснені на території цілої низки різних країн. У цьому зв'язку на сучасному етапі розвитку суспільства і держави питання міжнародної правової допомоги (далі – МПД) стають дедалі актуальнішими.

В Україні питання МПД врегульовані розділом ІХ “Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження” КПК України. Однак, незважаючи на те, що МПД присвячено цілий розділ, усе ще існують певні прогалини та недоліки у чинному законодавстві, які суттєво ускладнюють процедуру отримання доказів на території іноземних держав.

Одним із таких недоліків є відсутність детальної та чіткої законодавчої регламентації процедури збирання доказів на території інших країн шляхом здійснення тимчасового доступу до речей і документів.

Так, питання щодо здійснення тимчасового доступу до речей і документів в рамках міжнародного співробітництва врегульовано розділом ІХ КПК України, а саме ч. 2 ст. 562, в якій зазначено, що за необхідності виконання процесуальної дії на території іноземної держави, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія може запитуватися лише після надання відповідного

дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому цим Кодексом. При цьому належно засвідчена копія такого дозволу долучається до матеріалів запиту.

Однак, у ч. 2 ст. 562 КПК України лише вказано на необхідність отримання дозволу українського суду для здійснення тимчасового доступу до речей і документів на території іноземних держав, проте ні процедура отримання такого дозволу, ні строк його дії даною нормою не встановлені. Указана норма відсилає нас до інших норм КПК, якими врегульовано порядок отримання дозволу прокурора або суду для санкціонування проведення тих чи інших слідчих дій.

Виходячи з аналізу вказаних норм та норми, закріпленої ч. 2 ст. 562 КПК, доходимо висновку, що остання має преюдиціальне значення. Тобто у даному випадку отримання дозволу суду України є підтвердженням того, що суд перевіряв наявність підстав для проведення процесуальних дій відповідно до законодавства України та санкціонував їх.

Крім того, ще одним суперечливим питанням є строк дії ухвали суду, якою надається відповідний дозвіл. Як зазначено вище, ч. 2 ст. 562 КПК України є відсильною нормою і шляхом відсилання до інших статей КПК України врегульовує порядок отримання дозволу суду для проведення тимчасового доступу до речей і документів в рамках МПД. Між тим, питання часових рамок дії такого дозволу законодавцем у вказаній нормі залишені без уваги.

В умовах здійснення тимчасового доступу на території України застосуванню підлягає пункт 7 ч.1 ст.164 КПК України, згідно з яким строк дії ухвали не може перевищувати одного місяця з дня її постановлення.

Отже, ураховуючи відсутність законодавчо закріпленого строку дії ухвали слідчого судді в рамках МПД, можна дійти висновку, що зазначене правило, що міститься у п. 7 ч. 1 ст. 169, є загальним імперативом як для здійснення тимчасового доступу до речей і документів у межах національної

юрисдикції, так і для проведення вказаної слідчої дії у рамках міжнародного співробітництва. Дана позиція також знайшла своє втілення у судовій практиці з постановлення ухвал про тимчасовий доступ до речей і документів як передумов для отримання МПД.

Однак відсутність чіткого законодавчого закріплення висловленої позиції ще раз підтверджує недосконалість існуючої законодавчої бази з питань застосування інструментів МПД.

При цьому також потрібно зацентувати увагу на необхідності створення окремої норми, яка б передбачала більш тривалий строк дії ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, що підлягає проведенню в рамках МПД, оскільки застосовуваний, виходячи, ймовірно, з позицій аналогії, судами України, строк дії таких ухвал ускладнює виконання запитів компетентних органів України про надання МПД та сповільнює, а подекуди унеможлиблює збирання доказів у кримінальному провадженні.

Так, наприклад, під час звернення до країн колишнього СРСР (Латвія, Литва, Естонія, Казахстан та ін.) із запитом про МПД необхідно, окрім іншого, також урахувувати особливості їх внутрішнього законодавства. На території більшості республік колишнього СРСР єдиною правовою підставою для проведення такої слідчої дії, як тимчасовий доступ до речей і документів, так само, як і в Україні, є отримання відповідного дозволу суду. У зв'язку з цим деякі країни вказують на необхідність надсилання їм разом із запитом про МПД ухвал слідчого судді, строк дії яких ще не сплив. Тобто надана судом України ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів повинна бути дійсною на момент звернення компетентного органу запитуваної держави до свого національного суду з метою отримання відповідного дозволу.

Проте враховуючи строк пересилання міжнародних поштових відправлень, а також строк надходження запиту про

МПД до безпосереднього виконавця, дотримання вимоги щодо дійсності ухвали на момент звернення компетентного органу запитуваної держави до свого національного суду є майже неможливим.

Отже, на даний час питання здійснення тимчасового доступу до речей і документів на території іноземних держав урегульовано національним законодавством України без урахування особливостей проведення слідчих дій у рамках міжнародного співробітництва. Проведений попередній аналіз свідчить про необхідність удосконалення чинного законодавства в розрізі процедурних аспектів міжнародної правової допомоги, а висвітлені питання потребують подальшого більш ґрунтовного вивчення з метою вироблення однозначної науково-практичної та правової позиції.

ПРАВОМІРНА ДОПУСТИМІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

А. В. Дрозд

Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Однак у кожній правовій державі існують заходи примусу, наслідком застосування яких є обмеження конституційних прав і свобод людини, що відбувається не інакше як на підставах і в порядку, передбачених законом. Особливого значення правообмежувальний характер таких заходів набуває в сфері кримінального провадження. У зв'язку з цим зазначені конституційні права і свободи людини гарантуються й забезпечуються під час здійснення кримінальних проваджень, а недоторканість права власності закріплено як одну із загальних його засад (п. 9 ч. 1 ст. 7, ст. 16 КПК України).

Загалом чинний КПК України 2012 р. суттєво змінив процесуальний інститут примусу, результатом чого стало запровадження розділу II “Заходи забезпечення кримінального провадження”. Різновидом таких заходів, які безпосередньо обмежують зазначене конституційне право, є інститут тимчасового вилучення майна та арешту майна, порядок застосування яких врегульовано главами 16 і 17 вказаного розділу. Зауважимо, що до окремих статей або їх частин зазначених глав неодноразово вносилися зміни та доповнення, але вони не сприяли одноманітному їх правозастосуванню і сьогодні продовжують спонукати дискусії. Відтак недосконалість деяких законодавчих положень з цього питання не дає слідчому, прокурору, слідчому судді та суду повною мірою ефективно реалізовувати завдання кримінального провадження. З одні-

єї сторони, це стосується захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів, а з іншої – забезпечення повного, швидкого та неупередженого проведення розслідування і судового розгляду.

За результатами аналізу судової практики застосування слідчими суддями такого заходу забезпечення кримінального провадження як арешт майна встановлено, що найчастіше ухвали слідчого судді скасовуються з таких причин: слідчий суддя не перевіряв та не встановив наявності належних підстав для арешту майна; відсутність достатніх доказів, що вказують на вчинення особою чи особами, на майно яких слідчий просить накласти арешт, кримінального правопорушення; не встановлення розміру шкоди та питання щодо наявності цивільного позову та співрозмірність обмеження права власності; невідповідність клопотання слідчого вимогам ст. 171 КПК України; порушення слідчим строків на звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт майна; розгляд клопотання слідчого про арешт майна за відсутності власника майна; накладення арешту на майно особи, яка не є підозрюваним у кримінальному провадженні [1].

Актуальність і важливість практичної спрямованості піднятого питання зумовлена тим, що в ст. 16 КПК України передбачена можливість тимчасового вилучення майна без судового рішення. Водночас у КПК України не має чіткого формулювання та регламентування дозволених випадків обмеження права власності. Законодавче закріплення відповідних обмежень права власності в кримінальному провадженні повинно бути доцільним і справедливим як з погляду забезпечення гарантій прав і свобод людини, так і гарантій повноцінного проведення слідчим, прокурором досудового розслідування. У зв'язку з цим слід підтримати позицію С. Г. Пепеляєва про те, що в правовій державі захист прав і свобод людини можливий за наявності розвинутого правового механізму та законодавства, здатного забезпечити рівність усіх

громадян на однакову правову захищеність та індивідуальну відповідальність [2, с. 13–14]. Дійсно, у такому разі можна вести мову не про порушення основоположних і конституційних прав та свобод, а про їх правомірне обмеження, зменшення обсягу з підстав і в порядку, передбачених законом. Як слушно зауважила О. Г. Шило, запровадження на стадії досудового розслідування ефективної процедури гарантій безпідставного обмеження прав і свобод є особливо необхідним [3, с. 351].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що обмеження прав і свобод учасників кримінального провадження не повинно суперечити конституційним основам. Саме тому в подальшому законодавцю потрібно усунути законодавчі недоліки, суперечності та прогалини аби посадові особи повною мірою змогли виконувати свої обов'язки. До того ж така необхідність зумовлена триваючим у нашій країні процесом гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного права.

Список використаної літератури

1. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження 07.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

2. Пепеляев С. Г. Європейський правовий гуманізм як чинник реформування кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / С. Г. Пепеляев. – К., 2005. – 16 с.

3. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України / О. Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 472 с.

ЩОДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Т. Є. Дунаєва

І в континентальній системі права, і в сім'ї загального права передбачена класифікація кримінальних правопорушень, їх груповий поділ. З огляду на іноземний досвід, кримінальне законодавство більшості європейських країн передбачає два та три види кримінально-караних діянь (злочин – проступок – порушення). Як відомо, норма про кримінальний проступок у КК відсутня і дотепер жодного проекту закону щодо кримінального проступку не було прийнято, бо науковці і практики дискутують щодо питання чи бути кримінальному проступку в кодексі чи в окремому законі. Зокрема, ідеї створення Кодексу публічних правопорушень України, що об'єднав би норми про відповідальність за злочини, адміністративні делікти і дисциплінарні правопорушення. Автори цього проекту Кодексу публічних правопорушень України пропонують виключити з КПК норми, що передбачають особливості провадження щодо кримінальних проступків та передбачити відповідальність за кримінальні проступки в окремому кодексі, який би мав дві складові – матеріально-правову та процесуальну.

У світі є випадки, коли норма права була закріплена у КПК, а потім вже через кілька років вона була закріплена у КК. Національний законодавець у цьому випадку пішов саме цим шляхом. Тут можна говорити про “підсилення” норми права.

У Кримінальному процесуальному кодексі України впроваджено категорію “кримінальні правопорушення”, яка поділяється на злочини та кримінальні проступки за критерієм тяжкості. Як відомо, поняття “кримінальний проступок” у

КПК відсутнє (норми кримінального процесуального права містять бланкетні норми, які відсилають до положень кримінального права, а тому поняття кримінального проступку має визначатись у КК України), проте в ньому є процедура розгляду таких правопорушень, у тому числі і процедура спрощеного провадження. Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування. Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою.

Слід зазначити, що закріплене у КПК України об'єднання відокремлених раніше стадій дізнання та досудового слідства в одну – досудове розслідування, яке розпочинається з моменту надходження інформації про вчинений злочин до правоохоронних органів, яка обов'язково вноситиметься до Єдиного реєстру досудових розслідувань. При цьому в процесі дізнання здійснюватиметься розслідування кримінальних проступків, а під час досудового слідства – розслідування злочинів.

Але після прийняття КПК України і змін до Конституції України, що були прийняті внаслідок проведення судової реформи, – це найбільш значуща зміна законодавства, адже ефективне виокремлення кримінальних проступків це: а) швидке дізнання по суті справи і передача до суду. Наразі, найбільш доцільним строком проведення дізнання вбачається 48 годин з моменту складання повідомлення про підозру; б) потерпілий швидко зможе отримати захист держави у разі вчинення щодо нього кримінального проступку; в) слідчі зможуть зосередитись виключно на розслідуванні тяжких і особливо тяжких злочинів, що сприятиме їх розкриттю; г) результатом буде повернення довіри людей до правоохоронної системи та досягнення більш високого рівня захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Законодавці вважають, що закон розвантажить слідчих і вони будуть більш самостійні. Отже, збільшення покарань через штрафи пояснюється прагненням гуманізувати законодавство.

Одним із основних критеріїв оцінки ефективності організації і функціонування держави, окремих його владних структур, у тому числі і системи правосуддя, є не кількість ухвалених юридичних рішень, законів, а, перш за все, ступінь задоволення суспільних потреб та інтересів окремих людей.

На завершення варто зазначити, що прийняття закону про кримінальні проступки можливе за умов виваженої імплементації міжнародно-правових норм у національне законодавство, оскільки забезпечення прав і свобод людини – основне завдання держави.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ У ПОРЯДКУ СТАТТІ 331 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В. А. Завтур

Особливості нормативної регламентації порядку застосування запобіжних заходів у судовому розгляді та специфіка кримінальної процесуальної форми цієї стадії актуалізує дослідження проблематики здійснення доказування під час розгляду клопотань у порядку ст. 331 КПК України.

Незважаючи на те, що ч. 2 ст. 331 КПК України вказує на необхідність керуватися положеннями глави 18 під час вирішення питань про запобіжні заходи у судовому розгляді, цілком очевидно, що предмет та межі доказування під час розгляду відповідних клопотань у досудовому та судовому провадженні не є тотожними. Недостатньою чіткістю відзначається і правовий статус сторін кримінального провадження у механізмі прийняття таких рішень, що досить яскраво ілюструють положення ч. 3 ст. 331 КПК України.

Відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 331 КПК України суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою незалежно від наявності відповідних клопотань.

За такого формулювання даної норми не зовсім зрозумілим залишається питання щодо того, на кого врешті-решт покладається тягар доказування доцільності продовження строку тримання під вартою. Зазначимо, що відповідна правова процедура передбачена КПК багатьох країн. Однак, на-

приклад, КПК Естонської Республіки встановлює обов'язок суду з'ясувати позиції прокурора та сторони захисту перед прийняттям такого рішення (ст. 172).

У науковій літературі наявні різні погляди щодо необхідності надання суду права ініціювати розгляд питання про запобіжний захід. Не аналізуючи їх детально, зазначимо, що чинна тенденція розширення судового контролю дозволяє прихильно поставитись до такої моделі правового регулювання, але виключно в аспекті ініціації питання, натомість тягар доказування доцільності або недоцільності подальшого тримання особи під вартою мають нести сторони кримінального провадження. Межі активності суду в доказуванні під час розгляду питання про запобіжний захід є тотожними межами активності слідчого судді під час розгляду аналогічних клопотань у досудовому провадженні.

Водночас дискусійних моментів не позбавлена і безпосередньо можливість реалізації тягаря доказування доцільності продовження строку тримання під вартою. Дещо сумнівною видається реалізація передбаченого ч. 5 ст. 132 КПК України права сторін подати докази на підтвердження обставин, на які вони посилаються під час розгляду клопотання про застосування заходу забезпечення, адже на цьому етапі вже сформовані матеріали кримінального провадження та визначено обсяг доказів, що підлягає дослідженню. У цьому контексті слід виходити із позиції, що розгляд питань про запобіжний захід є дещо відокремленим судово-контрольним провадженням.

Специфікою відзначається і предмет доказування під час розгляду питання про продовження тримання під вартою. Частина 3 ст. 199 КПК України визначає підставами для продовження такого запобіжного заходу наявність обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою, або обставин, які перешкоджають завершенню досудо-

вого розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Якщо перша підстава повністю втрачає актуальність на стадії судового розгляду, то друга зазнає істотної трансформації у зв'язку із тим, що певна частина ризиків, особливо тих, що пов'язані із можливістю спотворення та знищення доказів, автоматично відпадає, адже відповідні речі, документи можуть бути вже досліджені судом (не депоновані).

Водночас, слід пам'ятати, що висновки слідчого судді, висловлені в ухвалі під час досудового провадження, не мають значення для суду під час судового розгляду (ч.1 ст. 198 КПК України). Це означає, що продовжуючи запобіжний захід, суд має оцінити наявність або відсутність усіх ризиків перешкодження кримінальному провадженню, а не тільки тих, що зазнали змін із часом.

Реалізація положень ч. 3 ст. 331 КПК України потенційно пов'язана із тривалим триманням особи під вартою, яке відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини має бути виправданим і ретельно обґрунтованим. Із положень ст. 331 КПК України не можна зробити однозначний висновок щодо можливості суду застосувати менш суворий запобіжний захід за результатами розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою. Заслужує на увагу вирішення цього питання у КПК Республіки Казахстан, в якому встановлено граничні строки перебування особи під вартою не лише під час досудового розслідування, як це передбачає КПК України, а й під час судового провадження, після спливу яких суд може обрати лише запобіжний захід у вигляді домашнього арешту або менш суворий.

Ураховуючи вищевикладене, пропонуємо внести такі зміни до КПК України:

Ч. 3 ст. 197 КПК України викласти в такій редакції: “Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею, судом у порядку, передбаченому цим Кодексом.

Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження не повинен перевищувати....”;

п. 1 ч. 3 ст. 331 КПК України викласти у такій редакції: “Незалежно від наявності клопотань суд зобов’язаний ініціювати розгляд питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою....”.

Доповнити ст. 331 КПК України нормою такого змісту: “У разі спливу граничного строку тримання обвинуваченого під вартою суд має право обрати інший запобіжний захід”.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

М. О. Каліновська

Процес доказування під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні виступає головною кримінально-процесуальною гарантією та ефективним процесуальним засобом прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих кримінально-процесуальних рішень.

Незважаючи на зміну регулювання процесуального порядку та підстав застосування запобіжних заходів, у КПК 2012 р. з метою приведення їх відповідно до стандартів світової спільноти сьогодні практика здійснення доказування під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні пов'язана з наявністю низки проблем.

Чинний КПК України визначає підстави застосування запобіжних заходів та обставини, які мають враховуватися слідчим суддею, судом під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу. При цьому проблемним питанням є використання законодавцем значної кількості оцінних понять при формулюванні цих положень, зокрема таких як “обґрунтована підозра у вчиненні особою кримінального правопорушення”, наявність ризику “перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином”, “вагомість наявних доказів”, “репутація підозрюваного, обвинуваченого” тощо. На жаль, жодних офіційних роз'яснень, будь-якого тлумачення цих понять з моменту набрання чинності КПК України 2012 р. не здійснено, що породило чимало практичних проблем. Такий стан речей намагався виправити Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в “Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею

клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження” шляхом тлумачення одного з понять – “обґрунтована підозра”, однак обмежився його запозиченням з Рішення Європейського суду з прав людини. Такий випадок тлумачення оцінного поняття був поодиноким, але вважаємо, що законодавець повинен намагатися розтлумачити якнайбільшу кількість таких оцінних понять у КПК України з метою однозначності застосування на практиці.

Одним із проблемних також постає питання реалізації засади змагальності сторін при здійсненні доказування під час застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування, які повинні мати рівні процесуальні можливості для обґрунтування своїх позицій. Однак сторона захисту в процесі доказування під час застосування запобіжних заходів наділена значно вужчими процесуальними правами, що забезпечують збирання доказів у порівнянні зі стороною обвинувачення, яка на стадії досудового розслідування має потужний арсенал засобів їх збирання.

Викликає зауваження позиція законодавця, яка сформульована у ч. 1 ст. 193 КПК України, а саме те, що розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті. Вважаємо, що у випадках, коли клопотання про застосування запобіжного заходу складав слідчий (з наступним погодженням з прокурором) доцільно буде передбачити також і його участь при розгляді такого клопотання.

Важливе та прогресивне положення містить КПК України 2012 р. порівняно з КПК 1960 р., який взагалі не врегулював дане питання, про те, що копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання. Законодавче закріплення даного положення є позитивним

моментом, оскільки гарантує стороні захисту право на ознайомлення з доводами сторони обвинувачення, які викладені в клопотанні, та копіями матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує такі доводи. Однак, аналізуючи дане положення, можна виявити і певні недоліки. Оскільки може виникнути необхідність для того, щоб захисник зі своїм клієнтом мав можливість обговорити питання про необхідність виклику для допиту у судовому засіданні свідків і визначитися із переліком матеріалів, які доцільно дослідити під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, то здебільшого за такий короткий термін неможливо належним чином зібрати доказову базу для обґрунтування стороною захисту своєї позиції під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів.

Частина 2 ст. 177 КПК України передбачає, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий та прокурор зобов'язані довести слідчому судді, суду наявність підстави для застосування запобіжного заходу. Однак треба відмітити, що на практиці не всі слідчі та прокурори дотримуються даних правил застосування запобіжних заходів і належним чином не обґрунтовують клопотання про їх застосування. Зокрема, у своїх клопотаннях слідчі, прокурори лише вказують на певний ризик, проте ніяк не мотивують висновок про його наявність, не наводять жодних аргументів та доказів на користь того, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може, наприклад, переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного тощо. А у випадках коли слідчий, прокурор все ж таки наводять певні аргументи на користь наявності ризику,

то трапляється, що в таких клопотаннях відсутні посилання на матеріали, якими підтверджуються обставини, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність у одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні.

Отже, законодавча регламентація та практика застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні ще дещо далека від ідеалу. Проте, виділення й дослідження проблемних питань буде сприяти внесенню пропозицій, які можуть бути використані як у практичній діяльності, так і у законодавчій – для удосконалення норм чинного КПК України, що безумовно є позитивним явищем.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА ДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

С. Г. Кашперук

Відповідно до ч. 3 ст. 29 КПК України слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись за необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Проте норма цієї статті не передбачає залучення перекладача безпосередньо для посадових осіб, які проводять слідчу (розшукову) дію. Можливо, потреби у тому і немає, адже посадові особи кримінальне провадження здійснюють державною мовою, а для інших учасників кримінального провадження забезпечується право користування послугами перекладача. Але винятки все ж таки є. І прикладом такого винятку може слугувати проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій у випадку, коли особа, відносно якої здійснюється, наприклад, аудіоконтроль, спілкується іноземною мовою.

Проблемам участі перекладача у кримінальному провадженні приділяли увагу М. Джафаркулієв, Л. Костіна, М. Леоненко, О. Мархевка, Б. Романюк, А. Сорока, М. Щербаківський та багато інших вітчизняних та зарубіжних науковців. Проте у їх дослідженнях не зверталася увага на проблеми залучення перекладача до негласних слідчих (розшукових) дій.

Загальні правила участі перекладача визначені у ст. 68 КПК України. Так само, як і ч. 4 ст. 68 КПК України визна-

чає лише загальні правила залучення перекладача до процесуальної дії. Зокрема зазначено, що перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права і обов'язки. Але норма цієї статті не передбачає порядок залучення перекладача до негласних слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Залучення перекладача передбачає надання йому доступу до інформації про сам факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії та усіх відомостей, які отримуються в результаті проведення такої дії. А доступ до такої інформації може бути надано лише з урахуванням встановлених законодавством України вимог до умов та в межах, що забезпечують збереження державної таємниці. За необхідності дослідження фактів та обставин, відомості про які є державною таємницею, досудове розслідування та судовий розгляд матеріалів кримінального провадження проводяться із дотриманням режиму секретності. Так, наприклад, питання щодо участі спеціаліста у негласних слідчих (розшукових) діях передбачено ст. 262, 266 КПК України та Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. В останній відповідно до п. 4.12 встановлено: “Спеціаліст, який бере участь у дослідженні матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії і, таким чином, отримує доступ до

державної таємниці (ст. 27 Закону України “Про державну таємницю”), повинен мати допуск до державної таємниці відповідної форми. Зрозуміло, що не кожний спеціаліст, так само як і перекладач, має такий допуск. А тому наступний пункт цієї ж Інструкції визначає осіб, які можуть бути спеціалістами: “Як спеціаліст може бути запрошений співробітник (працівник) органу, якому слідчим доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що володіє спеціальними знаннями та навиками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації слідчому, прокурору у процесі дослідження матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії”. Тобто мається на увазі уповноважена особа, яка має вже відповідну форму допуску до державної таємниці. Аналогічним шляхом можна вирішувати і питання залучення та участі перекладача до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Але питання постає в такому: “Чи можливо співробітнику (працівнику) органу, якому слідчим доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, володіти мовами, які зустрічаються не так часто або є складними, наприклад, угорська, арабська, китайська?” Складність вирішення цього питання полягає ще й у тому, що не завжди є можливість знайти особу, яка просто володіє однією з рідкісних чи складних мов, не кажучи вже про особу, яка має відповідний документ, що підтверджує знання цієї мови, а тим більше ще й особу, яка окрім вище перерахованого, має відповідну форму допуску до державної таємниці.

Отже, для вирішення цієї проблеми недостатньо створення доступного єдиного реєстру перекладачів, як, наприклад, уже створені реєстри експертів чи адвокатів України. У такій ситуації, необхідно враховувати особливості оперативно-розшукової діяльності. Можливість вирішення цієї проблеми може полягати у створенні ефективного механізму взаємодії між різними оперативними підрозділами та слідчими. І у разі, якщо оперативний працівник у процесі виконання дору-

чення слідчого (прокурора) стикається з мовою, якою він не володіє, слід повідомити про це ініціатора доручення з наданням одночасно пропозицій направлення доручення до іншого оперативного підрозділу, співробітники якого будуть більш компетентними в цьому випадку.

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. О. Кіпер

Основний вияв процесуальна самостійність слідчого знаходить у наданих йому законом процесуальних повноваженнях. Самостійні процесуальні повноваження слідчого, передбачені КПК, є так би мовити “мірилом” процесуальної самостійності слідчого у кримінальному провадженні. Від обсягу наданих слідчому самостійних процесуальних повноважень залежать стан та межі його процесуальної самостійності.

Якщо вести мову про систему повноважень, то необхідно проводити її класифікацію. Метою будь-якої класифікації є з’ясування сутності якогось явища в різних аспектах, розгляд його з різних боків. Відзначимо, що теоретичне значення класифікації повноважень слідчого полягає в тому, що вона вказує шляхи всебічного дослідження кожного повноваження слідчого. Практичне значення полягає в тому, що вона допомагає з’ясувати різні аспекти, особливості повноважень і добитися правильного їх застосування на практиці.

На нашу думку, за функціональним призначенням всі повноваження слідчого можна поділити на повноваження щодо прийняття процесуальних рішень та щодо проведення процесуальних дій, оскільки основу слідчої діяльності з розслідування складають якраз прийняття процесуальних рішень та проведення процесуальних дій.

У свою чергу, повноваження слідчого щодо прийняття процесуальних рішень за характером можна поділити:

на повноваження щодо прийняття рішень про проведення слідчих (розшукових) дій;

повноваження щодо прийняття рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

повноваження щодо прийняття рішень про проведення інших процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів (наприклад, рішення про витребування речей і документів);

повноваження щодо прийняття рішень, які визначають процесуальне положення учасників провадження (наприклад, рішення про повідомлення про підозру, про визнання осіб потерпілими або відмов у цьому, про залучення захисника у порядку ст. 49 КПК);

повноваження щодо прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

повноваження щодо прийняття рішень, спрямовані на рух кримінального провадження та вирішення інших поточних питань у ході провадження (наприклад, рішення про об'єднання та виділення кримінальних проваджень; рішення про зупинення досудового слідства; рішення про оголошення розшуку підозрюваного; рішення про вирішення заявлених відводів тощо);

повноваження щодо прийняття рішень, що забезпечують гарантії прав осіб, які беруть участь у провадженні (наприклад, рішення про заходи опіки над дітьми і охорони майна особи, яка взята під варту, про повідомлення близьких родичів про затримання; про вирішення заявлених клопотань та ін.);

повноваження щодо прийняття рішень, якими закінчується досудове слідство (тобто підсумкових рішень: прийняття постанови про закриття кримінального провадження, складання обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру).

Також повноваження слідчого з прийняття процесуальних рішень за особливістю реалізації можна поділити:

на повноваження щодо прийняття самостійних процесуальних рішень (наприклад, рішення про залучення експерта, про проведення допитів, оглядів);

повноваження щодо прийняття процесуальних рішень, які потребують погодження з керівником органу досудового

розслідування (наприклад, рішення про виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації);

повноваження щодо прийняття процесуальних рішень, які потребують погодження з прокурором (наприклад, рішення про повідомлення про підозру, про зупинення досудового слідства);

повноваження щодо прийняття процесуальних рішень, які потребують затвердження прокурором (наприклад, складений слідчим обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного та виховного характеру);

повноваження щодо прийняття процесуальних рішень, які потребують погодження з прокурором та дозволу слідчого судді (наприклад, клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу, про проведення обшуку, про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж тощо).

Повноваження слідчого щодо проведення процесуальних дій можна поділити;

на повноваження щодо проведення слідчих (розшукових) дій;

повноваження щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

повноваження щодо проведення інших процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів;

повноваження щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

повноваження щодо проведення процесуальних дій, які забезпечують права учасників провадження (оголошення та роз'яснення повідомлення про підозру, повідомлення та роз'яснення прав учасникам провадження, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, застосування заходів безпеки, відкриття матеріалів кримінального провадження тощо).

Переважає більшість цих повноважень реалізуються слідчим самостійно, оскільки він згідно з КПК України несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40). Самостійні повноваження слідчого щодо прийняття процесуальних рішень та проведення процесуальних дій складають основу процесуальної самостійності слідчого. Разом з тим, проведення деяких процесуальних дій може бути доручене оперативним підрозділам (ст. 41 КПК).

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В ІНТЕРЕСАХ ГРОМАДЯН

А. О. Коваленко

Системні зміни у сфері кримінальної процесуальної діяльності спрямовані на розбудову України як правової держави європейського зразка, у якій захист особи, охорона її прав, свобод та законних інтересів мають першочергове значення. Водночас у наш час кримінальна процесуальна діяльність прокуратури не повною мірою відповідає суспільним потребам щодо відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, одним зі способів чого є пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Діяльність прокуратури в цій сфері має важливе значення, адже від повного повернення завданої шкоди залежить оцінка населення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо захисту прав, свобод та законних інтересів особи.

Прийняття КПК України 2012 р. нового Закону України “Про прокуратуру” і внесення змін до Конституції України змінили весь вектор розвитку кримінальної процесуальної діяльності. З одного боку, системні зміни в частині пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні не завжди відповідають потребам сучасної правозастосовної практики. З іншого – взагалі звужують конституційні права і свободи людини, що суперечить нормам ст. 22, 29 Конституції України, відповідно до яких права і свободи гарантуються й не можуть бути скасовані, а також не допускається звуження змісту й обсягу вже існуючих прав і свобод. Це стосується обмеження права на захист окремої категорії громадян, оскільки конституційні зміни позбавили прокурора права пред'явити в їх інтересах цивільний позов у кри-

мінальному провадженні. Зазначене питання набуло своєї актуальності й дискусійності з часу внесення до Конституції України змін, пов'язаних зі здійсненням правосуддя. Так, на відміну від попередньої норми п. 2 ч. 1 ст. 121 Конституції України (наразі цю статтю взагалі виключено), нововведена ст. 131-1 передбачає представництво прокурором лише стосовно інтересів держави. У той самий час відповідно до ст. 36, 128 КПК України та ст. 23 Закону України “Про прокуратуру” за прокурором залишається повноваження щодо пред’явлення цивільного позову в кримінальному провадженні в інтересах громадян. При цьому норми наведених статей залишаються суперечливими. Зокрема, у п. 12 ч. 2 ст. 36, ч. 3 ст. 128 КПК України передбачено, що прокурор уповноважений пред’являти цивільний позов в інтересах громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права. У свою чергу, у ч. 2 ст. 23 Закону України “Про прокуратуру” закріплено, що представництво прокурором у суді інтересів громадянина, а саме громадянина України, іноземців або осіб без громадянства, можливе лише у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Відтак аналіз наведених положень дає змогу констатувати, що в Законі України “Про прокуратуру”, окрім неспроможності самостійного захисту прав перерахованими особами, також указано на неспроможність захистити оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Тобто, на відміну від КПК України, у законі передбачені дещо ширші

повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в інтересах захисту прав громадян.

Разом із тим зауважимо, що протягом досить тривалого часу усталеною була практика, згідно з якою прокурор пред'являв або підтримував поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування шкоди, завданої злочинцем, якщо цього вимагає охорона інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права. Отже, чинним законодавством звужено коло учасників кримінального провадження, в інтересах яких прокурор може пред'являти цивільний позов.

Таким чином, наразі органи прокуратури не можуть здійснювати представництво в суді інтересів громадян, які через фізичний і матеріальний стан, похилий вік неспроможні самостійно захистити свої інтереси в суді. Згідно із Законом України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" та Законом України "Про безоплатну правову допомогу" указаними повноваженнями наділено Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та місцеві центри надання безоплатної вторинної правової допомоги. У цьому разі громадянам, які звертаються за представництвом інтересів у суді, прокурор повинен роз'яснювати межі компетенції органів прокуратури та їх право на звернення безпосередньо до зазначених органів. До того ж, відповідно до вимог Закону України "Про прокуратуру", на прокурора покладено обов'язок попередньо, зокрема за зверненням до суду, повідомити про це громадянина, в інтересах якого пред'являється позов, та його законного представника. Таке повідомлення повинно здійснюватися у письмовій формі, зокрема шляхом направлення відповідного листа, телефонограми тощо. При цьому необхідно отримувати документи, що підтверджують його відправлення (квитанція, відтиск печатки на другому примірнику листа), для долучення їх до позову.

Крім того, ст. 45 ЦПК України, ст. 60 КАС України та ст. 29 ГПК України передбачено, що прокурор повинен надати до суду документи, що підтверджують недозволеність повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність відповідного громадянина, а також письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва.

Підбиваючи підсумок, слід констатувати, що на сьогодні порядок пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян занадто ускладнений, що в окремих випадках не дає можливість повноцінно здійснювати захист їх прав і законних інтересів.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

М. О. Король

Особливе місце в системі правових гарантій реалізації прав та свобод людини і громадянина посідає юридична відповідальність. Її специфіка полягає у тому, що захист і охорону прав та свобод людини і громадянина юридична відповідальність забезпечує шляхом гарантування виконання органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами своїх обов'язків, що кореспондують зазначеним правам та свободам. Тобто перш за все мова йде, і це є, на наш погляд, головним фактором, про юридичну відповідальність держави в особі органів державної влади, а також посадових і службових осіб.

Державна прикордонна служба України як один із органів державної влади в Україні, що здійснює правоохоронну діяльність, за одну з своїх ключових функцій має підтримку правопорядку і безпеки в суспільстві через запобігання, виявлення і розслідування правопорушень. Це підкреслює важливу роль прикордонної служби в системі виконавчої влади і в той же час посилює тягар контролю за дотриманням правопорядку в межах власного відомства.

Для забезпечення дотримання правопорядку і запобігання вчиненню правопорушень з боку посадових осіб прикордонної служби можуть служити такі інструменти:

організація ефективної системи моніторингу виконання адміністративних процедур з метою виявлення правопорушень або складних ситуацій, обставини яких можуть спонукати до порушення норм права;

розробка етичних правил поведження співробітників служби, системи заохочення до їх дотримання і застосування дисциплінарних заходів за їх недотримання;

навчальна робота з персоналом на тему обізнаності в сфері законодавства про права людини і його дотримання в службовій діяльності;

психологічна підготовка персоналу до стресових ситуацій, провокацій, роботи з вразливими категоріями осіб тощо;

підготовка персоналу до роботи в умовах культурного та етнічного розмаїття;

організація ефективної системи постійної звітності персоналу, оцінки його роботи і заохочень.

Найефективнішим методом боротьби з правопорушеннями є їх попередження. Стратегія запобігання виникненню правопорушень має базуватись на аналізі інформації про правопорушення, що трапились, а також про виникнення ситуацій, в умовах яких виникнення правопорушень має високу вірогідність. Моніторингова діяльність покликана для збирання і аналіз такої інформації. Систему моніторингу можна умовно поділити на внутрішній і зовнішній моніторинг.

Основою внутрішнього моніторингу в органах державної влади є в першу чергу система звітності персоналу щодо усіх процесуальних дій, які вчиняють посадові особи. Кожна процесуальна дія має бути зафіксована в процесуальних документах (протоколах), які в свою чергу мають реєструватися у відповідних журналах. Ураховуючи специфіку діяльності силових правозахисних органів, особливої уваги потребує документування всіх випадків застосування сили, спеціальних заходів, зброї та здійснення будь-яких заходів дисциплінарного характеру щодо правопорушника. Протоколи і журнали мають проходити регулярну перевірку з боку безпосереднього і вищого керівництва.

Не слід обмежуватись самостійним збиранням інформації. Не менш корисним джерелом інформації можуть стати

громадяни та іноземці, що перебувають у певних процедурах. Для збирання інформації серед них використовуються опитування, співбесіди, система подання скарг.

Державна прикордонна служба України сприяє здійсненню права особи подавати скарги, що закріплено у низці внутрішніх нормативних актів нашого відомства. Зокрема в Інструкції про порядок тримання затриманих осіб в органах (підрозділах) охорони державного кордону передбачено, що іноземцю за його проханням мають надаватись ручка і папір для написання скарги, а у випадку написання скарги до прокурора, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини чи Європейського суду з прав людини також надається конверт, який заклеюється. Усі отримані скарги для вчасного вирішення проблеми, що є предметом скарги, і для ефективного аналізу існуючого стану правопорядку мають розглядатись в якомога коротший термін.

Розгляд письмових скарг є ефективним, але недостатнім заходом для оцінки реального стану правопорядку. Для всеохоплюючого аналізу ситуації прикордонна служба має самостійно виявляти ініціативу для отримання інформації через проведення письмових опитувань і регулярних усних співбесід із затриманими особами. Письмові опитування можуть допомогти зібрати статистичну інформацію про стан дотримання правопорядку, а неформальні усні співбесіди можуть стати джерелом корисних рекомендацій щодо покращення існуючого стану.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В СТАДІЇ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

С. А. Крушинський

Наявність у державі великої кількості судів обумовлює проблему неоднакового застосування судами правових норм в аналогічних ситуаціях. Для вирішення цієї проблеми держави передбачають у своєму законодавстві різні механізми, які дають можливість уніфікувати судову практику. В Україні передбачені як процесуальні (перегляд судових рішень судами вищих інстанцій, висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду), так і непроцесуальні (надання методичної допомоги, рекомендаційні роз'яснення, узагальнення судової практики, забезпечення доступу до судових рішень) механізми забезпечення єдності судової практики.

Застосування судами різних підходів до тлумачення законодавства призводить до невизначеності закону, його суперечливого застосування. Натомість єдність судової практики, навпаки, повинна гарантувати об'єктивність та прогнозованість правосуддя у кримінальному провадженні. Тому варто погодитися з Я. Романюком у тому, що забезпечення єдності судової практики є нічим іншим, як реалізацією принципу правової визначеності, який забезпечує прогнозованість судових рішень і стабільність правового регулювання.

Проблеми, пов'язані з неоднаковим застосуванням судами норм законодавства, частково обумовлені прогалинами у правовому регулюванні підстав для прийняття тих чи інших судових рішень. Яскравою ілюстрацією цієї проблеми є стадія виконання судових рішень у кримінальному провадженні, в якій суди вирішують різноманітні питання, пов'язані

із відбуванням покарань особами, засудженими за вчинення кримінальних правопорушень.

Стаття 539 КПК України урегулює порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку. Так, питання, які виникають під час та після виконання вироку вирішуються судом за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, а також інших осіб, установ або органів у випадках, встановлених законом.

На практиці досить часто трапляються випадки, коли учасники провадження звертаються до суду безпідставно, подають клопотання (подання) з порушенням правил підсудності, порушують у ньому питання, вирішення якого не входить до компетенції суду, або воно взагалі подається суб'єктом, який не має права його подавати. Відповіді на те, яке рішення у такому випадку має ухвалити суд, кримінальний процесуальний закон не містить. Як наслідок, маємо проблему неординарного правозастосування.

Так, Франківський районний суд м. Львів, розглянувши заяву особи про погашення судимості (у справі № 465/176/16-к), виніс ухвалу, якою вирішив повернути заяву заявнику. У мотивувальній частині ухвали суд зазначив, що погашення судимості не потребує посвідчення спеціальним рішенням суду чи іншим документом, оскільки стан судимості припиняється автоматично із закінченням відповідних строків.

Ухвалою Держинського районного суду м. Харків (у справі № 638/19061/15-к) було відмовлено у відкритті провадження за заявою про зняття судимості, зважаючи на те, що вона подана не до суду, який ухвалив вирок.

Трускавецький міський суд Львівської області, розглядаючи заяву про дострокове зняття судимості (у справі № 457/1983/13-к), констатував, що засудженому було призначено покарання у вигляді штрафу у розмірі 850 грн, тому останній, зважаючи на п. 5 ч. 1 ст. 89 КК України, безпідстав-

но звернувся із заявою до суду про зняття судимості. Тому суд виніс ухвалу про відмову в задоволенні заяви про дострокове зняття судимості.

Так само КПК України не містить відповіді на питання, як діяти судді у випадку, коли особа, яка подала клопотання, надалі просить його не розглядати (відкликає клопотання). У такому випадку суди переважно виносять ухвали про залишення клопотання без розгляду.

Разом з тим, Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області, враховуючи надходження заяви про залишення без розгляду поданого клопотання про зняття судимості, виніс ухвалу про повернення матеріалів клопотання заявнику (справа № 344/10522/14-к). А Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області після того, як у судовому засіданні особа відкликала своє клопотання про зняття судимості, попросила залишити його без розгляду, про що подала письмову заяву, виніс ухвалу, якою закрив провадження з розгляду клопотання про зняття судимості (справа № 308/14687/14-к).

Вважаємо, що з метою забезпечення єдності судової практики під час вирішення питань, пов'язаних із виконанням судових рішень, потрібно внести зміни до ч. 2 ст. 539 КПК України, доповнивши її новими абзацами такого змісту:

“Суд повертає клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку, особі, яка його подала, якщо таке клопотання (подання) не підлягає розгляду в цьому суді. Повернення клопотання (подання) не позбавляє права повторного звернення до суду в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Суд відмовляє у відкритті провадження з розгляду клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку, якщо особа не має права подавати таке клопотання (подання) або в клопотанні (поданні) порушуєть-

ся питання, яке не передбачене статтями 537, 538 цього Кодексу”.

Частину 5 ст. 539 КПК України варто доповнити новим абзацом такого змісту: “У випадку подання особою, установою або органом заяви про залишення клопотання (подання) без розгляду суд постановляє ухвалу, якою залишає клопотання (подання) без розгляду”.

НОВА ДОКТРИНА ВСТАНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТИНИ В АНТИКРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Ю. О. Ланцедова

Розроблена О. С. Тунтулою та розвинута автором нова доктрина встановлення об'єктивної істини в антиделіктному судочинстві найбільш актуальна для антикримінального, але в рівній мірі для будь-якого з інших видів судочинства і доказування. Встановленню істини у антикримінальному доказуванні суперечить так званий принцип “змагальності”, передбачений п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України та ст. 22 “Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості” КПК України.

Антикримінальний, як і будь-інший вид судочинства або доказування – це не спортивне змагання. Тут не може бути переможених і переможців. Такий підхід у будь-якому випадку буде пов'язаний із істотним порушенням прав, свобод, інтересів та/або обов'язків суб'єктів цього судочинства або доказування, насамперед, потерпілого і переслідуваної особи. Кожне антиделіктне судочинство та доказування, а тим більше антикримінальне, має переслідувати єдину мету – встановити істину в антикримінальній справі і на цій основі правильно вирішити дану справу. Тільки ця задача і може забезпечити призначення переслідуваній особі найбільш справедливого покарання, тобто такого, якого він заслуговує відповідно зі скоєним діянням та із його поведінкою в процесі вчинення суспільно небезпечного діяння, досудового та судового слідства, а також, щоб правовий статус потерпілого був відновлений у повному обсязі шляхом:

1. Відшкодування фізичної та/або майнової та моральної шкоди, коли відшкодування останнього з різновидів шкоди ґрунтується на грошовому вимірюванні рівня страждань по-

терпілого у зв'язку із заподіянням йому фізичної та/або майнової шкоди. При цьому такого роду страждання може нести і юридична особа, яка фактично є сумативним відображенням аналогічних страждань фізичних осіб, що становлять її, а тому можливе відшкодування моральної шкоди і юридичній особі у вигляді грошового виміру страждань його трудового колективу з приводу заподіяної юридичній особі майнової та пов'язаної з нею моральної шкоди, наприклад, зменшення рівня ділової та іншої підприємницької репутації юридичної особи та ін.

2. Іншого відновлення правового статусу потерпілого, наприклад, у вигляді заборони здійснювати стосовно нього певні діяння або, навпаки, змусити виконати певні діяння та ін.

Деякі автори вважають, що встановити об'єктивну істину по кожній антикримінальній чи іншій антиделіктній справі неможливо. На думку цих авторів, серед доказів, за допомогою яких і повинна встановлюватися така істина, завжди є і будуть особистісні докази, тобто такі відомості, які отримані від особистісних джерел, і які в силу цього завжди носять суб'єктивний характер, що, нібито, і унеможливорює встановлення об'єктивної істини за антикримінальної чи іншої антиделіктної справи, яка в такому випадку завжди буде суб'єктивною.

Дана дискусія не нова. Різниця між діяльністю судді та діяльністю кожного іншого шукача істини, підкреслював ще в 1860 р. В. Д. Спасович, полягає не в меті дій – мета у них одна: розкриття істини; і не в способі дій – спосіб їх дій один: вони діють по логічних, необхідних, незмінних законами мислення будь-якої людини; різниця тільки в результатах судового переконання, в юридичних наслідках, що випливають з нього. У даному випадку вже акцентувалася увага на тому, що незалежно від виду джерел, від яких отримані докази, – особистісні або речові, встановити об'єктивну істину у справі можна, використовуючи незмінні закони мислення, у даному

випадку – узагальнюючу оцінку всіх наявних у справі доказів, сукупність яких повинна бути достатньою та узгодженою для прийняття певного, а тим більше остаточного процесуального рішення. В іншому випадку необхідно визнати існування і ситуацію із вирішення антиделіктної, і тим більше антикримінальної, справи на внутрішньому переконанні, яке сформоване не на достатній та узгодженій сукупності доказів, а на припущеннях. З урахуванням викладеного, під встановленням об'єктивної істини з певної антикримінальної чи іншої антиделіктної справи треба розуміти встановлення таких відомостей, які не тільки мають усю сукупність основних базисних юридичних властивостей (значимість, законність, допустимість, доброякісність, достовірність), але й являють собою достатню та узгоджену сукупність для того, щоб сформулювати у антиделіктолога внутрішнє переконання (тобто таке, яке склалося без будь-якого зовнішнього впливу, наприклад, телефонного права та ін.) про те, що певне проміжне або тим більше остаточне процесуальне рішення у справі може бути прийнято. У такому випадку будь-які суб'єктивні відомості, тобто такі, які отримані від особистісного джерела, “об'єкти візуються” такого роду переконанням антиделіктолога, який буде впевнений у тому, що й шляхом суб'єктивних відомостей у сукупності з іншими відомостями встановлена власне об'єктивна істина і тільки на її основі вирішується певна антиделіктна справа. Інакше необхідно прямо визнати існування ситуацій з вирішення певних антикримінальних справ не на доказах, а на припущеннях. У такому аспекті виглядає не обґрунтованим акцент уваги в ч. 1 ст. 62 Конституції України на тому, що “обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях”, коли нібито виправдання особи може ґрунтуватися і на доказах, одержаних незаконним шляхом, і на припущеннях.

Усі суб'єкти антикримінального, як і будь-якого іншого антиделіктного виду, доказування повинні прагнути до

встановлення об'єктивної істини у справі і мати у цьому відношенні рівні права, свободи, інтереси і нести рівні обов'язки. Цьому суперечить й існуючий різний обсяг обов'язків, наприклад, особистісних джерел антикримінальних відомостей, насамперед, свідка, потерпілого і переслідуваної особи, давати достовірні показання і т. д.

МЕТА ОБШУКУ ЯК СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

В. І. Левін

У кожному кримінальному провадженні слідчий проводить певний комплекс слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення. Така необхідність обумовлена вимогою ст. 91 КПК України, в якій передбачений перелік обставин, що обов'язково підлягають доказуванню та мають важливе значення для кримінального провадження. Обов'язок доказування всіх обставин покладається на слідчого, прокурора, які зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як викривальні обставини, так і ті, що виправдовують, установити пом'якшуючі чи обтяжуючі обставини, а також надати їм належну правову оцінку. У зв'язку з цим важливого значення набуває чітке визначення мети відповідної процесуальної дії, зокрема й обшуку, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже забезпечує прийняття законних, обґрунтованих і неупереджених процесуальних рішень.

Позитивним слід відмітити, що в чинному КПК України, на відміну від попередніх, законодавчо закріплено мету проведення обшуку. Так, згідно з ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Відтак, готуючись до проведення обшуку, слідчий повинен визначитися з його метою, насамперед із тими речами, документами або особами, яких планує відшукати. Установлення цього є практично необхідним, оскільки безпосередньо відображається у клопотанні про проведення обшуку, яке в подальшо-

му слід погодити з прокурором і подати на розгляд слідчому судді.

Проаналізувавши наведене положення КПК України, можна зазначити, що на відміну від інших слідчих (розшукових) дій мета обшуку має пошукову спрямованість. У цьому сенсі слушно зазначив В. П. Колмаков, що метою (завданням) обшуку є виявлення і вилучення у визначених осіб чи приміщеннях прихованих об'єктів [1, с. 109]. До того ж, ураховуючи практичний досвід, зауважу, що здебільшого такий пошук носить примусовий характер, адже слідчому доводиться відшукувати і вилучати речі та документи в особи, яка того не бажає, а часом навіть чинить опір. Інакше кажучи, за загальним правилом обшук супроводжується застосуванням заходів процесуального примусу. Свідченням зазначеного є положення ч. 6 ст. 236 КПК України, відповідно до якого слідчий має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкривати або обшук здійснюється за відсутності володільця чи інших присутніх повнолітніх осіб зі сторони останнього. При цьому, на наш погляд, у вказаній частині доцільно передбачити положення про те, що слідчий повинен уникати не викликаних необхідністю пошкоджень майна, предметів і документів.

У той самий час, буквальне тлумачення положень ч. 3 ст. 233 КПК України дає змогу зазначити, що у ній передбачена додаткова мета проведення обшуку, а саме його здійснення з метою врятування життя людей і майна чи безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Тобто це є спеціальна мета обшуку, оскільки застосовується у виключних і невідкладних випадках, що загалом узгоджується зі ст. 30 Конституції України. При цьому окремої вказівки на це в ст. 234 КПК України, яка до речі є спеціальною щодо регулювання проведення обшуку, не має. Крім того, аналіз ч. 3 ст. 233 КПК України свідчить про недосконалість юри-

дичної техніки, що на практиці зумовлює неоднозначне праворозуміння та застосування положень цієї статті. На наш погляд, це не дає змогу слідчому в повному обсязі досягти мети проведення обшуку.

Іншою проблемою, яка негативно впливає на досягнення мети проведення обшуку, є відсутність законодавчого регулювання питання застосування заходів процесуального примусу під час його здійснення. У цьому разі постає питання щодо визначення можливого виду і меж примусу, адже в чинному КПК України вони не визначені. Це питання більш чіткіше було врегульовано в ст. 183 КПК України, яка у разі відмови особи видати потрібні предмети або документи надавала слідчому право провести обшук у примусовому порядку. Вважаємо, що така норма є як гарантією захисту прав особи, у якій проводиться обшук, так і гарантією досягнення мети обшуку в разі відмови особи виконати законні вимоги слідчого. З огляду на це підтримаємо точку зору О. В. Швидкової щодо необхідності доповнення КПК України нормою такого змісту: “Для забезпечення виконання законних вимог слідчого може застосовуватись фізичний примус у межах, які є необхідними для досягнення мети обшуку та забезпечення належної поведінки його учасників, якщо це не створює небезпеку для їх життя і здоров’я, не порушує їх честь і гідність” [2, с. 14].

Також вважаємо, що положення ч. 1 ст. 234 КПК України не повною мірою відображає мету проведення обшуку. З огляду на це вказану статтю доцільно доповнити вказівкою про те, що метою обшуку є: 1) відшукування трупа. Необхідність такого доповнення зумовлено тим, що зволікання з оглядом трупа призводить до втрати біологічних зразків, ускладнює визначення часу настання смерті особи унаслідок зміни трупних ознак та ін.; 2) вилучення майна для забезпечення цивільного позову, якщо він був заявлений. У такому випадку слідчий буде зобов’язаний звернутися про арешт майна в порядку ст. 170–173 КПК України.

Список використаної літератури

1. Колмаков В. П. Избранные труды по криминалистике / В. П. Колмаков. – М. : Юрид. лит., 2008. – 399 с.
2. Швидкова О. В. Обшук як спосіб збирання доказів [Електронний ресурс] / О. В. Швидкова // Часопис Національного університету “Острозька академія”. Серія : “Право”. – 2014. – № 2(10) :. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14sovszd.pdf>

ДОПИТ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Г. В. Лежанська

У ст. 2 КПК України було проголошено, що одним із завдань кримінального провадження є, зокрема, забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування з тим, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Однак виконання цього завдання значно ускладнюється в умовах дефіциту часу для проведення процесуальних дій. Крім того, доволі часто учасники кримінального процесу знаходяться на значній віддаленості від місця досудового розслідування. З огляду на це законодавцем була передбачена можливість проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит, у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування). Між тим застосування відеоконференції під час проведення допиту учасників кримінального провадження передбачає неухильне дотримання прав і законних інтересів, що відповідають їхньому процесуальному статусу. Проте неоднозначність деяких законодавчих положень чинного КПК України потенційно може призвести до порушення зазначених прав і законних інтересів в умовах практичної діяльності.

Можливість проведення допиту у зазначений спосіб з'явилася у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві доволі недавно.

Законом України від 16.06.2011 № 3529-VI, КПК України 1960 р. було доповнено ст. 85-3, яка надавала можливість застосовувати відеоконференцію під час допиту свідка, експерта, підозрюваного, обвинуваченого і підсудного, очної ставки, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки і обставин події. У свою чергу, в КПК України 2012 р. було

закріплено новий для вітчизняної правової системи термін “дистанційне досудове розслідування”, у межах якого і було передбачено можливість проведення допиту осіб і впізнання осіб чи речей у режимі відеоконференції. Однак зміст поняття “відеоконференція” законодавець не розкрив, що змушує нас звертатися до його доктринальних визначень.

Не даючи легальне визначення поняття “відеоконференція”, КПК України, однак, установлює підстави для її застосування під час досудового розслідування. Частиною 1 ст. 232 КПК України встановлено, що допит осіб під час досудового розслідування може бути проведений у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках: 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров’я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Законодавець у ст. 232 КПК України вживає термін “режим відеоконференції”. З огляду на це викликають інтерес міркування, що закріплення цього поняття не повною мірою відповідає кримінально-процесуальному змісту, смислому юридичному навантаженню, адже відеоконференція, хоча і режимна, але звичайна процесуальна дія, яка проводиться за допомогою сучасних телекомунікаційних і відеотехнічних засобів і вимагає дотримання процесуальних вимог закону.

Частиною 2 ст. 232 КПК України передбачено, що рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, а у разі проведення у режимі відеоконференції допиту згідно зі ст. 225 КПК України – слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників

кримінального провадження. Право сторін та інших учасників кримінального провадження на проведення допиту у режимі відеоконференції може бути реалізоване шляхом заявлення відповідного клопотання, що розглядається слідчим, прокурором у порядку ст. 220 КПК України, а слідчим суддею – після постановлення ухвали про задоволення клопотання про проведення допиту в порядку ст. 225 КПК України (за винятком тих випадків, коли сторона кримінального провадження одразу не звернулася з клопотанням про проведення допиту саме у режимі відеоконференції). Тим часом остаточне вирішення питання про використання або не використання під час проведення допиту відеоконференції залежить від внутрішнього переконання посадової особи, яка проводить допит.

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що положення чинного КПК України недостатньо повно регламентують права учасників кримінального провадження під час проведення допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування. Ідеться про неоднозначність положення ч. 2 ст. 232 КПК України, згідно з яким рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування не може бути прийняте, якщо підозрюваний заперечує проти цього, адже законодавець не встановлює процедури, під час якої слідчий, прокурор, слідчий суддя отримуватимуть відмову у проведенні допиту підозрюваного, що знаходиться від них дистанційно. Крім того, право чи обов'язок учасників кримінального провадження давати показання під час проведення допиту в режимі відеоконференції за умов належної якості зображення, звуку та інформаційної безпеки не може бути забезпечено повною мірою за відсутності спеціаліста, оскільки посадова особа, що проводить допит, не може бути компетентною у вирішенні технічних питань застосування відеоконференції.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ, ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРАВА ОСОБИ

О. В. Линник

Проведення слідчих (розшукових) дій як основних засобів реалізації завдань досудового розслідування в певних випадках пов'язується із необхідністю втручання в конституційні права особи, або їх тимчасового обмеження. З метою захисту прав учасників кримінального провадження КПК України передбачає особливу процесуальну форму, сутність якої полягає у впровадженні механізму судового контролю за проведенням таких слідчих дій. Функціонально такий контроль полягає в оцінці слідчим суддею обґрунтованості та співмірності обмеження прав особи із досягненням потреб досудового розслідування. Процесуальним підсумком судового контролю є, відповідно, надання, або відмова у наданні слідчим суддею стороні кримінального провадження дозволу на проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії або/та негласної слідчої (розшукової) дії.

Як відомо, при проведенні обшуку житла можуть обмежуватися право на недоторканність житла чи іншого володіння особи, право власності (у випадку тимчасового вилучення речей).

Саме тому, ч. 2 ст. 234 КПК України передбачено, що обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Крім того, така ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

До постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор має право лише

у невідкладних випадках пов'язаних зі: порятунком життя людей; порятунком майна; безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню.

У контексті забезпечення прав особи при проведенні особистого обшуку потрібно брати до уваги положення п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де зазначено, що кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції. Таким чином, зазначена норма виділяє чотири види прав, спільним для яких є те, що вони стосуються особистої сфери життя людини (приватне життя, сімейне життя, житло та кореспонденція). У той же час, обмеження прав на повагу до приватного і сімейного життя, визначені у п. 2 даної статті, не будуть порушенням положень Конвенції, якщо держава на своєму рівні дотрималась одночасної єдності трьох складових: відповідності закону, дотримування легітимної мети, необхідності в демократичному суспільстві.

Особистий обшук особи може проводитися і поза судовим контролем, зокрема особистий обшук при затриманні особи у порядку ч. 3 ст. 208 КПК України та на підставі ч. 1 або ч. 2 ст. 208 КПК України здійснюється уповноваженою особою без постанови слідчого, прокурора та ухвали слідчого судді.

На даний момент залишається дискусійним питання яке стосується проведення особистого обшуку капітаном судна або керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України (ч. 2 ст. 520 КПК України). За-

конодавцем хоча і закріплені умови та правові підстави для проведення особистого обшуку, однак при цьому залишено поза увагою конституційні гарантії. Для проведення такого обшуку непотрібно ухвали слідчого судді, або будь-яке інше рішення. Достатнім для проведення “негайного” особистого обшуку є наявність відомостей про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. Однак така конструкція норми не містить процедури проведення особистого обшуку та не узгоджується із положеннями Конституції України та рішеннями Європейського суду з прав людини.

Слід зазначити, що механізм судового контролю за проведенням певних слідчих (розшукових) дій є більш прогресивним і дещо удосконаленим порівняно з КПК 1960 року саме механізмом захисту прав особи під час досудового розслідування. Законодавець розділив суб’єктну компетенцію щодо ініціювання та надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, що однозначно виключає свавільне втручання у права особи з боку сторони обвинувачення під час досудового розслідування, збирання недопустимих доказів. При цьому сутність судового контролю за проведенням цих дій, який здійснює слідчий суддя, зводиться до оцінки наданих стороною доказів, перевірки підстав для проведення слідчої (розшукової) дії та за їх результатами – наданні дозволу на її проведення чи відмову у його наданні.

Разом з тим норми КПК України, що стосуються судового контролю за проведенням певних слідчих (розшукових) дій, безумовно, потребують вдосконалення. Йдеться про необхідність доповнення КПК України нормою, яка міститиме підстави та порядок проведення особистого обшуку.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ

В. В. Литвинов

Згідно зі ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Тобто лише суд шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях у встановленій законом процесуальній формі кримінальної справи може прийняти рішення, яким вирішить її по суті.

Відповідно до зазначеного конституційного положення, у ст. 17 КПК України визначено, що лише судом може бути встановлено вину особи у вироку, що набрав законної сили. Беручи до уваги таке визначення засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, можна стверджувати, що єдине рішення, яким може бути встановлено вину особи, є вирок суду.

Утім варто звернути увагу на те, що КПК України передбачає право суду приймати рішення про закриття кримінального провадження за різних підстав.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається судом за таких підстав:

1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України;

3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

Проаналізувавши вищеперелічені підстави, можливо стверджувати, що всі вони, окрім другої (прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком

випадків, передбачених КПК України), є nereабілітаційними. Застосування судом nereабілітаційних підстав закриття кримінального провадження означає, що під час провадження в судовій стадії кримінального процесу було виявлено достатньо доказів, за яких встановлено факт вчинення злочину конкретною особою. Рішення про закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 3 ст. 288 КПК України судом приймається шляхом винесення ухвали. Також відповідно до ч. 7 ст. 284 КПК України шляхом винесення ухвали приймається рішення про закриття кримінального провадження у разі, коли досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

Винесення судом ухвали про закриття кримінального провадження у вищезазначених випадках не розв'язує питання про винуватість особи відповідно до засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. Відповідно до ст. 17 КПК України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Таким чином, ухвалою про закриття кримінального провадження особа не визнається винуватою у вчиненні злочину. У свою чергу особа, стосовно якої винесено ухвалу про закриття кримінального провадження, може вимагати поновлення своїх прав (реабілітації), адже обвинувального вироку, у якому вона була б визнана винуватою, немає. Звичайно ж у випадках закриття кримінального провадження за nereабілітуючими підставами така реабілітація неможлива, а тому було б

доречно зазначену колізію усунути шляхом внесення змін до норм КПК України.

Підстава закриття кримінального провадження передбачена п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України “якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України” є реабілітаційною підставою. Це пояснюється тим, що відповідно до ч. 1 ст. 340 КПК України відмова від підтримання державного обвинувачення відбувається у тих випадках, коли в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред’явлене особі обвинувачення не підтверджується.

Факт не підтвердження пред’явленого особі обвинувачення слід розуміти як встановлення прокурором або відсутності події кримінального правопорушення, або ж відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Прийняття прокурором такого рішення може бути в у разі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати.

Таким чином застосування підстави закриття кримінального провадження, що передбачена п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України, означає право особи на реабілітацію. Особа, яка притягувалася до кримінальної відповідальності вправі вимагати відновлення своїх прав, які були обмежені під час кримінального провадження. Ураховуючи такі особливості було б доцільно передбачити в КПК України застосування такої норми шляхом винесення судом виправдувального вироку, як це передбачено у ч. 7 ст. 284 КПК України для застосування підстав закриття кримінального провадження за пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

ПРОЦЕСУАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ СЛІДЧОГО – ДЕКЛАРАТИВНА ЧИ ДІЮЧА НОРМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Н. М. Логінова

Удосконалення діяльності слідчого має важливе значення для вирішення проблеми встановлення істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. Проблемам діяльності слідчого приділяють увагу науковці як Росії, так і України. Ученими-юристами висловлені пропозиції та сформульовані проекти щодо реформування слідчих підрозділів.

Разом із тим, як зауважують деякі дослідники, наявність розгалуженої системи слідчих підрозділів у різних відомствах теж має свої переваги – між ними виникає конкуренція, яка може бути використана на користь справи. При цьому важливо забезпечити гарантії процесуальної самостійності й незалежності слідчого. Проблема недосконалості статусу слідчого особливо гостро виявляється у правовідносинах учасників процесу під час затримання підозрюваного. Згідно з КПК України слідчий усі рішення про спрямування слідства та про провадження слідчих (розшукових) дій приймає самостійно, за винятком випадків, коли закон передбачає одержання дозволу суду або згоди прокурора. До таких винятків належить і прийняття рішення про обрання запобіжного заходу.

Виходячи з норм КПК, рішення про затримання особи слідчий приймає самостійно і несе повну відповідальність за законність та своєчасність проведення цієї слідчої дії. У ст. 207 КПК України міститься перелік підстав для затримання підозрюваного в скоєнні злочину. Протягом сімдесяти двох годин після затримання слідчий доставляє затриманого до слідчого судді з клопотанням про обрання йому запобіжного заходу.

Нібито все зрозуміло: рішення про затримання приймає слідчий, рішення про взяття підозрюваного під варту приймає слідчий суддя шляхом винесення відповідної постанови.

Тоді незрозумілою є позиція прокурора як проміжної ланки між перетворенням рішення та переконання слідчого в рішення та переконання слідчого судді. Згідно зі КПК України, прокурор має негайно звільнити кожного, хто незаконно позбавлений волі. Згідно з вимогами цієї статті негайно після затримання підозрюваного копія протоколу надсилається прокурору, і на його вимогу направляються матеріали, які стали підставою для затримання.

Клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту має бути узгоджене з прокурором (на практиці – до доставлення затриманого до суду для вирішення питання про його арешт), матеріали кримінального провадження надають прокурору для отримання його згоди.

Проблема в тому, як діяти слідчому в ситуації, коли прокурор не згоден підписати клопотання до суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Закон не містить пояснень щодо цього, мабуть, законодавець вважав, що думка прокурора співпадатиме з думкою слідчого чи навпаки. Є ситуації (і їх дуже багато), коли слідчий переконаний у тому, що для особи після її затримання в порядку слід обрати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Він готує матеріали до суду і їде з ними до прокурора міста або району, щоб отримати згоду останнього, завізувати його підписом клопотання. Прокурор має особливі повноваження у кримінальному процесі, і часто він не дає згоди на обрання такого виду запобіжного заходу, а ставить на поданні візу, де пише, що, на його думку, підстав для обрання запобіжного заходу немає. Як далі діяти слідчому, якщо його думка не співпадає з думкою прокурора?

Якщо ми звернемося до КПК України, то встановимо, що прокурор при дачі згоди має ознайомитись з усіма матеріалами, перевірити законність одержання доказів, їх достатність для обвинувачення. Тобто прокурор має виходити з того, чи достатньо доказів для підозри і чи належать вони до справи, чи є законними й допустимими. Метою ж обрання запобіжного заходу взагалі є перешкодження підозрюваному ухилитись від слідства та суду, установленню істини у справі, займатися злочинною діяльністю, а також для забезпечення виконання вироку.

На нашу думку, у цьому випадку норми КПК України про процесуальну самостійність слідчого взагалі не враховані, навіть порушені. Як же слідчому відстояти свою позицію? Згідно зі КПК України слідчий не може навіть оскаржити відмову прокурора вищому за підлеглістю прокурору, він може оскаржити тільки вказівки прокурора щодо повідомлення про підозру, про кваліфікацію злочину, про направлення провадження до суду і т. ін. Вважається, що КПК України потрібно доповнити положенням, що в разі незгоди з рішенням прокурора не підтримати клопотання про обрання запобіжного заходу, слідчий має право оскаржити ці дії вищому за підлеглістю прокурору. Однак це не зупиняє виконання вимог прокурора згідно.

Чому в КПК України права та свободи підозрюваного, затриманого безпідставно розширені? Адже прав у затриманого, підозрюваного та обвинуваченого набагато більше, ніж у потерпілого чи будь-якого законотворчого громадянина України. Чому слідчий у межах наданих йому повноважень не може реалізувати своє право на самостійне прийняття рішення, на відстоювання своєї думки?

Згідно зі КПК України затриманий може оскаржити дії слідчого до суду. У випадку оскарження рішення про затримання до суду скарга затриманого негайно надсилається начальником місця попереднього ув'язнення до суду.

Отже, є декілька рівнів оскарження дій слідчого та судді з боку затриманого (арештованого): відразу після затримання – прокурору, протягом 72 годин – до суду, протягом трьох діб – до апеляційного суду на рішення судді. Слідчий обмежений у можливостях відстоювати свої права, адже вони фактично належним чином не захищені законом. Він може тільки “накопати” новий епізод злочинної діяльності і знову отримати незгоду прокурора. Річ у тім, що на практиці, якщо судді відмовили один раз у санкції на арешт, потім не змінюють свою думку, оскільки подання знову ж таки подається до того самого суду або навіть до того самого судді – закон цього не забороняє. А який суддя може сказати, що він змінив свою думку, оскільки раніше помилився? Який прокурор визнає, що він також раніше помилявся і теж змінив думку?

Необхідно передбачити норму, яка б забороняла потворно розглядати клопотання про обрання запобіжного заходу щодо затриманого тому самому судді, який вперше відмовив в обранні запобіжного заходу.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО В ПРОЦЕСІ ОСВІДУВАННЯ

Є. Д. Лук'янчиков

Відповідно до чинного КПК України підозрюваним є особа, якій у передбаченому порядку повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений для вручення повідомлень (ст. 42 КПК).

Отже, якщо особа дійсно вчинила злочин, між нею і подією, яку розслідують, був контакт, мала місце взаємодія, яка відобразилася у вигляді відповідних слідів. Виявлення та попереднє дослідження відображень злочинної події відбувається під час проведення нонвербальних слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на отримання інформації від речей (матеріальних об'єктів). Однією з них є освідування (ст. 241 КПК).

Основним методом обстеження тіла підозрюваного є звичайне спостереження за допомогою органів зору. Покращити умови спостереження дозволяє використання різноманітних освітлювальних приладів і пристроїв, збільшувальних приладів (лупа) та світлофільтрів для відшукання на тілі підозрюваного дрібних та слабконтрастних слідів.

Оскільки освідування є різновидом слідчого огляду, слід визнати помилковим віднесення до його завдань установлення стану сп'яніння і його ступеня, інших ознак і властивостей організму людини, що мають значення для кримінального провадження. Установлення стану сп'яніння та його ступеня потребує спеціальних медичних досліджень, чого не передбачено для освідування, а є завданням судової експертизи.

Під час освідування допускається оголення тіла (або його частин) підозрюваного, чим обмежується його право на тілесну недоторканність. Слід зазначити, що на практиці непоодинокими є випадки, коли такі особи висловлюють небажання добровільно піддатися освідуванню, намагаються чинити певні перешкоди слідчому.

Юридичною підставою освідування є постанова прокурора, яку він може винести особисто або за клопотанням слідчого, що створює додаткові гарантії захисту підозрюваного, забезпечує його недоторканність. Фактичною підставою освідування є відомості (інформація) достатні для імовірного висновку, що на тілі особи можуть бути сліди злочину або особливі прикмети.

Чинний КПК України встановлює певний порядок освідування, щоб забезпечити підозрюваного від свавілля з боку особи, що проводить дану слідчу (розшукову) дію. Не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. Цьому сприяє припис КПК, за яким слідчий, прокурор не вправі бути присутніми при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю її оголювати. У таких ситуаціях його проведення доручають іншому слідчому, однієї статі з підозрюваним. До участі в освідуванні можуть запрошуватися судово-медичний експерт або лікар. Слід звернути увагу на те, що зазначені особи не наділені правом самостійно проводити освідування, оскільки за результатами його проведення має складатися протокол, що є обов'язком слідчого. Тому не можна погодитися з пропозицією, щоб результати освідування судово-медичним експертом або лікарем заносилися слідчим до протоколу з їхніх слів [1, с. 408].

Розслідування злочинів – складний психологічний процес, а тому не можна виключати випадків, коли підозрюваний відмовляється добровільно пройти освідування. Це свідчить, що на даний момент сформувалася несприятлива (конфліктна) слідча ситуація. Проте вона не повинна перешкоджати

розслідуванню. Як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія освідчування може бути проведено у примусовому порядку, а правовою підставою до цього є постанова прокурора (ч. 2, 3 ст. 241 КПК). Застосовані до особи заходи примусу не повинні створювати загрозу її життю, здоров'ю або бути принизливими за характером.

Застосування примусу (у тому числі і фізичного впливу) для проведення освідчування здійснюється у виняткових випадках. Слідчий має застосувати всі можливі тактичні прийоми, щоб переконати підозрюваного добровільно пройти освідчування, роз'яснити важливість його результатів для спростування підозри (на тілі підозрюваного відсутні сліди, які передбачає виявити слідчий) та попереджає, що воно може бути проведено примусово.

Постанова про освідчування, винесена відповідно до вимог кримінального процесуального закону, є обов'язковою для виконання свідком, потерпілим і, звичайно, підозрюваним. Завдання слідчого – з'ясувати істину під час розслідування (ст. 31 Конституції України), а оскільки підозрювані не завжди заінтересовані у цьому, їх відмову добровільно пройти освідчування слід розуміти як приховану протидію розслідуванню. Вважаємо, що коли є протидія розслідуванню, неможливо позбавляти слідчого можливості застосувати всі допустимі законом засоби для виконання завдань кримінального провадження.

Подібної думки дотримуються й інші дослідники та розглядають умови, за яких воно може бути проведено. Якщо зібраними доказами підозрюваний певною мірою викривається у злочині і виявляє зрозумілу зацікавленість у приховуванні слідів, що знаходяться на тілі, неможливо позбавляти слідчого можливості їх виявити, захищаючи почуття сором'язливості особи [2, с. 72].

На завершення слід зазначити, що проведення освідчування потребує творчого підходу слідчого як для забезпечення

прав підозрюваного, так і виконання завдань кримінального провадження.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
2. Маринів В. Правові засади освідування / В. Маринів // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12(30). – С. 71–76.

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ
ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН
У ВІТЧИЗНЯНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

І. Й. Магновський

Формування та розвиток правової держави, забезпечення прав і свобод людини, відповідальності держави перед громадянами та громадян перед суспільством, – зазначає Ю. П. Алєнін, – нерозривно пов’язані зі зміцненням правової основи країни, а в суспільному житті з неухильним дотриманням законності, підвищенням рівня боротьби зі злочинністю. Правова реформа, яка здійснюється в Україні, повинна привести судову систему, а також усі галузі права, у відповідність до норм Конституції з урахуванням тих соціально-політичних змін, які мають місце в суспільстві. Одним із провідних напрямів даної реформи слід вважати вдосконалення кримінального процесуального законодавства, де в цьому процесі необхідно врахувати всі конституційні норми, новітні досягнення юридичної науки і практики судових та правоохоронних органів.

Указану думку підтримує та розвиває О. М. Толочко, який зазначає, що на сьогодні Україна опинилася перед необхідністю серйозного реформування національної правової системи з урахуванням міжнародних правових стандартів і запозичення позитивного правового досвіду інших країн. Сучасні соціальні умови, у яких протікає реформування, суттєво ускладнені. Глобалізуються всі сфери суспільного життя. Національні інтереси починають поступатися інтересам транснаціональним. Відповідно виникає проблема оновлення механізму міжнародної взаємодії у боротьбі із злочинністю з метою попередження і розкриття злочинів, справедливого

покарання особи, що вчинила протиправне діяння, а також для забезпечення дієвого захисту прав і законних інтересів громадян, осіб без громадянства та держави.

А тому, розглядаючи поняття кримінальних процесуальних гарантій у науковій площині, слід визнати, що на сьогодні серед науковців немає єдності не тільки щодо дефініції “юридичні гарантії” в цілому, але й “кримінальні процесуальні гарантії” зокрема.

Звертаючись до розгляду цієї проблеми, сучасний дослідник Н. І. Капінус зазначає, що кримінальні процесуальні гарантії – це органічна цілісність процесуальних засобів і способів, які взаємодіють між собою при забезпеченні прав та законних інтересів учасників кримінального процесу з метою встановлення істини у кримінальному провадженні.

Існує також думка, що процесуальні гарантії є сукупністю не тільки засобів, способів, але й умов, що дозволяють безперешкодно реалізувати правові норми, користуватися суб’єктивними правами і виконувати юридичні обов’язки. На цій позиції стоять С. А. Комаров, Н. І. Матузова та А. В. Малько, В. Д. Перевалов та В. М. Корельский.

Такі автори, як Б. Т. Безлепкін, Ю. Н. Білозеров, В. К. Бобров, А. В. Малько, А. А. Мельников та ін., визначають процесуальні гарантії як “двоелементну” структуру, вважають, що це встановлені законом засоби і способи забезпечення прав та законних інтересів обвинуваченого, потерпілого й інших осіб, які беруть участь у судочинстві, розрізняючи процесуальні гарантії правосуддя і особи.

Окремі науковці схильні до “одноеlementного” визначення поняття процесуальні гарантії, спираючись при цьому на термін “умови”, наприклад,

О. Ф. Фрицький зазначає, що правові гарантії являють собою створення державою формальних загальнообов’язкових умов, необхідних для того, щоб кожна людина могла скористатися особистими правами і свободами.

Дещо іншої, більш конкретної позиції дотримується Є. Г. Коваленко, який зазначає, що процесуальні гарантії у кримінальному судочинстві являють собою систему встановлених процесуальним законом умов, за яких провадиться як діяльність у цілому, так і кожна процесуальна дія зокрема, приймається кожне рішення по справі, які визначають зв'язок та послідовність проведених дій і прийнятих рішень.

У свою чергу Л. Д. Удалова акцентує увагу на тому, що процесуальні гарантії являють собою передбачені кримінальним процесуальним законом засоби забезпечення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь.

Звертаючись до структури процесуальних гарантій В. М. Тертишник зазначає, що вони не є окремими розрізненими засобами, а являють собою цілісну систему таких засобів, які у сукупності забезпечують правосуддя.

Ю. М. Грошевий та О. В. Капліна звертають увагу на те, що процесуальні гарантії – це сукупність установлених законом правових норм, які забезпечують законність кримінального провадження, прийняття обґрунтованого рішення і виконання інших завдань кримінального судочинства. Цінним є зауваження науковців, що процесуальні гарантії у широкому значенні охоплюють весь кримінально-процесуальний порядок, у вузькому значенні систему процесуальних гарантій складають ті з них, що надаються особам, які беруть участь у кримінальному провадженні.

А. В. Гриненко вважає, що до системи кримінальних процесуальних гарантій входять: 1) кримінальна процесуальна форма; 2) принципи кримінального судочинства; 3) закріплені в законі права і свободи учасників процесу.

В. І. Качалов та О. В. Качалова виокремлює такі процесуальні гарантії: 1) права суб'єктів; 2) закріплені в законі обов'язки, спрямовані на охорону законних інтересів обвину-

ваченого; 3) кримінально-процесуальна форма; 4) принципи кримінального судочинства.

Отже, на нашу думку, можна констатувати, що гарантіями кримінального судочинства є визначені законом відповідні умови, засоби та способи, які являють собою певну систему щодо ефективного забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві з метою реалізації завдань кримінального провадження, що мають практичний зміст та є інструментом кримінального судочинства.

ЩОДО КОНТРОЛЬОВАНОГО (ПІД ОПЕРАТИВНИМ КОНТРОЛЕМ) ПРОПУСКУ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ ЯК НОВОЇ ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

М. М. Михеєнко

Протидія транскордонній організованій злочинності, у тому числі переправленню нелегальних мігрантів через державний кордон, торгівлі людьми, контрабанді зброї та наркотиків є важливим напрямом оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби та інших правоохоронних органів України. Ефективність протидії злочинам залежить від встановлення та притягнення до відповідальності організаторів, посібників та інших співучасників злочинів, які діють як в Україні, так і за кордоном, належного міжнародного співробітництва під час кримінального провадження при досудовому розслідуванні.

Вважаємо, що з метою повного виконання завдання кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, потребує дослідження питання щодо розширення переліку встановлених КПК негласних (слідчих) розшукових дій шляхом визначення нової форми контролю за вчиненням злочину – контрольованого (під оперативним контролем) пропуску осіб через державний кордон України у пунктах пропуску або поза ними.

Процесуально-правові аспекти контролю за вчиненням злочину досліджувалися у працях В. В. Комашко, Р. В. Суворової, О. О. Сухачова, С. С. Тарадойна та інших науковців. На необхідність активної роботи Держприкордонслужби із взає-

модіючими органами, в першу чергу суміжних держав, з використанням контрольованого (під оперативним контролем) пропуску осіб через кордон з метою виявлення та ліквідації міжнародних злочинних структур як пріоритетного завдання з протидії незаконній міграції звернув увагу О. Б. Фаріон.

Частиною першою ст. 271 КПК визначено такі чотири форми контролю за вчиненням тяжкого чи особливо тяжкого злочину, що готується або вчиняється: контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину.

На цей час норми щодо здійснення контрольованого (під оперативним контролем) пропуску через державний кордон у різних формулюваннях містяться у нормах законів України “Про Державну прикордонну службу України” та “Про розвідувальні органи України”, прийнятих до набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України.

Пунктом 2 ч. 1 ст. 20 Закону України “Про Державну прикордонну службу України”, прийнятого у 2003 році, її наділено правом “відповідно до законів та інших нормативно-правових актів виключно в інтересах кримінального судочинства, міжнародного співробітництва в боротьбі з організованою злочинністю, а також з метою забезпечення національної безпеки України здійснювати контрольований (під оперативним контролем) пропуск через державний кордон України осіб у пунктах пропуску або поза ними”. При цьому у законі прямо зазначено, що рішення на такий пропуск приймає особисто Голова Державної прикордонної служби України.

Потребує уваги те, що законом передбачено можливість здійснення контрольованого пропуску через кордон: 1) в інтересах кримінального судочинства та міжнародного співробітництва в боротьбі з організованою злочинністю; 2) з метою забезпечення національної безпеки України.

Водночас згідно зі статтею 9 Закону України “Про розвідувальні органи України” (зі змінами, внесеними у 2005

році) для виконання визначених цим Законом завдань розвідувальні органи України мають право “здійснювати у визначеному законодавством України порядку контрольовані (під оперативним контролем) пересування осіб та переміщення предметів через державний кордон України”.

Слід зазначити, що Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” такого оперативно-розшукового заходу як контрольований (під оперативним контролем) пропуск осіб через кордон не передбачено.

Вбачається, що підлягають дослідженню питання щодо доцільності визначення місця контрольованого (під оперативним контролем) пропуску осіб через державний кордон України в системі кримінально-процесуальних заходів протидії транскордонній злочинності.

У першу чергу, на наш погляд, у законодавчих актах має бути розмежовано за таким критерієм, як мета здійснення двох різних видів контрольованого (під оперативним контролем) пропуску через державний кордон: контрольований пропуск в інтересах кримінального судочинства та міжнародного співробітництва в боротьбі з організованою злочинністю і контрольований пропуск з метою забезпечення національної безпеки України. Останній, з урахуванням наведеного у ст. 1 Закону України “Про розвідувальні органи України” визначення розвідувальної діяльності, нами пропонується розглядати як пропуск в інтересах розвідувальних органів.

По-друге, має бути запроваджена однакова термінологія. На відміну від некоректно застосованого у Законі України “Про розвідувальні органи України” терміна “контрольовані (під оперативним контролем) пересування осіб через державний кордон України”, виходячи з норм законів України “Про державний кордон України”, “Про Державну прикордонну службу України”, “Про прикордонний контроль” тощо, має застосовуватися термін “контрольований (під оперативним

контролем) пропуск через державний кордон України осіб у пунктах пропуску або поза ними”.

По-третє, з урахуванням норм КПК, зазначений захід не може розглядатися виключно як оперативно-розшуковий захід, а тому доповнення відповідними нормами ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” не буде достатнім.

Ми вважаємо, що контрольований (під оперативним контролем) пропуск через державний кордон України осіб у пунктах пропуску або поза ними має бути визначений у КПК як форма контролю за вчиненням злочину, тобто вид негласної слідчої (розшукової) дії. Не має жодного сумніву, що рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії так само як і інших форм контролю за вчиненням злочину має право приймати лише прокурор відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК. В іншому випадку отримані в результаті здійснення контрольованого пропуску осіб через державний кордон відомості не можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні.

По-четверте. Частиною першою ст. 332 КК встановлено кримінальну відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод. У зв’язку з цим ми вважаємо, що одночасно із внесенням змін до КПК відповідні зміни мають бути внесені до законодавства про державний кордон, зокрема до ст. 12 Закону України “Про державний кордон України” та до п. 2 ч. 1 ст. 20 Закону України “Про Державну прикордонну службу України”.

Нами пропонується доповнити ці закони нормами, якими встановити, що за рішенням прокурора в інтересах кримінального судочинства, міжнародного співробітництва в боротьбі з організованою злочинністю Держприкордонслужбою

здійснюється контрольований (під оперативним контролем) пропуск через державний кордон України осіб у пунктах пропуску або поза ними. Порядок і тактика проведення такого контрольованого пропуску має визначатися КПК і спільним нормативно-правовим актом Генеральної прокуратури і центрального органу виконавчої влади, що формує державну політику у сфері охорони державного кордону.

По-п'яте. Контрольований (під оперативним контролем) пропуск через державний кордон України у більшості випадків не може бути здійснено поза межами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження при досудовому розслідуванні транскордонних злочинів. У зв'язку з цим вбачається потреба у доповненні відповідними нормами ч. 6 ст. 271 та глави 43 "Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій" КПК аналогічно нормам, які регламентують контрольовану контрабандну поставку.

Подальше дослідження питання щодо здійснення з метою розкриття транскордонних злочинів такої негласної слідчої (розшукової) дії як контрольований (під оперативним контролем) пропуск осіб через державний кордон України має практичне значення.

ПРОБЛЕМИ ВИКЛИКУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ В ЗОНІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

М. П. Музика

Особливості здійснення судових викликів у кримінальному процесі визначені главою 11 Кримінального процесуального кодексу України (КПКУ). Так, відповідно до ст. 134 КПКУ слідчий суддя під час досудового розслідування чи суд під час судового провадження має право за власною ініціативою або за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпілого, його представника здійснити судовий виклик певної особи, якщо слідчий суддя чи суд установить наявність достатніх підстав вважати, що така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження або її участь у процесуальній дії є обов'язковою [1].

Судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи, але не пізніше ніж за три дні до судового засідання. Повістка про виклик до суду вручається учаснику особисто або надсилається поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком. Можливе також здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Але, у зв'язку із зупиненням поштового зв'язку в окремих районах проведення АТО, на сьогодні існує досить серйозна проблема щодо направлення повісток особам, які зареєстровані в зоні проведення антитерористичної операції.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ наголошує на тому, що у такому

разі необхідно використовувати всі можливі способи повідомлення осіб.

Зокрема є декілька варіантів вирішення даної проблеми.

Одним із таких способів є публікація оголошення у пресі. З опублікуванням оголошення про виклик особа вважається повідомленою про час і місце розгляду справи. Як свідчить судова практика, такий шлях є найбільш застосовуваний судами України для повідомлення осіб, місце перебування або проживання яких невідомо або які зареєстровані в зоні АТО. Друковані державні та місцеві засоби масової інформації, в яких розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме, повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи, затверджуються розпорядженням Кабінету Міністрів України. Зокрема, друкованим засобом масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження для розміщення оголошень про виклик до суду визначено газету “Урядовий кур’єр”. Але даний спосіб повідомлення є не завжди ефективним, оскільки ймовірність того, що це оголошення буде прочитано, є дуже низькою.

Наступним варіантом повідомлення є направлення повістки за місцем роботи особи, якій надсилається повідомлення. Оскільки ця особа може працювати в організації, яка зареєстрована поза межами проведення АТО, або центральний офіс організації знаходиться в інших регіонах. При цьому необхідно володіти інформацією про місце роботи особи на час розгляду справи. Така інформація може бути надана органами Державної фіскальної служби лише на запит суду.

Окрім указанного вище, учасники кримінального провадження можуть бути повідомлені або викликані в суд телеграмою, факсом чи за допомогою інших засобів зв’язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику. Зокрема, це стосується текстових повідомлень, телефонних дзвінків і

телефонограм. Номери телефонів, звичайно, не завжди можна встановити, а також є велика ймовірність того, що ці номери можуть бути змінені. Тому даний спосіб також є недостатньо ефективним.

Отже, питання щодо повідомлення та виклику учасників кримінального провадження, які перебувають на тимчасово окупованій території, потребує врегулювання на законодавчому рівні. Оскільки ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприсуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває в районі проведення антитерористичної операції, та оголошення його у розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [2].

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012 р. – № 37. – Ст. 1370.
2. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 № 1632-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 39. – Ст. 2009.

ЗМІНИ, НЕОБХІДНІ, НА ДУМКУ ЗАКОНОДАВЦЯ, ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Є. О. Наливайко

Аналізуючи законопроекти, які пропонує законодавець щодо змін процесуального законодавства, зазначимо, що запропоновано декілька законопроектів щодо зміни підслідності.

Так, проект Закону України “Про внесення змін до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України (щодо зміни підслідності незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів)”, реєстр. № 5704. Зазначеним законопроектом пропонується викласти абзац перший частини третьої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України в такій редакції: “слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 205, 205-1, 212, 212-1, 216, 218-1, 219 Кримінального кодексу України”, тобто вилучити з чинної редакції положення статтю 204 Кримінального кодексу України.

Погоджуючись з метою законодавця, створити додаткові умови для здійснення належного досудового розслідування злочину, передбаченого статтею 204 Кримінального кодексу України, протидії та запобігання отруєнню громадян неякісними алкогольними та тютюновими виробами, висловимо такі, вважаємо, що зміна підслідності може негативно вплинути на якість проведення досудового розслідування з огляду на те, що працівники Національної поліції не є фахівцями у сфері податкового законодавства.

Крім того, у ч. 3 ст. 216 зазначено, що слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законо-

давства, здійснюють досудове розслідування таких злочинів, а перелік та визначення підакцизних товарів регламентується Податковим кодексом України. Зокрема, перелік підакцизних товарів визначено у п. 215.1 ст. 215, а перелік платників акцизного податку вказано у ст. 212 Податкового кодексу України.

Крім того, зауважимо, що згідно з п. 12 постанови Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 року “Про затвердження плану заходів на 2016 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення вжиття заходів, спрямованих на виявлення незаконної торгівлі підакцизними товарами, визначені за Державною фіскальною службою України.

З огляду на викладене вважаємо, що зміна підслідності злочину, передбаченого статтею 204 КК України, та включення розслідування зазначеного злочину до компетенції органів Національної поліції не сприятиме вирішенню проблеми підвищення ефективності протидії та запобігання вчиненню таких злочинів.

Розглядаючи наступний законопроект щодо зміни підслідності за № 5441 “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”, в якому пропонується надати можливість підслідності кримінальних правопорушень, учинених на тимчасово окупованій території, визначати прокурором Автономної Республіки Крим. Матеріали досудового розслідування щодо злочинів, кримінальні провадження щодо яких знаходяться на стадії досудового слідства, передавати органам досудового слідства, визначеним прокуратурою Автономної Республіки Крим”.

Погоджуючись з метою законодавця усунути передумови порушення прав і свобод громадян у частині дотримання розумних строків досудового розслідування кримінальних

правопорушень, учинених на тимчасово окупованій території, вважаємо, що немає необхідності повністю виключати повноваження Генеральної прокуратури України щодо визначення підслідності кримінальних правопорушень, учинених на тимчасово окупованій території. Тому в разі запровадження даного законопроекту вважаємо за необхідне залишити за Генеральною прокуратурою України можливість визначення підслідності вказаних правопорушень та викласти ч. 2 ст. 12 Закону України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” у такій редакції: “Підслідність кримінальних правопорушень, учинених на тимчасово окупованій території, визначається Генеральною прокуратурою, прокуратурою Автономної Республіки Крим. Матеріали досудового розслідування щодо злочинів, кримінальні провадження щодо яких знаходяться на стадії досудового слідства, повинні бути передані органам досудового слідства, визначеним Генеральною прокуратурою, прокуратурою Автономної Республіки Крим”.

Крім того, неможливо залишити поза увагою і те, що на даний час до тимчасово окупованої території України законодавець не полишає спроб додати ще і території окремих районів і адміністративно-територіальних одиниць Донецької та Луганської областей, про що зазначено в законопроекті № 3593-д. Тобто, в разі прийняття даного законопроекту зміни підслідності одразу будуть стосуватися не тільки території АРК Крим та Севастополя, а ще й інших областей.

Отже, вважаємо, що до зміни підслідності необхідно підходити виважено, з урахуванням усіх необхідних наслідків, які настануть після цього.

СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД. УЧАСТЬ ТА РОЛЬ ПРОКУРОРА

О. С. Нараган

Ураховуючи тенденції до збільшення із року в рік кількості зареєстрованих заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та відповідно і кримінальних проваджень, виникає об'єктивна необхідність у застосуванні спрощеного порядку вирішення кримінально-правових конфліктів стосовно осіб, які вчинили злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки. До таких правопорушників доцільніше застосовувати механізми альтернативного (відновного) правосуддя, зокрема інститут спрощеного провадження по кримінальних проступках, можливість укладання угод про примирення та визнання винуватості, провадження у формі приватного обвинувачення, тобто те, що повинно значно зменшити навантаження на слідчих і, водночас, підвищити ефективність правосуддя. Таким шляхом успішно йдуть більшість європейських країн.

У Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України (розділ VI) містяться особливі порядки кримінального провадження. Одним з них є провадження на підставі угод (глава 35). Інститут угод у кримінальному провадженні містить низку спеціальних нормативних положень, що зумовлюють специфіку провадження на підставі угод, порівняно із загальним судовим провадженням, що здійснюється на підставі обвинувального акта. Практика застосування угод показує, що цей інститут набув у практиці значного поширення, що вказує на його ефективність.

Ураховуючи, що активне застосування цього інституту на практиці нерідко пов'язане із певними проблемами, хотілось би зупинитись на дослідженні процесуальних та тактичних аспектів участі сторони обвинувачення – прокурора у судо-

вому розгляді угод про примирення та визнання винуватості, адже саме від прокурора значною мірою залежить, чи буде визнано угоду такою, що відповідає вимогам закону, та затверджено судом.

Питання тактики підтримання державного обвинувачення у суді вже досліджені у багатьох наукових роботах, у тому числі і на рівні посібників, методичних рекомендацій та підручників, однак тактика участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод у науці кримінального процесу та криміналістики детально не досліджувалася.

Саме тому важливим для теорії кримінального процесу є визначення процесуальних та тактичних аспектів участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод.

Суб'єктом підтримання обвинувачення у суді, у тому числі і у кримінальному провадженні на підставі угод, є прокурор. Чинний КПК по-різному регламентує питання про необхідність участі прокурора у судовому засіданні із розгляду угоди. Частина 2 ст. 474 КПК зазначає, що розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду. Прокурор є стороною лише в угоді про визнання винуватості, тому формально його участь у розгляді угоди про примирення не є обов'язковою. Однак, ураховуючи повноваження прокурора на оскарження вироку, постановленого на підставі угоди про примирення, таку регламентацію складно визнати логічною.

При цьому п. 15 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13 “Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод” чітко вимагає обов'язкової участі прокурора: з огляду на затвердження прокурором обвинувального акта та можливість оскарження ним вироку суду першої інстанції на підставі угоди, у тому числі й

угоди про примирення, його участь у судовому засіданні під час її розгляду має бути обов'язковою.

Разом із тим, доцільно було б цю прогалину усунути шляхом внесення відповідних змін та доповнень до КПК України у частині обов'язкової участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод. Більше того, ураховуючи специфіку судового розгляду на підставі угод, доцільною є пропозиція Г. Тюріна про можливість виділення у КПК України окремої статті, присвяченої участі прокурора в кримінальному провадженні на підставі угод, у якій слід визначити і повноваження прокурора у судовому провадженні із розгляду угоди.

У судовому засіданні з розгляду угоди прокурор зобов'язаний висловити свою думку про можливість затвердження угоди. Думка прокурора щодо затвердження угоди повинна бути об'єктивною, ґрунтуватися на матеріалах провадження та нормах закону.

Тобто, на етапі розгляду судом питання про затвердження угоди прокурор сприяє суду у встановленні всіх передбачених ст. 474 КПК України обставин, які створюють передумови для затвердження угоди. Фактично прокурор повинен переконати суд у відсутності негативних обставин, які згідно з ч. 7 ст. 474 КПК України перешкоджають затвердженню угоди.

Можливість розширення повноважень прокурора у сфері примирних процедур піддається критиці, оскільки, по-перше, функція примирення сторін у кримінальному провадженні не властива прокуророві, по-друге, прокурор представляє інтереси держави у кримінальному провадженні, а в обов'язок держави входить притягнення до відповідальності за злочини, покарання та перевиховання злочинців.

Погоджуючись із тим, що прокурор не повинен виконувати роль посередника у примирних процедурах, оскільки це суперечить здійснюваній ним функції кримінального переслідування, слід зазначити, що така нормативна регламента-

ція, з одного боку, забезпечує свободу сторін угоди про примиріння. З іншого боку, КПК України не надає прокурору повноважень щодо реагування на невідповідність цієї угоди нормам закону або інтересам сторін чи суспільства у досудовому провадженні, оскільки зобов'язує прокурора надіслати обвинувальний акт із угодою до суду. Важливою обставиною при вирішенні питання про затвердження угоди є встановлення добровільності укладення угоди.

Прокурор повинен урахувати, що при встановленні добровільності укладення угоди він, у разі виникнення у суду будь-яких сумнівів, має доводити свою позицію як шляхом участі у дослідженні витребуваних судом документів, так і шляхом надання особистих пояснень, а також, у разі такої необхідності, заявляти клопотання про виклик у судові засідання осіб, які можуть дати пояснення щодо обставин укладення угоди, та клопотання про приєднання до матеріалів кримінального провадження нових документів.

Тактика участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод обумовлена, по-перше, видом угоди; по-друге, моментом її укладення; по-третє, позицією обвинуваченого та потерпілого у судовому засіданні. Завданням прокурора є висловлення обґрунтованої правової позиції щодо питання про відповідність угоди вимогам КК та КПК України та добровільності укладення угоди, а також активна участь у судовому дослідженні цих питань, що сприятиме постановленню законного та обґрунтованого вироку або ухвали.

Ураховуючи наведені моменти, необхідна розробка системи криміналістичних рекомендацій щодо тактики підтримання прокурором державного обвинувачення у судовому провадженні щодо угод, з урахуванням при цьому специфіки видів угод.

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ЗМІНА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Н. В. Неледва

У 1995 році Україна стала 37-м членом організації Ради Європи, що залучає її до розв'язання спільних європейських питань. Основною статутною умовою для вступу країн до Ради Європи (РЄ) є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією, та ефективно співпрацювати з іншими державами з метою досягнення цілей РЄ. Вступ країни до РЄ свідчить про її демократичний вибір, бажання проведення реформ, спрямованих на захист прав людини та зміцнення демократичних інститутів, а також реформування судової системи, шляхом приведення її відповідно до європейських стандартів. Беручи курс на реформування судової системи й на виконання зобов'язання в рамках Угоди про асоціацію з Євросоюзом, європейські стандарти правосуддя та функціонування судових систем стали для України орієнтиром у подальшій перебудові нашої судової системи.

Упродовж I півріччя 2016 р. згідно з даними Державної судової адміністрації України (далі – ДСА) до місцевих загальних судів на розгляд надійшло справ кримінального судочинства – 490,3 тис., що на 25,3 % більше, ніж показники за I півріччя 2015 року.

До кожного судді місцевого загального суду з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом (за умови наявності вакансій фактичне навантаження є більшим) щомісяця в середньому надходило на розгляд по 20,2 кримінальних справ.

Дані судової статистики за I півріччя 2016 року свідчать про доволі значне, постійно зростаюче навантаження на суд-

дівський корпус, що, без сумніву, віддзеркалюється на якості ухвалених судових рішень. Такі показники змушують замислитися над засобами скорочення судового навантаження, що дозволить вирішити проблему якості ухвалення судових рішень.

Найбільш перспективним напрямом вирішення цього питання є впровадження альтернативних механізмів вирішення правових конфліктів як перспективної зміни судового розгляду.

Голова ВССУ Борис Гулько констатував досить поширену реалізацію запровадженого КПК України інституту кримінального провадження на підставі угод. Водночас він зазначив, що аналіз судової практики щодо кримінальних проваджень на підставі угод дозволив виявити існування численних проблем, пов'язаних із застосуванням норм процесуального та матеріального права при ухваленні відповідної категорії обвинувальних вироків.

Угода про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) є комплексним, міжгалузевим інститутом кримінального та кримінального процесуального законодавства, спрямованого на задоволення/відновлення прав потерпілого та заохочення позитивної посткримінальної поведінки засудженого. На забезпечення дієвості правових механізмів інституту примирення, його цілей і мети впливають складні відносини між особистими та публічними інтересами. Під час вирішення кримінально-правових конфліктів Європейський суд з прав людини зобов'язує національні суди дотримуватись балансу між приватними і публічними інтересами.

За допомогою угоди про примирення можливе досягнення максимального рівня задоволення інтересів сторін кримінального провадження. Через задоволення особистих інтересів задовольняються суспільні інтереси. Без наявності приватних інтересів і вираження волевиявлення до їх реалізації ніякі публічні інтереси не можуть бути досягнуті. Це шлях

до зниження навантаження на суддівську систему, а саме, скорочення строків розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції, зменшення обсягу скарг до апеляційної та касаційної інстанції. Угода про примирення являє собою основний інструмент, за допомогою якого можливо розвантажити суддівську систему. Проте розв'язання конфлікту залежить не тільки від домовленості сторін, а й від осіб, які допомагають скласти угоду про примирення, суддів, які її затверджують, та норм КПК України, які передбачають можливість примирення тільки за окремими категоріями злочинів. Спрямованість державної політики на задоволення, у першу чергу, приватних інтересів учасників кримінального провадження, надасть можливість кардинально змінити навантаження на суддівську систему та позитивно вплине на посткримінальну поведінку засудженого.

ФУНКЦІЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

О. С. Нестеренко

Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України керівником органу досудового розслідування є начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного Антикорупційного бюро України та його заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Для виконання покладених на названого учасника кримінального провадження обов'язків з організації досудового розслідування (ч. 1 ст. 39 КПК України) він наділений відповідними повноваженнями, які умовно поділяються на процесуальні, визначені КПК України, та організаційні, унормовані відомчими нормативно-правовими актами. При цьому, організаційні повноваження керівника органу досудового розслідування органічно пов'язані з процесуальними та у своїй сукупності є невід'ємною складовою його правового статусу.

На практиці організація досудового розслідування керівником слідчого підрозділу передбачає комплексне використання усіх наданих для цього повноважень, як процесуального, так і організаційного характеру, з метою забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень. Процес організації досудового розслідування базується на сукупності взаємопов'язаних між собою структурних елементів управлінської діяльності, а саме –

аналізі, плануванні, організації, регулюванні, прогнозуванні та контролі, що стосуються безпосередньо як самого розслідування, так і діяльності слідчого підрозділу, як невід'ємної частини цього процесу.

Чільне місце серед перелічених структурних елементів управлінської діяльності названого керівника займає функція (лат. function – виконання; діяльність, робота) регулювання, яке полягає у забезпеченні оперативності організації досудового розслідування в умовах постійних зовнішніх та внутрішніх впливів на діяльність органу досудового розслідування. Завдяки регулюванню забезпечується належний рівень повсякденної діяльності підрозділу, взаємодія його структурних ланок, навчання, перепідготовка і виховання персоналу тощо.

Потреба в регулюванні зумовлена особливостями управлінської діяльності, яка здійснюється керівником, й реалізується завдяки прийняттю нових рішень та внесенню змін у ті, що були прийняті раніше, задля досягнення необхідного стану упорядкування й стійкості системи та забезпечення відповідної поведінки керованих об'єктів. Під впливом регулювання управлінські процеси відбуваються у заданому напрямі, а здатність управлінської системи самостійно зберігати рівновагу в умовах дії на неї негативних факторів слід розглядати як позитивний результат ефективної реалізації цієї функції.

З точки зору менеджменту регулювання, – це вид управлінської діяльності, спрямований на усунення відхилень, збоїв, недоліків у керованій системі шляхом розроблення та вжиття відповідних заходів. При цьому, регулюючий вплив спрямовується не лише на усунення самого відхилення, а й причин, що до цього призвели.

На етапі усунення недоліків надзвичайно важливим є доведення до виконавців завдань, спрямованих на усунення проблем, що виникли. Особливістю цього є певний алгоритм дій – керівник особисто доводить завдання до виконавців, які,

виходячи з однозначності прийнятого рішення, своїми діями усувають існуючі недоліки та приводять процес до бажаного стану. За даних обставин важливо мотивувати виконавців на повну самовіддачу, стимулюючи їх на досягнення поставленої мети та вирішення конкретного завдання.

Належне забезпечення регулювання здійснюється завдяки реалізації керівником органу досудового розслідування низки процесуальних, організаційних, адміністративних та дисциплінарних повноважень. Залежно від конкретної ситуації він самостійно обирає такі засоби, які, на його думку, спроможні усунути наявні недоліки та привести до бажаного результату.

Наприклад, керівник органу досудового розслідування має можливість регулярно ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування. Завдяки такому ознайомленню він своєчасно отримує об'єктивну інформацію про стан досудового розслідування у конкретному провадженні та спроможний належним чином відреагувати на виявлені недоліки, надавши слідчому відповідні письмові вказівки. У випадку виявлення суттєвих порушень керівник органу досудового розслідування може навіть відсторонити слідчого від проведення досудового розслідування. Проте, на практиці такі рішення приймаються надзвичайно виважено, оскільки свідчать не лише про неефективну роботу слідчого, а й про недоліки в організації досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення загалом. Загалом же, вжиті заходи дозволяють усунути окремі недоліки у діяльності слідчого, стабілізувати процес досудового розслідування та забезпечити можливість вирішення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що функція регулювання є невід'ємним елементом організаційної діяльності керівника органу досудового розслідування, завдяки якому забезпечується належний рівень організації досудового роз-

слідування, усуваються негативні наслідки порушень законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, невиправдана “тяганина” у кримінальних провадженнях та забезпечуються необхідні умови для проведення слідчим швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень.

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

А. М. Орлеан

Законодавство Європейського Союзу у напрямі забезпечення безпеки потерпілих представлено, насамперед, Директивою Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року (далі – Директива).

Основну увагу в Директиві приділено необхідності захисту жертв злочинів від повторної віктимізації, залякування та помсти. Йдеться про те, що останні мають отримати підтримку для відновлення та забезпечені належним доступом до правосуддя. Жертвам, котрі були визнані вразливими від повторної віктимізації, залякування та помсти мають бути запропоновані відповідні заходи захисту в ході кримінального процесу. Точний характер таких заходів має визначатись індивідуально з урахуванням побажань потерпілого. Кожен захід має обиратись без шкоди правам захисту та оцінюватись судом.

Поряд із належним чином відображеними в українському законодавстві положеннями, Директива відкриває цілу низку перспективних напрямів для удосконалення останнього.

Одним з таких напрямів, на наш погляд, є регламентація процедури захисту вразливих учасників кримінального процесу не лише від фізичної небезпеки, а й від зайвого емоційного та психічного навантаження.

Ще одним важливим напрямом, вказаним у Директиві є приділення особливої уваги необхідності захисту певної категорії осіб: дітей-жертв через їх вразливість; жінок, котрі стали жертвами насильства за ознакою статі та їх дітей;

жертв, котрі постраждали від дискримінаційного злочину, за мотивами, що пов'язані з їх особистими характеристиками; жертв, які є особливо вразливими через залежність від злочинця; жертв-інвалідів, а також жертв тероризму, організованої злочинності, торгівлі людьми, статевого насильства, експлуатації або злочинів на ґрунті ненависті.

Деяко новим для вітчизняного законодавства, на наш погляд є запропоноване Директивою виділення критеріїв індивідуальної оцінки для індивідуалізації потреб жертви у захисті та визначенні необхідних спеціальних заходів, що мають бути ефективними в ході кримінального провадження. При цьому мають враховуватись: особистісні характеристики потерпілого; тип або характер злочину; обставини вчинення злочину.

Надзвичайно корисною новелою для вітчизняного законодавства може стати закріплення в ньому обов'язку компетентних органів повідомляти потерпілого за його проханням про випадки втечі або виходу на волю правопорушника у випадку коли існує так званий "ідентифікований ризик спричинення шкоди жертвам".

Ґрунтового наукового аналізу щодо можливості впровадження у вітчизняне законодавство потребує положення про необхідність обмеження кількості викликів потерпілих для допиту (в тому числі шляхом проведення відеозапису із подальшим використанням його в суді).

Перспективним вважаємо й передбачене Директивою положення про необхідність облаштування окремих входів та зон очікування в поліцейських відділках і судах й застосування інших організаційних заходів спрямованих на мінімізацію контактування зі злочинцями потерпілих та членів їх сімей, а також закріплення обов'язку компетентних органів вже під час першого контакту із жертвою повідомляти їй інформацію про те яким чином та на яких умовах вона може отримати необхідні заходи захисту.

Додатковому опрацюванню та подальшому запровадженню підлягають вказані у Директиві положення: про забезпечення проведення всіх опитувань (допитів) жертви одними й тими ж самими особами; забезпечення проведення опитування (допиту) жертв сексуального насильства, гендерного насильства та насильства, заподіяного близькими особами (за виключенням проведення допиту прокурором або суддею) особою тієї ж статі, що і жертва; забезпечення можливості уникнення непотрібного допиту щодо особистого життя потерпілого не пов'язаного з кримінальним правопорушенням.

Крім того, зважаючи на положення Директиви, варто розглянути можливість створення механізму обов'язкового забезпечення дитини-жертви адвокатом у кримінальному провадженні, а також запровадження процедури, що надаватиме можливість використання у кримінальному процесі України як докази в суді матеріали запису допиту неповнолітнього потерпілого зробленого під час досудового слідства.

Як бачимо, навіть поверховий огляд європейських стандартів ЄС у сфері захисту потерпілих і свідків піднімає величезний шар процесуальних та позапроцесуальних питань, що мають бути опрацьовані вітчизняною наукою та запроваджені до вітчизняного законодавства та практики у сфері кримінального судочинства.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СТАТТІ З ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

О. О. Орлова

Заборона катувань, насильства над людиною знаходить своє відображення в Загальній декларації прав людини 1948 р., Декларації ООН про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1975 р., Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та в інших міжнародних актах про захист прав людини. Конституція України статтею 3 закріпила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

17 липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі Європейська конвенція).

Власне, з цієї дати для України розпочався якісно новий етап правового розвитку й реформування, зміст якого полягає у наближенні національної правової системи до європейських стандартів.

Всі держави, які ратифікували Європейську конвенцію, у тому числі і Україна, автоматично зобов'язалися визнавати юрисдикцію Європейського суду з прав людини на розгляд індивідуальних скарг та виконувати його рішення. Крім того, використовувати означені рішення у своїй діяльності.

Відповідно до ст. 3 Європейська конвенція: “Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню” [2].

Кримінальний кодекс України ст. 127 під катуванням розуміє умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі [3, с. 63].

Сьогодні катування є проблемним питанням, адже навіть враховуючи сучасний ступінь розвитку людства, прагнення до гуманних способів вирішення будь-яких конфліктів й досі наявний факт його застосування.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволяє виокремити три види поводження, що є забороненим: катування; нелюдське поводження; таке, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Жорстоке поводження підпадатиме під дію статті 3 Європейської конвенції лише у разі досягнення певного мінімального рівня жорстокості. Оцінка цього мінімуму є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, мають враховуватися також стать, вік і стан здоров'я потерпілого.

Якщо особу взято під варту, держава повинна забезпечити тримання її в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, а спосіб і метод виконання покарання не завдавали їй душевного страждання чи мук, які б перевищували невідворотний рівень страждання, притаманний ув'язненню, і щоб здоров'я і добробут особи з огляду на практичні потреби ув'язнення були належним чином забезпечені, включаючи, серед іншого, надання їй необхідної медичної допомоги.

Отже, катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання заборонені і є серйозними порушеннями прав людини.

Правоохоронні органи, які здійснюють кримінальне судочинство, мають у своїй діяльності керуватися внутрішньодержавним законодавством, означеними положеннями міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, що, здебільшого, знаходять своє практичне втілення та вираз у прецедентному праві Європейського суду з прав людини.

Перші кроки на шляху до офіційного визнання в Україні судового прецеденту джерелом права вже зроблено, зокрема, про це свідчить аналіз міжнародно-правових актів у сфері прав людини. На нашу думку, найбільш вагомим аргументом на користь обґрунтування позиції щодо визнання судового прецеденту як джерела національного права виявився Закон України від 23.02.2006 “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”, ст. 17 якого визначає, що “суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права” [4].

Список використаної літератури

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України. – Х. : ТОВ “Одісеї”, 2001. – 240 с.
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. О. Осіпов

Одним із заходів забезпечення кримінального провадження, що супроводжується обмеженням права власності особи є тимчасове вилучення майна. Відповідно до ст. 167 КПК України тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення. За своєю правовою природою, тимчасове вилучення майна є заходом примусового характеру, яке пов'язане із втручанням у права і свободи особи щодо права власності й обумовлене потребами досудового розслідування. Цей захід має короткостроковий характер, оскільки після спливу строків, визначених у ч. 5 ст. 171 КПК, тимчасово вилучене майно може мати лише один статус – арештованого.

Слід зазначити, що згідно зі ст. 16 КПК позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК. Натомість, частина друга зазначеної статті визначає, що на підставах і в порядку, передбаченому КПК, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення. Варто зазначити, що тимчасове вилучення майна без судового рішення застосовується у невідкладних випадках, коли є необхідність у вилученні такого майна, з метою запобігання його протиправного відчуження, знищення, приховання, розпорядження та подальшого вирішення слідчим суддею питання про його арешт.

Звертається увага, що існування неоднозначності регулювання нормами КПК правового статусу майна, яке було тимчасово вилучене, але яке у визначеному КПК не було арештоване

ухвалою слідчого судді, часто призводить до певних труднощів у діяльності практичних працівників слідчих підрозділів, і як наслідок до незаконного обмеження прав осіб на майно у кримінальному провадженні. Так, у ч. 2 ст. 167 КПК України визначений перелік категорій майна, яке може бути тимчасово вилучено. Проаналізувавши практику застосування співробітниками слідчих підрозділів тимчасово вилученого майна, можна дійти висновку, що практичні працівники часто неправильно розуміють, що саме входить до змісту поняття “майна”, і накладають арешт на всі матеріальні об’єкти. Така ситуація вказує на проблематику, яка існує на практиці. З огляду на це ми поділяємо думку Ю. М. Мирошниченка, що не всі матеріальні об’єкти, які вилучаються під час огляду і які мають доказове значення є речами, а отже, ті з них, які належать до речей, мають бути або піддані арешту (за відсутності дозволу слідчого судді на вилучення), або повернуті власникам, а ті, що не мають відповідних ознак речі, – постановою слідчого (прокурора) залучені до провадження як речові докази [1].

Крім цього, на практиці продовжують мати місце випадки, коли після тимчасового вилучення майна, слідчі та прокурори часто не виконують процедуру звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт такого майна у строк, встановлений ч. 5 ст. 171 КПК. При цьому майно теж не повертають особі, у якої воно було вилучене. Така ситуація призводить до того, що тимчасово вилучене майно залишається у невизначеному статусі, а особа позбавлена можливості ним володіти, користуватися чи розпоряджатися. Водночас, звертається увага, що такі проблемні питання з порушенням строку звернення слідчого до слідчого судді з клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна, виникають у зв’язку з недостатністю часу, оскільки для проведення великого за обсягом і характером обшуку, огляду потребується більше часу. За такий короткий період дуже важко вирішити питання: належать чи ні вилучені речі до кримінального правопо-

рушення, яке розслідується, і мають чи ні ці речі відношення до інших правопорушень. Крім цього слідчому і прокурору водночас необхідно вирішувати питання про складення повідомлення про підозру, якщо особа затримана, підготовку клопотання про обрання затриманому запобіжного заходу, проведення інших слідчих дій. З метою вирішення даного питання, є слушною пропозиція О. Комарницької щодо необхідності внесення змін до ч. 5 ст. 171 КПК України в частині збільшення строку до трьох робочих днів [2].

Неповернення тимчасово вилученого майна може бути оскаржено до слідчого судді його володільцем. Статтею 303 КПК передбачена процедура оскарження такої дії чи бездіяльності слідчого або прокурора. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності (ч. 1 ст. 304 КПК).

У разі встановлення, що слідчий чи прокурор обмежують право особи у кримінальному провадженні без вмотивованого судового рішення (ухвали про арешт), слідчий суддя зобов'язаний виконати свою функцію судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, визначену п. 18 ст. 3 КПК і постановити відповідне судове рішення, яким поновити права особи, порушені бездіяльністю слідчого чи прокурора.

Список використаної літератури

1. Мирошниченко Ю. Кожна річ може бути визнана речовим доказом, але не кожен речовий доказ є річчю [Електронний ресурс] / Ю. Мирошниченко // Закон і Бізнес. – 2013. – №14 (1104). – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/15358-kozhna_rich_mozhe_buti_viznana_rechovim_dokazom_ale_ne_kozhte.html

2. Комарницька О. Арешт на тимчасово вилучене майно під час досудового розслідування через повноваження прокурора / О. Комарницька, І. Дем'янчук // Вісник прокуратури. – 2016. – № 1. – С. 65–77.

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

В. А. Осмолян

Кримінальний процесуальний кодекс України, який набрав чинності у листопаді 2012 р., та Закон України “Про Національну поліцію”, який вступив у дію у листопаді 2015 р., докорінно змінили систему кримінального переслідування та діяльність правоохоронних органів, повернувши їх обличчям до людини та суспільства. Це у свою чергу зумовило структурні зміни у слідчих підрозділах, викликало необхідність опрацювання нових методів роботи та підходів до реалізації функцій слідства у кримінально-правовій сфері.

Серед основних методів покращення роботи слідчого є своєчасне опрацювання та вміле застосування на практиці новел кримінального законодавства.

Так, законодавцем згідно із Законом від 23.05.2013 № 314-VII (314-18) з урахуванням змін, внесених Законом від 15.04.2014 № 1207-VII (1207-18), доповнено Кримінальний кодекс України розділом XIV-1 “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб”.

Імплементация цієї норми в українське законодавство стало поштовхом для розроблення методики застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру в частині загальних правил, застосування зазначених заходів за сукупністю злочинів, а також виступило новим етапом у загальному інституті доказування та удосконалення вітчизняного законодавства до рівня країн Європи.

Сучасне законодавство більшості європейських країн має у своїй нормотворчій базі подібні норми, а саме: застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового харак-

теру, які побудовані на схожих принципах і вважаються іма-
нентними цивілізованих, правовій державі.

Визначення законодавцем цієї новели та імплементація її
у діюче кримінальне законодавство створило можливість по-
будови якогось загального “правового ідеалу” (парадигми) як
надійної основи для зіставлення та порівняльної оцінки зако-
нодавчих систем різних держав.

Пригадаємо, що правова парадигма сучасної цивілізова-
ної, правової держави базується на таких посиланнях: вер-
ховенство права та закону, регулювання лише законом най-
більш важливих сторін суспільного життя, провідна роль
суду в охороні основних прав громадян та ін.

Серед видів заходів кримінально-правового характеру,
що застосовуються до юридичних осіб, у статті 96-6 Кримі-
нального кодексу України законодавець виділив, що судом
можуть бути застосовані: штраф, конфіскація майна та лікві-
дація. Наголошено, що до юридичних осіб штраф та лікві-
дація можуть застосовуватися лише як основні заходи кри-
мінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише
як додатковий. При застосуванні заходів кримінально-пра-
вового характеру юридична особа зобов’язана відшкодувати
нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір от-
риманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути
отримана юридичною особою.

Законодавцем акцентовано увагу правознавців на тому,
що під час застосування до юридичної особи заходів кримі-
нально-правового характеру судом повинні враховуватись
ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою зло-
чину, ступінь здійснення злочинного наміру, розмір завда-
ної шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка от-
римана або могла бути отримана юридичною особою, вжиті
юридичною особою заходи для запобігання злочину.

Внесені зміни до кримінального законодавства відкрива-
ють нові перспективи на шляху розбудови української дер-

жавності та права до світових стандартів. Однак без грамотного впровадження, без створення сучасних механізмів правової реалізації законодавчі новели не матимуть очікуваного результату.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері процесуально-правової діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних і практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямі.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

С. А. Петrenchенко

У сучасних умовах розвитку України досить важливим є вдосконалення діяльності органів досудового розслідування, адже саме на них покладається обов'язок захисту прав і свобод людини та громадянина від суспільно небезпечних протиправних посягань. Формування в Україні правової держави, у якій існуватиме не лише відповідальність громадян перед державою, а й держави перед своїми громадянами, – є важливою передумовою створення в Україні демократичного суспільства.

Прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України стало поштовхом для реформування не лише законодавства, а й системи правоохоронних органів. Крім того, особливості зовнішньополітичної ситуації в державі сьогодні призвели до пожвавлення кримінально-процесуальної реформи, створення нових органів досудового розслідування та удосконалення діяльності вже існуючих.

Саме тому на сучасному етапі досить актуальним є дослідження історичних передумов формування досудового розслідування на українських землях з метою реалізації практики минулих років та уникнення повторення минулих помилок. Важливим є дослідження системи загальних положень досудового розслідування, а також виявлення основних проблем, які виникають на практиці в процесі реформування кримінального процесу.

Досудове розслідування було відокремлене від судового розгляду у другій половині XIX ст. Саме з цього періоду розпочинається історія розвитку досудового розслідування, проте передумови його формування склалися набагато ра-

ніше. Про становлення досудового розслідування на українських землях у дохристиянську добу важко стверджувати. Основним джерелом права, що визначав порядок здійснення розслідування злочинів протягом XI–XVI ст., була “Руська правда”. Згодом Литовськими статутами було дещо вдосконалено діяльність перших суддів у кримінальних справах, які поєднували також функції слідчих.

Головними причинами виникнення досудового розслідування були: необхідність у межах кримінального судочинства дослідити докази по справі, часто таке дослідження проводилось до судового розгляду “по гарячих слідах”; кодифікація місцевих звичаїв та законодавства сприяла удосконаленню права і як наслідок – відокремлення матеріальних галузей права від процесуальних; проникнення ідей Заходу щодо природних прав людини, які передбачали обов’язкове доведення вини особи.

Історію розвитку досудового розслідування на українських землях (як на тих, що перебували у складі Російської імперії, так і на тих, що були у складі Австрійської імперії) варто досліджувати, поділивши її на окремі періоди за ознакою розвитку нормативної бази кримінального процесу та реформування законодавства:

1. Перший період:

на українських землях у складі Російської імперії розпочався 1864 року (реформування законодавства, кримінального судочинства, поліцейська реформа) та завершився 1922 року (прийняття першого загальнодержавного кримінально-процесуального кодексу);

на західноукраїнських землях у складі Австрійської імперії – з 1873 року (затвердження нового Кримінально-процесуального кодексу, який з незначними змінами діяв до 1918 р.) до середини XX ст. (входження західноукраїнських земель до складу СРСР і поширення дії радянського права на колишні території Австро-Угорської держави).

2. Другий період – з 1922 року (середина ХХ ст. – для західноукраїнських земель) по 1958 рік – прийняття “Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік”.

3. Третій період – з 1958 року по 1992 рік. Етап завершився прийняттям Верховною Радою України Концепції судово-правової реформи в Україні.

4. Четвертий період – з 1992 року до 2012 року (прийняття нового КПК України). Характеризується поступовим реформуванням законодавства, відходом від радянської моделі досудового розслідування.

5. П’ятий період – з 2012 року до сьогодні. На сучасному етапі відбувається модернізація органів досудового розслідування, запровадження нових моделей їх діяльності, удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Сьогодні досудовим розслідуванням є стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Під час здійснення досудового розслідування на практиці виникають деякі проблеми. Основними причинами недоліків сучасного кримінально-процесуального законодавства є складна економічна та політична ситуація в країні, неможливість повною мірою контролювати діяльність органів досудового розслідування; недостатнє організаційне та матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів та судів; відсутність чіткого визначення, та суміжність норм у новому кримінально-процесуальному кодексі; проблеми, пов’язані з відсутністю уніфікованої практики застосування норм КПК; підсвідоме небажання сприйняття нового КПК та сталість звичок за КПК 1960 року.

Основними перспективами вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України та практики досудового розслідування, на нашу думку, є: запровадження на практиці інституту кримінальних проступків; наповнення змістом функції процесуального керівництва прокурора.

Отже, нормативна база досудового розслідування в Україні сьогодні знаходиться в активному стані розвитку, реформування та вдосконалення.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ АДВОКАТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

В. В. Рогальська

Розкриття і розслідування злочинів неможливе без отримання певної доказової інформації. Специфічним є те, що кримінально-процесуальна діяльність пов'язана з вторгненням в особисте життя громадян, обмеженням у випадках, передбачених законом, їх прав і свобод, застосуванням заходів процесуального примусу. Такі дії зі сторони обвинувачення можуть бути здійсненні під час проведення процесуальних дій, у тому числі і слідчих (розшукових) (далі – СРД), але найбільшого обмеження права людини зазнають під час проведення обшуку.

Останнім часом усе частіше лунають пропозиції щодо необхідності внесення змін до ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), де передбачити обов'язкову участь захисника у разі проведення обшуку житла, чи іншого володіння особи, який наполягає на негайному залученні захисника під час проведення СРД. Такі зміни, на думку розробників пропозицій, подолають відсутність у КПК України імперативної норми, яка б зобов'язувала слідчого залучати захисника під час проведення обшуку на першу вимогу особи, у якої проводиться обшук, і позбавить права слідчого не допускати “нібито на законних підставах” захисника, який прибув на місце проведення СРД.

Дійсно, участь адвоката є своєрідною гарантією, що мінімізує можливість безпідставного обмеження конституційних прав осіб під час проведення обшуку, оскільки особа, в житлі чи володінні якої проводять вищезазначену СРД, враховуючи її психологічний стан, часто не в змозі самостійно захищати свої права з додержанням усіх вимог законодавства.

На нашу думку, внесення змін до ч. 2 ст. 52 КПК України не забезпечить негайного залучення захисника під час проведення обшуку, оскільки захисник залучається до проведення СРД у порядку ст. 49 КПК України, а саме: після отримання відповідного клопотання від підозрюваного, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 49 КПК України, слідчий чи прокурор повинен винести постанову якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити прибуття у зазначені у постанові час і місце для участі у кримінальному провадженні. В умовах проведення обшуку, винесення такої постанови слідчим, направлення її до Регіонального центру надання безоплатної вторинної правової допомоги та забезпечення її негайного виконання, є неможливим.

Також існують пропозиції внести зміни до ч. 1 ст. 236 КПК України та надати можливість скористатися правом на захист будь-якій особі, у житлі якої провадиться обшук. Дійсно, обшук у житлі чи іншому володінні особи може проводитися незалежно від статусу особи, але незалежно від того чи набула особа статусу підозрюваного чи ні, в практичній діяльності під час проведення обшуку право особи на правову допомогу чи право на захист повинно завжди забезпечуватися на належному рівні.

Що стосується внесення змін до ст. 236 КПК України, в тій редакції, в якій вони запропоновані, право на захист буде забезпечено по-перше, лише особам, які наділені таким правом відповідно до ст. 20 КПК України, а саме – підозрюваному, обвинуваченому, виправданому та засудженому, а по-друге, виключно у тому разі, якщо захисник підтвердить свої повноваження відповідними документами, що передбачені ст. 50 КПК України, в іншому випадку – допускати його до участі в проведенні обшуку, слідчий не зобов'язаний. Що ж стосується права на правову допомогу, якою, дійсно може скористуватися будь-яка особа відповідно до ст. 59 Конституції України та рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним

зверненням громадянина І. В. Голованя щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України від 30.09.2009 № 23-рп/2009, то відповідно до норм чинного кримінального процесуального законодавства, адвокат, який прибуде для участі в проведенні вищезазначеної СРД, повинен підтвердити те, що він уповноважений на здійснення правової допомоги, особи, у житлі чи володінні якої проводиться обшук.

Що стосується надання захисникові чи адвокату права брати участь при проведенні обшуку, то на нашу думку, таке право вже і так передбачено у КПК України. Так, відповідно до положень ч.1 ст. 236 КПК України: “до участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження”. Відповідно до ч. 5 ст. 46 КПК України: “захисник має право брати участь в проведенні процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного”. Окрім того, згідно з ч. 3 ст. 223 КПК України: “слідчий (прокурор) повинен вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення СРД осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені”. Ця вимога цілком стосується захисника чи адвоката, тобто повинна передбачати обов’язкове повідомлення таких осіб про розпочатий обшук, у тому разі якщо буде заявлене відповідне клопотання. Відмова слідчого надати можливість повідомити про проведення обшуку повинно розцінюватися як істотне порушення права на захист. З урахуванням специфіки проведення такої СРД як обшук, на нашу думку, порядок повідомлення повинен бути аналогічним з порядком, що передбачений у ч. 1 ст. 213 КПК України, а саме: якщо слідчий буде мати підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні захисника чи адвоката, ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, слідчий може здійснити таке повідомлення самостійно. Але повідомлення захисника про проведення обшуку не повинно бути підставою припинення цієї СРД до прибуття захисника.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ

Г. В. Рось

Строк давності звільнення від кримінальної відповідальності – це передбачений Кримінальним кодексом певний проміжок часу після вчинення злочину, вплив якого є підставою звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності.

Слід погодитися з тими авторами, які вважають, що підставою давності є втрата через певний проміжок часу особою, яка вчинила злочин, суспільної безпеки. У зв'язку з цим, виходячи з мети покарання, немає необхідності у виправленні чи перевихованні такої особи, оскільки вона не є суспільно небезпечною, а, отже, немає підстав для застосування до неї покарання. Застосування покарання в такому разі не переслідуватиме мети загального і спеціального попередження злочинів. Карати особу, яка не становить суспільної безпеки, означало би мститися їй.

До прийняття КК України 2001 р. ми мали справу з таким поняттям, як “давність притягнення до кримінальної відповідальності”, під якою розумілися встановлені законом строки, по закінченні яких винний за певних умов не підлягав притягненню до кримінальної відповідальності.

Однією з новел КК України 2001 р. стало трансформування поняття давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 48 КК України 1960 р.) у поняття звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строку давності (ст. 49 КК України 2001 р.). Вочевидь, що ці зміни пов'язані з прийняттям Конституційним Судом України 27 жовтня 1999 року рішення, відповідно до якого кримі-

нальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду. Таким чином, слід розуміти, що у ст. 49 КК України 2001 р. визначаються строки давності настання кримінальної відповідальності, а не притягнення до неї, як це було раніше.

Строки давності, після закінчення яких з дня вчинення кримінального правопорушення до дня набрання вироком законної сили особа звільняється від кримінальної відповідальності визначені в ч. 1 ст. 49 КК України. При цьому, відповідно до ч. 2 ст. 49 КК України, перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років, тобто, якщо особа не ухиляється від слідства або суду, щодо неї повинні застосовуватися загальні строки давності – зазначені в ч. 1 ст. 49 КК України. У зв'язку із зазначеним погоджуємося з тими авторами, котрі вважають, що у кожному конкретному випадку необхідно встановити, чи спрямовані дії особи на ухилення від кримінальної відповідальності, чи вони такої мети не переслідують. Наприклад, зміна місця проживання без мети ухилитися від кримінальної відповідальності не може розглядатися як доказ того, що особа ухилилася від слідства чи суду.

Порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності регламентовано КПК України, а саме параграфом 2 глави 24. Так, відповідно до ст. 285 зазначеного параграфу, особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільне-

ний від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. Якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

То ж, вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності можливе тільки щодо конкретної особи, яка до того ж набула відповідного статусу – підозрюваного чи обвинуваченого.

Таким чином, на відміну від попереднього КПК України 1960 р., який передбачав можливість закриття кримінальної справи (кримінального провадження) у зв'язку із закінченням строків давності щодо невстановленої особи (ч. 3 ст. 111), чинний КПК України 2012 р. цього не передбачає.

У практичній діяльності правоохоронних органів виникають й інші питання, зокрема чи може бути особа, яка розшукується, звільнена від кримінальної відповідальності після перебігу певних строків давності, якщо її місцезнаходження встановлено не було.

Відповідно до ст. 286 КПК України звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом. Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду.

Оскільки обов'язковою умовою звільнення від кримінальної відповідальності, відповідно до вимог КПК України, є згода особи на таке звільнення, то за фактичної відсутності особи, звільнення від кримінальної відповідальності виключається.

У зв'язку з тим, що строки давності минають у день набрання чинності обвинувальним вироком суду, виникає питання, яким чином застосовується давність після винесення вироку та до вступу його в законну силу, в тому числі й під час апеляційного провадження. Яке рішення повинен прийняти суд апеляційної інстанції в такому разі. Це питання також законом не врегульовано, оскільки підстав для скасування чи зміни вироку в цьому випадку немає, а звільнити від покарання у зв'язку із закінченням строків давності, згідно з ч. 5 ст. 74 КК, можна тільки за вироком суду.

Окреслені питання потребують подальшого теоретичного опрацювання та законодавчого вирішення.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ВИННОМУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД

Г. Ю. Саєнко

Вимогами до змісту угоди як про визнання винуватості, так і про примирення в главі 35 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) врегульовано узгоджений порядок призначення покарання сторонами угоди, якими, крім обвинуваченого, виступають прокурор або потерпілий.

Зокрема, статтями 471, 472 КПК визначено, що до кола обов'язків учасників угоди входить: 1) узгодити покарання; 2) досягти між собою згоди на його призначення (як підкреслено статтею 472 КПК згода підозрюваного, обвинуваченого є обов'язковою умовою змісту цієї угоди); 3) таке узгоджене покарання може бути зі звільненням від його відбування з випробуванням.

Обираючи розгляд справи в порядку Глави 35 КПК, сторони кримінального провадження мають право самостійно вирішувати питання щодо покарання та його визначення в межах названих процесуальних правил, а також із урахуванням Розділів XI Призначення покарання та XII Звільнення від покарання та його відбування Кримінального кодексу України (далі – КК).

Водночас, знання та вміння застосовувати норми КК та КПК при визначенні міри покарання особі сторонами угоди не гарантує того, що за наслідком розгляду кримінального провадження в суді, затвердження угоди та ухвалення обвинувального вироку обвинуваченому буде призначено саме узгоджену міру покарання або звільнено від його відбування з випробуванням, як про це було домовлено.

Ми можемо дійти до такого висновку, оскільки положеннями статті 475 КПК передбачено, що в резолютивній части-

ні вироку на підставі угоди суд приймає рішення про визначення узгодженої сторонами міри покарання за кожним з обвинувачень та остаточну міру покарання.

Зокрема, це стосується тих випадків, коли винним вчинено сукупність злочинів, або після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання, особою вчинено новий злочин. Тоді покарання призначається за правилами статей 70, 71 КК за сукупністю злочинів або за сукупністю вироків.

Разом із тим кримінальним процесуальним законом не встановлено чіткого порядку, щоб сторони угоди самостійно узгоджували міру покарання з урахуванням статей 70, 71 КК, оскільки за указаними правилами призначається остаточна міра покарання, яка відповідно до статті 475 КПК вирішується судом.

Положеннями статей 70, 71 КК передбачено порядок складання призначених покарань, якими керується суд, одночасно ураховуючи зміст статті 65 КК при визначенні остаточної міри покарання.

Зокрема, при сукупності злочинів (ст. 70 КК) суд визнає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань, а при сукупності злочинів (ст. 71 КК) суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Належить звернути увагу, що при складанні покарань за сукупністю вироків остаточне покарання має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Крім того, зазначимо, що з урахуванням положень статей 70, 71 КК у вироку на підставі угоди остаточна міра покарання, яку визначить суд, завжди буде більшою, ніж те покарання, яке узгодили сторони в угоді незалежно від її виду.

Отже, у згаданій правовій ситуації винний, який одночасно виступає стороною угоди, не може бути впевненим у результаті розгляду кримінального провадження, оскільки позбавлений реальної можливості спрогнозувати рішення суду з приводу остаточної міри покарання у вироку.

Формально обвинувачений, розраховуючи на призначення узгодженого покарання, яке визначено в угоді, може оскаржити вирок суду, яким ухвалено суворішу міру покарання, ніж узгоджено сторонами угоди. Таке право на апеляційне оскарження вироку на підставі угоди гарантовано законодавцем обвинуваченому його захиснику та законному представнику пунктом 1 частини 3 та 4 статті 394 КПК. Однак з огляду на ту обставину, що статтею 475 КПК регламентовано обов'язок суду приймати рішення з приводу остаточної міри покарання при ухваленні вироку на підставі угоди, доводи поданої апеляційної скарги не будуть задоволені.

На підставі аналізу зазначених положень КПК щодо суб'єктів, які призначають покарання в кримінальному провадженні на підставі угоди, можна зробити висновок, що судом не завжди буде призначено остаточним узгоджене покарання у вироку, яке визначили сторони в угоді.

Наведене проблемне питання є актуальним, оскільки, укладаючи угоду, винна особа, якій остаточне покарання має призначатися з урахуванням правил, передбачених статтями 70, 71 КК, перебуває в невігідному для себе становищі, тому що погоджується на виконання низки зобов'язань, і при цьому не може бути впевнена в кінцевому результаті судового розгляду, який є важливим саме для неї.

ЗАХИСТ І ЗМАГАЛЬНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Г. І. Сисоєнко

Зміст і форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких віднесено забезпечення права на захист і змагальність сторін. Але мало проголосити загальні засади кримінального провадження. Необхідно створити і дієвий механізм їх реалізації у повній відповідності до змісту закріпленої в законі засади. Водночас слід констатувати, що цьому значною мірою перешкоджає відсутність визначення більшості понять засад кримінального провадження, тоді як реалізація засад відбувається на усіх стадіях кримінального процесу в тісному їх контакті та співвідношенні. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року не надає визначення поняття “захисту” і “змагальності” у кримінальному провадженні.

Розкриваючи зміст засади “Забезпечення права на захист”, у ч. 1 ст. 20 КПК України (далі – КПК) законодавець вказує на те, що підозрюваний, обвинувачуваний, виправданий, засуджений має право на захист, який полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права.

Говорячи про засаду “змагальності”, законодавець констатує самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, маючи при цьому рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Чітко визначено, між ким відбу-

вається “змагання” в межах кримінального провадження – між стороною обвинувачення і захисту.

І справді, прийняття нового КПК привело до істотних змін у кримінальному процесі України. Це, зокрема, чітко визначення кола суб’єктів, які належать до сторони обвинувачення і сторони захисту, зміна способу залучення захисника до участі у кримінальному провадженні, здійснення кримінального провадження у більш короткі строки, право на договірних умовах залучати експертів для проведення експертизи, заборона суду за результатами підготовчого провадження ухвалити постанову про зупинення провадження у справі і про повернення справи на додаткове розслідування, право сторін кримінального провадження подавати нові докази при апеляційному розгляді тощо.

Проте новий кримінальний процесуальний кодекс України містить і певні недоліки, які повною мірою можна віднести до відсутності визначення в законі вказаних вище понять. Зокрема, виникає колізія між положеннями ст. 42, 208 і ст. 276 і 278 КПК, коли особа вже є підозрюваною в силу положень ст. 42, 208 КПК і коли тільки згодом стає підозрюваною в силу положень ст. 276 і 278 КПК.

У ст. 236-7 КПК 1960 року законодавець передбачав право особи, щодо якої порушено кримінальну справу, оскаржити до суду таку постанову. Новий КПК суттєво обмежує права підозрюваного, оскільки не надає права оскаржити внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також не передбачає права оскаржити пред’явлену особі підозру.

Також підозрюваний не може реалізувати своє право на подання доказів, як це впливає зі змісту засади змагальності, оскільки:

фізична особа – підозрюваний не наділена правом витребувати речі, копії документів або інші відомості;

при призначенні експертизи особа повинна надати певні матеріали для експертизи (речові докази, документи тощо),

які, як правило, перебувають у сторони обвинувачення, і не завжди є можливість їх отримати;

у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, водночас процесуальний закон не містить визначення механізму попередження про таку відповідальність, і незрозуміло, чи може підозрюваний або його захисник здійснити таке попередження;

право проведення слідчих (розшукових) і негласних (розшукових) дій суттєво відрізняється від права ініціювання їх проведення, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 220 КПК слідчий, прокурор зобов'язані тільки розглянути клопотання сторони захисту про виконання будь-яких процесуальних дій у строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. При цьому процесуальний закон не визначає коло "відповідних підстав", і фактично коло підстав для відмови в задоволенні такого клопотання є невичерпним;

право адвоката опитувати осіб за їх згодою не є доказом у кримінально-процесуальному розумінні, оскільки в ч. 2 ст. 84 КПК прямо зазначено, що процесуальними джерелами доказів є показання, а показання в свою чергу – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит – ч. 1 ст. 94 КПК, тоді як адвокат-захисник не має права на проведення таких дій;

передбачене обмеження щодо одночасної участі захисників у кримінальному провадженні (не більше 5) може бути визнане неконституційним, оскільки, згідно з ч. 3 ст. 22 Конституції України, звуження прав при прийнятті нових законів не допускається, а КПК 1960 року таке обмеження передбачено не було.

Також існує низка інших положень КПК, які, незважаючи на проголошення пріоритету засад захисту і змагальності, дають усі підстави констатувати, що законодавцю не вдалося повною мірою реалізувати це. Сторона захисту не може виступати рівним стороні обвинувачення суб'єктом доказування, що фактично і призводить до зведення нанівець принципів захисту і змагальності й свідчить про необхідність подальшого вдосконалення КПК шляхом перевірки його на практиці і внесення відповідних змін.

ЩОДО РОЗШИРЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

А. З. Сорока

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) і вступом його у дію суттєво змінились повноваження органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України у кримінальному судочинстві. Так, до органів (підрозділів), що можуть здійснювати кримінально-процесуальні дії у кримінальному провадженні, законодавець у ч. 1 ст. 41 КПК України відносить оперативні підрозділи органів Державної прикордонної служби України, при цьому зробивши акцент на особливий порядок залучення даних підрозділів до виконання певних кримінально-процесуальних дій та їх обмежену компетенцію.

І якщо взяти до уваги необхідність докорінних змін у нашій державі та нову парадигму кримінального процесу в Україні, з таким станом справ можна погодитись. Але виходячи із принципів ефективності, доцільності та своєчасності питання розширення кримінально-процесуальних повноважень оперативних підрозділів Держприкордонслужби України стоїть досить гостро.

Ураховуючи особливості злочинів, що вчиняються на державному кордоні України, запобігання і припинення яких віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, зокрема мова йде про незаконне переправлення осіб через державний кордон, необхідно зазначити, що наприклад, зволікання із проведенням огляду місця події може призвести до втрати важливих доказів у провадженні.

Відомо, що одним із центральних елементів криміналістичної характеристики незаконного переправлення осіб че-

рез державний кордон є слідова картина, для якої найбільш характерною є наявність матеріальних слідів у вигляді слідів транспортних засобів – 42 % і слідів людини (рук, ніг, мікрота запахових слідів) – 62 %. Ця обставина однозначно вимагає детальне і невідкладне дослідження вказаних слідів на місці події.

Головним принципом слідчого огляду є своєчасність, це передбачає, що слідчий без зволікань повинен виїхати на місце події одразу після отримання відповідного повідомлення та провести його огляд. Зволікання із виїздом і оглядом загрожує втратою важливих доказів, оскільки можливі навмисні і ненавмисні зміни в обстановці, псування і знищення слідів та інших матеріальних об'єктів. Саме невідкладний, терміновий характер огляду місця події зумовив наявний у КПК України дозвіл проводити його у випадках, які не терплять зволікань, до внесення відомостей в ЄРДР, однак виключно слідчими.

Аналіз кримінальних проваджень про незаконне переправлення осіб через державний кордон, розслідуваних упродовж 2012–2016 років, показав, що після набуття чинності новим КПК України та переформатування підслідності кримінальних правопорушень значно знизилась кількість проведених слідчих оглядів у порівнянні із періодом 2008–2012 рр. Так, якщо у 2008–2012 рр. слідчий огляд проводився у 95 % кримінальних правопорушень (з них огляд місця події у 90 %, огляд предметів та документів – 45 %, огляд місцевості – 20 %), то упродовж 2012–2016 рр. лише 42 %. На жаль, але вказані показники наштовхують на роздуми щодо повноти та якості розслідування зазначених кримінальних правопорушень.

Установлено, що основними проблемами у проведенні огляду місця події у справах про незаконне переправлення осіб через державний кордон є значна віддаленість слідчих підрозділів Національної поліції від лінії державного кор-

дону (особливо у гірській, лісистій місцевості, інших важкодоступних місцях), необхідність проведення огляду місця події переважно у нічний час доби, неможливість негайного виїзду на місце події слідчо-оперативною групою, тривалість процедури повідомлення про виявлене кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування (слідчих органів Національної поліції), неможливість дачі доручень оперативним підрозділам провести, наприклад, огляд місця події до внесення відомостей у ЄРДР тощо.

Цю проблему можна вирішити шляхом наділення оперативних працівників Держприкордонслужби України додатковими кримінально-процесуальними повноваженнями. Необхідно зазначити, що оперативні працівники увесь час знаходяться на державному кордоні і готові діяти за ситуацією миттєво.

Задля вирішення цього питання пропонуємо розширити перелік суб'єктів, які мають право проводити огляд місцевості, приміщення, речей та документів працівниками оперативних підрозділів шляхом внесення відповідних змін у низку статей КПК України, зокрема у ч. 1, 2 ст. 41, ч. 3, 5, 7 ст. 223, ч. 1, 6, 7 ст. 237.

Розширення кримінально-процесуальних повноважень оперативних підрозділів Держприкордонслужби України не вичерпуються лише вирішенням питання з проведенням огляду місцевості, приміщення, речей та документів. Також перспективним напрямом вбачається детальне вивчення можливості розширення меж доручень слідчого, прокурора оперативним підрозділам проводити не лише слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, але й інші процесуальні дії або заходи, у потребі яких виникне необхідність у слідчого (вручення повісток, застосування приводу, надання інформації тощо). Обговорювані питання безперечно носять дискусійний характер, однак як відомо: *Von controversia in veritate*.

ПЕРЕВІРКА ДОКАЗІВ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО УНОРМУВАННЯ

М. М. Стецюк

Аналіз положень доказового права, основою якого є норми глави четвертої чинного КПК України (далі – КПК) та наукових джерел з проблем доказування спонукає до висновку, що перевірка доказів як структурний елемент процесу доказування у законодавчому відношенні залишається не врегульованим. Зокрема до цього часу в КПК відсутня окрема норма про перевірку доказів. Крім того, законодавцем у процес доказування введено терміни “дослідження доказів” (ч. 1 ст. 23 КПК) і “перевірка доказів” (ч. 2 ст. 91 КПК), але зміст їх в КПК не розтлумачено [1]. Відтак є проблема, що потребує уваги науковців та унормування на законодавчому рівні.

У сучасній українській мові термін “дослідження” визначається як дія за значенням досліджувати, тобто піддавати що-небудь ретельному науковому розгляду з метою пізнання, з’ясування чогось шляхом систематичного збору, відображення та аналізу даних про досліджування проблеми. Щодо терміну “перевірка”, то він також розглядається як дія за значенням перевірити, тобто обробити вхідні дані з метою встановлення їх відповідності поставленим проблемою або системою вимогам [2, с. 903].

Загалом, на думку автора, визначені термінологічні поняття зі змістовного наповнення мають певну схожість з процесуальними правилами формування доказів у вітчизняному кримінальному процесі.

У науковій літературі з означеного питання склалася думка, що терміни “дослідження” і “перевірка” позначають елементи процесу доказування. Так, Є. Коваленко зазначає: “Дослідження і перевірка (дослідження) доказів проводиться

шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, а також шляхом проведення додаткових слідчих чи судових дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження або, навпаки, спростування вже зібраних доказів по справі” [3, с. 93–94]. Таку ж думку щодо значення термінів “дослідження” і “перевірка” висловили Ю. Грошевий і С. Стахівський. Вони підтримали наукову позицію про те, що вживати можна як термін “перевірка”, так і термін “дослідження”. Який саме з цих термінів слід використати для позначення відповідного елементу процесу доказування вибирає сам дослідник. На їх думку більш вдалим є термін “перевірка”, метою якої вони вважали “визначення придатності зібраних доказів та їх процесуальних джерел для встановлення обставин, що мають значення для справи”. Відмежовуючи перевірку доказів від оцінки доказів як “винятково розумової діяльності” ці вчені щодо змісту перевірки зазначали, що вона здійснюється логічним, тобто розумовим шляхом, а також шляхом проведення нових чи додаткових практичних дій для виявлення доброякісності зібраних доказів і їх джерел [4, с. 58–62].

Водночас аналіз відповідних норм КПК, зокрема статей 23, 84–102, 159–169, 170–175, 223–245, 246–276, 349, 351–361 та інших, дозволяє також дійти висновку, що дослідження (перевірка) доказів та їх джерел здійснюється як логічним, розумовим шляхом, так і шляхом проведення відповідних процесуальних заходів. Отже, зміст дослідження і перевірки доказів складається як з розумової (логічної) діяльності, так і практичних процесуальних заходів та в контексті кримінального процесуального доказування, указані вище терміни, слід вважати рівнозначними або рівноцінними.

Поділяючи цю науково і законодавчо обґрунтовану концепцію щодо дослідження і перевірки доказів, автор вважає, що законодавець, застосувавши у відповідних нормах КПК (ст. 9, 23, 349 та ін.) термін “дослідження”, підкреслює тим самим пізнавальний, науковий характер формування добро-

якісних доказів і їх джерел, в основу чого покладено загальноновизнані наукові методи пізнання, такі як: спостереження, порівняння, вимірювання, моделювання, експеримент, опитування та описування. Щодо перевірки доказів, то цей термін більше пов'язується з практичним спрямуванням доказування і разом із збиранням доказів визначають сутність першого різновиду доказування як практичної кримінальної процесуальної діяльності.

Отже, перевірка (дослідження) доказів – це діяльність суду та сторін, яка здійснюється у встановленому порядку шляхом проведення логічних і практичних операцій під час кримінального провадження із залученням інших його учасників з метою формування доброякісних доказів для встановлення обставин, що мають значення для досудового і судового провадження.

З огляду на викладене та враховуючи, що в чинному КПК України відсутня окрема стаття, яка б визначала процесуальний порядок перевірки доказів, вбачається за доцільне параграф другий глави четвертої КПК доповнити такою нормою: “Стаття 93-1. Перевірка доказів”. У цій нормі має бути зазначено про всебічну, повну та неупереджену перевірку судом і сторонами за участю інших учасників кримінального провадження доказів та їх джерел, а також визначено процесуальну процедуру та процесуальні способи перевірки на досудовому та судовому провадженнях.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної ради України. – 2013. – № 9–13. – Ст. 88.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.

3. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.

4. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ, видавець Фурса С. Я., 2006. – 272 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ОСІБ У СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЯХ: ПРОЦЕДУРНИЙ ТА ТАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

І. І. Тупельняк

Про провадження слідчої (розшукової) дії учасники кримінального провадження, які беруть у ній участь, інформуються шляхом їх виклику або запрошення слідчим, прокурором. Зі змісту ч. 2 ст. 133 КПК України випливають дві підстави для виклику учасника кримінального провадження для участі у слідчій (розшуковій) дії: 1) наявність у слідчого, прокурора достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження; 2) обов'язковість участі особи у слідчій (розшуковій) дії [1, с. 173–174].

Повістка про виклик учасника кримінального провадження для участі у слідчих (розшукових) діях підлягає особистому врученню під розпис. Із цього загального правила кримінальний процесуальний закон установлює низку винятків, які обумовлені місцезнаходженням особи (її тимчасовою відсутністю за місцем проживання, перебуванням під вартою, проживанням або перебуванням особи за кордоном), віковими характеристиками особи і наявністю в особи психічних захворювань, які зумовлюють її обмежену дієздатність (чч. 2–7 ст. 135, ч. 1 ст. 564, ч. 1 ст. 565 КПК України).

Крім вручення повістки про виклик, кримінальний процесуальний закон передбачає можливість виклику особи для участі у слідчій (розшуковій) дії шляхом надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком. У випадку відправлення повістки про виклик поштою вона з огляду на ч. 6 ст. 135 нового КПК України, підлягає врученню особі працівником органу зв'язку. Відправлення повісток про виклик слідчим, прокурором та їх вручення працівника-

ми органів зв'язку здійснюється у порядку, установленому Правилами надання послуг поштового зв'язку, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 № 270, для судових повісток. Повістки про виклик вручаються адресату, а у разі його відсутності – повнолітньому члену сім'ї, а у разі відсутності адресата або повнолітніх членів його сім'ї до абонентської поштової скриньки адресата вкладається повідомлення про її надходження (п. 99 вказаних Правил) [2, с. 154].

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 136 КПК України, обов'язковою умовою надіслання повістки про виклик електронною поштою є попереднє повідомлення особою, яка підлягає виклику, слідчому, прокурору адреси своєї електронної пошти. Несвоечасне одержання повістки про виклик визнається поважною причиною її неприбуття на виклик (п. 7 ч. 1 ст. 138 нового КПК України). Особа для участі у слідчій (розшуковій) дії може бути викликана по телефону або телеграмою. Статті 135 і 136 нового КПК України лише закріплюють можливість виклику особи для участі у слідчих (розшукових) діях по телефону або телеграмою, але не передбачають порядок здійснення такого виклику. У випадку виклику особи по телефону або телеграмою слідчий, прокурор повинні сформулювати зміст такого виклику, який повинен відповідати вимогам змісту повістки про виклик, визначеним ст. 137 нового КПК України. Виклик особи телеграмою здійснюється у порядку, передбаченому Правилами надання та отримання телекомунікаційних послуг, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 11.04.2012 № 295, п. 22 додатка 2 до яких закріплює, що кожна телеграма вручається особисто адресатові, а на підприємствах, в установах, організаціях, військових частинах, готелях, гуртожитках, лікувально-оздоровчих закладах тощо – призначеній для приймання телеграм особі під розписку із зазначенням дати та часу вручення телеграми. У разі відсутності адресата особа, яка здійснює доставку

телеграм, залишає за відповідною адресою повідомлення про отримання телеграми, в якому зазначається номер телефону відділення зв'язку, яке здійснює доставку телеграм [3].

Належним підтвердженням факту отримання особою телеграми, якою вона викликається для участі у слідчій (розшуковій) дії, виступатиме приєднана до матеріалів кримінального провадження довідка відділення зв'язку, яке здійснило доставку телеграми. У випадку виклику для участі у слідчих (розшукових) діях по телефону слідчому, прокурору потрібно враховувати неможливість процесуального підтвердження отримання особою виклику, оскільки факт його одержання може бути підтверджений виключно особою, яка отримала виклик. Тому викликати особу для участі у слідчій (розшуковій) дії по телефону доцільно виключно у тих випадках, коли слідчий, прокурор впевнені в її явці за викликом у вказаний час і дату та визначене місце прибуття [4, с. 5–6].

Досліджуючи порядок провадження слідчих (розшукових) дій за участю осіб з фізичними або психічними вадами, А. В. Дудка зазначає, що для таких категорій осіб повинна бути передбачена можливість проведення слідчих (розшукових) дій в умовах лікувально-профілактичної установи або за місцем проживання [5, с. 109].

Попереднє інформування учасників кримінального провадження про провадження слідчих (розшукових) дій може призвести до їх нерезультативності. Тому на майбутнє перш ніж надсилати повістку учаснику процесу, потрібно вирішити питання, чи не зашкодить попереднє інформування особи про виклик для проведення слідчих дій на об'єктивність конкретного кримінального провадження.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що не завжди потрібно завчасно інформувати учасника процесу про проведення з ним слідчих дій, а з метою повного оперативного й об'єктивного дослідження всіх обставин провадження необхідно особисто слідчому чи прокурору прибу-

ти за місцем проживання чи за місцем роботи особи, з якою є необхідність проведення слідчих дій. Як показує практика, такий спосіб є більш результативнішим та ефективнішим для розслідування, ніж офіційне повідомлення особи про проведення слідчих дій за три дні. Адже втрата фактора раптовості може зашкодити результатам допиту недобросовісного, зацікавленого у приховуванні правди свідка. У зв'язку з чим з тактичних міркувань видається доцільним допитувати такого свідка за місцем роботи у його робочий час або за місцем проживання, без попереднього інформування про запланований допит.

Список використаної літератури

1. Дудка А. В. Особливості проведення допиту осіб з фізичними або психічними вадами / А. В. Дудка // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 10. – С. 173–176.
2. Криміналістика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : Издательство “Норма” (Издательская группа “Норма-Инфра·М”), 2000. – 990 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>
4. Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти / Є. Д. Лук'янчиков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2003. – № 2. – С. 228–232.
5. Питерцев С. К. Тактика допроса / С. К. Питерцев, А. А. Степанов. – СПб: Питер, 2001. – 160 с.
6. Правила надання та отримання телекомунікаційних послуг, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 11.04.2012 № 295 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/295-2012-%D0%BF>
7. Правила надання послуг поштового зв'язку, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 № 270 [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF/page>

8. Іващенко О. В. Підстави і процесуальний порядок виклику учасників кримінального провадження для участі у слідчих діях / О. В. Іващенко // Часопис Національного університету “Острозька академія”. Серія : “Право”. – 2013. – № 1(7).

ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З РОЗГОЛОШЕННЯМ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ, ЗАСТОСОВАНІ ДО СВІДКІВ

Н. В. Федоровська

На захист персональних даних узятих під державний захист осіб та іншої інформації, що може їх викрити, спрямовані окремі норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) та Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” (далі – Закон).

Так, забезпечення конфіденційності даних про особу передбачено ст. 15 Закону, тобто нерозголошення відомостей про осіб, узятих під захист, може здійснюватися шляхом:

1) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних;

2) нерозголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судове засідання;

3) виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки;

4) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, узяту під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

Нерозголошення відомостей про особу, узятую під державний захист, може забезпечуватися шляхом обмеження відомостей про неї в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій і судових засідань. Підрозділ, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, суд (суддя), прийнявши рішення про застосування заходів безпеки, виносить мотивовану постанову, ухвалу про заміну прізвища, імені, по батькові особи, узятої під захист, на псевдонім відповідно до ст. 15, 22 Закону. Надалі в процесуальних документах, відповідно до ст. 52-3 КПК, зазначається лише псевдонім, а справжнє прізвище, ім'я, по батькові (рік, місяць і місце народження, сімейний стан, місце роботи, рід занять або посада, місце проживання та інші анкетні дані, що містять інформацію про особу, яка перебуває під захистом) вказуються лише в постанові (ухвалі) про заміну анкетних даних. Ця постанова (ухвала) до матеріалів справи не приєднується, а зберігається окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження (ст. 15 Закону). Зважаючи на те, що відомості про заходи безпеки та справжні відомості про осіб, узятих під захист, є інформацією з обмеженим доступом, то в разі заміни прізвища особи, узятої під захист, на псевдонім з матеріалів справи вилучаються протоколи слідчих дій та інші документи, в яких зазначено достовірні відомості про цю особу, і зберігаються окремо, а до матеріалів справи додаються копії цих документів із заміною справжнього прізвища на псевдонім.

Пункт 9 ч. 2 ст. 65 КПК додатково передбачає: “Свідки, що є особами, до яких застосовані заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо дійсних даних про їх особи”. Особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо цих даних (п. 10 ч. 2 ст. 65 КПК).

У свою чергу, ст. 25 Закону передбачає відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки особами, які

прийняли рішення про ці заходи, або особами, які їх здійснюють, тягне за собою дисциплінарну відповідальність, а у випадках, коли розголошення таких відомостей спричинило тяжкі наслідки, – кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

Так, рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 14.02.2013 № 292/дп-13 було застосовано до судді районного суду дисциплінарне стягнення у виді догани за допущення ним порушення процесуального законодавства, пов'язаного з розголошенням таємниці. З матеріалів справи бачимо, що при розгляді кримінальної справи за ст. 121 ч. 2 КК України суддею допущено порушення вимог ст. 15 Закону шляхом викликів до суду свідків, узятих під захист, виключно через начальника слідчого ізолятора, а не через орган, який здійснював заходи безпеки, та ст. 52-3 КПК із зазначенням у запитах їх справжніх анкетних даних.

Дії судді призвели до розголошення відомостей про заходи безпеки, застосовані до свідків, що в подальшому призвело до зміни ними своїх показань у судовому засіданні та звернення одного з них до прокуратури області з заявами щодо погроз з боку підсудних, заподіяння шкоди його здоров'ю та життю.

Отже, розголошення суддею відомостей про заходи безпеки, застосовані до свідків у кримінальній справі, призвело до порушень прав свідків на забезпечення конфіденційності даних про їх особи та потягло за собою виникнення реальної загрози їх життю та здоров'ю. Крім того, у разі подальшої відмови свідків від своїх показань, сприятимуть можливому уникненню осіб, що вчинили особливо тяжкий злочин, від кримінальної відповідальності.

РІШЕННЯ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ ПРО НАДАННЯ ЗГОДИ НА ЗАТРИМАННЯ СУДДІ, УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЧИ АРЕШТ: ПИТАННЯ ЩОДО ЙОГО ОСКАРЖЕННЯ

В. М. Федченко

Створення незалежного, неупередженого суду є найактуальнішим, першочерговим завданням сьогодення в Україні. Одним із кроків для його розв'язання було прийняття законів України “Про судоустрій і статус суддів” [1], “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 02.06.2016 [2], “Про Вищу раду правосуддя” [3]. Однак слід зазначити, що з прийняттям указаних законів виникла необхідність приведення у відповідність норм КПК України, що регламентують процесуальний порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності.

Сьогодні без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвер-

нення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута [3].

Зазначені вище зміни до КПК України були прийняті у зв'язку з необхідністю приведення норм КПК України у відповідність до Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, у ст. 49 якого закріплено положення про недоторканність та імунітет судді.

Прийняття Закону України “Про Вищу раду правосуддя” і підписання його Президентом України є революційним кроком уперед на шляху до установавання незалежного справедливого суду України. Окрім цього, відбулося деякою мірою приведення у відповідність усіх норм законодавства, що регулює питання притягнення судів до кримінальної відповідальності.

Крім того, слід розглянути порядок надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом відповідно до Закону України “Про Вищу раду правосуддя”. Так, у ст. 57 указанного Закону визначено, що подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом вноситься на розгляд Вищої ради правосуддя Генеральним прокурором або його заступником. Подання про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арешт судді, повинно бути вмотивованим, містити конкретні факти і докази, що підтверджують вчинення суддею суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України, обґрунтування необхідності такого затримання (утримання).

Вища рада правосуддя розглядає подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом не пізніше п'яти днів з дня отримання подання (ст. 59 вказаного Закону). Повідомлення про дату, час і місце розгляду відповідного клопотання направляється Генеральному прокурору або його заступнику невідкладно.

Рішення про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом може бути оскаржене в

порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством, “як складова частина скарги на відповідну ухвалу слідчого судді про затримання судді, утримання його під вартою чи арештом” (ст. 61 Закону).

Якщо проаналізувати норми КПК України в частині порядку надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арешт особи, яка не має імунітету, то слід зазначити, що під час досудового розслідування законодавець передбачає можливість оскарження в апеляційному порядку лише рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 309 КПК).

Виникає питання, якого порядку оскарження слід дотримуватися, у які строки, і до кого саме звертатися з оскарженням прийнятого Вищою радою правосуддя рішення про надання згоди на затримання чи арешт судді, ураховуючи, що положеннями КПК України в цій частині передбачене оскарження лише рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою?

Крім того, Законом України “Про Вищу раду правосуддя” визначено, що вона, є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, діє для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України (ст. 1 Закону). З огляду на це виникає питання, чому рішення такого неупередженого, незалежного, вищого колегіального органу правосуддя про надання згоди на затримання чи арешт судді, може бути оскаржене в апеляційному порядку? Не кажучи вже про те, що прийняте за такою скаргною рішення є остаточним і подальшому оскарженню не підлягає.

З цього виходить, що норма про можливість оскарження рішення Вищої ради правосуддя про затримання чи арешт судді передбачена не випадково. Оскільки, з одного боку,

Вища рада правосуддя начебто сумлінно виконала в межах наданих їй повноважень свою роботу і надала згоду на застосування вказаного запобіжного заходу відносно судді, який порушив вимоги кримінального законодавства. А з іншого боку, суддя апеляційного суду, у випадку надходження такої скарги в апеляційному порядку має змогу скасувати рішення Вищого колегіального органу правосуддя, і тим самим повністю звести нанівець у цій частині діяльність такого колегіального, вищого, незалежного органу правосуддя.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що вказані положення Закону України “Про Вищу раду правосуддя” входять у протиріччя з окремими нормами КПК України в частині можливості оскарження рішення Вищої ради правосуддя про надання згоди на арешт судді. А положення про можливість оскарження рішення про надання згоди на затримання судді взагалі не передбачені КПК України.

Прийняття Закону України “Про Вищу раду правосуддя” певним чином врегулювало питання щодо застосування запобіжних заходів до судді, однак окремі положення цього закону підлягають певного доопрацювання.

Список використаної літератури

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>
3. Про вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Л. А. Філянкіна

Одним із пріоритетних напрямів розвитку будь-якої держави є забезпечення прав і законних інтересів громадян України де б вони не знаходилися. Права людини є основою суспільних відносин та всіх аспектів гуманітарної діяльності. Міжнародне право розглядає торгівлю людьми як один із серйозних злочинів, що призводить до тривалого порушення прав потерпілих. Торгівля людьми є однією з міжнародних проблем, що не може бути вирішена державою самостійно. Необхідну підтримку і захист гарантують держави, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколи до неї.

На жаль в ХХІ столітті міжнародне співтовариство не змогло подолати цю проблему, сучасність диктує свої умови життя і експлуатації людської праці. Тяжкий труд і низька його оплата, а також безробіття спонукає громадян України шукати високооплачуваної праці або хоча б її нормальних умов в інших регіонах держави, а то і за кордоном. Торгівля людьми це сучасно рабство, що може виявлятися у продажу, купівлі особи з метою її експлуатації, причому не обов'язково пов'язаної з наданням сексуальних послуг.

Значну увагу репатріації приділяють Міжнародна організація з міграції (далі – МОМ) спільно з державними органами і громадськими організаціями. У межах міжнародної співпраці України з міжнародними організаціями 03.12.1999 було укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України та Міжнародною організацією з міграції щодо статусу Міжнародної організації з міграції в Україні та співробітництва у сфері міграції; 14.09.2005 Угоду про співробітництво між МВС України і

Міжнародною організацією з міграції; 01.04.2005 Угоду про співробітництво між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Міжнародною організацією з міграції; 15.09.2011 Угоду про співробітництво між Міністерством соціальної політики України та Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні.

На сьогодні Україна і МОМ здійснює широкомасштабне співробітництво з надання допомоги жертвам торгівлі людьми і сексуальної експлуатації, а також повернення громадян на територію нашої держави. Так, на території України Представництво МОМ реалізує Програму протидії торгівлі людьми в межах якої проводить комплексну роботу по запобіганню і протидії даному виду злочину, а також разом з державними установами та іншими міжнародними організаціями надає допомогу постраждалим від торгівлі людьми. За даними міжнародних експертів, щороку у світі близько 600–800 тис. осіб потрапляють у рабство. За оцінками Центру безпеки людини, цей показник значно більший і дорівнює 4 млн осіб. Згідно з дослідженнями Міжнародної організації праці (МОП), близько 12,3 млн людей у світі займаються примусовою працею, в тому числі 2,4 млн – у результаті торгівлі людьми.

Торгівля людьми як кримінальне явище має особливість пристосуватися до нових умов життя, міняти свої форми і методи залежно від економічної і соціальної ситуації в кожній конкретній країні та у світі взагалі. Тому з часом з'являються нові тенденції та форми торгівлі людьми.

Повернення жертви від торгівлі людьми не завжди є найкращим і найбажанішим для постраждалих. Беручи до уваги природу торгівлі людьми повернення постраждалих починається з виявлення, переспрямування, а потім вже повернення і реінтеграції цих осіб. Інколи деякі потерпілі внаслідок побоювань переслідувань або загрози своєму життю, здоров'ю чи свободі в державі призначення не бажають повертатися. У такому випадку компетентні органи повинні вирішити питання

про організацію надання притулку, спеціальної програми захисту свідків або набуття іншого статусу, що убезпечить людину від зазіхання на її особисті права.

Отже, не існує універсального варіанта конкретних заходів щодо процедури повернення постраждалих від торгівлі людьми, оскільки кожен окремий випадок торгівлі людьми, а також повернення особи потерпілої від даного злочину, необхідно розглядати індивідуально.

СИСТЕМНІСТЬ ПОНЯТТЯ “ДОКАЗУВАННЯ” У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ю. В. Циганюк

Доказування, як і теоретичне поняття, а також як і процесуальна діяльність, є складним системним правовим явищем. Воно складається із низки елементів, які знаходяться у близькому функціональному взаємозв'язку, що створює необхідність його наукового аналізу використовуючи системно-структурний метод.

У частині 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачено, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Вищевказана правова норма містить низку явищ системного характеру, на які необхідно звернути увагу під час аналізу системності поняття “доказування” у кримінальному провадженні. По-перше, доказування у кримінальному провадженні, відповідно до КПК України, передбачає комплекс 3 елементів: збирання, перевірку й оцінку. При цьому вони можуть бути як розмежовані у часі, так і відбуватись одночасно.

Зокрема, якщо доказ отримується слідчим вперше як, наприклад, під час допиту свідка, то його збирання, перевірка на правдивість відповідно до загальних знань про навколишнє середовище та знань слідчим інших матеріалів провадження, а також оцінка цього доказу відбувається одночасно. На перевірку як правове явище у системі доказування під час збирання доказів вказує і право ставити запитання під час здійснення процесуальних дій слідчим, або особою, яка ініціювала проведення слідчої (розшукової) дії, прокурором, слідчим суддею, суддею та ін.

Окрім того, перевірка доказу можлива шляхом проведення окремих слідчих (розшукових) дій, метою яких є встановлення правдивості (істинності) уже зібраних доказів.

Отже, системність поняття “доказування” включає тріаду процесуальних правових явищ: збирання, перевірку й оцінку доказів.

По-друге, необхідно звернути увагу на те, що ч. 2 ст. 91 КПК України вказує на мету як обов’язковий елемент доказування. Так, чітко вказано, що метою доказування є встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Отже, збирання, перевірка та оцінка доказів не будуть утворювати повністю системність поняття “доказування” без мети доказування. У цьому сутність його функціональної системи: доказування має мати чітку мету. Тому через граматичне тлумачення викладеного у ч. 2 ст. 91 КПК України поняття “доказування” встановлюється те, що системність поняття “доказування” включає комплекс дій (збирання, оцінку, перевірку) та мету.

Системність поняття “доказування” деталізується у нормах КПК України, оскільки він регулює не лише збирання (ст. 93 КПК України), перевірку (ч. 9 ст. 224 КПК України, ст. 240 КПК України, ст. 228 КПК України, ст. 242 КПК України) та оцінку доказів (ст. 94 КПК України), але й підстави, умови, критерії та порядок збирання, перевірки та оцінки доказів, а також деталізує мету доказування.

Не можна вести мову про системність поняття “доказування” без розуміння його змісту через поняття “доказу” як первинного елемента та “процесуального джерела доказу”.

Отже, системність поняття “доказування” у кримінальному провадженні полягає у близькому функціональному взаємозв’язку передбачених КПК України суміжних правових процесуальних явищ збирання, перевірки та оцінки доказів, що здійснюється з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

ПРО ПРАВО ОСОБИ ВИМАГАТИ НЕ ЗНИЩУВАТИ ДАНІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПРОВЕДЕНИХ БЕЗ ДОЗВОЛУ СУДУ

А. П. Черненко

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) передбачає можливість органів розслідування проводити негласні слідчі (розшукові) дії, які по своїй суті суттєво обмежують права тих осіб, щодо яких вони проводяться. Окремі негласні слідчі (розшукові) дії, такі як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), а за певних обставин й інші негласні слідчі (розшукові) дії, є тими, що найбільше обмежують права осіб, щодо яких вони проводяться. З метою мінімізувати негативний вплив цих дій на права людини КПК України передбачає судовий контроль за прийняттям рішення про їх проведення і це слугує певною пересторогою безпідставного обмеження таких прав, але не все так добре із цим судовим контролем. Частина 1 ст. 250 КПК України передбачає у виняткових невідкладних випадках можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді лише за рішенням органів розслідування. Інакше кажучи, у названих вище випадках КПК України дає можливість органам розслідування “обійти” судовий контроль. Безперечно, таким чином законодавець дає органам досудового розслідування діяти оперативно, а щоб забезпечити права особи, щодо якої проводиться така негласна слідча (розшукова) дія, законодавець змушує органи розслідування невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді, а останній має право постановити ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшу-

кової) дії. Більше того, отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України. Такий стан правової регламентації порядку прийняття кримінального процесуального рішення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порядку їх проведення та ставлення до інформації, отриманої у ході їх проведення, дійсно є необхідним засобом забезпечення прав. Але така регламентація, на наш погляд, не виглядає бездоганно. Мова йде про право людини, щодо якої проводилися негласні слідчі (розшукові) дії на ознайомлення з інформацією, отриманою під час проведення названих негласних слідчих (розшукових) дій, та у певних випадках про право такої особи не знищувати таку інформацію. Норми ст. 254–257 КПК України чітко регламентують порядок поводження з інформацією, що отримана у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі й з тією, що підлягає знищенню. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 255 КПК України відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення.

Як виняток, не можуть бути знищені тільки ті речі або документи, що отримані у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, стосовно яких власник може бути зацікавлений у їх поверненні (ч. 3 ст. 255 КПК України). При чому слід звернути увагу, що законодавець говорить про можливість не знищення лише речей і документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, і ні слова не говорить про інформацію, що отримана у ході проведення цих негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі й про інформацію, пов'язану із вилученням згаданих речей і документів. З аналізу цих вимог законодавця випливає, що рішення про проведення таких негласних слідчих (розшу-

кових) дій у невідкладних випадках ухвалюють органи досудового розслідування (слідчий або прокурор), самі проводять названі дії і у разі відмови слідчого судді надати дозвіл на їх проведення, ці ж органи розслідування самостійно й приймають рішення про знищення інформації, отриманої у результаті їх проведення. По суті законодавець повністю позбавив одну із заінтересованих сторін мати доступ до такої інформації і у той же час дав повноваження іншій стороні повністю розпоряджатися нею на власний розсуд. Ми не хотіли б, щоб наші зауваження з цього приводу були розцінені як нашу недовіру до органів досудового розслідування. Ми цілком довіряємо їм, більше того, їм довіряє все суспільство, і підтверджується це численними зверненнями громадяни до цих органів. Наголошуємо, що наші пропозиції спрямовані не на обмеження повноважень органів досудового розслідування, а навпаки на їх удосконалення та на усунення причин сумніватися у порядності саме органів досудового розслідування. На нашу думку, саме у таких питаннях, коли можуть виникнути сумніви щодо порядності органів досудового розслідування і потрібна така процедура, яка б усунула всі причини виникнення такої недовіри.

Отже, на нашу думку, суддя, ухвалюючи рішення про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, проведення якої вже розпочато у невідкладних випадках, повинен зазначити у своєму рішенні, з якими документами слід ознайомити особу, щодо якої проводилася негласна слідча (розшукова) дія, а остання повинна мати право ознайомитися з нею та вимагати не знищувати її для додаткової оцінки у суді чи використати її для реалізації своїх прав, передбачених Законом України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” від 01.12.1994 № 266/94-ВР.

На наш погляд, така регламентація ставлення до інформації, отриманої у ході негласних слідчих (розшукових) дій, виглядатиме більш демократично, слугуватиме одним із засобів забезпечення прав людини та одним із засобів реалізації конституційних норм і утвердженням принципу змагальності на досудовому розслідуванні.

“REASONABLE SUSPICION” У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

С. А. Шепетько

У результаті інкорпорації у національне законодавство положень статті 5 § 1(с) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (Конвенція), яку було ратифіковано Україною 17 липня 1997 року [1], у пореформеному кримінальному процесуальному законодавстві України з’явилося термінопоняття “обґрунтована підозра” (“reasonable suspicion”).

Зокрема, у ч. 2 ст. 177 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) “Мета і підстави застосування запобіжних заходів” визначено, що підставою для застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованості підозри. Вимога щодо обґрунтованості підозри міститься також у низці інших статей КПК України: у ч. 3 ст. 132 “Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження”; ч. 1 ст. 190 “Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу”; ч. 1 ст. 191 “Застосування запобіжного заходу” [6].

Одним із випадків позбавлення особи свободи є: “...законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення” [1].

Зауважимо, що в автентичному тексті Конвенції, який існує в англійському та французькому варіантах, словосполучення “reasonable suspicion” (англійською) та “raisons plausibles” (французькою) можуть перекладатися і як “обґрунтована підозра”, і як “розумна підозра” [2, с. 835], тому

застосування того чи іншого поняття залежить від особливостей перекладу. До речі, у російськомовному варіанті Конвенції також використовується поняття “обоснованное подозрение”.

З огляду на те, що поняття “обґрунтована підозра” не визначене в КПК України, для його розуміння слід звернутися до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка відповідно до ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” разом із Конвенцією є джерелом національного права.

Зокрема, у п. 175 рішення ЄСПЛ у справі “Нечипорук і Йонкало проти України” (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine) від 21 квітня 2011 року зазначено: “...термін “обґрунтована підозра” означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об’єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (див. рішення у справі “Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom” від 30 серпня 1990 року, п. 32, Series A, № 182). Мета затримання для допиту полягає в сприянні розслідуванню злочину через підтвердження або спростування підозр, які стали підставою для затримання (див. рішення у справі “Murray v. the United Kingdom” від 28 жовтня 1994 року, п. 55, Series A, № 300-A). Однак вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри (див. рішення у справі “Sebotari v. Moldova” від 13 листопада 2007 року, п. 48, № 35615/06) [3].

Також у п. 60 рішення у справі “Єлоєв проти України” (Yeloyev v. Ukraine) від 6 листопада 2008 року ЄСПЛ заува-

жив, що “...згідно з п. 3 ст. 5 Конвенції зі спливом певного часу саме тільки існування обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання під вартою (див. справи “Jablonski v. Poland” від 21 грудня 2000 року, п. 80, № 33492/96 та “I.A. v. France”, п. 102 № 28213/95, Reports of Judgments and Decisions 1998-VII). До того ж такі підстави мають бути чітко вказані національними судами (див. справу “Ilowiecki v. Poland” від 4 жовтня 2001 року, п. 61 № 27504/95) [4].

Отже, оцінюючи *reasonable suspicion* (обґрунтованість підозри) при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, національні суди, базуючись на правових позиціях ЄСПЛ, мають виходити з того, чи містять надані слідчим або прокурором матеріали докази, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, та їх вагомості. Це докорінно змінює попередню судову практику, коли існувало правило, що “...при розгляді подання про взяття під варту суддя не вправі досліджувати докази, давати їм оцінку, в інший спосіб перевіряти доведеність вини підозрюваного, обвинуваченого, розглядати й вирішувати ті питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду кримінальної справи по суті” (п. 10. постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 25 квітня 2003 р.) [5].

Оскільки нормативна невизначеність “обґрунтованості підозри” при застосуванні запобіжних заходів розмиває межі судової дискреції та містить корупційні ризики свавілля суду при обмеженні конституційних прав та свобод учасників кримінального провадження, для запобігання таким ризикам варто визначити термін “обґрунтована підозра” безпосередньо в КПК України або дати його тлумачення у відповідній постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Список використаної літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, ратифікована Україною 17 липня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Карабан В. Англійсько-український юридичний словник / В. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. –1088 с.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Нечипорук і Йонкало проти України” (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine) від 21 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/974_683
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Єлоєв проти України” (Yeloyev v. Ukraine) від 6 листопада 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_433
5. Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 4 (змін. і доповн.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-03>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ: ПЕРШІ КРОКИ

Л. І. Щербина

Однією із передумов створення Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) став п. 9 Перехідних положень Конституції України, де зазначалося про позбавлення прокуратури функції досудового розслідування злочинів. На той час стало очевидно, що виконання цієї функції не може бути ефективним, якщо і розслідування, й нагляд за ним здійснює один і той самий орган. У подальшому навіть невдалі спроби створити зазначене бюро розслідувань у 1997 та 2005 рр. не нівелювали саму ідею створення ДБР.

Уповноважені представники США, Канади, Європейського Союзу та низки міжнародних правозахисних організацій, зокрема Amnesty International, неодноразово закликала Україну пришвидшити створення ДБР для здійснення незалежного розслідування протиправних дій, вчинених високопосадовцями, суддями та працівниками правоохоронних органів.

Якнайшвидше створити ДБР, яке б здійснювало досудове розслідування усіх кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України “Про державну службу”, та особами, посади яких віднесено до 1–3 категорій посад, суддями й працівниками правоохоронних органів, відповідно до положень ч. 4 ст. 216 КПК України, рекомендувала Венеціанська комісія у висновку щодо КПК України 2012 р.

В одному з подань Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини до КМ України від 30 вересня 2014 р. також зазначалося на необхідності, при розгляді питання про виконання Україною рішень Європейського

суду, зосередитись на проблемах ефективного розслідування, включаючи створення ДБР, з огляду на велику кількість рішень Європейського суду щодо України, якими “констатовано проведення неефективного розслідування”.

У результаті вжитих заходів Верховна Рада України наприкінці 2015 р. нарешті прийняла довгоочікуваний закон “Про Державне бюро розслідувань”, ухваленню якого передували гострі дискусії та довготривала і копітка робота фахівців. На сьогодні згідно ч. 4 ст. 216 КПК України до підслідності ДБР віднесено досудове розслідування злочинів, вчинених високопосадовцями, суддями, працівниками правоохоронних органів (крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України), службовими особами НАБУ і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а також проти встановленого порядку несення військової служби (крім злочинів, передбачених ст. 422 КК України).

Не вдаючись до детального аналізу низки дискусійних та недостатньо опрацьованих положень названого закону, відзначимо чітко визначення у ньому нормативно-правових засад створення ДБР. Завдяки цьому у суспільстві з’явилася надія, що його створення та подальша діяльність спроможні спричинити позитивні зрушення у сфері кримінального судочинства та протидії корупції в Україні. Проте, реалізація таких очікувань на практиці можлива лише за умови створення незалежного від політичного впливу правоохоронного органу, наділеного не лише повноваженнями проведення досудового розслідування, але й оперативно-розшуковою юрисдикцією, завдяки чому буде нівелюватися протиправний вплив на його діяльність з боку зацікавлених осіб.

Аналіз ст. 36 Конвенції ООН проти корупції, ст. 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS №173) та Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи № (97)24 щодо Двадцяти керівних принципів боротьби проти

корупції дозволяє стверджувати, що ефективна діяльність національних антикорупційних органів, одним із яких в Україні де-факто має стати ДБР, зазвичай базується на органічному поєднанні таких складових, як незалежність, спеціалізація, належний обсяг ресурсів та достатність повноважень.

Зважаючи на викладене, процес становлення ДБР має супроводжуватися вжиттям низки заходів правового, організаційного, кадрового, фінансового і матеріально-технічного характеру, які повинні передбачати:

систему конкурсного відбору, яка базується на чітких кваліфікаційних вимогах до кандидатів на заміщення посад в ДБР та “прозорій” процедурі призначення/звільнення працівників;

гарантовані видатки з державного бюджету на функціонування та матеріально-технічне забезпечення діяльності ДБР;

визначення чіткої внутрішньої організаційної структури та вироблення об’єктивних критеріїв оцінювання результатів діяльності ДБР;

розробку спеціальної фахової програми підготовки та підвищення кваліфікації кадрів ДБР.

дотримання принципів прозорості та відкритості, якими мають керуватися працівники ДБР під час здійснення своїх повноважень;

поступове формування авторитету та позитивного іміджу ДБР із метою підвищення рівня довіри до цього органу в суспільстві;

посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень службовими особами, уповноваженими протидіяти злочинності;

забезпечення державою ефективного контролю і нагляду за діяльністю ДБР та можливості здійснення моніторингу результатів його діяльності структурами громадянського суспільства.

Вважаємо, що комплексне вжиття зазначених заходів спроможне забезпечити інституційну основу ефективної діяльності ДБР із попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів, що вчиняються, передусім, високопосадовцями, суддями та працівниками правоохоронних органів.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ ВІДНОСНО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН

С. І. Щериця

Зважаючи на існування деяких публічно-правових інтересів дія кримінального процесуального закону за колом осіб може ґрунтуватися не тільки на принципі рівності громадян перед законом і судом, про що зазначено в Конституції України, а й на винятках з нього.

Не може бути привілеїв або обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Водночас використання деяких видів імунітетів (насамперед, депутатського, суддівського) у певних колах суспільства розцінюється як відступ від конституційного положення про рівність громадян перед законом і судом.

У сучасних умовах розвитку та функціонування держави і суспільства певні категорії посадових і деяких інших осіб наділяються спеціальним статусом, їм надаються підвищені правові гарантії задля їх захисту від незаконного втручання у професійну діяльність, здійснення впливу, тиску, у тому числі через притягнення до кримінальної відповідальності.

Наявність переваг, що надаються особам або групам осіб, неминуче ставить питання про їх відповідність основоположним демократичним принципам рівноправ'я і недопущення дискримінації. З огляду на те, що правовий імунітет є певним винятком з принципу правової рівності, у літературі існує два протилежних підходи до можливості їх установаження та існування.

Проте, наявність і дія привілеїв та імунітету для окремих категорій суб'єктів не суперечить загальноновизнаним міжна-

родним і конституційним принципам рівноправ'я і недопущення дискримінації. Водночас кожен такий виняток із загальних правил має бути обґрунтованим і розумним, регулюватися належним правовим актом.

На підставі аналізу нормативних і літературних джерел виділяються такі види імунітетів у кримінальному судочинстві: імунітет посадових осіб; професійний імунітет; міжнародно-правовий імунітет; імунітет свідка.

Відповідно до Конституції України статус особливої (підвищеного рівня) недоторканності серед інших громадян України мають: 1) народний депутат України; 2) судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голова, заступник Голови, член Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) кандидат у Президенти України; 4) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; 5) Голова, інший член Рахункової палати; 6) депутат місцевої ради; 7) адвокат; 8) Генеральний прокурор, його заступник, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директор та працівники Національного антикорупційного бюро України; 10) член Національного агентства з питань запобігання корупції.

Стосовно всіх перерахованих осіб законодавством установлено спеціальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності, застосування заходів кримінального процесуального або адміністративно-процесуального впливу (арешт, обшук, затримання, особистий огляд і т. д.).

Сьогодні різними видами виключних прав (імунітетами) користуються значна частина українських та іноземних громадян. Існує певне коло правових норм різних галузей права, які впливають на процес досудового та судового кримінального провадження відносно окремих категорій громадян. Кримінально-процесуальний кодекс 1960 р. не містив будь-якого системного викладення таких особливостей, що, безперечно,

створювало практичні труднощі під час вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб з особливим правовим статусом.

Констатується, що за певну кількість років історично утворився паралельний кримінальному процесуальному законодавству блок законів, які встановлювали особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності доволі широкого кола осіб. Таке законодавче регулювання не могло вирішити значної кількості проблем, які виникали в контексті притягнення до кримінальної відповідальності, застосування заходів процесуального примусу відносно окремих категорій осіб. Ці проблеми були викликані недостатньою чіткістю відповідних законодавчих актів, неналежною їх оцінкою суб'єктами правозастосування, певною невідповідністю виключних прав, які становлять зміст імунітету, призначенню та завданням кримінального судочинства.

Зважаючи на історично усталене існування паралельного до кримінального процесуального законодавства блоку законів, які встановлюють особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності достатньо широкого кола осіб, запровадження окремого нормативного врегулювання особливостей кримінального провадження відносно цих осіб, закріпленого у новому КПК України, є прогресивним. Водночас, неконкретність окремих норм КПК України у цьому контексті ставить питання про необхідність їх доопрацювання.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСГУМАЦІЇ ТРУПА

Г. В. Юркова

Вжиття заходів щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та приведення його у відповідність до Конституції України й міжнародно-правових стандартів є одним із напрямів державної політики в законодавчій сфері. В першу чергу це стосується такого інституту кримінально-процесуального права, як слідчі (розшукові) дії (далі – слідчі), адже саме вони є основним засобом доказування у кримінальному процесі.

Загальновідомо, що недосконалість норм чинного кримінально-процесуального закону, які регламентують порядок у кримінальному провадженні, і в першу чергу окремих слідчих дій, створює певні труднощі у практичній діяльності органів досудового розслідування та прокуратури.

Одним із недоліків законодавчої регламентації слідчих дій є відсутність визначення певних понять та механізму застосування певних норм у кримінальному процесі.

Серед проблем теоретичного та практичного характеру, на нашу думку, є проведення ексгумації трупа, під якою в науковій літературі розуміють : окрему слідчу дію; частину зовнішнього огляду трупа; засіб забезпечення проведення інших слідчих дій.

Як бачимо, питання щодо того, чи є ексгумація трупа окремою слідчою дією на сьогодні залишається невирішеним.

У 2012 році було прийнято новий КПК України (далі – Кодекс), у статті 239 якого, під назвою “Огляд трупа, пов’язаний з ексгумацією” регламентується порядок проведення ексгумації трупа.

З аналізу даної статті витікає, що ексгумація трупа є зовнішнім оглядом, проте, на нашу думку, назва статті і її зміст суперечать один одному.

Так, у зазначеній статті сказано, що труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил статті 238 цього Кодексу. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень, речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. За необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан (ч. 2 ст. 239).

Отже, цілком логічним є висновок, що огляд трупа є не єдиною і не основною дією під час ексгумації. А тому, на наш погляд, стаття 239 Кодексу повинна мати назву не “Огляд трупа, пов’язаний з ексгумацією”, а “Ексгумація трупа”.

З латинської мови ексгумація перекладається як виймання трупа з місця поховання. У слідчій і експертній практиці під місцем поховання розуміють могили, різні склепи, усипальниці, саркофаги тощо. Ексгумації підлягають як встановлені, так і невстановлені трупи з метою виключення насильної смерті і пізнання трупа невідомої особи.

На наш погляд, суттєвим недоліком кримінально-процесуального законодавства є відсутність у ньому поняття ексгумації та визначення мети проведення ексгумації трупа.

Слід також наголосити, що аналіз статті 239 Кодексу дозволяє виділити ще одну прогалину – це відсутність вказівок щодо назви протоколу, в якому фіксуються результати ексгумації.

Так, у частині першій вказаної статті зазначається: “Ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора”.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, у якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії (ч. 4 ст. 239). Постає питання: “Який протокол: огляду чи ексгумації?”. На наш погляд, таким протоколом є протокол ексгумації трупа, у якому слід зазначити мету даної слідчої дії і відомості про результати його проведення: огляд, упізнання чи направлення трупа для експертного дослідження.

Відповідно до загальноновизнаної точки зору слідчі дії характеризуються низкою ознак, серед яких є те, що вони направлені на збирання і перевірку доказів у кримінальному провадженні і їх проведення врегульовано законодавством. Не є виключенням і ексгумація трупа.

На підставі вищесказаного, з метою усунення прогалин чинного КПК України пропонуємо внести до нього зміни, а саме: статтю 239 Кодексу назвати “Ексгумація трупа”; дати визначення ексгумації трупа як слідчої дії; вказати мету її проведення та процесуальний документ, яким оформлюються результати ексгумації трупа.

З огляду на сказане, пропонуємо викласти статтю 239 КПК України “Ексгумація трупа” так: “Ексгумація трупа – це слідча дія, що полягає у вилученні трупа з місця поховання, яка здійснюється з метою його огляду (у тому числі повторного чи додаткового), пред’явлення трупа для впізнання, призначення і проведення судової експертизи (у тому числі додаткової чи повторної), огляду одягу трупа, предметів, що знаходяться на трупі чи в місці його поховання та в інших випадках, що диктуються обставинами провадження”.

Ексгумація трупа проводиться за постановою прокурора.

Труп виймається з місця поховання в присутності слідчого, прокурора, судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта та двох понятих, про що складається протокол ексгумації, у

якому вказується факт виймання трупа з місця поховання, результати огляду чи впізнання або вказується про направлення трупа в інше місце для огляду, пред'явлення для впізнання чи для проведення експертизи. Протокол ексгумації підписують усі зазначені особи.

Якщо огляд чи впізнання трупа проводяться поза місцем ексгумації, складається окремий протокол відповідної слідчої дії.

СЕКЦІЯ 3. КРИМІНАЛІСТИКА ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ПРИМУСОВЕ ВІДБИРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ У ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ

П. Є. Антонюк

Під час здійснення доказування в кримінальному провадженні одним із законних засобів збирання, перевірки й оцінки доказів є проведення експертизи. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів, а фактичні дані, які містяться в ньому та мають значення для кримінального провадження, – доказами. Докази, які містяться у висновку експерта, оцінюються як допустимі, якщо вони отримані відповідно до порядку, встановленого Кримінальним процесуальним кодексом України. Тобто докази, отримані в результаті проведення експертизи, можуть бути визнані судом недопустимими, якщо порушена процедура отримання зразків для експертизи.

Відповідно до існуючого бачення законодавця, закріпленого в ст. 245 КПК України, слід розрізняти:

- зразки з речей;
- зразки з документів;
- біологічні зразки особи.

Виходячи із запропонованої процесуальним законом класифікації, під біологічними зразками особи слід розуміти всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти: зразки відбитків пальців рук, почерку, мовлення і голосу особи, зразки відбитків зубів, відбитків будь-яких поверхонь тіла людини (губ, ліктів, ступень ніг тощо), запахових слідів людини, а також усі зразки біологічного походження в їх класичному розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо).

Наслідками відсутності нормативно закріпленого механізму здійснення примусового відбирання біологічних зразків як на державному, так і на відомчих рівнях є проведення суб'єктами розслідування цієї процесуальної дії, виходячи з наявних власних можливостей щодо забезпечення примусу, процесуального статусу особи, у якої відбираються зразки, власного рівня правової та професійної культури, характеру та лінії поведінки сторони захисту, мети розслідування.

За наявності процесуальної підстави (ухвали слідчого судді, суду), з метою забезпечення якості запланованої процесуальної дії, слідчому, прокурору слід провести такі організаційні заходи:

визначити місце примусового відбирання біологічних зразків: у медичному закладі, якщо мова йде про "традиційні" зразки біологічного походження (кров, слина, сперма тощо), в іншому місці, якщо мова йде про відбитки частин тіла людини, зразки запаху тощо. При цьому слідчий повинен врахувати, що провести примусове відбирання зразків почерку особи, голосу фізично неможливо, зважаючи на природу відображення цих фізіологічних особливостей людини;

у разі необхідності, забезпечити транспортування до медичного закладу всіх учасників слідчої (розшукової) дії;

проконсультуватися з фахівцями державної спеціалізованої установи, в якій планується проведення експертизи, щодо виду, характеру, кількості та якості необхідних зразків

(наприклад, не завжди для проведення молекулярно-генетичної експертизи є необхідність у зразках саме крові особи, що значно спрощує процедуру примусового отримання необхідних зразків);

залучити до проведення слідчої (розшукової) дії як спеціаліста відповідного фахівця, урахувавши при цьому стать особи, у якій будуть відбиратися зразки, якщо це пов'язано з її оголенням;

визначити осіб (підрозділ), які будуть забезпечувати примусовий характер процесуальної дії, з огляду на покладені на них функціональні обов'язки (наприклад, співробітники відповідних спецпідрозділів тощо), та провести з ними чіткий інструктаж щодо виду та меж примусу;

забезпечити технічні засоби фіксації слідчої (розшукової) дії, про що заздалегідь повідомити учасників процесуальної дії;

забезпечити участь понятих у проведенні процесуальної дії, зважаючи на конфліктний характер слідчої ситуації, урахувавши при цьому стать особи, у якій будуть відбиратися зразки, якщо це пов'язано з її оголенням;

забезпечити участь захисника особи, а в окремих випадках – адвоката в порядку надання безоплатної правової допомоги;

у випадку перебування арештованої особи у відповідному закладі врахувати все вказане вище в умовах місця перебування особи.

До тактичних аспектів примусового відбирання біологічних зразків особи відносимо вплив суб'єктом розслідування безпосередньо на особу, у якій планується відібрати біологічні зразки, або через її захисника, метою якого є схилення особи до добровільного надання необхідних біологічних зразків.

Пропонуючи особі надати необхідні біологічні зразки добровільно, слідчий повинен чітко роз'яснити самій особі або її захиснику, у чому саме полягає механізм примусу та яким

чином він буде реалізований у випадку відмови особи добровільно надати необхідні зразки. Така деталізація не повинна носити погрожувальний характер, а має за мету виключно інформування особи щодо некомфортності та невідворотності слідчої (розшукової) дії у випадку її примусового характеру.

Вважаємо, що після такого інформування та демонстрації готовності слідчого, прокурора до примусового відбирання зразків, більшість осіб погодиться на добровільне надання біологічних зразків.

Отже, зважаючи на проблемний характер примусового відбирання біологічних зразків особи у кримінальному провадженні як з огляду відсутності нормативно закріпленого механізму його реалізації, так і з огляду певного обмеження природних прав людини, ефективність і правомірність проведення цієї процесуальної дії на пряму залежить від професійної компетентності суб'єкта розслідування, яка містить: правильне розуміння суті біологічних зразків, якісну організацію проведення слідчої (розшукової) дії, вибір тактичної лінії поведінки з метою впливу на особу.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

А. О. Антощук

Така галузь, як право інтелектуальної власності, звичайно охоплює широкий сектор прав різноманітного характеру: в той час як деякі з них є результатом інтелектуального, творчого акту і визнаються як його стимул і винагорода.

Оскільки є право, то знаходяться особи, які посягають на ці права. Зазвичай структура боротьби зі злочинністю виглядає таким чином: попередження злочинів; розкриття злочинів; розслідування злочинів. При цьому, кожен з названих видів діяльності має свої особливості та специфіку, які детерміновані своєрідністю нормативного регулювання, суб'єктами, метою та іншими обставинами.

З позицій криміналістики, розслідування злочинів є найбільш складним і своєрідним видом діяльності у структурі боротьби зі злочинністю. Стає очевидним, що необхідність вдосконалення слідчої практики спонукала українських вчених-криміналістів досліджувати та вдосконалювати такий напрям діяльності, як криміналістичне забезпечення розслідування злочинів.

Поняття криміналістичне забезпечення було розроблене та введене у наукове використання В. Г. Коломацьким. На його думку, криміналістичне забезпечення – це система впровадження в практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб та органів внутрішніх справ по охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю криміналістичних знань, втілених в умінні працівників використовувати наукові, методичні та тактичні криміналістичні рекомендації, тех-

ніко-криміналістичні засоби та технології їх застосування в цілях запобігання, розкриття та розслідування злочинів.

Розглядаючи систему криміналістичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, він виділяє три взаємопов'язаних підсистеми: криміналістичної науки; криміналістичної освіти та криміналістичної техніки [1, с. 62].

Відомий вчений-криміналіст В. О. Образцов вважає, що сутність криміналістичного забезпечення кримінального судочинства полягає в наданні посадовим особам правоохоронних органів, які професійно ведуть боротьбу зі злочинністю, наукової продукції, що розроблюється в криміналістиці, освоєння та використання якої сприяє підвищенню ефективності вирішення завдань, які стоять перед споживачами такої продукції [2, с. 25–30].

Слушною та найбільш вдалою, видається позиція, А. В. Іщенка, І. П. Крasyюка та В. В. Матвієнка, які розглядають криміналістичне забезпечення, як складне багатопланове, комплексне поняття, головним змістом якого є самостійна специфічна діяльність учених-криміналістів і практиків по розробці нових, пристосованні відомих науково-технічних досягнень, а також їх впровадження в практику розслідування злочинів з метою оптимального вирішення її завдань [3, с. 17].

Ми підтримуємо думку А. В. Іщенка, І. П. Крasyюка та В. В. Матвієнка і вважаємо, що криміналістичним забезпеченням розслідування порушення авторського права і суміжних прав являє собою сукупність організаційних, технічних і тактичних засобів з різноманітних галузей знань, необхідних для запобігання, виявлення та розслідування такого виду злочинів.

Список використаної літератури

1. Коломацкий В. Г. Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступле-

ний / В. Г. Коломацкий // Криминалистика. – Т. 1. История, общие и частые теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. – М. : Академия МВД РФ, 1995. – 264 с.

2. Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. – М., 1997. – 757 с.

3. Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія / А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 212 с.

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Л. І. Аркуша

Аналізуючи матеріали практики і досвід слідчих та оперативних підрозділів, можна зробити висновок про те, що тактика протидії злочинних організацій діяльності правоохоронних органів ґрунтується на комплексі таких заходів, це насамперед:

1. Заходи, що надають злочинній діяльності організований характер: а) дії, спрямовані на створення злочинної організації (підбір кадрів); б) дії, спрямовані на збір відповідних відомостей, що дозволяють заздалегідь визначити варіанти злочинного поведження, способи вчинення злочинів і на цій основі ретельно спланувати злочинні акції.

З цією метою злочинцями створюється широка мережа корумпованих зв'язків у середовищі бізнесменів, підприємців, у структурах управління державною власністю, у Нацбанку України, податкових органах, посередницьких фірмах, які займаються оформленням документів, у митних та інших органах.

Аналіз викритих злочинів, вчинених злочинними організаціями, свідчить про те, що більшість з них мають своїх інформаторів у багатьох державних і комерційних структурах. Ці особи чудово інформовані про те, коли і які угоди будуть укладатися, коли і куди надійдуть великі суми грошей, і під якою охороною вони будуть доставлені, у якій формі будуть проводитися розрахунки, і хто є одержувачем. Отже, ризик зазнати невдачі при здійсненні організованої злочинної діяльності фактично зводиться до нуля.

2. Заходи, спрямовані на забезпечення технічної переваги організованої злочинної структури над правоохоронними органами.

За даними оперативних підрозділів на технічне оснащення злочинними організаціями витрачається до 30 % злочинних доходів.

3. Заходи, що забезпечують маскуванню злочинної діяльності.

Маскування злочинної діяльності здійснюється численними і різноманітними способами організаційного, технічного і технологічного характеру, з яких лише невелика частина стає відомою криміналістиці. Головні цілі, які переслідує кримінальне середовище при створенні злочинної організації і здійсненні протиправної діяльності, – це одержати незаконні доходи і за всіх обставин зберегти їх для подальшого розвитку злочинної індустрії.

4. Заходи, спрямовані на створення ефективних систем контактів у структурах влади для забезпечення гарантованого захисту своїх інтересів і безпеки учасників організованих злочинних структур.

Основою державного управління є його контрольні функції. Імовірність того, що протиправна діяльність, навіть будучи замаскована, може бути в будь-який момент виявлена і припинена, спонукає злочинні організації вишукувати шляхи і засоби свого захисту в державних структурах за допомогою корумпованих службових осіб. Величезний потенціал ринку для витягу незаконних прибутків сприяє залученню до корумпованих відносин зі злочинними організаціями досить впливових державних службовців, які мають можливість не тільки запобігти, але і виключити пряме втручання правоохоронних органів.

5. Заходи, спрямовані на придбання економічної і політичної влади в окремих регіонах України.

Не обмежуючись залученням державних службовців у широкомасштабну корупцію, організована злочинне середовище розгорнуло справжню боротьбу в регіонах: за придбання контрольних пакетів акцій у найбільш важливих сферах

економіки; заняття посад, пов'язаних із ліцензуванням, квотуванням, зовнішньоекономічною діяльністю; висування своїх людей у представницькі владні структури для лобювання потрібних їм рішень.

Володіючи величезними фінансовими коштами, підприємці і бізнесмени, пов'язані з кримінальними структурами, збагатившись за рахунок неправомірних угод, укриття доходів від оподатковування і т. д., витрачають їх при проведенні передвиборчих кампаній, фактично купуючи голоси виборців.

6. Заходи силового й іншого тиску на ту частину суспільства, в якій сформувалася повага до права і правопорядку, на органи влади і управління, до функції яких входить захист прав і свобод громадян.

Злочинні організації постійно ведуть роботу зі схилення до співробітництва працівників правоохоронних органів, існують випадки вербування останніх з використанням компрометуючих матеріалів, спроби підкупу безпосередньо і через третіх осіб. Часто для цих цілей застосовуються такі форми впливу, як залякування чи дискредитація.

Могутнім і винятково небезпечним засобом протидії правоохоронним органам є діяльність злочинних організацій, спрямована на виявлення сил і засобів оперативної роботи, виявлення планованих і проведених правоохоронними органами оперативних комбінацій і слідчих заходів, створення всіляких перешкод при їх здійсненні.

Однією з ознак протидії слідству шляхом використання корумпованих зв'язків може бути фіктивна ажіотажна суспільна атмосфера, створювана навколо розслідування в цілому, з приводу особистості підозрюваного, а в деяких випадках – і особистості слідчого (чи оперативного працівника). При цьому в засобах масової інформації можуть з'являтися публікації, які описують, як окремі факти, що позитивно характеризують підозрюваного, так і вигадані (чи ті, що дійс-

но були) помилки, зловживання слідчого й інших учасників розслідування, описуються в перекрученому вигляді подія злочину і заходи, розпочаті правоохоронними органами для його виявлення і розслідування, висловлюються сумніви в законності їх дій, об'єктивності й ін. Можливі також факти цілеспрямованого поширення помилкових слухів про політичне підґрунтя розслідуваної події, організацію пікетувань, голодувань і незаконних демонстрацій, організацію протестів представників суспільних рухів і політичних партій, що видають розслідування як “замах” влади на демократичні права.

Зменшити тиск на слідство через засоби масової інформації можливо тільки у тому випадку, якщо правоохоронні органи відпрацьовують тактику випередження в подачі матеріалів для громадськості офіційної інформації, що не дасть можливості формування негативної суспільної думки.

Багаторівневий і різноплановий характер протидії (як спосіб уникнути викриття, властивий всім стадіям розвитку події злочину) вимагає вироблення і здійснення комплексу заходів з метою своєчасного виявлення злочинних структур, їх намірів і задумів для виявлення і розслідування злочинів на ранній стадії їх розвитку.

ВИЯВЛЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ГОТУЮТЬ НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

А. В. Баб'як

Пріоритетними напрямками діяльності правоохоронних органів є протидія злочинам проти особи, власності, незаконного обігу наркотичних засобів, зброї та вибухових речовин, безпеки руху та експлуатації транспорту та ін.

Серед злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту особливу небезпеку становлять незаконні заволодіння транспортними засобами, в результаті чого власники цих засобів позбавлені можливості реалізовувати щодо них свої права, а відносинам власності завдається суттєва шкода, що обумовлює високу суспільну небезпечність цих діянь.

З метою належного виконання завдань оперативно-розшукової діяльності потребують перегляду і змін, розроблені теорією та практикою, основні положення тактики виявлення кримінальних правопорушень, зокрема тактики виявлення осіб, які готують незаконне заволодіння транспортними засобами.

Пошуковими ознаками, згідно з якими оперативні працівники Національної поліції України здійснюють розпізнання осіб, які готують незаконне заволодіння транспортними засобами, є:

пошук і придбання особами пустих бланків реєстраційних документів з відтисками печаток і штампів, що необхідні для державної реєстрації та перереєстрації транспортних засобів;

пошук і придбання особами номерних знаків і кузовів транспортних засобів, які з об'єктивних і суб'єктивних причин не використовуються їх власниками;

установлення особами, які становлять оперативний інтерес, контактів і попередніх домовленостей про майбутню "роботу" із працівниками легальних і нелегальних підприємств, які надають послуги зі збірки, розбирання та фарбування

транспортних засобів, а також ремонту їхніх пошкоджених замків запалювання та протиугінних систем;

пошук особами, які становлять оперативний інтерес, місць, у яких можливо переховати транспортні засоби, якими останні планують незаконно заволодіти;

пошук особами, які становлять оперативний інтерес, потенційних покупців транспортних засобів, якими останні планують незаконно заволодіти, а також майна (автомагнітоли, відеореєстратори та ін.) чи запасних частин (сталені диски, автошини та ін.), що збуватимуться після незаконного заволодіння транспортним засобом;

пошук і придбання знарядь для вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом (інструментів для зміни маркування автомобілів; знарядь спеціального призначення, що використовуються для подолання перешкод і вимкнення сигналізації: мануфактурний алгоритмічний код-граббер, GSM/GPS глушилка, бампінг та ін.);

пошук і встановлення особами, які становлять оперативний інтерес, контактів із працівниками структурних підрозділів патрульної поліції та нотаріату;

вивчення режиму роботи власника транспортного засобу, маршруту руху, місць його стоянки та тимчасового перебування;

пошук співучасників вчинення злочину і розподіл між ними ролей;

підготовка “алібі” на час вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом.

Організація виявлення осіб, які готують незаконне заволодіння транспортними засобами – це алгоритм ініціативних оперативно-розшукових дій уповноважених осіб, спрямованих на отримання первинної інформації щодо означеного виду протиправної діяльності осіб, які застосовуються у комплексі чи окремо, залежно від оперативної обстановки та оперативно-тактичної ситуації.

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ – ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

С. А. Басалик

В. В. Колосков

Торгівля людьми є одним із видів злочинної діяльності. Він стає дедалі підконтрольним транснаціональним організованим злочинним об'єднанням. Цей вид злочину приносить надприбуток від різних видів експлуатації людей і має низький ризик розкриття та висунення звинувачення проти злочинців.

Здійснення оперативно-розшукових заходів оперативно-розшуковими підрозділами ДПСУ повинно бути спрямовано на своєчасне встановлення потерпілих, оскільки саме це відіграє вирішальну роль у порушенні кримінального провадження та притягненні винних до відповідальності за статтею 149 КК України.

Джерелами отримання інформації про потенційних жертв торгівлі людьми є оперативні дані про осіб, які причетні до функціонування каналів торгівлі людьми; інформація, отримана в офіційному порядку від представників підрозділів органів охорони державного кордону, на ділянках відповідальності яких функціонують міжнародні аеропорти; результати опитування (інтерв'ювання).

У процесі організації оперативної протидії торгівлі людьми на ділянці відповідальності доцільно налагодити дієву взаємодію з представниками організацій, які здійснюють реабілітацію жертв торгівлі людьми. Взаємодія оперативних підрозділів ДПСУ з такими організаціями в деяких випадках дає можливість в офіційному порядку отримати необхідні дані.

При правильній організації оперативного опитування жертв торгівлі людьми можна отримати вагомі дані стосовно осіб, які в минулому та на даний час причетні до скоєння злочинів, передбачених ст. 149 КК України. У зв'язку з тим, що даний вид злочинів є надприбутковим, факти відмови з боку злочинців від скоєння подібних протиправних дій практично виключені.

Існують деякі аспекти організації роботи з жінками, які в минулому були втягнуті в сексуальну експлуатацію на території іншої держави та в офіційному порядку депортовані на Батьківщину, які в подальшому бажають виїхати за межі України з метою надання послуг сексуального характеру. Саме останні, як правило, змінюють в офіційному порядку установчі дані (прізвище, ім'я тощо) та отримують нові паспорти громадян України для виїзду за кордон. Перевірку зазначених фактів можна здійснювати з використанням можливостей регіональних представництв міграційної служби України.

Для своєчасної та якісної розробки злочинних угруповань доцільно використовувати повний комплекс методів оперативно-розшукової діяльності, таких як оперативне опитування, вивідування, спостереження за особою або річчю, оперативна комбінація, оперативний експеримент із застосуванням повного комплексу технічних засобів негласного зняття інформації в тісному поєднанні з агентурно-оперативною роботою.

При успішному проведенні оперативного пошуку та у разі виявлення осіб, які займаються торгівлею людьми, суттєвого значення набуває встановлення факту продовження ними такої злочинної діяльності, оскільки це надає можливість у разі підшукування злочинцями жінок для подальшого вивезення за кордон спланувати та провести відповідні оперативні комбінації з метою отримання додаткових фактичних даних,

що можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні.

При викритті злочинних груп, які займаються торгівлею жінками, досить часто виявляються результативними й такі оперативно-розшукові заходи як контроль за телефонними розмовами, а також використання спеціальних технічних засобів для контролю, фіксації і документування розмов та інших дій осіб за наявності підстав вважати їх причетними до організованої злочинної діяльності, фіксації та документування факту телефонної розмови між громадянами, надсилання листа або телеграфного повідомлення.

Суттєвим аспектом в оперативній протидії торгівлі людьми на каналах авіаційного та залізничного міжнародного сполучення є обізнаність оперативного складу оперативно-розшукових підрозділів органів охорони державного кордону України й інспекторського складу відділів прикордонної служби методиці здійснення оперативного опитування (інтерв'ювання) громадян, які перетинають державний кордон України та механізмів здійснення подібних злочинів, з метою виявлення серед останніх потенційних “жертв” торгівлі людьми на стадії вивезення з України.

Так, під час здійснення оперативного пошуку ознак діяльності каналів торгівлі людьми, під час здійснення прикордонного контролю та інтерв'ювання пасажирів необхідно звертати увагу на молодих осіб жіночої статі, які слідують або окремо, або у складі групи 2–3 осіб та при спілкуванні з останніми намагались дізнатись мету виїзду за кордон.

У разі отримання відповідей про нібито офіційне працевлаштування провести оперативне опитування з метою виявлення малопомітних, “завуальованих” ознак здійснення протиправних дій, а в деяких випадках при отриманні пояснення про дійсну мету виїзду за кордон (сексуальна експлуатація), необхідно схилити зазначену категорію осіб до залишення на

Україні, роз'яснюючи негативні наслідки, що можуть статись з ними.

Вирішальним моментом у проведенні зазначеного заходу є відібрання у потенційної жертви торгівлі людьми письмових пояснень (заяви на ім'я начальника органу охорони державного кордону) з зазначенням усіх відомих їй фактів скоєння злочинних дій та осіб, причетних до спроби переправлення.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

В. О. Білецький
Ю. В. Ковальчук

Обґрунтування проблем соціального контролю за оперативно-розшуковою діяльністю (ОРД) правоохоронних органів виникла давно і не втратила своєї актуальності в умовах сьогодення.

Єдиного підходу до вирішення цієї проблеми ще не вироблено. Робота над нею привела до декотрих позитивних висновків і пропозицій, що містяться у виступах керівників держави всіх рівнів, наукових роботах і публікаціях, практичних заходах у вигляді експериментів тощо. До тих чи інших висновків або пропозицій слід підходити з урахуванням того, що кожен учасник цього процесу висловив свою думку і відношення до поставленої проблеми, виходячи з особливостей, властивих конкретним правоохоронним органам, зацікавленим міністерствам і відомствам, що у тій чи іншій мірі займаються питаннями оперативно-розшукової діяльності.

Особливістю правоохоронних органів є їх право на легітимне застосування сили з метою захисту громадян, держави від злочинних (протиправних) посягань. Звідси спокуса влади використовувати їх у власних політичних (а іноді й бізнесових) інтересах – аж до узурпації влади. З метою усунення (обмеження) цієї загрози, демократія передбачає перш за все розподіл влади, взаємоконтроль її гілок, а також максимальне залучення до цього взаємоконтролю структур громадськості, тобто встановлення громадського демократичного контролю над силовими (правоохоронними) органами.

Ефективність демократичного соціального (громадського) контролю (особливо на етапі його становлення) залежить

від збалансованості повноважень його суб'єктів, перш за все, у системі влади, від рівня реальної незалежності судової системи, оскільки судовий захист є вищою формою гарантії прав і свобод громадян, у т. ч. у їхніх відносинах з органами влади, засобами масової інформації, оскільки саме незалежні ЗМІ забезпечують максимально об'єктивне і повне інформування громадян про діяльність захисників правопорядку, а правоохоронні органи – про громадську думку з цих питань.

Часто поняття “соціальний контроль” розуміють тільки як право доступу до інформації про діяльність правоохоронних органів та як право органів державної влади здійснювати перевірки й нагляд за дотриманням прав людини

Закон України “Про демократичний громадський контроль над військовою організацією і правоохоронними органами держави” визначає систему демократичного громадського контролю як сукупність інститутів і законодавчо закріплених процедур і засобів, що забезпечують розподіл повноважень, обов'язків і відповідальності між відповідними суб'єктами.

Кількість звернень громадян до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини значно перевищує реальні можливості з їх розгляду апаратом уповноваженого. У свою чергу правоохоронні органи не належним чином реагують на звернення Уповноваженого з приводу отримання інформації.

Обмеженість реальної, а не декларованої свободи ЗМІ, незалежності судів, недостатня цивільна активність і підміни її створенням квазісуспільних структур зумовлюють відсутність реального суспільного контролю над правоохоронними органами і разом з тим створюють ілюзію демократичності влади, наявність демократичного контролю над системою влади взагалі і правоохоронними органами зокрема, відсутність проблеми забезпечення демократичної підзвітності правоохоронних органів.

За відсутності транспарентності, здібностей бачити неможливо дати відповідь на чотири ключові для національної безпеки питання: які рішення ухвалюються, де вони приймаються, ким і чому? Свідомим дефіцитом безпеки в Україні є той факт, що відповідь на ці питання не можуть дати ні в самій країні, ні за її межами.

Правоохоронні органи України неохоче сприймають реалії демократичної підзвітності і громадського демократичного контролю. Для багатьох людей у цій сфері “громадський демократичний контроль” означає президентський контроль, а інформованість на рівні урядових департаментів, Верховної Ради, незалежних експертів і громадськості сприймається ними як загроза національній безпеці.

Найбільш дієвою є система контролю, до якої входять: парламентський контроль, що втілюється через можливість вищого представницького органу держави здійснювати контролюючі функції у сфері діяльності правоохоронних органів; контроль виконавчої влади, що передбачає відповідальність представників (органів) виконавчої влади за діяльність правоохоронних органів; юридичний нагляд, що ґрунтується на праві органів юстиції санкціонувати деякі види оперативної діяльності і виявляти допущені порушення законності з боку правоохоронних органів; внутрішній контроль, за якого керівники правоохоронних органів мають відповідні повноваження і несуть відповідальність за дії своїх підлеглих; зовнішній нагляд, що здійснюється ЗМІ та суспільством (неурядовими організаціями, групами та окремими громадянами) і полягає в публічному обговоренні діяльності правоохоронних органів і підзвітності посадовців цих структур.

Важливе значення має система законодавчого (парламентського) контролю, який забезпечує такий стабільний підхід до вирішення проблем безпеки, що рівною мірою влаштовує і державу, і самі правоохоронні органи. Роль парламенту полягає у виконанні 4 завдань: контроль, незалежна

оцінка, гарантія принципу прозорості та забезпечення зв'язку між суспільством і правоохоронними органами.

Універсальної моделі контролю за діяльністю правоохоронних органів не існує. Адже система контролю будь-якої держави є результатом її державного і політичного устрою, історії та культурної спадщини. Водночас, існують принципи (вимоги та стандарти), яким така система має відповідати.

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБАГАЧЕННЮ

Р. В. Білоус

На підставі проведених досліджень слід констатувати, що в ході кримінального аналізу протидії незаконному збагаченню забезпечується цілеспрямоване збирання/здобування, упорядкування, фіксація, аналіз та оцінка оперативно-значимої інформації, її представлення (візуалізація), передача та реалізація.

За результатами проведеного дослідження визначено два види кримінального аналізу у протидії незаконному збагаченню:

а) оперативний – служить досягненню протягом короткого часу запланованої цілі і спрямований безпосередньо на аналітичну підтримку протидії незаконному збагаченню і охоплює такі сфери: злочин, фігурант та методи ведення справ з метою контролю, відслідковування, аналізу, оцінки й прогнозування оперативної обстановки;

б) стратегічний кримінальний аналіз спрямований на обробку даних для процесів управління та прийняття рішень у процесі яких застосовуються два типи показників: індикатори організованого злочинного угруповання у складі представників органів державної влади, контролюючих та правоохоронних органів тощо, які оцінюються у таких сферах як джерела; сфера застосування; адаптація; вплив; індикатори сфери злочинної діяльності: джерела; масштаби; пристосованість; толерантність.

Відповідно до викладеного нами було запропоновано алгоритм проведення кримінального аналізу протидії незаконному збагаченні, який включає в себе: рішення керівника про проведення кримінального аналізу; введення офіцера-аналі-

тика до складу групи, що працює по питанням протидії даних злочинів; визначення за допомогою якого програмного забезпечення буде здійснюватися обробка отриманої інформації з метою створення та перевірки гіпотез щодо ймовірного незаконного збагачення; застосуванням програмного забезпечення IBM i2 Analyst's Notebook, яке дозволяє опрацьовувати великі об'єми розрізненої інформації та видавати результат у наглядному вигляді в найкоротший термін, що дозволяє побачити те, що не завжди одразу можливо прорахувати чи обчислити іншими способами.

На підставі аналізу наукових джерел визначено, що прогресивним у протидії незаконному збагаченню є оцінка інформації методом 4×4, де було запропоновано критерій такої оцінки відповідно до яких кожній інформації, що надходить до уповноважених підрозділів про підготовку чи вчинення незаконного збагачення надається код, що складається з двох частин: результат оцінки джерела (значення A, B, C, D) та результат оцінки інформації (значення 1, 2, 3, 4).

Отже, кримінальний аналіз у протидії незаконному збагаченню є встановлення та передбачення зв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими, потенційно з ними пов'язаними даними з метою їх використання у розробленні тактичних та стратегічних засад з протидії даних злочинів.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

І. Л. Близнюк

Однією з найкорумпованіших сфер сучасних економічних відносин в Україні є сфера публічних закупівель лікарських засобів. Так, найпоширенішим видом злочинів у сфері охорони здоров'я є розкрадання бюджетних грошових коштів шляхом завищення ринкових цін при організації закупівлі лікарських засобів для лікувально-профілактичних закладів.

Останнім часом найбільш розповсюдженими схемами корупційних діянь у процесі здійснення державних закупівель лікарських засобів в Україні є так звані “картельні змови”, іншими словами, кулуарні домовленості між компаніями щодо розподілу перемоги на конкурсних торгах та завищення цін на лікарські засоби у Державному реєстрі оптово-відпускних цін.

Зміст схеми зі зловживанням Реєстром полягає в тому, що власники реєстраційних посвідчень на лікарські засоби в змові з керівництвом МОЗу декларувати завищені ціни. Далі вони вказують ці завищені ціни в тендерних пропозиціях і ділять різницю між собою. Фактично Реєстр перетворився на легальний інструмент завищення цін на ринку публічних закупівель лікарських засобів.

З метою своєчасного й ефективного викриття кримінальних правопорушень, які вчиняються у процесі здійснення державної закупівлі лікарських засобів, оперативним працівникам підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції України доцільно перевірити та вивчити такі фінансово-господарські документи:

угоди (договори) щодо державної закупівлі лікарських засобів, укладені МОЗ зі спеціалізованими організаціями, які здійснюють закупівлі за напрямами використання бюджетних коштів щодо забезпечення медичних заходів окремих державних програм і комплексних медичних заходів програмного характеру;

документ щодо державної реєстрації лікарського засобу (реєстраційне посвідчення), який підлягає закупівлі спеціалізованою організацією, виданий МОЗ;

оголошення про проведення процедури державної закупівлі лікарських засобів;

укладений за результатами торгів договір про закупівлю лікарських засобів. Умови договору про закупівлю лікарських засобів не повинні відрізнятися від змісту тендерної пропозиції переможця процедури закупівлі лікарських засобів;

тендерну документацію;

реєстр отриманих тендерних пропозицій учасників певних торгів щодо закупівлі лікарських засобів. Тендерні пропозиції подаються в електронному вигляді через електронну систему закупівель;

протокол розкриття тендерних пропозицій;

протокол розгляду тендерних пропозицій;

повідомлення про намір укласти договір щодо лікарських засобів;

річний план закупівель лікарських засобів;

звіт про результати проведення процедури закупівлі лікарських засобів;

звіт про укладені договори;

звіт про виконання договору про закупівлю лікарських засобів.

Для своєчасного викриття картельних змов/кулуарних домовленостей щодо розподілу перемоги на державних торгах із закупівлі лікарських засобів слід проаналізувати пов'язаних осіб власників компаній-учасників торгів. Для цього

слід звернути першочергову увагу на однакові відомості, узані при реєстрації компаній-учасників торгів (наприклад, однаковий номер телефону, указаний при реєстрації, однакова адреса реєстрації, однакова попередня адреса, заснування одних компаній – учасників торгів іншими компаніями, які теж беруть участь у торгах, тощо). Так, нерідко в тендерах беруть участь компанії, які контролюються одним і тим самим фактичним власником (засновником). Ці компанії можуть виходити на торги з однаковим лікарським препаратом (з однаковими торговими марками) із завищеною ціною з метою недопущення до торгів інших конкурентів, незважаючи на реєстрацію в Україні більш дешевих аналогів цих ліків.

Для того, щоб викрити факт неправомірного завищення цін на лікарські засоби у Реєстрі оптово-відпускних цін завдяки змові власників реєстраційних посвідчень та керівництва МОЗу перш за все необхідно:

вивчити підтверджуючі документи щодо оптової ціни вітчизняних лікарських препаратів, якщо є підстави вважати, що компанія-власник реєстраційного посвідчення на лікарський засіб завищує ціни на нього;

вивчити митну декларацію, яка видається компанії під час ввезення імпортного лікарського препарату на територію України та в якій вказується митна вартість препарату;

проаналізувати ланцюжок “формування” ціни на ліки: яким компаніям перепродувались ліки, справжність, а не фіктивність функціонування цих компаній, наявність у ланцюжку офшорів.

З метою завищення митної вартості ліків часто використовуються офшорні компанії. Українські “компанії-прокладки” проводять фіктивні бізнес-транзакції за кордоном між кількома офшорними іноземними компаніями. При цьому рух ліків між країнами здійснюється “на папері”, а де-факто ліки від виробника прямують відразу в Україну, проте вже за ціною в кілька разів вищою. Зважаючи на пільговий режим

оподаткування, імпортери, завищуючи митну вартість лікарських засобів, отримують можливість для “тіньового” виведення коштів за межі держави та штучної мінімізації власних податкових зобов’язань. Прибуток же осідає в кишенях бенефіціарних (фактичних) власників “компаній-прокладок” та офшорів.

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧИХ ТА ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ПІД ЧАС ЇХ ВЗАЄМОДІЇ ПРИ ОГолоШЕННІ ОСОБИ В РОЗШУК

О. П. Бойко

Підстави та процесуальний порядок оголошення особи в розшук передбачені ст. 280, 281 Кримінального процесуального кодексу України, (далі – КПК України), а саме: виконавши всі слідчі (розшукові) дії (далі – СРД) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також усі дії для встановлення місцезнаходження особи слідчий вносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується прокурором. Про оголошення розшуку підозрюваного слідчим вноситься окрема постанова. Розшук підозрюваного слідчим може бути оголошено ще до виникнення підстав зупинення досудового розслідування. Якщо підстави для розшуку і зупинення розслідування виникають одночасно, то слідчий може оголосити розшук і зупинити розслідування однією постановою.

Згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ України від 14 серпня 2012 року № 700 “Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень” (далі – Інструкція) у день прийняття такого процесуального рішення слідчий доповідає матеріали про розшук підозрюваного начальнику слідчого підрозділу для погодження та подальшого направлення начальнику територіального органу поліції для організації розшуку підозрюваного. Цією ж Інструкцією передбачено, що у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим в обов’язковому порядку вносяться за пого-

дженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу та застосування відносно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (п. 8.2 Інструкції). Здійснювати розшук особи, відповідно до ч. 3 ст. 281 КПК України, слідчий уповноважений доручати оперативному підрозділу. За наявності доручення щодо здійснення розшуку підозрюваного, розшукова діяльність підрозділу карного розшуку здійснюється протягом усього розшукового провадження з самостійним визначенням заходів його здійснення, які передбачені нормами КПК України та Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” (далі – ЗУ “Про ОРД”). Відповідно до ст. 9 ЗУ “Про ОРД” у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) заводиться оперативно-розшукова справа (далі – ОРС). Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції. Однак кримінальне процесуальне законодавство не забороняє слідчому проводити подальші СРД, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного, але, їх проведення повинно бути узгоджене з основним виконавцем розшуку, яким у даному випадку є підрозділ карного розшуку. Це необхідно для того, щоб уникнути прорахунків у даному напрямі діяльності. Особливістю змісту доручення слідчого щодо здійснення розшуку підрозділом карного розшуку є те, що в ньому вказується не на перелік заходів розшуку, які потрібно виконати, а на завдання розшуку. Про хід розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, та встановлення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, після доручення розшуку оперативному підрозділу, останній повинен інформувати щомісячно слідчого, прокурора. Ця інформація повинна мати взаємозворотний зв’язок, за допомогою якого об’єднуються зусилля суб’єктів

розшуку підозрюваного. За необхідності начальнику слідчого підрозділу, а також слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму таємності).

Отже, на підставі вищезазначеного, ми дійшли висновку, що до повноважень слідчих при оголошенні особи в розшук можна віднести: за наявності підстав, передбачених ст. 280 КПК України, виносити постанову про зупинення досудового розслідування; доповідати матеріали про розшук підозрюваного начальнику слідчого підрозділу для погодження та подальшого направлення начальнику територіального органу поліції для організації розшуку підозрюваного; звертатися з клопотанням до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу та застосування відносно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; відповідно до ч. 3 ст. 281 КПК України надавати доручення оперативним підрозділам щодо здійснення розшуку підозрюваного оперативному підрозділу; здійснювати СРД, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного; знайомитися з матеріалами ОРС.

Повноваженнями слідчих під час їх взаємодії з працівниками підрозділів карного розшуку при оголошенні особи в розшук є: доповідати матеріали про розшук підозрюваного начальнику слідчого підрозділу для погодження та подальшого направлення начальнику територіального органу поліції для організації розшуку підозрюваного; відповідно до ч. 3 ст. 281 КПК України надавати доручення підрозділам карного розшуку для здійснення розшуку підозрюваного.

До повноважень підрозділів карного розшуку при оголошенні особи в розшук можна віднести: відповідно до ст. 6 ЗУ “Про ОРД”, заводити ОРС щодо осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; з дотриманням режиму таємності надавати слідчому матеріали ОРС для ознайомлення; інформувати щомісячно слідчого

про заходи, ужиті для встановлення місцезнаходження підозрюваного, оголошеного в розшук; розробляти план оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) щодо розшуку підозрюваного; проводити ОРЗ у межах ОРС; за наявності ухвали слідчого судді на затримання підозрюваного з метою приводу та застосування відносно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою здійснювати затримання.

Повноваженнями працівників підрозділів карного розшуку слідчих під час їх взаємодії зі слідчими при оголошенні особи в розшук є: щомісячне письмове інформування слідчих про заходи, ужиті для встановлення місцезнаходження підозрюваного; надання слідчому для ознайомлення з дотриманням режиму таємності матеріали ОРС.

СКЛАДОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО АВТОБІЗНЕСУ

О. В. Болгар

Безумовною, з нашої точки зору, є точка зору тих вчених, які одним із центральних елементів криміналістичної характеристики вважають відомості саме про спосіб вчинення злочину. З цього приводу В. Є. Коновалова підкреслює, що ознаки способу посідають особливе, домінуюче місце в системі криміналістичної характеристики. Це пояснюється, по-перше, тим, що спосіб злочину певним чином детермінований і дозволяє виявити взаємозв'язки елементів криміналістичної характеристики, та, по-друге, його ознаки дуже важливі для відшукання слідів злочину й самого злочинця. Безпосередньо спосіб злочину є образом дії злочинця, що відбивається в певній системі взаємопов'язаних операцій та прийомів підготовки, вчинення і приховування злочинів [1, с. 22].

Водночас і застосований нами технологічний підхід не є рідкісним. Вперше його запропонував ще в 1994 році В. І. Куліков, який тим самим став одним із засновників діяльнісного підходу до висвітлення проблем злочинності [2]. Згодом його було підтримано і в інших дослідженнях [3; 4].

Так, В. В. Тіщенко та А. А. Барцицька підкреслюють, що поступовий розвиток уявлень про технологічну природу злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів зумовив формування технологічного підходу як напряду дослідження закономірностей щодо реалізації комплексів взаємопов'язаних дій та процедур, які застосовуються у певній послідовності з метою досягнення необхідного результату в практиці злочинної, а також криміналістичної діяльності. Технологічний підхід як різновид діяльнісного відображає динамічні процеси діяльності двох протилежних типів:

злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів [4, с. 169–170].

Відштовхуючись від тих позицій, що спосіб вчинення злочину – це центральний елемент характеристики, який характеризує якісний бік злочину, а механізм – послідовний, технологічний бік злочинного діяння, ми приєднуємося до точки зору тих дослідників, які до предмету технологічного блоку відомостей про організовану злочинну діяльність відносять способи підготовки й вчинення злочинів, результати і наслідки злочинної діяльності, маскування злочинної поведінки та приховування слідів вчинення злочинів [5, с. 201–202].

Передусім необхідно підкреслити, що вивчення слідчої і судової практики, а також спеціальної літератури, дозволяє виділити декілька спеціалізацій у діяльності організованих злочинних угруповань у сфері кримінального автобізнесу:

по-перше, повернення викрадених транспортних засобів їх власникам після отримання певної “винагороди”, яка варіюється від однієї третини до половини ринкової вартості автомобіля (з метою документування вказаних випадків особливого значення набуває методика боротьби з вимаганнями у частині застосування такого способу документування, як проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту);

по-друге, спеціалізація на так званих “двійниках”, тобто викрадення автомобілів з метою перепродажу в іншому регіоні під документами аналогічних транспортних засобів;

по-третє, викрадення транспортних засобів з метою їх подальшого перепродажу зі зміненими номерами під “замовлення”.

У найменшому ступені для діяльності організованих злочинних угруповань у сфері кримінального автобізнесу на сьогодні характерна спеціалізація на викраденні автомобілів з метою їх використання як “донорів” – розукомплектування на запчастини та їх продаж [6].

Що стосується безпосередньо способів вчинення злочинів у сфері кримінального автобізнесу, то їх знання має величезне значення для криміналістичної характеристики злочинності даного виду. Виявляється, що під ними необхідно розуміти всю систему дій учасників організованих злочинних угруповань з готування, вчинення і приховання слідів злочинів у сфері кримінального автобізнесу, спрямовану на злочинне заволодіння, легалізацію і збут кримінальних автотранспортних засобів.

Виходячи із зазначених позицій, складовими технології злочинної діяльності у сфері кримінального автобізнесу є: механізм незаконного заволодіння автотранспортними засобами, способи підробки документів, зміни позначень маркування вузлів і агрегатів, легалізація кримінальних автотранспортних засобів та їх збут.

Список використаної літератури

1. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Конова. – Х. : Юрид. ин-т, 1985. – 92с.
2. Куликов В. И. Основы криминалистической теории организованной преступной деятельности / В. И. Куликов. – Ульяновск : Филиал МГУ, 1994. – 256 с.
3. Волобуев А. Ф. Технология преступной деятельности: “беловоротничковая” и общеуголовная преступность / А. Ф. Волобуев // Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк) / [под общ. ред. д. ю. н., проф. А. Н. Ярмыша]. – Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2001. – С. 152–196.
4. Тіщенко В. В. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці : монографія / В. В. Тіщенко, А. А. Барцицька. – Одеса : Фенікс, 2012. – 198 с.
5. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організо-

ваною злочинністю : монографія / О. О. Подобний. – Одеса : Вид.-во ОДУВС, 2012. – 526 с.

6. Башкирева Н. Н. Особенности раскрытия и расследования преступлений в сфере криминального автобизнеса (по материалам приграничных регионов) : дисс. ... канд. юрид. наук / Башкирева Нелля Николаевна. – Калининград, 2001. – 173 с.

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ МОТОТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

І. А. Ботнарєнко

Допит як найбільш розповсюджена слідча (розшукова) дія вимагає від особи, яка його проводить, значних зусиль, відповідних знань, умінь та навичок, життєвого і практичного досвіду, що обумовлено значенням цього заходу в кримінально-процесуальній сфері діяльності та завданнями, які постають перед ним. Показання осіб (потерпілого, підозрюваного, свідків), які надаються під час допиту, є одним з видів джерел інформації, а фактичні дані, що в них містяться, – доказами в кримінальному провадженні. Тому особливо важливо отримати повні та об'єктивні відомості про вчинення протиправного діяння, які б повною мірою відображали подію кримінального правопорушення та обставини, що з ним пов'язані.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження у вказаному напрямі, ця тема постійно перебуває у полі зору науковців у зв'язку з її практичною значущістю для правоохоронної діяльності, що зумовлюється необхідністю впровадження новітніх та ефективного використання перевірених часом засобів окремих методик розслідування кримінальних правопорушень.

Під час розслідування незаконного заволодіння мототранспортним засобом (далі – МТЗ) допит свідків, як правило, має невідкладний характер. Залежно від змісту отриманих відомостей, можна виділити декілька груп свідків у кримінальних провадженнях даної категорії: 1) особи, які випадково стали очевидцями викрадення МТЗ; 2) особи, які в силу виконання службових обов'язків стали свідками правопорушення; 3) особи, які стали очевидцями залишення правопорушниками викраденого МТЗ; 4) особи, які стали свідками

кримінальних правопорушень, вчинених з використанням викраденого МТЗ. З урахуванням зазначеної класифікації необхідно визначити предмет допиту різних категорій свідків та визначити тактику його проведення.

Істотне значення для розслідування указанного кримінального правопорушення має виявлення осіб, які з тих чи інших причин могли знаходитись поблизу від місця його вчинення або проживають в будинках (квартирах), вікна яких виходять у той бік, звідки було викрадено МТЗ. Показання таких свідків необхідно співставити з об'єктивними відомостями про ознаки зовнішності осіб, причетних до вчинення протиправного діяння, встановлені в ході огляду місця події. Отже, можна зробити висновок про прикмети та характеристики правопорушників (кількість, вік, зріст, фізична сила, вид та розмір одягу, взуття тощо).

Під час допиту свідків рекомендується з'ясувати, які обставини, що відносяться до кримінального правопорушення, привернули їхню увагу. Так, одні свідки могли помітити перебування в приміщенні (гаражі, сховищі) або поблизу сторонніх осіб, інші – звернути увагу на незвичний спосіб проникнення до нього, наприклад, шляхом злому замка ломом або іншим знаряддям. В обох випадках очевидці мимоволі звертають увагу на підозрілих осіб та більш-менш запам'ятовують ознаки їх зовнішності. Встановлення ознак зовнішності та прикмет правопорушників відображаються в протоколі допиту методом словесного портрету.

У процесі розслідування незаконного заволодіння МТЗ з охоронюваного гаража або оплатної стоянки у охоронця необхідно з'ясувати таку інформацію: кількість злочинців, їх прикмети; чи не знає він кого-небудь з них; знаряддя та засоби, за допомогою яких відбулось викрадення МТЗ; з ким із працівників гаража, на думку охоронця, могли зустрітись правопорушники під час вчинення злочинного діяння; як здійснювалась охорона приміщення; чи були подібні випад-

ки раніше та які заходи були вжиті адміністрацією установи, підприємства. Однак, слідчому необхідно урахувати той факт, що однією з причин викрадень авто і мототранспорту може бути халатність охоронця. Тому, з метою приховування цієї обставини, він може надати неправдиві свідчення.

До групи запитань, що характеризують осіб, які вчинили незаконне заволодіння МТЗ, необхідно включити: які відмінні ознаки зовнішності кожного з правопорушників; зміст розмови кожного з них між собою та як вони називали один одного; у якому напрямку правопорушники зникли; чи мали вони транспортні засоби та особливості цих засобів; чи зможе свідок впізнати кожного з правопорушників тощо.

У випадку викрадення МТЗ з відкритої (тимчасової) стоянки очевидців необхідно шукати залежно від того, звідки вчинено викрадення. Якщо воно здійснювалось, наприклад, біля магазину, то свідками виявляються перехожі громадяни, водії автомобілів, які знаходились неподалік, працівники підприємств торгівлі тощо. Їх допит дозволяє отримати інформацію про зовнішність злочинців та напрямок, у якому вони зникли.

Під час допиту свідків незаконного заволодіння МТЗ, крім інформації про обставини події, з'ясовуються питання, пов'язані зі встановленням умов сприйняття того, що трапилось: де перебував свідок у момент вчинення кримінального правопорушення; які були умови освітлення і видимості; стан його зору і слуху тощо.

Отже, допитом свідків незаконного заволодіння МТЗ встановлюються відомості про: прикмети правопорушників та напрямок, в якому вони зникли; час і місце вчинення протиправного діяння; особливості та ознаки викраденого МТЗ; знаряддя вчинення кримінального правопорушення; предмети, залишені на місці події та інші обставини, пов'язані з учиненням злочину. Метою його проведення є спонукання слідчим із застосуванням відповідних тактичних прийомів,

особи, якій можуть бути відомі обставини, прямо чи опосередковано пов'язані з фактом вчинення незаконного заводіння МТЗ, надати показання з подальшою фіксацією їх в установленому законом порядку з подальшим використанням їх як доказів.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО

Б. А. Бурбело

Одним із найважливіших структурних елементів злочину є особа, яка його вчинила. До наукових проблем, що викликають значний інтерес у дослідженнях, належить вивчення особи злочинця. Дослідження особистості підозрюваного в криміналістичній науці проводиться в межах як криміналістичної методики розслідування злочинів, так і криміналістичної тактики, що пояснюється своєрідним характером подібних досліджень, певною мірою спільністю пізнавальних завдань у розділах криміналістики.

Питаннями вивчення особи злочинця займалися В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. С. Кузьмічов, М. Г. Коршик, Г. К. Курашвілі, М. В. Салтевський, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько та інші.

Серед проблем удосконалення діяльності органів розслідування заслуговує на увагу питання криміналістичного вивчення особи підозрюваного, техніки, тактики і методики збирання і використання інформації про його особу.

Виходячи із сутності базового для криміналістичної тактики поняття – тактичного прийому, вважаємо, що в криміналістичній тактиці доцільно виділяти і досліджувати такі структурні елементи криміналістичної характеристики особистості злочинця, які припускають можливість ефективного впливу на нього з боку іншої особи, в нашому випадку слідчого.

Етичний аспект впливу на особу підозрюваного в процесі розслідування злочинів надзвичайно складний. Звісно, що слідча діяльність регулюється переважно нормами професійної етики, яка передбачає залежно від ситуації будь-який

психологічний вплив на особу підозрюваного, якщо воно прямо не суперечить кримінально-процесуальному закону.

З огляду на значимість впливу на особу злочинця в криміналістичній тактиці, необхідно торкнутися питання про ступінь характерності його для всіх слідчих дій. Зрозуміло, що низка слідчих дій за своїм змістом радикально різняться.

В. А. Образцов пропонує класифікувати слідчих дій на вербальні і невербальні. За цією класифікацією варто бачення криміналістичного (а не кримінально-процесуального) розуміння сутності слідчої дії, розуміння “духу” слідчої дії, що робить можливим виділення криміналістичних класифікаційних груп слідчих дій.

Незважаючи на те, що в основу даної класифікації покладено тільки мовний фактор (фактор форми спілкування), саме він і ділить на два масиви слідчі дії. Дійсно, ступінь відсутності або наявності в слідчій дії можливості спілкування радикально змінює характер і головне – спектр використовуваних тактичних прийомів.

Систематизація слідчих дій здійснюється, виходячи з можливості впливу слідчого на особу підозрюваного. Вплив на злочинця спостерігається практично у всіх слідчих діях, проте в одних слідчих діях потенціал його вкрай великий (допит); в інших – проведення їх вкрай важко, якщо подібного впливу не спостерігалось в початковій стадії даної слідчої дії (вплив у формі оптимізації психологічного стану особи, його адаптація до умов проведення слідчої дії – пред’явлення особи для впізнання, слідчого експерименту).

Абсолютно інший зміст у таких слідчих дій, як огляд місця події, проведення експертизи, що утворюють групу невербальних слідчих дій. Так, огляд місця події надає велику кількість можливостей для криміналістичного вивчення особистості підозрюваного, проте подібне вивчення відбуватиметься не через призму впливу, а в процесі реконструкції елементів особистості злочинця по гарячих слідах злочину.

Криміналістична характеристика особистості злочинця в тактичному аспекті орієнтована на змістовну сторону тактичного прийому – особистість, на яку впливають. Результатом впливу з боку слідчого на особистість підозрюваного буде або трансформація елементів криміналістичної характеристики особистості злочинця, або їх ситуаційна модифікація. В ідеалі метою тактичного прийому є досягнення таких змін в особі підозрюваного, які б володіли властивостями тривалості і глибини. Однак на практиці зустрічаються ситуації, коли викритий у дачі неправдивих свідчень злочинець, знову конструює нову брехню.

Криміналістичний вплив на елементи структури криміналістичної характеристики особистості злочинця в криміналістичній тактиці немислимий без дослідження певних даних, що характеризують сферу особистості підозрюваного, на яку вони впливають. Біографічні дані про особу підозрюваного, відповідно проаналізовані, дають можливість слідчому ефективно впливати на рівень цінностей особистості злочинця.

Вважаємо, що вивчення особистості підозрюваного в тактичному аспекті в межах криміналістичної характеристики особистості злочинця зумовлено об'єктивними потребами розслідування, необхідністю подальшого розширення і поглиблення науково-теоретичних і прикладних досліджень загальних проблем досудового розслідування – вивчення особи підозрюваного, пошуку шляхів оптимізації як вивчення особистості злочинця, так і використання зібраних відомостей про особу підозрюваного під час проведення окремих слідчих дій.

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА

В. А. Гагач

Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України закріплює законодавчу класифікацію негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Так, КПК України виділяє дві групи: перша – втручання в приватне спілкування, друга – інші види НСРД.

На сьогодні науковцями досить широко досліджено класифікацію НСРД залежно від різних факторів, зокрема: за порядком надання дозволу на проведення; за характером і обсягом втручання у сферу прав та інтересів особи; за процесуальним статусом особи, яка їх проводить, за участю у слідчій дії інших осіб; за характером відомостей, які отримують у результаті їх проведення; за суб'єктами виконання рішення про проведення НСРД тощо; за методом їх проведення, а саме: таємність, фіксація та збереження інформації, дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, використання конфіденційного співробітника, процесуально закріплена та встановлена законом; залежно від можливості втручання у приватне спілкування під час провадження НСРД; залежно від тяжкості злочину, під час розслідування якого можуть бути проведені НСРД; залежно від посадової особи, яка приймає рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії; залежно від виду результатів, що можуть бути отримані внаслідок їх проведення; залежно від можливості (та доцільності) використання конфіденційного співробітництва у формі залучення конфідента (-тів) до проведення НСРД.

Утім, ураховуючи повноваження прокурора щодо процесуального керівництва проведення НСРД, а саме: приймати

рішення щодо їх проведення та погоджувати таке рішення, припиняти проведення НСРД, а також здійснювати заходи зі збереження доказів, отриманих при проведенні НСРД, й приймати рішення щодо використання таких доказів у доказуванні, – вважаємо, необхідно здійснити класифікацію НСРД залежно від повноважень процесуального керівника – прокурора – під час їх проведення. Зважаючи на процесуальний порядок проведення, НСРД можна розподілити на такі групи:

першу групу складають НСРД, у яких прокурор, за власної ініціативи або здійснюючи процесуальне керівництво, клопоче перед судом з відповідним клопотанням, а саме: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262 КПК України); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); обстеження публічно недоступних місць житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), – такі НСРД проводяться на підставі ухвали слідчого судді;

другу групу складають НСРД, у яких прокурор у виключних випадках погоджує необхідність їх проведення, втім зобов'язаний невідкладно звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням, зокрема, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) проводиться на підставі ухвали слідчого судді відповідно до клопотання прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, а у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої

частини Кримінального кодексу України, дані НСРД можуть проводитися на підставі постанови слідчого, узгодженого з прокурором або прокурора, який у свою чергу зобов'язаний невідкладно після початку такої НСРД звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді;

до третьої групи належить НСРД, в яких прокурор, виключно самостійно, здійснюючи процесуальне керівництво кримінальним провадженням, має право клопотати перед судом в їх проведенні, – це моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України). У такій ситуації лише у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, прокурор може звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням;

до четвертої групи належать НСРД, в яких виключно прокурор як процесуальний керівник має право приймати рішення шляхом винесення постанови щодо їх проведення, – це контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України). Утім, якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України (ч. 8 ст. 271 КПК України). З урахуванням цього роль процесуального керівника має неабияку значимість у дотриманні конституційних прав і свобод особи;

п'яту групу складають НСРД, у яких прокурор має право самостійно прийняти рішення щодо їх проведення або здійснення процесуального керівництва їх проведенням, яке винесене на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, а саме виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України).

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

М. В. Буряк

Бюджетна сфера завжди була і залишається привабливим об'єктом злочинних посягань. В Україні вона є однією з найбільш криміналізованих. Кожен шостий економічний злочин, який викривається в Україні, пов'язаний із зазіханнями на кошти державного або місцевого бюджетів.

Спільне завдання правоохоронних і контролюючих органів – упередження і викриття злочинів у бюджетній сфері, забезпечення наповнення бюджету, системна протидія зловживанням з бюджетними коштами та державним майном, попередження втрат бюджету від незаконної діяльності у галузях і сферах господарювання.

Переважає більшість злочинів, пов'язаних з посяганням на бюджетні кошти, є злочинами у сфері службової діяльності. У державі в цілому зустрічаються посадовці, які не уявляють своєї діяльності поза корупційними схемами з бюджетними коштами, що є основним джерелом їх збагачення. Не таємниця, що з використанням “фіктивок” вчиняються більш тяжкі злочини, спрямовані на ухилення від сплати обов'язкових платежів до бюджету, або заволодіння майном, розкрадання і конвертацію бюджетним ресурсів.

Успіх боротьби з економічною злочинністю має забезпечуватися, перш за все, економічними засобами, серед яких бюджетні важелі є одними з найважливіших. Наразі є очевидним, що вади формування і виконання бюджету тісно пов'язані з утворенням неконтрольованої державою “тіньової” економіки, яка є економічним базисом організованої злочинності.

Не випадково у Законі України “Про основи національної безпеки” одним із основних напрямів державної політики з

питань національної безпеки в економічній сфері є забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери.

Першочергово всі сили і засоби правоохоронних органів повинні бути спрямовані на протидію зловживанню з коштами державного і місцевого бюджетів, що виділяються для фінансування загальнодержавних і регіональних програм, підтримки пріоритетних галузей і секторів економіки, зазіханням на кошти державних цільових фондів, субвенції і дотації місцевим бюджетам, а також перерозподіл таких субвенцій між місцевими бюджетами для забезпечення обслуговування громадян, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, видатки, призначені для компенсації витрат пільгових категорій громадян по сплаті платежів за воду, тепло, газ, пасажирські перевезення, при проведенні процедур державних закупівель та при поверненні з бюджету податку на додану вартість.

Питання захисту бюджетних коштів щоразу розглядається на нарадах з підведення підсумків за результатами роботи підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції України.

Додатково результати роботи підрозділів ЗЕ НП України з захисту бюджетних коштів розглядаються на колегії Генеральної прокуратури України з питань додержання законодавства при використанні бюджетних коштів, здійсненні державних закупівель.

Спільними зусиллями силових структур налагоджено ефективний захист бюджетних видатків на всіх рівнях – від загальнодержавного до бюджету кожної сільської і селищної рад. Триває й протидія правопорушенням з коштами соціально захищених статей, призначених на підтримку окремих галузей і підприємств, відбувається супроводження державних і регіональних програм, ліквідується корупційна складова при здійсненні державних закупівель тощо.

Приміром, на постійному контролі – нові схеми розкрадання і відмивання державних бюджетних коштів, зокрема, при закупівлі товарів, виконанні робіт і надання послуг, пільговому кредитуванні, використанні коштів резервного фонду, призначених для ліквідації наслідків стихійного лиха. По регіонах триває інспектування щодо цільового використання коштів на заклади освіти, медицину, насамперед, при закупівлі обладнання, ліків, ремонт лікарень, на капітальний ремонт, будівництво та реконструкцію шляхів, мостів, переходів.

Таким чином, існуючим антикорупційним законодавством активізовано протидію злочинам у бюджетній сфері.

На фоні загальних позитивних досягнень у роботі правоохоронних органів слід відзначити наявність серйозних прорахунків, що допускалися раніше в організації супроводження державних закупівель.

Зважаючи на викладене, з метою виконання завдань, поставлених Президентом України та Урядом, щодо захисту бюджетних коштів, першочергово на визначених пріоритетних напрямках діяльності, правоохоронним органам необхідно продовжувати налагодження системного і ефективного захисту бюджетних видатків на усіх рівнях – від загальнодержавного до бюджету кожної сільської і селищної ради.

ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ВИКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У МИТНІЙ СФЕРІ

В. В. Варава

Питання підвищення ефективності заходів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у митній сфері, серед яких найбільш небезпечною є контрабанда, в умовах сьогодення набули особливої актуальності.

Територія України активно використовується місцевими та міжнародними злочинними угрупованнями, у тому числі терористичними на сході країни, для протиправних оборудок зі зброєю, боеприпасами, військовими товарами, наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами, що підтверджується суттєвим збільшенням кількості фактів їх викриття в останні роки.

Протидія кримінальним правопорушенням у зазначеній сфері є одним з основних напрямів роботи оперативних підрозділів Служби безпеки України, Національної поліції, Державної прикордонної служби та Державної фіскальної служби України (далі – ДФС України), однак криміногенна ситуація залишається вкрай складною.

Згідно з “Положенням про Державну фіскальну службу України”, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року № 236, ДФС України відповідно до покладених на неї завдань зобов’язана запобігати та протидіяти контрабанді та порушенням митних правил на митній території України, виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню контрабанди та інших правопорушень у сфері державної митної справи, вживати заходів до їх усунення, збирати, аналізувати, узагальнювати інформацію про порушення законодавства у сфері митної справи, за резуль-

татами вживати заходів, спрямованих на запобігання таким порушенням.

Окрім цього, на ДФС України покладені обов'язки здійснювати міжнародне співробітництво, забезпечувати виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України, з питань, що належать до її компетенції, у тому числі шляхом надання взаємної адміністративної допомоги у запобіганні, виявленні та розслідуванні порушень законодавства на підставі міжнародних угод.

Протягом 2015 року митницями ДФС України (далі – митницями) до правоохоронних органів направлені 1 613 повідомлень про виявлення ознак кримінальних правопорушень, з яких: 211 повідомлень про виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 201 КК України; 270 повідомлень про виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 305 КК України; 1 132 повідомлення про виявлення ознак інших злочинів. Тобто, щодня працівниками митниць ДФС України виявлялися у середньому 4,41 кримінальні правопорушення.

У 2016 році митницями виявлено 1 122 факти незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (за 2015 рік виявлено 970 фактів). Вилучено кокаїну – 11,9 кг, канабісу – 49,2 кг; інших наркотичних засобів – 5,2 кг, 17 758 таб., 1 095 капс., 112 амп., 0,28 л психотропних речовин – 9,3 кг, 37 943 таб., 21 206 капс., 10 амп., прекурсорів – 5,7 кг, 1 880 табл., 171 л, 8 капс., 1 амп.

Відповідно до вимог КПК України до правоохоронних органів України направлені 724 повідомлення про протиправні діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених КК України, з яких 517 повідомлень – за ст. 305 КК України та 207 повідомлень – за ст. 307, 309 КК України.

Зазначимо, що цих показників досягнуто виключно шляхом використання адміністративно-правового та адміністративно-процесуального інструментарію, в межах митного за-

конодавства, яке не передбачає права співробітників митниць на застосування оперативно-розшукових заходів і засобів.

Водночас, практично відсутній очікуваний внесок у загальні показники протидії контрабанді з боку відділів викриття кримінальних правопорушень у митній сфері оперативних управлінь ГУ ДФС України в областях.

Так, за матеріалами співробітників оперативного управління ГУ ДФС у Волинській області протягом 10 місяців 2015 року відносно представників бізнесу, які здійснили незаконні імпорتنі операції, розпочато 10 кримінальних проваджень за ознаками ст. 212, 366, 191 КК; за фактами порушень законодавства під час здійснення експортних операцій зареєстровано 4 кримінальні провадження за чч. 1, 3 ст. 212 КК; 2 кримінальних провадження (ст. 204 КК) розпочато за фактами переміщення тютюнових виробів через зелені ділянки державного кордону. У 2016 році за матеріалами відповідного підрозділу ГУ ДФС України у Дніпропетровській області розпочато 6 кримінальних впроваджень відносно суб'єктів господарської діяльності, імпортерів. У тому числі, 5 за ч. 3 ст. 212 КК – “Ухилення від сплати податків” і 1 – за ч. 1 ст. 205 КК “Фіктивне підприємництво”. Однак жодного факту контрабанди, викритого зазначеними підрозділами оперативно-розшуковим шляхом офіційна статистика не містить.

Таким чином, довгоочікуване надання підрозділам митниць, до функцій яких належить запобігання та протидія контрабанді, права здійснювати оперативно-розшукової діяльності не відбулося. Негативними є наслідки втрати правоохоронними підрозділами митниць компетенції у кримінальній процесуальній сфері, у зв'язку з чим є проблемним затримання осіб, що вчинили тяжкий злочин – контрабанду, яке здійснюється за правилами, установленими для осіб, що вчинили митні (адміністративні) правопорушення.

Сучасні проблеми та недоліки оперативно-розшукового забезпечення діяльності щодо викриття кримінальних право-

порушень у митній сфері поглиблюються такими факторами: високим ступенем їх латентності; ретельною підготовкою до вчинення кримінальних правопорушень з боку їх учасників; складністю механізму їх вчинення; труднощами у виявленні їх слідів. Переважна більшість із зазначених факторів може бути подолана лише завдяки поширенню компетенції правоохоронних підрозділів митниці на оперативно-розшукову сферу, отримання ними статусу оперативних підрозділів, з внесенням відповідних змін до статті 41 КПК України.

ІМОВІРНІСТЬ І ДОСТОВІРНІСТЬ ЗНАННЯ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

А. В. Ватраль

Проблема ймовірності і достовірності знання в літературі з оперативно-розшукової діяльності тлумачиться неоднозначно. Одні науковці вважають, що достовірність – це істина, а ймовірність – знання, що припускається. Інші вчені ототожують істину з достовірністю і автоматично протиставляють її знанню ймовірному. Проте знання ймовірне не обов'язково не істинне. Зазначена проблема є актуальною для правоохоронців, вона має не лише теоретичне, а і практичне значення для прийняття законних і обґрунтованих рішень, оскільки в основу одних рішень може бути покладене ймовірне знання (заведення оперативно-розшукової справи, проведення оперативно-розшукових заходів), інші рішення повинні ґрунтуватись виключно на достовірних знаннях (оперативно-розшукова профілактика тощо).

Протилежним істинному знанню може бути лише хибне, тобто питання в тому, наскільки правильно чи неправильно у свідомості суб'єкта відображається об'єкт пізнання. Імовірність і достовірність – це різні сторони знання, вони є розумовою формою, в якій відбувається розвиток пізнання від незнання до знання, від незнання більше чи менше ймовірного до достовірного. Воно має свої ступені і форми, однією з яких є ймовірність, яка, органічно поєднуючись з іншими характеристиками знання, виражає його діалектично-суперечливу природу.

Аналізуючи природу пізнання, ми бачимо, що спочатку формується первісне знання про досліджувану подію, потім настає процес його обґрунтування, а в результаті через імовірне виникає достовірне знання. Головне завдання суб'єкта полягає в тому, щоб відокремити істинне знання від хибного

і тим самим переконати себе та інших, що знання є істинним, а не помилковим.

В оперативно-розшуковій діяльності ця проблема вирішується в ході пізнання оперативним співробітником фактичних обставин підготовки, вчинення або приховування правопорушення. У результаті практичної перевірки і додаткового дослідження гіпотетична думка стає істинною або спростовується як помилка. Тобто відбувається процес отримання відповідної інформації, на основі якої суб'єкт оперативно-розшукової діяльності формує свої знання.

Розглянемо інформаційний перебіг подій, що відбувається в оперативно-розшуковій діяльності. Спочатку виникає припущення про можливо вчинене правопорушення у вигляді оперативних версій. Воно фіксується у матеріалах оперативно-розшукової справи. Потім сформована гіпотеза перевіряється шляхом проведення оперативно-розшукових заходів. Як результат знання уточнюється, змінюється, підтверджується або спростовується, набуваючи достовірності. Важливе місце в цьому процесі посідають закони логіки, які допомагають встановити причинно-наслідкові зв'язки між окремими подіями та фактами, а також висунути оперативні версії. Слід враховувати, що логічне доказування застосовується лише після формування гіпотези для обґрунтування її істинності.

Можливість встановлення істини залежить від системи умов, що забезпечують виникнення знання. Разом з тим, імовірність і достовірність знання являють собою різні ступені його обґрунтованості. Як правило, під час проведення оперативно-розшукових заходів знання про існування кримінально-правових відносин є ймовірними. У такому разі можливе спростування висунутих оперативних версій щодо підготовки та вчинення злочину. Незважаючи на це, в результаті здійсненого комплексу оперативно-розшукових заходів, практичних і логічних операцій поступово отримується нове знання.

Після закінчення процедури обґрунтування воно, у будь-якому разі, буде адекватно відображати знання про об'єкт і більше схилитися до достовірності. Це не що інше як шлях трансформування знання від ймовірного до достовірного.

Інколи у формуванні змісту знання бере участь фактор випадковості. Для того щоб істинність знання стала закономірністю, потрібно його виключити. Наприклад, віддавати перевагу об'єктивним чинникам і перевіряти їх узгодженість із суб'єктивними. Знання вважається достовірним, коли є підстави стверджувати, що його істинність остаточно встановлена і воно не потребує подальшого обґрунтування, а також є повна суб'єктивна впевненість, переконаність у цьому знанні. Відповідно знання є ймовірним, якщо воно сформоване на підставі часткових відомостей, які потребують подальшої перевірки.

У даному випадку надається перевага логічним формам обґрунтування знання. Слід мати на увазі, що логічне наслідування одним знанням іншого остаточно не вирішує питання про достовірність судження, якщо не встановлена достовірність знання, із якого воно виводиться. Логіка оперує готовими знаннями, достовірність яких уже встановлена. Вона лише може допомогти обґрунтувати проблему достовірності чи ймовірності знання.

Також не варто забувати про фактор обмеженості контролю мислення формально-логічними прийомами. Мислення суб'єктів оперативно-розшукового пізнання надто широке і може не охоплюватися законами логіки. Сучасні розробки у галузі філософії, психології, нейрофізіології, кібернетики, евристики та інших наук ще не дають відповіді на безліч питань про феномен свідомості та мислення. Тому ми можемо лише здогадуватися про людський механізм отримання істинних достовірних знань.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що перспективним напрямом досліджень у сфері пізнання фактичних

обставин вчиненого правопорушення в умовах невизначеності та браку відомостей про нього, є використання теорії ігор і рефлексивного управління. На нашу думку, зазначене здатне допомогти змодельювати обставини вчиненого злочину, ймовірну поведінку злочинця та передбачити його майбутні дії. Застосовуючи притаманну вказаній теорії методологію можливо досягнути достовірності знання в оперативно-розшуковій діяльності шляхом використання ймовірних відомостей як відправних детермінант.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ПЕРВИННИХ ПІДРОЗДІЛІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

К. М. Воедило

На сьогодні на практиці активно використовуються засоби документування злочинної діяльності як у рамках оперативно-розшукових справ, так і в рамках кримінальних проваджень. При цьому багато нарікань викликають положення Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” у частині визначених підстав для заведення оперативно-розшукових справ. Зазначена проблематика вже добре вивчена та потребує опрацювання у комітетах Верховної Ради та прийняття на її засіданні.

Разом з цим у ході виявлення та реагування на загрози державній безпеці у сфері боротьби з організованою злочинністю на державному кордоні, на стадії отримання оперативної інформації та прийняття рішення про заведення оперативно-розшукової справи, суттєвого значення набуває оперативність, злагодженість взаємодії міських, районних та міжрайонних підрозділів регіональних органів СБУ (далі – МРП) та відділів прикордонної служби ДПСУ (далі – ВПС). Організація спільних заходів між підрозділами СБУ та ДПСУ визначається законами України “Про Службу безпеки України” та “Про Державну прикордонну службу України”, а також міжвідомчими нормативно-правовими актами з конкретних питань.

Разом із цим підвищення мобільності діяльності правоохоронних органів і розвиток ефективної та прозорої служби в правоохоронних органах, в умовах реформування самої системи цих органів, визначення їх компетенції, структури,

механізмів взаємодії лежить не стільки в площині методологічного забезпечення діяльності правоохоронного блоку, скільки у площині налагодження дієвої ефективної системи управління правоохоронною діяльністю в цілому, оптимального вертикального управління в кожному правоохоронному органі та розвинутих горизонтальних зовнішніх зв'язків між суб'єктами боротьби з організованими злочинними угрупованнями на державному кордоні України.

Будь-яка логічно вибудована, законодавчо забезпечена система правоохоронних органів може працювати неефективно через практичні аспекти функціонування системи на місцях. Що ми бачимо на рівні управління правоохоронними заходами у сфері боротьби з організованою злочинністю. У системі СБУ та ДПСУ є низка суб'єктів, що безпосередньо вживають заходів заходи та беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю на Державному кордоні України. Для цих органів в тій чи іншій мірі законодавчо визначено конкретні напрями діяльності з протидії злочинам, що вчинюються на державному кордоні України. Також на міжвідомчому рівні визначені порядки взаємодії між структурними підрозділами цих органів, що визначають порядок звернення, отримання даних, залучення сил та засобів. При цьому на державному та регіональному рівнях ці питання врегульовані, а порядок взаємодії низових ланок цих органів (міські, районні, міжрайонні підрозділи регіональних органів СБУ; відділи прикордонної служби прикордонних загонів ДПСУ залишається поза дією нормативних актів. Отримані у ході діяльності цих підрозділів оперативні дані використовуються у ході організації оперативно-розшукових заходів у сфері боротьби з організованими злочинними угрупованнями на державному кордоні України. Разом з цим актуальні дані, якими можуть володіти суміжні органи, низові підрозділи отримують через можливості регіональних і центральних підрозділів цих органів, що виключає фактор оперативності та мобільності та в кінцевому

рахунку ускладнює взаємодію між низовими підрозділами у ході протидії загрозам національній безпеці.

Крім того, дані, що можуть бути підставами для здійснення оперативно-розшукової діяльності, отримуються на низовому рівні підрозділами, які закріплені за відповідними територіями та безпосередньо володіють інформацією про поширення інтересів організованої злочинності на відповідній території (МРП та ВПС). Ці підрозділи знаходяться на перехресті всіх подій у контрольованому прикордонному районі, починаючи від розвитку криміногенної ситуації, зміни кон'юнктури ринку, що передує переформатуванню злочинних схем або ж є їх наслідком, закінчуючи побутовим спілкуванням із мешканцями населених пунктів.

Саме від взаємодії цих підрозділів, налагоджених зв'язків між виконавцями, розуміння ними специфіки діяльності один одного, залежить повнота володіння оперативною обстановкою в прикордонні, достовірність і повнота даних, що є підставами для проведення оперативно-розшукових заходів. При цьому великого значення набувають спільні заходи (відпрацювання) підконтрольної території та отримання упереджувальної інформації про можливі факти порушення чинного законодавства. З цією метою розробляються плани спільних заходів, що мають на меті залучення сил і засобів місцевих підрозділів для протидії правопорушенням у конкретній сфері в межах контрольованого прикордонного району.

Однак через недосконалість міжвідомчої нормативно-правової бази, неузгодженість питань обміну оперативними даними на низовому рівні, побоювання корупційних виявів з боку представників підрозділів, ефективність взаємодії між МРП та ВПС залежить виключно від особистих контактів між керівниками та співробітниками цих підрозділів. У разі відсутності відповідного оперативного обміну інформацією на низовому рівні актуальні дані проходять шлях до вищого

керівництва правоохоронних органів, де здійснюється їх аналіз і розпочинається спільне відпрацювання даної проблематики. При цьому втрачається час, можливість додаткової перевірки даних, а головне – час реагування на загрози. Ефективним вважалось би забезпечити обмін інформацією із визначених питань на низовому рівні, передачі вже уточнених даних до вищого рівня управління, де вони визначатимуться із прийняттям рішення, ґрунтуючись на більш достовірній та перевіреній з обох сторін інформації.

То ж з метою покращення взаємодії підрозділів низової ланки на етапі отримання первинної інформації вважається за потрібне розроблення порядку взаємодії цих підрозділів, що матиме на меті налагодження дієвої системи первинного виявлення загроз державній безпеці у сфері боротьби з організованою злочинністю на державному кордоні України та спільного реагування на них.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОГНОСТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

П. П. Волинець

Будь-яка системна, цілеспрямована діяльність неможлива без чіткого передбачення умов, в яких вона буде здійснюватись. В управлінні в цілому, і в управлінні оперативно-розшуковою діяльністю зокрема під передбаченням умов майбутнього розуміють прогнозування. Прогнозування являє собою важливий інструмент управління, адже будь-яка програма дій повинна будуватись на певному прогнозі.

При всьому різноманітті визначень прогнозування, які запропоновані науковцями, прогнозування слід розглядати як розумову діяльність, але на відміну від планування, спрямовану на передбачення можливих найбільш імовірних напрямів і тенденцій розвитку системи.

В управлінні оперативно-розшуковою діяльністю Державної прикордонної служби України прогнозуванню традиційно відведено значну увагу в процесі організації діяльності.

Об'єктивно, функції, методи та принципи прогнозування в Державній прикордонній службі України зведено в певну технологію. В основному вона зводиться до таких етапів:

1. Розробка програми прогнозування та розвитку оперативної обстановки та окремих її аспектів, що включає мету, шляхи, способи, засоби її досягнення.
2. Побудова моделей об'єктів прогнозування.
3. Збирання даних прогнозного фону.
4. Побудова динамічних рядів показників як лінійного (простір, час), так і об'єктового (суб'єктивні властивості об'єкта) характеру, які дозволяють простежувати зміни його часово-просторових та якісних характеристик.

5. Оцінка достовірності й точності прогнозів.

6. Вироблення рекомендацій для підготовки рішень як у сфері прогнозування, так і подальшого використання вивідних даних.

Отже, дієвість наведеного механізму та процедури прогнозування значною мірою залежить від рівня підготовки управлінських кадрів.

ТИПОВА СЛІДОВА КАРТИНА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДІЯЛЬНІСТЮ КОНВЕРТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ

О. В. Воробей

Механізм створення і подальшого використання конвертаційних центрів продовжує невпинно удосконалюватися, з'являються нові способи вчинення кримінальних правопорушень, а в результаті залишаються і певні сліди їх вчинення. У науці криміналістики такі сліди, зазвичай, мають назву “типова слідова картина”, яка належить до основних елементів криміналістичної характеристики злочинів.

У результаті узагальнення кримінальних проваджень щодо діяльності конвертаційних центрів можливо виділити сліди для яких характерна своя специфіка, що виявляється у їх видах, комбінаціях, взаємозв'язках, локалізації (місцях утворення, знаходження, можливого виявлення) та переміщення: значні суми готівкових коштів; податкові декларації; документи податкової звітності; банківські картки та рахунки; матеріали первинного та аналітичного обліків; товарно-транспортні накладні; ордери; рахунки-фактури; накладні на приймання та відпускання продукції; платіжні доручення; фінансові, бухгалтерські, касові, митні та інші документи, чорнові записи; ділове листування; оперативна пам'ять комп'ютерів; печатки і штампи.

Серед вищевказаних слідів документи є основними носіями інформації про вчинення злочинів, механізми його вчинення, коло причетних осіб. Такі сліди можна класифікувати на економічні, документальні та облікові. Ці сліди залишаються на рівні реєстрації господарських, фінансових і податкових операцій, відображених у відповідній документації. Вони виявляються у невідповідності документів реальної

діяльності, а також між різними документами, між даними обліку та звітності, даними обліку і первинними документами, всередині обліку між аналітичною та статистичною його складовою. Економічні сліди виявляються під час аналізу системи звітних та аналітичних показників. Найбільш поширеними слідами є: відсутність декларації платника податків або документів, що підтверджують сплату податку (збору); наявність підроблення у документах; невідповідність записів у первинних, облікових і звітних документах; повна невідповідність виробничих операцій їх документальному відображенню [1].

З погляду криміналістики основними ознаками механізму діяльності конвертаційних центрів є маскувальні дії його учасників, вони становлять зміст аналізованих злочинів у цілому.

Способами маскування можуть бути банківські рахунки, електронні перекази грошей, обмін готівки на чеки та інші інструменти обміну, а також інші банківські механізми, наприклад акредитив, зарплатні банківські картки на підставних осіб тощо. Для приховування підстав здійснених банківських фінансових операцій складаються оманливі правочини.

Однак такі маскування протиправної діяльності конвертаційних центрів не здатні повністю приховати її сліди, вони виявляються у документах, операціях, на речах, у іншій діяльності тощо, не зважаючи на різноманітні зусилля злочинців у цьому напрямі. У зв'язку із цим угоди набувають вигляду незвичайних, підозрілих. Такі протиріччя дозволяють встановити справжню інформацію про наявність події злочину та дають змогу розкрити цей досить складний і високоорганізований злочинний механізм.

Отже, на наш погляд, серйозні проблеми в розробці криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів, створює високий рівень латентності цих злочинів. Тому вивчення основних слідів вчинення

цих кримінальних правопорушень сприятиме їх швидкому розкриттю.

Використана література

1. Криміналістична характеристика податкових злочинів : навчальні матеріали для студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studme.com.ua/146009177540/pravo/rassledovanie_nalogovyh_prestupleniy.htm – Назва з екрану.

ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

М. Л. Грібов

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року значно розширив перелік інструментальних засобів досудового розслідування, запровадивши інститут негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД). Ця новація зумовила виникнення питання про необхідність криміналістичного забезпечення практичної реалізації нових кримінальних процесуальних норм. Адже якщо досудове розслідування загалом та окремі відкриті слідчі дії детально вивчалися криміналістикою, то питання криміналістичного забезпечення НСРД взагалі не піднімалися (не було самого предмета, який потребував забезпечення).

Але протягом майже п'яти років дії Кримінального процесуального кодексу України, наукові дослідження проблем криміналістичного забезпечення НСРД фактично не проводилися. Вони представлені лише поодинокими публікаціями, де фрагментарно досліджуються окремі питання організації і тактики конкретних НСРД. Ці питання здебільшого піднімалися не криміналістами, а представниками теорії оперативно-розшукової діяльності та вивчалися з позицій саме цієї науки. Такий стан речей є цілком природним, оскільки за своєю гносеологічною природою та сутністю НСРД є єдиними заходами, які у вітчизняній науці та практиці традиційно розглядалися як оперативно-розшукові. При цьому слід зауважити, що проблеми організації і тактики конкретних оперативно-розшукових заходів активно й успішно вивчалися теоретиками (оперативно-розшукової діяльності). Отже, наразі актуальним науковим завданням є те, аби використовувати надбання теорії та практики ОРД, з урахуванням су-

часних кримінальних процесуальних особливостей досудового розслідування охопити криміналістичним забезпеченням інститут НСРД.

Отже, постає необхідність у тому, аби визначити сутність та основні напрями криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій.

У теорії та практиці термін “криміналістичне забезпечення” використовується щодо різних категорій, серед яких: досудове розслідування, розслідування злочинів, кримінальне провадження, проведення процесуальних дій, окремі слідчі дії (огляд, обшук, допит тощо), доказування, обвинувачення, діяльність слідчого, діяльність прокурора тощо [1–4 та ін.].

З огляду на це можна дійти однозначного висновку, що НСРД також мають виступати предметом криміналістичного забезпечення. Адже, по-перше, незалежно від наукових результатів дискусій щодо співвідношення слідчої діяльності, досудового розслідування, розслідування злочинів та кримінального провадження, НСРД, відповідно до аналізу норм КПК (п. 5, 10 ч. 1 ст. 3; п. 2, 3 ч. 2 ст. 40; ст. 41; ст. 246) НСРД можуть становити складову кожної з цих категорій. По-друге, відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, а відповідно, потребують криміналістичного забезпечення поряд з іншими слідчими діями.

Проведене нами дослідження дало можливість дійти висновків щодо змісту й основних напрямів криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій, найбільш важливими з яких є такі.

Криміналістичне забезпечення НСРД – це система заходів з одержання максимальної ефективності цих дій для виконання завдань кримінального провадження. Ця система зараховує:

наукове вивчення сутності та практики НСРД на предмет визначення шляхів підвищення ефективності;

створення практичних рекомендацій щодо вдосконалення тактики й методики НСРД, а також використовуваної при їх проведенні техніки та правомірних прийомів її застосування, що ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та ОРД;

апробацію та впровадження цих рекомендацій у практичну діяльність;

підготовку та підвищення кваліфікації суб'єктів НСРД через формування у них відповідних професійних компетентностей.

Криміналістичне забезпечення НСРД повинно мати дворівневий характер. Перший рівень – проведення конкретних НСРД, другий – проведення комплексу НСРД у межах конкретного кримінального провадження. На кожному рівні криміналістичне забезпечення може бути загальним та особливим (таким, що стосується використання НСРД для розслідування конкретних злочинів або спрямованих на одержання інформації щодо певної категорії осіб, як приклад: неповнолітніх, членів організованих злочинних формувань, працівників правоохоронних органів, рецидивістів тощо).

Основними напрямками (розділами) криміналістичного забезпечення НСРД є криміналістична тактика, криміналістична методика та криміналістична техніка, що мають ґрунтуватися на наукових положеннях теорії оперативно-розшукової діяльності та криміналістики.

Список використаної літератури

1. Берназ П. В. Проблема поняття і змісту криміналістичного забезпечення слідчої діяльності / П. В. Берназ // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 4. – С. 269–279.
2. Капустіна М. В. Криміналістичне забезпечення досудового розслідування: поняття та ознаки / М. В. Капустіна // Теорія та

практика судової експертизи і криміналістики. – 2014. – Вип. 14. – С. 71–79.

3. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики / Ю. М. Черноус // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 1. – С. 149–155.

4. Шаповал О.В. Щодо визначення поняття й сутності криміналістичного забезпечення розслідування злочинів [Електронний ресурс] / О. В. Шаповал // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 356–360. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

КОРЕЛЯЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО ПРИ ВЧИНЕННІ УМИСНОГО ВБИВСТВА ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

О. І. Груздь

Установлення особи, що вчинила злочин, є одним з найголовніших завдань у діяльності органів проведення досудового слідства з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів. З цією метою проводиться комплекс дій, спрямованих на збирання та аналіз інформації про особу, що скоїла злочин, з метою встановлення всіх обставин і прийняття рішення щодо кримінального провадження. Успіх в даному напрямі розкриття злочинів в більшості випадків залежить від отриманої інформації про особу, що скоїла злочин та потерпілого.

Особа злочинця та потерпілого, як і будь-якої іншої людини, характеризується різними характеристиками. Це соціальні зв'язки (політичні, трудові, побутові, сімейні тощо); морально-політичні якості (світогляд, спрямованість, переконання, інтереси), психологічні властивості й особливості (інтелект, вольові якості, емоційні особливості, темперамент), демографічні і фізичні дані (стать, вік, стан здоров'я; біографія, життєвий досвід, освіта, заслуги і провини перед суспільством та ін.).

Неодноразово криміналісти наголошували на взаємозв'язку та взаємозалежності елементів криміналістичної характеристики злочину. Особливого значення це набуває під час вивчення потерпілого та встановлення його взаємозв'язку зі злочинцем. Слід зазначити, що причиною вчинення злочину, передбаченого ст. 118 КК України, є поведінка потерпілого, який в свою чергу вчинює неправомірні дії відносно злочинця. Така поведінка називається віктимною. Л. В. Франк визначав "віктимність" як підвищену здатність особи через

низку духовних і фізичних властивостей, а також соціальної ролі або статусу виявлятися за певних обставин жертвою злочину [1, с. 33–37]. Отже, провина потерпілого й вина обвинуваченого пов'язані між собою.

І. В. Борисенко виділяє дві групи особливостей, що впливають на віктимність потерпілого і його зв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину. До першої групи автор відносить основні властивості самих потерпілих, що мають криміналістичне значення: їх вік і пов'язані з ним особливості психіки, сімейний стан, рід занять, інтелектуальний і фізичний розвиток, а також наявність окремих психічних і фізичних недоліків. До другої групи – особливості, властиві поведінці потерпілих. З них криміналістично значущими є такі, як: спосіб життя, коло і характер зв'язків, поведінка в побуті, статева культура, зловживання алкоголем та інші, які характеризують їх поведінку поза зв'язком з вчиненими щодо них злочинами [2, с. 142].

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики відзначається всіма вченими-криміналістами. Однак, які ознаки і властивості слід описувати, – це питання залишається відкритим. Тому іноді особу злочинця характеризують саме у кримінально-правовому, а частіше за все в кримінологічному аспекті, що найбільш розроблені в науці.

М. В. Салтевський зазначає, що криміналістична характеристика особи злочинця повинна представляти людину як соціально-біологічну систему, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі і використовуються для розслідування злочинів [3, с. 271].

Узагальнені кількісні показники, що нами були отримані в результаті аналізу судових вироків за 2016 рік (41 рішень), свідчать про таке:

найбільш поширеними місцями вчинення вбивств є квартира та індивідуальний будинок потерпілого (78 % від загальної кількості кримінальних справ);

за часом вбивства вчинялись: у ранкові часи (з 6.00 до 10.30 години) – 5,63 %, вдень (з 10.30 до 18.00 години) – 10,55 %, у вечірні часи (з 18.00 до 23.00 години) – 26,18 %, вночі (з 23.00 до 6.00 години) – 57,64 %;

найбільш поширеними знаряддями вчинення вбивств виявилися: побутовий ніж (52,60 %), сокира (10,21 %), молоток (3,54 %), холодна зброя (7,60 %), вогнепальна зброя (3,65 %);

жертвами умисних вбивств ставали: чоловіки 74,45 %, жінки 25,55 %, які за віком розподілились на такі групи: від 21 року до 30 років – 15,09 %; від 30 років до 40 років – 33,18 %; від 40 років до 60 років – 54,72 %; від 60 років – 16,45 %;

суб'єктами вчинення вбивств виступали: чоловіки – 67,55 %, жінки – 32,45 % таких вікових категорій: 14 років – 21 рік (8,27 %); 21 рік – 30 років (26,91 %); 30 – 40 років (25,45 %); 40 – 50 років (21,64 %); 50 – 60 років (8,55 %); 60 років і старіші (9,18 %);

злочинець і жертва були знайомі у 88,18 % і не були знайомі 11,82 %;

серед вбивць найчастіше зустрічалися: приятелі – 26,02 %, сусіди – 14,85 %, чоловіки – 9,55 %, сини – 7,63 %, співмешканці – 6,69 % [4].

Отже, можна зробити висновок щодо взаємозв'язку особи потерпілого і особи злочинця, під час розслідування умисних вбивств при перевищенні меж необхідної оборони потрібно не відокремлювати даних осіб та розглядати їх як одне ціле у зв'язку з тим, що неправомірні дії одного спонукали до неправомірних дій іншого, та з метою встановлення об'єктивності потрібно розмежувати дії кожного з них.

Список використаної літератури

1. Франк Л. В. Виктимология и виктимность : учебное пособие / Л. В. Франк. – Душанбе : Ирфон, 1972. – 123 с.

2. Борисенко І. В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики вбивств із розчленуванням трупа / І. В. Борисенко // Вісник ХНУВС. – Вип. 35. – 2006. – С. 142–149.

3. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник: – у 2 ч. / Михайло Васильович Салтевський. – Х. : Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ДЕРЖАВНОЇ АУДИТОРСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

В. В. Дараган

Реалізація оперативно-розшукової інформації є, так би мовити, підсумковим етапом оперативно-розшукової діяльності, саме від її тактично правильного проведення залежить успіх притягнення винних до кримінальної відповідальності та розкриття злочину в цілому [1, с. 137].

Одним із найбільш поширених заходів, що використовуються в процесі реалізації матеріалів оперативної розробки щодо злочинів у сфері державних закупівель, є призначення перевірки суб'єктів господарської діяльності працівниками Державної аудиторської служби України.

Як показали результати дослідження, якість процесу реалізації матеріалів оперативної розробки щодо злочинів у сфері державних закупівель залежить від таких факторів: проведення заходів необхідно здійснювати так, щоб зловмисники якомога пізніше дізнались про зацікавленість ними правоохоронних органів, а у разі проведення гласних заходів – мету їх проведення; налагодження тісної взаємодії між працівниками слідчого та оперативного підрозділу Національної поліції; залучення для проведення заходів реалізації відповідних фахівців, знання яких будуть використовуватися під час таких заходів з метою якісного їх проведення та фіксації окремих фактів, що вказують на підготовку або вчинення злочину; проведення заходів доцільно здійснювати одночасно як на підприємстві замовника (розпорядника державних коштів), так і на підприємстві виконавця договору державної закупівлі; документи або інші речові докази необхідно вилу-

чати на самому початку розслідування кримінального провадження; використання оперативних комбінацій та тактичних прийомів тощо.

У процесі реалізації матеріалів оперативної розробки щодо злочинів у сфері державних закупівель, перевірка працівниками Державної аудиторської служби України може бути призначена двома способами : по-перше, така перевірка може бути призначена відповідно до положень наказу від 19.10.2006 № 346/1025/685/5 “Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України” [2]; по-друге, така перевірка може бути призначена відповідно до положень Постанови КМУ від 1 серпня 2013 р. № 631 “Про затвердження Порядку проведення перевірок державних закупівель Державною фінансовою інспекцією та її територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України” [3].

На нашу думку, під час призначення такої перевірки доцільно використовувати положення постанови КМУ, оскільки вона забезпечує більш сприятливі умови для процесу реалізації матеріалів оперативної розробки щодо злочинів у сфері державних закупівель. Зазначене обумовлене такими факторами:

повідомлення про проведення перевірки державних закупівель та зустрічної звірки не надсилається об’єкту контролю; до участі в перевірці державних закупівель (для проведення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольних запусків сировини і матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції, інших перевірок) можуть залучатися на договірних засадах кваліфіковані фахівці відповідних органів виконавчої влади, державних фондів, підприємств, установ і організацій;

з метою документального та фактичного підтвердження виду, обсягу і якості операцій та розрахунків для з’ясування

їх реальності та повноти відображення в обліку об'єкта контролю контролюючий орган може проводити зустрічні звірки на підприємствах, в установах та організаціях;

під час перевірки державних закупівель посадові особи контролюючого органу можуть вилучати оригінали документів коли під час проведення ревізії виявлено документи, які свідчать про порушення законодавства, і на об'єкті контролю не гарантується збереження та не виключена можливість їх підробки.

Виходячи з зазначеного, можна дійти до наступного висновку, що на сьогоднішній день підрозділи Державної аудиторської служби України володіють ексклюзивними правами щодо проведення перевірки законності здійснення державних закупівель, що обумовлює необхідність використання наданих їм повноважень у процесі реалізації матеріалів оперативної розробки щодо злочинів у сфері державних закупівель оперативними підрозділами захисту економіки Національної поліції України.

Список використаної літератури

1. Розкриття злочинів у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв : навч.-практ. посіб. / В. А. Некрасов, А. М. Лисенко, С. В. Пеньков, В. В. Матвійчук. – Одеса : Юридична література, 2009. – 160 с.

2. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України : наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/5.

3. Про затвердження Порядку проведення перевірок державних закупівель Державною фінансовою інспекцією та її територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 631.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Н. П. Демчик

Охорона державного кордону України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки України.

Відповідно до Закону України “Про Державну прикордонну службу України” Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, на який покладаються завдання щодо забезпечення недоторканості державного кордону й охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

У ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” визначено, що оперативно-розшукову діяльність здійснюють оперативні підрозділи Державної прикордонної служби України – розвідувальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічної, власної безпеки), оперативно-розшукові підрозділи відповідного спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділи з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони.

Основні завдання правоохоронного органу спеціального призначення, Державна прикордонна служба України виконує шляхом реалізації функцій правоохоронного, спеціального й оборонного характеру.

Основні функції Державної прикордонної служби України визначено в ст. 2 Закону України “Про Державну прикордонну службу України”. Виконання функцій у вищезгаданій

статті є оперативно-службовою діяльністю Державної прикордонної служби України.

Оперативно-розшукова діяльність органів охорони державного кордону України здійснюється через її форми.

Основними формами оперативно-розшукової діяльності Державної прикордонної служби України є прикордонна служба, прикордонний контроль та оперативно-розшукова діяльність.

Прикордонна служба – це основна форма оперативно-службової діяльності, яка полягає у погоджених оперативно-пошукових, контрольних та режимних діях, що проводяться з метою недопущення порушень на державному кордоні України.

Прикордонний контроль – державний контроль, що здійснюється Державною прикордонною службою України, який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів.

Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Реалізація функцій правоохоронного характеру здійснюється через повноваження, які визначені у IV розділі Закону України “Про Державну прикордонну службу України”.

Отже, законодавством України визначено механізм оперативно-розшукової діяльності Державної прикордонної служби України з метою охорони та захисту державного кордону.

**ДО ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ВИКРАДЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНО-
ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ**

В. В. Єфімов

Загальне зростання злочинів у сфері економіки, зокрема АПК, визначало досить високу криміногенну зараженість цієї галузі економіки. Причиною такого положення є перш за все те, що за останні роки правоохоронними органами значною мірою втрачені оперативні позиції на багатьох сільськогосподарських об'єктах. Це обумовлено пануючою в суспільстві думкою, що втручання держави в справи господарюючих суб'єктів має бути мінімальним та що контроль з боку держави за діяльністю приватного підприємства суперечить принципу свободи економічної діяльності.

Для успішного оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадень в АПК України оперативним працівникам необхідно поставити перед собою такі завдання:

сформувати уявлення про модель злочинної діяльності щодо привласнення або розтрати на підприємствах сільськогосподарства;

вивчати матеріали слідчої і судової практики з метою формування уявлення про помилки, які були допущені оперативними працівниками на стадіях заведення і провадження за оперативно-розшуковими справами і на стадії досудового розслідування;

досліджувати базу даних за допомогою статистичних методів аналізу з метою виявлення кореляційних взаємозв'язків між ознаками механізму злочинної діяльності викрадачів

на підприємствах сільського господарства й інтерпретувати отримані результати;

володіти алгоритмом дій з виявлення викрадень на підприємствах сільського господарства на основі типових версій за цією категорією злочинів;

знати перелік обставин, що підлягають встановленню і подальшому доказуванню обставин для відкриття кримінального провадження і рекомендації з виконання перевірочних дій;

мати в розпорядженні знання, пов'язані з виконанням окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також з використанням різних форм спеціальних знань при розслідуванні викрадень на підприємствах АПК України.

Відносно формування уявлення про модель злочинної діяльності необхідно вказати, що першим етапом вивчення злочинної діяльності викрадачів на підприємствах сільського господарства є формування блоку відомостей про модель її механізму.

Формування моделі механізму злочинної діяльності припускає виділення системотворчого чинника і визначення ознак кожного елементу моделі. Для даного виду механізму злочинної діяльності першочерговим є суб'єкт злочину. Ознаки суб'єкта викрадання мають визначальне значення для вибору напряму розслідування і визначення тактики окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, також вони зумовлюють вибір способу викрадання у рамках злочинної діяльності. Викрадання на сільськогосподарських підприємствах здебільшого виявляються в результаті [1, с. 67–72]:

а) здійснення цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів з виявлення відповідних злочинів оперативними підрозділами;

б) здійснення перевірочних заходів за заявами керівників або інших осіб підприємств про вчинений злочин;

в) здійснення перевірочних заходів за фактами наявності надлишків або недостачі товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів у окремих матеріально-відповідальних осіб, що встановлено у рамках ревізійної діяльності на підприємстві;

г) перевірки фактів затримання співробітниками патрульної поліції транспортних засобів, що перевозять майно без супровідних документів. Вочевидь, що основна тяжкість роботи з виявлення замаскованих викрадень покладається, передусім, на оперативні підрозділи захисту економіки Національної поліції.

Цілеспрямована діяльність з виявлення викрадень може здійснюватися за напрямками “від особи до злочину” і “від окремих ознак злочинної діяльності до її суб’єкта”. У даному випадку напрям “від особи до злочину” розуміється як здійснення комплексу заходів відносно окремих осіб, які запідозрені в скоюванні відповідних злочинів. В основі цих дій можуть лежати відомості, наприклад, про те, що спосіб життя деяких працівників сільськогосподарських підприємств явно не відповідає їх офіційним джерелам доходів [2, с. 147]. Деякі типові версії, що висувуються на самому початку розслідування викрадання, зберігають своє значення і на подальших етапах. Виявляючи ті або інші ознаки злочинів, слідчий підходить до їх оцінки з позицій основних типових версій [3, с. 133]. Випадки, що зустрічаються серед типових ситуацій у справах про викрадання, особливо багатоепізодні, значно вищі, ніж при розслідуванні інших злочинів. Це обумовлює важливу роль і здебільшого універсальний, “наскрізний” характер типових версій, що дозволяє правоохоронним органам виконувати пошукові функції на всіх етапах оперативної і слідчої роботи.

Список використаної літератури

1. Єфімов В. В. Особливості виявлення і викриття економічних злочинів в АПК України / В. В. Єфімов // Науковий вісник ДДУВС. – 2015. – № 4. – С.64–74.
2. Пчолкін В. Д. Особливості розслідування розкрадань, що вчинюються у сфері харчового виробництва / В. Д. Пчолкін // Вісник ХНУВС. – 2011. – № 4 (55). – С. 143–152.
3. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадань бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Право і безпека. – 2013. – № 2 (49). – С. 131–136.

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ “МОБІЛЬНОГО ШАХРАЙСТВА”

Ю. В. Заболотна

Повне та якісне розслідування кримінальних правопорушень можливе не лише при організації комплексної співпраці слідчих та оперативних працівників, їх сумлінному ставленні до виконання поставлених завдань, але й при забезпеченні їм належних умов праці. Це є запорукою вирішення як конкретних завдань, так і розкриття кримінального провадження в цілому.

Хочемо розглянути це на прикладі злочинів, учинених за допомогою телефону – “мобільних шахрайств”. Одним з основних факторів під час розслідування даного виду злочинів є час, а точніше його дефіцит. Тому розслідування повинне бути оперативним, максимально лаконічним і плідним.

Останнім часом винахідливість “мобільних шахраїв” на місці не стоїть. Зазвичай організатори шахрайських махінацій ідуть в ногу з новітніми технологіями, і як тільки стара схема дає збій, незабаром з’являється нова – продуманіша, хитріша та продуктивніша. Але в усіх “мобільних шахрайств” є спільні стандартні схеми. Зазвичай це дзвінки з псевдо-технічних служб, які повідомляють про заблокування банківської картки, дзвінки від лже-поліцейських, що розповідають про неприємності з родичами і просять переслати на їх рахунок певну суму грошей, причому це потрібно зробити зараз, а щоб людина не змогла нікому зателефонувати просять не класти слухавку, залишатись на зв’язку поки гроші не надійдуть на їх рахунок, смс-повідомлення про виграш значної суми коштів чи автомобіля.

Також мобільне шахрайство використовують при купівлі-продажі товарів. Наприклад, продавець виставив на відомому сайті продажу в Інтернеті оголошення про продаж свого

ноутбука. Шахраї телефонують, просять подивитись товар. При зустрічі, яка проходить у товариській атмосфері, шахраї, а їх зазвичай двоє, обговорюють суму та просять дозволу розрахуватись через переказ коштів з їх банківської картки на картку продавця. Продавець у більшості випадків погоджується. В якийсь момент один із шахраїв просить продавця його телефон, аби зробити дзвінок чи написати смс-повідомлення товаришу, який буде робити переказ грошей, а інший шахрай у цей час відволікає продавця розмовами та питаннями про товар. І коли телефон потенційної жертви в руках, шахрай пише в телефонній книзі спеціально придбаний телефонний номер і підписує його назвою банківської установи. Потім його співучасник присилає з цього номера повідомлення з текстом, що на рахунок поступив переказ коштів на певну оговорену суму. Щасливий продавець, читаючи, не звертає уваги на структуру та текст повідомлення (згадайте себе, на що ви звертаєте увагу, коли на вашу картку приходять грошовий переказ чи заробітна плата?), його цікавлять цифри. І лише потім, перевіряючи баланс картки, він бачить, що його ошукали.

Розглядаючи “мобільне шахрайство”, виходячи з ст. 268 КПК України, ми бачимо, що для встановлення місцезнаходження стільникового терміналу за номером абонента в телефонній мережі загального користування потрібно дотримуватись певних процедур. А саме: слідчий звертається до прокурора з клопотанням, прокурор його погоджує, потім слідчий з прокурором звертаються до суду з клопотанням щодо отримання тимчасового дозволу на доступ до інформації у оператора мобільного зв’язку за місцезнаходженням зазначеного номера мобільного телефону з метою встановити міжнародний ідентифікаційний номер мобільного терміналу IMEI телефону, за допомогою якого було здійснено шахрайство. Якщо суд задовольняє клопотання, то особа, зазначена в ухвалі слідчого судді, проводить виїмку та опрацювання інфор-

мації. Зазвичай цією особою є оперативний працівник. Дана процедура займає певний проміжок часу, протягом якого не завжди можливо отримати необхідну інформацію, оскільки строк дії ухвали слідчого судді триває один місяць, протягом якого необхідно вручити дану ухвалу оператору мобільного зв'язку й отримати відповідь (головні офіси компаній операторів мобільного зв'язку знаходяться в м. Київ).

У таких умовах немає можливості розкрити злочин “по гарячих слідах”, і тому дуже часто оперативні працівники дають відповідь, що “встановити певну інформацію не було можливо”.

Доречним було б спрощення цієї процедури, аби у слідчого та оперативного працівника було достатньо часу на розслідування та розкриття даного виду злочинів. Доцільно було б створити електронну систему, аби слідчий чи оперативний працівник за дорученням, отримавши ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до інформації, міг би надсилати електронні запити й отримувати відповіді від мобільних операторів про місцезнаходження певного телефону, а також про його місцезнаходження на момент вчинення певних дій: дзвінка, пересилання смс за вказаним номером телефону.

Отже, указана процедура отримання даної інформації сприяла б не лише швидкому розкриттю кримінальних правопорушень, таких як “мобільні шахрайства”, але й попередженню та перешкоджанню вчинення цих злочинів. Крім цього це може заощадити кошти працівникам поліції на проїзд до головних офісів мобільного зв'язку та надати можливість використати більше часу на опрацювання отриманої інформації.

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДОВОЇ КАРТИНИ ВЧИНЕННЯ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Є. В. Зозуля

Особливістю слідів примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань є те, що їх необхідно розглядати у двох напрямках:

сліди, які з'явилися до моменту вчинення злочину, але які мають значення при розслідуванні (договори, угоди, записи у реєстрах нотаріальних органів та ін.);

сліди безпосереднього вчинення злочину.

Розглядаючи питання формування слідів, вважаємо за доцільне вивчати їх паралельно до етапів вчинення злочину. Так, на етапі приготування до вчинення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань можуть з'являтися сліди як матеріального, так і інтелектуального характеру. Плануючи вчинити примушування, злочинець може, наприклад, повідомити про це інших осіб (такими можуть бути знайомі потерпілого та самого злочинця). Це ж стосується і випадку консультацій зі спеціалістами (юристи, банківські службовці, нотаріуси та ін.). Також можна віднести до таких дій сліди, які виникають при формуванні злочинної групи, а саме переписка між її учасниками, розподіл ролей, зображений на паперових носіях тощо.

Найбільш імовірними слідами під час вчинення примушування до виконання чи невиконання ЦПЗ можуть бути такі: сліди трасологічного (контактного) походження; предмети – речові докази (листи, магнітні плівки та цифрові носії із записом погроз та ін.), при цьому слід ураховувати той факт, що інколи потерпілі самі використовують технічні засоби для фікса-

ції вимог з боку злочинців; сліди, які були створені в результаті пошкодження, знищення майна потерпілого або інших осіб; сліди, які були створені при застосуванні насильства до потерпілого та його близьких родичів; сліди опору потерпілого.

Таким чином, важливою слідчою дією при встановленні слідів вчинення примушування групою осіб є огляд місця події. Місцями огляду можуть бути квартира, приміщення підприємства, організації, транспортні засоби, ділянки місцевості. При огляді місця події встановлюється його обстановка, розташування різних предметів, така черговість дозволяє аналізувати поведінку не тільки злочинців, але і потерпілого при здійсненні примушування.

Типовими слідами вчинення примушування можуть бути: сліди пальців рук на різних предметах, залишені злочинцем при контакті з даними предметами;

сліди ніг;

зміни в обстановці місця здійснення злочину (порушення нормального порядку розташування певних предметів, відсутність деяких з них, наявність предметів, не властивих даній обстановці);

знаряддя, засоби, зброя, вживані в процесі злочину злочинцями і залишені на місці здійснення злочину, і відповідно сліди, що утворилися в речовій обстановці в результаті дії даних предметів;

сліди, що утворилися при застосуванні насильства відносно потерпілого або близьких йому осіб (кров, інші біологічні виділення, обривки одягу та ін.);

сліди, що утворилися від опору, наданого потерпілим або іншими особами злочинцям (що відобразилися як у речовій обстановці, так і у виділенні крові та ін.);

мікросліди;

сліди, що утворилися в результаті пошкодження, знищення майна потерпілого або інших осіб на місці здійснення злочину;

предмети – речові докази.

Під час огляду доцільно використовувати технічні засоби, а також використовувати допомогу відповідних фахівців, що дозволить більш ефективно проводити огляд місця події та відшукати специфічні сліди, наприклад, мікрооб'єкти на території огляду.

Відомості про сліди, що утворилися на потерпілому в результаті вчинення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, можуть стати доказами й одержуються шляхом допиту (потерпілого, свідка, підозрюваного, звинуваченого), освідчування, судово-медичної експертизи та ін.

До таких слідів можливо віднести ті, які утворились:
у результаті контакту і з об'єктами обстановки місця здійснення примушування;

від дії злочинця;

від знарядь і засобів, вживаних злочинцем при здійсненні;

від знарядь і засобів, використаних потерпілим при наданні опору злочинцям.

Аналогічно і на злочинцеві можуть бути утворені сліди:

об'єктами обстановки місця здійснення злочину;

від дії потерпілого й інших осіб при наданні опору злочинцю;

від знарядь і засобів, вживаних злочинцем у процесі виставлення вимог;

від знарядь і засобів захисту, використовуваних потерпілим та іншими особами при наданні опору.

Отже, установлення слідової картини вчинення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань групою осіб має суттєве значення та потребує більш детального і системного дослідження.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ДЕРМАТОГЛІФІКА – НЕЗАТРЕБУВАНИЙ РЕЗЕРВ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

О. І. Ізотов

Наука криміналістика за більш ніж сторіччя свого офіційного існування, окрім власних, суто криміналістичних засобів і методів, запозичила, модернізувала й успішно пристосувала для потреб боротьби зі злочинністю багато наукових доробок, які були створені для потреб інших наук, зокрема – медицини, психології, логіки, антропології, механіки, оптики тощо Цей перелік можна продовжувати дуже довго. І, мабуть, ніхто не буде заперечувати значення криміналістики як для досудового розслідування, так і для судового розгляду. Та чи повною мірою використовуються сучасні можливості, які криміналістика надає для розслідування? На жаль, при всьому бажанні однозначно ствердно відповісти на це питання неможливо.

Наприклад, термін “Криміналістична дерматогліфіка” введений у науковий обіг більш ніж 20 років тому, сьогодні незнайомий більшості українських слідчих, прокурорів та й експертів-криміналістів, хоча методи цієї науки досить плідно застосовуються в практиці розкриття і розслідування злочинів. Більш відомим є споріднений напрям криміналістичної науки – дактилоскопія, яка для ідентифікації людини використовує неповторність папілярного візерунка шкіри кінцівок людини. У свій час – більше 100 років тому – застосування її методів створило справжню революцію в криміналістиці, але на сьогодні цього вже недостатньо. Так, останнім часом у світовій криміналістиці все частіше з’являються повідомлення про помилки дактилоскопічної ідентифікації. Наприклад, ФБР США офіційно визнає цифру 0,8 % помилок, унаслідок чого судами виноситься до 1 900 несправед-

ливих вироків; в інших країнах ця цифра коливається від 4,4 до 10 % . Проте основа методу не піддається сумнівам – в усіх випадках винним визнається так званий “людський фактор”.

Утім, у процесі розслідування можуть бути виявлені сліди не тільки пальців та кінцівок, але й будь-якої частини людського тіла – носа, вуха, щоки, губ, ліктя, коліна, стегна тощо, – шкіра яких також має індивідуальні особливості рельєфу, що може бути використане для криміналістичних досліджень, у тому числі ідентифікації за ними людини. Тому такі сліди необхідно вилучати з місця події з метою їх подальшого дослідження. Оскільки дерматогліфіка вивчає весь шкірний покрив людини, який у кілька разів більший, ніж покрив рук і долонь людини, то очевидно, що й індивідуальних особливостей він містить набагато більше.

На жаль, історично шляхи розвитку дактилоскопії та дерматогліфіки розійшлися, хоча вивчають вони, по суті, один і той же об’єкт – гребінцеву шкіру людини. Мабуть не буде великим перебільшенням стверджувати, спираючись на висновки Ф. Й. Галя, що ті ознаки, які вивчають обидва наукові напрями, насправді є зовнішніми виявами внутрішнього світу, особистості окремої людини.

Однак вивчаються вони з різними цілями: у дактилоскопії – ідентифікація людини, а у дерматогліфіки – визначення біологічних властивостей і характеристик особистості. Але, оскільки у цих наукових дисциплін єдиний об’єкт аналізу, то вони досить часто порушували теоретичні межі, вирішуючи спільні завдання.

Аналіз наукової літератури, присвяченої питанням використання досягнень дерматогліфіки в криміналістиці, показує, що з даної проблематики фундаментально працювали К. Н. Бадиков, М. М. Богданов, А. П. Божченко, А. А. Зайченко, В. Н. Звягін, В. Є. Корноухов, А. С. Краснощоків, С. Н. Мінтиненко, С. С. Самищенко, І. Хвиля-Олінтер, А. Н. Чистікін, Л. Ю. Шпак, В. В. Яровенко та інші. Їх робо-

ти наочно показують, що комплекс дерматогліфічних ознак можна застосовувати для встановлення расової або етнічної належності особи, установлення споріднених зв'язків (кровного споріднення), установлення деяких індивідуальних особливостей людини (як фізичних, так і психічних), виявлення спадкових захворювань у розшукуваної особи, нарешті, установлення індивідуальних характеристик потерпілого під час розслідування вбивств з розчленуванням трупа.

Отже, навіть побіжний розгляд можливостей криміналістичної дерматогліфіки дозволяє дійти висновку, що в цій галузі накопичений значний науковий і практичний потенціал, який дозволяє вирішувати ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні та прогностичні завдання досудового розслідування. Досягти цього можливо за допомогою аналізу не тільки дактилоскопічних, але й споріднених дерматогліфічних елементів і не лише кінцівок, але й шкірного покриву людини в цілому. Найбільше значення це має для вирішення широкого кола діагностичних завдань та побудови пошукової криміналістичної моделі злочинця на стадії досудового розслідування.

На жаль, на сьогодні серед науковців, які розробляють указані проблеми, практично немає українських фахівців, тому вітчизняна практика боротьби зі злочинністю не отримує конкретних розробок, а тому переважна більшість слідчих, прокурорів, оперативних працівників не використовують у ході розслідування можливості криміналістичної дерматогліфіки.

Список літератури

Богданов Н. Н. Дерматоглифика серийных убийц / Н. Н. Богданов, С. С. Самищенко, А. И. Хвьяля-Олинтер // Вопросы психологии. – 1998. – № 4.

Дубягин Ю. П. Проблемы криминалистического отождествления человека в обычных условиях расследования и чрезвычайных

ситуациях : дис. д-ра юрид. наук. / Ю. П. Дубягин. – М., 2002. – 255 с.

Патент № 2096021 на изобретение: Способ идентификации тела погибшего от 20.11.97 / В. А. Ракитин, В. В. Щербаков и др.

Ізотов О. І. Криміналістична дерматогліфіка: виникнення, розвиток, можливості використання в боротьбі зі злочинністю : навчальний посібник / О. І. Ізотов. – Київ : Видавничий центр Національної академії прокуратури України, 2016. – 219 с.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОФІЛАКТИКА ЕКСТРЕМІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Ю. Б. Ірха

З дня незалежності в Україні суттєво змінилася парадигма відносин між громадянами і державою. На сьогодні людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в Україні. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Наведене є фундаментальною основою для розбудови України як правової держави, формування громадянського суспільства та його інститутів.

Зміна державного і політичного устрою позитивно вплинули на суспільні відносини. Свобода слова, свобода світогляду і віросповідання, право на свободу та особисту недоторканність, право власності, право на судовий захист, право на вільні вибори тощо, які гарантовані Конституцією України, дали поштовх до політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, а також відкрили індивідам нові можливості для самореалізації, захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. Водночас, це не сприяє суттєвому зменшенню кількості соціальних протиріч, які на фоні політичної нестабільності, соціально-економічних негараздів, геополітичних протистоянь часто переходили у відкриті конфлікти, у процесі яких супротивники застосовували екстремістські методи і способи відстоювання своїх поглядів і переконань.

Українці на генетичному рівні не схильні до екстремізму, але наведене не означає відсутність цього явища і його загрози для національної безпеки. Після збройної агресії проти України, анексії Автономної Республіки Крим та міста Се-

вастополь, тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей, вияви екстремізму та його крайньої форми – тероризму стали більш відчутнішими та потребують нагального реагування.

Оскільки екстремістська діяльність може виявлятися у формі скоєння різних правопорушень, у тому числі злочинів, то, на нашу думку, одним із напрямів протидії екстремізму в Україні має бути його оперативно-розшукова профілактика силами оперативних підрозділів відповідних органів державної влади, зокрема Національної поліції України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України.

Оперативно-розшукова профілактика, як вважає О. Кириченко, є самостійним напрямом оперативно-розшукової діяльності та, одночасно, складовою системи профілактики злочинності, як на загальному, так і на індивідуальному рівнях. На загальному рівні оперативно-розшукова профілактика спрямована на обмеження дії негативних явищ і процесів, взаємопов'язаних зі злочинністю; усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинних виявів; ліквідацію криміногенних факторів у мікросередовищі особи, які формують її антигромадську позицію і мотивацію злочинної поведінки. На індивідуальному рівні оперативно-розшукової профілактики на підставі аналізу інформації, що була отримана оперативним шляхом щодо осіб, які схильні до вчинення злочинів, та про факти щодо злочинних намірів цих осіб, здійснюється превентивний вплив на особу, яка за своїм антигромадським способом життя спроможна вчинити злочин [1, с. 203–204].

Особливістю оперативно-розшукової профілактики є те, що вона здійснюється у не процесуальний спосіб, через систему гласних та негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів. При цьому ми вважаємо, що головним завданням такої профілактики у сфері протидії екстремізму є упередження формування стійких організованих екстремістських угруповань, а також недопущення розпалю-

вання чи ескалації міжнаціональної, міжетнічної, расової, релігійної та іншої ворожнечі. Оперативно-розшукова профілактика екстремізму має відбуватися як на ранніх стадіях його зародження, так і під час активної діяльності екстремістів, спрямованої на досягнення політичної, економічної чи іншої вигоди.

Проводячи оперативно-розшукову профілактику екстремізму, оперативні підрозділи мають: 1) з'ясувати причини та умови, що сприяють здійсненню екстремістської діяльності, вживати заходів щодо їх виявлення та усунення; 2) установлювати осіб, схильних до екстремістської діяльності або вразливих до навіювання екстремістських ідеологій, за необхідності ставити їх на облік і проводити щодо них оперативну роботу; 3) проводити оперативно-розшукові заходи щодо недопущення залучення та вербування громадян, особливо молоді, до екстремістських угруповань, підбурення їх до екстремістської діяльності; 4) здійснювати оперативне спостереження за керівниками та духовними лідерами екстремістів екстремістських угруповань, їх бойовиками з метою попередження злочинної чи іншої протиправної діяльності екстремістів; 5) здійснювати профілактику віктимності, захист потенційних жертв екстремістів.

Незважаючи на те, що відповідно до положень п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативні підрозділи зобов’язані здійснювати профілактику правопорушень [2], законодавець не передбачив правові механізми здійснення таких заходів. Наведене ускладнює розробку відповідних відомчих нормативних актів, що знижує ефективність боротьби зі злочинністю.

Загальновідомо, що національне оперативно-розшукове законодавство не відповідає вимогам сучасності та потребує суттєвого оновлення. Через це під час розробки нового проекту закону про оперативно-розшукову діяльність суб’єкти за-

конодавчої ініціативи мають врахувати необхідність нормативної регламентації оперативно-розшукової профілактики правопорушень в Україні, зокрема екстремістського та терористичного характеру.

Список використаної літератури

1. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова профілактика злочинів, як вид діяльності ОВС України / О. В. Кириченко, О. А. Шевченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – Запоріжжя, 2009. – № 2. – С. 199–206.

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135–ХІІ зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/print1481094644148179>

ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ КОЛЕКЦІЙ У РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

С. В. Кадук

Однією з важливих проблем інформаційного забезпечення розслідування злочинів є своєчасне формування й тактично грамотне використання в кримінальному судочинстві відповідних засобів криміналістичної реєстрації.

Досліджуючи питання щодо ведення і застосування криміналістичних колекцій при розкритті та розслідуванні злочинів, доцільно зупинитися на конкретних прикладах ведення та застосування зазначених колекцій на практиці.

Проаналізуємо використання на практиці натурних колекцій, зокрема, для забезпечення підготовки та проведення криміналістичних експертиз.

Чому саме криміналістичних експертиз? Тому що криміналістичні дослідження проводяться найчастіше і потребують залучення об'єктів натурних колекцій. Різноманітні довідкові колекції формуються в експертно-криміналістичних підрозділах. За час їх ведення набуто відповідний позитивний досвід організації збору й систематизації об'єктів у колекції.

Наприклад, колекції вогнепальної зброї і сьогодні є необхідними для розкриття і розслідування злочинів, хоча їх збирання в цілому вигляді не завжди було можливим. Окремі об'єкти для проведення судово-балістичної експертизи з довідково-допоміжних колекцій не запитуються роками, проте їх значимість і цінність від цього не зменшується.

Зауважимо, що на дослідження експертів надходить велика кількість сучасної вогнепальної зброї. Але інформація про дану зброю, яка необхідна експертам, відсутня, оскільки довідники експертно-криміналістичного призначення заста-

рілі і не містять відомостей про нові види зброї. Тому, повинна проводитися активна робота з оновлення та поповнення довідників експертно-криміналістичного призначення для полегшення роботи експертів при дослідженні сучасної вогнепальної зброї.

Не менш актуальною є колекція газової зброї. Слідчі, призначаючи експертизу, часто ставлять питання, чи не підлягав ствол пістолета переробці, чи такий за ознаками розсікач та бойок досліджуваного об'єкта був від початку його виготовлення? Щоб отримати відповіді на ці запитання, експерти звертаються до колекцій зброї, за допомогою якої можна порівняти конструктивні особливості розсікача досліджуваного об'єкта з розсікачем подібного зразка з колекції. Довідкова література з газової зброї містить лише позначення про наявність розсікачів.

Оскільки різновидів зброї є досить багато, то довідково-допоміжні обліки повинні мати достатню кількість натурних зразків.

Здебільшого в натурній колекції для забезпечення проведення судово-балістичної експертизи можуть бути зібрані такі об'єкти:

- нарізна й гладкоствольна зброя вітчизняного й іноземного виробництва;

- саморобна вогнепальна зброя;

- вогнепальні пристрої спеціального призначення, вітчизняного й іноземного виробництва (ракетниці, стартові пістолети);

- капсулі спалахуючі (займисті);

- об'єкти-мішені (експериментальні) зі слідами пострілу з різних матеріалів: металу, дерева, шкіри, натуральних та синтетичних тканин тощо;

- порохи;

- патрони до вогнепальних пристроїв спеціального призначення та до нарізної й гладкоствольної вогнепальної зброї;

елементи патронів до нарізної та гладкоствольної вогнепальної зброї заводського та саморобного виготовлення (кулі, гільзи, картеч, дріб, прокладки).

Розглянемо колекцію дійсних (оригінальних) документів. Звертаючи увагу на цю колекцію, зауважимо, що об'єкти цієї колекції зберігаються в папках і номер кожної з цих папок відповідає порядковому номеру об'єкта за журналом обліку. Колекція вміщує в себе такі об'єкти:

паспорти (громадянина України, технічні паспорти автомобіля та ін.);

акцизні марки на алкогольні та тютюнові вироби;

проїзні документи;

довідки різної форми та ін.

Колекція постійно поповнюється, а її ведення доручено експерту-спеціалісту в галузі дослідження документів.

Сьогодні вчиняється велика кількість злочинів, які пов'язані з наркотиками. На нелегальному ринку не знижується обіг наркотичних засобів, надходять нові види, які раніше не виявлялися в Україні. Значну допомогу експертам у ході дослідження цих засобів надає колекція наркотичних засобів і синтетичних наркотичних препаратів. Колекція постійно поповнюється та оновлюється, оскільки з часом багато об'єктів змінюють свої властивості. Об'єкти колекції зберігаються в сейфах, ведення їх доручено відповідальній особі. У журналі реєстрації об'єктів, що надходять, зазначаються їх дані: номер за порядком, дата надходження об'єкта в колекцію, номер за журналом реєстрації та обліку об'єктів, що надходять до відділу, найменування об'єктів, кількість об'єктів, номер кримінального провадження, прізвище експерта, підпис, підпис ініціатора завдання.

Криміналістична практика показує, що під час огляду місць дорожньо-транспортних пригод найчастіше (до 80 %) експерту доводиться вирішувати питання пов'язані з певним кольором автомобіля та встановленням його типу (автобус,

вантажний, легковий автомобіль тощо). У цій роботі експертам значну допомогу надає колекція зразків автомобільних лакофарбових покриттів (ЛФП).

На закінчення огляду практики ведення і застосування колекцій у розкритті і розслідуванні злочинів співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів можна прийти до висновку, що експерти-криміналісти та слідчі недостатньо інформовані щодо форм використання натурних колекцій, а тому недостатньо оцінюють їх можливості, а це приводить до зниження ефективності застосування натурних колекцій у розкритті та розслідуванні злочинів.

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ТА ЇХ КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Л. Ю. Капітанчук

Державна прикордонна служба України – правоохоронний орган спеціального призначення, який здійснює діяльність із виявлення, запобігання та припинення правопорушень, пов'язаних з порушенням державного кордону. Основним органом, який здійснює правоохоронну діяльність у Держприкордонслужбі України, є орган охорони державного кордону, основним підрозділом якого є відділ прикордонної служби, а на сьогодні, у межах своєї компетенції, ще міжрайонні оперативно-розшукові відділи.

Специфічний перелік злочинів, протидію яким здійснюють органи та підрозділи Держприкордонслужби України, викликає необхідність забезпечення їх діяльності відповідними криміналістичними рекомендаціями. Розгляд таких питань набуває не стільки теоретичного, скільки прикладного та організаційного значення, оскільки органи охорони державного кордону в ході своєї оперативно-розшукової діяльності виявляють правопорушення, які не входять до компетенції Держприкордонслужби України.

Проблема криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів посідає одне із чільних місць у криміналістичній науці, оскільки сприяє розробці нових та удосконаленню існуючих тактичних прийомів, практичних рекомендацій, методів і засобів розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень, і є необхідною передумовою швидкого та повного розкриття та розслідування злочинів. Саме підвищення наукового та технічного рівня діяльності органів охорони державного кордону щодо виявлення, розслідування та попередження злочинів, пов'язаних

із порушенням державного кордону, визначає актуальність даного дослідження.

Питанням криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності свої наукові праці присвятили відомі вітчизняні вчені криміналісти, а саме: В. П. Бахін, В. В. Бірюков, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, В. О. Образцов, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, О. В. Таран, В. Ю. Шепітько, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, Ю. М. Чорноус та інші. Займаючись вивченням цієї проблематики, визначали його по-різному відповідно до власних наукових поглядів. Відсутність єдності точок зору з приводу поняття та змісту криміналістичного забезпечення більшістю науковців пояснюється новизною вказаної проблеми і консервативністю поглядів на неї деяких учених, які не враховують або вузькопредметно трактують соціальні функції і завдання криміналістики в сучасних умовах боротьби зі злочинністю. Проте, уся множинність поглядів свідчить про те, що “криміналістичне забезпечення” з теоретичної точки зору розглядається як самостійна наукова категорія, а з практичної точки зору – як діяльність, що полягає у створенні умов готовності і реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, що ґрунтуються на засадах загальної теорії криміналістики та спрямована на виявлення і розслідування кримінальних правопорушень.

Суб'єктами реалізації криміналістичного забезпечення в Держприкордонслужбі України є оперативні підрозділи, відділи прикордонної служби та експертна служба – Головний експертно-криміналістичний центр ДПСУ.

Розглядаючи правоохоронну діяльність органів охорони державного кордону, які в межах оперативно-службової діяльності, відповідно до Закону здійснюють адміністративно-юрисдикційну діяльність щодо виявлення та припинення правопорушень, то слід зазначити, що саме виявлення, фік-

сація, вилучення і збереження доказів будь-яких правопорушень здійснюється техніко-криміналістичними засобами.

Щодо розслідування кримінальних правопорушень, то за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, використання криміналістичної техніки здійснюється оперативними підрозділами в ході проведення слідчих (розшукових) дій у рамках виконання доручень слідчого (прокурора). При цьому предмет, межі проведення слідчої (розшукової) дії визначаються слідчим, а не оперативним працівником, який буде її проводити, відповідно у виборі засобів криміналістичної техніки оперативний працівник є обмеженим. Ним криміналістична техніка застосовується для вивчення та фіксації матеріальної обстановки злочину, а також і для фіксації ідеальних слідів кримінального правопорушення. Питання часу проведення, використання фактора раптовості, взаємозгодженості дій учасників слідчої (розшукової) дії будуть визначатися також слідчим, виходячи з особливостей методики розслідування того чи іншого виду злочинів.

Однією зі складових криміналістичного забезпечення, яке забезпечує правоохоронну діяльність, є інформаційно-аналітичне забезпечення. Його реалізація забезпечується інформаційно-телекомунікаційною системою “Гарт-5”, яка систематизує та накопичує інформацію щодо ознак нових видів підробок паспортних документів, що на сьогодні набуває особливої актуальності у зв’язку із великою кількістю втрачених документів, заволодінням бланків документів на тимчасово неконтрольованих територіях Донецької та Луганської областей.

Щодо практики використання криміналістичних рекомендацій та прийомів оперативними працівниками в діяльності з розкриття та розслідування злочинів, то її стан, перш за все, буде визначатися досконалістю правової регламентації процесуальної дії, організацією роботи та рівнем професійної підготовки.

Отже, розглянувши окремі елементи криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності органів охорони державного кордону, ми зазначаємо потребу у його дослідженні та впровадженні у практичну діяльність з охорони державного кордону.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. В. Карнаухов

Аналіз поняття “криміналістичне забезпечення” показує, що вперше це поняття було впроваджено у науковий юридичний обіг В. В. Чурпітою в 1989 році, науковцем-криміналістом з Київської вищої школи МВС СРСР, яке він використав у дослідженні, присвяченому розкриттю та розслідуванню злочинів.

Розробкою теорії криміналістичного забезпечення та її окремих питань, займалися такі відомі вчені, як В. П. Бахін, Р. С. Белкин, Н. С. Карпов, В. Г. Коломацький, А. В. Старушкевич, Є. Д. Лук’янчиков, В. В. Лисенко, І. О. Ієрусалімов, А. В. Іщенко, А. Ф. Волинський, К. В. Чаплинський і ін.

У етимологічному змісті термін “забезпечення” розуміється в аспектах, які запропоновані авторами Нового тлумачного словника української мови, а саме: 1. Надання чи створення матеріальних засобів. 2. Гарантування чогось.

В юридичній науці і практиці поняття “забезпечення” не лише використовується дуже часто, але й несе дуже суттєве навантаження. У кримінальному процесуальному праві регулюється питання забезпечення цивільного позову у кримінальному провадженні та ін.

На цей час у науці криміналістиці існують різні підходи, що формують уявлення про зміст теорії криміналістичного забезпечення.

Розглядаючи питання класифікації забезпечення розслідування кримінальних правопорушень Пиріг В. І. виокремив такі види: 1) залежно від стадії кримінального процесу; 2) залежно від галузі знань; 3) щодо окремих видів злочинів; 4) щодо окремих процесуальних дій; 5) за змістом; 6) за видом діяльності суб’єктів, що беруть участь у розслідуванні.

За думкою А. В. Іщенка, І. П. Красюка, В. В. Матвієнка, криміналістичне забезпечення розслідування злочинів слід розглядати як комплексне поняття, головним змістом якого є самостійна специфічна діяльність вчених-криміналістів та практиків щодо розробки нових, пристосування відомих науково-технічних досягнень, а також їх впровадження у практику розслідування злочинів з метою оптимального виконання її завдань.

І. О. Іерусалімов, розглядаючи питання інформаційного забезпечення, використання науково-технічних досягнень під час розслідування злочинів, відокремив організаційно-правовий, науково-методичний, інформаційний та інші аспекти цього поняття.

Формуючи поняття криміналістичного забезпечення слід застосувати системний підхід. Саме він як специфічне бачення для пізнання змісту, джерел, методів та засобів сприятиме формуванню загальних уявлень перспективи реалізації існуючих методологічних потенцій та вможливлє їх впровадження в запропонованій моделі криміналістичного забезпечення.

Центральним у такому підході є поняття системи, тому що суттєві властивості системи визначаються не стільки властивостями сукупності елементів, скільки властивостями її структури, системоутворюючими зв'язками об'єкта.

Будь-яка система – це не тільки розподіл її складових на групи (тобто не тільки класифікація). Це не просто сукупність складових. Система – це така сукупність складових, їх груп, які мають певні взаємозв'язки між собою та середовищем. Тому, ми розглядаємо “систему” як впорядковану сукупність підсистем, які взаємосприяють одна одній та об'єднані будь-якими зв'язками, що призначені для досягнення чітко визначеної мети найліпшим чином. Системний зв'язок – це комплексне поняття, що обумовлює існування декількох структур (підсистем), у тому числі і системи криміналістич-

ного забезпечення правоохоронної діяльності. За наявності зворотного зв'язку, який існує не лише між підсистемами, а і між системою криміналістичного забезпечення і суспільством, як зворотна реакції суспільства на дії правоохоронних органів.

Криміналістичне забезпечення правоохоронної діяльності має досить складний характер за рахунок її багатогранності, коли тільки одночасна робота суб'єктів у напрямках її нормування, розробки та використання технічних засобів, організаційної-кадрової підготовки та належного методично-інформаційного забезпечення у змозі забезпечити належний результат. Система повинна діяти на основі принципів: законності, достатньої різноманітності чи криміналістичної достатності, необхідної єдності чи цілісності системи криміналістичного забезпечення та конкретності, за умови, що вони стосуються не лише всієї системи, а і кожної її складової.

Обов'язковою умовою теоретичної розробки теорії криміналістичного забезпечення є вирішення наукової проблеми, а саме, визначення та розмежування понять “мета”, “завдання” та “функції” тому, що: по-перше, є необхідність у розмежуванні бажаного від способів його досягнення, майбутньої потреби та бажаних результатів від здатностей їх реалізації; по друге, не зважаючи, що зміст понять завдання та функції можуть збігатися, вони є різними виходячи із належності різним станам реалізації бажаного.

При цьому, на наш погляд, слід розмежовувати поняття “система криміналістичного забезпечення” та “криміналістичне забезпечення” тому, що перше є моделлю чи формалізованим описом всього комплексу взаємно пов'язаних єдиною метою елементів (підсистем), що взаємосприяють одна одній та зв'язків між ними, а друге є результатом, тобто спеціальним “станом”, який будучи невід'ємною частиною організації суспільства носить забезпечувальний характер та на-

дає можливість запобігати та протидіяти злочинним виявам та займатися їх профілактикою.

Так, під поняттям “криміналістичне забезпечення” ми розуміємо встановлений обов’язок державних органів імперативного характеру, щодо виявлення потреби, подальшу розробку та впровадження в діяльність правоохоронних органів необхідних засобів, а також створення умов та здійснення дій, передбачених законом для запобігання та протидії злочинним виявам та їх профілактику, як реалізацію владних повноважень у сфері правоохоронної діяльності.

Система криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності маючи комплексний характер охоплює всі можливі види діяльності, а саме нормативно-правову, технічну, організаційно-кадрову та інформаційно-методичну, які одночасно є способом досягнення мети.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

О. В. Кириченко

Якісно й ефективно здійснювати оперативно-розшукову протидію злочинам проти громадської безпеки неможливо без прогнозування тенденцій їх розповсюдження та результативності оперативно-розшукової протидії цим злочинам.

Прогнозування здійснюється на основі зібраної упорядкованої (систематизованої) інформації, а також на знаннях закономірностей розвитку злочинних ситуацій та поведінки їх учасників, особливостей умов, в яких діють негласні штатні та позаштатні працівники й застосовуються методи оперативно-розшукової діяльності, на оцінках тактичних можливостей працівників оперативних підрозділів та інших учасників оперативно-розшукового процесу. Її метою є встановлення всіх параметрів розповсюдження злочинів проти громадської безпеки в майбутньому на території обслуговування, виявлення на цій основі небажаних тенденцій та пошук засобів їх зміни в позитивному напрямі. Практичне значення прогнозування полягає у забезпеченні планової та цілеспрямованої діяльності оперативних підрозділів у протидії цим злочинам. Вони орієнтуються на вибір адекватних засобів протидії цьому негативному явищу з урахуванням як наявних ресурсів, так і тих, що з'являться згодом.

У теорії оперативно-розшукової діяльності таке прогнозування називається оперативно-розшуковим прогнозуванням, тобто це науково обґрунтоване уявлення про ймовірний стан об'єктів оперативної уваги й отримання інформації про явища, що не існують на момент здійснення прогнозу. Під

час прогнозування усувається невизначеність майбутнього – воно уявляється як розумово логічна модель імовірного розвитку конкретного процесу або виникнення конкретного явища [1, с. 285].

Залежно від об'єкта оперативно-розшукового прогнозування прогноз може бути здійснений як на загальному рівні (спрямований на передбачення динаміки суспільних явищ, процесів, відносин та виборі тактичних прийомів і засобів щодо протидії злочинам проти громадської безпеки), так і на індивідуальному рівні (відносно певної особи, яка схильна до вчинення цих злочинів або має намір їх вчинити).

Ураховуючи зазначені рівні оперативно-розшукового прогнозування, можна виділити такі їх види: 1) стратегічне прогнозування з метою виявлення підґрунтя для здійснення оперативно-розшукової діяльності під час протидії злочинам проти громадської безпеки; 2) тактичне прогнозування ситуації на період здійснення конкретних пошукових і розвідувальних заходів; 3) прогнозування імовірної ситуації та імовірної антисуспільної поведінки особи, що може скластися в період запобіжної діяльності оперативних підрозділів Національної поліції; 4) прогнозування імовірної ситуації та імовірної злочинної поведінки особи, що може скластися в період документування злочинної діяльності.

Таким чином, закономірним підсумком оперативно-розшукової прогнозування є модель гіпотетичного розвитку явищ або ситуацій у сфері та інфраструктурі соціально аномального середовища, що сприяє напрацюванню та прийняттю стратегічних або тактичних рішень, які впливають на оптимальність вибору негласних сил, засобів, прийомів і способів їх підготовки та застосування достатніх для досягнення цілей і рішень завдань оперативно-розшукової діяльності [2, с. 277].

Ураховуючи зазначене, слід наголосити, що відсутність системного прогнозування кримінальної ситуації в країні

взагалі та тенденції розповсюдження злочинів проти громадської безпеки зокрема негативно впливає на розробку та прийняття управлінських рішень у сфері протидії злочинності. Тому застосування випереджаючого прогнозу у сфері протидії злочинності є необхідною умовою ефективності протидії злочинності, гарантом розробки оптимальної стратегії мінімізації злочинності, перспективних напрямів і концептуальних моделей протидії злочинності.

На нашу думку, прогнозування тенденцій розповсюдження злочинів проти громадської безпеки, розвитку оперативно-розшукових ситуацій і результативності оперативно-розшукової протидії цим злочинам насамперед повинно здійснюватися на стратегічному рівні за такими напрямками:

1) вплив соціально-економічних, політичних та інших чинників на ускладнення громадської безпеки;

2) імовірність розвитку негативних чинників, які впливають на стан злочинів проти громадської безпеки;

3) вплив загальних криміногенних процесів на розповсюдження злочинів проти громадської безпеки;

4) розвиток організованої злочинності;

5) вияв кримінальної активності осіб, які впливають на криміногенну ситуацію взагалі та розповсюдження злочинів проти громадської безпеки зокрема;

6) можливість виявлення кримінальної активності терористичних та екстремістських організацій, незаконних релігійних та етнічних формувань;

7) перспективи виникнення каналів поставки вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин; літератури терористичної, екстремістської спрямованості та літератури щодо виготовлення зброї та вибухових речовин;

8) тенденції розвитку оперативної обстановки залежно від вжиття заходів, спрямованих на забезпечення громадської безпеки.

Список використаної літератури

1. Овчинский С. С. Роль оперативно-розыскного прогнозирования в борьбе с организованной преступностью : монография / С. С. Овчинский // Основы борьбы с организованной преступностью; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – М. : ИНФРА, 1997. – 460 с.
2. Попченков Э. Н. Оперативно-розыскная прогностика / Э. Н. Попченков, В. А. Кузнецов // Общественная безопасность, законность и правопорядок в III тысячелетии : сб. матер. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Воронеж, 1–2 июля 2011 г.). – Ч. 1. Юридические науки. – Воронеж : Воронежский институт МВД России, 2011. – С. 272–278.

СУЧАСНІ ТЕРОРИСТИЧНІ ЗАГРОЗИ В УКРАЇНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ АНАЛІТИЧНІ МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ЇХ ВИЯВАМ

О. С. Кіреєва

У ХХІ столітті особливого значення набула тема тероризму як одного з найнебезпечніших і важкопрогнозованих глобальних викликів суспільству. Постійно зростає кількість держав, які відчули на собі жахливі наслідки терористичних актів. Доволі довго тероризм розглядали лише як проблему внутрішньої безпеки кожної окремої країни, проте його міжнародні масштаби переконливо довели обмеженість такого підходу.

Сучасний стан протидії терористичним загрозам в Україні потребує як загального, так і конкретного з'ясування теоретичного та прикладного змісту терористичних загроз, які існують у реальній дійсності. Далеко не ідеальними є заходи, які вживаються органами державної влади і управління щодо припинення, блокування та нейтралізації терористичних проявів і забезпечення безпеки для населення України. Серед великої кількості загроз населенню України та її державному устрою і територіальній цілісності (техногенні, соціально-політичні) найнебезпечнішим є тероризм з усіма його різновидами, збройні конфлікти та війна.

Ситуація, що склалася сьогодні в Україні, свідчить про необхідність створення дієвого організаційно-правового механізму протидії тероризму, який посягає на права, свободи і законні інтереси населення України та її державний суверенітет. Незважаючи на доволі широкий перелік суб'єктів, наділених національним законодавством України повноваженнями для боротьби з тероризмом, у чинному законодавстві не існує поняття організаційно-правового механізму. Певною мірою це стало однією з причин відсутності взаємодії та координації між органами виконавчої влади і управління в

частині її організації та проведення заходів, спрямованих на протидію терористичним проявам.

Розглядаючи протидію тероризму, необхідно звернути увагу на те, що тероризм як асоціальне явище є різноманітним за своїми проявами та діями. Прояви тероризму передбачають: наявність екстремістської терористичної ідеології; наявність комплексу організаційних структур, що забезпечують здійснення тероризму, а також конкретну терористичну діяльність.

Одним із інноваційних інструментів протидії проявам терористичних загроз є кримінальний аналіз. Кримінальний аналіз є методом роботи, що полягає у послідовному та організованому пошуку та встановленні зв'язків між даними стосовно злочину та іншою інформацією, яку можливо отримати, і це є підставою для підготовки висновків для підтримки процесу прийняття рішень. Кримінальний аналіз шукає та ідентифікує зв'язки між інформацією про злочин і злочинців та усіма іншими даними, отриманими з різних джерел, і використовує їх для оперативних та процесуальних цілей. Процесом обробки інформації є аналіз, оцінювання та інтерпретація даних, які спираються на логічний та креативний спосіб мислення, метою котрого є отримання висновків (підстав для порушення дізнання та слідства, оперативних справ), що уможливлюють подальші дії. Робота оперативного працівника за своєю сутністю спирається переважно на реалізацію процесів обробки інформації. У кримінальному аналізі застосовуються уніфіковані прийоми генерування гіпотез, реконструкції перебігу окремих кримінальних злочинів, ідентифікації багатьох інших злочинів, що демонструють зв'язок з предметом розслідування, окреслення структури злочинних мереж та аналізу сфер і способів здійснення злочинної діяльності. Придатність кримінального аналізу як знаряддя, необхідного в оперативно-розшуковій роботі, була підтверджена у багатолінійних справах, де діяльність злочинців здійснювалася на значній території, структура злочинних взаємозв'язків була складною та

розгалуженою, і для яких характерною була велика кількість інформації, що не дозволяло відслідковувати та пов'язувати інформацію за допомогою традиційних методів і прийомів. Збільшення кількості таких справ, зростання обсягів інформації та очікувань, пов'язаних з технологічним розвитком, зокрема у сфері інформаційних технологій, привели до змін вимог, що висуваються до оцінки та використання інформації залежно від її актуальності та цілей, котрим вона має слугувати. Різномірні очікування суб'єктів, що потребують інформації, задовольняються різними формами аналізу, оцінювання, інтерпретації та використання даних. Дії, що стосуються оцінювання та використання інформації, підлягають постійній трансформації, можна сказати навіть, що ми перебуваємо на переломному для цієї сфери етапі. Будь-які дії, спрямовані на ліквідацію злочинних структур, не будуть ефективними та результативними, поки правоохоронці не отримають достатньої кількості достовірної вихідної інформації.

Кримінальний аналіз запроваджений у Державній прикордонній службі України з 2008 року і вже зарекомендував себе як ефективний аналітичний метод, який підвищує ефективність оперативно-розшукової діяльності підрозділів.

Однак використання кримінального аналізу в сфері протидії сучасному тероризму – новий напрям для кримінальних аналітиків Державної прикордонної служби України. Тому було прийнято рішення на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького розробити та запровадити спеціалізований курс підвищення кваліфікації “Протидія терористичним загрозам з використанням кримінального аналізу”. Навчальний курс зорієнтовано на застосування аналітичних інструментів у розпізнаванні та протидії терористичним загрозам. Курс містить у собі інтерактивні та практичні завдання з аналізом терактів, а також практичні вправи з управління кризовими ситуаціями в контексті терористичних загроз.

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ ГРУПОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

М. П. Климчук

Допит є єдиною слідчою (розшуковою) дією, без якої не може обійтися розслідування жодного кримінального провадження. У ході розслідування кримінальних правопорушень, які мають груповий характер, одним з основних джерел доказів є показання підозрюваних, які найчастіше визначають перспективи і хід розслідування.

Криміналістичне значення показань підозрюваного полягає в тому, що вони: 1) є основою для обвинувальної версії, а також головними джерелами при складанні формулювання підозри; 2) дають цілісне уявлення про вчинене кримінальне правопорушення, у той час як інші докази містять окремі фрагменти вчиненого протиправного діяння.

Основні положення тактики допиту досить докладно викладені в науковій літературі. Однак усе ще актуальною на сьогодні є потреба у виробленні відповідних рекомендацій з підвищення ефективності допиту таких осіб на етапі повідомлення про підозру.

Повідомлення особи про підозру – це одне з важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням із прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. Потрібно ще допитати підозрюваного щодо висунутої підозри, перевірити його показання, а в разі необхідності – виконати інші процесуальні дії. Складність тактики допиту такої особи визначається тим, що в ході спілкування допитуваний прагне отримати інформацію не тільки для того, щоб правильно вирішити поставлені перед ним розумові завдання і в підсумку повідомити об'єктивну інформацію слідчому, але й нерідко для того, щоб за-

повнити відсутню у нього інформацію про дії і наміри слідчого.

Тактика допиту залежить від того, чи є він безконфліктним або конфліктним. Під час допиту осіб, які вчинили кримінальне правопорушення в групі, виникають переважно такі типові ситуації, коли підозрюваний: відмовляється від дачі показань; дає неправдиві показання. Зокрема, типові різновиди поведінки підозрюваних часто зводяться до відмови від дачі показань, непереконливого заперечення своєї вини. Така позиція пояснюється прагненням з'ясувати за допомогою контактів у місцях тримання під вартою, через захисників та інші можливі способи суть доказів, наявних у слідчого, і з урахуванням цього скоригувати свою позицію в ході досудового розслідування.

Часто у тактику допиту таких осіб певні труднощі вносить участь захисника. Зазвичай захисник добре знає умови, механізм і можливості розслідування. Саме з урахуванням цих особливостей він здійснює захист інтересів злочинної групи. Перебуваючи у матеріальній залежності, вони є заінтересованими в результатах кримінального провадження, демонструють солідарність з підзахисними, а подекуди й вживають заходів щодо дискредитації слідчого та відшукування прогалин і помилок, допущених під час розслідування.

Допиту підозрюваного повинна передувати ретельна підготовка, у ході якої необхідно вивчити матеріали, пов'язані з оглядом місця події, плани, схеми, фотографії, відеозаписи, протоколи огляду речових доказів, допитів потерпілих і свідків, результати оперативно-розшукової діяльності. Слідчий також зобов'язаний вивчити не тільки наявні докази в матеріалах кримінального провадження, а й визначити факти, за якими необхідно отримати показання, продумати тактичні прийоми, які допоможуть ефективно провести допит. Підвищену увагу слід приділити з'ясуванню рівня освіти підозрюваного, його психологічних особливостей, інших даних, що характеризують його особу. Виходячи з обставин затримання

та характеру зібраних доказів, слідчий повинен визначити момент допиту, зміст питань, що задаються підозрюваному, послідовність їх з'ясування.

Під час повідомлення про підозру такі учасники групових злочинів на допитах здебільшого поведуться зухвало, демонстративно показуючи своє небажання до співпраці з правоохоронними органами. З самого початку допиту вони вступають в конфліктні взаємини зі слідчим. Це може виражатися у відмові давати показання по суті, дачі завідомо неправдивих показань, відмові від контакту з допитуваним.

Якщо підозрюваний повністю відмовляється від дачі показань, то слід спробувати з'ясувати й усунути мотиви, що лежать в основі такої позиції. Підвищену складність представляє допит підозрюваного з числа раніше судимих, рецидивістів, "злочинців у законі". По-перше, тому що він зумів накопичити певний досвід і знає, як треба поводитися зі слідчим. По-друге, для нього характерні аморальний спосіб життя, вірність кримінальним традиціям, наявність певних зв'язків і, як правило, значне послаблення соціально-корисних поглядів, стійкість антигромадських тенденцій.

Характер питань, що задаються підозрюваному, різний залежно від обставин кримінального провадження та наявних у розпорядженні слідчого доказів. У ході проведення допиту підозрюваного, насамперед, необхідно з'ясувати всі обставини, пов'язані з діяльністю злочинної групи, її організацією і структурою, кількістю учасників і функціями, що виконуються кожним із них. Слідчий повинен урахувувати, що в злочинних групах можуть бути розбіжності і конфлікти між окремими особами. Такі напружені відносини посилюються під час затримання підозрюваних, оскільки вони не мають інформації, яким чином поводитьься пособник. Цією обставиною доцільно скористатися слідчому, який з тактичних міркувань може показати перед окремими підозрюваними свою обізнаність про існування таких конфліктів і їх причини.

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

М. В. Кобець

Останнім часом активно поширюється практика використання у різних сферах діяльності, у тому числі і в правоохоронній, літальних апаратів, які керуються дистанційно.

У правоохоронних органах ці апарати застосовуються під час проведення оперативно-розшукової, процесуальної, адміністративно-профілактичної та іншої діяльності.

Проте, під час їх застосування виникає низка питань щодо поняття таких апаратів і їх застосування у правовому полі.

У багатьох публікаціях літальні апарати, які керуються дистанційно та використовуються у цивільних та інших сферах називають безпілотними літальними апаратами.

Відповідно до Вікіпедії у мережі Інтернет безпілотний літальний апарат (англ. Unmanned aerial vehicle, скор. UAV; або англ. Remotely piloted vehicle, рос. Беспилотный летательный аппарат, скор. БПЛА) – літальний апарат, який літає та сідає без фізичної присутності пілота на його борту.

У законодавчих актах у галузі авіації використовується термін безпілотне повітряне судно. Так, відповідно до п. 23 ст. 1 Повітряного кодексу України (далі – кодекс) безпілотне повітряне судно – повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються за допомогою спеціальної станції керування, що розташована поза повітряним судном.

Проте, ці апарати у різних сферах користування найчастіше називають коптерами або дронами.

Коптер (англ. copter) це скорочене слово від гелікоптер – гвинтовий апарат. Вони можуть виконувати вертикальний

зліт і посадку, горизонтальний політ, а також стабільно зависати в повітрі.

Коптери поділяють:

на квадрокоптер (англ. quadcopter) стосується апаратів із чотирма роторами малогабаритні, непілотовані апарати;

мультикоптер (англ. multicopter, multicopter, copter) – літальний апарат з довільною кількістю несучих гвинтів, розміщених в одній площині, що обертаються діагонально в протилежних напрямках.

У мережі Інтернет у розділі Вікіпедія дрон (англ. drone – джміль) – безпілотний літальний апарат (БПЛА) військового чи цивільного призначення, різновид військового робота; у ширшому сенсі – мобільний, автономний апарат, запрограмований на виконання будь-яких завдань (наприклад, автономні системи, створені для польоту, розроблені для виконання місій, потенційно небезпечних для людини).

На пострадянській території абревіатура ДРОН розшифровується як дистанційне радіоспостереження за об'єктом спостереження (рус. наблюдения), який використовується в оборонній промисловості та у військовій справі.

Розглянемо класифікації безпілотних літальних апаратів.

Безпілотні літальні апарати використовують підйомну силу за рахунок:

гвинтів (коптерів);

крил.

За типом керування безпілотні літальні апарати поділяють:

на автоматичне керування;

керування оператором з пункту управління;

гібридне.

Безпілотні літальні апарати також поділяють за такими взаємопов'язаними параметрами, як вага, час, дальність і висота польоту.

Виділяють апарати класу “мікро” (умовна назва) масою до 10 кілограмів, часом польоту близько 1:00 і висотою до 1 кілометра, “міні” – масою до 50 кілограмів, часом польоту кілька годин і висотою до 3–5 кілометрів, середні (“міди”) – до 1 000 кілограмів, часом 10–12 годин і висотою до 9–10 кілометрів, важкі – з висотами польоту до 20 кілометрів і часом польоту 24 години і більше.

Розглянемо питання щодо правового застосування безпілотних летальних апаратів.

Відповідно до ст. 38 Повітряного кодексу України повітряні судна поділяють на державні та цивільні.

При цьому, згідно п. 31 ст. 1 цього кодексу державне повітряне судно – повітряне судно, що застосовується у військовій, прикордонній службі, службі цивільного захисту, в органах Національної поліції та органах доходів і зборів. Їх застосування, відповідно ст. 7 кодексу, регулюється уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі державної авіації.

Оскільки мета застосування таких апаратів є не безпосередній політ у повітрі, а фото- та відеофіксація подій, людей тощо з метою боротьби зі злочинністю, профілактики правопорушень та здійснення інші дій, за рахунок фото- та відеоапаратури, яка закріплена на безпілотному літальному апараті, то отримана інформація може бути доказом, якщо її оформлювати під час здійснення заходів, зокрема оперативно-розшукової – згідно ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, адміністративно-профілактичній – п. 9 ч. 1 ст. 31 Закону України “Про Національну поліцію України”.

Інший варіант – можна залучати громадян із власним літальним апаратом, оскільки цивільні безпілотні повітряні судна, відповідно до п. 4 ч. 8 ст. 39 Повітряного кодексу України, не підлягають реєстрації у Державному реєстрі цивільних повітряних суден України, якщо максимальна злітна вага яких не перевищує 20 кілограмів і які використовуються для розваг та спортивної діяльності.

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НЕГЛАСНОГО ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЗАГРОЗА ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ

І. І. Ковальова

Однією із загроз інформаційній безпеці є незаконне розроблення, виготовлення, реалізація, придбання та використання технічних засобів негласного отримання інформації (далі – ТЗН).

Зазначене становить особливу небезпеку для суспільства, тому що в результаті цих дій грубо порушуються права людини. Окрім цього, ці дії дискредитують Службу безпеки України, її оперативно-технічну діяльність, оскільки, засоби масової інформації, оприлюднюючи відомості, здобуті у результаті незаконного використання технічних засобів, посиляються на те, що вони отримані від “надійних джерел” із СБ України.

Останнім часом фіксуються факти та спроби використання технічних засобів негласного отримання інформації (аудіота відеозакладки промислового і кустарного виробництва) в органах влади та управління, правоохоронних органах, поширилось використання комплексних моніторингових систем для цілеспрямованого перехоплення службових та приватних телефонних розмов державних і політичних діячів.

Отримана інформація може використовуватися для організації тиску на державних службовців, політичних лідерів, комерційних конкурентів, деструктивно впливає на діяльність органів влади та управління держави.

Основна ж загроза полягає в тому, що незаконне використання техніки для негласного аудіо-, відеоспостереження, прослуховування та зняття інформації з каналів зв'язку в державних установах створює реальні передумови до витоку

інформації з обмеженим доступом, що може нанести значної шкоди інтересам держави.

Інколи цю діяльність здійснюють окремі охоронні структури, підрозділи безпеки низки комерційних, банківських та фінансових установ, злочинні угруповання. Практично безконтрольно зазначеними структурами імпортуються різноманітні високотехнологічні комплексні системи

моніторингу радіоефіру, засобів зв'язку, телекомунікаційних та комп'ютерних мереж.

Відповідно до законодавства України придбання та використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації дозволено лише суб'єктам оперативно-розшукової діяльності, які мають право здійснювати оперативно-технічні заходи. Законодавством передбачена кримінальна відповідальність за незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації суб'єктами оперативно-розшукових та оперативно-технічних підрозділів правоохоронних органів України.

Отже, вбачається за доцільне опрацювати питання щодо внесення в законодавчі акти поняття “гласне та негласне зняття інформації”. Відповідно передбачити кримінальну відповідальність за “негласне зняття інформації” та внести зміни щодо відповідальності за незаконне використання технічних засобів негласного отримання інформації.

КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

А. М. Когунь

Відповідно до п. 13–15 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності оперативним підрозділам Національної поліції надано право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, використовувати конфіденційне співробітництво [1].

Стаття 275 КПК України під конфіденційним співробітництвом тлумачить як негласні відносини, що встановлюються уповноваженими органами з повнолітньою дієздатною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства) і на засадах добровільності та конспіративності використовуються для вирішення завдань кримінального провадження. Слідчий має право використовувати інформацію, отриману від осіб, з якими встановлено конфіденційне співробітництво під час проведення НСРД, або залучати їх до проведення таких дій [2, с. 694].

Підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, наділені відповідними правами та обов’язками щодо здійснення конфіденційного співробітництва у протидії злочинам. Для оперативних працівників це правовідносини, у які вони вступають під час виконання функціональних обов’язків, передбачених законами України та іншими нормативними актами.

Відповідно до вимог ст. 11 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” та ст. 275 КПК України забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов’язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналіст-

тів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Недотримання такої заборони під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є підставою для визнання отриманих за їх результатами фактичних даних недопустимими доказами.

Одним із фундаментальних положень діяльності підрозділів кримінальної поліції України, що визначені Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність”, є соціальний і правовий захист осіб, які залучені до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Соціально-правовий захист зазначених об'єктів за суттю належать до сфери діяльності держави із забезпечення прав і свобод людини, про що йдеться в ст. 3 Конституції України [3].

Виходячи із міжнародної практики захисту, для осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії злочинам, в українському законодавстві своїми нормами також передбачено соціальний та правовий захист даної категорії осіб. Так, відповідно до вимог ст. 13 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” “...Особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під захистом держави. Якщо у зв'язку з виконанням такою особою завдань оперативно-розшукової діяльності настала її інвалідність або смерть, на неї поширюються пільги, передбачені у таких випадках для працівників оперативних підрозділів” [1].

Стаття 53 Закону України “Про запобігання корупції” передбачає, що особа, яка надає допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривач), перебуває під захистом держави, а члени її сім'ї не можуть бути звільнені чи примушені до звільнення, притягнуті до дисциплінарної відповідальності чи піддані з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної

плати тощо) або загрозі таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням про порушення вимог цього Закону іншою особою, а інформація про викривача може бути розголошена лише за його згодою, крім випадків, встановлених законом [4].

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що існують деякі відмінності конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у протидії злочинам, зокрема за правовим статусом, суб'єктним складом та процесуальним оформленням.

Список використаної літератури

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

ДОКУМЕНТУВАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

М. Ю. Коник

Наукова розробка питань документування оперативними підрозділами одержання неправомірної вигоди службовою особою дозволила виявити низку проблем пов'язаних з відсутністю однозначного розуміння термінів, які вживаються вченими та розробниками нормативно-правових актів. Це спричиняє проблеми у практичній діяльності, зокрема, доказуванні зазначеної категорії злочинів. Крім того, ефективне наукове (криміналістичне, оперативно-розшукове та ін.) забезпечення документування оперативними підрозділами одержання неправомірної вигоди службовою особою неможливе без однозначного розуміння ключових термінів.

Дослідження даного питання дало можливість дійти таких висновків.

У теорії та практиці кримінального процесу та оперативно-розшуковій діяльності існує необхідність чітко сформулювати дефініції та визначити співвідношення понять “документування”, “документування злочинів”, “оперативне документування”, “оперативно-розшукове документування”, “оперативно-технічне документування” із запровадженням відповідних формулювань у нормативно-правові акти.

У межах ОРД та кримінального процесу, документування потрібно розуміти як діяльність із створення оперативно-розшукових та кримінальних процесуальних документів, а також діяльність з одержання вже створених документів, що можуть бути використані для виконання завдань ОРД та кримінального провадження.

Документування злочинів полягає у створенні та (або) одержанні документів, які містять фактичні дані про кримінально карані діяння окремих осіб та груп. Суб'єктами документування злочинів можуть бути оперативні підрозділи, слідчий, прокурор. Воно здійснюється як в межах ОРД, так і в межах кримінального процесу. Документування злочинів є основним засобом одержання доказів-документів у кримінальному провадженні.

Оперативне документування (документування, що здійснюється оперативними підрозділами) – діяльність оперативних підрозділів зі створення та (або) одержання документів, які містять інформацію, що може бути використана для прийняття рішень в ОРД, прийняття процесуальних, організаційних і тактичних рішень та доказування у кримінальному провадженні.

Оперативно-розшукове документування – різновид оперативного документування, що здійснюється винятково в межах оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-технічне документування – різновид оперативного документування, заснований на застосуванні технічних засобів одержання інформації та не може бути проведений без їх використання.

Засобами створення документів є: викладення інформації у письмовому документі (в ОРД – рапорт, клопотання, постанова, довідка, зведення, оперативна установка, повідомлення сигнального характеру, протокол; у кримінальному процесі – заява, повідомлення, постанова, клопотання, доручення, протокол); фотографування; звукозапис; відеозапис; копіювання. Засобами одержання документів є витребування, вилучення, тимчасовий доступ, негласне отримання.

Результатами документування є оперативно-розшукові та кримінальні процесуальні документи.

Документування злочинів доцільно розмежовувати на окремі стадії, до яких належать:

1) оперативний пошук фактичних даних про підготовку та вчинення кримінальних правопорушень, а також осіб, які їх готують та вчиняють (шляхом особистого пошуку; оперативного опитування; одержання інформації від конфіденційних співробітників; застосування прийомів аналітичної розвідки);

2) провадження в оперативно-розшуковій справі (з використанням усього арсеналу оперативно-розшукових заходів);

3) досудове розслідування (документування здійснюється під час СРД та НСРД, а також, у разі запровадження відповідних правових підстав, під час ОРЗ в межах оперативного супроводження кримінального провадження).

Кожна з названих вище категорій документування підлягає класифікації відповідно до категорії злочинів, що документуються. Одною з цих категорій є злочин у сфері службової діяльності. У межах цієї категорії доцільно виокремлювати документування одержання неправомірної вигоди службовою, оскільки особливості оперативно-розшукової характеристики та специфіка доказування даного виду злочинів зумовлюють необхідність окремого підходу до організації, тактики й технічного забезпечення документування.

Слід також звернути увагу на безсистемність застосування ключових термінів у XVII Особливої частини КК України. Приміром, поняття “неправомірна вигода” з певними відмінностями тлумачиться двічі (у примітках до статей 364-1 та 368-2 КК України). Те саме поняття подається також у Законі України “Про засади запобігання і протидії корупції”. Отже, у законодавстві доцільно запровадити єдині, однозначні та чіткі визначення таких понять як “підкуп”, “провокація підкупу”, “неправомірна вигода”, “великий розмір”, “значний розмір” тощо.

ЩОДО ПИТАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

О. В. Кравчук

*Не помиляється той, хто нічого
не робить, хоча це і є основною по-
милкою.*

О. М. Толстой

На сьогодні у судово-експертній діяльності серед багатьох невирішених проблем теоретико-прикладного характеру залишається проблема допущення експертних помилок під час виконання будь-яких видів судових експертиз. Їх визначення на сьогодні зумовлено потребами практики організації та безпосереднього проведення судових експертиз у тому числі і у кримінальних провадженнях. Адже однією з причин виникнення слідчих і судових помилок можуть бути висновки судових експертиз.

Питання експертних помилок під час здійснення судово-експертної діяльності у своїх роботах розробляли: Т. В. Аверьянова, В. М. Абрамова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренко, Г. Л. Грановський, А. В. Іщенко, І. М. Каплунов, Н. І. Клименко, А. Ю. Краснобаєва, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Н. А. Паліашвілі, О. Р. Шляхов, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, Н. П. Яблоков та інші, проте питання експертних помилок при проведенні судових експертиз залишається актуальною та недостатньо дослідженою і на сьогодні.

Установлення та дослідження типових і експертних недоліків та помилок, їх конкретних причин, механізму виникнення, факторів правового і неправового характеру сприятимуть усуненню помилок і формуванню правильного висновку як джерела доказів, у тому числі і у кримінальному провадженні.

З метою виявлення характеру і причин типових експертних помилок вивчалася експертна практика науково-дослідних експертно-криміналістичних установ системи МВС України, аналізувалися матеріали первинних, повторних та додаткових експертних проваджень, вивчалися узагальнення та огляди недоліків судово-експертної практики в період за 2008–2015 рр. Безумовно, що ефективним способом перевірки висновків експертів є повторна експертиза, яка призначається до іншої судово-експертної установи або іншому експерту в тій самій установі, коли правильність першого висновку викликає сумнів.

На думку Н. І. Климченко, помилка – це “неправильність у діях і думках”, спотворене порушення закону, недоліки й упущення під час розслідування кримінальних справ, неправильна процесуальна діяльність і розумовий процес компетентних осіб ненавмисного характеру [1–3].

Навмисні порушення закону під час розслідування розглядаються як посадові злочини, злочини проти правосуддя, адміністративні або дисциплінарні проступки.

Експертні помилки – це судження експерта або його дії, що відповідають об’єктивній дійсності і не приводять експертне дослідження до мети, що є результатом хибної думки [2; 4]. Саме цим експертна помилка відрізняється від злочину проти правосуддя, який може вчинити експерт.

Помилка свідчить про ненавмисність дій експерта, який вважає, що думає і діє правильно. Причина помилкового висновку не завжди є слідством неправильної дії експерта. Його дослідження можуть бути проведені правильно, і зроблені висновки можуть повністю відповідати отриманим результатам. Якщо вихідні дані для експертизи були спотворені або досліджувані об’єкти фальсифіковані, висновок експерта в аспекті встановлення істини у справі виявиться помилковим. У цьому випадку причиною помилкового висновку буде або помилка того, хто призначив експертизу, його умисно непра-

вильні дії або правопорушення. Незважаючи на ненавмисний характер, помилки іноді заважають швидкому і повному розкриттю злочинів, зачіпають суттєві соціальні інтереси, тому потребують обов'язкового усунення і запобігання.

Обсяг поняття “експертні помилки” повинен бути обмежений ознаками суттєвості і типовості. Суттєвість відображає негативні наслідки, що виявляються в порушенні основних принципів судової експертизи – всебічності, повноти, об'єктивності, компетентності та науковості. Типовість свідчить про повторюваність одних і тих самих помилок в експертній практиці.

Експертні помилки можуть бути визначені як суттєві і типові недоліки експертного дослідження ненавмисного характеру, необдумані заздалегідь, які стають причиною помилкового висновку [3].

У разі прийняття рішення про об'єднання усіх судово-експертних установ в єдину Експертну службу України це ускладнить та унеможливить альтернативу вибору судово-експертної установи та стане питання куди призначати повторні експертизи, якщо є певні сумніви щодо результатів проведення первинної експертизи, порушуючи принципи змагальності сторін.

Отже, виходячи із вище викладеного, необхідно не допускати експертних помилок особливо під час формування самих висновків; з метою виявлення експертних помилок за усіма видами судових експертиз, які проводяться в судово-експертних установах, необхідно запроваджувати системно-комплексний підхід до проведення обов'язкового рецензування.

Список використаної літератури

1. Абрамова В. М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. М. Абрамова. – К. : НАВСУ, 2005. – 18 с.

2. Каплунов И. М. Объективные и субъективные причины экспертных ошибок : метод, рек. / И. М. Каплунов. – Ташкент, 1977. – 36 с.

3. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н. І. Клименко. – К. : вид. Дім “Ін Юре”, 2007. – С. 175–193.

4. Клименко Н. И. Экспертные ошибки и их причины / Н. И. Клименко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1988. – Вып. 37. – С. 35–38.

5. Макушина Г. Б. Понятие, причины и профилактика экспертных ошибок / Г. Б. Макушина, И. Г. Вермель, Л. В. Кочнева // Судебно-экспертное исследование человека и его деятельности. – Свердловск, 1985. – С. 104–109.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗБОЇВ

С. М. Круль

Криміналістична характеристика – це система відомостей про певні види злочинів, ознаки суб'єкта злочину (особи злочинця), його мотиви, предмет посягання, обстановку, злочинні способи, які мають значення для виявлення і розкриття таких діянь криміналістичними засобами, прийомами та методами.

Відповідно до чинного КК України, розбій – заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства.

Надаючи криміналістичну характеристику розбоєм, необхідно зазначити про те, що цей злочин належить до найбільш небезпечних корисливо-насильницьких. Він посягає на два об'єкти: життя й здоров'я особи й право власності. З об'єктивної сторони розбій вчиняється у формі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Під нападом у складі розбою слід розуміти раптову, несподівану для потерпілого, короткочасну, агресивну, насильницьку дію, спрямовану на протиправне заволодіння чужим майном. Напад може бути як відкритим, так і таємним. За цією ознакою розбій відрізняється, з одного боку, від крадіжки, з іншого, – від грабежу. Напад органічно пов'язаний із фізичним або психічним насильством, яке при розбої має так званий інструментальний характер – виступає способом заволодіння майном або способом його утримання. При цьому фізичне насильство може полягати у протиправному впливі не лише на зовнішні частини тіла потерпілого, а й внутрішні (отруєння),

а також в інших діях насильницького характеру, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я потерпілого.

Насильство при розбої застосовується до особи, яка зазнала нападу. Під такою особою слід розуміти власника майна, особу, у володінні чи під охороною якої перебуває майно, на яке здійснюється посягання, а так само інших осіб, які перебувають на місці вчинення розбою і можуть, на думку винного, перешкодити йому у заволодінні чужим майном. Під насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, слід розуміти заподіяння їй легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження (останнє кваліфікується за ч. 4 ст. 187 КК України), а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяних ушкоджень (насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер: мордування, здушення шиї, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо). Застосування до особи без її згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння чужим майном слід розглядати як насильство, і, якщо воно було небезпечним для її життя або здоров'я, кваліфікувати такі дії за відповідною частиною ст. 187 КК України.

Відкритий характер і зухвалість здійснення злочинів проти власності, зокрема розбоїв, та враження, які вони справляють на потерпілих та очевидців, обумовлюють значний суспільний резонанс, чому сприяє і відносно низький рівень розкриття вищевказаних злочинів.

Предмети зазіхання дуже різноманітні, але найбільш часто злочинці прагнуть заволодіти такими об'єктами, як гроші, вироби із дорогоцінних металів та інші коштовності, хутра, одяг, відеоапаратура, комп'ютерна техніка, радіотехніка й інші коштовні речі, предмети, а також вино-горілчані вироби

та цінні продукти. На відкритій місцевості злочинці найчастіше діють групами, заздалегідь очікуюючи на кого-небудь на малоосвітлених вулицях, пустирях, у парках, на лісових дорогах тощо. Зустрічаючи жертву, злочинці зупиняють чи доганяють і оточують її, а потім, погрожуючи насильством, чи заподіявши шкоду здоров'ю, відбирають гроші і речі й зникають. Способи проникнення в житлове приміщення можна розділити на дві основні групи: таємне проникнення злочинців у житло, в другу групу входять способи проникнення злочинців у квартиру під вигаданим приводом або за допомогою сталих незадовго до нападу довірчих відносин з потерпілим. Застосовуючи насильство при розбої, злочинці використовують фізичну силу, вогнепальну або холодну зброю, сипучі речовини (тютюн, пісок), мотузки чи провід для зв'язування й ін.

Що стосується осіб, які вчиняють злочини, то їм, як правило, притаманні цинізм, зухвалий і нахабний характер злочинних дій. Такі злочини звичайно вчиняються в присутності очевидців у парках, на вокзалах, у громадському транспорті, кафе та інших громадських місцях. При цьому злочинці розраховують, що очевидці не перешкоджатимуть злочині, боячись наразитися на напад.

Вчиняючи розбійний напад, злочинці враховують певні обставини (місце події, властивості особи потерпілого, характер майна, тощо) і визначають спосіб, час, знаряддя й засоби, які можуть бути використані під час нападу.

За останні роки суттєво збільшилася частка розбоїв, учинених групою осіб, звичайні способи вчинення розбоїв ними стали більш витонченими, досконалыми і результативними. Так, приймаючи рішення про напад на інкасатора чи касира, злочинці визначають спосіб вчинення злочину: вивчають шлях пересування інкасаторів чи касирів з грошовими коштами, старанно аналізують наявність охорони, визначають найбільш зручні ділянки, де можна вчинити напад, передбачають шляхи відступу чи від'їзду, планують способи схо-

ву й реалізації викрадених матеріальних цінностей. Якщо напади вчиняються на власників жилих приміщень, у яких є матеріальні цінності, то способи їх вчинення частіше за все пов'язані зі сферою діяльності власників майна (бізнес, торгівля тощо), видом і особливостями предмета посягання, його споживчою вартістю, характерними рисами і кримінальними навичками злочинців.

Зважаючи на це, саме пізнання фактів та обставин, що утворюють обстановку, в якій діє слідчий, тобто слідчої ситуації, що склалася на конкретний момент розслідування, дозволяє визначити завдання, які потребують свого першочергового й подальшого вирішення, обрати види процесуальних дій, послідовність і тактику їх проведення.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦСЛУЖБ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ

А. С. Крочок

Одним з найважливіших завдань спецслужб є забезпечення безпеки держави та її громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз. Тому не випадково державні діячі та науковці постійно здійснюють пошук найбільш оптимальної моделі спеціальних служб, її організації та управління, вдосконалення стратегії та тактики, правових основ і методів оперативно-розшукової діяльності.

Основними суб'єктами оперативно-розшукової діяльності (ОРД) у ФРН є:

Федеральна розвідувальна служба, (Bundesnachrichtendienst, BND – БНД);

Міністерство внутрішніх справ (das Bundesministerium des Innern):

Федеральна і земельна кримінальна поліція (Bundes- und Landeskriminalamt, ВКА/ЛКА – БКА/ЛКА);

Федеральне і земельні відомства охорони конституції (загальнодержавна контррозвідувальна служба: Bundes- und Landesamt für Verfassungsschutz, BfV/LfV – БФФ/ЛФФ);

Федеральна прикордонна охорона (Bundesgrenzschutz, BGS – БГС);

3. Федеральне міністерство фінансів: Митне кримінальне відомство (ZKA – ЗКА);

4. Бундесвер: Військова контррозвідка (Militärischer Abschirmdienst, MAD – МАД).

Законодавство Німеччини, яке регулює оперативно-розшукову діяльність спецслужб, складається з великої кількості нормативно-правових актів і фактично не кодифіковано.

Нормативно-правові акти у сфері ОРД можна класифікувати таким чином:

федеральні нормативно-правові акти;

земельні нормативно-правові акти;

законодавчі акти з питань правового регулювання правообмежувальних заходів;

підзаконні акти з інших питань (поділяються на акти Федерального уряду та відомчі акти, які носять закритий характер).

Зокрема в 1990 році були прийняті федеральні закони “Про співробітництво федерації та земель у сфері охорони Конституції”, “Про відомство по охороні Конституції” та “Про співробітництво”. Вказані Закони визначають основні завдання спецслужб, а також основи взаємодії та координації їх оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до Закону “Про охорону конституції” у ході здійснення оперативно-розшукової діяльності БФФ може використовувати методи, предмети та інструменти для прихованого збору інформації, використовувати агентів і довірених осіб, візуальне спостереження, відео- та аудіозапис, документи прикриття. Перелік оперативно-розшукових заходів (ОРЗ) затверджується федеральним міністром внутрішніх справ з подальшим інформуванням парламентської контрольної комісії. Встановлений вказаним Законом порядок проведення визначених оперативно-розшукових заходів розповсюджується також на БНД і МАД.

Проведення оперативно-розшукової діяльності без обмеження конституційних прав громадян у Німеччині в основному детально регулюється не на законодавчому рівні, а за допомогою різних підзаконних актів. Суб’єкти ОРД використовують весь арсенал заходів (використання агентури та довірених осіб, оперативна закупівля, візуальне спостереження, створення юридичних осіб тощо).

Аналізуючи законодавство ФРН у сфері проведення оперативно-розшукової діяльності, можна визначити розмежування порядку проведення ОРЗ, що обмежують конституційні права громадян:

правообмежувальні заходи, які здійснюються в розвідувальних і контррозвідувальних цілях;

правообмежувальні заходи, які здійснюються з метою протидії злочинності.

Умови проведення оперативно-розшукових заходів, які здійснюють БНД, БФФ/ЛФФ і МАД у розвідувальних і контррозвідувальних цілях значно спрощені та можуть відбуватися до порушення кримінальної справи без отримання санкції суду. Оперативно-розшукові заходи, які пов'язані із правообмежувальними заходами та направлені на протидію злочинності, вимагають обов'язкового отримання судової санкції в межах кримінальної справи. Відповідно до Закону від 1968 року "Про обмеження таємниці листування, поштового, телеграфного та телефонного зв'язку" (Закон G10) визначено дві підстави для обмеження конституційних прав громадян:

наявність реальних підстав вважати, що особа здійснила, здійснює або планує здійснити один або декілька злочинів, які передбачені КК ФРН;

збір відомостей, які необхідні для своєчасного виявлення можливої загрози військового вторгнення та протидії такій загрозі.

Особливістю законодавства ФРН, яке визначає порядок проведення оперативно-розшукових заходів є наявність правової норми, що передбачає порядок повідомлення про обмеження конституційних прав тих осіб, права яких були обмежені під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Отже, можна визначити такі особливості законодавчого забезпечення ОРД спецслужб ФРН:

відсутність кодифікації законодавчої бази, яка регулює оперативно-розшукову діяльність у Німеччині;

законодавче розмежування порядку проведення ОРЗ, що обмежують конституційні права громадян залежно від цілей оперативно-розшукової діяльності;

наявність правової норми, яка передбачає порядок повідомлення про обмеження конституційних прав тих осіб, права яких були обмежені під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

ПОБУДОВА СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО СУПРОВОДУ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИКОРДОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИБОРСТВА НА СХОДІ УКРАЇНИ

Д. А. Купрієнко

О. Б. Фаріон

Оперативна обстановка на державному кордоні України формується під впливом загроз національній безпеці держави. Так, динамічний розвиток обстановки на ділянці відповідальності Східного регіонального управління Державної прикордонної служби України зумовлений такими виявами загроз, як:

розвідувально-підбивна та диверсійна діяльність російських спецслужб на території України;

організація з боку РФ тероризму і сепаратизму на всій території України з метою дестабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в країні;

продовження використання РФ різномірних інструментів гібридної війни (інформаційні й кібернетичні атаки; маніпулювання суспільною свідомістю; створення перешкод у торгівлі, транзиті; посилення енергетичного тиску тощо);

загострення криміногенної ситуації в прикордонні України, створення каналів для незаконного переміщення товарів, зброї, наркотичних речовин, мігрантів, особливо на тимчасово неконтрольованій нею ділянці державного кордону.

У цих умовах Державна прикордонна служба України в рамках участі в антитерористичній операції (АТО) спільно з іншими суб'єктами загальнодержавної системи боротьби з терористичною діяльністю здійснює контроль за переміщенням осіб, транспортних засобів і вантажів (товарів) через

лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, виявляє та знешкоджує диверсійно-розвідувальні групи противника, протидіє терористичним організаціям і незаконним воєнізованим формуванням та виконує інші заходи. Крім того, значна увага приділяється проведенню зазначених заходів у суміжних із районом проведення АТО регіонах України, оскільки противник через проведення інформаційних впливів намагається використати населення цих територій як джерело додаткової дестабілізації суспільно-політичної ситуації.

Отже, ситуація як у районі проведення АТО, так і на суміжній з ним та решті території України залишається складною, що вимагає все більших зусиль для забезпечення її контролю та стабілізації.

Досвід провідних країн світу щодо ведення інформаційного протиборства в умовах неоголошеної війни довів однаково важливість як протидію інформаційним атакам противника, так і “дзеркального” проведення таких дій.

Концентрація сил і засобів оперативно-розшукової діяльності для реалізації превентивних заходів протидії інформаційній війні включає аналіз і прогнозування морально-психологічної та інформаційної ситуації населення відповідного регіону, збір і узагальнення даних про джерела негативного інформаційно-психологічного впливу на населення з подальшим виробленням конкретних заходів щодо його нейтралізації, профілактику поширення неправдивих чуток серед місцевого населення, попередження масових негативних реакцій та інші.

Отже, одним із основних заходів протидії інформаційному впливу противника є інформаційно-аналітичний супровід оперативно-розшукової діяльності Державної прикордонної служби України.

Побудова системи інформаційно-аналітичного супроводу оперативно-розшукової діяльності включає сили та засоби

оперативних підрозділів та процеси збору, накопичення та обробки інформації.

З огляду на це основними завданнями системи інформаційно-аналітичного супроводу оперативно-розшукової діяльності в умовах інформаційного протиборства на сході України є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність та своєчасне отримання і опрацювання інформації:

щодо створення незаконних збройних формувань з представників місцевих антиурядових сил, залучення до них співробітників спецслужб РФ, найманців та бойовиків;

провокування внутрішніх конфліктів на політичній, соціально-економічній, конфесійній та міжнаціональній основі, а також стимулювання процесів їх переростання в масові виступи населення, акції громадської непокори, безлад та сутички демонстрантів з правоохоронними органами;

лідерів акцій протесту з числа представників опозиційних політичних сил загальнодержавного або місцевого рівнів, а також створені ними альтернативні “органи влади”;

захоплення (у т. ч. за участю незаконних збройних та воєнізованих формувань та спецслужб РФ) урядових будівель та важливих об’єктів транспортної і промислової інфраструктури, а також блокування діяльності суб’єктів сектору безпеки та оборони України;

введення регулярних збройних сил РФ під виглядом місцевих збройних формувань (“загонів самооборони”, “ополченців” тощо) з метою допомоги опозиції та сепаратистам захопити органи державної влади України;

проведення масштабних інформаційних кампаній з підтримки незаконних збройних формувань так званих “ДНР” та “ЛНР” на непідконтрольній Україні території та в РФ, а також з дискредитації дій керівництва України.

Порядок побудови та особливості функціонування інформаційно-аналітичного супроводу оперативно-розшукової діяльності в умовах інформаційного протиборства на сході

України слід розглядати на основі наукових моделей та методик. Перш за все, це обумовлює потребу в розробці методики оцінювання рівня оперативної обстановки на державному кордоні.

Результатом запровадження даної системи є дієве інформаційно-аналітичне забезпечення комплексу заходів, спрямованих на відновлення законної лінії проходження державного кордону України.

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ В КОНФІДЕНЦІЙНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

М. С. Куцій

Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” зобов’язує органи державної влади, підприємства, установи та організації сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності (ОРД). На засадах добровільності в ОРД здійснюється конфіденційне співробітництво з громадянами України та іншими особами: негласними штатними та позаштатними працівниками (в науковій літературі – конфіденти).

У тлумачних словниках української мови слово “сприяння” визначається як дія, покликана позитивно впливати на що-небудь, створювати умови для здійснення, виконання чого-небудь; надавати допомогу в чому-небудь.

Законодавець визначає таке сприяння осіб оперативним підрозділам як співробітництво, в тому числі на договірних засадах із дотриманням умов добровільності й конфіденційності цих відносин, які також ґрунтуються на принципах законності, поваги до прав і гідності людини. Відповідно до положень міжнародних правових норм і зазначеного закону, конфіденти підлягають захисту та зобов’язані зберігати таємницю, що стала їм відома під час виконання завдань ОРД. Тому на практиці особисті зустрічі, під час яких відбувається взаємний обмін оперативно-розшуковою інформацією (ОРИ) між конфідентом і працівником оперативного підрозділу, здійснюються конспіративно та залишаються в конфіденційному співробітництві основним способом їх зв’язку.

Багато науковців вітчизняних і зарубіжних правоохоронних відомств у своїх працях досліджували питання зазначеного співробітництва та використання сучасних технологій у

протидії окремим видам злочинів. Але незважаючи на проведеною ними велику дослідницьку роботу, комплексне дослідження правового регулювання забезпечення зв'язку в конфіденційному співробітництві, в т. ч. із використанням сучасної техніки, представниками вітчизняної правової науки не здійснювалось, що і вказує на актуальність теми.

У тлумачних словниках XIX ст. слово “зв'язок” визначається як з'єднання, зціплення, скріплення, взаємне відношення, залежність, взаємна справа; все, що зібрано з окремих частин, але складає одне. Сучасні тлумачні словники визначають “зв'язок” як спілкування, засіб спілкування на відстані; установи, що забезпечують технічні засоби спілкування на відстані; ділові, офіційні відносини; стосунки; співвідношення між різними явищами й т. д.

У практиці під зв'язком оперативного підрозділу та конфідента розуміється їх взаємне сповіщення про необхідність зустрічі, а також саме конспіративне спілкування із взаємним обміном ОРІ.

Закон України “Про інформацію” визначає інформацію як будь-які відомості та (або) дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відтворені в електронному вигляді. Законодавець передбачає види інформації за її змістом, у тому числі соціологічну, а також визначає основними функціями такого носія збереження і передавання інформації у часі та просторі. Б. І. Бараненко і Е. О. Дідоренко термін “інформація” (лат. *informatio* – роз'яснення, викладення) інтерпретують у двох його значеннях: у буденному як відомості (повідомлення, звістки), що передаються людьми усно, письмово або в інший спосіб (за допомогою умовних сигналів і т. д.) та інформують про щось, і науковому – як обмін цими відомостями між людиною і людиною, людиною і автоматом, автоматом і автоматом. В обох вказаних аспектах категорію “інформація” включено до науки “Інформатика”, яка вивчає інформаційні процеси у соціосередовищі. С. С. Овчинський

відрізняє ОРІ від інших видів соціальної інформації специфікою джерел, методів і тактичних прийомів її отримання та використання. Латинські слова *communicare* (“зв’язувати”, “робити загальним”) та *communicatio* (“передавання інформації, повідомлення”) створили термін “комунікація”, яка в сучасності трансформувалася від поняття інфраструктури до соціального явища передавання інформації від однієї системи до іншої посередництвом спеціальних матеріальних носіїв, сигналів та за допомогою людини.

Однак при певних обставинах проведення конспіративних зустрічей неможливо з різних причин, передусім унаслідок загроз особистій безпеці конфідентів. В окремих таких випадках їх зв’язок забезпечується використанням сучасних технічних засобів або (та) за допомогою інших осіб – посередників, тобто використовується посередницький зв’язок. На сьогодні юридична практика визначає посередництво (англ. *mediation*) як медіацію – дію, що пов’язана із пошуком взаємоприйняттого рішення між жертвою та правопорушником за посередництва компетентної особи (медіатора). Законодавець пов’язує комерційне посередництво та агентську діяльність у сфері господарювання, але жодні його визначення посередництва не стосуються забезпечення зв’язку в конфіденційному співробітництві.

Водночас, окремі сучасні інформаційні технології дійсно забезпечують потайливу та стійку передачу інформації, що дозволяє за їх допомогою розглядати комунікативні контакти двох осіб у ланцюзі “людина–людина”, тобто без посередництва у певному розумінні “автомата”. Сьогодні завдяки новітнім технологіям інформаційні процеси практично зводяться до трансдукції (англ. *signal transduction* – передача сигналу у середовищі), порівняно з передаванням інформації (в біології) між клітинами через цитоплазматичні мембрани або фаєрволи (англ. *firewall* – міжмережевий екран) у територіально-розподілених комп’ютерних системах.

З урахуванням того, що практика оперативних підрозділів у забезпеченні зв'язку в конфіденційному співробітництві постійно застосовує технічні засоби та використовує для цього сприяння осіб, на нашу думку, існує гостра потреба правового регулювання питань посередництва негласних штатних і позаштатних працівників у створенні відповідних умов для взаємного обміну ОРІ між конфідентами та оперативними підрозділами.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННО- ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН (КОМП'ЮТЕРІВ), СИСТЕМ І КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ

Л. В. Лефтеров

Поколіннями людство має нагоду спостерігати найбільші відкриття у різноманітних галузях, які надають можливість дивитися на життя під іншим кутом. І вагомий науковий прорив не припадає на історичну епоху відкриття “коле-са”, а навпаки він наближений до нашої сучасності. Ідеться про 1969 рік, коли 1 вересня у Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі було встановлено і запущено перший ARPANET сервер, який еволюціонував у всесвітню глобальну мережу Інтернет.

Використання у повсякденному житті, в промисловості, в господарській та економічній діяльності електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (Інтернету), надало можливість полегшити життя, оптимізувати час, при цьому підвищити продуктивність, а в деяких сферах і рівень безпеки.

Однак “будь-якій дії завжди є рівна і протилежна протидія”. Іншими словами глибоке проникнення високих технологій майже в усі сфери діяльності населення, надає можливість безпосередньо або опосередковано використовувати їх у злочинній діяльності.

В Україні регулювання суспільних відносин, у сфері інформаційних технологій, закріплено у низці нормативно-правових актів. Насамперед відповідальність за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку передбачено 16 розділом Кримінального кодексу [1].

Згідно з положеннями Кримінального права законодавець поставив акцент на такі злочини:

несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку;

створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут;

несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації;

несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї;

порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється;

перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку [1].

Указані злочини у своїй більшості мають високий рівень латентності та потребують особливих дій, при документуванні та отриманні доказів у ході досудового розслідування. Особливу увагу слід приділити діям пов'язаним з тимчасовим обмеженням прав людини, яке проводиться з метою запобігання таких злочинів у межах оперативно-розшукової діяльності.

На підставі Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” дії, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав лю-

дини, проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам. У 16 розділі Кримінального кодексу України майже відсутні злочини покарання, за які передбачені санкціями, що відповідають ступеню тяжкості як “тяжкі” або “особливо тяжкі” злочини. Указаний факт виключає можливість проведення низки оперативно-розшукових, оперативно-технічних заходів і негласних слідчих-розшукових дій [2].

Аналіз стану, структури та динаміки злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), автоматизованих систем, комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку є можливим через прогнозування цього виду злочинності, завдяки якому можна розробити конкретні заходи, спрямовані на боротьбу з нею, проводити їх цілеспрямовано та планомірно, правильно координувати діяльність правоохоронних органів і громадських організацій [3].

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26;
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 22
3. Книженко О. О. Сучасний стан злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), автоматизованих систем, комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Книженко. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/28187/%CE>

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЯ ПЕРЕБУВАННЯ ОСІБ, ОГОЛОШЕНИХ У РОЗШУК

В. В. Лисенко

О. В. Лисенко

Розшук осіб, що переховуються від органів досудового розслідування, суду, є специфічним напрямом діяльності окремих правоохоронних органів. Важливість цього напрямку має вияв у тому, що неможливо виконати завдання кримінального провадження без встановлення місця перебування особи, яка переховується від органів досудового розслідування, суду чи ухиляється від відбування кримінального покарання. Практика правоохоронних органів свідчить, що значна частина кримінальних проваджень залишається незакінченою з причин невстановлення місця перебування особи, яка вчинила злочин та неможливості її притягнення до кримінальної відповідальності.

Причинами низької ефективності правоохоронних органів у організації розшуку осіб, які переховуються, є як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. До об'єктивних факторів можна віднести: 1) існуючі можливості переховування в інших країнах, зокрема в країнах ближнього зарубіжжя, де не потребується особливих складнощів у оформленні тимчасового проживання, отримання роботи тощо; 2) політичні чинники, що дозволяють окремим особам безперешкодно переховуватися на території Російської Федерації, яка не видає окремих громадян України та не виконує офіційних запитів правоохоронних органів щодо розшуку конкретних осіб; 3) можливість проживання в орендованому житлі без відповідної реєстрації; 4) знаходження у трудових відносинах з роботодавцем без відповідного документального оформлення

таких трудових відносин; 5) відсутність у правоохоронних органів відповідного інформаційно-довідкового забезпечення процесу розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду; 6) відсутність належної взаємодії та обміну інформацією між окремими правоохоронними органами, які здійснюють розшук осіб, що переховуються (Національної поліції України, податкової міліції, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України) тощо.

До суб'єктивних факторів низької ефективності розшукової роботи можна віднести: 1) низький рівень професійної підготовки співробітників правоохоронних органів (як слідчих, так і оперативних підрозділів); 2) невміння слідчого належним чином організувати проведення комплексу заходів щодо розшуку осіб та незнання, в окремих випадках, існуючих механізмів розшуку таких осіб; 3) незацікавленість у проведенні ефективних заходів з розшуку осіб (зупинення досудового розслідування з причин переховування осіб від органів досудового розслідування фактично звільняє слідчого від проведення досудового розслідування); 4) різноплановість інтересів окремих структурних підрозділів правоохоронних органів (слідчих та оперативних підрозділів); 5) пряма зацікавленість окремих співробітників правоохоронних органів у можливості переховування підозрюваного та сприяння цьому за певну грошову винагороду тощо.

Удосконалення організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду має розглядатися у різних напрямках та мати спрямування на удосконалення: 1) чинного кримінального процесуального законодавства; 2) розшукової роботи слідчого з організації безпосереднього розшуку осіб, які переховуються; 3) змісту оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на встановлення конкретного місця перебування розшукуваної особи та її затримання і доставляння до органів досудового розслідування; 4) змісту спільної діяльності слідчих та оперативних

підрозділів у здійсненні розшуку осіб, які переховуються;
5) відповідного криміналістичного забезпечення розшуку осіб.

Розшук осіб, які переховуються від досудового розслідування, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, на наш погляд, має розглядатися як комплекс заходів оперативного-розшукового характеру, слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, інших організаційних дій, які спрямовані на встановлення інформації про особу, що переховується, визначення конкретного місця її перебування та переховування, організацію фактичного затримання таких осіб з метою виконання завдань кримінального провадження.

Організація розшуку осіб, що вчинили злочини та переховуються від органів досудового розслідування та суду, потребує відповідного забезпечення криміналістичними рекомендаціями, що дозволить підвищити його ефективність. Зазначене вище вимагає від науковців і практиків створення відповідних алгоритмів дій з розшуку таких осіб, застосування можливостей сучасних інформаційних технологій, які дозволяють визначити точне місце знаходження особи, що розшукується.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХІЧНИХ РОЗЛАДІВ, ЩО НЕ ВИКЛЮЧАЮТЬ ОСУДНОСТІ

С. М. Лозова

Психічне здоров'я та психічне благополуччя є найважливішими складовими високого рівня якості життя, що дають змогу людині вважати своє життя повноцінним і значущим, бути активними і творчими членами суспільства. Високий рівень психічного здоров'я населення є важливим чинником соціальної єдності, продуктивності праці, суспільного спокою, що сприяє зростанню благополуччя та економічного розвитку суспільства.

Однак, з іншого боку, розлади психіки є одним з вагомих факторів вчинення особами суспільно небезпечних дій. Однією з успішних умов розслідування злочинів, учинених особами з психічними розладами, є правильне трактування поняття “психічний розлад”. Слід відмітити, що поряд з дефініцією “психічні розлади” часто вживають такі поняття, як “психічні хвороби”, “психічні недоліки” та “аномалії психіки”. Повне і точне розуміння сутності перерахованих вище термінів представляє певну складність, адже одні науковці їх ототожнюють, а інші вбачають в них суттєві відмінності. Зокрема, це стосується визначень, як даються з одного боку, представниками юридичних наук (криміналістики, кримінології, кримінального права, кримінального процесу), з іншого – медиками, а саме: психіатрами. Розглянемо більш детально вищезазначені терміни. Термін “психічні хвороби” в кримінально-правовому контексті тісно пов'язаний з визначенням медичного критерію неосудності. Частина 2 ст. 19 КК України зазначає, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала у стані

неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [1]. Виходячи зі змісту наведеної вище статті, медичний критерій неосудності складається з чотирьох компонентів: хронічного психічного захворювання; тимчасового розладу психічної діяльності; недоумства; іншого хворобливого стану психіки.

Під кримінально-правовим визначенням психічних хвороб (хронічних) розуміється розлад психічної діяльності, що має тривалий перебіг і тенденцію до наростання хворобливих явищ. В окремих випадках спостерігаються періоди тимчасового покращення стану хворого, так звані ремісії, але це не означає видужання. До хронічних психічних захворювань належать шизофренія, епілепсія, прогресуючий параліч тощо [2].

Психічним розладам тимчасового характеру властиві раптовий початок, короточасний перебіг і те, що вони виникають зазвичай у людей психічно здорових (патологічне сп'яніння, патологічний афект, реактивний стан тощо).

Недоумство – це стійке природжене недорозвинення розумових здібностей чи стійке необоротне зниження інтелекту в результаті серйозних змін у мозку після травми, інфекційного захворювання тощо [3, с. 156].

До інших хворобливих станів, на думку Г. В. Назаренко, відносять захворювання, які не мають процесуальної основи, та включають в себе так звані супроводжуючі психічні розлади або прирівняні до психічних розладів аномалії психіки [4, с. 94].

Психічні аномалії, на думку Г. І. Гатаулліної, визначаються як відносно неглибокі психічні порушення, перехідні стани між психічним здоров'ям і вираженим психічним розладом [5, с. 5]. Ю. М. Антонян, С. В. Бородін під психічними аномаліями розуміють усі розлади психічної діяльності, які

не досягли психотичного рівня і не виключають осудності, але мають особистісні зміни, які можуть призвести до поведінкових відхилень [6, с. 28].

На нашу думку, психічні вади не тягнуть за собою спотвореного відображення реальної дійсності. Здатність підозрюваного усвідомлювати свої дії і керувати ними в таких випадках, хоча і поєднується з наявністю психічних аномалій, проте, вони не мають усіх тих властивостей, які характерні для психічних хвороб. За своїм перебігом, глибиною, своєрідністю і тяжкістю психічні вади неоднаково позначаються на психічних здібностях підозрюваного і можуть варіюватися в межах від психічного захворювання до норми.

Проаналізувавши викладене вище, робимо висновок щодо психічних розладів, що не виключають осудності, куди входить широкий спектр хворобливих станів психіки, від найменш легких до вкрай тяжких, які не охоплюють психічних захворювань з чітко вираженою симптоматикою, що притаманна хворобам психіки, а такі поняття, як “психічні аномалії”, “вади” охоплюються даним поняттям.

Урахування різноманітних виявів психічних розладів допомагає слідчому з’ясувати дійсні причини і механізм вчинення злочину особою з певними розладами психіки, а також якісно й ефективно проводити як окремі слідчі (розшукові дії), так і розслідування в цілому.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26.
2. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/books/162/11937/28/>
3. Білецький Є. М. Судова медицина та судова психіатрія : навч. посіб. / Є. М. Білецький, Г. А. Білецька. – вид. 2-ге. – Харків : Одісей, 2010. – 200 с.

4. Назаренко Г. В. Невменяемость: уголовно-релевантные психические состояния / Г. В. Назаренко. – СПб., 2002. – 207 с.

5. Гатауллина Г. И. Криминалистические особенности расследования общеуголовных корыстных преступлений, совершенных несовершеннолетними с психическими аномалиями : автореф. дис. 12.00.09 / Г. И. Гатауллина ; Саратов. гос. акад. права. – Саратов, 2004. – 26 с.

6. Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин. – Москва : Наука, 1987. – 208 с.

ЄВРОПЕЙСЬКА МЕРЕЖА СУДОВО- ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ (ENFSI): ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ВЗАЄМОДІЇ

О. А. Лопата

Європейська мережа судово-експертних установ належить до найбільших міжнародних судово-експертних організацій. Її історія розпочалася в 1995 р., коли у Нідерландах відбулися відповідні організаційні заходи. Головним джерелом інформації про ENFSI та засобом зв'язку між її членами є створений у 1999 р. сайт (<http://www.enfsi.eu/>). Прийнятий у цьому ж році на конференції Статут ENFSI є найважливішим документом, що регулює її діяльність. У статуті визначено мету діяльності ENFSI щодо створення, функціонування, структури та принципів розвитку.

Сьогодні Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI) об'єднує 66 провідних експертно-криміналістичних установ з 36 країн Європи. Це лабораторії таких держав: Австрія, Азербайджан, Вірменія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Македонія, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Росія, Сербія, Словенія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Україна та Сполучене Королівство.

Основний напрям діяльності ENFSI спрямовується на досягнення світового рівня судової експертизи. Це забезпечується такими принципами: членство в ENFSI об'єднує виробничі, наукові та методичні можливості судово-експертних установ; розширення членства в ENFSI закріплює довіру до цієї організації правоохоронних структур, судів; установлюються та всіляко підтримуються ділові відносини з іншими організаціями, діяльність яких пов'язана з криміналістикою й судовою експертизою; заохочується діяльність усіх чле-

нів ENFSI, які впроваджують в експертну практику сучасні методики досліджень, міжнародні стандарти, високу компетентність експертів.

До складу ENFSI входять Комітет з якості та компетентності (QCC), Комітет з науково-дослідної роботи (R&D) і Комітет з освіти та науки (E&T), а також робочі групи за 17 напрямками досліджень (тварини, рослини, ґрунт; сліди; цифрова обробка зображень; ДНК; документи; наркотики; вибухові речовини; відбитки пальців; вогнепальна зброя; пожежі і вибухи; інформаційні технології; мова і аудіозаписи; почерк; фарби і скло; дорожньо-транспортні пригоди; місце скоєння злочину; текстиль та волосся та ін.).

Важливе значення для забезпечення належного співробітництва має набуття у 2002 році Експертною службою МВС України, а саме Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром (ДНДЕКЦ) МВС України членства у ENFSI. Нині проводиться активна робота інших судово-експертних установ України щодо забезпечення членства у даній міжнародній організації.

Під патронатом цієї міжнародної організації та Міністерства юстиції США здійснювалися заходи щодо акредитації лабораторії Експертної служби МВС України за міжнародним стандартом ISO/IES 17025. Указана робота передбачала створення системи навчання кваліфікованих судових експертів; оснащення лабораторних комплексів на сучасному рівні; запровадження системи управління якістю експертиз. За результатами аудиту, 2012 року ДНДЕКЦ МВС України видано атестат акредитації, яким засвідчено компетентність лабораторій Державного центру згідно з вимогами ДСТУ ISO/IEC 17025.

Стратегічним завданням ENFSI є розроблення методичних рекомендацій, координація науково-дослідної роботи з виконання експертиз. Також завдання ENFSI полягає у забезпеченні потреб країн-членів Європейського Союзу в галузі

судової експертизи новітніми досягненнями науки і техніки, подальше вдосконалення судової експертизи в Європі.

Основними перспективними напрямками підвищення ефективності судової експертизи є: методично обґрунтоване застосування широкого кола різних наукових дисциплін; нові розробки у сфері технологій, такі як ДНК-аналіз, зміна ролі і значущості судової експертизи під час проведення розслідування (обсяг експертного навантаження збільшився удвічі впродовж останніх п'яти років); цифрові технології і реконструкція місця скоєння злочину забезпечують можливість послідовної ступеневої фіксації результатів огляду при реконструкції місць вчинення злочинів і аварій; мобільні технології для проведення мережного аналізу. Ефективне використання таких технологій забезпечує кращий огляд місця події і прискорює розкриття злочинів.

У межах діяльності ENFSI постійно відбуваються робочі зустрічі представників держав-членів, організуються спільні навчання, здійснюється обмін кращим практичним досвідом. Наприклад, у 2015 році зустріч керівників установ членів ENFSI відбулася на базі нового лабораторно-адміністративного корпусу Інституту криміналістики жандармерії Франції (м. Роні-су-Буа).

У 2016 році 28-а щорічна зустріч керівників установ – членів Європейської мережі зустріч відбулася в м. Більбао (Королівство Іспанія). Захід відбувся за участі працівників 56 науково-дослідних експертних установ країн Європи, у тому числі України, а також представників компаній-виробників криміналістичної техніки. Зустріч керівників установ-членів мережі у 2017 році відбудеться на базі Ради судової медицини м. Стамбул (Туреччина). Також було визначено місце проведення зустрічі 2018 року – м. Берлін (Німеччина).

Отже, слід констатувати важливість участі Експертної служби МВС України у діяльності Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), що знаходить відповідний

вираз щодо науково-методичного, організаційного, техніко-криміналістичного, кадрового забезпечення експертної діяльності й підкреслити важливість членства у даній міжнародній організації інших суб'єктів судово-експертної діяльності.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ОГЛЯДІ МІСЦЯ ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНОЇ ПОДІЇ

В. Є. Лук'янчикова

Б. Є. Лук'янчиков

Аварійність на дорогах нашої країни не зменшується і набуває загрозливих масштабів. Управління безпеки дорожнього руху Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України інформує про незначне зменшення загальної кількості дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП). Так, у 2013 році зареєстрована кількість ДТП склала 191 010, з них із тяжкими наслідками 407, у 2014 році – 153 217 та 406, у 2015 році – 134 193 та 438, у 2016 році – 154 556 та 315 [1].

Такий стан аварійності не сприяє євроінтеграції і не задовольняє, ані керівництво Національної поліції, ані законослухняних громадян, оскільки слід враховувати, що дійсна кількість ДТП значно більша, оскільки не враховується окупована територія Криму та війна на сході нашої країни.

Зрозуміло, що розслідування кожного випадку дорожньо-транспортної події незалежно від тяжкості передбачає провадження такої процесуальної дії, як огляд. Провадження огляду передбачено як в адміністративному законодавстві (у ст. 260, 264, 265, 265-2, 267), так і в кримінальному процесуальному (у ст. 13, 46, 100, 214, 223, 233, 236, 237, 238, 357, 361, 520).

Аналіз чинного законодавства дозволяє дійти висновку, що огляд припустимо розглядати як першочергову, та невідкладну слідчу (розшукову) дію, яка спрямована на встановлення, фіксацію та дослідження обстановки і слідів події, винної особи та інших фактичних даних, які дозволять зробити припущення щодо механізму, а також інших обставин розслідуваної дорожньо-транспортної події.

Огляд – єдина слідча (розшукова) дія, яку законодавець дозволяє проводити до внесення відомостей про подію до ЄРДР. Від якості провадження огляду залежить результат усього розслідування, а отримана інформація при правильному процесуальному оформленні набуває статусу судових доказів. Значну роль у проведенні огляду місця дорожньо-транспортної події відіграють фахівці, які застосовують спеціальну техніку.

Спеціаліст – це процесуальна фігура, якій відводиться особливе місце у збиранні первинної інформації під час проведення огляду місця ДТП. Здійснюючи огляд, він повинен застосувати спеціальні знання, практичний досвід, власні здібності та сучасні науково-технічні засоби для виявлення і фіксації слідів ДТП, попереднього їх дослідження для отримання інформації, яка буде оперативно використовуватись для встановлення механізму ДТП та винної особи. Якість та результат такої діяльності безпосередньо залежить від рівня його професійної підготовки, правильного обрання сучасних технічних засобів та методів дослідження.

У процесі роботи на місці ДТП він може вирішувати низку ідентифікаційних та діагностичних завдань, які в свою чергу сприяють висуванню версій про подію та винуватця. До них відноситься розв'язання питання, яким транспортним засобом (тип, марка), або якою його частиною (бампер, крило) і за яких умов залишені певні сліди, кількість транспортних засобів, що перебували на місці події, визначення механізму слідоутворення, послідовність зіткнення або наїзду. Вирішення такого кола питань належить саме до компетенції спеціаліста і сприяє швидкому розслідуванню дорожньо-транспортної події. Так, працюючи на місці події, поліцейські вносять певні зміни в оточуючу обстановку: відкриття та закриття дверей, капоту, багажнику для знеструмлення автомобіля, усунення небезпеки для оточуючого середовища (витік ядовитих речовин, можливість самозаймання транспортних засобів),

перестановка автомобілів і предметів (для надання допомоги потерпілим), пошук предметів на яких залишилися сліди від автомобілів і осіб, які втекли з місця події і т. д. Все це відбувається в процесі проведення огляду слідчим разом із спеціалістом, але у всіх без винятку випадках первинна обстановка повинна бути зафіксована письмово у протоколі, а також за допомогою фото-, відеозйомки. Фіксація обстановки на місці дорожньо-транспортної події за допомогою технічних засобів є прямим обов'язком спеціаліста. Для цього бажано використовувати новітні технічні розробки, такі як 3D сканери (Програмно апаратний комплекс лазерного сканування місця події разом з експертним програмним забезпеченням реконструкції та моделювання аварій) та квадрокоптери.

Квадрокоптери надають унікальну можливість оглядати і документувати значні території з гори, під будь-яким кутом, з широким кутом захоплення місцевості, проникати у важкодоступні місця і т. д. [2].

Переваги фіксації за допомогою лазерного сканеру полягають у високій точності та швидкості і дозволяють не втративши жодного доказу швидко відновити рух на дорозі. 3D сканер утворює тривимірну хмару крапок ДТП, яка включає в себе цифрову візуальну картину місця події [3]. Також дана програма дозволяє робити різного роду реконструкції обставин ДТП під час проведення в подальшому відповідних експертних досліджень, через те що можна переміщувати окремі об'єкти як у 3D моделі місця події так і окремо від неї, та відтворювати обстановку та обставини події у формі слідчого експерименту [4].

Якісна фото-, відеофіксація допомагають правильно зорієнтуватися в обстановці місця ДТП навіть тим працівникам, які безпосередньо не брали участі в огляді. У тих випадках, коли під час проведення огляду в силу різних чинників щось було упущено, а при дослідженні фото-, відеоматеріалів це можна помітити та вчасно звернути увагу.

Викладене дозволяє дійти висновку, що дотримання криміналістичних рекомендацій і процесуальних правил, а також обов'язкове залучення спеціалістів із застосуванням новітніх техніко-криміналістичних засобів під час проведення огляду сприятиме підвищенню результативності розслідування дорожньо-транспортних подій.

Список використаної літератури

1. Управління безпеки дорожнього руху. Статистика аварійності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sai.gov.ua/ua/ua/static/21.htm>

2. Білоус В. В. Особливості впровадження в криміналістичну практику безпілотних літальних технологій, апаратів і систем [Електронний ресурс] / В. В. Білоус // *Jurnalul juridic național: teorie și practică* : Теория и практика. – 2016. – № 5. – С. 170–175. – Режим доступу : <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/11669>

3. Программно аппаратный комплекс лазерного сканирования места дорожно-транспортного происшествия в комплексе с экспертным программным обеспечением реконструкции и моделирования аварий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://faro3d.ru/10511072107910771088108510991081-3d-1074-108910821072108510771088-104410581055-10601080108210891072109410801103-108810771082108610851089109010881091.html>

4. Шехавцов Р. М. Можливості використання технологій 3D сканування під час розслідування злочинів [Електронний ресурс] / Р. М. Шехавцов // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. – 2010. – Вип. 3. – С. 247–251. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2010_3_32

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АСПЕКТІ ПРОТИСТОЯННЯ ГІБРИДНІЙ АГРЕСІЇ

О. О. Луник
В. Б. Корчев

Україна протистоїть російсько-терористичним військам і масштабній агресії у формі гібридної війни уже три роки. Чітко виділяються кілька ключових компонентів, які вочевидь співвідносяться із заходами в рамках гібридних війн у нинішній російській практиці, але при цьому вони можуть бути виділені у три великі групи.

1. Традиційні військові засоби (використання регулярних військових підрозділів та озброєнь, а також сил спеціальних операцій).

2. Квazимілітарна діяльність (створення і підтримка незаконних збройних формувань (НЗФ), підтримка та радикалізація сепаратистських рухів, формальні й неформальні прикватні військові компанії).

3. Операції немілітарного впливу, насамперед способом спеціальних інформаційних операцій та “активних заходів” (у тому числі економічний тиск, операції в кіберпросторі, дипломатія, маніпуляції інформаційним простором).

Участь ДПСУ у гібридній війні умовно можна поділити на три етапи. Перший – від початку окупації Криму по червень 2014 року. У рамках першого етапу: проведено три прикордонні операції (“Кордон”, “Режим”, “Рубіж”). Другий етап – з червня по вересень 2014 року, коли силами і засобами тактичних угруповань “Кордон” та “Північ” здійснювалося відновлення контролю над кордоном в межах Луганської і Донецької областей. На третьому етапі (з кінця вересня 2014 р.) були внесені суттєві корективи щодо організації оперативно-службової діяльності ДПСУ, проведено організацій-

но-штатні та кадрові заходи, удосконалено матеріально-технічне, бойове та інші види забезпечення, змінено систему підготовки персоналу тощо. Війна змінила традиційні підходи до забезпечення прикордонної безпеки країни. Гібридний характер російської агресії чітко демонструє нагальну потребу глибокого вивчення, усебічного наукового обґрунтування та вжиття негайних змін у структурі та діяльності системи національної безпеки.

Забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України, охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, запровадження європейських стандартів інтегрованого управління кордонами, виконання завдань Стратегії розвитку ДПСУ та досягнення результатів на близьку перспективу – головна мета діяльності відомства. Один із пріоритетних напрямів – забезпечення готовності органів і підрозділів ДПСУ до охорони тимчасово неконтрольованих ділянок державного кордону після відновлення територіальної цілісності України. Реалізація Мирного плану Президента України та Мінських домовленостей передбачає врегулювання ситуації у смузі безпеки на лінії розмежування зони АТО та відновлення охорони державного кордону на неконтрольованих ділянках у межах Донецької та Луганської областей після відновлення на них конституційного ладу України. Реалізація цього напрямку розвитку ДПСУ можлива шляхом виконання завдань щодо забезпечення розвитку оперативної, інформаційної, технічної та фізичної складових системи охорони державного кордону. А це, у свою чергу, потребує посилення оперативної складової в оперативно-розшуковій діяльності. Успішне виконання цього завдання передбачає нарощування зусиль:

щодо проведення комплексу заходів з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп

та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України;

підвищення ефективності боротьби з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення спроб перетинання терористами державного кордону України, незаконного переміщення через державний кордон України зброї, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів;

своєчасного здійснення в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за письмовим дорученням слідчого, прокурора під час виконання завдань кримінального провадження;

поліпшення стану правопорядку та дисципліни, забезпечення ефективного запобігання корупційним виявам, режиму секретності, захисту інформації та дотримання вимог конспірації під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження;

продовження заходів щодо протидії незаконному обігу в прикордонних районах та через державний кордон України контрафактної продукції і товарів підакцизної групи;

розвиток системи кримінального аналізу, нарощення ефективності її застосування з урахуванням уведення в експлуатацію інформаційно-телекомунікаційної системи "Гарт-10";

посилення оперативного співробітництва з іншими правоохоронними органами на національному та міжнародному рівнях, забезпечення обміну інформацією, проведення спільних оперативно-розшукових заходів;

збільшення правоохоронної складової в навчанні фахівців для оперативно-розшукових підрозділів у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Вирішення цих завдань вимагає виходу на нові рубежі також і у забезпеченні процесу навчання, нарощування правоохоронної складової у підготовці курсантів і слухачів академії. Одним з орієнтирів є розвиток оперативно-розшукового напрямку, адже ця складова діяльності ДПСУ як правоохоронного органу спеціального призначення набуває пріоритетного значення. Відкриття спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій за юридичним напрямом досліджень стане вагомим ланкою для завершення процесу підготовки фахівців найвищої кваліфікації, які будуть здатні вивести на якісно новий рівень оперативно-розшукову діяльність ДПСУ.

Отже, кількісне та якісне посилення науково-педагогічного складу забезпечуватиме ґрунтовну теоретико-прикладну підготовку офіцерів-прикордонників з оперативно-розшукової діяльності, а факультет правоохоронної діяльності отримає новий поштовх для розвитку, надаючи можливості разом з традиційними дисциплінами правоохоронного спрямування всебічно опанувати оперативно-розшукові аспекти діяльності прикордонника.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Р. М. Ляшук

Відповідно до законів України “Про оперативно-розшукову діяльність” та “Про Державну прикордонну службу України” на її підрозділи покладається здійснення функції оперативно-розшукової діяльності. Водночас здійснення оперативно-розшукової діяльності згідно із законами України є завданням органів охорони державного кордону.

Відповідно до статті 2 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

На думку О. І. Нікітенко, оперативно-розшукова діяльність правоохоронних органів – це специфічний вид юридичної державної діяльності правоохоронних органів та спецслужб щодо протидії злочинності та забезпечення внутрішньої національної безпеки. Варто підкреслити, що характерно ознакою оперативно-розшукової діяльності органів охорони державного кордону є її здійснення від імені держави та на основі правових норм.

В Інструкції з організації оперативно-службової діяльності відділів прикордонної служби Державної прикордонної служби України для позначення відповідної функції вживається поняття “оперативно-розшукова робота”.

Також у даному нормативно-правовому документі визначається, що оперативно-розшукова діяльність – це один із видів його діяльності, що являє собою систему гласних і негласних заходів, які здійснюються із застосуванням оперативних

та оперативно-технічних засобів в інтересах забезпечення захисту державного кордону України.

Поряд з оперативно-розшуковою діяльністю М. М. Литвин, Б. М. Олексієнко та В. В. Половніков вживають поняття “оперативна охорона державного кордону України” та “оперативна складова”, під якими розуміють частину всієї системи заходів з охорони кордону, що здійснюється органами Державної прикордонної служби України.

В окремих наукових публікаціях В. В. Половніков вживає поняття “оперативної основи” охорони державного кордону. При цьому зазначається, що оперативно-розшукова діяльність є фундаментом, на якому будується система охорони державного кордону прикордонними підрозділами. А ефективність функціонування охорони кордонів залежить від результатів оперативно-розшукової діяльності. Оскільки оперативні заходи спрямовані на попередження, виявлення та припинення правопорушень у сфері прикордонної безпеки, то вчений пропонує нарощування оперативної складової у діяльності органів охорони державного кордону.

В. М. Серватюк зазначає, що оперативна охорона кордону на окремих ділянках та в умовах вимушеної необхідності, політичної та іншої доцільності може виконувати переважну роль.

Важливість оперативної складової охорони державного кордону органами охорони державного кордону перш за все полягає в тому, що низка транскордонних злочинів, наприклад торгівля людьми, трафік наркотиків, контрабанда зброї, вибухових та інших небезпечних речовин, культурних цінностей здебільшого можуть бути виявлені та припинені саме завдяки оперативній діяльності.

Завданням оперативно-розшукової діяльності органів охорони державного кордону є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом Укра-

їни, розвідувально-підбивна діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Варто підтримати думку науковців, які вважають, що основна мета оперативно-розшукової діяльності органів охорони державного кордону має полягати в розкритті злочинів, віднесених до їх компетенції.

Отже, поняття “оперативно-розшукова діяльність”, “оперативно-розшукова робота” та “оперативна охорона кордону” в нормативно-правових актах з питань охорони кордону та в працях науковців вживаються в близьких за змістом значеннях.

На основі вищевикладеного, можна зробити висновок, що оперативно-розшукову діяльність органів охорони державного кордону можна визначити як одну із форм їх юридичної державної діяльності, що являє собою систему гласних і негласних заходів, які здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів в інтересах забезпечення охорони державного кордону України.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХРЕСНОГО ДОПИТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ АБО ОСІБ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СИНДРОМОМ

В. Я. Малишевський

Однією з нагальних соціальних проблем в Україні, в яку прийшла незвана жорстока війна, є посттравматичний стресовий розлад військових, отриманий в зоні проведення Антитерористичної операції (АТО). Зросла кількість злочинів: у потоці новин все частіше впливає інформація про згвалтування, п'яні бійки, гранати, знайдені в кишенях демобілізованих вояків, тощо. Від початку бойових дій в Україні, статус “Учасник бойових дій” отримали близько 200 тисяч осіб, з них – близько 170 тисяч військових, де 98 % з них – потребують реабілітації як такі, що набули посттравматичного стресового порушення (ПТСР).

Статистичні данні відсутні, але кількість військових, працівників правоохоронних органів, що залучались до Антитерористичної операції або демобілізованих, що скоїли злочин, перевищує за сотню. Причини скоєння злочинів зазначеними особами – різні: зміна обстановки, неможливість адаптації, труднощі з самореалізацією. Загроза застосування насилля, відчуття небезпеки, агресивний стан, неможливість чи небажання уникнути конфлікту. Помилкове застосування рефлексів, на основі отриманого досвіду, спонукає підсвідомість учасника АТО не задумуватися, а діяти. Як бачимо – факторів чимало.

Усе це свідчить про необхідність вивчення питання щодо психологічних особливостей допиту осіб з посттравматичним синдромом.

Отже, якщо виникає необхідність допитати особу на стадії досудового слідства, провести перехресний допит на стадії су-

дового розгляду, а також відомо, що у нього є досвід бойових дій. Імовірно, не виключається, наявність посттравматичного розладу, який він однозначно заперечує.

Якщо за певних обставин Вам доведеться захищати або допитувати осіб, які мають ПТСР, пам'ятайте, що під час взаємодії – важливо створити атмосферу довіри та безпеки.

Не можна тиснути, не намагайтесь у будь-який спосіб допомогти. Наберіться терпіння та спробуйте зрозуміти людину, його пояснення. Особи з ПТСР можуть часто говорити про психотравмуючі події або про інші актуальні переживання – слухайте! Розмови про те, як важко і те, що він пережив – це шлях до порозуміння. За можливості, надайте людині підтримку, будьте щирими.

Співчуття до його емоцій – запорука надійності отримання позитивних відповідей та доказів. Викликайте довіру, узгодьте з ним свою поведінку з можливим отриманим результатом.

Не засуджуйте його поведінку, не намагайтесь викликати співчуття, визнати чи підтвердити факт його неправомірної поведінки. Не оцінюйте його недоліки чи почуття гідності. Спробуйте відокремити: чи це був життєвий вибір та рішення, чи збіг неповоротних факторів. Дайте час на самовизначення і прийняття рішення.

Рекомендовано проводити допит таким чином: без навіювання страху відповідальності, наголошення чи заяви причини погіршення пам'яті або уваги. Уникайте виникнення сумніву, недовіри чи неточності у словах чи його поведінці. Не порівнюйте з іншою поведінкою чи іншими показами. Не піддавайте сумніву його репутацію, соціальну адаптивність, наприклад відсутності роботи.

Рекомендується пам'ятати, що будь який допит – це є стрес для нього і в процесі якого можливе самонаговорювання, відсутність щирості. Можливе також виникнення безпричинної агресії. Не надавайте можливості згадати те, що він

бачив чи пережив. Не викликайте у нього негативних емоцій. Він вибирає і приймає рішення, йому притаманна відповідальність за прийняте рішення. Він – впевнений у своїй поведінці.

Стан особи з посттравматичним синдромом повинно бути визначено у висновках експерта. Будь-який допит особи з ПТСР – це стрес для нього, який або організує його систему внутрішньої поведінки, тобто адаптує, або стрес, що блокує його поведінку. За таких умов до процесу допиту можна залучити психолога з наданими йому повноваженнями спеціаліста з метою зняття психологічного стану фрустрованості та пригніченості, неадекватності комунікативних навичок та поведінкової дезорганізації, розблокування внутрішньої скрутості, відчуженості. Він може активно прагнути ухилитися від певних норм, не приймати погляди інших і протистояти їм, ускладнюючи, тим самим, відносини з оточуючими і загострюючи конфлікти, порушувати стан соціально-психологічної рівноваги. За таких обставин психолог-спеціаліст допоможе коректно формулювати питання, а також визначити час для перерви допиту. Залучення психолога надасть можливість сторонам не порушувати, а дотримуватись принципу змагальності. Обвинувачений та свідок є джерелом достовірності для суду. З показів допитуваного на перехресному допиті, у судді формується переконання в існуванні фактів. Судові факти встановлюються в процесі судового слідства, тому будь-які покази можуть претендувати на статус доказу тільки після випробування його перехресним допитом, де може бути присутній психолог як спеціаліст. Він може бути наділений правом ставити запитання, використання його пояснень та допомоги, що передбачено ст. 71 та 360 КПК України.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГРОЗ ЕНЕРГЕТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

І. В. Манжул

Загрози енергетичній безпеці України завжди є загрозами для всього суспільства, яке не може існувати без енергетичних послуг, що надаються та необхідні для населення, економіки, обороноздатності країни. Різнібічні аспекти загроз енергетичній безпеці України у науковій літературі розглядаються досить широко. Ці питання в колі зору фахівців з проблем національної безпеки (В. П. Горбулін, А. Б. Качинський, С. В. Сапегін, А. Ю. Сменковський), економістів (Т. В. Владечак, О. М. Вишневська, Ю. В. Дзядикевич, В. В. Лойко, І. М. Мазур), політиків, правників та інших дослідників. Зауважимо, що визначення узагальненого поняття загрози енергетичній безпеці України немає, наявність масштабної кількості загроз у цій сфері робить неможливим розробку конкретної дефініції.

А. Ю. Сменковський до загроз в енергетичній сфері відносить: надмірно високу енергоємність вітчизняної економіки; застарілість основних фондів і комунікацій в українській енергетиці й незадовільні темпи їх оновлення; значні втрати енергоресурсів під час їх транспортування, зберігання та розподілу; скорочення видобутку й виробництва власних енергоресурсів та залежності вітчизняної економіки від їх імпорту; недиверсифікованість імпорту життєво-важливих енергоресурсів та монополізацією їх поставок з Російської Федерації; неадекватність тарифів на продукцію та послуги, що надаються підприємствами ПЕК; зростання збитковості роботи підприємств ПЕК за одночасного збільшення їх відрхувань до державного бюджету України; нестача в енергетичних підприємств власних коштів для підтримання у належному ста-

ні й оновлення основних фондів і скорочення обсягів інвестицій, що залучаються у сферу ПЕК [1, с. 85].

Ю. В. Дзядикевич вважає, що основними чинниками, які зумовили критичний стан енергетичної безпеки, є: дефіцит інвестицій у всіх галузях паливно-енергетичного комплексу; надмірна політизація енергетичної сфери; недосконалість цінової, податкової та тарифної політики держави в енергетичній галузі; несформованість конкурентного енергетичного ринку та відповідної ринкової інфраструктури; монопольне формування цін на енергоносії та визначення умов їх постачання Росією; деформованість структури виробництва та енергоспоживання; криза в сфері управління стратегічними запасами енергетичних ресурсів; прогресуюче відставання розвитку сировинної бази видобувних галузей паливно-енергетичного комплексу, зокрема газової та нафтової [2, с. 26].

Аналізуючи перелік загроз енергетичній безпеці України, відмітимо, що науковцями: 1) називаються насамперед зовнішні і внутрішні обставини, що призводять до появи загроз енергетичній безпеці України; 2) наводяться в більшості обставини економічного характеру; 3) позитивним є визначення політичних факторів як підстав загроз, а також кризи, пов'язаної з неефективним менеджментом.

Класифікацію загроз енергетичній безпеці України науковці здійснюють з різних підходів. Частіше всього загрози групуються на внутрішні і зовнішні (А. Потіха, Т. Владечек і О. Вишневська). На наш погляд, більш оптимально внутрішні і зовнішні загрози енергетичній безпеці України визначають У. В. Бігун та О. О. Охріменко, які появу внутрішніх загроз пояснюють соціально-економічними, управлінськими чинниками, а зовнішні загрози розподіляють і за сферами і за місцем походження [3, с. 89].

Досить широко загрози енергетичній безпеці України за сферами формування класифікує В. С. Марковська, назива-

ючи: економічні, зовнішньоекономічні і зовнішньополітичні, соціально-політичні, техногенні та природні, загрози, що пов'язані з не досить ефективним менеджментом. Нею також називається вид загроз, що пов'язаний з неякісним управлінням у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів [4, с. 153–157].

На наш погляд, загрози енергетичній безпеці України варто класифікувати (враховуючи напрацювання фахівців щодо критеріїв групування загроз) за: факторами виникнення: об'єктивні (незначні поклади енергоресурсів), суб'єктивні (політична акція недружніх держав); за об'єктом виникнення (щодо того чи іншого виду енергоресурсів: вугілля, нафти, природного газу, гідроенергетики, атомної енергетики, альтернативних джерел енергії); за суб'єктом виникнення (рішення країни-імпортера енергоресурсів, одноосібна воля країни власника енергоресурсів); за напрямками виникнення (політичні, економічні, соціальні, екологічні тощо); за масштабами (глобальні, регіональні, локальні); за джерелами походження (природного, техногенного, антропогенного характеру); за тривалістю дії (разові, короткострокові, середньострокові, тривалі); за масштабами збитків та ступенем небезпечності (незначні, значні, катастрофічні (аварія на ЧАЕС); за характером впливу на енергетичний сектор: загрози прямого впливу (ембарго на поставки нафти), загрози опосередкованого впливу (шкідливі викиди в навколишнє середовище, які з часом призведуть до не відновлення кліматичних змін); за можливістю прогнозування: передбачувані (зменшення енергоресурсів) і непередбачувані (аварія на ЧАЕС); за можливістю запобігання: керовані (існує можливість вирішення політичним чи адміністративним шляхом), некеровані (природні катаклізми); за ступенем подолання: відновлювані (наявність альтернативних джерел енергії) і невідновлювані (вичерпаність викопних ресурсів).

Список використаної літератури

1. Сменковський А. Ю. Загрози енергетичній безпеці України в умовах посилення конкуренції на глобальному та регіональному ринках енергетичних ресурсів / А. Ю. Сменковський // Аналітична доповідь. – Київ. – 2012. – С. 80–86.
2. Дзядикевич Ю. В. Шляхи гарантування енергетичної безпеки України / Ю. В. Дзядикевич // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3 (52). – С. 25–30.
3. Бігун У. В. Стратегія енергетичної безпеки України: виклики та можливості / У. В. Бігун, О. О. Охріменко // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 89–92.
4. Марковська В. С. Енергетична безпека – базис сталого стратегічного розвитку України / В. С. Марковська // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2012. Том 1. – № 1. – С. 153–157.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРІВ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. М. Махлай

Аналіз показників самооцінки сформованості пізнавальних умінь-компетенцій офіцерів оперативно-розшукових підрозділів (ОРП) свідчить, що суб'єктивна оцінка ними фаз уточнення змісту і моделювання рішення пізнавального завдання у процесі оперативно-розшукової діяльності (ОРД), з'ясування пізнавального завдання не збалансовані, а сформованість фаз аналізу можливих рішень пізнавального завдання та деавтоматизації пізнавальної діяльності взагалі на досить низькому рівні.

Емпіричне дослідження самооцінок рівня розвиненості та рівня значимості професійно важливих умінь-компетенцій для різних категорій офіцерів ОРП виявило певні відмінності. З'ясовано, що, на думку експертів (керівників оперативно-розшукових органів ДПСУ), акцент у структурі пізнавальної діяльності у процесі ОРД необхідно робити на забезпечення послідовності фаз актуалізації пізнавальної проблеми, з'ясування пізнавального завдання, планування пізнавальної діяльності та моделювання рішення пізнавального завдання. У той же час виявлено, що офіцери ОРП інших категорій найбільш важливими вважають фази з'ясування пізнавального завдання, моделювання рішення пізнавального завдання й аналізу можливих рішень пізнавального завдання. Певні відмінності між чоловіками і жінками помітні щодо оцінки рівня сформованості пізнавальних умінь. Жінки, наприклад, оцінюють сформованість своїх пізнавальних умінь вище, ніж чоловіки (від 5,56 до 4,78 і від 5,49 до 4,75 відповідно).

Загалом самооцінка сформованості в гендерних групах співпадають, проте значна розбіжність помітна при оцінюванні умінь визначати особистісну потребу у власній пізнавальній діяльності, програвати варіанти рішень пізнавальних завдань, чітко будувати план і програму вирішення пізнавального завдання, усвідомлювати справжні мотиви своєї пізнавальної активності в конкретній ситуації ОРД. У жінок суб'єктивні уявлення про сформованість цих умінь є вищими, ніж у чоловіків.

Як показав аналіз, самооцінка сформованості умінь в групах офіцерів ОРП зі спеціальною і юридичною освітою практично співпадає, розбіжності в отриманих результатах не суттєві. При зіставленні цих результатів з результатами офіцерів ОРП, які мають іншу базову освіту (військову, технічну та ін.), можна помітити, що уміння проектувати хід своєї пізнавальної діяльності вони оцінюють вище. При порівнянні найбільш сформованих пізнавальних умінь у групах можна помітити одну відмінність: тільки офіцери ОРП, які мають фахову освіту, до першої п'ятірки добре сформованих пізнавальних умінь зарахували уміння точно ставити пізнавальні завдання.

При порівнянні найбільш суб'єктивно значущих пізнавальних умінь можна побачити, що в цілому офіцери ОРП, незалежно від базової освіти, перші п'ять місць віддали одним і тим же умінням, які входять до фаз з'ясування пізнавального завдання, планування пізнавальної діяльності, моделювання рішення пізнавального завдання.

При аналізі самооцінок сформованості пізнавальних умінь виявлено, що у офіцерів, старших за 40 років, значно краще за інших розвинуті уміння визначати можливі результати своєї пізнавальної діяльності та чітко будувати план і програму вирішення пізнавального завдання. Також можна виділити рівень сформованості уміння усвідомлювати справжні мотиви своєї пізнавальної діяльності в офіцерів ОРП від 27 до 32 років та уміння виявляти пізнавальні про-

блеми в офіцерів від 23 до 27 років. Можна зробити висновок, що оцінки значущості того або іншого уміння у всіх вікових групах практично співпадають.

Аналіз результатів дослідження дозволив виявити суттєву відмінність рівнів сформованості умінь в офіцерів різних структурних підрозділів.

Зокрема, на відміну від інших груп, офіцери режимно-секретних підрозділів значно вище оцінюють уміння проектувати хід своєї пізнавальної діяльності та адекватно оцінювати її ефективність. У цій групі, порівняно з іншими, значно нижчим є рівень сформованості умінь аналізувати внутрішні зв'язки системи потреб, мотивів і цілей своєї пізнавальної діяльності, прогнозувати тенденції розвитку пізнавальної ситуації, усвідомлювати справжні мотиви пізнавальної активності і розділяти факти та оцінки при вирішенні пізнавального завдання або проблеми. Офіцери інших структурних підрозділів в оцінці сформованості пізнавальних умінь практично одностайні.

Тільки офіцери підрозділів по боротьбі з контрабандою на п'яте місце поставили уміння точно визначати пізнавальні завдання, тоді як офіцери інших структурних підрозділів взагалі не включили його до п'ятірки найбільш сформованих умінь.

Аналіз самооцінок рівня значущості пізнавальних умінь також виявив суттєве неспівпадання оцінок офіцерів режимно-секретних підрозділів з оцінками офіцерів інших структурних підрозділів.

Порівнюючи найбільш значущі для офіцерів різних структурних підрозділів оперативно-розшукових органів пізнавальні уміння, можна помітити співпадання оцінок, які дали офіцери підрозділів по боротьбі з контрабандою, незаконною міграцією та офіцери інформаційно-аналітичної роботи. Погляди офіцерів режимно-секретних підрозділів повністю від них відрізняються, власне як і характер їхньої професійної діяльності.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЗНОСИН З РУМУНІЄЮ ЯК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

О. В. Мітенко

У контексті сучасних зовнішньополітичних інтересів нашої держави важливе місце займають відносини з суміжною Румунією. Ці взаємовідносини не можна назвати сприятливими для обох із країн. Що стосується України, то сусідство з Румунією протягом усього історичного періоду існування зовнішньополітичних зносин між державами, несло в собі більше недоліків, ніж переваг. Приховані територіальні претензії з боку Румунії становлять серйозну загрозу національній безпеці України.

Обидві країни із союзних держав, якими вони були в роки існування СРСР, перетворились у потенційних суперників. І хоча внутрішні проблеми, зрозуміло, залишаються на першому плані, зовнішня політика посідає важливе місце в системі їх державної політики. Актуальним є для обох держав також питання створення власної системи національної безпеки в суміжних регіонах. При цьому необхідно враховувати характер і спрямованість конфліктних ситуацій, що існують, а також можливості виникнення нових конфліктів.

Основні проблемні питання відносин між Україною і Румунією, які становлять безпосередню загрозу для національної безпеки нашої країни, можна умовно поділити на такі групи:

питання демаркації державного кордону між країнами (пов'язано з відновлення ідеї “Великої Румунії”);

становище національних меншин в обох країнах.

Питання демаркації державного кордону є одним з найскладніших і найделікатніших в українсько-румунських від-

носінах на сучасному етапі, і саме зараз, беручи до уваги анексію Криму та події на сході України, потребує особливої уваги. Варто зауважити, що окреслені питання тісно переплітаються і витікають одне з одного, адже маніпуляція становищем національних меншин на території України є нічим іншим, як інструментом для задоволення територіальних претензій Румунії і, як наслідок, зміни державного кордону України.

Румунська сторона виступала на різних рівнях з вимогою перегляду державного підпорядкування деяких українських територій. Неодноразово звучали вимоги щодо перегляду кордону в зоні північної частини Буковини. Проте слід зазначити, що на офіційному рівні пропозиції щодо уникнення явного протистояння не висувались, а виходили в основному від окремих партій, громадських організацій, сенаторів, депутатів, діячів культури та мистецтва.

Здебільшого зміст поширюваних румунською стороною антиукраїнських матеріалів зводиться:

до обґрунтування необхідності “реінтеграції” українських територій Бессарабії та Північної Буковини, з посиланням на їх колишню належність до складу Румунії;

створення штучних інформаційних приводів для звинувачення української держави у порушенні прав румунських громад (з урахуванням членства в ЄС Румунія негативізує імідж України на міжнародній арені та дає підстави для організації тиску на регіональні і центральні органи української влади з метою максимального розширення прав румунської меншини);

формування серед румуномовного населення антиукраїнських поглядів, пропагування у вказаному середовищі автономістських та уніоністських (великорумунських) ідей;

ініціювання питання про можливе висунення до України майнових і територіальних претензій тощо.

Отже, перераховані аспекти дають змогу стверджувати, що джерела загроз національній безпеці України у зовнішній

політиці Румунії є постійними, носять прихований і довготривалий характер. За змістом указані загрози зосереджені в таких сферах, як зовнішньополітична, воєнна, інформаційна і включають:

територіальні претензії, спроби втручання у внутрішні справи України;

вияви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України;

незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України;

намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

Перенесення Румунією акценту в двосторонніх відносинах на захист прав румунської меншини в Україні має на меті забезпечення культурного та інформаційного домінування серед румунської громади, зокрема в районах компактного проживання національної меншини. Така політика суміжної держави відносно України безсумнівно становить суттєву загрозу національній безпеці та вимагає вирішення на державному й міжнародному рівнях.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ПІДРОЗДІЛИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

А. Ф. Мота

Оперативно-розшукова діяльність залишається важливим компонентом правоохоронної діяльності органів охорони державного кордону. Ведення такої діяльності передбачається як одна з основних функцій, обов'язок та право Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужба України) [1]. Здійснюючи свою діяльність на шляхах міграційних потоків в інтересах забезпечення захисту державного кордону України цей правоохоронний орган спеціального призначення тривалий час використовує оперативні методи протидії протиправним явищам транскордонного характеру.

Призначення оперативно-розшукової діяльності насамперед визначається інтересами кримінального судочинства [2]. Однак органи, що здійснюють охорону державного кордону, використовують таку форму оперативно-службової діяльності в протидії нелегальній міграції, на яку встановлено адміністративно-правову заборону. Зумовлено це механізмом вчинення іноземцями та особами без громадянства відповідних адміністративних правопорушень. Так, незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України (ст. 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення) у багатьох випадках передбачає його поєднання із злочинною діяльністю, як правило, інших осіб. Наприклад, у 2015 році в “пункті пропуску “Одеса-авіа” під час оформлення рейсу “Одеса – Відень” затримано громадянина Іраку (за підробленим документом громадянина Греції) та 2 громадян Сирії (за чужими документами громадян Швеції і Словенії) в супроводі 2 організаторів – громадян Сирії.

Під час проведення обшуків за місцем проживання організаторів виявлено значну кількість чужих і підроблених паспортів різних держав, наркотичну речовину (канабіс 500 г) і травматичну зброю” [3, с. 60].

Також оперативно-розшукова діяльність у протидії нелегальній міграції дає можливість використати систему не тільки гласних, але й негласних заходів, які не застосовуються під час прикордонного контролю або в охороні державного кордону в складі прикордонних нарядів поза пунктами пропуску. Зважаючи на специфіку таких заходів, які суттєво впливають на права та свободи людини, законодавчо визначено перелік оперативних підрозділів Держприкордонслужби України [2]. На підзаконному нормативно-правовому рівні діяльність з протидії нелегальній міграції врахована в їх системно-структурній побудові. Зокрема, до складу оперативно-розшукового відділу як структурного підрозділу органу охорони державного кордону може входити поряд з іншими структурний підрозділ з протидії нелегальній міграції [4].

Отже, оперативно-розшукові підрозділи Держприкордонслужби України можуть бути віднесені до спеціально призначених суб’єктів протидії нелегальній міграції. Здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, вони здатні не лише суттєво впливати на стан транскордонної злочинності, але й припиняти правопорушення, що не становлять суспільної небезпеки, та забезпечувати інших суб’єктів інтегрованого управління кордонами необхідною інформацією.

Список використаної літератури

1. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 року // Урядовий кур’єр. – 2003. – 7 травня (з наступними змінами та доповненнями).

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303 (з наступними змінами та доповненнями).

3. Міграційний профіль України. 2011 – 2015. – К., 2016. – 74 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dmsu.gov.ua/images/files/MP2015.pdf>

4. Положення про оперативно-розшуковий відділ органу охорони державного кордону : затв. наказом міністерства закордонних справ України від 2 лютого 2015 року № 118 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 19. – Ст. 533.

КОНТРАБАНДА НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

І. В. Назаренко

Нелегальний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні стає досить серйозним соціальним чинником, відповідно різко збільшується і кількість осіб, які незаконно переміщують і вживають наркотики. Швидкими темпами зростає кількість злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. У системі злочинів, котрі пов'язані з незаконним обігом наркотиків, особливе місце посідає контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Г. В. Кириченко досить слушно зазначає причини та умови вчинення контрабанди наркотичних засобів. Дані причини та умови контрабанди наркотичних засобів нею розглядаються на двох рівнях. Перший – представлено загальними детермінантами, що породжують злочинність взагалі, а другий – специфічними за своєю природою детермінантами, які призводять до виникнення контрабанди наркотичних засобів. Головною причиною контрабанди наркотичних засобів є наявна у суспільстві довготривала невирішеність низки соціально-економічних проблем (невпевненість у майбутньому, складний матеріальний стан сім'ї, вживання контрабандистами алкогольних і наркотичних засобів, відсутність моральних цінностей, неможливість захисту власних прав і свобод). Виділено також морально-етичні та кримінологічні детермінанти: негативний вплив засобів масової інформації та комп'ютерних технологій, які іноді породжують аморальність, насилля, порнографію, виховують людей на прикладах вседозволеності тощо [1, с. 9].

В юридичній літературі звернено увагу на своєрідне географічне розташування України, яке використовує наркобіз-

нес. Зокрема геополітичне становище України сприяє її використанню як зони транзиту наркотиків з країн – традиційних виробників до місць традиційного споживання [2, с. 351–352].

Інтереси суспільства потребують вжиття заходів стосовно ліквідації незаконного обігу наркотиків. Першочергового значення при цьому набуває діяльність правоохоронних органів. Знання способів надходження в нелегальний обіг наркотичних засобів сприяє оперативним підрозділам у вирішенні таких завдань:

- установлення каналів і шляхів нелегального переміщення наркотиків; виявлення та вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

- виявлення та затримання всіх осіб, причетних до наркобізнесу;

- забезпечення фіксації доказової інформації.

При організації роботи перш за все оперативні працівники правоохоронних органів виявляють споживачів наркотичних засобів, через яких у процесі проведення оперативно-розшукових заходів встановлюється весь ланцюжок розроблюваних питань (споживач наркотичних засобів, дрібний їх збувальник, збувальник-перекупник, виготовлювач, організатор тощо).

Для виявлення учасників такої злочинної наркодіяльності використовують:

- розвідувальне опитування осіб, які допускають немедичне вживання наркотичних засобів, про джерела та канали надходження таких засобів у незаконний обіг, а також про осіб, які причетні до їх незаконного виготовлення та розповсюдження;

- оперативне спостереження за поведінкою збувальників наркотичних засобів, які стоять на обліку в оперативних підрозділах, у т. ч. з використанням конфідентів;

- зашифроване опитування раніше судимих за вчинення загальнокримінальних злочинів про осіб, які займаються

незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

здійснення внутрішньокамерної розробки осіб, затриманих за незаконні операції з наркотичними засобами;

введення конфідентів у середовище збувачів наркотичних засобів.

Різноманіття видів злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів і способів їх вчинення передбачає тактичні особливості їх виявлення. При цьому використовуються всі наявні сили і засоби оперативно-розшукової діяльності [3, с. 117].

У лютому 2017 року під час загальнодержавного відпрацювання працівники Управління протидії наркозлочинності у Харківській області ліквідували міжрегіональний канал надходження канабісу з Луганської області. Як встановили правоохоронці, організатором поставок є 29-річний чоловік. Під час огляду автомобіля ВАЗ було виявлено та вилучено пакет з речовиною сіро-зеленого кольору рослинного походження – канабісом, вагою близько 300 грамів. Вилучену речовину направлено на експертизу. За даним фактом слідчим відкрито кримінальне провадження за ст. 309 Кримінального кодексу України [4].

Список використаної літератури

1. Кириченко Г. В. Кримінологічні засади запобігання контрабанді наркотичних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Кириченко Г. В. – Дніпропетровськ, 2012. – 20 с.

2. Скулиш Є. Д. Окремі аспекти протидії транснаціональному наркобізнесу / Є. Д. Скулиш // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 350–355.

3. Ковальчук І. І. Використання засобів та методів оперативно-розшукової діяльності у попередженні та розкритті злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів / І. І. Ковальчук // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. Випуск № 2/10 / МВС України. ЛІВС при НАВСУ. – Львів, 1999. – С. 116–121.

4. <https://hk.npu.gov.ua/uk/publish/article/242345> Працівники Харківської поліції перекирили канал постачання наркотиків.

ЗАВДАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ РОЗВІДКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Д. Й. Никифорчук

С. І. Пічкурєнко

Проблеми ефективності протидії організованим злочинності, реформування МВС України та створення потужного кримінального блоку Національної поліції, поліпшення якості роботи оперативних підрозділів набувають дедалі більшої актуальності.

Правоохоронці, вчені й експерти різноманітних наукових і громадських організацій констатують, що розкриття злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями в Україні, стає все складнішим, оскільки останні працюють під прикриттям чиновників різного рівня та правоохоронців, мають підрозділи власної розвідки та нелегально здійснюють контррозвідувальні заходи, володіють новітніми методиками протидії поліції і судовим органам, використовують у своїй злочинній діяльності сучасні технології.

Питання діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції постійно знаходиться в полі зору оперативних працівників і науковців, які здійснюють дослідження структури, ознак та видів організованої злочинності, використовують як традиційні оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії в боротьбі з організованою злочинністю.

Аналіз практичної діяльності та змісту нормативно-правових актів свідчить, що сьогодні у структурі кримінальної поліції протидію організованим злочинності здійснюють оперативні підрозділи карного розшуку, боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, внутрішньої безпеки, кіберполіції, захисту економіки.

Разом з тим попередження, своєчасне виявлення і припинення злочинів, учинених членами організованих злочинних угруповань у кожного з перерахованих підрозділів, є лише одним із завдань оперативно-службової діяльності і тому вони не в змозі забезпечити належну протидію в даному напрямі.

У зв'язку з цим вбачається, що провідну роль у протидії організованій злочинності повинні відігравати підрозділи кримінальної розвідки Національної поліції України.

Основними напрямками яких є:

інформаційно-аналітичне забезпечення відповідними матеріалами Міністра внутрішніх справ та Главу Національної поліції для прийняття стратегічних рішень щодо протидії організованій злочинності [1];

тактичне забезпечення реалізації завдань у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема організованою, шляхом використання можливостей штатних і нештатних негласних співробітників [2];

виконання та забезпечення реалізації окремих оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” та Кримінальним процесуальним кодексом [2; 3];

організація взаємодії з іншими суб'єктами ОРД, які здійснюють розвідувальну і контррозвідувальну діяльність для обміну інформацією і зосередження сумісних зусиль у сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією (у тому числі взаємодії з правоохоронцями зарубіжних держав) [4; 5; 6];

оперативно-розвідувальне забезпечення внутрішньої безпеки МВС України та Національної поліції, у тому числі осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [1; 7–9].

Список використаної літератури

1. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Про розвідувальну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Про контррозвідувальну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : спільний наказ МВС та СБУ від 10.06.2011 № 317/235 // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

7. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : Закон України // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів [Електронний ресурс] : Закон України // Документи Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

ДОПИТ ОСІБ, ЯКІ ПІДОЗРЮЮТЬСЯ У ВЧИНЕННІ СЕРІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ТАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Н. В. Павлова

Відомо, що особи, які вчинили вбивство, зазвичай наділені низкою специфічних властивостей, які притаманні особам з певними негативними та навіть хворобливими змінами у психіці людини, особливо якщо мова йде про серійні злочини проти життя та здоров'я. Ця обставина ускладнює отримання показань у таких осіб, а допит виявляється кропіткою та складною слідчою дією не лише у процесуальному, а й у психологічному сенсі. Допит осіб, які вчиняють серійні злочини проти життя та здоров'я, має відмінні риси через свою специфіку.

Процесуальний порядок допиту визначений у статтях 224–226 Кримінального процесуального кодексу України [1]. Між тим, досвідчений слідчий не покладатиметься тільки на механічне виконання вимог закону, оскільки для отримання повних і правдивих показань від особи він повинен докласти зусиль та виявити надзвичайну кмітливість. Більшість серійних вбивць ретельно приховують свою справжню сутність. У юридичній психології даний феномен отримав назву “маска нормальності”, що означає здатність психопатів здаватися абсолютно нормальною, психічно повноцінною людиною. Семантичний аналіз даного терміна визначає його як вдавана (штучна) поведінка, спрямована на відповідність прийнятим у суспільстві нормам. Основний акцент даного визначення зводиться до наявності елемента усвідомленого вольового контролю за поведінкою з боку носія “маски нормальності”. Без сумніву, більшість серійних вбивць наділені підвищеним інтелектуальним потенціалом, артистичними здібностями та можливістю створити позитивний імідж [5].

Важливим фактором є підготовка слідчого до допиту саме такої категорії осіб. Адже слід пам'ятати, що серійні вбивці здебільшого імпульсивні люди з високою тривожністю і сильною емоційною збудливістю, які в першу чергу концентруються на власних переживаннях, а в поведінці керуються лише своїми інтересами. У них відсутнє уявлення про цінності життя іншої людини. Вони нестійкі у своїх соціальних зв'язках і відносинах, схильні до конфліктів з оточуючими. Від інших злочинців серійних вбивць відрізняє емоційна нестійкість, висока реактивність поведінки, виняткова суб'єктивність сприйняття і оцінки подій. Вони внутрішньо неорганізовані, їх висока тривожність породжує такі риси, як підозрілість, обдуманість рішень, схильність до помсти, які поєднуються із занепокоєнням, напруженістю, дратівливістю [6].

Підготовка до допиту поділяється на три рівня: пізнавальний, прогностичний та синтезуючий. На пізнавальному рівні слідчий знайомиться з матеріалами кримінального провадження, ознайомлюється з оперативно-розшуковими даними та збирає і аналізує інформацію про допитувану особу. Здебільшого викриття злочинця є не результатом діяльності правоохоронних органів, а провокується самим злочинцем [7]. Наступний рівень підготовки до допиту є прогностичним, він являє собою прогнозування різних ситуацій допиту та визначає можливу реакцію особи на поставлені питання. Підготовка до допиту закінчується на синтезуючому рівні, який полягає у складанні плану допиту та доцільному його проведенні, визначенні часу, місця та режиму його проведення [2, с. 183].

Відомо, що найважливішою передумовою успішності майбутнього допиту слугує налагодження психологічного контакту з допитуваною особою. Психологічний контакт – це найбільш сприятлива психологічна “атмосфера” допиту, яка допомагає взаємодії та взаємовідносинам між її учасниками, це певний “настрій” на спілкування [4, с. 61]. З цього вихо-

дять, що для допиту особи, що підозрюється у серійних вбивствах, необхідно встановити саме ту обстановку, що відповідає настрою особи підозрюваного, що загалом є надзвичайно копітливою працею. Адже цим особам властиві порушення у сфері спілкування: нездатність установлювати контакти з оточуючими, невміння порозумітися та дотримуватися точки зору іншого, подивитися на себе з боку. Усе разом формує такі риси, як “заглибленість у себе”, замкнутість, відгородженість, з одного боку, і агресивність, підозрілість – з іншого. У результаті правильна оцінка ситуації ще більш ускладнюється, оскільки поведінкою управляють афективні установки, а вчинки оточуючих, зокрема слідчого, тлумачаться як небезпечні [6].

Слід зазначити, що безпосередньо під час проведення допиту слідчому необхідно приділяти велику увагу реакції особи, що підозрюється у вчиненні вбивства. Ця реакція може бути різноманітною – від байдужості до нестриманих емоцій. Слід також звернути увагу на те, що відсутність будь-якої належної до ситуації реакції вже є предметом підвищеної уваги слідчого.

Одним із видів зазначеної реакції допитуваної особи, що вчинила вбивство, буде вираз її обличчя. У науці про психологію особи є чимало підтверджень цьому. Низка фактів свідчать про те, що внутрішні переживання особи будуть чітко відображатись на її обличчі в емоціях і почуттях під час допиту. У психології вирізняють шість основних емоцій, які можливо відрізнити одну від одної та побачити на обличчі людини.

На думку низки вчених, під час допиту можна побачити такі емоції, як: здивування, страх, огиду, гнів, радість і печаль, а також велику кількість змішаних видів цих емоцій, які замінюються або змішуються на обличчі людини у ході сприйняття нею певної інформації. Ця інформація може надходити до неї із різних джерел, а саме: під час постановки питань, у ході поставлення особи перед певним фактом, у ході

довгого зорового контакту між слідчим і підозрюваним, певні рухи слідчого тощо [3, с. 16].

Отже, можна зробити висновок, що при допиті особи, яка вчинила серійні вбивства, велике значення відіграє вивчення реакцій цієї особи та виразу її обличчя. Успіх отримання повних та правдивих показань у ході допиту вбивці залежить від того, наскільки якісно слідчий здійснить підготовку до цієї слідчої дії та опанує знання у галузі психології.

Список використаної літератури

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 290 с.
2. Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / В. Ю. Шепітько. – 3-тє вид. – Х. : ООО “Одиссей”, 2009. – 368 с.
3. Экман П. Узнай лжеца по выражению лица / П. Экман, У. Фризен ; пер. с англ. – Спб. : Питер, 2013. – 272 с. : ил. – (Сам себе психолог).
4. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : навч. посібник / В. Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2006. – 160 с.
5. Баяхчева Г. П. Автобиографический метод дифференциации умственно отсталых и педагогически запущенных несовершеннолетних осужденных / Г. П. Баяхчева, Л. С. Саблина // Личность преступника: методы изучения и проблемы воздействия : сб. науч. тр. / Отв. ред. Ю. М. Антонян. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – С. 25–38.
6. Квашис В. Є., Цагікян С. Ш. Личность преступника и индивидуальное воздействие на них / В. Є. Квашис, С. Ш. Цагікян : сб. науч. тр. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1989. – С. 28–38.
7. Нагаев В. В. Основні напрями соціально-психологічної, психотерапевтичної і правової реабілітації девіантів / В. В. Нагаев, В. Г. Толстов, В. В. Толстов // Вісник психосоціальної та корекційно-реабілітаційної роботи. – 2001. – № 3. – С. 40–46.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДСТАВ ЗАКРИТТЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ СПРАВ

О. С. Пелюх

Аналіз положень оперативно-розшукового законодавства дає можливість дійти висновку, що його норми спрямовані на зближення функцій оперативно-розшукової та слідчої діяльності, що створює необхідність удосконалення правового механізму їх взаємозв'язку, правового регулювання, зміни частини оперативно-розшукової на кримінально-процесуальну діяльність з метою підвищення ефективності захисту прав і законних інтересів людини, забезпечення безпеки суспільства і держави від протиправних посягань.

В умовах законодавчих змін низка концептуально важливих питань потребує детальнішого аналізу. Серед них є розгляд особливостей правового забезпечення підстав закриття оперативно-розшукових справ (далі – ОРС), що обумовлено невизначеністю правового механізму їх закриття після направлення відповідних матеріалів про вчинене кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування, яка відсутня в ч. 1 ст. 9-2 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Зазначене створює розбіжності між нормами Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”.

Слушною з цього приводу є думка Ф. Краєвського, який відмічає, що в результаті виконання положень ч. 2 ст. 7 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” усі подальші заходи проводяться виключно у кримінальному провадженні, у той час як ОРС фактично без будь-якого руху та без прийнятого в ній кінцевого рішення знаходиться в оперативному підрозділі до набуття законної сили вироком або

ухвалою суду чи закриття кримінального провадження слідчим, прокурором або судом.

Згідно з п. 1 ст. 10 Закону матеріали ОРД можуть бути використані як приводи та підстави для початку досудового розслідування. У такому випадку, після початку досудового розслідування за матеріалами ОРС, подальші негласні заходи проводяться виключно в рамках кримінального провадження, а робота за ОРС фактично зупиняється, оскільки відсутні підстави для проведення ОРД. Виходячи з побудови норми ст. 9-2 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” слід зазначити, що вона містить вичерпний перелік підстав закриття ОРС і посилення під час закриття ОРС на п. 1 ст. 10 Закону, на нашу думку, суперечить визначеній вище нормі.

Відповідно до п. 4 ст. 9-1 зазначеного вище Закону України чітко передбачено, що ведення ОРС здійснюється щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (далі – КК України), але не більше шести місяців. За відсутності таких обставин ОРС повинна бути закрита. Однак у даний час ст. 9-2 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” не передбачає таку підстава для закриття ОРС. У зв’язку з чим при закритті ОРС існує необхідність посилення на п. 7 ч. 1 ст. 9-2 або на п. 1 ч. 1 ст. 10, ч. 3 ст. 6 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”.

Аналіз положень ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” свідчить про посилення останнім часом гарантій дотримання прав і свобод людини під час проведення ОРД. У зв’язку з цим, на думку автора, було б логічним визначити перелік підстав закриття ОРС вичерпним, таким самим як і підстави для проведення ОРД, та передбачити таку підставу для закриття оперативно-розшукової справи

як використання матеріалів ОРС для початку кримінального провадження.

Відсутність таких положень в оперативно-розшуковому законодавстві створює юридичний казус – у рамках ОРС зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, які слугували підставами для початку досудового розслідування та є доказами, а підстава для закриття ОРС відсутня.

Результати узагальнення розглянутих нормативно-правових актів та наукових джерел свідчать, що неузгодженість норм Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” породжує низку проблем у практичній діяльності підрозділів, що здійснюють ОРД.

Урегулювання питань відповідності правового забезпечення підстав закриття ОРС практиці виявлення, попередження та припинення протиправної діяльності сприятиме суттєвій оптимізації організаційного механізму оперативної діяльності суб’єктів ОРД та підвищить ефективність функціонування органів досудового розслідування.

Водночас, запропоновані положення щодо системи оперативно-розшукових рішень, які охоплюються підставами закриття ОРС, а також щодо порушень, які вчиняються під час їх закриття, не є безапеляційними й носять дискусійний характер, зважаючи на загальну невідповідність норм оперативно-розшукового законодавства до сучасних потреб практичної діяльності оперативних підрозділів.

ВИЯВЛЕННЯ ФАКТІВ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ПІДРОЗДІЛАМИ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Ю. П. Петрів

Сучасний етап розвитку правоохоронних органів системно пов'язаний як із процесами реформування законодавства, так і з науковою розробкою питань правозастосовної діяльності, зокрема в частині протидії злочинам у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Побудова досконалої системи протидії злочинності потребує глибокого, детального та ґрунтовного опрацювання проблемних аспектів правоохоронної практики [1, с. 112], а саме зокрема щодо питань, пов'язаних із алгоритмом оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації про одержання неправомірної вигоди службовими особами в органах Державної прикордонної служби України (Держприкордонслужби України).

Робота щодо забезпечення правопорядку та дисципліни у Держприкордонслужби України ґрунтується на вимогах чинного законодавства, указів Президента України, Уряду, інших нормативних актів України та керівних документів даного відомства щодо боротьби зі всіма видами протиправної діяльності в суспільстві в цілому і у відомстві безпосередньо.

Зміцнення законності та правопорядку на всіх рівнях, недопущення протиправних діянь, боротьба із корупцією, з одержання неправомірної вигоди службовими особами, є одним з головних напрямів діяльності кожного співробітника підрозділу внутрішньої безпеки Держприкордонслужби України.

Головним пріоритетом у цій роботі є забезпечення дисципліни служби, недопущення втягування персоналу відомства у протиправну діяльність на державному кордоні [2].

Окремі відділення (групи) внутрішньої безпеки в органах Держприкордонслужби України здійснюють заходи щодо запобігання, своєчасного виявлення та вжиття заходів щодо припинення злочинів і службових правопорушень з боку посадових осіб відповідного органу Державної прикордонної служби України.

Так, у серпні 2016 року Військовою прокуратурою Луцького гарнізону Західного регіону України спільно з Управлінням Служби безпеки України (СБУ) у Волинській області, а також оперативними співробітниками оперативно-розшукового відділу та відділу внутрішньої безпеки Північного регіонального управління Держприкордонслужби України в рамках контролю за вчиненням злочину, задокументовано факти систематичного одержання неправомірної вигоди трьома військовослужбовцями Луцького прикордонного загону на загальну суму 3 000 доларів США.

Неправомірна вигода призначалася за сприяння у незаконному переміщенні понад 51 000 пачок тютюнових виробів через державний кордон України до Республіки Польща.

Під час передачі прикордоннику частини плати за чергову партію товару затримано “контрабандиста”, якому повідомлено про підозру за ч. 1 ст. 369 КК України (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі) та обрано запобіжний захід – цілодобовий домашній арешт.

Затриманим прикордонникам-корупціонерам повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України (одержання неправомірної вигоди), вирішується питання про обрання їм запобіжних заходів.

На даний час військовою прокуратурою відпрацьовуються інші службові особи Луцького прикордонного загону на

причетність до функціонування злочинної схеми з переміщення тютюнових виробів [3].

Державною прикордонною службою України здійснюється системна робота для запобігання та подолання корупції.

У лютому 2017 року результатом співпраці співробітників внутрішньої та власної безпеки Держприкордонслужби України, СБУ та військової прокуратури стало затримання групи офіцерів Львівського прикордонного загону під час отримання чергової суми неправомірної винагороди в розмірі 800 доларів США за неперешкодження у переміщенні товарно-матеріальних цінностей на митну територію України.

Наразі продовжується активна робота офіцерів внутрішньої та власної безпеки Держприкордонслужби України. Варто зазначити, що в прикордонному відомстві чітко витримується принципова позиція в боротьбі з корупцією. Протидія корупції, поряд із забезпеченням безпеки на державному кордоні, була і залишається пріоритетною для Держприкордонслужби України [4].

Однак у складі Держприкордонслужби України на сьогодні ще зустрічаються окремі військовослужбовці, які свідомо стали на шлях протиправної діяльності. Це люди, які не дотримали даної ними присяги, зневажили традиції прикордонної служби, порушили закони, писані кров'ю багатьох поколінь прикордонників. До таких людей вживалися і будуть вживатися усі заходи кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності.

Головою Держприкордонслужби України неодноразово наголошувалось, що злочинцям у лавах відомства місця не буде, така лінія буде продовжена і надалі.

Список використаної літератури

1. Пасека Д. О. Протидія фіктивному підприємництву: стан наукової розробленості проблеми / Д. О. Пасека // Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – 2011. – Спецвип. № 4. – С. 112–118.

2. Відповідальність персоналу Державної прикордонної служби України за правопорушення у сфері службової діяльності admin, Среда, июня 20, 2012 at 11:10 Категорія: Гуманітарна підготовка. – Режим доступу : <http://ord-dpsu.ru/?p=681>

3. <http://matios.info/uk/tag/nepravomirna-vygoda/page/6/>
“неправомірна вигода”

4. <http://pvu.gov.ua/ua/news/Prodovzhutsya-sistemna-protidiya-korupcii-ta-sluzhbovim-zlovzhivannjam-v-Derzhprikordonsluzhbi/>

СКЛАДОВІ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

І. В. Пиріг

Для ефективності будь-якого виду людської діяльності, включаючи й діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, потрібно відповідне його забезпечення. Саме слово “забезпечувати” означає постачати щось у достатній кількості, задовольняти певні потреби, створювати умови для здійснення чого-небудь. За іншим визначенням “забезпечення” є комплексом заходів, спрямованих на конкретну діяльність з метою досягнення конкретної мети. Експертне забезпечення досудового розслідування потрібно розглядати безпосередньо як діяльність, спрямовану на вирішення завдань кримінального провадження, та як окрему наукову теорію, що містить певну систему знань щодо ефективного використання засобів і методів такої діяльності. Як окрема наукова теорія експертне забезпечення є системою наукових положень і рекомендацій щодо оптимального комплексу дій з постачання суб’єктам судово-експертної діяльності необхідних науково-методичних, правових, матеріально-технічних, інформаційних, організаційних, кадрових та інших ресурсів для вирішення покладених на них завдань.

У визначенні зазначаються складові експертного забезпечення, яке є науково-методичним, правовим, матеріально-технічним, інформаційним, організаційним, кадровим. Зазначені види забезпечення М. Я. Сегай включає у зміст судово-експертної діяльності з відповідними суб’єктами – органами державної влади. У судово-експертній діяльності він виділяє чотири структурні блоки: 1) діяльність органів державної влади щодо правового забезпечення судово-експертної діяльності; 2) діяльність уповноважених органів державної влади, що здійснюють функції управління щодо кадрового,

наукового, науково-методичного, фінансового забезпечення проведення судових експертиз; 3) діяльність головних суб'єктів судово-експертної діяльності, які здійснюють безпосереднє організаційне і науково-методичне забезпечення та проведення судових експертиз у державних судово-експертних установах; 4) діяльність учасників судочинства, причетних до проведення судових експертиз і використання їх висновків.

Не можна погодитись з включенням видів забезпечення у зміст експертної діяльності. Поняття “експертне забезпечення” значно ширше, ніж “експертна діяльність”. Визначені нами складові окреслюють зміст саме експертного забезпечення, а не експертної діяльності. На наш погляд, експертна діяльність становить собою вид людської діяльності, заснованої на наукових знаннях, змістом якої є дослідження певних об'єктів, процесів або явищ спеціальними методами з метою надання науково обґрунтованих висновків. Тому правове та кадрове забезпечення не може бути складовими самої експертної діяльності, але є необхідними для її здійснення. Правове забезпечення будь-якої діяльності в суспільстві є законотворчим процесом. Рішення щодо прийняття законодавчих актів, що стосуються експертної діяльності повинні обговорюватись серед суб'єктів судово-експертної діяльності й ухвалюватись з урахуванням їх пропозицій. Безумовно, експерти беруть участь у розробці законів, науково та практично обґрунтовують їх доцільність, але ця діяльність не є основною для них.

Що стосується підготовки кадрів, то з участю представників експертних установ повинні бути сформульовані освітньо-кваліфікаційні характеристики, що висуваються до майбутніх судових експертів. Підготовка самих експертів є частиною педагогічного процесу, яким мають займатись не експертні установи, а спеціалізовані навчальні заклади, які на сьогодні існують у Міністерстві внутрішніх справ. Навіть організація професійно-педагогічної підготовки працівни-

ків експертної служби не відноситься до експертної діяльності, а наукові розробки у цьому напрямі не є завданнями вчених-криміналістів, а стосуються наукової спеціальності 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти.

Правове та кадрове забезпечення експертної діяльності відіграють значну роль у розслідуванні злочинів, і хоча, на наш погляд, не є складовою експертної діяльності, заслуговують на увагу науковців як складових цілісної концепції експертного забезпечення досудового розслідування.

Організаційне забезпечення є структурним елементом експертної діяльності, який базується на наукових засадах теорії управління. Але ця складова належить до загальної організації проведення експертизи в експертних підрозділах та організації проведення окремої експертизи судовим експертом. На нашу думку, не відносяться до експертної діяльності дії слідчого щодо організації призначення експертизи та забезпечення проведення судових експертиз і діяльність уповноважених органів державної влади, що здійснюють функції управління судово-експертною діяльністю.

Науково-методичне забезпечення є складовою судово-експертної діяльності, тому що процес дослідження базується на наукових методах і методиках, має творчий характер та є підґрунтям для наукових розробок у галузі судової експертизи і вдосконалення експертних методик. Науково-методичне забезпечення експертної діяльності є основною функцією судової експертології як науки.

СИСТЕМА ТА ЗАВДАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У БОРЬБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

С. І. Пічкуренко

У сучасних умовах реформування МВС України та створення Національної поліції правоохоронці, учені й експерти різноманітних наукових і громадських організацій констатують, що розкриття злочинної діяльності організованих злочинних угруповань в Україні стає все складнішим, оскільки корумповані групи працюють у тісній взаємодії з представниками тіньової економіки під прикриттям чиновників різного рівня, у тому числі правоохоронних органів, мають власну розвідку й контррозвідку, володіють новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам, використовують у своїй злочинній діяльності сучасні технології.

Тому є досить актуальним та логічно обумовленим, особливо враховуючи тенденції зростання рівня злочинних виявів, створення потужного оперативного підрозділу кримінального блоку Національної поліції, який забезпечить реалізацію комплексу заходів, спрямованих на збір інформації про криміногенну ситуацію у державі шляхом використання системи розвідувальних, контррозвідувальних, інформаційно-аналітичних заходів, у т. ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Систему НП України складають: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення.

До блоку кримінальної поліції входять підрозділи карного розшуку, кримінальної розвідки, боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, оперативної служби, опе-

ративно-технічних заходів, виявлення небезпечних матеріалів та екологічних злочинів, протидії наркозлочинності (міжрегіональний підрозділ), внутрішньої безпеки (міжрегіональний підрозділ), кіберполіції (міжрегіональний підрозділ), захисту економіки (міжрегіональний підрозділ).

Аналіз відомчих законодавчих актів щодо оперативно-службової діяльності вказаних підрозділів свідчить, що кожен з них організовує протидію правопорушенням у різних сферах життєдіяльності нашої держави, головними з яких є: надання поліцейських послуг у сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, виявлення і розкриття злочинів загальнокримінальної спрямованості, розшук осіб, які їх учинили, документування протиправної діяльності учасників та членів ОГ і ЗО; забезпечення реалізації державної політики щодо захисту економіки й об'єктів права власності, виявлення, запобігання та припинення злочинів у сфері економіки, у тому числі вчинених суспільно небезпечними організованими групами та злочинними організаціями, які впливають на соціально-економічну і криміногенну ситуацію в державі та в окремих її регіонах, боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади і самоврядування; протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією; забезпечення реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, учинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; попередження та виявлення небезпечних (радіаційних, хімічних, біологічних, ядерних) матеріалів та пов'язаних з ними екологічних злочинів; забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з торгівлею людьми, неле-

гальною міграцією, правопорушеннями у сфері суспільної моралі; розробка та реалізація програм протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та запобігання поширенню наркоманії, організація та проведення оперативно-розшукових заходів із виявлення і документування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, насамперед учинених злочинними групами осіб, які мають міжрегіональні та міждержавні зв'язки, особливо в їх організованих формах; забезпечення реалізації заходів з питань внутрішньої безпеки в Національній поліції України, виявлення, попередження та припинення кримінальних правопорушень і корупційних діянь, що готуються або вчинені працівниками органів та підрозділів Національної поліції України, а також захист посадових осіб Національної поліції України від перешкоджання їм у виконанні службових обов'язків.

Підрозділи оперативної служби й оперативно-технічних заходів забезпечують виконання доручень відповідних служб на проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Отже, нормативно-правові акти щодо організації оперативно-службової діяльності підрозділів кримінальної поліції НП України зобов'язують майже всі підрозділи кримінальної міліції здійснювати комплекс заходів, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю в рамках своїх повноважень.

На нашу думку, оперативним підрозділом, який у змозі забезпечити реалізацію комплексу заходів, спрямованих на збір інформації про криміногенну ситуацію у державі шляхом використання системи розвідувальних, контррозвідувальних заходів, інформаційно-аналітичних заходів, у т. ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, та відігравав би провідну роль у протидії організованій злочинності, повинен стати Департамент кримінальної розвідки.

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

О. О. Подобний

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д) відповідно до ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі – КПК) – це різновид слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д), відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. У свою чергу методи проведення НС(Р)Д – це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома [2].

Особливості проведення дій, передбачених главою 21 КПК, та введення до їх назви терміна “негласні”, з одного боку, підкреслюють відмінності від “традиційного” інструментарію слідчого, яким є С(Р)Д, а з іншого – обумовлюють необхідність неухильного дотримання у їх здійсненні такого принципу, що докладно розроблений теорією оперативно-розшукової діяльності як конспірація.

Принцип конспірації у проведенні НС(Р)Д обумовлює необхідність забезпечення таких трьох вимог: 1) про проведення цих дій не повинні знати особи, відносно яких вони здійснюються; 2) аналогічний підхід щодо працівників слідчих та оперативних підрозділів, які не є організаторами чи виконавцями НС(Р)Д; 3) суворе та неухильне забезпечення режиму секретності як особливого порядку обігу тих документів та інших матеріальних носіїв інформації, що є власністю держави й охороняються Законом України “Про державну таємницю” і КПК.

Суб'єктами проведення НС(Р)Д є слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи.

Класифікація НС(Р)Д можлива за багатьма критеріями: 1) процесуальним (дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування, та інші; дії, що здійснюються виключно у кримінальних провадженнях щодо тяжких і особливо тяжких злочинів та ті, які проводяться незалежно від тяжкості злочину); 2) за посадовою особою, яка надає дозвіл на їх проведення (за дозволом керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді); 3) за методом як способом організації практичного освоєння дійсності, що покладений в основу дії (особистісні, технічні); 4) за уповноваженим підрозділом (особою) – безпосереднім виконавцем робочого етапу НС(Р)Д.

За останнім із зазначених критеріїв, що фактично побудований на необхідності суворого дотримання принципу використання спеціальних знань під час проведення найбільш складних слідчих дій, та з точки зору криміналістики є найбільш доречним у висвітленні організаційних і тактичних аспектів НС(Р)Д доцільно виділити дії, які здійснюються:

- 1) оперативно-технічними підрозділами:
 - 1.1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);
 - 1.2) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК):
 - 1.2.1) контроль за телефонними розмовами;
 - 1.2.2) зняття інформації з каналів зв'язку;
 - 1.3) зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК);
 - 1.4) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК);
 - 1.5) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК);

- 1.6) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК);
- 2) оперативними підрозділами, що спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження – спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК):
 - 2.1) спостереження за особою у публічно доступних місцях;
 - 2.2) спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях;
 - 3) слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організувати проведення всіх НС(Р)Д:
 - 3.1) зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ст. 264 КПК);
 - 3.2) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК);
 - 3.3) контрольована та оперативна закупка;
 - 3.4) контрольована поставка;
 - 3.5) спеціальний слідчий експеримент;
 - 3.6) імітування обстановки злочину;
 - 3.7) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК; робочий етап у частині негласного контролю кореспонденції здійснюється підприємствами зв'язку);
 - 3.8) огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК);
 - 4) негласними працівниками:
 - 4.1) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);
 - 4.2) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК).

На організаційно-тактичному рівні проведення будь-якої НС(Р)Д здійснюється в три етапи: 1) підготовчий (організації і планування); 2) робочий (безпосередній); 3) заключний (фіксації та документального оформлення результатів).

Кримінальним процесуальним законодавством у загальному вигляді визначено зміст як підготовчого, так і заключного етапів проведення НС(Р)Д. Безпосередньо тактика, а тим більше технологія робочого етапу проведення НС(Р)Д є прерогативою методичних рекомендацій, розроблених криміналістикою і теорією оперативно-розшукової діяльності на основі матеріалів практики, що формалізуються на рівні інструкцій з грифом обмеження доступу органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.04.2012 ; за станом на 13.05.2015. № 394-VIII. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНО- ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

В. В. Половніков

Сучасний стан управлінської діяльності в державних органах України, у тому числі у військових формуваннях і правоохоронних органах, що забезпечують виконання державою своїх функцій у галузі охорони і захисту державного кордону, потребує удосконалення. Про це неодноразово наголошувалось вищим керівництвом держави під час висвітлення аналізу такої діяльності, її якісних показників та відповідності сучасним реаліям.

Не менш актуальним є питання і щодо удосконалення нормативно-правового регулювання управління оперативно-розшуковою діяльністю оперативних підрозділів, які виконують свої завдання у галузі охорони і захисту державного кордону України.

Характер управлінської діяльності в сучасних умовах суттєво змінюється, що ставить підвищені вимоги до керівників і здійснення ними управління службовою діяльністю таких підрозділів, перш за все Державної прикордонної служби (далі – ДПС) України. Адже ефективність управління і, відповідно, результати оперативно-розшукової діяльності залежать від рівня професійної компетентності керівників, наявності у них знань теорії та особливостей управління оперативно-розшуковою діяльністю у галузі охорони і захисту державного кордону України, відповідних умінь та навичок, їх обізнаності у питаннях використання форм і методів управління, і що найбільш важливе, на нашу думку, від наявності у них правових засад здійснення своїх повноважень завдяки нормативно-правовому регулюванню.

Законність є одним із основних принципів оперативно-розшукової діяльності і, відповідно, управління діяльністю оперативних підрозділів.

Серед організаційно-регулюючих та організаційно-розпорядчих методів управління оперативно-розшуковою діяльністю нормативно-правове регулювання займає особливе місце, має велике практичне значення, багато в чому визначаючи ефективність діяльності керівників різних організаційних ланок в структурі оперативних підрозділів, надає керівникам можливість створювати, підтримувати і розвивати внутрішні умови для ефективної діяльності таких підрозділів та конкретних виконавців.

Основними об'єктами управління в оперативних підрозділах є: службова (оперативно-розшукова та повсякденна) діяльність; гласні і негласні штатні та позаштатні працівники цих підрозділів; особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності на конфіденційній основі; логістика.

Якісне управління відповідними об'єктами повинно бути рушійною силою усього управлінського процесу, мобілізуючим й організуючим фактором у забезпеченні ефективності службової діяльності, координації і взаємодії всіх ланок управління, раціонального використання сил і засобів оперативних підрозділів ДПС та інших правоохоронних органів України.

На сьогодні адміністративно-управлінський вплив все більше трансформується у площину: а) організації взаємодії відповідних суб'єктів службової діяльності; б) створення умов для забезпечення реалізації нормативної моделі функціонування відповідних підсистем і об'єктів управління; в) контролю та моніторингу нормативно встановлених параметрів такої діяльності.

На практиці дана тенденція має вияв у формуванні таких методів, як: встановлення нормативних показників; колегі-

ального вироблення найбільш важливих рішень і персональної відповідальності керівників за їх реалізацію; оптимальної відповідності організаційної структури завданням, що виконуються; організаційних і правових методів; методів стимулювання тощо. При цьому сутність методу нормативних показників полягає в тому, що для організаційних ланок встановлюються обов'язкові для виконання правила і норми, що визначають їх статус, зміст і порядок (форму) їх службової діяльності, як правило, у стандартних (типових) ситуаціях. Розробляються і показники можливих витрат матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів або показники необхідного стану тих чи інших елементів організаційних ланок.

З урахуванням сучасних реалій та тенденцій доцільним є удосконалення нормативно-правового регулювання за такими напрямками:

1) організація і здійснення взаємодії у веденні розвідувальної, інформаційно-аналітичної і оперативно-розшукової діяльності, а також у проведенні контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення захисту державного кордону України;

2) забезпечення участі у боротьбі з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;

3) організація і здійснення участі у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України;

4) забезпечення здійснення повноважень ДПСУ з координації діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів;

5) організація і здійснення взаємодії оперативних з іншими органами (підрозділами) ДПСУ;

6) застосування організаційно-розпорядчих та інших методів управління з урахуванням організаційно-штатних структур, функцій і завдань оперативних підрозділів, розподіл повноважень між структурними ланками в системі оперативних підрозділів та їх керівниками, відпрацювання положень про ці підрозділи та посадових інструкцій працівників;

7) кадрове та інші види забезпечення діяльності оперативних підрозділів, інспекційна діяльність щодо оперативних підрозділів тощо.

Наприкінці слід наголосити на тому, що лише та система управління є ефективною, яка постійно розвивається і вдосконалюється на основі використання накопиченого досвіду, а також удосконалення її нормативно-правового регулювання.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

В. Б. Попутніков

Служба безпеки України як державний правоохоронний орган спеціального призначення активно використовує конфіденційне співробітництво, що зумовлено, насамперед, прихованим характером розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, терористичних та інших протиправних виявів з боку організацій, груп та окремих осіб на шкоду державній безпеці. При цьому ефективність негласних заходів з протидії реальним і потенційним загрозам безпеці України значною мірою залежить від наявних оперативних позицій, якості сформованого негласного апарату органів і підрозділів СБУ. Ця теза цілком підтверджується напрацьованою органами СБУ оперативною практикою, у тому числі в умовах суттєвого ускладнення оперативної обстановки внаслідок агресії РФ проти України та підтримки спецслужбами вказаної країни сепаратистів і незаконних збройних формувань ДНР-ЛНР на сході України.

Тому на сьогодні вкрай актуальним питанням для оперативних підрозділів усіх спеціальних служб і правоохоронних органів нашої держави є подальше удосконалення законодавчого регулювання конфіденційного співробітництва.

У цьому контексті слід зазначити, що після внесення змін (у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України) до ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" оперативні підрозділи не наділені, як це було раніше, правом на встановлення конфіденційного співробітництва з фізичними особами в процесі оперативно-розшукової діяльності. Натомість визначено їх право "використовувати конфіденційне співробітництво згідно з поло-

женнями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України”.

Водночас, у вказаній статті КПК зазначено, що “Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом”.

Отже, цей порядок не має жодного стосунку до оперативно-розшукової діяльності, оскільки суб’єктом правовідносин визначений слідчий, а не оперативний співробітник. До того ж НСРД проводяться виключно в рамках порушеного кримінального провадження, а не за оперативно-розшуковою справою. Щодо припису даної статті “у випадках, передбачених цим Кодексом” слід наголосити, що КПК містить лише один випадок використання допомоги таких осіб, а саме зазначений у ч. 1 ст. 272 КПК (“Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації”).

Отже, наведений аналіз указує на наявність певних правових колізій. У той же час, згідно з положеннями статті 19 Конституції України усі органи державної влади та їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Виходячи із вищезазначеного, пропонується узгодити приписи чинного законодавства шляхом внесення до нього відповідних зміни, а саме:

– пункт 14 частини першої статті 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” викласти у такій редакції: “14) встановлювати конфіденційне співробітництво з фізичними особами за їх згодою та використовувати його для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності”.

Крім того, ураховуючи нагальну необхідність ретельної перевірки осіб, які залучаються до конфіденційного співробітництва з СБУ та іншими правоохоронними і розвідувальними органами України, відповідно до приписів статті 27 Закону України “Про державну таємницю” вбачається за потрібне:

– доповнити частину першу статті 6 Закону України “Про ОРД” новим пунктом 5, який викласти у такій редакції:

“5) необхідність перевірки осіб у зв’язку з їх залученням до конфіденційного співробітництва та надання при цьому доступу до відомостей, що становлять державну таємницю”.

У зв’язку з цією зміною друге речення частини третьої статті 9 Закону України викласти у такій редакції: “Без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів, крім випадків, передбачених пунктом 5 частини першої статті 6 даного Закону та частиною четвертою цієї статті, забороняється”.

Поряд із цим з метою можливості повернення до напрацьованої раніше практики оперативного супроводження кримінального судочинства у ході проведення оперативно-розшукових заходів у рамках ОРС відповідної категорії, пропонується:

– частину першу статті 6 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” доповнити новим пунктом, виклавши його у такій редакції:

“необхідність проведення оперативно-розшукових заходів для виконання доручення, наданого відповідно до Кримінального процесуального кодексу України”.

Реалізація вказаних пропозицій, на наш погляд, сприятиме підвищенню покладених на спеціальні та правоохоронні органи України завдань.

Загалом, на нашу думку, з метою поліпшення організації агентурно-оперативної діяльності, приведення її до сучасних потреб в отриманні упереджувальної інформації щодо викли-

ків і загроз безпеці держави, необхідно продовжити роботу, спрямовану на вдосконалення чинного законодавства в інтересах правового і соціального захисту осіб, які беруть участь в оперативно-розшуковій діяльності. Перш за все йдеться про необхідність забезпечення належного рівня мотивації осіб до конфіденційного співробітництва, надійних гарантій з боку держави щодо збереження в таємниці факту надання особою негласної допомоги правоохоронним органам.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ КОНТРАБАНДИ

О. Г. Резнік

О. С. Туз

Подолання протидії кримінального середовища здійснюється як при виконанні кримінально-процесуальної, пенітенціарної, так і оперативно-розшукової функцій протидії злочинності. Однак із загостренням криміногенної ситуації у країні, посиленням організованих форм злочинних дій, проблема оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження щодо протидії контрабанді набула самостійного, соціального значення. Розширення масштабів контрабанди як транснаціонального організованого злочину, в основі якого знаходяться економічні інтереси, – наслідок глобалізації, що прийшла на зміну протистоянню двох світових систем і яка оцінюється не тільки як визначальна проблема розвитку світу, але і як головне протиріччя ХХІ століття. Транснаціональна організована злочинність представляє особливу небезпеку для світової спільноти, і насамперед для країн з перехідною економікою, темпи її приросту набагато вище темпів приросту іншої злочинності.

Окремим науковим та прикладним проблемам протидії контрабанді приділяли увагу у своїх роботах такі вчені, як К. В. Антонов, О. М. Бандурка, А. І. Берлач, М. М. Василина та ін. Але причини виникнення контрабанди як економічного злочину, який скоюється транснаціональними злочинними формуваннями, та напрями протидії цьому виду злочинної діяльності, у тому числі і оперативно-розшуковими засобами, потребує окремого розгляду.

Через розмаїтість форм і проявів транснаціональної злочинності єдиного визначення її поняття поки не вироблено. Надалі під транснаціональною організованою злочинністю

будемо розуміти сукупність злочинів, скоєних організованими злочинними групами, які виходять за межі однієї країни, тобто торкаються інтересів, що охороняються кримінальним законодавством двох і більше країн. З Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (12–15.12.2000, м. Палермо, Італія), відповідно до якої злочин носить транснаціональний характер, якщо він скоєний:

а) більш ніж в одній державі;

б) в одній державі, але суттєва частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;

в) в одній державі, але при участі організованої злочинної групи, що здійснює злочинну діяльність більш ніж в одній державі;

г) в одній державі, але його суттєві наслідки мають місце в іншій державі.

Єдиної моделі транснаціонального злочинного формування не існує: такі формування, як відзначають окремі дослідники, відрізняються за структурою і розмірами, кримінальною кваліфікацією і спеціалізацією, діють у різних країнах і регіонах, на ринках різних товарів і послуг, використовують різноманітні механізми і тактику здійснення злочинів. Транснаціональні злочинні організації, що діють на території України й інших країн СНД, відрізняються досить суворою ієрархією і використанням терористичних методів для підтримки дисципліни своїх членів і досягнення цілей, поставлених їхніми лідерами.

У протидії транснаціональним злочинним формуванням можуть використовуватися всі оперативно-розшукові заходи, передбачені Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” (ст. 8), і негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені новим Кримінальним процесуальним кодексом (гл. 21), при дотриманні встановлених ними загальних умов, вимог і

обмежень, а також з урахуванням дипломатичного імунітету деяких категорій іноземних громадян.

Особливо ретельного підходу до підготовки і проведення вимагають такі негласні слідчі (розшукові) дії, як виконання спеціальних завдань з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, спеціальний слідчий експеримент, імітувань обстановки злочину і контрольована поставка (статті 271, 272).

Підбиваючи підсумок можна констатувати, що тенденція зростання загальнокримінальної й економічної, організованої і професійної злочинності потребує розвитку форм і методів взаємодії оперативних підрозділів у протидії національним і транснаціональним злочинним організаціям і групам, які займаються контрабандою і суміжними з нею злочинами. У цьому зв'язку регулярними повинні бути: створення міжвідомчих інформаційних систем та взаємний обмін оперативною інформацією; проведення ретельно підготовлених погоджених і цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій; залучення багатопрофільних джерел оперативної інформації, здатних висвітлювати визначені об'єкти або оперативні контингенти в інтересах усіх підрозділів і служб, що беруть участь у протидії контрабанді і суміжним з нею злочинам; упровадження в криміногенно-кримінальне середовище або на відповідні об'єкти конфідентів або штатних співробітників, що виконують завдання двох і більш зацікавлених оперативних підрозділів; створення й організацію роботи спільних оперативних груп у місцях масового перебування і переміщення іноземців.

ЩОДО ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

І. М. Рижов

Тероризм відноситься до числа самих небезпечних і важкопрогнозованих явищ сучасності, що набуває все більш різноманітних форм та загрозливих масштабів. Терористичні акти найчастіше приносять масові людські жертви, спричиняють руйнування матеріальних і духовних цінностей, які в майбутньому не піддаються відновленню, сіють ворожнечу між державами, провокують війни, недовіру і ненависть між національними та соціальними групами. З квітня 2014 року на сході України проводиться широкомасштабна анти-терористична операція із залученням сил та засобів багатьох суб'єктів боротьби з тероризмом, з використанням усього арсеналу військових методів і за ознаками фактично являє собою повноцінний локальний збройний конфлікт, обтяжений інформаційно-пропагандистськими маніпулятивними та гібридними технологіями [1].

Діяльність боротьби з тероризмом окрім силової фази антитерористичної операції передбачає ще й проведення спеціальних заходів, спрямованих на попередження та запобігання злочинів терористичної спрямованості, при цьому, враховуючи ступінь інформатизації суспільства, особливої актуалізації це питання набуває щодо віртуального простору та блогосфери.

Найважливішим компонентом блогосфери є соціальні мережі, які, наприклад, під час нещодавніх подій на Близькому Сході використовувалися як головний компонент інформаційної зброї, засіб для порушення комунікаційного суверенітету держав і проведення акцій дезінформації, з метою спотворення духовно-моральних цінностей, руйнування цивілі-

заційного коду нації, руйнування системи безпеки держави, формування передумов терористичної діяльності.

Поширення спеціально підібраної інформації в блогосфері особливо зростає в кризових ситуаціях. Це особлива форма ведення інформаційної війни, з використанням заздалегідь заготовленого дезінформаційного контенту, спеціально підготовлених інформаційних груп, що використовують методи масованої психологічної обробки учасників соціальних мереж і населення для поширення панічних настроїв та дестабілізації соціально-політичної обстановки в державі. Сенс терористично-мережевої війни якраз і полягає в формуванні громадської думки, громадських процесів, у випадку розповсюдження тероризму таким чином, щоб віртуальне співтовариство стало спільником у формуванні віртуального страху, без чого терористична діяльність малоефективна. Суспільство стає активним учасником терористичної діяльності [2, 5, 6].

Сучасний тероризм активно опановує мережеві технології та активно застосовує як ефективну зброю епохи мережевих війн, тому, на нашу думку, слід приділяти певну увагу моніторинговим технологіям отримання упереджувальної інформації про передумови соціальних конфліктів, що провокують тероризм та соціально-інформаційним заходам їх нейтралізації, активно використовуючи можливості мережного інформаційного простору.

Якщо терористичну діяльність розглядати як різновид кризового явища соціального характеру, то технологія протидії має базуватися на застосуванні, насамперед, адекватних, що впливають з його інформаційної сутності, методів. Інформаційну протидію терористичній діяльності необхідно будувати на різних етапах її вияву, насамперед на етапі прихованої фази формування, віддаючи переваги заходам попереджувального характеру для забезпечення впливу на правосвідомість громадськості, представників окремих категорій або груп осіб, організацій, установ, підприємств та спеціаль-

них служб іноземних держав з метою локалізації та нейтралізації негативних процесів, недопущення можливих небажаних наслідків, що можуть позначитися на рівні забезпечення національної безпеки, а також усунення причин і умов вчинення злочинів терористичної спрямованості [2, 3].

Профілактика тероризму – сукупність соціальних процесів, спрямованих на мінімізацію теророгенності соціальних систем шляхом проведення відповідних попереджувально-профілактичних заходів соціального, правового, виховного та іншого характеру. Їх головною метою є нейтралізація або усунення причин і умов вчинення тероризму, формування цілеспрямованого попереджувального впливу на осіб (груп осіб, організацій, рухів тощо) з антигромадською поведінкою, як в їх власних інтересах, так і в інтересах суспільства, а також спрямовані на зниження ризику для осіб стати жертвами терористичних (злочинних) посягань. Підставами для здійснення заходів профілактики є наявність достатньої інформації, що свідчить про наміри проведення спеціальними службами іноземних держав, а також організаціями, окремими групами (категоріями) реальних або віртуальних співтовариств терористичної діяльності, або провокації соціального конфлікту (передумов до цього), спроб створити такий контекст, щоб суспільство нормально або навіть позитивно сприйняло використання терористичних або екстремістських заходів під час проведення радикальних соціальних змін, неконтрольований розвиток яких може негативно вплинути на стан захисту державної безпеки. При цьому, особливу увагу слід приділяти саме віртуальним спільнотам, як потенційно-теророгенним [3, 4].

Здійснення інформаційного впливу в інтересах формування суспільної думки щодо засудження методів та ідеології тероризму, висвітлення спеціально підібраної інформації з метою нейтралізації теророгенності шляхом цільового інформаційного впливу на обраний об'єкт та контроль

досягнення необхідного теророгенного ефекту може бути реалізовано за допомогою патріотично налаштованих активних користувачів соціальних мереж. Подібні віртуальні спільноти можуть бути задіяні і у попередженні чи мінімізації суспільного резонансу соціального конфлікту через висвітлення резонансних подій та формування відповідної громадської думки, зокрема, й щодо формування позитивного іміджу спеціальних служб, позиціонування стратегій боротьби з тероризмом та тактики проведення антитерористичних операцій.

Як логічно витікає з вищенаведеного, профілактика тероризму в країні потребує негайного подальшого удосконалення. Протистояння терористичним загрозам можливе лише в тому разі, якщо сучасна українська спільнота, а не тільки представники спеціальних служб, виробить адекватну відповідну стратегію, на тому ж рівні технологічних уявлень про процеси, на якому ведеться терористично-мережна війна. Неможливо вибудувати адекватної відповіді викликам терористів без опанування блогосфери та аналогічних соціально-інформаційних віртуальних просторів як сфери впливу більш тонких технологічних концептів з використанням інноваційних інформаційних та мережевих технологій. Варто визнати, що стратегія профілактики тероризму має бути вибудована не на рівні звичайних технологій протидії злочинності, а на більш серйозному, парадигмальному рівні.

Список використаної літератури

1. Війна на сході України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Війна_на_сході_України.
2. Терроризм : определения и сущность : монография / [А. В. Коростыленко, Б. Д. Леонов, И. Н. Рыжов и др.] ; под общ. ред. В. В. Крутова, И. И. Мусиенко, В. А. Глушкова. – К. : Центр уч.-науч. и науч.-практ. изданий НА СБ Украины, 2014. – 192 с.

3. Горбулін В. П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія / В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, Д. В. Ланде. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 164 с.

4. Рижов І. М. Щодо необхідності формалізації профілактики тероризму / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право” / Рижов І. М., 2014. – № 29. – том 2. – С. 149–153.

5. Мальцева Л. Українська блогосфера : функціонально-стильова характеристика / Лілія Мальцева // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Випуск 52. – С. 278–289.

6. Keren M. Blogosphere: The new political arena / M. Keren. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.lexingtonbooks.com/Catalog/SingleBook.shtml](http://www.lexingtonbooks.com/Catalog/SingleBook.shtml)

МІСЦЕ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО РЕЖИМУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

М. С. Романов

Контррозвідувальний режим безпосередньо пов'язаний зі специфічним середовищем функціонування (тобто обстановкою й умовами). Обстановка характеризується веденням спеціальними службами іноземних держав, іноземними організаціями або їх представниками розвідувально-підривної діяльності, спрямованої на завдання збитку національній безпеці України, характером цієї діяльності (активізацією, падінням активності). Умовами є необхідність забезпечення економічних інтересів України, забезпечення захисту відомостей, що становлять державну таємницю й інше.

Контррозвідувальний режим – це сукупність обов'язкових принципів, норм, правил та організаційних заходів, установлених чинним законодавством та нормативно-правовими актами, які спрямовані на забезпечення державної безпеки й захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз.

А національна безпека в правовому розумінні – це сукупність певних суспільних відносин. Розв'язання проблем її забезпечення передбачає відповідь на питання про можливість керованого впливу на суспільні відносини. Забезпечення національної безпеки у вигляді системи, де взаємодіють між собою суб'єкти забезпечення національної безпеки, соціальні суб'єкти, які здійснюють правомірний або протиправний доступ до життєво важливих цінностей українського народу (соціально значима поведінка), норми права, які регулюють існування й розвиток життєво важливих цінностей, а також умов, у яких вони існують.

Наявність життєво важливих цінностей і норм права орієнтує соціально значиму поведінку, а наявність конкретних умов формує її. Цілеспрямоване формування умов існування й розвитку життєво важливих цінностей українського народу за змістом є забезпеченням національної безпеки України [1].

На відміну від національної безпеки України, стратегія якої визначена Законом України “Про основи національної безпеки України” [1], контррозвідувальний режим не регулюється окремими законами, постановами Кабінету Міністрів, указами Президента України чи іншими актами – відомчими чи міжвідомчими. Основу його складають окремі статті, пункти, підпункти зазначених вище нормативно-правових актів.

Якщо звернутись до Г. Новицького, який вважає, що програми у сфері забезпечення національної безпеки України – це сукупність норм, правил поведінки, які з метою своєчасного виявлення, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз є об’єктами національної безпеки та забезпечення їх сталого розвитку [2]. Контррозвідувальний режим теж сукупно складається із окремих складових, норм адміністративно-правових режимів, головною метою його є забезпечення державної безпеки.

Ядром контррозвідувального режиму є встановлена в законодавчому порядку сукупність правил поведінки громадян, юридичних осіб, державних органів та їх посадових осіб у певних ситуаціях (умовах), тобто, так би мовити, “режимні” правила. Чітка правова регламентація порядку соціальної діяльності є важливою гарантією законності при запровадженні того чи іншого адміністративно-правового режиму. Прикладом норм, які встановлюють такі правила, є статті 16–18 Закону України “Про надзвичайний стан”.

Призначення контррозвідувального режиму можна розглядати через призму норм окремих адміністративно-правових режимів, які майже збігаються за метою встановлення:

необхідністю забезпечення державної безпеки України, державної незалежності та територіальної цілісності; регламентацією порядку тієї чи іншої діяльності; існуванням норм, що передбачають відповідальність за порушення норм окремих нормативно правових актів, що мають відношення до контррозвідувального режиму; наявністю засобів і способів, правових, процедурно-процесуальних форм.

Контррозвідувальний режим за своїм призначенням передбачає відповідальність держави перед громадянином у тому, що мають бути створені такі правові умови, які б унеможливили створення та існування терористичних організацій, створювали перешкоди діяльності спецслужб іноземних держав та протиправні дії окремих осіб та організацій на території держави. Здійснення зазначеного можливе тільки через ініціювання, розроблення, прийняття необхідних для цього законів, постанов, указів Президента України, а також формування такої системи управління державою, яка, використовуючи прийняті нормативно-правові акти, ефективно захищала суспільство від загроз здійснення терористичних актів та підричних акцій спецслужб іноземних держав. А з урахуванням того, що у демократичній державі закони ініціюються та приймаються відповідними політичними структурами, то таке призначення контррозвідувального режиму можна вважати як політичне. Політичне призначення означає і те, що він покликаний стимулювати владні політичні сили держави до ініціювання та прийняття нормативно-правових актів для покращання контррозвідувального режиму, посилення рівня національної безпеки держави.

Отже, незважаючи на те, що контррозвідувальний режим не регламентується окремим Законом України, він, з урахуванням свого призначення, належить до тих норм права, що тісно пов'язані з національною безпекою держави. Він є механізмом забезпечення безпечного існування соціуму. Водночас з урахуванням того, що держава має схильність до злов-

живання функцією безпеки та належної її реалізації, доцільно будувати такий режим, щоб, виконуючи захисну функцію, впроваджувався принцип “обороноздатної демократії”, що передбачає розуміння суспільством заходів з певного обмеження прав і свобод, створення додаткових адміністративних процедур, що певною мірою ускладнюють отримання дозволів, що мають відношення до питань безпечного функціонування суспільства. Наприклад, дозволів на проведення вибухових робіт тощо.

Список використаної літератури

1. Про основи національної безпеки України : Закон України // ВВР України. – 2003. – С. 97–101.
2. Новицький Г. В. Теоретико-правове забезпечення національної безпеки України : монографія / Г. В. Новицький. – К. : Інститут проблем національної безпеки Ради національної безпеки і оборони України ; Національна академія Служби безпеки України. – 2008. – 495 с.

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРАДІЖОК З ПРИМІЩЕНЬ МАГАЗИНІВ

І. К. Російський

Центральне місце у структурі криміналістичної характеристики крадіжок посідає спосіб учинення злочину. Він поєднує всі елементи криміналістичної характеристики: обирається залежно від предмета злочинного посягання, часу вчинення злочину, вмінь та навичок злочинця, а наслідком застосування певного способу є виникнення слідів окремого виду. Під способом вчинення злочину в криміналістиці розуміють комплекс взаємозалежних дій, операцій і рухів злочинця під час вчинення злочину, що призводять до змін навколишньої обстановки у вигляді слідів. У структуру способу вчинення злочину входять три складових: підготовка, вчинення та приховування злочину. При вчиненні крадіжок, як правило, присутні всі три складові. При крадіжках з приміщень магазинів наявність усіх трьох складових залежить від особи злочинця, його навичок і досвіду злочинної діяльності, а також обстановки вчинення злочину. Розглянемо способи вчинення крадіжок з магазинів у вечірній та нічний час після завершення торгівлі.

До підготовчих дій з боку злочинця слід віднести:

вибір об'єкта, з якого передбачається вчинення крадіжки. Визначальним фактором при обранні об'єкта крадіжки є ступінь охорони та захищеності об'єкта, включаючи наявність систем відеоспостереження, сигналізації, міцних запірних пристроїв, ґрат на вікнах, наявність охорони тощо. Зрозуміло, що злочинці обирають менш охоронювані території;

вивчення об'єкта крадіжки й обстановки, в якій злочинець вчинюватиме крадіжку, здійснюється завдяки безпосередньому спостереженню за ним або завдяки прямому чи опосередкованому наданню інформації від інших осіб;

підготовка необхідних технічних засобів. При вчиненні крадіжок з приміщень магазинів, на наш погляд, їх потрібно поділити на дві групи: 1) знаряддя, що полегшують доступ до матеріальних цінностей; 2) засоби транспортування викраденого до місця зберігання чи збуту. До першої групи слід відносити знаряддя зламу. До другої групи належать у першу чергу транспортні засоби. Також заздалегідь підготовлюються пакувальні матеріали: ящики, коробки, сумки, мішки;

вибір способу приховування чи збуту викраденого залежить від об'єкта злочинного посягання. При викраденні одягу, побутових речей, інструментів, продуктів харчування злочинці намагаються деякий час не використовувати ці речі, а зберігають їх у заздалегідь підготовлених схованках;

підбір учасників злочинної групи, розподіл ролей і визначення ступеня участі кожного у злочині. Для обрання співучасників злочину організатор використовує такі критерії: надійність та відданість у будь-якій ситуації, для чого часто користуються родинними чи давніми дружніми зв'язками; злочинний досвід; фізична сила, витривалість; навички володіння знаряддями злочинної діяльності, злочинським інструментом або професійними навичками робітничих професій; наявність особистого автотранспорту, навички водіння; знання можливих ринків збуту викраденого.

Центральне місце у структурі способу вчинення злочину посідають дії злочинця з безпосереднього заволодіння майном, що характеризуються великою різноманітністю. Вони тісно пов'язані з наслідками застосування того чи іншого способу проникнення, тобто слідами, що обов'язково залишаються злочинцями. Розглянемо різноманіття способів безпосереднього проникнення в приміщення магазину, поділяючи їх залежно від характеру злочинських дій на дві групи. Ці способи застосовуються при вчиненні крадіжок з магазинів, в яких відсутня сигналізація та які не охороняються. Також дані способи можуть мати місце після дій злочинців, спря-

мованих на знешкодження сигналізації, або усунення опору охорони.

Першу групу способів проникнення складають дії, що супроводжуються зломом перешкоди, у тому числі шляхом: вилому вхідних дверей і замикаючих пристроїв, зокрема руйнації полотна дверей поштовхом плеча або ноги, зняття, дверей з навісних петель; віджимання або згинання ригеля врізаного накладного замка та інших замикаючих пристосувань, виведення з ладу механізму замка за допомогою концентрованої суміші азотної, сірчаної та соляної кислот або інших сильних окислювачів; висвердлювання пружинного механізму врізаного циліндрового замка; руйнування короба навісного замка, виривання, перепилування або перекушування його дужки тощо; вибивання, вирізування або видавлювання шибок, зламу стулок віконної рами, кватирки; руйнування конструктивних елементів будівлі: стелі, стіни або підлоги тощо. Для цієї групи способів проникнення в житло звичайно характерне вживання зlodієм різного слюсарного інструменту: ломів, викруток, плоскогубців, домкрата, болгарки, стамески, пилки, дрилі тощо.

Другу групу утворює низка способів викрадання цінностей, у ході яких таємне проникнення здійснюється не завдяки злому перешкоди, а шляхом підбору або підробки ключа до замка вхідних дверей або за допомогою використання з цією метою набору відмичок. Дана група способів проникнення в приміщення характеризується відносно малопомітними ознаками їх застосування, оскільки вони не супроводжуються будь-якою руйнацією перепони.

Приховування злочину в криміналістиці розглядається як діяльність, спрямована на перешкоджання розслідуванню шляхом утаювання, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину та злочинця і їх носіїв. При вчиненні крадіжок з приміщень магазинів тією чи іншою мірою застосовуються всі зазначені способи приховування злочину.

РОЗВІДКА З ЛЕГАЛЬНИХ ПОЗИЦІЙ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

А. П. Саєнко

Серед основних видів розвідувальної діяльності чільне місце посідає саме розвідка, що здійснюється з легальних позицій. Цей вид організації розвідувальної діяльності ефективно використовувався на всіх напрямках діяльності. Вона є одним з основних видів організації розвідувальної діяльності, які тісно переплітаються один з одним, використовуються спецслужбами в комплексі або окремо.

Розвідка з легальних позицій як поняття виникло набагато пізніше ніж саме явище. Найімовірніше, поява вказаного різновиду розвідувальної діяльності тісно пов'язана із започаткуванням перших міждержавних відносин у сфері торгівлі та політики. Розвідка з легальних позицій стала можливою саме в умовах дружніх або нейтральних відносин між країнами, тобто коли допускається наявність та діяльність іноземних громадян і структур на території країни, стосовно якої проводиться розвідка.

У різні періоди історії змінювалися її форми, методи, інструментарій, види розвідувальних позицій, розвідка ставала підґрунтям або безпосередньо створювала загрози для державної безпеки розвідуваних країн.

Під час визначення ролі розвідки з легальних позицій у формуванні загроз державній безпеці важливе місце посідають питання щодо встановлення особливостей такої діяльності в різні періоди світової історії, зв'язку між застосуванням окремих видів легальних розвідувальних позицій і зміною оперативної обстановки, характерних особливостей тактики розвідки з легальних позицій різних країн світу тощо.

Розвідка з легальних позицій зародилася декілька тисячоліть тому під час виникнення перших державних утворень, налагодження торговельних, культурних і дипломатичних зв'язків між ними. Пам'ятки стародавньої писемності підтверджують її глибоке і давнє коріння. Перші згадки про розвідку з легальних позицій можна знайти в древніх письмових джерелах Вавилонського царства (4–3 тисячоліття до н. е.). Зокрема, йдеться про збір відомостей вавилонськими царями під час контактів з фараонами. Згідно з давньогрецькими джерелами Ассирія ввела заборону на допуск на територію своєї країни вавилонських посланців [1].

У Стародавній Індії закони Ману (1 ст. н. е.) містили чітку вказівку дипломатам щодо збирання інформації про наміри та плани іноземних правителів [1]. За часів династії Гуптів (4–5 ст. н. е.) ворогуючими сторонами активно використовувалися можливості здобування інформації з позицій послів або купців [2]. А у відомій стародавній пам'ятці індійської культури – книзі “Артхашастрі” – містилися вимоги до шпигунів. Вони повинні були мати ознаки, що викликають до них довіру: відповідний одяг, ремесла, мови, сім'ї тощо. Розвідка могла проводитися послами, емісарами, черницями та ін. [2].

Стародавні Єгипет, Фінікія, Греція, Персія, Китай та Месопотамія також використовували дипломатів, торговців і посланців для збору інформації політичного, економічного та військового характеру [1].

Розвідка з легальних позицій активно проводилася і за часів Київської Русі (IX–XII ст.). Вона здійснювалась із позицій посольств, які відряджались до розвідуваних країн, місіонерів та купців. Дії, за багатьма ознаками схожі на сучасні розвідувальні поїздки, проводили т. зв. “соглядатаї” та “просоки” [3].

До кінця XVII століття розвідкою у Габсбурзькій монархії займалися лише дипломати [4]. Пізніше Австро-Угорщина

активно використовувала військових аташе до та під час Першої світової війни [4].

В Україні за часів гетьмана Б. Хмельницького збором розвідувальної інформації займалися послы і посланці, які направлялися до сусідніх країн, насамперед до речі Посполитої, Московії, Кримського ханства, Валахії, Молдавії, Османської імперії. Також розвідники використовували прикриття жebraків, пілігримів, калік, мандрівних циркачів, священників, монахів, прочан, перебіжчиків, полонених [5].

За часів Другої світової війни шпигуни продовжували діяти з легальних позицій. Під прикриттям військового аташе та капітана судна працювали на Далекому Сході два італійські розвідники [6], французька розвідка діяла під прикриттям сільськогосподарської фірми [6], радянська використовувала торгову фірму з експорту та імпорту товарів “Сімекс” [6], а японська працювала під “дахом” ресторану-готелю [6].

У період Холодної війни як СРСР, так і його опоненти активно використовували як прикриття різні структури, у тому числі дипломатичні та консульські місії. Резидентури й оперативні групи ЦРУ працювали у більшості країн під прикриттям політичних відділів посольств або консульств, американських військових частин і релігійних центрів [7; 8]. В одній із вказівок ЦРУ навіть наголошувалося на важливості отримання інформації за допомогою розвідки з легальних позицій [7].

Здобуванням розвідувальної інформації займалися численні чернецькі ордени, створені Ватиканом. З цією метою Ватикан використовував безліч різних католицьких організацій, політичних партій католиків тощо.

Важливими організуючими центрами ватиканської розвідки були резиденції папських дипломатів – нунціїв (послів), інтернунціїв (посланників) і апостолітичних легатів (церковних представників Папи римського).

Ведення розвідки з указаних позицій надає можливість підтримувати відносини з усіма категоріями громадян, вільно легендувати інтерес до будь-якої проблематики, підтримувати на законних умовах напівконфіденційні відносини із громадянами розвідуваної країни. У той же час, дипломатичні місії завжди знаходяться під пильним контролем контррозвідки, що може суттєво ускладнювати проведення розвідки. Крім того, у воєнний час, у випадку розірвання дипломатичних відносин, розвідувальна діяльність буде припинена.

Список використаної літератури

1. Все о разведке и контрразведке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://shpion.h1.ru/ist.htm>
2. Алексеев М. В. Вестники смерти: лазутчики древней Индии [Электронный ресурс] / М. В. Алексеев. – Режим доступа : <http://www.rulit.net/books/vestniki-smerti-lazutchiki-drevnej-indii-read-252619-1.html>
3. Разведка Киевской Руси [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://bagira.guru/index.php?option=com_content&Itemid=543&id=6393&view
4. Ронге Макс. Разведка и контрразведка / Макс Ронге. – К. : СИНТО, 1993. – 240 с.
5. Сідак В. С. З історії української розвідки та контррозвідки (нариси) / В. С. Сідак. – К. : Ін-т СБ України, 1994. – 402 с.
6. Бояджи Э. История шпионажа : в 2 т. / Э. Бояджи. – Т. 1. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 640 с.
7. Ейджи Филип. За кулисами ЦРУ. Дневник сотрудника американской разведки / Филип Ейджи. – М. : Воениздат, 1979. – 464 с.
8. Секреты секретных служб США (Сборник статей о подрывной деятельности разведывательных служб). – М. : Политиздат, 1973. – 303 с.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

К. О. Сандул

Нарощування оперативної складової є одним із пріоритетних заходів у системі охорони державного кордону. При цьому особлива увага серед іншого надаватиметься заходам щодо розвитку оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). Ця одна з основних функцій Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) на сьогодні, пов’язується з опрацюванням значного масиву інформаційних ресурсів, правовий режим яких потребує свого наукового осмислення, що є актуальним для створення сучасної інтегрованої системи охорони державного кордону.

Здійснення оперативними підрозділами ДПСУ ОРД є однією з ознак, що характеризує її як правоохоронний орган.

Водночас стрімкий розвиток сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій вимагає нових підходів до інформаційно-аналітичного забезпечення ОРД.

Інформаційне забезпечення ОРД має три взаємопов’язані компоненти:

1) інформаційні системи, у межах яких здійснюють збирання, накопичення, системне опрацювання, зберігання й надання споживачу необхідної інформації;

2) аналітична робота, що полягає у здійсненні комплексу організаційних заходів і методичних прийомів з опрацювання та синтезу наявної оперативної та іншої інформації;

3) управлінська діяльність, яка забезпечує прийняття необхідних рішень щодо стратегії й тактики протидії злочинності.

В ОРД засобом установлення істини є аналітична робота. Аналітична робота – це творча діяльність, поєднана з оцінюванням наявної інформації та підготовкою на її основі оптимальних рішень.

Термін “аналітичний” свідчить, що процес чи явище безпосередньо стосується аналізу, заснований на застосуванні аналізу. Тому можна використовувати словосполучення “аналітична робота” й “аналітична діяльність” як тотожні поняттю “аналіз”. У перекладі з грецької “аналіз” означає розкладання, розчленування. Аналіз може бути предметним, логічним, уявним.

На підставі зазначеного аналізу визначають тенденції злочинності, виявляють найбільш вразливі об’єкти й ділянки території, залізниць, портів, готують прогностичні висновки про кількість, структуру та ймовірні місця вчинення злочинів.

Під час аналізу певної ситуації, що склалася в процесі розкриття конкретного злочину, беруть до уваги всю наявну інформацію щодо того чи іншого її чинника. При цьому інформація про чинник, що міститься в інформаційних системах, є часткою тієї, яка підлягає аналізу. Спираючись на результати аналізу, оперативний працівник приймає обґрунтовані рішення.

Аналітична робота в ОРД зазвичай передує прийняттю рішень, висуненню версій, плануванню роботи. Тобто ретельний аналіз сприяє висуненню найбільш вірогідних версій і плануванню роботи з їх відпрацювання, дає змогу обирати шляхи отримання достовірної, повноцінної інформації. Водночас ґрунтовний аналіз неможливо провести без необхідної інформації. Таку інформацію, залежно від ситуації, може бути отримано з матеріалів кримінальних та оперативно-розшукових справ, архівних справ, а також з автоматизованих інформаційних систем оперативно-розшукового призначення, інших інформаційних систем, незалежно від їх прямого призначення та відомчої належності.

Важливе значення в аналітичній роботі мають аналітичні схеми. Складають їх у складних багатоепізодних справах, пов'язаних із діяльністю організованих злочинних груп, коли доводиться встановлювати способи вчинення злочинів, установлювати складні зв'язки, які взаємно перехрещуються між окремими учасниками злочину, доходити суті облікової діяльності й особливостей документообігу у відповідній установі.

Міжнародна організація кримінальної поліції Інтерпол та держави, що до неї входять, значну увагу приділяють напряму діяльності, який у Європі назвали кримінальним аналізом. Кримінальний аналіз передбачає виявлення та усвідомлення зв'язку між кримінальними даними й іншими даними, що мають потенційне значення для поліцейської та судової практики.

Сьогодні, коли практично будь-яка установа має в користуванні досить значні інформаційні масиви, аналітичний пошук, або за термінологією низки фахівців “аналітична розвідка”, стає першим установчим етапом інформаційної роботи, коли структуровані дані у вигляді електронних баз і банків даних стають джерелами початкових відомостей, які передують оперативним та оперативно-технічним заходам й орієнтують останні на конкретних осіб і події, що пов'язані зі сферою оперативних інтересів суб'єктів ОРД.

Одним з елементів цього процесу є кримінальний аналіз. Суть кожного аналізу полягає у процесі методологічної ідентифікації зв'язків між будь-якими інформаціями, який приводить до формування відповіді на питання: що?, чому? і навіщо?

Якщо йдеться про кримінальний аналіз, то його істоту становить чітке формулювання умовиводів та пропозицій для подальших дій, спрямованих на затримання правопорушників і виявлення доказів злочину.

Стратегією розвитку ДПСУ на період до 2020 року, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1189-р, передбачено приділити особливу увагу посиленню ОРД ДПСУ, у тому числі шляхом удосконалення відомчої системи кримінального аналізу, визначення механізму та запровадження використання результатів кримінального аналізу у кримінальному судочинстві.

Відтак знання в галузі кримінального аналізу – його форм, сфер, умов і можливостей застосування – мають бути широко впровадженні в оперативно-службовій діяльності, а особливо серед осіб, які безпосередньо залучені до процесу боротьби зі злочинністю. Знаннями, компетентністю і кваліфікаціями у сфері кримінального аналізу повинні у різній мірі володіти як офіцери підрозділів кримінального аналізу, так і керівництво оперативно-розшукових підрозділів на всіх рівнях управління.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ОБІГУ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ РОСЛИН

О. Б. Сахарова

З огляду на глобальну тенденцію збільшення обсягу виробництва та споживання засобів захисту рослин новою глобальною загрозою на сьогодні стає оборот контрафактних та підроблених пестицидів і агрохімікатів. За оцінками фахівців та оперативними даними правоохоронних органів, близько 20–25 % всіх засобів захисту рослин, що використовуються на внутрішньому ринку України, є підробленими, імпортованими або перепакованими нелегально.

Виробництво та розповсюдження контрафактних пестицидів є добре організованим нелегальним бізнесом, контрольованим транснаціональними кримінальними структурами. Останнім часом цей кримінальний організований бізнес увійшов до десятки лідерів за рівнем прибутковості.

Слід зазначити, що з метою одержання найбільшої вигоди міжнародні злочинні угруповання все частіше використовують складні схеми поставок підроблених засобів захисту рослин (ЗЗР), у тому числі, які включають в себе операції з перезатарювання або зміни маркування.

Протидія виробництву, імпорту та торгівлі підробленими, контрафактними та нестандартними пестицидами та агрохімікатами повинна включати комплекс заходів, спрямованих на виявлення шляхів поставок таких пестицидів та агрохімікатів на ринок; їх незаконного виробництва на заводах або в лабораторіях; відстеження ланцюжків реалізації; вилучення підроблених, контрафактних та нестандартних пестицидів з обігу. Ця протидія має бути заснована на розумінні того, що цей незаконний бізнес є частиною міжнародної організованої

злочинності, а також має контролюватися на всіх етапах обігу підроблених пестицидів та агрохімікатів.

Зокрема, з метою своєчасного й ефективного викриття кримінальних правопорушень, які вчиняються у процесі ввезення на територію України пестицидів та агрохімікатів, оперативним працівникам підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції України доцільно перевірити та вивчити такі фінансово-господарські документи:

документ щодо державної реєстрації пестицидів (агрохімікатів) (реєстраційне посвідчення);

позитивний висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо пестицидів та агрохімікатів, які ввозяться в Україну;

допуск (посвідчення) на право роботи з пестицидами і агрохімікатами в осіб, діяльність яких пов'язана з транспортуванням пестицидів і агрохімікатів; посвідчення про проходження спеціальної підготовки з питань безпечного проведення робіт з пестицидами і агрохімікатами; медичну книжку особи, яка працює з пестицидами і агрохімікатами; наряд на виконання робіт із ЗЗР;

зовнішньоекономічні договори (контракти) про постачання пестицидів із-за кордону, де зазначаються назва препарату із захисту рослин та діючої речовини, країна та фірма-виробник засобу захисту рослин;

сертифікати якості пестицидів та агрохімікатів.

Оперативним працівникам підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції України слід звернути увагу на такі типові способи контрабанди пестицидів і діючих речовин для ЗЗР:

зміна концентрації діючої речовини ЗЗР;

“помилкове” декларування назви пестициду (у межах груп УКТЗЕД 3808 і 29031), його маси та вартості пестицидів і діючих речовин;

схема ввезення ЗЗР з товаром прикриття (ввезення за підробленими документами зі зміною найменування товару – часто при сприянні митного інспектора з метою оформлення без огляду товару);

приховування ЗЗР від митного контролю в пунктах пропуску (характерно для ввезення пестицидів у дрібній розфасовці);

заниження митної вартості діючих речовин пестицидів;

дроблення партії товару (ЗЗР);

перепакування та формування нових партій ЗЗР;

“переваний” транзит;

експорт контрафакту під прикриттям необхідності переміщення складських залишків компаній різного розміру;

зміна найменування товару (ЗЗР) в межах однієї товарної групи (особливо характерно для групи 3808);

неповне декларування ЗЗР (зміна маси заявленого вантажу – можливо при корупційній змові з інспектором митниці з метою неконтролювання вагових характеристик ЗЗР);

заниження митної вартості ЗЗР.

Для виявлення контрабанди ЗЗР при імпорті, транзиті або експорті необхідно провести звірку вагових характеристик транспортного засобу на вхідному та вихідному пунктах митного пропуску. Додатково рекомендується перевірити транзитний вантаж за допомогою розшифрування маршруту GPS-навігатором.

Імпорт пестицидів повинен супроводжуватися аналізом супровідних документів, візуальним контролем упаковки та маркування конкретної препаративної форми ЗЗР на відповідність заявленому у досьє, а в разі підозри на контрабанду – відбором проб зразків пестицидів для експертизи.

Крім того, виявлення контрабанди при експорті ЗЗР вимагає підтвердження походження вантажу.

Потрібно також пам’ятати, що пестициди (легальні чи контрафактні) можуть впливати на здоров’я. Під час роботи

з такими вантажами потрібна особлива обережність. Проби ЗЗР повинен відбирати фахівець, навчений відповідно до вимог ISO 17025. Це також дозволить використовувати результати експертизи в суді як доказову базу.

ПІДГОТОВКА ЯК СКЛАДОВА СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ПОВОДЖЕННЯМ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЄПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Д. Ю. Сіротченков

Центральним елементом криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення є спосіб його вчинення. Адже в їх структурі він відіграє досить важливе значення. Оскільки дослідивши спосіб вчинення злочину, можна визначити окремі характеристики особи злочинця, особи потерпілого, встановити обставини вчинення суспільно-небезпечного діяння тощо. Не є виключенням і криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним поведженням зі зброєю, боеприпасами та вибуховими речовинами.

Говорячи про визначення поняття “способу вчинення злочину” ми підтримуємо позицію Г. Г. Зуйкова, в якій автор доречно розглядає його як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу [3, с. 12].

Щодо структури досліджуваного елементу криміналістичної характеристики злочину, то, на нашу думку, найбільш доречною є позиція науковців, які спосіб вчинення злочину формулюють “...як спосіб дій з готування, вчинення та приховування слідів злочину” [1, с. 27]. Дослідженню підготовки як складової способу вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним поведженням зі зброєю, боеприпасами та вибуховими речовинами, і буде присвячено наше дослідження.

Відповідно до проведеного нами дослідження у 81 % випадків до злочинів, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, боеприпасами та вибуховими речовинами, готуються заздалегідь. Спектр дій щодо підготовки до них досить широкий. Проте можна виділити низку напрямів, по яких підготовча робота здійснюється найчастіше.

Зокрема, одним з таких напрямів є вивчення умов зберігання зброї та системи її охорони (14 %), що визначається особливим характером предмета злочину. Для цього правопорушники використовують можливість знаходження в безпосередній близькості від сховища в силу службових повноважень або обов'язків (наприклад, працівник патрульної поліції в момент одержання або здачі зброї в збройовій кімнаті підрозділу Національної поліції України; солдат у період несення варті по охороні складу озброєння), у силу знайомства або родинних зв'язків із власником зброї.

Серед інших способів підготовки слід виділити вивчення зловмисниками режиму роботи певного об'єкту або розпорядку дня мешканців квартири, з яких вони планують зробити викрадення зброї (18 %). Даний захід здійснюється шляхом спостереження або шляхом бесід з обізнаними людьми. У випадках розкрадання зброї із квартир правопорушники використовують традиційні для таких ситуацій прийоми: дзвінки по телефону, спостереження за включенням у темний час доби світла у квартирі тощо.

З урахуванням результатів вивчення умов зберігання й системи охорони предмета посягання, режиму роботи (розпорядку дня) об'єкта, можливостей використання тих або інших предметів як знаряддя здійснення злочину правопорушниками складається план. Ступінь розробки плану може бути різною – від загальних “начерків” до максимальної деталізації [2, с. 26]

Розповсюдженим підготовчим заходом до вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бое-

припасами та вибуховими речовинами, є підбір співучасників (36 % випадків). Найбільш часто співучасники підбираються із числа приятелів, знайомих, членів однієї зі злочинцем компанії.

На підготовчій стадії правопорушники також займаються підготовкою та придбанням знарядь злочину (15 %). З приводу цього заходу слід зазначити, що при заволодінні зброєю практично не використовується спеціальний злочинний інструмент, а лише предмети, що мають побутове призначення та, іноді, зброя.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу зробити висновок, що на стадії готування до здійснення суспільно-небезпечного діяння злочинці лише іноді займаються підготовкою місця для зберігання викраденої зброї або пошуком каналів його збуту (3 %). Зазначений елемент підготовки можна пояснити з огляду на такі фактори. По-перше, 85 % розкрадань зброї відбуваються з корисливих спонукань. Адже попит на зброю в суспільстві в цей час виріс настільки, що збут викраденої зброї не є великою проблемою. По-друге, злочинець, готуючись до здійснення злочину з корисливих спонукань, прагне збути зброю як найшвидше. Отже, у нього відсутня необхідність підшукувати місце для зберігання викраденої зброї.

Отже, спосіб вчинення злочину – це система дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу. Характерними способами підготовки до вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, є вивчення умов зберігання зброї та системи її охорони; підготовка плану вчинення правопорушення; вивчення режиму роботи певного

об'єкту або розпорядку дня мешканців квартири; підбір співучасників; підготовка та придбання знарядь злочину.

Список використаної літератури

1. Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб учинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. – К. : КНТ, 2009. – 160 с.

2. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений / И. Ф. Герасимов. – Свердловск, 1975. – С. 173.

3. Зуйков Г. Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – 41 с.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ У ЗДІЙСНЕННІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

М. В. Сіцінська

Чинним законодавством визначені особливості та обмеження у здійсненні демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами України. Так, у ст. 7 Закону України “Про демократичний цивільний контроль над Воєною організацією та правоохоронними органами держави” вказуються особливості й обмеження у здійсненні контролю, а саме: суб’єкти цивільного контролю здійснюють свої повноваження у сфері контролю з дотриманням установленого законодавством України режиму доступу до інформації, яка віднесена до державної таємниці, а також обмежень, установлених законом для захисту стратегічних інтересів держави, у тому числі в разі введення надзвичайного і воєнного стану; оперативні й мобілізаційні плани Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів, оперативно-розпорядчі дії їх посадових осіб контролю з боку громадян і громадських організацій не підлягають; контроль за діяльністю Служби безпеки України, розвідувальних і контррозвідувальних органів України, оперативних підрозділів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, а також органів досудового розслідування здійснюється з дотриманням вимог законів України “Про Службу безпеки України”, “Про розвідувальні органи України”, “Про контррозвідувальну діяльність”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про військову службу правопорядку в Збройних Силах України”, інших законів та Кримінального процесуального кодексу України [1].

Розкриємо більш детально норму третього підпункту цієї статті з огляду на її застосування у практичній площині оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України.

Так згідно зі ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативні підрозділи Державної прикордонної служби України є суб’єктами оперативно-розшукової діяльності [2]. Специфіка роботи оперативних підрозділів пов’язана з використанням спеціальних форм і методів, більшість з яких охороняється державою в таємниці та потребують спеціальних навичок персоналу, що їх використовує. Компенсуючи обмеженість і закритість у роботі вказаних органів, законодавцем чітко та детально прописано в Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” основні норми, що зобов’язують оперативні підрозділи дотримуватись чинного законодавства в умовах обмеженого контролю.

Так, у ст. 4 цього Закону визначено принципи оперативно-розшукової діяльності, які регламентують діяльність оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України, зокрема ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини [2].

Ст. 9 цього Закону гарантує законність під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та покладає контроль за здійсненням оперативно-розшукової діяльності прикордонними підрозділами на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону (Державну прикордонну службу України) [2].

Наголошено, що під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчо-

го судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

Зазначимо, що за наявності достатніх підстав дозвіл на проведення ОРД дає керівник відповідного оперативного підрозділу, який несе персональну відповідальність за законність здійснюваних заходів відповідно до чинного законодавства.

Також при застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрозі національним інтересам суспільства і держави. У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення ОРД, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи не підтвердилась, то Державна прикордонна служба України зобов'язана невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі.

Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення ОРД, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії.

Забороняється передавати і розголошувати відомості про заходи безпеки та осіб, узятих під захист, або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, державній безпеці України. Забороняється оприлюднювати або надавати зібрані відомості, а також інформацію щодо проведення або не проведення стосовно певної особи ОРД до прийняття рішення за результатами такої діяльності. Питання оприлюднення або надання такої інформації після прийняття рішення регулюється законом.

Одержані внаслідок ОРД відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені.

Не підлягають передачі і розголошенню результати ОРД, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. За передачу і розголошення цих відомостей працівник оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні ОРД чи стали відомі по службі або роботі, підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу [2].

Нагляд за додержанням законів під час проведення ОРД здійснюється Генеральним прокурором України, його заступниками, керівниками регіональних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора України прокурорами Генеральної прокуратури України та уповноваженими наказом керівника регіональної прокуратури прокурорами відповідних регіональних прокуратур.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що специфіка роботи оперативних підрозділів пов'язана з використанням спеціальних форм і методів, більшість з яких охороняється державою в таємниці з міркувань захисту національних інтересів та забезпечення державної безпеки. Цілком доцільно, що в даному випадку існують певні обмеження деяких суб'єктів демократичного цивільного контролю щодо його здійснення.

Список використаної літератури

1. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 975-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.

2. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ТА ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА У СКЛАДІ СПІЛЬНОЇ ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ

А. С. Сіцінський

Анексія Криму та військовий конфлікт на сході України, викликані збройною агресією Російської Федерації проти України, стали відправною точкою трансформації економічної, політичної та безпекової площин сучасного геополітичного простору нашої держави.

Дослідження питань взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів зі слідчими під час протидії злочинам як платформи формування нових стандартів та інноваційних підходів до діяльності правоохоронних органів і стабільного розвитку набуло актуальності з погляду стримування агресивних і тоталітарних тенденцій, що виразно виявляються з боку Російської Федерації. Тому в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України дедалі більшої актуальності набуває необхідність створення чіткої системи протидії злочинності, зокрема її організованим формам.

Зазначимо, що раніше оперативно-розшукова діяльність поєднувалася з попереднім слідством і оперативно-розшукові заходи проводилися під час здійснення досудового розслідування. Із упровадженням змін до законодавства на сьогодні оперативне супроводження кримінальних проваджень оперативними підрозділами самостійно не здійснюється, а слідчий сам організовує заходи щодо розкриття злочинів під час досудового розслідування. У той же час на підставі ст. 40 КПК України слідчий під час розслідування тяжких злочинів, з метою документування протидії слідству, має право залучати оперативні підрозділи для проведення негласних слідчих (розшукових) дій [1].

Доручення слідчого відповідним оперативним підрозділам (ст. 41 КПК) [1] щодо проведення ними слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій має на меті, з одного боку, прискорення розслідування у справі та документування злочину, а з іншого – залучення до проведення негласних слідчих (розшукових) дій фахівців з оперативних підрозділів, які мають певний досвід і спеціальну техніку для їх проведення.

Відповідно, основним суб'єктом взаємодії з оперативним підрозділом є слідчий, який особисто забезпечує у межах компетенції якісне розслідування злочинів, здійснює планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, організовує проведення спільною оперативною групою узгоджених слідчих дій та оперативно-розшукових заходів тощо.

Гарантією успіху щодо якісного розслідування злочинів вважаємо узгоджену діяльність слідчого та працівника оперативно-розшукових підрозділів. Дана взаємодія має як процесуальні форми, визначені на законодавчому рівні, так і організаційні, які визначаються відомчими нормативно-правовими актами. У практичному користуванні є дві форми взаємодії, а саме:

спільний аналіз первинного матеріалу про злочин, а саме на стадії початку кримінального провадження. Ця форма взаємодії передбачає ситуацію, коли первинні матеріали про злочин були зібрані оперативним підрозділом без методичної допомоги слідчого;

спільна робота оперативного співробітника та слідчого. Це одна з найважливіших організаційних форм взаємодії, яка полягає у проведенні узгоджених між собою оперативно-розшукових заходів і слідчих дій.

Взаємодія є разовою, епізодичною (пов'язаною лише з виконанням доручень слідчого за окремими епізодами справи) і постійною (здійснюваною протягом усього розслідування у справі).

Наголошуємо, що вдосконалення правової системи в аспекті протидії злочинності дозволило підняти на більш якісний і практичний рівень вирішення завдань щодо виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Сьогоднішній аналіз практичної діяльності оперативних підрозділів указує на наявність певних типових недоліків під час роботи слідчого й оперативного працівника у складі спільної оперативної групи в роботі з оперативно-розшукової справи, а саме:

- 1) відсутність необхідного чіткого алгоритму та деталізації запланованих заходів;
- 2) неправильний вибір послідовності заходів, часу їх проведення;
- 3) неправильний розподіл ролей (тобто інколи взагалі відсутня пряма кореспонденція планування із версіями);
- 4) відсутність чіткої організаційно-практичної моделі подолання протидії розслідуванню та заходів, спрямованих на реалізацію тощо.

Крім того, відмічається недостатній в окремих випадках рівень підготовки оперативних співробітників (зокрема на стадії первинного збору матеріалів про злочини). На що, по-перше, впливає недостатність досвіду роботи, по-друге, високий рівень плинності кадрів і, по-третє, недостатній рівень необхідних правових знань співробітників оперативних підрозділів.

Запропоновано шляхи вдосконалення роботи слідчого й оперативного працівника у складі спільної оперативної групи в роботі з оперативно-розшукової справи, зокрема необхідно:

- 1) досягти однакового розуміння членами спільних оперативних груп (далі – СОГ) змісту та тактичних завдань розслідування;
- 2) окреслити чіткий розподіл обов'язків між членами СОГ, узгоджене планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

3) здійснювати постійний взаємний обмін отриманою інформацією як на планових, так і на проміжних нарадах під керівництвом слідчого;

4) своєчасно вносити дієві корективи щодо плану роботи СОГ;

5) покращити організаційне та науково-методичне забезпечення СОГ тощо.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що покращення організації та тактики загальних слідчих і оперативно-розшукових заходів є ефективними засобами протидії злочинності, а швидке і повне розкриття злочинів та вирішення інших завдань розслідування можливе лише за умов чітко узгоджених спільних дій слідчих і оперативно-розшукових працівників з дотриманням певних принципів.

Використана література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

РЕКОМЕНДАЦІЇ ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛАМ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЩОДО МОНІТОРИНГУ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

В. С. Сіцінський

Н. А. Сіцінський

Відомо, що підтримання достатнього рівня ефективності протидії протиправній діяльності на державному кордоні є неможливим без належного інформаційного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України, зокрема її оперативно-розшукових підрозділів.

Основними завданнями оперативно-розшукової діяльності зазначених підрозділів є:

проведення необхідних оперативно-розшукових заходів для попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють їх вчиненню, здійснення профілактики правопорушень;

здійснення взаємодії між структурними оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України та іншими правоохоронними органами, у тому числі відповідними органами іноземних держав і міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та протидії протиправній діяльності;

виконання письмових доручень слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запитів повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів;

виконання запитів правоохоронних органів (організацій) інших держав відповідно до чинного законодавства, міжнародних договорів, установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

інформування відповідних державних органів про відомі факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані зі службовою діяльністю посадових осіб тощо.

За своїм змістом кожне з наведених завдань ґрунтується на інформаційній складовій, яка за сукупністю елементів та процесів спрямована на пошук, збір, опрацювання, аналіз, збереження, видачу та використання інформації з метою прийняття відповідних рішень щодо протидії протиправній діяльності. Отже, розглянемо окремі питання інформаційного забезпечення оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України щодо моніторингу інформації Інтернет-ресурсів, соціальних мереж.

Як правило, інформація, отримана за допомогою Інтернет-ресурсу, оцінюється персоналом оперативно-розшукових підрозділів за допомогою методу "4×4" і є такою, що відповідає категорії "Д4" (достовірність джерела не можна оцінити, інформація невідома особисто джерелу і її неможливо підтвердити). Однак будь-яка інформація, яка за ступенем релевантності відповідає об'єкту уваги, може бути корисною і тому потребує первинної оцінки та додаткової перевірки. З метою економії оперативними працівниками наявних ресурсів часу на стадії початкового вивчення інформації необхідно чітко оцінювати характерні ознаки отриманих відомостей. Отже, корисна і достовірна інформація Інтернет-ресурсів повинна:

супроводжуватися матеріалами (фото-, відеодокументами) з місця події;

підкріплюватися точними посиланнями на першоджерело або свідків;

містити чітку структуру і посилання на обставини, які передували певній події або настали після неї;

дублюватися не тільки в соціальних мережах, мікроблогах звичайних, неверифікованих користувачів Twitter, а і декількома впливовими джерелами;

підтверджуватися прямими включеннями або онлайн-репортажами з місця події або ситуації, що виникла.

Разом із тим інформацією, яка має завідомо неправдивий характер і може завести оперативного працівника в інформаційну пастку, є така, що:

не підтверджується з незалежних джерел (наприклад, повідомленням інформаційних агентств, впливових ЗМІ, блогів, авторитетних періодичних видань і телеканалів);

не містить відео, фото чи інших доказів того, що відбувалося (або того, що відбувається в даний момент);

оперує великою кількістю емоційно забарвленої лексики для залучення додаткової уваги до змісту повідомлення;

дублюється у великій кількості мікроблогів і блогів, створених за дні, а то й за години до конкретної події;

не має посилань на інші ситуації, які були передумовою або продовженням події, що сталася.

У випадку, якщо інформація заслуговує на увагу, але джерело її походження не викликає надійної довіри, рекомендується:

додатково перевірити джерело і надану ним інформацію (чим більше інформації надає джерело, тим краще його оцінити за наведеним вище методом);

за наявності можливостей слід задавати джерелу навідні запитання (спілкування допоможе відрізнити бота від реального свідка події);

відшукувати через пошукові системи Інтернету на різних сайтах ту ж за змістом інформацію (достовірність джерела підтверджується реальністю події за наявністю фото, відео, коментарів, постів з геолокації та коротких повідомлень в ЗМІ);

використовувати аналіз не тільки постів і реплای в мікроблогах, а й в інших соціальних мережах (наприклад, у Facebook, Instagram, ВКонтакте), в яких інформація поширюється досить швидко;

зіставляти з хештегом джерела надходження інформації, частоту твітів, країну, яка вказана в профілі більшості користувачів або ботів, які користуються даним хештегом;

у будь-якій Інтернет-інформації (навіть якщо вона наповнена достатньою доказовою базою) ніколи не слід виключати емоційні компоненти та суб'єктивізм в оцінці ситуації.

Отже, запропоновані рекомендації дозволять персоналу оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України якісно оцінити інформацію та джерело її надходження.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБСТАНОВКИ ТА СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ МАЛОЛІТНІХ

І. В. Скакун

До насильницьких злочинів проти статевої недоторканності малолітніх відносяться злочини, передбачені ч. 4 ст. 152 (Зґвалтування малолітньої чи малолітнього) та ч. 3 ст. 153 (Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої чи малолітнього) КК України. Важливими елементами криміналістичної характеристики таких злочинів є обстановка та способи їх учинення. Як закономірне явище виникнення доказової інформації ці елементи криміналістичної характеристики мають методологічне значення для криміналістики і слугують одним з елементів для подальшого розвитку загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, тактики і методики, розробки нових рекомендацій, засобів і методик розслідування кримінальних правопорушень.

Як показує слідча практика, злочинці для вчинення таких насильницьких ставових злочинів обирають відокремлені місця, де дуже низька ймовірність появи можливих свідків. Тому найбільш типовими місцями їх вчинення є: помешкання злочинця; помешкання потерпілого; сільські і міські вулиці; території парків, пустирів, недобудови; під'їзди, підвали, дахи будинків; ліс, поле, пляж; території виробничих підприємств; території шкіл, дитячих садків; інші місця (автомобілі, дачні ділянки тощо).

При вчиненні серії таких суспільно небезпечних діянь насильник, як правило, прагне обирати для нападу на потерпілих аналогічні місця (наприклад, тільки лісові масиви). Це необхідно враховувати, доручаючи працівникам поліції

проведення патрулювання, організації засідок та інших заходів.

Переважає кількість насильницьких статевих злочинів щодо малолітніх вчиняється в період з 12 до 24 годин. Якщо говорити про період року, то більшість цих злочинів реєструється з травня по вересень.

Можливо виділити такі найбільш типові ситуації вчинення насильницьких статевих злочинів щодо малолітніх:

1) злочинець зустрічає дитину на вулиці, у парку, лісі і відводить її до безлюдного місця або вчиняє насильницькі дії негайно;

2) злочинець і дитина проживають в одній квартирі. Як правило, при цьому насильницькі дії відбуваються неодноразово, батьком, вітчимою або іншим близьким родичем потерпілої дитини;

3) злочинець підстерігає дитину в під'їзді житлового будинку;

4) злочинець приводить дитину до свого помешкання або іншого приміщення (під будь-яким приводом або насильно);

5) злочинець приходиться у гості до батьків дитини і вчиняє насильницькі дії, дочекавшись, коли дитина залишиться одна;

6) злочинець обманом або застосовуючи силу проникає до помешкання дитини, яка перебуває там одна;

7) злочинець обманом або силою саджає дитину до автомобіля і відвозить в безлюдне місце.

Насильницькі статеві злочини щодо малолітніх здебільшого є спонтанними, тобто вчиняються без попередньої підготовки. Умисел у злочинця виникає раптово, наприклад, коли він зустрічає самотню дитину на безлюдній вулиці. Проте, у деяких випадках вчиненню зазначених злочинів передують відповідна підготовка. Підготовка до вчинення розглядуваних злочинів щодо малолітніх має такі види:

а) злочинець, перебуваючи в помешканні, де проживає дитина, під будь-яким приводом видаляє її батьків (наприклад, посилає за спиртними напоями), після чого вчиняє насильницькі дії);

б) злочинець запрошує дитину покататися на автомобілі, відвозить її до безлюдного місця, де вчиняє насильницькі дії;

в) злочинець примушує дитину вжити разом з ним спиртного, приводить до безпорадного стану і, скориставшись цим, вчиняє насильницькі дії;

г) злочинець очікує потенційну жертву в місці її можливої появи (під'їзді житлового будинку, лісопарку);

д) злочинець за допомогою своїх знайомих приводить дитину до себе додому, де вчиняє насильницькі дії.

Можливо виділити такі види насильства, що застосовуються під час учинення статевих злочинів щодо малолітніх. По-перше, фізичне насильство: безпечне насильство; утримання; небезпечне насильство. По-друге, психічне насильство: погроза вбивством, насильством; демонстрація зброї.

Часто злочинці після вчинення насильницьких дій намагаються приховати сліди злочину. Типовими способами приховування статевого насильства є:

а) погроза вбити дитину або її близьких, якщо вона повідомить про насильницькі дії кому-небудь;

б) прання або знищення власного одягу;

в) зміна зовнішності;

г) виїзд з місця проживання на тривалий час;

д) вбивство потерпілої дитини.

Підбиваючи підсумок, вважаємо, що відомості про обстановку та способи вчинення насильницьких злочинів проти статевої недоторканності малолітніх є необхідною передумовою їх розслідування. Зокрема, за обстановкою та способом учинення насильницького статевого злочину можна висунути окремі версії щодо особи злочинця, оскільки для конкретної обстановки і способів його вчинення характерні пев-

ні механізми утворення слідів, установлення яких у процесі розслідування дозволяють зробити висновок про особу злочинця (наявність професійних навичок, фізичні дані, психологічні риси). Отже, питання щодо визначення обстановки та способів учинення насильницьких злочинів проти статевої недоторканності малолітніх має суттєве як теоретичне, так і практичне значення та є ключовим під час формування криміналістичної характеристики цих злочинів.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ КОМПЕТЕНЦІЇ СУБ'ЄКТІВ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

І. В. Слюсарчук

Природа наукового дослідження як контррозвідувальної діяльності (КРД) загалом, так і окремих її складових може бути з'ясована лише на основі ретельного аналізу й синтезу фактів, пов'язаних із цим видом діяльності. Особливого значення при цьому набуває узагальнення накопиченого досвіду практичної діяльності підрозділів контррозвідки на усіх її напрямках. Як відомо, цей досвід концентрується у підрозділах Департаменту контррозвідки (ДКР) СБ України. Тут процес дослідження є найбільш обґрунтованим, і на його основі можуть формуватися моделі для вивчення основних закономірностей.

Пізнання сутності контррозвідувальної діяльності аналогічне науковому пізнанню, що містить у собі такі компоненти: 1) пізнавальна діяльність спеціально підготовлених співробітників підрозділів контррозвідки, які досягли високого рівня професійної майстерності; 2) об'єкти пізнання – іноземні спецслужби, які проводять розвідувальну діяльність щодо України; 3) предмет пізнання – конкретні розвідувальні спрямування іноземних спецслужб; 4) особливі методи й засоби пізнання – методи КРД та ОРД, оперативно-технічні засоби; 5) логічні форми пізнання – вміння аналізувати дійсну та прогнозувати ймовірну іноземну розвідувальну діяльність на підставі виявлених ознак і фактів цієї діяльності, а також спеціальна професійна термінологія; 6) результатами пізнання є інформація, що формує підстави для проведення КРД; 7) цілі, спрямовані на досягнення позитивного результату проведення КРД, виявлення при цьому особливостей стратегії й тактики діяльності іноземних спецслужб.

Проблема в науковому пізнанні контррозвідувальної діяльності є вираженням невідповідності між наявним рівнем наукових досліджень і об'ємом знань, які необхідні для ефективного проведення КРД та неоднозначністю підходів до визначення сутності КРД, з одного боку, і потребою визначення сучасного бачення цього виду діяльності – з іншого.

Правильна постановка проблеми в дослідженні питань теорії й практики контррозвідувальної діяльності можлива лише за наявності в суб'єкта цієї діяльності системних поглядів, значного життєвого досвіду, високої фахової майстерності та інтуїції.

Аналіз нормативно-правової бази здійснення КРД свідчить про наявність певних, до сьогодні, не вирішених питань. Їх усунення може реалізуватися колективною системною роботою шляхом “мозкового” штурму, а не дискусією.

Йдеться про удосконалення відомчої нормативно-правової бази, що регулює діяльність за окремими напрямками КРД, оскільки нормативні акти не завжди повною мірою розкривають проблему, на вирішення якої вони призначені.

Нагального системного дослідження з підготовкою відповідних рекомендацій потребує проблема проведення Анти-терористичної операції (АТО) на Донбасі. Фактично йде неоголошена війна і давно минули часи використання офіцерів спецслужб і правоохоронних органів для проведення військових дій. Тому слід чітко визначити місце й роль оперативних підрозділів правоохоронних органів у цій війні.

Проблемою є розмежування оперативно-розшукових заходів (ОТЗ) та негласних слідчих (розшукових) дій. Як відомо, введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу України спричинило низку проблем з нагального отримання інформації в рамках контррозвідувальних справ. Потребує вирішення питання проведення пошукових ОТЗ без прив'язки до конкретної особи. Йдеться про пошук ознак та

фактів розвідувальної діяльності іноземних спецслужб, виявлення скоєних злочинів, запобігання іншим злочинам, особливо тероризму.

У цьому контексті слід вивчити і запровадити досвід демократичних європейських держав, оскільки у них децю інший (простіший) підхід до вирішення цих питань.

Потребує урегулювання питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності суб'єктів агентурного проникнення в іноземні спецслужби. Аналіз ч. 2 ст. 111 та ч. 2 ст. 114 КК України дає нам підстави дійти висновку, що громадянам України у ст. 111 КК України ставляться більш жорсткі вимоги, ніж іноземцям у ст. 114 КК України, оскільки першим передбачена умова невчинення жодних дій (тобто – державної зради), а другим досить припинити діяльність (тобто – шпигунство). Усунення цієї нерівності дасть можливість підрозділам СБ України звільняти від кримінальної відповідальності громадянина України, який припинив діяльність, передбачену частиною першою ст. 111 КК України та добровільно повідомив органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернене подальше заподіяння шкоди інтересам України.

Окрім зазначеного, перспективними, на мою думку, є дослідження таких питань:

удосконалення роботи контррозвідки СБ України, розпочинаючи з пошуку і завершуючи активними контррозвідвальними заходами;

сутність іноземної розвідувальної діяльності;

місце і роль іноземних неурядових організацій. Ці структури, як суб'єкти своєї розвідувальної діяльності, або прикриття, або інструмент іноземної розвідувальної діяльності, можуть становити потенційну і реальну загрозу національній безпеці України;

значення контррозвідвального режиму в забезпеченні державної безпеки;

проведення спеціальних інформаційних операцій (СІО) та протидія СІО;

захист державної таємниці;

формування іміджу України та її правоохоронних органів;

співвідношення демократії з вирішенням завдань забезпечення національної безпеки.

Іноземні спецслужби значну увагу приділяють науковим дослідженням. Про це, наприклад, свідчить Національна розвідувальна стратегія США, де досягненням прогресу в галузях науки й техніки присвячено окремий розділ. Тому не слід ліквідувати підрозділи, що здійснюють наукові дослідження в системі сектору безпеки, а налагоджувати системну та планову наукову діяльність у рамках науково-дослідних робіт, які здійснюватимуться спільно науковими та практичними підрозділами правоохоронних органів.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАЛУЧЕННЯ ОСІБ ДО ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. В. Тищук

З урахуванням сучасних загроз та розбудови Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), все більше уваги приділяється оперативній складовій, яка в свою чергу передбачає залучення до оперативно-розшукової діяльності певних категорій осіб. Особливого значення це набуває за умов подальшого удосконалення діяльності ДПСУ як правоохоронного органу спеціального призначення, підвищення ролі та значення оперативно-розшукової діяльності при вирішенні оперативно-службових завдань щодо забезпечення недоторканності державного кордону України та охорони суверенних прав та інтересів нашої держави. Не буде перебільшенням сказати, що одним з основних векторів оперативно-розшукової діяльності є практика підбору, залучення та використання різних категорій осіб. Організація роботи осіб, що залучаються до оперативно-розшукової діяльності, та кадрова робота становлять основу створення системи оперативно-розшукових підрозділів ДПСУ. Особливо продуктивним може бути сприйняття теорією і практикою оперативно-розшукової діяльності всього спектра наявних сил, засобів і засобів забезпечення при диференційованому професійному підході, тобто виділенні окремих спеціалістів для роботи з категоріями осіб та засобами забезпечення.

Ураховуючи системний метод організації процесу управління, необхідно приділяти увагу створенню розгалуженої структури сил, засобів і засобів забезпечення оперативно-розшукової діяльності в ДПСУ, яка зможе протидіяти основним загрозам, що виникають перед суспільством і державою.

З цих положень витікають три основні прикладні висновки:

1. Здійснення оперативно-розшукової діяльності неможливо без участі конкретних суб'єктів, які в свою чергу наділені певними обов'язками і правами. У нашому випадку це фізичні особи, які є працівниками правоохоронних органів, тобто “сили” та особи, що сприяють – “засоби”. Сили, засоби і засоби забезпечення оперативно-розшукової діяльності є найважливішими елементами у вирішенні завдань, що стоять перед оперативно-розшуковими підрозділами ДПСУ. Від того як керівництво оперативно-розшукових підрозділів організовує практичне використання залучених осіб, залежить ефективність оперативно-розшукової діяльності.

Тому начальники органів ДПСУ повинні приділяти увагу кадровій роботі в оперативно-розшукових підрозділах та знати класифікацію осіб, що залучаються до оперативно-розшукової діяльності, і механізми їх взаємодії. Це дасть можливість підняти якість управління на новий рівень, навчитися приймати правильні рішення у сфері оперативно-розшукової діяльності.

2. Системний підхід до організації процесу створення розгалуженої структури сил, засобів і засобів забезпечення оперативно-розшукової діяльності в ДПСУ закладає основні засади подальшої продуктивної роботи на результат.

Необхідно зазначити, що Конституція України проголосила: усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. “Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується” (ст. 43 Конституції). Стаття 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” надала оперативно-розшуковим підрозділам право встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності. Тобто

ми маємо законне право активно залучати різні категорії громадян та створювати дієву систему оперативно-розшукової діяльності в ДПСУ. На сьогодні, після реформування, оперативно-розшукові підрозділи потребують підвищеної уваги у плані кадрової роботи та матеріального забезпечення, при цьому окремим пунктом стоїть процес завершення перегляду відомчої нормативної бази, яка регламентує здійснення оперативно-розшукової діяльності.

3. Забезпечення прав та нормативно-правовий захист осіб, що залучаються до оперативно-розшукової діяльності, є обов'язковою складовою підтвердження гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Відмітимо, що нормативно-правовий захист осіб, залучених до оперативно-розшукової діяльності, дає можливість їх мотивувати та є певною гарантією і відповідно реалізує загальний принцип права – принцип правової визначеності, який гарантує забезпечення легкості з'ясування змісту права і можливість скористатися цим правом за необхідності.

Ураховуючи завдання та управлінську роль начальників органів ДПСУ, один з основних напрямів роботи полягає в тому, щоб чітко розуміти і повною мірою використовувати механізми взаємодії між особами, що залучаються до оперативно-розшукової діяльності, й учасниками кримінального процесу, це в свою чергу дасть можливість підвищити якість реалізації правового принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Незважаючи на зміни в підпорядкуванні оперативно-розшукових підрозділів на регіональні управління, їх керівники мають залишитися найближчими помічниками для начальників органів охорони кордону в організації оперативно-службової діяльності та висвітленні всіх елементів обстановки на ділянці відповідальності, ураховуючи умови особливого періоду та жорсткої конкуренції між правоохоронними органами.

НОВІТНЯ ДОКТРИНА ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Ю. Д. Ткач

Під криміналістикою пропонується розуміти методичну (неправову, антиделіктну) юридичну науку, яка покликана на основі пізнання сутності, послідовності й інших закономірностей роботи з особистісними й речовими джерелами антикримінальних відомостей розробити гласні технічні засоби та загальні правила поведження з ними, тактичні прийоми проведення окремих де-факто і де-юре процесуальних та парапроцесуальних дій або їх комбінації, а також гласні методичні рекомендації із виявлення, припинення, розкриття і досудового розслідування макроправопорушень, судового розгляду або перегляду чи досудового вирішення антикримінальної справи, виконання судового та досудового рішення, проведення роботи зі звільненою особою до закінчення або погашення строку судимості та зі здійснення інших заходів із попередження макроправопорушень.

На наш погляд, криміналістику як методичну антиделіктну неправову юридичну науку і відповідну навчальну дисципліну утворює така система вчень: 1. Теорологічні вчення, сукупність яких утворює теорологію криміналістики. 2. Базисні часткові вчення, основи яких викладені в другому розділі техніки, тактичні аспекти цих учень у контексті тактики проведення окремих практичних дій чи їх комбінації – в тактиці, а методичні особливості протидії окремим видам чи групам макроправопорушень (за другою концепцією – мініправопорушень) – у методиці. 3. Спеціальні часткові вчення, які вже утворюють теорологічні вчення (наприклад, теорологічне вчення криміналістики “Мікрооб’єктологія” утворюють такі спеціальні часткові вчення, як “Мікросубстанціологія” та “Мікротрасологія”, і базисні часткові вчення, коли, зокре-

ма, базисне часткове вчення криміналістики “Слідознавство” утворюють такі спеціальні часткові вчення, як “Субстанціологія” та “Трасологія”, та ін.

Викладена система вчень, за концепцією вказаного автора, утворює таке системно-структурне і змістовно-тематичне наповнення базового спеціального курсу криміналістики за першою концепцією:

Частина I. Теорологія. Теми: 1. Періодизація, поняття, система, дисциплінарні зв'язки та дидактичні основи. 2. Основи методології. 3. Основи базисних власне криміналістичних методів. 4. Основи версіювання, планування та організації подолання макроправопорушень. 5. Основи роботи з особистісними й речовими джерелами антикримінальних відомостей. 6. Основи мікрооб'єктології.

Частина II. Техніка. Розділ 1. Загальні положення техніки. Теми: 7. Поняття, джерела та система техніки. 8. Сутність технічного засобу, їх класифікація та комплектація. Розділ 2. Основні галузі техніки. Теми: 9. Основи фотозйомки і звуко-відеозапису. 10. Основи слідознавства. 11. Основи одорології. 12. Основи зброєделіктики. 13. Основи встановлення автора, виконавця, засобів та інших обставин виготовлення документів. 14. Основи встановлення факту, автора, виконавця, засобів та інших обставин внесення змін у документи. 15. Основи габітоскопії. 16. Основи інформатики.

Частина III. Тактика. Розділ 1. Загальні положення тактики. Теми: 17. Поняття, джерела, система й основні категорії тактики. 18. Основи різних видів діяльності антиделіктологів та їх взаємодії. Розділ 2. Тактика проведення окремих де-факто і де-юре процесуальних та парапроцесуальних дій або їх комбінацій. Теми: 19. Тактика отримання явки з повинною або іншого повідомлення про макроправопорушення, пояснення, опитування. 20. Тактика затримання та арешту. 21. Тактика обстеження (огляду, особистого дослідження). 22. Тактика експерименту. 23. Тактика перевірки та/або

уточнення показань на місці. 24. Тактика обшуку і виїмки. 25. Тактика допиту, очної ставки та перехресного допиту. 26. Тактика впізнання. 27. Тактика інших де-факто процесуальних і парапроцесуальних дій. 28. Тактика проведення де-юре процесуальних і парапроцесуальних дій. Розділ 3. Тактика призначення і проведення експертиз. Теми: 29. Основи експертології. 30. Тактика призначення та проведення окремих видів експертиз (найбільш актуальних).

Частина IV. Методика. Розділ 1. Загальні положення методики. Теми: 31. Поняття, джерела, система та основні категорії методики. 32. Основи зламу протидії процесу подолання макроправопорушень. Розділ 2. Методики протидії окремим видам і групам макроправопорушень. Теми: 33. Методика протидії вбивствам і заподіяння тілесних ушкоджень. 34. Методика протидії зґвалтуванням та іншим статевим макроправопорушенням. 35. Методика протидії крадіжкам, грабежам, розбоям та іншим видам розкрадань. 36. Методика протидії транспортним макроправопорушенням. 37. Методика протидії макроправопорушенням у галузі охорони праці. 38. Методика протидії макроправопорушенням, що пов'язані з пожежами. 39. Методика протидії хуліганству і терактам. 40. Методика протидії макроправопорушенням, що пов'язані з наркотиками. 41. Методика протидії хабарництву, іншим службовим макроправопорушенням і корупції. 42. Методика протидії економічним макроправопорушенням. 43. Методика протидії податковим макроправопорушенням. 44. Методика протидії екологічним макроправопорушенням. Розділ 3. Методики протидії макроправопорушенням за особливих обставин. Теми: 45. Особливості методики протидії організованим макроправопорушенням. 46. Особливості методики протидії замовним макроправопорушенням. 47. Особливості методики протидії макроправопорушенням неповнолітніх. 48. Особливості методики протидії макроправопорушенням осіб із психічними вадами. 49. Особливості методики протидії мак-

роправопорушенням іноземців або проти них. 50. Особливості методики протидії макроправопорушенням у військовий час або в іншій надзвичайній ситуації. 51. Особливості методики протидії макроправопорушенням минулих років.

ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ ЯК РІЗНОВИД КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

С. В. Томин

Загальноприйнятим у криміналістичній науці є двоєдине розуміння об'єкта вивчення криміналістики. До нього відносять закономірності механізму вивчення злочину, а також діяльність слідчого, експерта, спеціаліста та оперативного працівника з його виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Останню науковці-криміналісти називають криміналістичною та розглядають як антагоністичну злочинній діяльності. Залежно від специфіки поставлених перед нею завдань у боротьбі зі злочинністю криміналістичну діяльність поділяють на: а) криміналістичну діяльність по розкриттю і розслідуванню злочинів (певною мірою діяльність по судовому розгляду кримінальних справ); б) експертно-криміналістичну діяльність; в) криміналістичну профілактичну діяльність; г) оперативно-розшукову діяльність; д) криміналістичну науково-педагогічна діяльність [1, с. 26–27].

Так, профілактична діяльність є різновидом криміналістичної діяльності. Основний її суб'єкт – слідчий, який є її організатором та виконавцем. Оперативно-розшукові працівники, експерти, спеціалісти та перекладачі допомагають йому у цьому.

При цьому необхідно зазначити, що засоби, прийоми та методики попередження кримінальних правопорушень є специфічними для кожного із перелічених суб'єктів, тому виникає необхідність виділити у системі криміналістичної профілактики слідчий, експертний та оперативно-розшуковий її напрям.

Під експертною профілактикою розуміють діяльність експерта, який виявляє під час експертних досліджень обставини, які сприяли (могли б сприяти) вчиненню злочину [2, с. 140].

У новітній історії України профілактична діяльність експертних установ була закріплена на рівні підзаконних нормативно-правових актів у наказі МВС України № 691 від 09.08.2012, яким затверджено Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України.

Однак, з прийняттям нового КПК України 2012 року профілактика кримінальних правопорушень виключена із завдань кримінального судочинства. У зв'язку з цим відсутнє воно і у чинному нині Положенні про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженому наказом МВС України № 1343 від 03.11.2015.

Разом з тим, відмова законодавця від закріплення у чинному КПК України обов'язку суб'єктів кримінального судочинства вживати заходів, спрямованих на попередження кримінальних правопорушень, на нашу думку, є необґрунтованою та не свідчить про відсутність у правоохоронних органів завдань щодо здійснення профілактичної діяльності.

Так, відповідно до ст. 40 Закону України “Про національну поліцію” з метою попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб поліція може застосовувати технічні прилади та технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засоби фото- і кінозйомки, відеозапису. Стаття 88 вказаного Закону на керівників територіальних органів поліції покладається обов'язок інформувати громадськість про стан правопорядку, заходи, які вживаються щодо попередження правопорушень.

Профілактична діяльність є невід'ємним напрямом оперативно-розшукової діяльності. Так, відповідно до п. 1. ч. 1

ст. 7 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов’язані у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Відповідно до ст. 1 вказаного Закону завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України, є одним з основних завдань Служби безпеки України.

Ураховуючи зазначене, вважаємо, що виконання органами Національної поліції, Служби безпеки України, її оперативними підрозділами, як і оперативними підрозділами інших правоохоронних органів, покладених на них завдань із попередження кримінальних правопорушень, неможливе поза процесом їх розкриття та розслідування, як і за межами кримінального судочинства в цілому. Досягнення мети загальної та спеціальної превенції невід’ємне від завдань кримінального судочинства.

Список використаної літератури

1. Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
2. Мельник С. Л. Актуальные вопросы экспертной инициативы : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. Л. Мельник. – М., – 2005. – 290 с.

НОВІТНЯ СУТНІСТЬ ТА ВИДОВИЙ ПОДІЛ АНТИДЕЛІКТНИХ СЛІДІВ

О. С. Тунтула

Базисне часткове вчення “Слідознавство” в підручниках криміналістики названо по-різному, але здебільшого як “трасологія” чи “криміналістична трасологія”. У деяких випадках ця тема називається “Слідознавство”. Останнім часом з’явилися й компромісні назви такі як “Вчення про сліди (трасологія)” тощо. Запропоновано розгляд цієї теми і в межах двох самостійних тем – “Трасологія” і “Субстанціологія”. Проте найбільш обґрунтований варіант розв’язання цієї дискусії, коли базисне часткове вчення буде іменуватися слідознавством і мати два розділи – “Субстанціологія” і “Трасологія”, можна зрозуміти на підставі уточнення понять “сліди”, “траси” і “субстанції”, а також семантичного значення слів “слідознавство”, “трасологія” і “субстанціологія”.

Будь-які матеріальні чи ідеальні зміни, процес виникнення яких має значення для правильного вирішення певної антикримінальної справи чи у більш широкому розумінні для ефективної, раціональної та якісної протидії певному правопорушенню, правильно іменувати “антиделіктні сліди” за класифікацією антиделіктних слідів за характером зв’язку з діянням правопорушення, яка в удосконаленому вигляді може бути представлена таким чином:

1. Сліди певного слідоутворюючого об’єкта, тобто матеріальні чи ідеальні зміни у вигляді трас, субстанцій чи обох одночасно, що виникли в результаті певного впливу або дії конкретного об’єкта.

2. Сліди діяння макроправопорушення чи мініправопорушення – аналогічні матеріальні чи ідеальні зміни, які виникли при підготовці або вчиненні діяння певного правопорушення, або приховування таких змін.

3. Парасліди діяння макроправопорушення чи мініправопорушення – аналогічні матеріальні та ідеальні зміни, процес виникнення яких має інший, ніж причинний, зв'язок із діянням певного правопорушення (підготовка, вчинення, приховування).

4. Квасісліди діяння макроправопорушення чи мініправопорушення – аналогічні матеріальні та ідеальні зміни, процес виникнення яких не має з цим діянням ніякого зв'язку, проте такі зміни набувають певного значення для правильного вирішення антикримінальної справи чи для якісної, ефективною і раціональною протидії певному правопорушенню.

Для демонстрації антиделіктних слідів як параслідів і квазіслідів макроправопорушень можуть бути наведені такі приклади. В одному випадку на місці заподіяння тяжких тілесних ушкоджень знайшли кримінальну механічну зброю – металевий дріт, а в процесі обшуку в помешканні підозрюваного – аналогічні металеві дроти. Згідно з експертним висновком, усі ці дроти мали субстанції речовини загальної групової належності з ґрунтом місця їх зберігання, що відіграло вирішальну роль у розкритті цього злочину. Виникнення матеріальних змін у вигляді субстанцій ґрунту на металевому дроті з місця діяння та металевих дротах із помешкання переслідуваного мало з діянням заподіяння тілесних пошкоджень непрямої зв'язок, встановлення якого в такому випадку набуло певного криміналістичного значення. У цьому випадку були парасліди діяння макроправопорушення.

В іншому випадку в процесі огляду місця крадіжки одягу з універмагу знайшли старий одяг переслідуваного та цінник від джинсового костюма, який було викрадено. На ціннику виявили слід папілярного візерунка пальця людини, за яким на підставі даних криміналістичного обліку було встановлено підозрюваного. Затриманий свою вину не визнавав, а згідно з висновком одорологічної експертизи слідів його індивідуального запаху на старому одязі з місця діяння виявлено не

було, у результаті чого розпочали пошук іншого підозрюваного. Згодом такого підозрюваного було встановлено, причетність його до крадіжки довели не тільки наявністю слідів його індивідуального запаху на старому одязі з місця діяння, але й сукупністю інших доказів. Обвинувачення з першого підозрюваного було знято, оскільки було доведено, що слід папілярного візерунка пальця руки він залишив на ціннику від викраденого костюма ще до крадіжки, коли приміряв цей одяг. Як бачимо, тут вже мають місце квазісліди діяння макроправопорушення.

Утворення сліду пальця руки першого підозрюваного на ціннику від викраденого костюма не мало ніякого зв'язку з крадіжкою, але набуло вирішального значення для зняття з нього обвинувачення і тому є криміналістичним слідом у вигляді квазісліду макроправопорушення, фактично сліду діяння, яке не є правопорушенням.

Антиделіктні сліди як ідеальні чи матеріальні зміни можуть проявитися у наявності трас (відбитків, діагностичних чи ситуативних відображень) певного виду, наприклад, відбитків взуття на ґрунті та ін.; відсутності трас (відбитків, діагностичних чи ситуативних відображень) певного виду, які мали б бути на тому чи іншому об'єкті відповідно з установленим чи припущеним механізмом та іншими умовами взаємодії об'єктів у процесі діяння, що розслідується. Це так звані "негативні сліди (обставини)", зокрема відсутність відбитків рельєфу поверхні дроту на шиї трупа потерпілого, коли є свідчення заявника, що потерпілого він знайшов у петлі з цього дроту, а тому вважає, що той покінчив життя самогубством; наявності субстанцій певного виду та природи, наприклад, металевих ошурок під дугою замка, яку розпиляли, та ін.; відсутності субстанцій такого виду чи природи, якої вони мали б бути у тій чи іншій ситуації, зокрема, відсутність крові на місці знаходження трупа людини з чисельними тяжкими тілесними ушкодженнями тощо; поєднанні вказаних ситуацій.

Таким чином, поняття “сліди” є більш широким, ніж поняття “траси” та субстанції”, і охоплює останні, причому з подвійною характеристикою їх наявності: тобто як присутності, так і відсутності в певному місці чи на певних речових джерелах.

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ
ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ,
БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ
АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ**

С. О. Усольцев

Розвиток України як незалежної демократичної держави, створення реальних гарантій захисту законних прав і інтересів громадян, здійснення соціально-економічних та політичних перетворень, наближення до європейських і світових стандартів життя можливо лише за умови злагодженої роботи професійно підготовлених правоохоронних органів, одним із завдань яких є швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин, економічної та політичної нестабільності, збільшення злочинності, її корисливо-насильницької направленості перед правоохоронними органами постає проблема забезпечення громадської безпеки, захисту населення від злочинних виявів. Одним з найнебезпечніших злочинів, що посягають на громадську безпеку, є незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України). Так, за даними Генеральної прокуратури України у 2013 р. зареєстровано 6 926 кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 263 (у 6 174 з яких особам вручено повідомлення про підозру, тобто розкрито), у 2014 р. – 7 228 (5 632 розкрито), у 2015 р. – 7 409 (5 247 розкрито), у 2016 р. – 6 307 (3 841 розкрито). Наведена статистика свідчить про збільшення кількості злочинів даної категорії та зменшення відсотка їх розкриття. Також аналіз стану злочинності вказує на значний ступінь латентності даних злочинів.

Причини, за якими злочини залишаються нерозкритими, є різними, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До об'єктивних причин можна віднести збільшення кількості необлікованої зброї, боеприпасів та вибухових речовин, що пов'язано з проведенням на сході країни антитерористичної операції та значною кількістю зброї, що надходить на озброєння терористичних воєнізованих формувань і незаконно переміщується територією країни. До суб'єктивних причин можна віднести недостатню забезпеченість слідчих підрозділів кваліфікованими кадрами і відсутність спеціалізації та досвіду слідчих у розслідуванні даної категорії злочинів. Зважаючи на складність розслідування зазначених злочинів, слідчому необхідно не тільки володіти всім комплексом професійних знань, а й уміло використовувати у своїй діяльності спеціальні знання, які значно розширюють можливості у збиранні, дослідженні та використанні доказової інформації. Значний відсоток нерозкритих злочинів пов'язаний з недостатньою обізнаністю слідчого щодо видів та форм спеціальних знань, необхідних для розслідування; недооцінюванням можливостей залучення спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій; відсутністю повної інформації щодо видів та можливостей судових експертиз, що можуть бути призначені при розслідуванні даної категорії злочинів.

Використанню спеціальних знань при розслідуванні злочинів приділялась значна увага з боку науковців, але в їх працях можливостям їх використання при розслідуванні незаконного поведження зі зброєю, боеприпасами або вибуховими речовинами приділялось недостатньо уваги. Тобто, на сьогодні відсутні наукові розробки тактичних рекомендацій з використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного поведження зі зброєю, боеприпасами або вибуховими речовинами, що могли б використовуватись слідчими для підвищення якості та результативності розслідування.

Тому вважаємо необхідним на основі сучасної наукової думки, чинного законодавства та нагальних потреб слідчої практики здійснення комплексної розробки таких рекомендацій, які б включали в себе:

визначення видів, форм та суб'єктів використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, боеприпасами або вибуховими речовинами;

розробку алгоритму дій спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій: огляді, обшуку, допиті та слідчому експерименті;

можливості використання допомоги спеціалістів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;

тактичні рекомендації щодо видів і форм взаємодії слідчих, працівників оперативних підрозділів та спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій;

розробку рекомендацій щодо організаційно-підготовчих заходів до проведення експертизи та особливості проведення криміналістичних, вибухотехнічних та інших видів експертиз за даною категорією кримінальних проваджень.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ІНФОРМАЦІЇ ТА СПОСОБІВ МАНІПУЛЮВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

О. Б. Фаріон

Одним з основних напрямів подальшої діяльності Державної прикордонної служби України є забезпечення розвитку інтегрованого управління кордонами з урахуванням досвіду держав – членів Євросоюзу, що передбачає: підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону; удосконалення інформаційної, оперативної, технічної, фізичної складових; провадження діяльності щодо протидії адміністративним правопорушенням та транскордонним злочинам тощо.

Зазначені завдання реалізуються через проведення комплексу заходів з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих груп і злочинних організацій; підвищення ефективності боротьби з тероризмом; подальшого розвитку системи кримінального аналізу тощо.

Виконання оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України вказаних заходів потребує перш за все удосконалення їх інформаційно-аналітичної діяльності. Це обумовлено насамперед тим, що останні зміни суспільно-політичної обстановки в державі та на її кордонах вимагають пошуку нових науково обґрунтованих і дієвих підходів щодо виявлення, фіксації та аналізу даних протиправної діяльності для прийняття адекватних заходів протидії їй.

Отримання інформації оперативними працівниками здійснюється за допомогою різних джерел і способів, серед яких важливе значення приділяється відкритим джерелам – моніторингу Інтернет-ресурсів соціальних мереж.

Новітні технології інформатизації суспільства за допомогою Інтернет-ресурсів стають все більш доступними для широкого кола користувачів. Використання сучасних гаджетів дозволяє людям спілкуватись та обмінюватись даними будь-якого обсягу та з будь-якого місцезнаходження. Разом із розвитком засобів телекомунікації вдосконалюються й форми і методи прихованої організації та здійснення протиправної діяльності.

Існує низка теоретичних підходів щодо виявлення фактичних даних про протиправні діяння, серед яких найбільш розповсюдженим є пошук інформації з використанням Інтернет-ресурсів: Google+, ВКонтакте, Pinterest, YouTube, Tumblr, Facebook, Instagram, Twitter та інших популярних соціальних сайтів.

Для того щоб володіти потрібною інформацією, необхідно знати джерела її надходження, особливості формування та способи маніпулювання нею. Розглянемо цей процес на прикладі сервісу Twitter, який в останні роки є найбільш популярним для отримання оперативної інформації. Практично будь-яке повідомлення з місця подій або тематичної серії публікацій у мікроблогах маркується за допомогою хештега. Це дозволяє об'єднати тематичний контент від різних користувачів в одну групу; залучити нових відвідувачів, що зацікавилися темою тега; маркувати пости від різних користувачів на одну і ту ж тему; отримувати інформацію з усіма тематичними згадками та значно полегшити пошук контенту в соціальних мережах. Крім того, хештеги можуть використовуватись для впливу на Інтернет-користувачів з метою дестабілізації інформаційного простору та ускладнення обстановки в певному регіоні.

Способи інформаційної маніпуляції можуть бути такими:

1. Використання спеціальних тегів. Організатор протиправної діяльності за допомогою модераторів запускає спеціальні теги для акцентування уваги до певної проблематики

(наприклад, створюється благодійний фонд для надання допомоги мешканцям району проведення АТО). Мотивація проста та зрозуміла: показати труднощі в суспільстві або нестандартну, небезпечну ситуацію, сконцентрувати велику кількість записів з одним і тим же тегом за короткий проміжок часу і зробити задану тему найбільш популярною спочатку на локальному чи регіональному, а потім і глобальному рівнях. Цей спосіб гарантує залучення до проблематики уваги впливових ЗМІ і західних блогерів. У результаті отримані кошти використовуються для фінансування тероризму.

2. Застосування ботів полягає у використанні мережі з новими та існуючими ботами (які придбаваються у великій кількості за незначну суму). Далі підтримується їх активність на потрібному рівні достатній час, щоб хештег став найбільш популярним. У подальшому створюється трафік і запити за тими посиланнями, які починають надходити по хештегах. У подальшому сценарій розвивається аналогічно першому способу.

3. Вплив на свідомість Інтернет-користувачів – засновується на розумінні особливостей психології людини. Так, у Twitter завдяки зручному і простому у використанні мобільному додатку користувачі віком до 30 років самі підхоплюють потрібний хештег (з більш провокаційними фото- або відеоматеріалами) і в подальшому виводять його в тренди, зі швидкістю та якістю виконання роботи, що перевищує ботів та створює інформаційний резонанс. Такі інформаційні потоки нарощуються емоційними коментарями і забарвленням, доповнюються новими даними. Як наслідок, через незначний час вже тисячі користувачів налаштовуються на дестабілізацію обстановки. З урахуванням того, переважна більшість таких користувачів має нестабільну фінансову самостійність та постійно знаходиться в пошуку способів самореалізації та збагачення, це може бути використано організаторами протиправної діяльності у своїх цілях (наприклад, події в Україні в 2014 році).

4. Формування потрібної інформації на основі первинного поштовху. Як правило, така інформація подається суб'єктивно і без надання публічної доказової бази (наприклад, використання в Twitter численних скріншотів постів з соціальних мереж). Текст постів, як правило, дуже схожий і містить резонансні викриття з посиланням на осіб – імовірних свідків події. Для переконання аудиторії використовується такий інструмент: протягом кількох місяців у тематичних групах, он-лайн-спільнотах і в мікроблогах використовуються фотоколажі, демотиватори, посилання на “достовірні фото” з емоційними закликами і залякуванням, у результаті багаторазового повторювання цільовій аудиторії така інформація перетворюється фактично в доконаний матеріал.

Використання зазначених особливостей формування Інтернет-інформації та способів маніпулювання нею за допомогою ресурсів соціальних мереж дозволить оперативно-розшуковим підрозділам Державної прикордонної служби України своєчасно виявляти та протидіяти потенційним загрозам інформаційної війни.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

С. В. Федюк

Ураховуючи реалії сьогодення, продовження становлення держави як демократичної та європейської, боротьби за недоторканність та цілісність її кордонів та суверенітету, продовжується кропітка робота щодо реформування та створення єдиної системи, яка б відповідала вимогам сучасності, в якій найвищою цінністю є людина та суспільство, а також забезпечення їх прав та свобод.

У реалізації та забезпеченні найвищої мети держави одною з головних є система існуючих правоохоронних органів, які в свою чергу зазнали реформування та переживають тяжкий період.

Злочинність у своїй діяльності також зазнає реформування, пристосовується під сучасні умови існування та гальмує розвиток держави і суспільства.

Одним з головних завдань системи правоохоронних органів є забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, з чого і випливає завдання усієї держави по боротьбі із злочинністю.

Так, ураховуючи наявність низки об'єктивних факторів та непереборної сили, боротьба із злочинністю не може проводитись повною мірою та забезпечувати необхідний результат без стійкої взаємодії між правоохоронними органами усіх рівнів та ланок, яка б забезпечувала оперативне, оптимальне використання наявних у суб'єктів взаємодії сил та засобів.

У ході діяльності правоохоронних органів з попередження, виявлення та припинення злочинів чималу роль займає здійснення оперативно-розшукової діяльності, у ході якої вони дотримуються та керуються нормативно-правовими ак-

тами, основою яких є Конституція України. Чергову ланку в цій системі займають кодифіковані законодавчі акти, далі йдуть закони України та інші підзаконні нормативно-правові акти.

Суб'єкти здійснення оперативно-розшукової діяльності у своїй роботі керуються єдиними нормативно-правовими документами у досягненні єдиної мети. Проте на даний час постають питання щодо тлумачення цих нормативно-правових документів різними відомствами по різному, а також відсутність єдиного механізму обміну досвідом, оперативною інформацією та проведення спільних заходів.

У такій обстановці виникає необхідність створення єдиного міжвідомчого документа, який би об'єднав правоохоронні органи у досягненні єдиної мети та мав єдиний механізм у її реалізації.

Дослідженню питань взаємодії між правоохоронними органами присвячена низка наукових праць, проте питання взаємодії між правоохоронними органами залишається відкритим.

У таких умовах потрібен нормативний документ, який би регулював питання взаємодії оперативних підрозділів та визначав би основні напрями і форми взаємодії у вирішенні питань боротьби із злочинністю, а також урегулював би питання проведення спільних заходів.

Таким нормативним документом може виступати міжвідомча інструкція (порядок) зі взаємодії оперативних підрозділів у боротьбі із злочинністю.

Так, інструкція визначатиме основні принципами взаємодії у боротьбі із злочинністю, основні напрями взаємодії та розкриватиме їх зміст, що у реаліях сьогодення є дуже актуальним.

У рамках такого документа, основними принципами взаємодії у боротьбі із злочинністю слід вважати: законність, наступальність, безперервність, оперативність розгляду і при-

йняття рішень та забезпечення їх виконання у межах визначеної компетенції, комплексне застосування сил і засобів, що є в розпорядженні взаємодіючих сторін.

У той же час основними напрямками взаємодії можуть бути:

1. Організація реалізації державної політики у сфері боротьби із злочинністю, реалізація покладених на Україну міжнародних зобов'язань.

2. Профілактика злочинів та інших правопорушень.

3. Виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів.

4. Розшук та затримання злочинців.

5. Забезпечення громадського порядку та громадської безпеки.

6. Удосконалення нормативно-правової бази боротьби із злочинністю.

7. Організація реалізації державних, регіональних програм та рішень РНБО у сфері боротьби із злочинністю.

8. Боротьба з корупцією.

Інструкція (порядок) визначатиме рівні організації здійснення взаємодії:

а) загальнодержавний;

б) обласний (регіональний);

в) міський (міжрайонний) та районний (місцевий).

Інструкція визначатиме питання спільної діяльності Національної поліції, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державного бюро розслідувань, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони, Державної фіскальної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Головного управління розвідки Міністерства оборони України, Національного антикорупційного бюро України та прокуратури України, що здійснює координацію у сфері боротьби із злочинністю.

Отже, міжвідомчий наказ допоможе та спростить діяльність правоохоронних органів у вирішенні спільних завдань по боротьбі зі злочинністю, виконання законів, державних та регіональних програм, рішень РНБО, указів Президента України тощо. Це дасть можливість суб'єктам взаємодії ефективно, безперервно, оперативно підтримувати взаємодію, шляхом моделювання допоможе визначити найбільш раціональний спосіб організації взаємодії та прийняття рішення на проведення спільних операцій (заходів), при яких досягається максимальна ефективність оперативно-розшукових заходів.

ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

С. І. Халимон

Одне з провідних місць у системі боротьби зі злочинністю посідають органи й установи виконання покарань. Головним завданням органів і установ виконання покарань поряд з виправленням і ресоціалізацією засуджених є запобігання вчиненню нових злочинів, як засудженими, так і іншими особами.

Рівень злочинності в місцях позбавлення волі за останнє десятиліття має небезпечну тенденцію до збільшення і становить близько 400-600 злочинів щорічно. Так, у 2002 р. було вчинено 407 злочинів, у 2003 р. – 377, у 2004 р. – 324, у 2005 р. – 385, у 2006 р. – 408, у 2007 р. – 489, у 2008 р. – 536, у 2009 р. – 446, у 2010 р. – 424, у 2011 р. – 465, у 2012 р. – 612, у 2013 р. – 517, у 2014 р. – 377, у 2015 р. – 458, що на 21,5 % більше, ніж у 2014 році. На жаль, статистичні дані за 2016 рік відсутні, після ліквідації Державної пенітенціарної служби України (далі – ДПтС України) інформація такого змісту перестала бути загальнодоступною. Проте можна стверджувати, що рівень злочинів, учинених в органах і установах виконання покарань, не зменшується, а є стабільно високим.

Зростання кількості злочинів відбувається на тлі зменшення кількості осіб, що утримуються у місцях позбавлення волі із 120 тис. до 60 тис. осіб.

Переважаюча частина вчинених злочинів належить до категорії тяжких та особливо тяжких, попередження і виявлення яких неможливе без використання цілеспрямованого комплексу оперативно-розшукових заходів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває такий вид діяльності, як опе-

ративно-розшукове забезпечення процесу виконання та відбування кримінальних покарань.

У 2016 році урядом України ініційована реформа системи органів і установ виконання покарань. Постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 року № 343 “Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції” ліквідована ДПтС України. Завдання і функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації покладено на Міністерство юстиції України. Започаткована реформа неоднозначно сприйнята практичними працівниками, експертами та вченими у галузі кримінально-виконавчого права. Проблема несприйняття полягає у тому, що прийняті рішення призвели до втрати керованості органами й установами виконання покарань через ліквідацію центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань і територіальних управлінь. Значна кількість фахівців, які мали досвід практичної роботи, звільнились, система оперативно-розшукового запобігання суттєво порушена.

Так, до ліквідації ДПтС України оперативні підрозділи мали свою будову по вертикалі, яку можна охарактеризувати як трирівневу, що дозволяло ефективно реалізовувати завдання ОРД. Дана структура виглядала таким чином. Перший рівень – це управління оперативно-розшукової роботи апарату ДПтС України. Виконувало функції з організації агентурно-оперативної роботи з метою боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями серед засуджених (ув’язнених), а також забезпечення взаємодії з оперативними підрозділами інших правоохоронних органів. До нього входили: відділ оперативно-розшукової роботи в установах виконання покарань; відділ з обліково-реєстраційної роботи; відділ забезпечення ОРД у слідчих ізоляторах.

Другий рівень становили територіальні органи, а саме: оперативні відділи (відділення, групи, сектори) залежно від

кількості установ в області та ліміту засуджених, які у них відбувають покарання. До основних їх функцій відносились: 1) організаційна (управлінська); 2) оперативно-тактична. Також до додаткових напрямів їх діяльності належали: інформаційно-аналітична робота; розробка пропозицій щодо вдосконалення діяльності нижчих оперативних підрозділів місць позбавлення волі, взаємодії їх між собою, з іншими службами місць позбавлення волі та підрозділами кримінального блоку, а також з органами прокуратури і Служби безпеки України.

До третього рівня слід віднести оперативні відділи (відділення, групи) виправних колоній. Вони безпосередньо організовують і проводять оперативно-розшукові заходи, спрямовані на своєчасне попередження і виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень установленого порядку відбування покарання, розшук злочинців, які вчинили втечі, і надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

Перший і другий рівень оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань ліквідовано, низова ланка залишилась проте фактично деморалізована. Невиважена реформа призвела до сплеску злочинів, відсутність упевненості у завтрашньому дні співробітників оперативних підрозділів виправних колоній сприяє негативним виявам з боку засуджених.

Ключовою проблемою оперативно-розшукового забезпечення процесу виконання та відбування кримінальних покарань є правова невизначеність статусу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Адже фактично норми однойменного закону про цю службу не відповідають тим реаліям, у яких опинились органи й установи виконання покарань і суперечать іншим нормативно-правовим актам. Потребує змін і Закон України “Про оперативно-роз-

шукову діяльність”, який одночасно передбачає два суб’єкти ОРД – ДКВС України (ч. 1 ст. 5) та ДПтС України (ч. 4 ст. 7). Окрім цього функцією контролю за оперативно-розшуковою діяльністю наділений центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, яким на сьогодні є Міністерство юстиції України (ч. 2 ст. 9). Зазначене положення не витримує жодної критики, адже таке положення суперечить ч. 2 ст. 5 Закону.

На жаль, обсяг тез конференції не дозволяє нам викласти повний обсяг проблемних питань, які виникають у зв’язку з реформуванням вітчизняної системи виконання покарань. Проте ми будемо намагатись це робити у своїх подальших публікаціях.

Як висновок необхідно зазначити, що результати багаторічної практики діяльності оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань свідчать, що ефективне виявлення і попередження злочинів неможливе без здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на гласне і негласне стеження за процесами, що відбуваються в середовищі засуджених. Отже, на сучасному етапі розвитку нашого суспільства альтернативи оперативно-розшуковому забезпеченню процесу виконання та відбування кримінальних покарань немає.

ОПЕРАТИВНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

П. О. Цигикал

З метою своєчасного запобігання і протидії протиправній діяльності в умовах динамічної зміни оперативної обстановки на державному кордоні України нагальною є проблема отримання достовірної оперативно-розшукової інформації. Одним з інструментів отримання такої інформації оперативно-розшуковими підрозділами (ОРП) Державної прикордонної служби України (ДПСУ) є оперативне документування.

Під оперативним документуванням розуміється процес збору, систематизації та фіксації через оперативно-розшукові заходи інформації щодо дій осіб, які перевіряються (розробляються), а також притягнутих до відповідальності за протиправну діяльність через державний кордон України, її перевірка та оцінка для забезпечення можливого використання у прийнятті управлінських рішень в оперативно-розшуковій діяльності ОРП ДПСУ.

У ході оперативного документування оперативним працівником ОРП отримується інформація: про злочини, що готуються (час, місце, спосіб тощо); розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України; осіб, які готують вчинення злочину, та інші відомості.

Процес оперативного документування в ОРП ДПСУ здійснюється в рамках оперативно-розшукової справи (далі – ОРС).

Особливістю оперативного документування, яке передбачає обмеження прав людини є те, що воно здійснюється стосовно тяжких і особливо тяжких злочинів.

Розглянемо оперативне документування злочинної діяльності в загальному.

Отже, у ході оперативно-розшукової діяльності оперативний працівник отримує інформацію щодо злочину, яку в установленому порядку оформлює рапортом. У подальшому він реєструє рапорт у режимно-секретному органі ОРП та отримує відповідну резолюцію керівника оперативного підрозділу.

Якщо джерело надходження інформації не викликає сумніву, а отримані дані є достовірними і перевіреними, то оперативний співробітник за попереднім погодженням з керівництвом може застосовувати такі заходи: інформаційно-аналітичне прогнозування; розвідувальне опитування; перевірочний захід; оперативну установку (власними силами); оперативну ідентифікацію осіб, причетних до злочину; особистий пошук; оперативний огляд місця вчинення злочину; отримання довідково-аналітичної інформації.

Інформаційно-аналітичним прогнозуванням є процес передбачення настання яких-небудь подій, на основі системного аналізу або аналогії повторюваності тих чи інших явищ. Дозволяє спрогнозувати якісні та кількісні характеристики розвитку певної події чи явища в перспективі.

Сутність розвідувального опитування полягає в отриманні оперативно-значущої інформації в процесі спілкування оперативного працівника з особами, які викликають оперативний інтерес. Важливим тут є використання оперативним працівником формалізованого опитувальника.

Здійснення перевірочних заходів спрямоване на встановлення всіх обставин вчинення злочинів.

Оперативна установка полягає в діях оперативного працівника, спрямованих на збір інформації про особу, події або факти, які представляють оперативний інтерес, шляхом проведення бесід, ознайомлення з документами та наведення довідок із приховуванням своєї належності до ОРП.

Оперативна ідентифікація осіб, причетних до злочину дозволяє здійснювати попереднє їх вивчення та перевірку за наявними обліками та описом ознак. Результати такої ідентифікації зазвичай не мають доказового значення і використовуються як орієнтовна інформація.

Особистий пошук та оперативний огляд місця вчинення злочину дозволяє оперативному працівнику виявити, припинити або попередити злочин; встановити очевидців і свідків злочину; з'ясувати обставини та інші фактичні дані, які можуть бути використані під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Отримання довідково-аналітичної інформації полягає у відкритому збиранні інформації, у тому числі за допомогою запитів про осіб, які перевіряються на причетність у сприянні, підготовці, учиненні або участі в учиненні злочину, а також предмети і факти, що становлять оперативний інтерес.

Крім зазначених заходів, у процесі оперативного документування може застосовуватись візуальне спостереження за ймовірним місцем вчинення злочину (наприклад, ділянкою державного кордону); невстановленими особами (зв'язками, фігурантами) до їх встановлення, які знаходяться або перебувають у ймовірних місцях вчинення злочину; матеріальними об'єктами, що знаходяться у публічно доступних місцях і за якими можна здійснювати безперешкодний візуальний контроль; об'єктами ОРС.

У таких випадках оперативний працівник може використовувати технічні засоби побутового або спеціального призначення: техніку фотографування та відеозапису, оптичні прилади. Матеріальний носій інформації (наприклад, флеш-накопичувач) реєструється встановленим порядком в ОРП.

У разі виявлення ознак злочину оперативний працівник направляє до органу досудового розслідування зібрані матеріали разом із зареєстрованим рапортом, в яких зафіксовано

фактичні дані про злочин для проведення досудового розслідування. Після реєстрації кримінального провадження проведення будь-яких заходів оперативно-розшукової діяльності припиняється. За дорученням слідчого і за наявності відповідних документів проводяться слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії.

Отже, отримані матеріали в ході оперативного документування можуть бути використані як: приводи і підстави для початку досудового розслідування; докази (фактичні дані) у кримінальному провадженні. Успіх оперативного документування досягається за умов своєчасності, повноти і достовірності отриманої інформації, плановості, конспірації та дотримання законності.

Застосування заходів і засобів оперативного документування має певні законодавчі обмеження, тому з метою досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення ОРП щодо питань виявлення та фіксації злочинів необхідно виконувати зазначені заходи в комплексі.

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ (ОБШУКУ) ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ВИБУХУ

І. В. Цюприк

Особливе значення під час розслідування терористичного акту шляхом вибуху має огляд місця його вчинення, а також обшук осіб, які підозрюються у його вчиненні. Мета в цих випадках – виявити речові докази, за допомогою яких можливо встановити вид вибухового пристрою, особу, яка можливо причетна до вчинення терористичного акту, предмети і сліди, що вказують на те, що в особи, яка оглядається, знаходились (а можливо ще знаходяться) ті чи інші вибухові речовини, вибухові пристрої та сліди від вчинення вибуху.

Під час безпосереднього огляду місця події особлива увага приділяється встановленню обстановки на місці вчинення вибуху та його наслідки: де саме вчинено вибух, кути ураження вибухового пристрою, визначається час і обставини його вчинення. При цьому особлива увага повинна приділятися виявленню та вилученню компонентів вибухових пристроїв, у тому числі вражаючих елементів, а також інших предметів, які можуть мати доказове значення – їх походження невідоме чи вони не повинні знаходитись на цьому місці. Також з метою встановлення виду вибухової речовини беруться проби з повітря, ґрунту та інших предметів на місці вибуху.

Встановлюються транспортні засоби, на яких можуть бути відеореєстратори та знаходяться поруч, на можливих шляхах підходу і відходу злочинців, під'їзду, стоянки та від'їзду транспортних засобів, а також відеокамер на прилеглих будівлях, що надасть змогу у подальшому оцінити картину вчинення терористичного акту, а також визначити причетних осіб.

Що стосується обшуку осіб, які підозрюються у вчиненні терористичного акту, то необхідно звертати увагу на такі особливості. У кишенях одягу такої особи, в його господарській сумці, портфелі, на верхньому одязі і на руках можуть зберегтися дрібні частинки вибухової речовини, порошинки від бікфордова шнура і плями від його смолистої оболонки, залишки упаковки, клаптики паперу, частинки парафіну, сліди мастила і т. ін.

Тому вміст кишень і господарської сумки особи, яка оглядається у такому випадку, необхідно ретельно оглянути. Виявлені при цьому різні частинки і пил повинні бути зібрані в пробірки для подальшого аналізу. Одяг з підозрілими слідами і плямами вилучається, причому ділянки тканини, на яких є залишки твердих частин, обшиваються клаптями матерії щоб уникнути втрати речових доказів. Нігті на руках такої особи, виходячи зі статті 245 КПК України, доцільно обстригти, зібравши обрізки нігтів і все, що містилося під ними, в окрему пробірку. Долоні обшукуваного рекомендується ретельно обтерти ватяним тампоном, змоченим розчином спирту чи водою і потім упакувати цей тампон у пробірку або чистий фільтрувальний папір. Огляд речей, одягу і тіла обшукуваного бажано проводити із застосуванням лампи ультрафіолетового випромінювання.

Під час обшуку в службовому приміщенні чи будинку у підозрюваного можуть бути виявлені піротехнічні засоби, вибухові речовини, бікфордів шнур, електродетонатор, капсулі-детонатори, упаковка від підричних засобів, рушничний порох у кількостях, що перевищують звичайні запаси мисливця, а також різні кустарні засоби і пристосування, які можуть бути використані для вчинення вибуху (залишки та обрізки цвяхів, шурупів тощо). При цьому особлива увага звертається на знаряддя і засоби, які за своїми зовнішніми ознаками схожі з виявленими на місці вчинення злочину.

Під час обшуку можуть бути виявлені і підлягають вилученню інші предмети і документи, які мають значення для розслідування (посібники та настанови з підривної справи, креслення, схеми і малюнки підривних пристроїв, записні книжки з адресами і номерами телефонів, записи антидержавного змісту і т. ін.).

Аналіз вивчених отриманих даних у справах терористичної спрямованості дає можливість зробити висновок про необхідність розробки слідчих версій, планування подальших слідчих (розшукових) дій під час розслідування даної категорії кримінальних проваджень.

ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ

А. М. Черняк

Одним з важливих чинників створення позитивного міжнародного іміджу України, зміцнення дружніх та ділових стосунків з іншими країнами, її успішної інтеграції до світового співтовариства є обмін студентами з іншими державами. Але останнім часом міжнародний студентський обмін все частіше використовується представниками кримінального світу для реалізації своїх злочинних цілей.

Одним з ефективних засобів протидії злочинам у сфері міжнародного обміну студентами, є дії, які законодавець відносить до категорії “втручання у приватне спілкування”. Ці дії регламентовано як у КПК України (ч. 4 ст. 258), так і у Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” (пп. 9, 10 ч. 1 ст. 8). До них належать: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Аналіз практики застосування аудіо-, відеоконтролю особи для протидії злочинів у сфері міжнародного обміну студентами свідчить, що контроль встановлюють не за певною особою, а за приміщенням, де вона ймовірно буде перебувати (контроль здійснюється у житлі чи іншому володінні особи, а може здійснюватися у службових кабінетах, які є власністю держави). При цьому контролюються й інші особи, які перебувають у даному приміщенні. Як тільки особа залишає приміщення, контроль за нею припиняється (він може бути продовжений, але вже за допомогою інших НСРД (ОРЗ), які не є втручанням у приватне спілкування, як приклад – візуальне спостереження за особою). Отже, назва НСРД, передба-

чена ст. 260 КПК України, як і її нормативне визначення, є некоректною.

Аналіз практики протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну свідчить, що проведення аудіо-, відеоконтролю особи неможливе без попереднього проникнення до приміщень, де заплановане його проведення. Тому дана дія (захід) проводиться лише після іншої – обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, яка передбачена ст. 267 КПК України. Пункт 5 ч. 1 цієї статті передбачає можливість проведення такого обстеження з метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Ґрунтуючись на аналізі практики протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну, можна стверджувати, що об'єктами дії (заходу), передбаченої ст. 267, а в подальшому ст. 260 КПК України виступають: 1) кімнати гуртожитків, де проживають іноземні студенти; 2) квартири, будинки та інші житлові приміщення, що орендують іноземні студенти у приватних осіб; 3) житло або інша нерухомість громадян України, які використовують організацію виїзду українців на навчання за кордон або навчання іноземців у нашій країні як прикриття для своєї злочинної діяльності; 4) службові кабінети осіб, які одержують неправомірну вигоду від іноземних студентів; 5) автотранспортні засоби, що належать особам, згаданим у попередніх пунктах.

Ураховуючи специфіку злочинів, що входять до кола кримінальних правопорушень у сфері міжнародного студентського обігу, серед об'єктів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж РД можна виокремити студентів та абітурієнтів з числа іноземців, які займаються протиправною діяльністю в Україні; посадових осіб вищих навчальних закладів та органів державної влади, які одержують неправомірну вигоду від іноземних студентів та абітурієнтів; осіб, які використовують організацію виїзду громадян України на

навчання за кордон або в'їзду іноземних студентів до України як прикриття для злочинної діяльності тощо.

Огляд і виїмка кореспонденції може ефективно використовуватися для викриття злочинної діяльності як іноземних студентів, так і громадян України. Адже оперативними підрозділами Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та Національної поліції України останнім часом виявлено непоодинокі випадки, коли під виглядом обміну поштовими відправленнями із своїми друзями, родичами до нашої держави з метою реалізації або транзиту ввозяться наркотики, підроблені гроші, небезпечні хімічні та радіоактивні речовини. Під тим самим прикриттям з України вивозяться культурні та історичні цінності, майно та кошти, здобуті злочинним шляхом, матеріальні носії секретної інформації тощо.

Ураховуючи, що сьогодні більшість злочинів у сфері міжнародного студентського обміну вчиняється з використанням мережі Інтернет, зняття інформації, що передається нею (електронне листування, програми для спілкування в режимі реального часу), стає невід'ємним атрибутом викриття даного виду злочинів.

Аналіз практики застосування втручання у приватне спілкування для протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну свідчить про можливість більш ефективного їх використання через вдосконалення правового регулювання. З метою ефективного використання дій, що є втручанням у приватне спілкування для протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну, їх нормативні визначення мають бути максимально чіткими й однозначними. При цьому назви відповідних НСРД (ОРЗ) у відомчих інструкціях мають повним обсягом відповідати найменуванням, що сформульовані законодавцем у КПК України: аудіо-, відео-контроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; знят-

тя інформації з електронних інформаційних систем. Розмежування конкретних НСРД (ОРЗ) на окремі підвиди має узгоджуватися з нормами вказаних законодавчих актів.

Водночас і норми КПК України підлягають корегуванню в частині найменувань. Зокрема, аудіо-, відеоконтроль доцільно розмежовувати на контроль публічно доступних та публічно недоступних місць (а не місця та особи, як це зроблено у чинному Кодексі).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Ю. М. Чорноус

На проблеми міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів, які мають міжнародний характер, постійно наголошується увага в різних джерелах. Така злочинність стає все більше організованою, озброєною, корумпованою, інтелектуальною, оперативно використовує досягнення науки і техніки для реалізації своїх цілей, що вимагає об'єднання дій держав, їх уповноважених органів для досягнення поставлених завдань.

Кримінальний процесуальний кодекс України 2014 року врегулював основні засади міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Важливою формою міжнародного співробітництва для збирання доказової інформації є виконання запитів про міжнародну правову допомогу, про проведення процесуальних дій.

Аналіз слідчої практики свідчить, що у низці випадків виконання слідчими підрозділами запитів компетентних органів іноземних держав про надання міжнародної правової допомоги супроводжується недоліками, що пов'язано із об'єктивними причинами (значні обсяги запитуваних процесуальних дій, зростання кількості звернень до слідчих суддів із відповідними клопотаннями в рамках виконання міжнародних запитів, збільшення кількості документів, які необхідно долучати до матеріалів запиту та видів процесуальних дій, які потребують дозволу суду, складнощі, що виникають під час установалення користувачів IP-адрес або абонентів телекомунікаційних джерел за наявними ІМЕІ пристроїв), та суб'єктивними, викликаними недостатнім знанням виконавцями міжнародного та національного законодавства, кримі-

налістичних рекомендацій, завантаженістю по роботі. Нерідко спостерігається порушення строку виконання запиту про міжнародну правову допомогу, визначеного ч. 2 ст. 558 КПК України.

Вивчення слідчої та судової практики свідчить про важливість удосконалення реалізації заходів міжнародного співробітництва. Наприклад, уваги заслуговує питання про можливість присутності при проведенні процесуальних дій на території запитуваної держави представників компетентних органів запитуючої держави.

Присутність представників компетентних органів запитуючої держави під час проведення процесуальних дій на підставі запиту про міжнародну правову допомогу регламентується міжнародними договорами (наприклад, Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Другим додатковим протоколом 2001 року), ст. 563 КПК України.

За даних умов присутність представників компетентного органу запитуючої держави передбачає їх участь саме як спостерігачів, що наділені відповідними правами й обов'язками. Їх важливим завдання є безпосереднє сприйняття процесу проведення процесуальних дій, можливість вносити зауваження та пропозиції щодо їх проведення, з дозволу слідчого, прокурора ставити питання, а також роботи записи, у тому числі із застосуванням технічних засобів, обмінюватися інформацією.

Таким чином, відбувається оперативне уточнення тих чи інших питань з урахуванням даних, отриманих при виконанні запиту про правову допомогу, координація дій з компетентним органом іноземної держави – виконавцем запиту. Така присутність дає змогу досягти максимально точного виконання запиту, уникнути додаткових звернень про правову допомогу.

Крім того, з метою безпосереднього сприйняття слідчим, що здійснює розслідування злочину, проведення процесу-

альної дії, передбачена можливість використання відеоконференції (ст. 567 КПК України), що дозволяє представникам компетентних органів не лише отримувати показання відповідного учасника кримінального провадження, але й спостерігати за його поведінкою, вербальними та невербальними реакціями.

Вищою формою організації взаємодії компетентних органів держав при розслідуванні злочинів є створення і діяльність спільних слідчих груп (ст. 571 КПК України). Згідно з ч. 1 ст. 571 КПК України, створення і діяльність спільних слідчих груп має на меті проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав. Кількісний і персональний склад спільної слідчої групи залежить від складності розслідуваного злочину, епізодів злочинної діяльності, територіального розповсюдження злочинних дій, кількості причетних осіб, необхідності їх встановлення, кількості потерпілих та їх місцезнаходження, обсягу доказової та орієнтуючої інформації тощо.

Члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один із її членів. Процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться (ч. 4 ст. 571 КПК України).

Слід підкреслити, що вітчизняний практичний досвід з даного питання потребує напрацювання. Тим більше, що події на сході України 17 липня 2014 року, а саме аварія авіалайнера, що виконував рейс МН-17 Малайзійських авіаліній, унаслідок чого загинуло 298 осіб із різних держав світу, обумовили створення першої у вітчизняній практиці спільної слідчої групи. До її складу ввійшли представники Австралії,

Бельгії, Малайзії, Нідерландів і України. З української сторони були залучені співробітники Генеральної прокуратури України, Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, інших компетентних органів.

Ураховуючи характер сучасної злочинності, набуття нею міжнародного характеру, важлива увага повинна бути звернена на вдосконалення заходів міжнародного співробітництва, формування відповідних криміналістичних рекомендацій. Це важливі і складні з організаційно-тактичного аспекту заходи міжнародного співробітництва, що потребують значних зусиль, але й орієнтовані на досягнення високих результатів.

ВЗАЄМОДІЯ ВІЙСЬКОВИХ ПРОКУРАТУР З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ПРОКУРАТУРАМИ

В. А. Чубко

14 серпня 2014 р. Верховною Радою України було відновлено діяльність військових прокуратур. У той самий день Президентом України підписано Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про прокуратуру” щодо утворення військових прокуратур”. Система військовий прокуратур в Україні будується за екстериторіальним принципом, що забезпечує максимальне наближення до структури і дислокації піднаглядних військових формувань та органів їх управління. Для цих формувань та органів характерні висока мобільність і готовність до мобілізації резервів у разі оголошення особливого періоду. Відповідно до планів бойового розгортання і застосування кожної ланки органів військового управління штати військових прокуратур мають формуватися як на мирний, так і на воєнний час.

Сучасний етап реформування військових прокуратур в Україні, пошук та опрацювання їх оптимальної моделі, ефективної в реальних умовах сьогодення, зумовлює перегляд не лише обсягу та змісту їх прокурорської компетенції, а й організаційної структури системи органів військової прокуратури. Ураховуючи, що призначення останньої полягає в практичній реалізації компетенції, між особливостями організації (побудови) та системи органів військової прокуратури в цілому, структурою робочих апаратів її органів, з одного боку, та результативністю, ефективністю діяльності – з іншого, існує тісний зв'язок.

Питання взаємодії та координації органів прокуратури України є особливо актуальним, адже “злочинність носить різноманітний характер, глибоко законспірована, а їй протистоїть діяльність розгалуженої мережі підрозділів правоохо-

ронних органів, що потребує упорядкування, взаємозв'язку, узгодженості їх спільних дій, відповідної підпорядкованості і маневру силами й засобами”.

Органи військової прокуратури не діють автономно, а в системі правоохоронних органів, зокрема і тих, що здійснюють запобіжну діяльність. Тому характеристика взаємодії військової прокуратури з іншими суб'єктами запобігання злочинності вимагає першочергового вирішення таких концептуально-методологічних завдань, як:

- визначення сутності та специфіки такої діяльності;
- розробка алгоритму взаємодії із правоохоронними органами України;
- окреслення найбільш оптимальних напрямів взаємодії військової прокуратури з територіальними прокуратурами.

У той же час у цьому випадку також слід ураховувати системні положення ч. 2 ст.19 Конституції України, за якою органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені виключно лише Конституцією та законами України.

Таким чином, законодавче визначення не лише завдань і функцій, але й загалом повноважень відповідних органів влади щодо запобігання злочинам виступає необхідною ознакою їх статусу як суб'єкта запобігання злочинності.

Така ознака суб'єкта запобігання злочинності, як його відповідальність за реалізацію покладених на нього завдань, доповнює та забезпечує названу ознаку щодо практичного здійснення покладених повноважень та логічно впливає зі змісту ст. 3 Конституції України, що встановлює загальний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність.

Вирішуючи перше концептуально-методологічне питання, а саме: визначення сутності та специфіки взаємодії військової прокуратури з територіальними прокуратурами, слід зазначити, що наразі правова наука не виробила єдиного під-

ходу до понять “взаємодія”, “координація”, “форми взаємодії” тощо. Зазначені поняття не визначені і в правових актах, хоча досить часто в них зустрічаються.

Загальноприйнятим у науковому товаристві є те, що при вирішенні спірних і широких за змістом питань, необхідно спиратися на визнану в теорії права ідею взаємозалежних підходів – філософського, спеціально-юридичного і соціологічного.

Термін “взаємодія” є похідним від терміна “взаємний”, тобто такий, що впливає один на одного, спільний, такий, що торкається обох.

Проведення аналізу цих наукових визначень надає змогу віднести до її загальних ознак такі:

- наявність не менше двох суб’єктів взаємодії;
- наявність єдиної загальної мети;
- погодженість спільних заходів хоча б за одним з аспектів (місце, час, методи тощо);
- нормативна урегульованість загальних засад такої діяльності.

Таким чином, на відміну від організації взаємодії, координація здійснюється суб’єктом управління, наділений владними повноваженнями у відношенні до об’єктів координуючої взаємодії.

Ще однією відмінністю між взаємодією та координацією є те, що взаємодія організовується між двома і більше елементами системи (органами, підрозділами чи працівниками), то в процесі координації повинні брати участь як мінімум три елементи системи: один суб’єкт і два об’єкти управління. При цьому координатор і об’єкти координації можуть належати до різних систем. У цьому випадку координація є позасистемною на відміну від внутрішньосистемної, коли всі її учасники – елементи однієї системи.

У процесі координації суб’єктів управління вирішуються такі основні завдання: узгодження функціонування частин і

елементів системи в напрямі досягнення цілей; інтеграція зусиль різноманітних органів і підрозділів для вирішення конкретних завдань; урегулювання діяльності співвиконавців; узгодження дій структурних підрозділів і додаткових сил при проведенні комплексних заходів; коригування нормативно-правових актів, що регламентують поділ функціональних обов'язків і характер взаємодії тощо.

Отже, під взаємодією військової прокуратури з територіальними прокуратурами ми розуміємо, засновану на законах і підзаконних нормативних актах, погоджену за метою, місцем і часом, запобіжну діяльність незалежних один від одного органів та підрозділів щодо поєднання можливостей, сил, методів і засобів, що є у їх розпорядженні, для успішного проведення комплексу організаційних, управлінських, технічних, наукових та інших заходів превенції.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРИСЛИВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

М. М. Шикоряк

Як зазначає А. Ф. Волобуєв, криміналістична характеристика може бути визначена як накопичена система відомостей про механізм їх вчинення, що покладається в основу розробки методик розслідування [1, с. 7]. С. С. Чернявський вказує, що криміналістична характеристика злочину є першим і основним структурним елементом інформаційно-пізнавальної моделі будь-якої криміналістичної методики, серцевиною її ретроспективного рівня [2, с. 113].

Вважаючи думки вчених цілком переконливими, слід підкреслити вагоме значення криміналістичної характеристики для методики розслідування, у тому числі й корисливих насильницьких злочинів, які сьогодні є найбільш поширені у структурі злочинності.

Так, вченими виокремлюються три основні групи злочинів за спрямованістю посягань: 1) проти життя та здоров'я особи (вбивства з корисливих мотивів, вбивства на замовлення); 2) проти власності (грабежі, розбої, вимагання); 3) проти громадської безпеки (бандитизм). Питома вага вказаних груп злочинів у вибірковому масиві становить 92,4 %, що у цілому відображає структуру генеральної сукупності [3, с. 113].

Аналіз статистичних даних свідчить про їх загрозливу поширеність. Так, відповідно до визначених груп, згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення Генеральної прокуратури України, у 2016 році було вчинено 126 вбивств з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України) та 13 вбивств, вчинених на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України). Щодо другої групи – злочинів проти власності, то у 2016 році було вчинено 312 172 крадіжок (ст. 185 КК Укра-

їни), 27 199 грабежів (ст. 186 КК України), 3 904 – розбоїв (ст. 187 КК України).

Щодо злочинів проти громадської безпеки, то у 2016 році було 18 випадків бандитизму (ст. 257 КК України).

Окрім цього, вивчалися й інші злочини, що віднесено до корисливих насильницьких [3, с. 113]: незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, із корисливих цілей (ст. 289 КК України) – 12 205; законне позбавлення волі або викрадення людини, вчинене за тих самих кваліфікуючих ознак (ст. 146 КК України) – 576 випадків та багато інших.

У науковій та навчальній літературі висловлюються різні точки зору щодо структури криміналістичної характеристики. Ми дотримуємося традиційної точки зору, згідно з якою до основних елементів криміналістичної характеристики належать: предмет злочинного посягання; спосіб вчинення злочину; обстановка вчинення злочину; слідова картина злочину; особа злочинця; особа потерпілого. Саме згідно з вказаною структурою, на нашу думку, доцільно розглядати й криміналістичну характеристику корисливих насильницьких злочинів.

Криміналістика розглядає предмет злочинного посягання як конкретні речі матеріального світу, на які спрямований злочинний умисел. Дані про особливості предмета злочинного посягання дозволяють скласти уявлення про спрямованість дій злочинця, можливу сферу територіального охоплення, заподіяні збитки. Як правило, предметом посягання при вчиненні корисливих насильницьких злочинів є гроші, майно, техніка, транспортні засоби.

Спосіб вчинення злочину є “центральною” елементом криміналістичної характеристики. При вчиненні корисливих насильницьких злочинів його зміст становлять етапи приготування, вчинення та приховування слідів злочину.

Обстановка вчинення корисливих насильницьких злочинів є системою взаємопов'язаних елементів, якими є матеріальні об'єкти та відображення у навколишньому середовищі поведінки осіб, пов'язаних із подією злочину.

Слідова картина корисливих насильницьких злочинів представлена групами ідеальних та матеріальних слідів. До ідеальних слідів належать показання осіб, які володіють інформацією про обставини вчинення злочинів і знаходять свій практичний вираз у протоколах слідчих (розшукових) дій, інших документах кримінального провадження. Матеріальні сліди можуть бути представлені досить широким колом об'єктів: це трасологічні сліди-відображення, документи, холодна, вогнепальна зброя чи вибухові пристрої, наркотичні засоби, психотропні речовини, відео- та аудіо записи, сліди, які свідчать про фізичне насильство, катування тощо.

Щодо такого узагальненого елементу криміналістичної характеристики, як особа злочинця, слід зазначити, що сьогодні більшість корисливих насильницьких злочинів вчинюється у співучасті. Різноманіття корисливих насильницьких злочинів, способів їх вчинення обумовлює й досить широке коло потерпілих. З криміналістичної точки зору, важливим є встановлення взаємозв'язку між особою потерпілого та особою злочинця, адже вони, хоча й нерідко, представляють різні соціальні групи, однак спілкуються через певні обставини, пов'язані сферою інтересів чи діяльності, що має важливе значення для встановлення обставин злочину.

На нашу думку, сформовані положення матимуть значення для наступного доопрацювання криміналістичної характеристики корисливих насильницьких злочинів, побудови відповідної інформаційної моделі злочинів, відобразатимуть їх криміналістично значущі ознаки, важливі для наукових досліджень та практичної діяльності.

Список використаної літератури

1. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / А. Ф. Волобуєв. – Х., 2002. – 42 с.
2. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство : методологічні засади розслідування : [монографія] / Чернявський С. С. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 624 с.
3. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін. – Х. : Право, 2011. – 432 с.

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ АВІАЦІЙНОЇ ПОДІЇ

Г. В. Щербакова

За даними Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО) щорічно у світі трапляється 20–30 катастроф повітряних суден цивільної авіації, де гине 400–1 300 пасажирів. Причинами більшості аварій є технічне зношення й моральне старіння авіаційної техніки, недостатній рівень професійної підготовленості екіпажів повітряних суден, а також тероризм.

На жаль, досудове розслідування деяких очевидних, трагічних злочинів в Україні, на зразок збиття ракетою пасажирського літака рейсу МН-17, не закінчено, хоча над розслідуванням цієї трагедії працює міжнародна слідча група у складі досвідчених експертів та слідчих кількох країн світу.

Для розслідування аварії літака, що настала в результаті злочинних дій чи бездіяльності окремих осіб чи організацій, важливе значення має своєчасно та якісно проведений огляд місця авіаційної події. Суттєво актуалізує розробку вказаної проблематики також та обставина, що на сході України на сьогодні все ще триває проведення антитерористичної операції.

Авіаційна подія (за Конвенцією з міжнародної цивільної авіації) – це подія, пов’язана з використанням повітряного судна, яка відбувається з моменту, коли будь-яка особа піднімається на борт з наміром здійснити політ, до моменту, коли всі особи, що перебували на борту, покинули повітряне судно, і під час якої будь-яка особа отримує тілесні ушкодження із смертельним наслідком або серйозні тілесні ушкодження або повітряне судно одержує пошкодження чи руйнування конструкції.

Відповідно до статті 119 Повітряного кодексу України експертна установа з розслідування авіаційних подій зо-

бов'язана повідомити органи прокуратури України про авіаційну подію, якщо вона має кримінальний характер. Крім того, вона взаємодіє з відповідними центральними органами виконавчої влади, зокрема уповноваженим органом з питань цивільної авіації, з органами місцевого самоврядування, Службою безпеки України та Національної поліції відповідно до встановленого Кабінетом Міністрів України порядку.

Кожен огляд авіаційної події потребує багато часу, знань і вміння, щоб правильно й ефективно застосувати саме ті способи і методи виявлення, фіксації і вилучення речових доказів, які необхідні для їх подальшого дослідження і встановлення обставин цієї події.

Оскільки територія огляду з вказаних подій має великі межі, то спочатку слід намітити приблизні межі території, яку слід оглянути, за необхідності, розподілити місце події на ділянки або сектори, кожний з яких можливо буде оглянуто самостійною групою. Загальне ознайомлення з даною територією здійснюється як із землі, так і з повітря за допомогою гелікоптера або літака. Після цього ділянки території і наявні об'єкти повинні бути ретельно оглянуті. Усі виявлені предмети (частини літака, уламки та ін.) необхідно точно локалізувати і нанести на схему. Якщо повітряне судно торкалось дерев, стовпів, будівель та ін., то потрібно зафіксувати ушкодження, звертаючи особливу увагу на їх висоту і на ту обставину, що в місцях ушкоджень можуть бути виявлені частини до вітряного судна.

Важливе значення під час огляду має здійснення орієнтувальної, оглядової і вузлової фотозйомки. У черговій стадії огляду, за необхідності, предмети можуть бути пересунуті оглянуті, виміряні. Усе це детально описується у протоколі огляду та зазначається про вилучені сліди й інші речові докази.

У протоколі огляду місця авіаційної події повинні бути зафіксовані такі дані (як мінімум):

координати місця події щодо наземних і географічних орієнтирів, напрямок руху повітряного судна;

навколишня місцевість і руйнування на ній, зроблені повітряним судном або його окремими частинами, а також ушкодження, нанесені (місцевості, будівлям і ін.) вибухом і пожежею повітряного судна;

сліди зіткнення повітряного судна з землею;

місце розташування і стан пошкодження повітряного судна (особливо стан кабіни), його частин і агрегатів (двигунів, фюзеляжу, стабілізатора, рулів, що контролюють прилади, та ін.), окрім протоколу, це відображається в складеній схемі місця події і додається фото літака або його залишків у чотирьох проекціях;

місцезнаходження трупів пасажирів і членів екіпажу або їх частин, а також їх положення і стан;

місцезнаходження і стан предметів, що не є частиною повітряного судна (вантаж, пасажирів і членів екіпажу, документів, зброї й ін.);

метеорологічні умови на час огляду, а також метеорологічні умови в момент льотної події й у проміжку часу між ним і оглядом;

дані судово-медичного дослідження трупів;

місце розташування і вигляд усіх предметів і слідів, що мають значення для розслідування;

предмети та документи, що були вилучені з місця події.

Збирання ушкодженого або зруйнованого літака може бути проведено лише за згодою слідчого або прокурора. У виняткових випадках, коли літак упав на залізничні колії або шосейну магістраль і перешкоджає рухові потягів або іншого транспорту, або коли подія відбулася на злітно-посадочній смузі аеродрому і заважає здійсненню подальших польотів, командир підрозділу або начальник аеропорту має право самостійно віддати розпорядження про збирання ушкодженого літака або його залишків. Але в цих випадках перед збиран-

ням літака або його залишків вони повинні їх сфотографувати і скласти акт огляду матеріальної частини, у якому повинно бути зафіксоване точне положення літака, його частин або залишків. До акта додається робоча схема місця авіаційної події.

Підсумовуючи, зауважимо, що кількість робіт, присвячених особливостям огляду місця авіаційної події, досить невелика, але зважаючи на важливе практичне значення цієї проблематики, вона потребує подальшого дослідження і практичної апробації.

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ

В. В. Юсупов

Зародження і розвиток криміналістичних знань пов'язано з необхідністю виявляти осіб, які вчинили протиправні діяння. Віровідступництво, порушення звичаїв, злочини та інші події не могли залишатися без з'ясування того, що відбулося насправді. Найбільш важливим у встановленні істини було виявлення особи, яка вчинила протиправне діяння. Тому криміналістичні знання використовувалися ще під час розслідування злочинів на ранніх етапах заснування громад, виникнення держави.

Однак потрібно висловити зауваження про те, що століттями взагалі не існувало такої системи наукових знань, як криміналістика (до кінця ХІХ ст.). Тому при аналізі ранніх етапів боротьби із злочинністю було б справедливо під терміном “криміналістичні знання” розуміти знання з різних галузей практики, ремесла, мистецтва і науки, які застосовувалися для вирішення завдань правосуддя.

У первісному суспільстві конфлікти між людьми вирішував голова общини, фараон, цар, інший правитель. Зокрема судова влада у Скіфському царстві належала царям. Разом з ними провадили судочинство й жерці. У подальшому правителі почали залучати для дослідження обставин правопорушень встановлення істини і покарання винних спеціальних посадових осіб – суддів.

Окремі стародавні правові акти, наприклад, Кодекс законів царя Хаммурапі, Закони ХІІ Таблиць Стародавнього Риму, Закони Ману, Салічна правда, Руська Правда та ін., містили деякі рекомендації криміналістичного характеру щодо збору, дослідження та оцінки доказів судом, але вони мали окремий, розрізнений характер і були пов'язані з клятвами,

випробуванням вогнем, водою, каліченням, клеймуванням, іншими ордаліями.

З часом для об'єктивної перевірки повідомлених свідчень, дослідження речових доказів суддям знадобилося запрошувати спеціалістів, які володіли спеціальними знаннями або досвідом певної професійної діяльності.

Правозастосовна практика у стародавніх державах загалом створила передумови для виникнення криміналістичних знань. Тому передумовами виникнення криміналістичних знань були:

передбачений звичаєвим правом, а згодом – нормами закону, обов'язок встановлення дійсних обставин правопорушень: пошук викраденого майна, встановлення особи правопорушника; та об'єктивні обставини (складності встановлення подій минулого), з якими особи з відповідними обов'язками зіштовхувалися при встановленні істини;

розвиток правових актів, що обумовлювали ймовірність залучення різних осіб для встановлення істини у справах, що розслідувалися, проведення спеціальних процедур розшуку (наприклад, обшук у Стародавньому Римі, огляд і впізнання у Стародавньому Єгипті тощо);

практична необхідність при вирішенні конфліктів і спорів з приводу протиправних діянь залучати обізнаних осіб, які могли: 1) виявити сліди та за ними відшукати правопорушника; 2) за виявленими слідами охарактеризувати предмети, особу або тварин, що їх залишили; 3) розшукати за описом свідків правопорушника або спірне майно; 4) установити за залишеними частинами предмета характеристики цього предмета та ідентифікувати сам предмет; 5) визначити вид тілесних ушкоджень, причину смерті.

Сьогодні у криміналістиці використовуються поняття спеціальних і криміналістичних знань. Спеціальні знання у кримінальному процесуальному аспекті розуміються як наукові, технічні або інші знання, які потрібні для дачі від-

повіді суб'єкта – носія цих знань на поставлені йому під час розслідування злочинів питання. Спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і, відповідно до норм кримінального процесуального законодавства, використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства.

Криміналістичні знання є ширші за обсягом, ніж спеціальні. Так, суб'єкти, які володіють криміналістичними знаннями, не завжди є носіями спеціальних знань у процесуальному значенні. Спеціальні знання у кримінальному процесуальному аспекті використовуються експертами і спеціалістами. Такі представники сторін кримінального провадження, як слідчий, прокурор, захисник та інші при здійсненні своєї професійної діяльності використовують криміналістичні знання.

Отже, криміналістичні знання є сукупністю відомостей спеціальних юридичних дисциплін та криміналістичної техніки як розділу криміналістики, що здобуті під час навчання і практичної діяльності слідчим, прокурором, суддею та іншими учасниками кримінального провадження.

ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

О. Б. Яковіна

По суті весь процес розслідування являє собою систему послідовно здійснюваних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з метою вирішення слідчих ситуацій, що постійно змінюються. Розслідування кримінальних правопорушень, діяльність з вирішення слідчих ситуацій планується на основі висунутих слідчим версій і з урахуванням результатів комплексного аналізу наявної у слідчого вихідної розшукової та доказової інформації.

Висування версій і планування початкового етапу розслідування є найважливішим елементом організації та розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Вони мають свою специфіку, виражаються у переважному груповому характері і способі вчинення, дефіциті інформації про осіб, які вчинили розбій, дефіциті часу та низкою інших чинників. При цьому планування може стосуватися як окремих його етапів, так і розслідування кримінального провадження в цілому.

Для розкриття даного злочину важливе значення має планування початкового етапу розслідування та визначається специфікою розв'язуваних завдань: орієнтування в обставинах вчиненого злочину; пошук доказів і джерел їх надходження; установлення і розшук злочинців “по гарячих слідах”; з'ясування причин і умов, що спонукали неповнолітнього до його вчинення. Безсумнівно, планування особливо важливе, тому що вимагає координації зусиль слідчих і працівників інших служб органів Національної поліції. Однак, на наше переконання, не варто недооцінювати важливість планування, коли на початковому етапі розслідування відсутня інформація про кількість осіб, які вчинили розбійний напад.

При розслідуванні розбійних нападів, учинених неповнолітніми, групою осіб, повинні складатись плани двох видів: загальні й індивідуальні. Загальний план визначає головний напрям розслідування і основні обставини, які підлягають доказуванню. У нього включають найбільш перспективні версії, слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи та заходи організаційного та інформаційно-довідкового характеру, які мають загальне значення для усього кримінального провадження.

Ефективність планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, повинна забезпечуватись дотриманням таких основних принципів, як: конкретність, реальність, індивідуальність, ситуативність, динамічність.

Особливістю планування у кримінальних провадженнях даної категорії є його своєрідна циклічність, під якою розуміється повторення первинних слідчих (розшукових) дій на наступних етапах розслідування; відповідно, процес розслідування здійснюється своєрідними циклами, що поєднують спільне проведення на одному часовому відрізку як початкових, так і наступних слідчих (розшукових) дій.

Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, ставить до планування вимогу обов'язкового письмового оформлення планів, з чітким зазначенням на проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, термінів їх проведення. При цьому чим детальніше розроблений план, тим ефективніше він здійснюється: забезпечується оптимальна ритмічність і послідовність слідчих (розшукових) дій. Кожна з них організаційно й оперативно підготовлена, у ході їх проведення немає потреби втрачати час на продумування порядку і формулювання питань, на пошуки матеріалів, науково технічних і допоміжних засобів.

Під час планування окремих слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів слід визначити послідовність їх проведення, дотримуючись не тільки організацій-

них, а й тактичних міркувань. Перевага повинна віддаватись проведенню дій і заходів, несвоєчасне проведення яких може призвести до знищення доказів та їх джерел. Як правило, у першу чергу проводяться ті дії, які забезпечують перевірку всіх або більшості висунутих версій, оскільки без їх проведення подальша робота у кримінальному провадженні стає безсистемною. Слід дотримуватися принципу одночасного і паралельного виконання необхідних слідчих (розшукових) дій або розшукових заходів.

У кримінальних провадженнях цієї категорії рекомендуємо таку послідовність проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів після отримання початкової інформації про вчинення розбою:

планування слідчих (розшукових) дій, що дозволяють за допомогою оперативно-розшукової інформації здійснити затримання запідозрених осіб і вилучити як докази предмети злочинних дій (отримання оперативної інформації, спостереження за особою, річчю або місцем, затримання, обшук);

планування слідчих (розшукових) дій, що дозволяють вирішити питання про те, що виявлені предмети мають відношення до злочинних дій підозрюваних (огляд вилучених предметів, допити осіб, які можуть бути поінформовані про належність вилучених предметів; призначення експертиз, які встановлюють, що вилучені предмети мають відношення до вчиненого розбійного нападу);

планування інших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, які є не настільки нагальними і проводяться на наступному етапі розслідування (одночасні допити, слідчі експерименти, пред'явлення для впізнання та ін.). Вважаємо, що дані рекомендації повинні братися до уваги і в ході розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми у групі.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абламський Сергій Євгенович – кандидат юридичних наук, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Азаров Юрій Іванович – кандидат юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ.

Алексеева Наталія Юнівна – суддя, Полтавський окружний адміністративний суд.

Ананьєв Євген Анатолійович – аспірант, Національна академія внутрішніх справ.

Андрушко Андрій Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, Ужгородський національний університет.

Андрушко Олександр Вікторович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Антонюк Наталія Олегівна – кандидат юридичних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Антонюк Поліна Євгенівна – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ.

Антощук Андрій Олександрович – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ.

Аркуша Лариса Ігорівна – доктор юридичних наук, професор, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Арманов Микола Григорович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія прокуратури України.

Артеменко Олексій Миколайович – здобувач, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Баб’як Андрій Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, Львівський державний університет внутрішніх справ.

Бабанін Сергій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Бабенко Андрій Миколайович – доктор юридичних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ.

Базюк Тамара Володимирівна – аспірант, Національна академія управління.

Балабанова Дар'я Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Бантишев Олександр Федорович – кандидат юридичних наук, професор, Національна академія Служби безпеки України.

Басалик Сергій Анатолійович – викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Басараб Ольга Тимофіївна – старший викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Белова Лілія Миколаївна – старший науковий співробітник, Науково-дослідна лабораторія з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ України.

Биков Клим Геннадійович – аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Білецький В'ячеслав Олександрович – кандидат наук з державного управління, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Білоус Олег Дмитрович – ад'юнкт, Національна академія внутрішніх справ.

Білоус Роман Вікторович – начальник відділу, Департамент захисту економіки Національної поліції України.

Близнюк Ігор Леонідович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут МВС України.

Бобечко Назар Ростиславович – кандидат юридичних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Бова Андрій Андрійович – кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут МВС України.

Богатирьов Андрій Іванович – кандидат юридичних наук, Верховна Рада України.

Богатирьов Іван Григорович – доктор юридичних наук, професор, Університет Державної фіскальної служби України.

Богдан Денис Миколайович – аспірант, Національна академія Служби безпеки України.

Бойко Олексій Павлович – викладач, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Болгар Олег Васильович – аспірант, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Бондаренко Іван Дмитрович – викладач, Національна академія Служби безпеки України.

Бондарева Катерина Володимирівна – ад’юнкт, Національна академія внутрішніх справ.

Борець Тетяна Олександрівна – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ.

Ботнарєнко Ірина Анатоліївна – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ.

Брич Лариса Павлівна – доктор юридичних наук, доцент, Хмельницький університет управління та права.

Буряк Марія Василівна – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ.

Бурбело Богдан Анатолійович – викладач, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Бялковський Денис Анатолійович – аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, Інститут національного та міжнародного права, Міжнародний гуманітарний університет.

Валькова Євгенія Валеріївна – кандидат юридичних наук, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського.

Варава Володимир Вікторович – кандидат юридичних наук, доцент, Університет митної справи та фінансів.

Василинчук Віктор Іванович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, Національна академія внутрішніх справ.

Василюк Ігор Миколайович – адвокат, Волинська колегія адвокатів.

Ватраль Антоніна Володимирівна – кандидат юридичних наук, Національна академія Служби безпеки України.

Вереша Роман Вікторович – кандидат юридичних наук, доцент, Академія адвокатури України.

Виноградов Андрій Климович – кандидат юридичних наук, доцент, Одеський національний морський університет.

Вишневська Ірина Василівна – викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Воедило Костянтин Миколайович – старший викладач, Національна академія Служби безпеки України.

Волинець Павло Петрович – кандидат психологічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Волошин Олег Васильович – аспірант, Національна академія Служби безпеки України.

Волошина Владлена Костянтинівна – кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Воробей Олена Василівна – слідчий слідчого відділу фінансових розслідувань Державної податкової інспекції у Подільському районі Головного управління Державної фіскальної служби в м. Київ.

Воробей Петро Адамович – доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ.

Гаврік Роман Олександрович – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Гагач Віталій Анатолійович – аспірант, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Гангур Назарій Васильович – ад’юнкт, Львівський державний університет внутрішніх справ.

Ганьба Олег Борисович – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Герелюк Тарас Богданович – аспірант, Національна академія управління.

Глинська Наталія Валеріївна – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Гловюк Ірина Василівна – доктор юридичних наук, доцент, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Гома Оксана Павлівна – аспірант, Хмельницький університет управління та права.

Горбачевський Віталій Якович – доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ.

Гриньків Олександра Олексіївна – кандидат юридичних наук, адвокат, Інформаційно-правовий центр “Права людини”.

Гритенко Оксана Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ.

Грищук Віктор Климович – доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Львівський державний університет внутрішніх справ.

Грібов Михайло Леонідович – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ.

Груздь Олександр Іванович – ад’юнкт, Національна академія внутрішніх справ.

Гуцуляк Микола Ярославович – кандидат юридичних наук, доцент, Наукова лабораторія з проблем досудового розслідування Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ.

Давидова Тетяна Олександрівна – кандидат юридичних наук, Національна академія Служби безпеки України.

Данилевська Юлія Олександрівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Донецький юридичний інститут МВС України.

Данилевський Андрій Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, Донецький юридичний інститут МВС України.

Дараган Валерій Валерійович – кандидат юридичних наук, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Демчик Надія Петрівна – викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Денисов Сергій Федорович – доктор юридичних наук, професор, Академія Державної пенітенціарної служби.

Денисова Тетяна Андріївна – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, Академія Державної пенітенціарної служби.

Джавага Анна Вікторівна – кандидат юридичних наук, Національне антикорупційне бюро України.

Джужа Олександр Миколайович – доктор юридичних наук, професор, відділ організації науково-дослідної роботи, Національна академія внутрішніх справ.

Дзюба Анастасія Юріївна – молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень, сектор дослідження проблем злочинності та її причин, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Довбань Ігор Миколайович – ад'юнкт, Донецький юридичний інститут МВС України.

Довгаль Максим Вікторович – начальник відділу нагляду за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти життя, Прокуратура Дніпропетровської області.

Дрозд Альона Вікторівна – аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Дубовий Дмитро Олександрович – викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Дунаєва Тетяна Євгенівна – кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Смельяненко Володимир Віталійович – кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Сфімов Володимир Веніамінович – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Заболотна Юлія Василівна – кандидат юридичних наук, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Завтур Віктор Андрійович – аспірант, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Зозуля Євгеній Вікторович – викладач, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Зьолка Валентин Леонідович – доктор юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Ізотов Олександр Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія прокуратури України.

Ірха Юрій Богданович – науковий консультант судді, Конституційний Суд України.

Кадук Світлана Володимирівна – кандидат юридичних наук, Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Каліновська Мар’яна Олегівна – аспірант, Хмельницький університет управління та права.

Капітанчук Людмила Юріївна – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Карнаухов Олександр В’ячеславович – кандидат юридичних наук, доцент, Університет митної справи та фінансів.

Карпенко Микола Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія управління.

Каторкін Роман Анатолійович – ад’юнкт, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Кашперук Світлана Георгіївна – кандидат педагогічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Кириченко Олег Вікторович – доктор юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Кириченко Олександр Анатолійович – доктор юридичних наук, професор, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського.

Кіпер Олег Олександрович – здобувач, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Кіреева Ольга Сергіївна – кандидат психологічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Климчук Михайло Павлович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ.

Кобець Микола Вікторович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ.

Коваленко Андрій Олександрович – аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Ковальова Ірина Іванівна – здобувач, Національна академія Служби безпеки України.

Ковальчук Юрій Володимирович – кандидат психологічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Когунь Андрій Миколайович – кандидат юридичних наук, полковник поліції, начальник відділу Національної поліції, Красилівський ВП ГУ НП у Хмельницькій області.

Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, Миколаївський інститут права Національного університету “Одеська юридична академія”.

Колб Іван Олександрович – кандидат юридичних наук, прокурор відділу нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, Прокуратура Київської області.

Колб Олександр Григорович – доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ.

Колб Сергій Олександрович – кандидат юридичних наук, начальник юридичного відділу, Луцька об’єднана державна податкова інспекція Головного управління Державної фіскальної служби у Волинській області.

Колодяжний Максим Геннадійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Коломієць Наталя Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, Навчально-науковий інститут права та соціальних технологій, Чернігівський національний технологічний університет.

Колосков Валерій Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Коник Максим Юрійович – старший прокурор, прокуратура м. Дніпра.

Конопельський Віктор Ярославович – доктор юридичних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ.

Копан Олексій Володимирович – доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ.

Копотун Ігор Миколайович – доктор юридичних наук, професор, Інститут Служби зовнішньої розвідки України.

Король Михайло Олексійович – старший викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Корчев Володимир Борисович – кандидат військових наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Косілова Ольга Іванівна – кандидат політичних наук, доцент, Національна академія Служби безпеки України.

Кочуріна Дарина Володимирівна – аспірант, Класичний приватний університет Інститут права імені В. Сташиса.

Кравчук Олег Вікторович – кандидат юридичних наук, завідувач відділу криміналістичних видів досліджень, Хмельницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України.

Крайник Григорій Сергійович – кандидат юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Круль Святослав Михайлович – кандидат юридичних наук, Юридичний науково-навчальний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кручок Андрій Степанович – аспірант, Національна академія Служби безпеки України.

Крушинський Сергій Антонович – кандидат юридичних наук, Хмельницький університет управління та права.

Крюков Олексій Олександрович – начальник управління, полковник поліції, Головне слідче управління Національної поліції України.

Кукін Ігор В'ячеславович – кандидат наук з державного управління, Адміністрація Державної прикордонної служби України.

Купранець Ігор Михайлович – заступник Голови Національної поліції України, начальник Департаменту, Департамент захисту економіки Національної поліції України.

Купрієнко Дмитро Анатолійович – доктор військових наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Курилюк Юрій Богданович – кандидат юридичних наук, Адміністрація Державної прикордонної служби України.

Кухар Валерій Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Куц Віталій Миколайович – кандидат юридичних наук, професор, Національна академія прокуратури України.

Куцій Михайло Степанович – старший викладач, Навчально-науковий інститут контррозвідувальної діяльності, Національна академія Служби безпеки України.

Ландіна Анна Валентинівна – кандидат юридичних наук, відділ проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Ланцедова Юлія Олександрівна – кандидат юридичних наук, Національний авіаційний університет.

Левін Віталій Ігорович – аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Левчук Євгенія Миколаївна – старший викладач-методист, Хмельницький центр підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Лежанська Ганна Василівна – аспірант, Хмельницький університет управління та права.

Лефтеров Лев Васильович – ад’юнкт, Одеський державний університет внутрішніх справ України.

Линник Олена Валеріївна – кандидат юридичних наук, Університет державної фіскальної служби України.

Лисенко Володимир Васильович – доктор юридичних наук, професор, Університет державної фіскальної служби України.

Лисенко Олена Володимирівна – керівник комунікативного напрямку, громадська організація “Юридична сотня”.

Литвинов Валерій Валентинович – кандидат юридичних наук, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Ліховіцький Ярослав Олександрович – кандидат юридичних наук, Ужгородський національний університет.

Логінова Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Лозова Світлана Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Лопата Ольга Андріївна – судовий експерт сектору трасологічних видів досліджень та обліків відділу криміналістичних видів

досліджень, Київський міський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України.

Лук'янчиков Борис Євгенович – кандидат юридичних наук, доцент, Державний науково-дослідний інститут МВС України.

Лук'янчиков Євген Дмитрович – доктор юридичних наук, професор, Національний технічний університет України “КПІ імені Ігоря Сікорського”.

Луник Олег Орестович – кандидат історичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Ляшук Роман Миколайович – доктор юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Магновський Ігор Йосифович – доктор юридичних наук, доцент, Івано-Франківський юридичний інститут Національного університету “Одеська юридична академія”.

Малишевський Володимир Ярославич – адвокат, здобувач, Міжнародний гуманітарний університет.

Манжул Ірина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Служби безпеки України.

Махлай Олександр Миколайович – кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Мирошніченко Анатолій Костянтинович – аспірант, Класичний приватний університет Інститут права імені В. Сташиса.

Миськів Богдан Володимирович – адвокат, член НААУ, Національна асоціація адвокатів України.

Митрофанов Ігор Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського.

Михеєнко Максим Михайлович – заслужений юрист України, старший науковий співробітник відділення наукового супроводження проблем розвитку Державної прикордонної служби України науково-дослідного відділу.

Мінаєв Михайло Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, суддя, Оріхівський районний суд Запорізької області.

Мірошніченко Валентина Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Мітенко Ольга Василівна – провідний спеціаліст УСБУ в Чернівецькій області, аспірант, Національна академія Служби безпеки України.

Москальчук Юрій Георгійович – Національна академія Служби безпеки України.

Мота Андрій Федорович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Музика Марія Петрівна – старший викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Назаренко Ігор Васильович – аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Наливайко Євгеній Олександрович – кандидат юридичних наук, Національна Академія прокуратури України.

Нараган Олена Степанівна – викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Неледва Наталія Василівна – кандидат юридичних наук, Міжнародний гуманітарний університет.

Нестеренко Олександр Сергійович – аспірант, Національна академія Служби безпеки України.

Нетеса Наталія Володимирівна – кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Никифорчук Дмитро Йосипович – доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ.

Нікітін Денис Юрійович – здобувач, Національна академія управління.

Нікітін Юрій Вікторович – доктор юридичних наук, професор, Національна академія управління.

Нікітіна Ірина Всеволодівна – кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет харчових технологій.

Ніколаєнко Тетяна Богданівна – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Новікова Катерина Андріївна – кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Новосад Юрій Олександрович – кандидат юридичних наук, начальник управління нагляду у кримінальному провадженні, Прокуратура Волинської області.

Огерук Ігор Степанович – кандидат юридичних наук, доцент, Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького.

Олефір Людмила Іванівна – аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Олійник Василь Іванович – кандидат юридичних наук, суддя, Апеляційний суд Київської області.

Ониськів Андрій Михайлович – заступник начальника першого відділу управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих регіональної прокуратури, Прокуратура Київської області.

Орлеан Андрій Михайлович – доктор юридичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Орлова Олена Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Орловська Наталя Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Осіпов Олександр Олександрович – Слідче управління Головного управління Національної поліції в Київській області.

Осмолян Віталій Анатолійович – кандидат юридичних наук, Слідче управління Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області.

Охман Ольга Василівна – кандидат юридичних наук, Хмельницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Оцел Валентина Василівна – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності, Державний науково-дослідний інститут МВС України.

Павлова Наталя Валеріївна – кандидат юридичних наук, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Паламарчук Галина Вікторівна – аспірант, Міжнародний гуманітарний університет (м. Одеса).

Пастернак Максим Степанович – кандидат юридичних наук, Національна академія Служби безпеки України.

Пашенко Олександр Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Пелюх Олег Сергійович – кандидат юридичних наук, Навчально-науковий інститут, Національна академія Служби безпеки України.

Петреченко Світлана Анатоліївна – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Петрів Юрій Петрович – аспірант, Львівський державний університет внутрішніх справ.

Пилипенко Євген Вікторович – здобувач, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.

Пиріг Ігор Володимирович – доктор юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Письменський Євген Олександрович – доктор юридичних наук, доцент, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.

Пічкуренко Сергій Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ.

Плисюк Наталія Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, Хмельницький університет управління та права.

Подобний Олександр Олександрович – доктор юридичних наук, професор, Міжнародний гуманітарний університет.

Пожалюк Олеся Володимирівна – головний спеціаліст відділу реєстрації нормативно-правових актів управління реєстрації нормативно-правових актів, правової роботи та правової освіти, Головного територіального управління юстиції у Хмельницькій області.

Полегенька Олена Русланівна – викладач, Національна академія прокуратури України.

Половніков Вадим Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Попутніков Віктор Борисович – Навчально-науковий інститут контррозвідувальної діяльності, Національна академія Служби безпеки України.

Примаченко Віталій Федорович – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Присяжнюк Іван Іванович – ректор, Національна академія прокуратури України.

Припула Анатолій Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент, Адміністрація Державної прикордонної служби України.

Радченя Наталія Миколаївна – старший викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Резнік Олег Григорович – викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Ремега Вероніка Володимирівна – Національна академія внутрішніх справ.

Рижов Ігор Миколайович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, Національна академія Служби безпеки України.

Рогальська Вікторія Вікторівна – кандидат юридичних наук, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Романов Микола Степанович – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, Національний університет “Острозька академія”.

Романюк Олег Васильович – начальник циклу спеціальних дисциплін, Білоцерківський центр підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Російський Ілля Костянтинівич – аспірант, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Рось Ганна Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Руфанова Вікторія Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Савінова Наталія Андріївна – доктор юридичних наук, керівник Наукового центру, Науковий центр інформаційно-правових проблем національної безпеки Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України.

Савченко Андрій Володимирович – доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ.

Саєнко Анатолій Петрович – викладач, Національна академія Служби безпеки України.

Саєнко Галина Юріївна – помічник судді, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Сандул Костянтин Олександрович – аспірант, Адміністрація Державної прикордонної служби України.

Сахарова Олена Борисівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут МВС України.

Семенишин Микола Олександрович – кандидат юридичних наук, начальник Головного управління, Головне управління Національної поліції в Хмельницькій області.

Сисоєнко Григорій Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, Академія адвокатури України.

Сіротченков Дмитро Юрійович – викладач, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Сіцінська Майя Володимирівна – доктор наук з державного управління, Хмельницький університет управління та права.

Сіцінський Анатолій Станіславович – доктор наук з державного управління, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Сіцінський Валерій Станіславович – кандидат наук з державного управління, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Сіцінський Назарій Анатолійович – кандидат наук з державного управління, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Скакун Ірина Володимирівна – фахівець відділу організації навчального процесу, Національна академія внутрішніх справ.

Слюсарчук Іван Володимирович – доктор юридичних наук, професор, Національна академія Служби безпеки України.

Соловійова Аліна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, Міністерство юстиції України.

Соломяна Анна Володимирівна – аспірант, Міжнародний гуманітарний університет.

Сорока Андрій Зіновійович – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Степанова Юлія Петрівна – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Стецюк Михайло Миколайович – професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, Національна академія Служби безпеки України.

Стражник Олексій Володимирович – військовий прокурор, Військова прокуратура Хмельницького гарнізону.

Стрельцов Євген Львович – доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, Національний університет “Одеська юридична академія”.

Тимошенко Любов Володимирівна – старший викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Титула Дмитро Вікторович – науковий співробітник, Національна академія Служби безпеки України.

Тищук Вадим Володимирович – викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Ткач Юрій Дмитрович – кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ.

Томин Сергій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, Івано-Франківський інститут Національного університету “Одеська юридична академія”.

Туз Олександр Сергійович – викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Тунтула Олександра Сергіївна – кандидат юридичних наук, доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили.

Тупельняк Ігор Іванович – заступник начальника організаційно-аналітичного відділу, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України.

Туркот Микола Семенович – кандидат юридичних наук, Національна академія прокуратури України.

Усольцев Сергій Олександрович – аспірант, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Уфімцева Олена Сергіївна – кандидат юридичних наук, Національна академія Служби безпеки України.

Фаріон Олег Борисович – кандидат військових наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Федоровська Наталія Володимирівна – старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку Навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ, Національна академія внутрішніх справ.

Федченко Володимир Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Федюн Сергій Володимирович – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Фігура Олег Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент, Адміністрація Державної прикордонної служби України.

Філіппов Станіслав Олександрович – кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Філянкіна Людмила Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Філь Ірина Миколаївна – юрист, ПАТ “Великобурлуцький сироробний завод”.

Халимон Сергій Іванович – доктор юридичних наук, доцент, Донецький юридичний інституту МВС України.

Царенко Володимир Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного

інституту фіскальної політики Університету Державної фіскальної служби України.

Циганюк Юлія Володимирівна – кандидат юридичних наук, Хмельницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Цигикал Петро Олександрович – директор, Департамент оперативної діяльності, Адміністрація Державної прикордонної служби України.

Цюприк Ігор Володимирович – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ.

Черненко Анатолій Павлович – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Черняк Андрій Миколайович – кандидат юридичних наук, начальник відділу Департаменту захисту національної державності, Служба безпеки України.

Чеховська Марія Миколаївна – доктор економічних наук, професор, Національна академія Служби безпеки України.

Чихайда Василь Сергійович – головний консультант управління правового забезпечення, Адміністрація Державної прикордонної служби України.

Чорноус Юлія Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ.

Чорнуха Олександр Сергійович – аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ.

Чубко Віталій Анатолійович – начальник відділу, Національна академія прокуратури України.

Чуваков Олег Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

Шаблистий Володимир Вікторович – доктор юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Шепетько Сергій Анатолійович – кандидат юридичних наук, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України.

Шеремет Олег Семенович – кандидат юридичних наук, доцент, Класичний приватний університет Інститут права імені В. Сташиса.

Шикоряк Микола Миколайович – старший слідчий слідчого відділення Личаківського відділу поліції ГУ НП у Львівській області.

Шинкарук Олег Миколайович – доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, ректор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Щербакова Ганна Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія прокуратури України.

Щербина Леонід Іванович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія Служби безпеки України.

Щериця Світлана Іванівна – кандидат юридичних наук, доцент, Білоцерківський національний аграрний університет.

Юркова Галина Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського.

Юсупов Володимир Васильович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ.

Яковець Ірина Станіславівна – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, відділ дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Яковіна Орест Богданович – ад'юнкт, Національна академія внутрішніх справ.

Яремко Зореслава Василівна – старший інспектор, Галицький РС Львівського МВ з питань пробації Західного міжрегіонального

управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України.

Ярмиш Наталія Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, Національна академія прокуратури України.

Ярмиш Олександр Назарович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Інститут законодавства Верховної Ради України.

Зміст

КОРОТКИЙ ЛІТОПИС АКАДЕМІЇ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Голови Державної прикордонної служби України генерал-полковника Назаренка В. О.	4
Директора Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України академіка НАПрН України Борисова В. І.	6
Ректора Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького генерал-майора Шинкарука О. М.	8

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Ярмиш О. Н.

Реформа правоохоронної системи в сьогоденній Україні: здобутки, втрати, перспективи	10
--	----

Стрельцов Є. Л.

Кримінальне право: реальність та “ілюзорність” можливостей .	17
--	----

Гришук В. К.

Конституційність – фундаментальна ознака кримінально- правового регулювання та охорони суспільних відносин	21
---	----

Купранець І. М., Василичук В. І.

Оперативно-розшукова профілактика нецільового використання бюджетних коштів.....	34
---	----

Крюков О. О.

Зміна підходу до організації розкриття злочинів як нагальна потреба протидії злочинності.....	37
--	----

Семеншин М. О.

Щодо удосконалення оперативно-розшукового законодавства в частині проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій	40
--	----

<i>Стражник О. В.</i>	
Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності	43
<i>Присяжнюк І. І.</i>	
Законодавчий дисбаланс кримінально-правової охорони права людини на недоторканність приватного життя	46
<i>Шинкарук О. М.</i>	
Оперативно-розшукова діяльність: витоки, становлення та перспективи розвитку у Державній прикордонній службі України	50

СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

<i>Алексеева Н. Ю.</i>	
Кримінально-правове реагування держави на вчинення свідками, експертами, перекладачами або щодо них злочинів проти правосуддя.....	56
<i>Андрушко А. В.</i>	
Кримінальна відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад: проблеми та шляхи їх вирішення	60
<i>Антонюк Н. О.</i>	
Диференціація кримінальної відповідальності за статтею 286 Кримінального кодексу України залежно від стану алкогольного сп'яніння винного	64
<i>Арманов М. Г.</i>	
Нормативні недоліки визначення виду та розміру покарання при незавершеному злочині	67
<i>Артеменко О. М.</i>	
“Ціна” злочинів проти порядку проходження військової служби	70
<i>Бабанін С. В.</i>	
Кримінально-правова політика у сфері встановлення покарання за необережні злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту	74

<i>Бабенко А. М.</i> Прикордонні регіони України як об'єкт кримінологічного дослідження і стратегічний напрям удосконалення системи запобігання злочинності	77
<i>Вазуик Т.</i> On the issue of criminal-legal characteristic of crimes in the sphere of bankruptcy under the legislation of ukraine and some foreign countries	83
<i>Балобанова Д. О.</i> Легальне тлумачення кримінального закону	86
<i>Бантшишев О. Ф., Титула Д. В.</i> Щодо віктимізації та криміногенності держави	90
<i>Басараб О. Т.</i> Загальна характеристика законодавства у прикордонній сфері України щодо протидії торгівлі людьми	93
<i>Биков К. Г.</i> Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем як корупційний злочин за кримінальним правом України.....	96
<i>Бова А. А.</i> Удосконалення аналізу злочинності в Україні за допомогою геоінформаційних технологій	100
<i>Богатирьов А. І.</i> Організована злочинність та її вплив на пенітенціарну злочинність	103
<i>Богатирьов І. Г.</i> Контрабанда через митний та прикордонний кордон України – загроза економічній безпеці країни.....	106
<i>Богдан Д. М.</i> Проблеми протидії тероризму в умовах гібридної війни	110
<i>Бондарева К. В.</i> Пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України.....	114

<i>Бондаренко І. Д.</i> Електронно-обчислювальні машини, автоматизовані системи, комп'ютерні мережі та носії: проблеми термінології “комп'ютерних” злочинів	118
<i>Борець Т. О.</i> Щодо питання захоплення заручника	122
<i>Брич Л. П.</i> Ignorantia iudicia est calamitas innocentis	125
<i>Вереша Р. В.</i> Кримінально-правове значення мотиву ревнощів.....	130
<i>Виноградов А. К.</i> Новітня структура антикримінальної відповідальності	133
<i>Вишневська І. В.</i> Неповнолітній як суб'єкт злочину	137
<i>Волошин О. В.</i> Критерії оцінки суспільством систем антитерористичного захисту як визначальна умова формування вимог до їх функціонування	141
<i>Воробей П. А., Колб С. О.</i> Про деякі проблемні моменти реалізації у законодавстві України завдань щодо запобігання злочинам	145
<i>Гаврік Р. О.</i> До питання про поняття та ознаки замаху на злочин у доктрині кримінального права	149
<i>Ганьба О. Б.</i> Діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочинів, що вчиняються у сфері охорони та захисту державного кордону України	153
<i>Gereliuk Taras</i> Protection of archaeological and cultural heritage: the criminal-legal aspects	156
<i>Горбачевський В. Я., Новосад Ю. О.</i> Про деякі змістовні елементи діяльності прокуратури України щодо запобігання злочинам у сфері виконання покарань	159

<i>Грищенко О. А.</i> Деякі проблемні питання законодавчого встановлення штрафу як виду покарання у системі покарань за Кримінальним кодексом України	163
<i>Гуцуляк М. Я.</i> Кримінально-правові аспекти визначення змісту необхідної оборони в площині запропонованих законодавчих змін	166
<i>Давидова Т. О.</i> Криміногенний вплив засобів масової інформації на злочинність	170
<i>Данилевська Ю. О.</i> Кримінальна відповідальність за перешкодження діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	174
<i>Данилевський А. О.</i> Єдність термінології кримінально-правових норм у контексті використання розрахункових одиниць	178
<i>Денисов С. Ф., Денисова Т. А.</i> Санкції за злочини проти моральності та практика їх застосування	181
<i>Джужа О. М., Колб І. О.</i> Про деякі правові засади кримінологічної діяльності персоналу колоній щодо забезпечення безпеки засуджених до позбавлення волі в Україні	186
<i>Дзюба А. Ю.</i> Деякі аспекти запобігання корупції у приватній сфері	191
<i>Довбань І. М.</i> Проблеми кваліфікації порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму (стаття 159-1 КК України)	195
<i>Довгаль М. В.</i> Представник влади як потерпілий у складах злочинів, передбачених статтями 342 та 349 Кримінального кодексу України	198

Дубовий Д. О.

Недосконалість кримінально-виконавчого законодавства
в запровадженні прогресивної системи відбування покарань
щодо жінок, засуджених до довічного позбавлення волі 202

Ємельяненко В. В.

Питання кваліфікації порушення встановлених правил обігу
наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів
або прекурсорів (стаття 320 Кримінального кодексу України) . 205

Зьолка В. Л.

Теоретичні хиби законодавства України
з прикордонних питань 209

Карпенко М. І.

Військові злочини: проблеми теорії, законодавства
та практики 214

Каторкін Р. А.

Деякі питання кримінальної відповідальності за ухилення
від призову на строкову військову службу, військову службу
за призовом осіб офіцерського складу..... 218

Кириченко О. А.

Різновиди кримінальних правопорушень та їх місце
поміж інших правопорушень 222

Козаченко О. В.

Кримінальна відповідальність у системі заходів
кримінально-правового впливу 226

Колб О. Г., Ліховіцький Я. О.

Про деякі проблемні моменти, що виникають у запобіжній
діяльності персоналу органів та установ виконання
покарань України..... 230

Колодяжний М. Г.

Щодо стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів .. 234

Коломієць Н. В.

Законодавчі зміни до Кримінально-виконавчого кодексу
України: проблеми і перспективи 238

Конопельський В. Я.

Запобігання оперативними підрозділами вчиненню злочинів
в установах виконання покарань 242

<i>Копан О. В.</i> Торгівля людьми в Україні набуває організованої та транснаціональної форми	246
<i>Копотун І. М.</i> Міжнародний досвід боротьби і запобігання незаконному обігу наркотичних засобів	250
<i>Косілова О. І.</i> Сучасні виклики та загрози політичній безпеці України.....	255
<i>Кочуріна Д. В.</i> Створення концепту караності необережних злочинів – актуальне завдання кримінально-правової науки.....	259
<i>Крайник Г. С.</i> Чи потрібні строки давності, щоб корупціонери в Україні й далі уникали кримінальної відповідальності (стаття 49 Кримінального кодексу України)?	263
<i>Кукін І. В.</i> Окремі підходи щодо протидії кримінальним загрозам у сфері інформаційної безпеки особистості.....	267
<i>Курилюк Ю. Б.</i> Деякі аспекти розуміння транскордонного і транснаціонального злочинів	269
<i>Кухар В. В.</i> Відповідальність за подання недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування	271
<i>Куц В. М.</i> Про матеріально-правові засади запровадження в Україні кримінального проступку	274
<i>Ландіна А. В.</i> Кримінально-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні	277
<i>Левчук Є. М.</i> Кримінальна субкультура як один з чинників, що породжує вияви злісної непокори засуджених в установах виконання покарань	281

<i>Мирошніченко А. К.</i> Індивідуальні заходи запобігання злочинам, вчиненим з помсти працівникам суду та правоохоронних органів	284
<i>Митрофанов І. І.</i> Кримінально-правова політологія як наука.....	288
<i>Мінаєв М. М.</i> Феномен злочинності на ґрунті нетерпимості, ворожнечі та ненависті: постановка проблеми	292
<i>Мирошніченко В. І.</i> Розвиток кримінального права: традиції Стародавньої Греції .	296
<i>Нетеса Н. В.</i> До питання про забезпечення балансу суспільних та приватних інтересів у кримінальному праві	299
<i>Нікітін Д. Ю.</i> Розвиток норм зарубіжного кримінального законодавства стосовно відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів.....	302
<i>Нікітін Ю. В., Нікітіна І. В.</i> Методологічні засади кримінології національної безпеки	305
<i>Ніколаєнко Т. Б.</i> Проблеми нормативно-правового регулювання забезпечення роздільності тримання неповнолітніх засуджених військовослужбовців на гауптвахті	308
<i>Новікова К. А.</i> Про свободу особистості у кримінальному праві	312
<i>Огерук І. С.</i> Окремі риси особи злочинця при вчиненні корупційних злочинів у нафтогазодобувній галузі	316
<i>Олефір Л. І.</i> Деякі питання організаційних засад роботи з персоналом в органах пробації	320
<i>Олійник В. І.</i> Державна таємниця в Україні: неузгодженість понятійно-термінологічного апарату	323

<i>Ониськів А. М.</i> Особливості кримінальної відповідальності за злочини проти порядку проходження військової служби у німецькому військово-кримінальному законодавстві.....	326
<i>Орловська Н. А.</i> До питання про доцільність виокремлення політичної корупції у кримінальному праві	329
<i>Охман О. В.</i> Реформування Державної кримінально-виконавчої служби України на сучасному етапі.....	334
<i>Оцел В. В.</i> Погіршення криміногенної ситуації у регіонах України: деякі тенденції	338
<i>Паламарчук Г. В.</i> До питання про рівень та структуру контрабанди в Україні.....	342
<i>Пастернак М. С.</i> Інститут відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві України та роль у ньому заходів кримінально-правового характеру	346
<i>Пащенко О. О.</i> Види кримінально-правових норм та їх соціальна обумовленість.....	349
<i>Пилипенко Є. В.</i> Покарання за злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності	352
<i>Письменський Є. О.</i> Проблеми кваліфікації незаконної порубки лісу за ознакою суспільно небезпечного діяння.....	355
<i>Плисюк Н. М.</i> Обґрунтованість установлення кримінальної відповідальності за умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця	359
<i>Пожалюк О. В.</i> Досягнення мети покарання як критерій ефективності кримінального покарання	362

<i>Полегенька О. Р.</i> Військовослужбовці, військовозобов'язані та інші особи як суб'єкти військових злочинів	366
<i>Примаченко В. Ф.</i> Питання щодо форм співучасті у терористичних злочинах	370
<i>Притула А. М.</i> Пропаганда як засіб протидії терористичній діяльності	373
<i>Радченя Н. М.</i> Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельних ділянок	378
<i>Романюк О. В.</i> Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі: характеристика об'єктивної сторони злочину та шляхи удосконалення	382
<i>Руфанова В. М.</i> Антикорупційні суди в системі суб'єктів запобігання корупційним злочинам	385
<i>Савінова Н. А.</i> “Постістина” кримінального права в інформаційному суспільстві	388
<i>Савченко А. В., Василюк І. М.</i> Про деякі елементи запобіжної діяльності персоналу колоній, спрямованої на забезпечення прав засуджених в Україні.....	391
<i>Соловійова А. М.</i> Наукові підходи до кримінально-правової охорони власності на території українських земель під владою Австро-Угорської імперії	394
<i>Соломяна А. В.</i> Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону: перспективи контрольної функції.....	397
<i>Степанова Ю. П.</i> Контрабанда предметів, які переміщуються транзитом через територію України: повторність чи продовжуваний злочин? ...	401
<i>Тимошенко Л. В.</i> Особливості кримінальної відповідальності за порушення авторських прав	404

<i>Туркот М. С.</i> Співвідношення понять “військовий начальник”, “військова службова особа” та “військова посадова особа”.....	407
<i>Уфімцева О. С.</i> Актуалізація необхідної оборони в умовах сучасності	411
<i>Фігура О. В.</i> Формування морально-вольових якостей прикордонників під час занять з особистої безпеки та застосування сили	414
<i>Філіппов С. О.</i> Жінки у транскордонному тероризмі	417
<i>Філь І. М.</i> Загальносоціальна та спеціально-кримінологічна протидія неналежному виконанню професійних обов’язків медичним або фармацевтичним працівником (стаття 140 КК України)....	421
<i>Царенко В. І.</i> Кримінально-правова охорона і захист права на життя та ціна життя особи в Україні	424
<i>Чеховська М. М., Москальчук Ю. Г.</i> Криміналізація процесу залучення неповнолітніх до терористичної діяльності у зоні проведення антитерористичної операції	428
<i>Чихайда В. С.</i> Тимчасово окупована територія України: кримінально-правові аспекти.....	432
<i>Чорнуха О. С.</i> Неправомірне використання ділової репутації суб’єкта господарювання як вияв недобросовісної конкуренції (кримінально-правовий аспект).....	434
<i>Чуваков О. А.</i> До питання щодо тлумачення поняття “національна безпека”.	438
<i>Шаблистий В. В.</i> Про соціальний запит на подальше вивчення дії кримінального закону в часі	442

Шеремет О. С.

Роль органів місцевого самоврядування у нейтралізації основних причин злочинів, пов'язаних із землекористуванням 446

Яковець І. С., Ремега В. В.

Про деякі сучасні підходи щодо реформування сфери виконання покарань в Україні 449

Яремко З. В.

Окремі аспекти застосування заходів стягнення до жінок та неповнолітніх у місцях позбавлення волі 452

Ярмиш Н. М.

Стаття 354 Кримінального кодексу України як прихований чинник штучного зростання корупції 455

СЕКЦІЯ 2. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Абламський С. Є.

Законне представництво неповнолітнього свідка в кримінальному провадженні 459

Азаров Ю. І.

Щодо тлумачення окремих положень Кримінального процесуального кодексу України в частині визначення повноважень прокурорів вищого рівня вносити зміни, доповнення до апеляційної, касаційної скарги прокурора, який брав участь у судовому провадженні в суді першої інстанції 463

Ананьєв Є. А.

Проблематика “тимчасового вилучення майна” як засобу забезпечення кримінального провадження, який тимчасово обмежує права і свободи людини і громадянина 467

Андрушко О. В.

Окремі загальнонаукові посилання до поняття “помилки” в кримінальному провадженні 471

Белова Л. М.

Умови допустимості документів у кримінальному процесуальному доказуванні 475

Білоус О. Д.

Примус та переконання у кримінальному провадженні 479

<i>Бобечко Н. Р.</i>	
Застосування до судді запобіжних заходів, пов'язаних із обмеженням його свободи.....	482
<i>Бялковський Д. А.</i>	
Щодо делегування повноважень слідчого судді в умовах особливого режиму досудового розслідування	486
<i>Валькова Є. В.</i>	
Безоплатна правова допомога у кримінальному процесі України: реалії сьогодення	490
<i>Волошина В. К.</i>	
Право на захист у кримінальному провадженні та порядок його забезпечення	494
<i>Гангур Н. В.</i>	
Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування порушень авторського права і суміжних прав	498
<i>Глинська Н. В.</i>	
Актуальні питання забезпечення змістової законності кримінальних процесуальних рішень	501
<i>Гловюк І. В.</i>	
Темпоральні аспекти застосування пункту 2 частини 1 статті 445 Кримінального процесуального кодексу України	506
<i>Гома О. П.</i>	
Основні проблемні аспекти компенсації немайнової шкоди у кримінальному судочинстві України.....	510
<i>Гриньків О. О., Миськів Б. В.</i>	
Рішення Європейського суду формуватимуть норми кримінального судочинства в правовій державі	513
<i>Джавага А. В.</i>	
Особливості здійснення тимчасового доступу до речей і документів у рамках міжнародного співробітництва	517
<i>Дрозд А. В.</i>	
Правомірна допустимість обмеження права власності в кримінальному провадженні	521

Дунаєва Т. Є.

Щодо кримінального проступку в Кримінальному та Кримінально-процесуальному законодавстві України 524

Завтур В. А.

Деякі питання доказування під час розгляду клопотань у порядку статті 331 Кримінального процесуального кодексу України 527

Каліновська М. О.

Окремі проблемні питання доказування під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні..... 531

Кашперук С. Г.

Окремі проблеми залучення перекладача до проведення негласних слідчих (розшукових) дій..... 535

Кіпер О. О.

Щодо класифікації повноважень слідчого у кримінальному провадженні 539

Коваленко А. О.

Окремі питання пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян 543

Король М. О.

Особливості виявлення порушень прав людини в діяльності посадових осіб органів охорони державного кордону..... 547

Крушинський С. А.

Проблеми забезпечення єдності судової практики в стадії виконання судових рішень у кримінальному провадженні 550

Ланцедова Ю. О.

Нова доктрина встановлення об'єктивної істини в антикримінальному судочинстві 554

Левін В. І.

Мета обшуку як слідчої (розшукової) дії 558

Лежанська Г. В.

Допит у режимі відеоконференції під час досудового розслідування..... 562

Линник О. В.

Особливості судового контролю під час проведення обшуку, пов'язаного із втручанням у права особи 565

<i>Литвинов В. В.</i>	
Процесуальні особливості закриття кримінального провадження судом	568
<i>Логінова Н. М.</i>	
Процесуальна самостійність слідчого – декларативна чи діюча норма Кримінального процесуального кодексу України	571
<i>Лук'янчиков Є. Д.</i>	
Забезпечення прав підозрюваного в процесі освідчування.....	575
<i>Магновський І. Й.</i>	
Особливості розуміння кримінальних процесуальних гарантій як ефективного забезпечення прав і свобод громадян у вітчизняному судочинстві	579
<i>Михеєнко М. М.</i>	
Щодо контрольованого (під оперативним контролем) пропуску осіб через державний кордон України як нової форми контролю за вчиненням злочину	583
<i>Музика М. П.</i>	
Проблеми виклику учасників кримінального процесу, які знаходяться в зоні антитерористичної операції	588
<i>Наливайко Є. О.</i>	
Зміни, необхідні, на думку законодавця, щодо визначення підслідності досудового розслідування	591
<i>Нараган О. С.</i>	
Судове провадження на підставі угод. Участь та роль прокурора	594
<i>Неледва Н. В.</i>	
Альтернативні механізми вирішення правових конфліктів як перспективна зміна судового розгляду	598
<i>Нестеренко О. С.</i>	
Функція регулювання як складовий елемент організаційних повноважень керівника органу досудового розслідування	601
<i>Орлеан А. М.</i>	
Стандарти Європейського Союзу щодо забезпечення безпеки потерпілих у кримінальному провадженні	605

<i>Орлова О. О.</i> Практика Європейського суду з прав людини в контексті статті з Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод під час здійснення кримінального судочинства в Україні	608
<i>Осіпов О. О.</i> Проблемні питання тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні	611
<i>Осмолян В. А.</i> Кримінально-процесуальні аспекти застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру	614
<i>Петреченко С. А.</i> Проблеми досудового розслідування в Україні: історичний та правовий аспекти	617
<i>Рогальська В. В.</i> Проблемні питання забезпечення участі адвоката під час проведення обшуку	621
<i>Рось Г. В.</i> Проблемні питання звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.....	624
<i>Саєнко Г. Ю.</i> Особливості призначення покарання винному в кримінальному провадженні на підставі угод	628
<i>Сисоєнко Г. І.</i> Захист і змагальність у кримінальному провадженні.....	631
<i>Сорока А. З.</i> Щодо розширення кримінально-процесуальних повноважень оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України	635
<i>Стецюк М. М.</i> Перевірка доказів: проблеми законодавчого унормування.....	638
<i>Тупельняк І. І.</i> Забезпечення участі осіб у слідчих (розшукових) діях: процедурний та тактичний аспект.....	642

Федоровська Н. В.

Порушення процесуального законодавства, пов'язаного з розголошенням відомостей про заходи безпеки, застосовані до свідків 647

Федченко В. М.

Рішення вищої ради правосуддя про надання згоди на затримання судді, утримання під вартою чи арешт: питання щодо його оскарження 650

Філянкіна Л. А.

Міжнародне співробітництво щодо повернення в Україну постраждалих від торгівлі людьми 654

Циганюк Ю. В.

Системність поняття “доказування” у кримінальному провадженні 657

Черненко А. П.

Про право особи вимагати не знищувати дані негласних слідчих (розшукових) дій, проведених без дозволу суду 659

Шепетько С. А.

“Reasonable suspicion” у кримінальному процесуальному законодавстві України 663

Щербина Л. І.

Щодо концепції діяльності Державного бюро розслідувань: перші кроки 667

Щериця С. І.

Деякі аспекти застосування кримінального процесуального закону відносно окремих категорій громадян 671

Юркова Г. В.

Теоретичні та практичні проблеми ексгумації трупа 674

СЕКЦІЯ 3. КРИМІНАЛІСТИКА ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Антонюк П. Є.

Примусове відбирання біологічних зразків у особи в кримінальному провадженні: організаційно-тактичні аспекти 678

Антощук А. О.

Щодо визначення криміналістичного забезпечення розслідування порушення авторського права і суміжних прав 682

Аркуша Л. І.

Заходи протидії злочинних організацій діяльності правоохоронних органів 685

Баб'як А. В.

Виявлення осіб, які готують незаконне заволодіння транспортними засобами 689

Басалик С. А., Колосков В. В.

Протидія торгівлі людьми – один із напрямів діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України 691

Білецький В. О., Ковальчук Ю. В.

Деякі питання соціального контролю за оперативно-розшуковою діяльністю правоохоронних органів 695

Білоус Р. В.

Використання можливостей кримінального аналізу у протидії незаконному збагаченню 699

Близнюк І. Л.

Особливості виявлення кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері публічних закупівель лікарських засобів 701

Бойко О. П.

Повноваження слідчих та працівників підрозділів карного розшуку під час їх взаємодії при оголошенні особи в розшук... 705

Болгар О. В.

Складові технології злочинної діяльності у сфері кримінального автобізнесу 709

Ботнаренко І. А.

Тактичні особливості допиту свідків незаконного заволодіння мототранспортним засобом 713

Бурбело Б. А.

Особливості криміналістичного вивчення особистості підозрюваного 717

<i>Гагач В. А.</i> Класифікація негласних слідчих (розшукових) дій у діяльності прокурора.....	720
<i>Буряк М. В.</i> Організаційні засади протидії злочинам у бюджетній сфері	723
<i>Варава В. В.</i> Проблеми оперативно-розшукового забезпечення діяльності щодо викриття кримінальних правопорушень у митній сфері .	726
<i>Ватраль А. В.</i> Імовірність і достовірність знання в оперативно-розшуковій діяльності	730
<i>Воєдило К. М.</i> Організація взаємодії первинних підрозділів Служби безпеки та Державної прикордонної служби України під час здійснення оперативно-розшукових заходів	734
<i>Волинець П. П.</i> Окремі аспекти прогностичної функції управління оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України.....	738
<i>Воробей О. В.</i> Типова слідова картина вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів	740
<i>Грібов М. Л.</i> Зміст та основні напрями криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій.....	743
<i>Груздь О. І.</i> Кореляційні зв'язки особи злочинця та особи потерпілого при вчиненні умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони	747
<i>Дараган В. В.</i> Щодо необхідності залучення спеціалістів Державної аудиторської служби України під час реалізації матеріалів оперативної розробки щодо злочинів у сфері державних закупівель.....	751

Демчик Н. П.

Оперативно-розшукова діяльність органів охорони
державного кордону України..... 754

Єфімов В. В.

До питання оперативно-розшукового забезпечення доказування
під час розслідування викрадень
в Адміністративно-процесуальному кодексі України 756

Заболотна Ю. В.

Проблеми розслідування “мобільного шахрайства” 760

Зозуля Є. В.

До питання дослідження слідової картини вчинення
примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових
зобов’язань організованими злочинними групами 763

Ізотов О. І.

Криміналістична дерматогліфіка – незатребуваний резерв
розслідування кримінальних проваджень..... 766

Ірха Ю. Б.

Оперативно-розшукова профілактика екстремістської
діяльності в Україні..... 770

Кадук С. В.

Застосування на практиці правоохоронними органами
колекцій у розкритті та розслідуванні злочинів 774

Капітанчук Л. Ю.

Правоохоронна діяльність органів охорони державного
кордону та їх криміналістичне забезпечення 778

Карнаухов О. В.

Криміналістичне забезпечення правоохоронної діяльності..... 782

Кириченко О. В.

Оперативно-розшукове прогнозування як складова діяльності
оперативних підрозділів Національної поліції щодо протидії
злочинам проти громадської безпеки 786

Кіреєва О. С.

Сучасні терористичні загрози в Україні та інноваційні
аналітичні методи протидії їх виявам..... 790

<i>Климчук М. П.</i> Особливості допиту підозрюваних у вчиненні групових кримінальних правопорушень	793
<i>Кобець М. В.</i> Поняття та правові підстави застосування безпілотних літальних апаратів у правоохоронних органах	796
<i>Ковальова І. І.</i> Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного зняття інформації як загроза інформаційній безпеці	799
<i>Когунь А. М.</i> Конфіденційне співробітництво у кримінальному провадженні	801
<i>Коник М. Ю.</i> Документування оперативними підрозділами одержання неправомірної вигоди службовою особою: питання термінології	804
<i>Кравчук О. В.</i> Щодо питання експертних помилок при проведенні судових експертиз	807
<i>Круль С. М.</i> Криміналістична характеристика розбоїв	811
<i>Кручок А. С.</i> Особливості законодавчого забезпечення оперативно-розшукової діяльності спецслужб Федеративної Республіки Німеччини ...	815
<i>Купрієнко Д. А., Фаріон О. Б.</i> Побудова системи інформаційно-аналітичного супроводу оперативно-розшукової діяльності прикордонних підрозділів в умовах інформаційного протиборства на сході України.....	819
<i>Куцій М. С.</i> Питання правового регулювання забезпечення зв'язку в конфіденційному співробітництві	823
<i>Лефтеров Л. В.</i> Протидія злочинам у сфері використання електронно- обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж	827

<i>Лисенко В. В., Лисенко О. В.</i> Фактори, що впливають на ефективність встановлення місця перебування осіб, оголошених у розшук	830
<i>Лозова С. М.</i> Проблемні питання визначення психічних розладів, що не виключають осудності	833
<i>Лопата О. А.</i> Європейська мережа судово-експертних установ (enfsi): перспективний напрям взаємодії	837
<i>Лук'янчикова В. Є., Лук'янчиков Б. Є.</i> Використання спеціальної техніки в огляді місця дорожньо-транспортної події	841
<i>Луник О. О., Корчев В. Б.</i> Перспективи розвитку оперативно-розшукової діяльності в аспекті протистояння гібридній агресії	845
<i>Ляшук Р. М.</i> Удосконалення поняття оперативно-розшукової діяльності органів охорони державного кордону	849
<i>Малишевський В. Я.</i> Психологічні особливості перехресного допиту військовослужбовців або осіб з посттравматичним синдромом	852
<i>Манжук І. В.</i> Щодо визначення загроз енергетичній безпеці України та їх класифікації	855
<i>Махлай О. М.</i> Результати дослідження пізнавальної діяльності офіцерів оперативно-розшукових підрозділів у процесі оперативно-розшукової діяльності	859
<i>Мітенко О. В.</i> Проблемні питання зовнішньополітичних зносин з Румунією як загрози національній безпеці України	862
<i>Мота А. Ф.</i> Оперативно-розшукові підрозділи Державної прикордонної служби України як суб'єкти протидії нелегальній міграції	865

<i>Назаренко І. В.</i> Контрабанда наркотичних засобів психотропних речовин або їх аналогів	868
<i>Никифорчук Д. Й., Пічкуренко С. І.</i> Завдання підрозділів кримінальної розвідки Національної поліції України у протидії організованій злочинності	872
<i>Павлова Н. В.</i> Допит осіб, які підозрюються у вчиненні серійних злочинів проти життя та здоров'я: психологічний та тактичний аспект	875
<i>Пелюх О. С.</i> Актуальні питання правового забезпечення підстав закриття оперативно-розшукових справ	879
<i>Петрів Ю. П.</i> Виявлення фактів одержання неправомірної вигоди підрозділами внутрішньої безпеки Державної прикордонної служби України	882
<i>Пиріг І. В.</i> Складові експертного забезпечення досудового розслідування.....	886
<i>Пічкуренко С. І.</i> Система та завдання підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України у боротьбі з організованою злочинністю	889
<i>Подобний О. О.</i> Криміналістичні підходи до класифікації негласних слідчих (розшукових) дій.....	892
<i>Половніков В. В.</i> До питання про нормативно-правове регулювання управління оперативно-розшуковою діяльністю	896
<i>Попутніков В. Б.</i> Удосконалення правового регулювання конфіденційного співробітництва	900
<i>Резнік О. Г., Туз О. С.</i> Оперативно-розшукова протидія контрабанді.....	904

<i>Рижов І. М.</i>	
Щодо особливості профілактики тероризму в умовах інформаційного суспільства.....	907
<i>Романов М. С.</i>	
Місце контррозвідального режиму в забезпеченні національної безпеки України	912
<i>Російський І. К.</i>	
Способи вчинення крадіжок з приміщень магазинів	916
<i>Саєнко А. П.</i>	
Розвідка з легальних позицій як ефективний інструмент вирішення розвідувальних завдань (історичний аспект).....	919
<i>Сандул К. О.</i>	
Теоретико-правові основи організації та здійснення кримінального аналізу в процесі оперативно-розшукової діяльності Державної прикордонної служби України.....	923
<i>Сахарова О. Б.</i>	
Особливості виявлення кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері обігу засобів захисту рослин.....	927
<i>Сіротченков Д. Ю.</i>	
Підготовка як складова способу вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами	931
<i>Сіцінська М. В.</i>	
Особливості та обмеження у здійсненні демократичного цивільного контролю за діяльністю оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України.....	935
<i>Сіцінський А. С.</i>	
Актуальні питання практичної діяльності слідчого та оперативного працівника у складі спільної оперативної групи	940
<i>Сіцінський В. С., Сіцінський Н. А.</i>	
Рекомендації оперативним підрозділам Державної прикордонної служби України щодо моніторингу інтернет-ресурсів соціальних мереж.....	944

<i>Скакун І. В.</i> Криміналістична характеристика обстановки та способів учинення насильницьких злочинів проти статевої недоторканності малолітніх.....	948
<i>Слюсарчук І. В.</i> Проблемні питання наукових досліджень у сфері компетенції суб'єктів контррозвідувальної діяльності.....	952
<i>Тищук В. В.</i> Правове регулювання та актуальність залучення осіб до оперативно-розшукової діяльності.....	956
<i>Ткач Ю. Д.</i> Новітня доктрина поняття та системи криміналістики.....	959
<i>Томин С. В.</i> Профілактика злочинів як різновид криміналістичної діяльності: проблеми теорії та законодавчого регулювання	963
<i>Тунтула О. С.</i> Новітня сутність та видовий поділ антиделіктних слідів	967
<i>Усольцев С. О.</i> Використання спеціальних знань як напрям підвищення ефективності розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами	971
<i>Фаріон О. Б.</i> Особливості формування інтернет-інформації та способів маніпулювання за допомогою соціальних мереж.....	974
<i>Федюн С. В.</i> Окремі питання взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів України	978
<i>Халимон С. І.</i> Проблеми оперативно-розшукового забезпечення процесу виконання та відбування кримінальних покарань	982
<i>Цигикал П. О.</i> Оперативне документування як інструмент інформаційного забезпечення оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України.....	986

<i>Цюприк І. В.</i>	
Особливості тактики огляду (обшуку) під час розслідування терористичного акту, вчиненого шляхом вибуху	990
<i>Черняк А. М.</i>	
Втручання у приватне спілкування з протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну	993
<i>Чорноус Ю. М.</i>	
Актуальні питання міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів	997
<i>Чубко В. А.</i>	
Взаємодія військових прокуратур з територіальними прокуратурами	1001
<i>Шикоряк М. М.</i>	
Криміналістична характеристика корисливих насильницьких злочинів	1005
<i>Щербакова Г. В.</i>	
Особливості огляду місця авіаційної події	1009
<i>Юсупов В. В.</i>	
Криміналістичні знання: передумови виникнення та сучасне розуміння	1013
<i>Яковіна О. Б.</i>	
Щодо важливості планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми	1016
Відомості про авторів	1019

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції
(3 березня 2017 року)**

Коректори: І. М. Бабина, О. В. Коломійчук, Г. В. Коваленко, С. В. Лозовська
Комп'ютерна верстка С. І. Мороз

Відповідальність за достовірність фактів та інших даних несуть автори

Здано до набору 10.02.2017. Підписано до друку 23.02.2017
Формат 60×84/16. Гарнітура SchoolBook. Тираж 100 прим.
Друк оперативний. Ум. друк. арк. 62,08. Обл.-вид. арк. 64,08

Видавництво Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3010 від 22.10.2007
Зам. № 146